

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

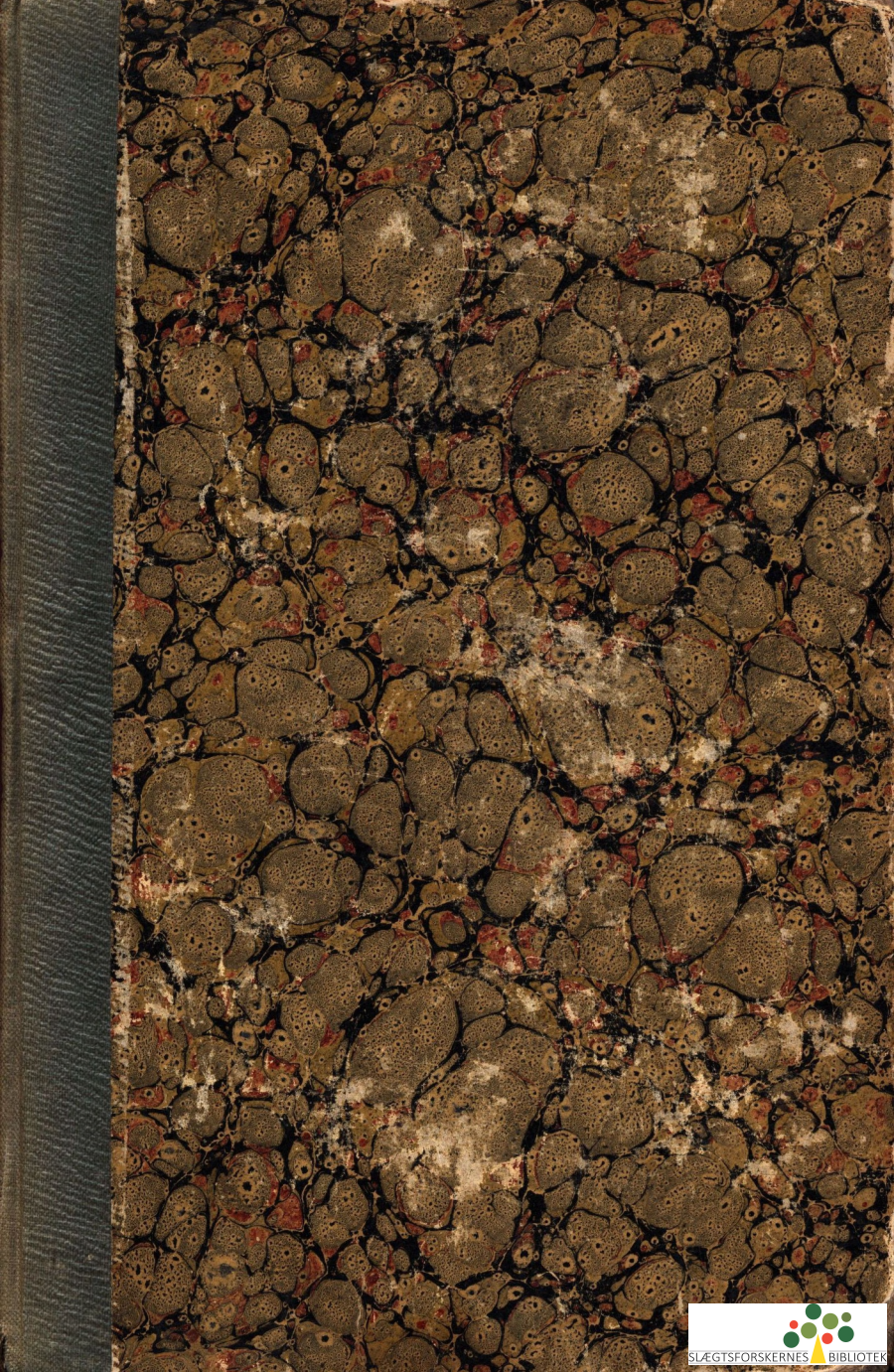
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS
KIRKEHISTORIE.

Andet Bind.

KJÖBENHAVN.

TRYKT HOS J. D. QVIST & COMP.

1853-1856.

INDHOLD.

	Side
H elgensager (med Afbildning) ved Pastor Lic. <i>J. F. Fenger</i>	1.
Om kirkelig Konst, Foredrag af Prof. <i>N. Höyen</i>	52.
Kirkeklokke-Indskrifter ved <i>J. F. Fenger</i> , Tredie Stykke . . .	79.
— — — — —	Fjerde Stykke . . . 473.
Et Træk af forrige Aarhundredes Præstehistorie ved Pastor <i>J. Thisted</i> (meddelt af Pastor <i>Imm. Barfod</i>)	111.
Theologernes Erklæring om „ <i>Werthers Leiden</i> ” 1776 (med- delt af Dr. <i>L. Helveg</i>)	130.
Bornholms runde Kirker, ved Pastor <i>C. B. Friis</i>	145.
Ærindlev og Olstrup Sognes Præstekrønike 1415—1669, af <i>Jak. Clausen</i> (meddelt af Cand. <i>H. F. Rördam</i>)	156.
Aktstykker til Provste- og Præstevalgets Historie i ældre Tid, ved Cand. <i>H. F. Rördam</i>	205.
Om vore gamle Kirkebøger, ved Lic. <i>J. F. Fenger</i> . Første Stykke	252.
— — — — —	Andet Stykke 452.
Kaniken <i>Jon Tursön</i> og hans Danske Kirkekrønike, ved Cand. <i>C. J. Brandt</i>	276.
En Historie om Peder Smid og Adser Bonde, ved Lic. <i>J. F.</i> <i>Fenger</i>	326.
Nogle kirkehistoriske Aktstykker fra Middelalderen og Re- formationen, ved Dr. <i>F. Hammerich</i>	383.
Oplysninger om Trykningen, Indbindingen og Salget af Bibel- oversættelsen af 1550, ved Cand. <i>C. J. Brandt</i>	394.
Eiby Kirkes Kalk (med Afbildn.), ved Prof. <i>M. N. C. Kall-</i> <i>Rasmussen</i>	416.
Altertavlen i Frue Kirke i Odense (med Afbildn.), Foredrag af Dr. <i>K. F. Wiborg</i>	425.

	Side
Brudstykker af et Nekrologium fra Dominikaner-Klosteret i Ribe (meddelt af Adjunkt <i>J. Kinch</i>)	492.
Om de bornholmske Kirker, især de runde (med 3 Afbildn.) af Dr. <i>K. F. Wiborg</i>	501.
Daabsritualet i den danske Kirke tilligemed Hans Tausens Döbebog (meddelt af Dr. <i>L. Helveg</i>).....	535.
Udtog af Peder Plades Visitatsbog (meddelt af Dr. <i>L. Helveg</i>)	560.

SMAASTYKKER.

Bemærkninger til tvende Stykker i Kirkehistoriske Samlinger, af Biskop <i>J. Daugaard</i>	122.
Rettelser til „Brottstycken av en Dominikaner Kapitel-bog”, (I, 535.) ved Prof. <i>G. Stephens</i>	128.
Om et trykt Missale for Graabrødrene, ved Mag. <i>G. E.</i> <i>Klemming</i>	143.
Fragment af et Pavebrev, ved Prof. <i>G. Stephens</i>	419.
Om Henrik Smid, ved Cand. <i>H. F. Rördam</i>	420.
Bidrag til det kong. Bibliotheks Historie, ved Cand. <i>C. J. Brandt</i>	421.
Om Missale Hafniense	422.
Det nordiske Literatur-Samfund.....	423.
Om Kirkeordinantsens Tilblivelse (ved <i>L. Helveg</i>).....	586.
Epitaphium over Povel Eliesen (ved Cand. <i>C. Secher</i>)	589.
En Ansøgning fra Th. Kingo (ved Cand. <i>Kall Rasmussen</i>).	590.
En Bemærkning af <i>K. F. Wiborg</i>	591
—————	
Sag- og Navne-Register ved <i>K. A. Bregendahl</i>	593

RETTELSER.

Side 171, Linie 4 f. n.: earmen l. carmen.	
— 180, — 13 f. n.: af l. at	
— 184, — 2 f. o.: kanden l. kande.	
— 186, — 3 f. n.: degefter l. derefter.	
— 195, — 3 f. o.: Buccalaureum l. Baccalaureum.	
— 196, — 9 f. o.: at l. et.	
— 202, — 12 f. o.: Fuglse l. Ærindlev.	
— 240, — 12 f. n.: [tilbage] udslettes.	

Helgensager.

(*J. F. Fenger*)

Idet jeg herved opfylder mit Løfte¹⁾, at levere nogle Bidrag til at oplyse Helgendyrkelsen i Danmark, hentede fra saadanne Mindesmærker, der endnu ere os levnedede fra den papistiske Tid, vil jeg gjerne, at disse Bidrag skulle betragtes som en Række af Meddelelser, der deels gaae ud paa, vidtløftigen at beskrive mærkelige Gjenstande, deels paa i Korthed at fremføre enkelte Oplysninger og Bemærkninger om Levningerne af Helgendyrkelsen i vort Fædreland. En Gruppe saadanne mindre Meddelelser vil undertiden afløse de større. Denne Gang vil man faae en Prøve af begge Slags.

I. Kirkekalken i Sludstrup.

(Med en Afbildning af *L. Fenger*)

Ved Kirken i Sludstrup, Slotsbjergbys Annex, i Omegnen af Slagelse og Antvorskou Kloster, findes en i flere Henseender mærkelig sølvforyldt Kalk. Alt dette maa kaldes mærkeligt, at Kalken, som i Aaret 1499 blev givet til Kirkebrug, endnu bruges ved Uddelelsen af Nadverens Sakramente, og fremdeles vil kunne bruges i mange Aar; thi den er særdeles vel vedligeholdt, og en lille Beskadigelse,

---

¹⁾ Kirkehistoriske Samlinger, 1ste Bind, S. 661.

som den, uagtet en tidligere Lapning, eller maaskee netop formedelst denne, har faaet et Sted paa Foden, vil med største Lethed kunne afhjælpes. Men hvad der især gjør Kalken i Sludstrup mærkværdig, er vistnok de Helgenbilleder og den Indskrift, som findes paa den og som medfølgende Afbildning skulde redde fra Forglemmelsen. Man har ikke villet afbilde selve Kalken, men Billederne og Indskriften saaledes, som disse forefindes paa Kalkens Fod, der, ligesom Tegningen, har 6 Felt, der samle sig under Knappen. Denne antydes paa Tegningen ved Sexkanten i Midten og maa tænkes $\frac{1}{2}$ Tomme over denne. Forestiller man sig Knappen løftet lige i Veiret, saa følge de 6 paa Tegningen udbredte Felt efter, indtil de stöde sammen og danne Foden, hvis Indskrift vi först ville læse, for derpaa at forkläre Billederne.

Hvert Felt har een Linie Skrift, med Undtagelse af 1 og 2, som har to Linier. Man læse förste Linie heelt rundt för man gaær over til anden. Der staaer da:

Nicolaus Jacobi presbiter staulos. procurat hunc calicem ad honorem dei M. C. D. X. Cnono (1499) pro salute anime sue.

“Niels Jakobsen, Præst i Slagelse, har skjænket denne Kalk til Guds Ære, Aar 1499, for sin Sjæls Frelse.”

Det bemærkes, at sidste Bogstav i förste Linie er et *o*, som af Mangel paa Plads er rykket op i 6te Felt, for at anden Linie kunde begynde med et nyt Ord.

Saavel Indskriften som Billederne ere indridsede, med Undtagelse af det lille Crucifix med to hosstaaende Personer (Marie og Johannes), som findes nederst paa andet Felt; thi dette er ophöiet Arbeide og paanittet.

Knappen over de 6 Felt er stor og særdeles smukt forarbeidet. Den fremviser paa 6 smaae rudeformede Plader

de 6 Bogstaver *i, h, e, s, v, s* som sammenlagte sig *Ihesus*. Saaledes skrives i Middelalderen ofte Frelserens Navn.

Første Felt. Erasmus. (i vor Calender d. 3die Juni).

At den hellige Biskop Erasmus har været kjendt og holdt høit i Ære i Norden, er vist nok; men hvorledes han er kommen til denne Ære hos vore Forfædre i Pavedømmets Dage, er ikke ganske klart. Han skal have været Biskop i Antiochien i det tredie Aarhundrede og en kraftig Undergjører. Keiser Diokletian lod ham gribe, pine og kaste i Fængsel; men Herrens Engel, saa fortæller Legenden, førte ham ud af Fængselet og over til Italien, hvor han ogsaa gjorde Undergjerninger og prædikede Evangeliet, men lønnedes med Fængsel, Pinsler og omsider med den forsmædeligste Død, da hans Bøddler lode Tarmene vinde ud af Livet paa ham ved Hjælp af en Vinde. Om det er denne skrækelige Dødsmaade, eller Beretningen om, at han i sin Dødsstund bad til Gud for Enkerne og de Faderløse, eller hvad det ellers er, som har hevet den almindelige Opmærksomhed paa ham, maae vi lade uafgjort. Saameget er vist, at han ikke blot paakaldtes af Europas sydlige Folkeslag, Italianere, Spaniere og Portugisere under Navnet „St. Elmo“, men at han var vel kjendt i England, hvor han i Kirkerne afbildedes i Bispdragt med Vinden i Haanden. Den anglikanske Calender¹⁾ beretter (S. 231), at dette i Middelalderen var en Yndlingsgjenstand for Afbildning i de engelske Sognekirker, og anfører adskillige Exempler derpaa.

Netop saaledes, i Bispdragt og med Vinden i

---

¹⁾ Under denne Benævnelse ville vi i det Følgende oftere anføre: *the Calendar of the Anglican Church, illustrated.* Oxford and London 1851.

Haanden er han afbildet paa Kalken i Sludstrup. I Sorö havde han sit Alter ¹⁾ som de Helliges Hjelper; thi paa en Pille mod Nord i Sorö Kirke var afbildet en Mand, staaende i en Gryde, med Indskrift: *Altare S. Erasmi Sanctorum auxilium*. Dette Billede paa Pillen har været at see lige til Kirkens sidste Reparation (1847), da man fandt det uskjönt og strög det over. Men hvem der endnu har Lyst til at see Erasmus staaende i en Gryde, ham kan jeg henvise til Altertavlen i Bierre, om hvilken siden vil blive Tale naar jeg kommer til St. Catharina. Han staaer der som Nr. 3 af de 15 smaa Helgenfigurer paa Prædellen ²⁾, er ifört Bispedragt, har den med Tarmene omvundne Vinde i Haanden; men hvad det betyder at han staaer i en lille Gryde eller Potte, kan jeg ikke bestemt sige. Nogen Oplysning herom har jeg fundet hos Nic. Helvaderus i hans *Historiarum sacrarum encolpodion*, Kjöbenh. 1634. I 4de Bog, som indeholder *Martyrologia sanctorum*, findes under 3die Juni om Erasmus, Biskop og Martyr: „Han blev under Diokletiano kast udi en Pande, som stod paa Ilden, opfyldt med Svovel, Peg og Olie, og süed (o: kogte), og da det ikke kunde skade ham, droge og iförte de ham et gloende Harnisk paa hans bare Legeme“ o. s. v. Det maa da antages at Gryden skal minde om de af Helvaderus anförte Pinsler, som Erasmus maatte gjennemgaae för sin Död; men paafaldende er det dog, at Gryden paa Afbildningen er saa lille, at den kun naaer ham til Skinnebenene.

¹⁾ Pontoppidan: *Marmora Danica* I, S. 158.

²⁾ Prædellen er Trinnet mellem Alterbordet og Alterbladet, eller, rettere sagt, det er Mellemstykket mellem Alterbordet og Alterbladet, da det ofte træder tilbage og er i lige Linie med sidstnævnte. — “Prædella, vox Italica, gradus ligneus altaris, suppandicum, scamnum.” (Ducange).

Man kunde maaskee indvende, at deslige Afbildninger ikke forslaae til at bevise, at Erasmus har været folkelig i Danmark, og at det, at tage ham med ved Helgendyrkelsen, gjerne kan have været en udenlandsk Mode, der hos os kun har slaaet svage Rødder. Mere beviser unægtelig den Udbredelse hans Navn har fundet i Danmark, og vore tallöse Rasmusser ville vist saa længe Verden staaer være et stærkt Vidnesbyrd om den Helgen, hvem de skyldte deres Navn. Der gives Helgennavne, som, saa at sige, har afskaffet sig selv i Danmark, skjönt de for nogle Aarhundreder siden har været brugelige. Navnet Barbara hörer man saaledes sjældent, Navnet Ursula aldrig¹⁾. Men Navne som Sören og Karen og Niels og Rasmus de döe aldrig, dertil er deres Udbredelse for stærk.

Der findes iövrigt ogsaa udtrykkelige Vidnesbyrd om de Danskes Tillid til Helgenen Rasmus. Chr. Pedersen nævner i Fortalen til sit Skrift: "den rette Vei til Himmeriges Rige", iblandt mange andre skadelige Böger, "*hortulus animæ*" og "*paradisus animæ*", ligeledes Bönnebøger. "De gave og, siger han, samme Bönner saadan Titel, Navn, Kraft og Magt, at hvo dem læste om Dagen eller bar dem paa sig, han skulde ikke slas ihjel i Strid eller i anden Maade og ei heller drukne, brænde eller hænge, eller faae anden Udöd og ei heller fange nogen Sorg, Nöd eller Drövelse, — og i hvo der læste S. Erasmi Bön om Söndagen, han skulde faae Mad og Drikke nok den Uge, og hvo der bad til S. Christoffer og saae hans Billede, han skulde ikke den Dag döe uchristelige

---

¹⁾ I Qvislemark Kirkebog, som efter Biskop Balles Vidnesbyrd er den ældste i Sjellands Stift, fandt jeg et Fructimernavn, som undrede mig, nemlig Aarsle. Ved nærmere Eftertanke fandt jeg, at det maatte være Ursula.

eller faae nogen Modgang. Og saadanne mange andre utallige Magter, Krafter og Dygder lagde de til saadanne Bønner, hvilket her vaar for meget langt at beskrive som det sig burde, thi lader jeg det nu hen fare.”

Man seer da heraf at det i den romersk-catholske Tid var Folketro her til Lands, at hvo der læste St. Erasmi Bøn om Søndagen skulde faae Mad og Drikke nok den Uge. Dette er rimeligviis Aarsagen til, at samme Chr. Pedersen, der i sin Tidebog fra 1514, da han var romersk-catholsk, har yderst faa Bønner til enkelte Helgener, dog ikke glemmer (Chr. Pedersens Danske Skrifter II, S. 412)

en Bøn til Sancte Rasmus.

“O Du allerklareste Guds Martyr, sancte Erasme, som blev piint til Døde paa den hellige Søndag og glædtes derved, annam denne min Bøn, min Sjel og Liv til Salighed, og bed for mig til Gud alsommægtigste, at han for sin vældige Majestæt og Magt og for Din Bøns Skyld vil værdes til at give mig min Klæde og Føde her paa Jorden og Livs Frist med Karskhed og Sundhed til Liv og Sjel, at jeg maa blive bequem til at tjene ham og at han vil unde mig i min Dødstime ret Skriftemaal med Anger og Ruelser, at jeg maa fange Afløsning af mine Synder og hans værdige Legeme og den hellige Chrisme og ret christen Menneskes Afgang i en stadig Tro og Haab til Gud min Frelser, at han mig give vil den evige Salighed! O, Du hellige sancte Erasme, jeg befaler mig, min Hu, Hjerte, Sind, Gjæringer, al min Velfærd og alt det jeg eier og mig undergivet er i Din hellige Tro og Beskjærmelse, bedende Dig ydmygeligen, at Du formedelst den store Naade, som Gud Dig givet haver, vil frelse mig i Dag og hver Dag fra alle mine Fjender, synlige og usynlige, og fra alt Ondt! Sammeledes befaler jeg mine For-

ældre, Frænder og Venner og alle Andre, som jeg er pligtig at bede for, at de, som levende ere maac fange Lyksalighed her paa Jorden og de, som døde ere, den evige Ro og Salighed i Himmerige. Amen.”

I de Fortegnelser paa Reliquier som meddeles i *Scriptores rerum danicarum*, Tom. VIII, forekommer flere Gange Reliquier af den hellige Erasmus. Hans Indvolde nævnes udtrykkelig: “*de visceribus Sancti Erasmi*”, S. 263; ligeledes hans Ribbeen “*de costa Sancti Erasmi Martyris*”, S. 288. 291; ligeledes hans Arm “*de brachio Sancti Erasmi*”, S. 290.

Jeg vil til Slutning anføre de Spor af Erasmus. Dyrkelsen i Danmark, som jeg har stødt paa, dels i trykte Skrifter og Dokumenter, dels i forskjellige Mindesmærker fra Middelalderen, og bemærker blot, at Fortegnelsen er langt fra fuldstændig. Det er kun det leilighedsviis Forefundne, som jeg har optegnet og her meddeler:

S. Erasmus havde Altre i Lunde og Roeskilde Domkirker (Saml. til den Danske Historie I, H. 3, S. 117), i Ribe Domkirke “*et quidem loco conspicuo et illustri*” (Terpager S. 243), i S. Albani Kirke i Odense (Danske Magazin II, S. 13), i Vor Frue Kirke i Kallundborg og i Dueholm Klosters Kirke ved Nykjøbing paa Mors (Atlas V, S. 573).

I Jörgen Giöes Testament af 1474 omtales S. Erasmi Alter i Helsingborg (D. M. VI, S. 125). Samme Helgens Alter i Nestved nævnes i et Dokument af 1481 (D. M. VI, S. 162). Ifølge Hellig Trefoldigheds-Gildets Skraa i Odense skulde den daglige Gudstjeneste indrettes saaledes, at der om Onsdagen læstes Messe af St. Erasmo med Collekt af S. Anthonio. (Saml. t. d. danske Historie I, S. 17. 23). I Klakring Kirke findes en Altertavle, hvorpaa: *S. Erasmus*, *S. Dionysius ora pro nobis* (Atlas IV, S. 146). Paa S. Ninianus' Alter-

tavle, som har været i Olai K. i Helsingør, men nu findes i Oldnordisk Museum i Kjöbenhavn, ere S. Erasmus og S. Barbara malede paa Alterskabet i heel, stor Figur.

Af et Dokument fra 1463 (D. M. III, S. 206 ff.) sees, at der stiftedes i S. Nicolai Kirke i Kjöbenhavn et Alter, kaldet "*Altare Sancti Salvatoris*, paa Dauske sancti Hjelpes Altere, som skulde tilvies Sancto Erasmo og Sancto Braudano." Jeg maa ved denne Leilighed bemærke, at Erasmus hørte til de saakaldte Nödhjælpere, af hvilke man i Tydskland har talt 14 (*Otte*: Kunstarchæologie des Mittelalters, S. 137), nemlig: Georg, Erasmus, Pantaleon, Dionysius, Achatius, Aegidius, Catharina, Blasius, Vitus, Christopher, Cyriacus, Eustachius, Margrethe og Barbara. I Danmark synes man at have talt 15¹⁾ og en nøiere Undersøgelse vil maaskee vise, at de oven omtalte 15 smaa Helgenfigurer paa Altertavlen i Bierre ere Nödhjælperne. I sin mærkelige Bog om S. Peders Skib siger P. Palladius i Begyndelsen af Afsnittet om Gud Fader:

"Den hellige Skrift tillægger Gud Fader besynderlig, at han haver skabt alle Kreatur, styrer, regjerer og forvarer dem, og at man skal derfor paakalde ham udi Sorg og Sygdom, i Pestilentze, Dyrtid og i al anden Modgang. Men denne Velgjerning, dette Embede og denne Ære blev Gud Fader berövet og frataget i Pavedömmet udi alle Prædikestole og blev Helgene tillagt og end undertiden dem, som man haver ingen sand Vidskab paa, om de vare eller ere til iblandt Guds Creatur end sige iblandt Guds Helgen. De bleve paakaldte som de havde skabt

---

¹⁾ Dog ogsaa 14. — D. Atlas V, S. 551, omtales Præstegaarden i Nykjöbing paa Morsö og siges, at det uden Tvivl er den Gaard, som Provst Henrik har eiet og ved 1502 skjænket til de 14 Nödhjælperes Altar i Helligaands Capel.

os eller skulde og kunde forvare os, som de Femten Nödhjælpere.”

I samme Skrift, strax efter det anførte Sted, omtales den i Forbindelse med Erasmus ovenfor nævnte **S. Brandanus** som en Helgen, der paakaldtes mod “Voff-Ild”.

Andet Felt. **Jakobus Major.** (25de Juli).

Apostelen Jakob den Ældre hører til dem, som ofte afbildes og da sædvanlig som en Vandringsmand med Stav, Pung, Vadsæk, Muslingeskal paa Hatten, eller dog med nogle af disse Kjendetegn. Sjeldnere afbildes han med Sværd i Haand, fordi Herodes lod ham halshugge. At afbilde ham paa en hvid Hest, med Muslingeskaller paa Harnisket er særegent for Spanien, hvis Skytshelgen han er, og har Hensyn til, at han, ifølge Legenden, viste sig i Spidsen af den spanske Christenhær for at føre denne til Seier over Maurerne. Spanierne kalde ham **S. Jago**.

I England ere omtrent 360 Kirker indviede til ham. Maaskee gjælder Indvielsen af nogle blandt disse Jakob den Yngre, hvilket dog ikke kan bevises om en eneste af dem. Men naar Jakobs Navn forbindes med Philips, saa menes altid den Yngre. Dette er Tilfældet med 4 Kirker i Engeland, der ere indviede til Jakob og Philip. Disse to Helgene findes ogsaa i vor Calender forenede under 1ste Mai. Den anglikanske Calender leverer strax efter **S. 329** en Afbildning af de 12 Apostler efter et gammelt Træsnit, og den Figur, som har til Underskrift **S. James ye more¹**), svarer nøie til Figuren her paa andet Felt. Staven, Maaden hvorpaa Glorien er anbragt, Hatten, endog Muslingeskallen paa Hatten stemmer nøiagtig overeens, saa der vel ikke kan være Spørgsmaal om, at Figuren

¹) I Modsætning til Figuren med Underskrift **S. James ye lcss** o: **Jacobus Minor**, som fremstilles med Valkerens Banketørskel, der efter Hegesippi Fortælling gav ham Bancsaaret. See Eusebii Kirkehistorie, 2den Bog, 23de Capitel.

paa andet Felt skulde forestille nogen Anden end Jakob den Ældre.

Det bør ogsaa bemærkes, at Mauden, som har skjænket Kalken, hedder Nicolaus Jacobi. Mulig har denne Nikolaus holdt sig til sin Faders Skytshelgen med Tilside-sættelse af sin egen; thi S. Nikolaus findes ikke paa Kalken, men Jakobi Felt er fremfor de andre prydet med det paanittede Crucifix. S. Jakobs Navn har hos os i Folkemunde været baade Jakob og Jeppe, eller Jep (stundom ogsaa Ib). Som Jakob tiltales han i det gammeldanske Litani (Kirkehistoriske Samlinger I, S. 436), som Jep i Litaniet i Chr. Pedersens Tidebog (Danske Skrifter II, S. 346). Begge Benævnelser ere, som bekjendt, endnu meget almindelige Navne hos Almuen.

I Fortegnelsen paa de Franciskanernes Kirke i Roskilde tilhørende Reliquier, som er indført i Dänische Bibliothek II, S. 119 ff. forekommer 8 Gange Reliquier af Apostelen Jakob, for det Meste med Tillægsord, hvoraf det kan skjønnes, at det er den ældre Jacob som menes; saaledes: *fragmenta ossium Sancti Jacobi Majoris — de sancto Jacobo Apostolo majore — de sancto Jacobo Apostolo, filio Zebedei*. Kun een Gang har jeg fundet *de sancto Jacobo minori* og een Gang (S. 134) *de ossibus Sanctorum Philippi & Jacobi minoris*. — Denne og flere Fortegnelser paa Reliquier findes ogsaa i *Scriptores rer. dan. Tom VIII, S. 260 f. f.*

I Norden forekomme ofte Kirker og Altere indviede St. Jakob. Exempelviis kunne nævnes Kirkerne i Horsens og Varde samt de nedbrudte Ibs-Kirker i Viborg, Lund og Roskilde. (Et Stykke af Sids, nævnte staaer nu som Pakhuus siden 1808). Ogsaa Ibsker Sogn paa Bornholm. — Af særegen Mærkværdighed er Hovedkirken i Eifjords Præstegjæld i Bergens Stift, fordi den Ligsteen i selve Kirken ikke blot nævner Ragna Asolfsdatter som den, der

har ladet den bygge, men ogsaa affbilder hende i knælende Stilling rækkende Kirken til Apostelen Jakob, som foruden de paa Kalken i Sludstrup anbragte Emblemer, endnu har en Taske forsynet med Muslingskal hængende i en Rem over Skulderen og bærer Bøg i venstre Haand. Ligestenen er aftegnet i Saml. t. d. Danske Historie II, H. 3, ved Side 34.

Tredie Felt. Catharina. (25de Novbr.)

Den hellige Catharina af Alexandrien hørte til de bedst kjendte og meest yndede Helgene saavel i den österlandske som i den vesterlandske Kirke. Hun skal have været af fyrstelig Slægt, en Datter af Costis, Konge af Ægypten. Fra den tidligste Alder udmærkede hun sig ved sin Fremgang i Videnskaberne, især i Philosophien; men blev som ung Pige omvendt til Christendommen og døbt af en Eremit. Nu besluttede hun ganske at hengive sig til Gud og bestyrkedes i dette Forsæt ved et Syn, hvori hun saae Marie med Barnet Jesus nærme sig til hende. Den lille Jesus, saa forekom det hende, rakte hende en Ring som sin Brud og nu bestemte hun sig til at afslaae alle Ægteskabstilbud og vente paa den Dag, da hun skulde forenes med sin himmelske Brudgom. Efter hendes Forældres Död kom Tyrannen Maximian til Alexandrien og begyndte en Forfølgelse mod alle de Christne, som ikke vilde offre til Afguderne. Catharina stod frem til deres Forsvar og bragte ved sin Veltalenhed alle sine Modstandere til Taushed. Da samlede Maximian 50 hedenske Philosopher, som skulde gjendrive hende; men hun overbeviste dem alle om Christendommens Sandhed, saa de toge ved Troen og lede Martyrdöden. Da Catharina afslog alle Tilbud af Tyrannen, som blev forelsket i hendes Skjönhed, bestemte han at hun skulde langsom sönderrives af 4 Hjul, forsynede med skarpe

Redskaber, som dreiedes til forskjellige Sider. Men denne Helvedesmaskine brast paa hendes Bøn og under Torden og Lynild fløi Stykkerne omkring og ihjelslog hendes Bødler. Nu blev hun ført udenfor Byen og der paa Tyrannens Befaling først pidsket og derpaa halshugget; men Englene bære hendes Legeme over det røde Hav til Bjerget Sinai, hvor det blev fundet af Munken Simeon og begravet i den derværende Klosterkirke. Hende til Ære stiftedes en Forening af Riddere, som bevogtede hendes Grav og forsvarede Pilegrimene. De bære et hvidt Klædebon og paa samme et halvt Hjul og et blodigt Sværd. Denne ridderlige Forening er under Tyrkernes Herredømme forlængst gaaet til Grunde, men Prioeren i Klosteret skal endnu kunne slaae til Ridder paa Catharinas Grav.

Den anglikanske Almanak bemærker, at Legenden om den hellige Catharina maaskee var den meest folkelige i Middelalderen. Hun var en Beskytterinde for Lærdom¹⁾ og Theologie, for Collegier og Opdragelsesanstalter og, paa Grund af hendes høie Byrd, for fornemme Damer. Det vel bekendte Catharine-Hjul findes haade som adeligt Vaaben og som simpelt Huusskildt. 51 Kirker i England bære hendes Navn.

Ogsaa i Danmark har Kirker været indviede til hendes Ære. Jeg minder saaledes om Hjørring Kirke, om Catharina-Kirken i Ribe, om den i Testrup i Viborg Amt, som skal være bygget 1434 St. Karen til Ære (Atlas IV, S. 656), og om den i Mesinge i Fyen, hvor hendes Billede kaldtes af Folket "St. Karen med den blaa Kaabe" (Mar-

---

¹⁾ Petrus Palladius sammenstiller derfor S. Karine med Hedningernes Minerva i Bogen om S. Peders Skib, hvor han drager en i flere Henseender mærkelig Paralel mellem Pavedømmets Helgene og Hedningernes Afguder. I samme Bog kalder han hende en Helgen "for Peblinge og Skolegang".

mora I, S. 245). Gilder bare hendes Navn. Saaledes Karine- eller St. Karens Gilde i Skjellerup i Fyen, hvor hun havde et Altar og hvor Præsterne førte hendes Billede eller hendes Hjul i deres Segl (Samlinger til den Danske Historie I, S. 4). Klokker opnævntes efter hende (Marmor II, S. 72, Atlas VI, S. 228), og Altertavler indrettedes til hendes Ære.¹⁾ ·

Af saadanne Altertavler vil jeg omtale to her i Sjel-land, som jeg er bleven opmærksom paa ved Prof. Höyens værdifulde Optegnelser fra Aarene 1826—33, der ere mig overladte til Afbenyttelse. Den ene, som jeg ikke har seet, findes i Svinninge Kirke i Holbæks Amt og bruges ikke mere. Prof. Höyen beskriver den saaledes: “I Midten den hellige Catharina med Krone paa Hovedet, Bog og Sværd i Haanden, og Tyrannen ved Födderne [en Afbildning heraf see i den anglikanske Calender S. 144²⁾]. Paa Flöiene findes Afbildninger af hendes Liv. 1. Hun knæler for en Eremit, der af sin Bolig viser hende et Madonnabillede. 2. Hun knæler for Marie med Barnet. 3. Hun möder en Konge (?) 4. Et Mirakel: en Blind knæler mellem Tvende. — Korte Figurer, Foldekastet nærmer sig den cölnske Skole.”

Den anden Altertavle er i Bjerre, Annex til Örslev paa Grevskabet Holsteinborg, og jeg foranledigedes til at besøge Kirken i Sommer (1852), da jeg hørte, at den

¹⁾ Hyppig forekommer hun ogsaa som Bifigur paa Altertavler, der ere indviede til andre Helgene. Exempelviis nævner jeg den i flere Henseender saare mærkelige lille Altertavle, som Christian I forærede Paven og som Pave Innocens 13 atter forærede Frederik IV; thi paa denne er Catharina fremstillet som en Sidesfigur sammen med Marie Magdalene og Sunnive. See herom Antiquarisk Tidsskrift for 1848, S. 205 og 6.

²⁾ Eller, om man vil, i den jydsk Kjöbstad Hjörings Vaa-ben. Byens Hovedkirke var St. Catharina eller St. Karen helliget.

indvendig skulde males. Jeg traf ogsaa Maleren i Færd med sit Arbeide, som dog kun angik Stolestaderne og ikke den i flere Henseender mærkelige Altartavle. Mærkeligt er det alt, at en saadan Altartavle har faaet Lov til at staae, og at hverken Reformationen eller Pietismen eller Rationalismen har forgrebet sig paa den hellige Catharina, der endnu den Dag i Dag indtager sit gamle Staae over Høialteret. Det er en høi Grad af Tolerance, som heri har givet sig tilkjende, dersom man ikke snarere vil søge Roden i en høi Grad af Ligegyldighed. Det er nemlig langt fra, at Altartavlen paa en sømmelig Maade er vedligeholdt. Den har faaet Huusrum medens den stod og forfaldt, og Intet videre, uden en Deel venskabelige Stænk af Kalkekosten, naar man hvidtede. Altartavlen er af den Slags, hvis Fløidøre staae aabne, og fremstiller i Midten den hellige Catharinas Billedstøtte i heel Figur, 43 $\frac{1}{2}$ Tomme høi, med Underskrift: *sancta Catharina ora pro nobis!* Hun holder i høire Haand en Ring, har om samme Haandled en Pung, i venstre Haand et Sværd og ved Foden Hjulet. Det indsees let, at Ringen har Hensyn til hendes oven omtalte Forlovelse med Christus, som altid har været en af Yndlingsgjenstandene for den hellige Kunst. I det Kongelige Billedgalleri paa Christiansborg findes flere Afbildninger heraf fra fremmede Kunstneres Haand¹⁾, saaledes et Maleri af Correggio, et af Paul Veronese, et af v. Dyck. Pungen om Haandledet skal vel betegne Catharinas Gavnildhed mod Fattige, Sværdet og Hjulet forklare sig selv. Til begge Sider af Hovedfiguren findes 4 Begivenheder af hendes Liv fremstillet i Relief. 1. Hendes Daab ved Eremiten. 2. Hendes Samtale med de Lærde. 3. Hendes Frelse fra Hjulet. 4. Hendes Hen-

¹⁾ Om disse Malerier see Spenglers Catalog. Leonardo da Vincis hellige Catharina findes i samme Billedgalleri.

rettelse. — Paa de aabne Flöidöre findes for oven Billedstötter af 6 Helgeninder (blandt disse Ursula, Magdalena, Barbara), for neden af 6 Apostle, nemlig til Höire Peder, Jakob, Andreas, til Venstré Johannes, Bartholomæus og Matthæus. Prædellen har Plads til 15 smaa Helgenfigurer, $8\frac{1}{2}$ Tomme höie. Af disse mangle dog nu to, nemlig den förste og den syvende i Rækken. Blandt de Andre seer man Blasius, Erasmus, Christopher, Catharina, Barbara o. Fl. Bag ved Prædellen er et lille Gjemme. "Proportionerne, siger Höyen, ere korte, Foldekastet svært, Relieffet udfört i Træplader. Det hörer til de Arbeider, der ere ældre end Bryggeman og Berg. Bag paa Flöidörene findes malet Catharina med Sværd, Bog og Hjul. Hun læser. Middelmaadigt, men dog med en vis Anstand og Værdighed." Sidstnævnte Maleri er siden H. saae det, næsten ganske ödelagt.

I Afbildningen paa Sludstrup Kalk har Catharina blot Krone, Sværd og Hjul, men er ved disse Emblemer tilstrækkelig betegnet. I den oven nævnte Fortegnelse paa Reliquier, som tilhörte Franciskanernes Kirke i Roskilde, forekommer Catharina en halv Snees Gauge og specielt fremhæves: Stykker af hendes Grav og en Klud dypet i hendes Olie. Ogsaa i de andre Fortegnelser paa Reliquier forekommer hendes Navn hyppig.

Fjerde Felt. Johannes den Döber. (24de Juni).

Den 24de Juni ansees for Johannes den Döbers Födselsdag og holdes som saadan hellig. S. Augustin bemærker, at Kirken sædvanlig höitideligholder Helgenes Fester paa deres Dödsdag, men at Johannes den Döbers Fest er undtagen fra denne Regel fordi han var helig fra Moders Liv.

Han fremstilles sædvanlig med en lös Kappe og en lang Stav som ender i et Kors, eller ogsaa som paa

denne Afbildning, med et Lam, der enten ligger ved hans Födder eller holdes i hans Haand, med Hensyn til hans Ord: "see det Guds Lam som bærer Alverdens Synder." Lammet holder han enten frif i sin Haand eller, som i denne Afbildning, paa en Bog, hvilket synes underligt, men er ganske almindeligt. Denne Maade at afbilde Johannes den Döber paa beholdtes ved en Mængde af de Altartavler som opstilledes i 16de Aarhundrede i Stedet for de ubrugelige papistiske. Man fremstillede paa dem meget ofte den Korsfæstede i Midten, Moses med Lovens Tavler paa den ene Side, Johannes den Döber paa den anden Side. En saadan Altartavle findes, for at nævne et Exempel, i Sorö - Braaby, og Johannes er der afbildet med Lammet paa Bogen. Det forekom mig först, at Lammet paa vor Afbildning har Horn, og jeg troede deri at see en Hentydning til Aab. 13, 11, skjönt jeg vel vidste, at Christus som Lam i Almindelighed afbildes uden Horn; men jeg blev gjort opmærksom paa, at det man seer inden i Lammets Glorie er Brudstykker af et Kors. At Lammet fremstilles med Korsglorie er meget almindeligt; dog finder man det ogsaa med simpel Glorie i Johannes's Haand, see Afbildningen S. 83 i den anglikanske Calender. Samme Calender angiver, at næst efter Jfr. Marie, Peder og Andreas, er Johannes den Döber den meest folkelige Helgen i Engeland, og at henved 390 Kirker ere ham helligede.

I den Roskildske Reliqviesamling fandtes flere Sager henhørende til Johannes den Döber, saaledes nogle af hans Klæder, et Stykke af den Steen, hvorpaa Johannes stod da han döbte Christus, noget af Jordans Sand hvor Christus blev döbt, to af Johannes den Döbers Been, *item de gingiva sancti Johannis Baptistæ*. *Gingiva* betyder nok Tandkjöd, men da det S. 133 hedder *item de gingiva Sancti Johannis Baptistæ in magna quantitate*, saa

formoder jeg næsten, at *gingiva* ogsaa maa have en anden Betydning.

Femte Felt. En qvindelig Martyr.

Mere kan ikke siges om Figuren paa dette Felt. At det er en Kvinde, sees af det lange Haar, at det er en Martyr af Palmegrenen i Haanden. Da Kronen paa Hovedet ogsaa kan betegne Martyrium, saa tør man af den ikke engang slutte, at det er en kongelig Person, som er afbildet.

Naar man ellers vilde indlade sig paa Gisninger, saa laae en Gisning meget nær, nemlig, at denne qvindelige Figur skulde være den hellige Birgitte, til hvem Sludstrup Kirke skal have været helliget, ligesom der paa Bymarken findes en Lægedomskilde, Brixes¹⁾ Kilde kaldet, ved hvis Vand mange underfulde Helbredelser skulle være bevirkede. (Atlas VI, S. 262).

Palmegrenen maatte da ikke betyde Martyrium; thi Birgitte led ikke Martyrdøden; men Saligheden i Almindelighed. Kronen kunde derimod gjerne have Hensyn til hendes Herkomst; thi hun var af meget fornem Familie og beslægtet med det Svenske Kongehuus. I den, kort Tid efter hendes Død skrevne og i Wadstena Kloster bevarede Legende, hedder det om hende (S. III): "thin slækt framgik aff hælgha konunga slækt"; — og da hendes Søn Birger paa sine Skuldre bar sin i Rom afdøde Moders Levninger ind i Wadstena Kloster, saa fortælles der (S. XXV) at han fornøiet udbrød: "nu vil jeg med Glæde opløfte mit Hoved, jeg som saa tidt stod bedrøvet og med nedböiet Hoved for min Herre Kong Magnus (Smek) naar han ofte sagde til mig: "hvad mon vor Frænke, Din Moder, har drömt om os i Nat?" — Des-

¹⁾ Navnet tyder dog snarere paa Briccius end paa Birgitte.

uden maa det bemærkes, at Kronen paa en særegen Maade tilhører Birgitte efter det Syn hun havde, kun 7 Aar gammel, men som hun aldrig kunde glemme. — Man eftersee herom A. Fryxell om den hellige Birgitte, i hans "Berättelser ur Svenska Historien", 2den Deel, S. 100 ff.

Dog vil jeg gjerne indrømme, at det er ikke stort mere end et Indfald, at Figuren paa dette Felt skulde være den hellige Birgitte, og jeg er saa meget mindre berettiget til at fremhæve dette Indfald, som det synes, at man har sat en Ære i, at Birgitte skulde fremstilles uden noget udvortes Vartegn, blot omgivet af et himmelsk Lys. Der forekommer derom i Legenden (S. XV) et særdeles mærkeligt Sted: "Om saa end, hedder det, Petrus har Nøglen til Tegn, Paulus Sværdet, Andreas Korset, Stephanus Stenen, Laurentius Risten, paa hvilken han blev stegt, Cathrine Hjulet, Agnes Lammet, — hvad kan dog af alle disse Ting være sødere eller værdigere end det himmelske Lys og den guddommelige Sødmes Strømme, som synes at flyde af den høieste Guds Mund hen til St. Birgitte, hvor hendes Billede saa er malet eller skrevet?" Her har vi Udtrykket for den ældre Mening om Fremstillinger af S. Birgitte. I senere Tid afbildes hun med et Pilgrimskors eller med et korsbetegnet Hjerte.

Jeg kan i Övrigt ikke omtale den hellige Birgitte uden at yttre det levende Önske, at en Nordisk Kirkehistoriker med Blik for det Folkelige vilde levere os en Bog om Birgitte efter at have benyttet de mange Forarbejder, som haves, og samlet det vidt og bredt Adspredte som findes om hende selv, hendes Aabenbaringer og hendes Klostre. Det skulde da vise sig, af hvor stor Betydning Birgitte er, ikke blot for Sverrig, men for hele Norden, og at det ikke var for Intet at Unionsregenterne, især Dronning Margrethe og Erik af Pommeren, holdt deres mægtige Haand over hendes Stiftelser.

Foruden ældre Forarbejder til Birgittes og hendes Klosters Historie har man faaet et overmaade vigtigt i *Wadstena Kloster-Reglor* efter gamla Handskrifter, udgifne af C. F. Lindström, Stockholm 1845. Denne Bog, efter hvilken jeg ovenfor har citeret, henhörer til Svenska Fornskrift-Selskapets Skrifter og indeholder, foruden Kloster-Reglerne, ogsaa Legenden om hendes Levnet og Udgiverens værdifulde Anmærkninger hertil. Ved at forfølge Brigittiner-Klostrenes Historie i de nordiske Riger vil man støde paa Kjendsgjæringer, som har en høi Grad af Interesse for Nordens Kirkehistorie.

Sjette Felt. Bartholomæus. (24de August).

Ifølge Legenden blev denne Apostel, efter at have prædiket Evangeliet paa Indiens yderste Grændser, flaaet levende paa Befaling af Astyages, Konge af Armenien. Han fremstilles derfor med en Slagterkniv, og har hyppig i den ene Haand Matthæi Evangelium, som han skal have bragt til Indien. Saaledes findes han ogsaa her afbildet. I Engeland ere omtrent 150 Kirker opkaldte efter ham. I den Roskildske Reliqviesamling forekommer hans Navn flere Gange, og der nævnes Stykker af hans Been og af hans Kappe.

Efter saaledes at have gennemgaaet Afbildningerne paa Kalken i Sludstrup, vende vi os til Kalken selv og de omtrent samtidige som ere os levned. Brunius bemærker (Skaanes Konsthistorie, S. 592), at i Skaane findes ingen Kalk fra den ældre og særdeles faa fra den senere Middelalder. Han nævner kun en eneste fra Tiden før Reformationen, nemlig Burlöf Kirkes Kalk, som i flere Henseender har Lighed med den her beskrevne.

Her i Sjælland ere Kalke fra Tiden før Reformationen

ikke saa sjeldne. De har sædvanlig sex Felt eller Sider, men undertiden 8. Saaledes den i Sorö-Braahy, der iøvrigt mangler Indskrift; men det paanittede Crucifix med en knælende Ridder paa den ene Side og hans Fruc paa den anden (net Arbeide), viser hen til det 15de Aarhundrede.

Nærmest beslægtet med Sludstrup Kalk er den, som findes i St. Sörens Holmstrup. Den har, ligesom hiin, 6 fiirkantede Plader paa Knappen og Indskriften *ihesus*. Paa første Felt findes Christus paa Korset i ophöiet Arbeide, paanittet, og fölgende mærkelige Indskrift, som i Atlas kaldes Runebogstaver, men som er gothisk Minuskelskrift. Den er læst næsten rigtig af Archivtegner Abildgaard og lyder nöiagtig saaledes:

Bid † der for frve tale af heikeberig. — Heckeberga (siger Brunius i Konsthistorie, S. 398), er et gammelt Herresæde i Skaane, der ligger paa en Holm i en Indsö af samme Navn, som har höie Kyster med herlig Bögeskov. Fru Thale er Thale Brostrup, gift med Niels Hak. Hendes Dattersön, Hak Ulfstand til Hikkebjerg, har mulig skjænket Kalken til Holmstrup Kirke; thi han var Lensmand paa Callundborg Slot i Aarene 1588—1591.

Derefter maa nævnes Kalkene i Ondlöse og Finderup, af hvilke förstnævnte i Form nærmer sig de alt beskrevne, med hvilke den har de 6 Felt, de 6 Fiirkanter paa Knappen og Indskriften paa denne tilfælles. Paa Finderup Kalk er derimod Alt rundt. Foden har ikke de 6 Felt, men er cylinderformet og udvider sig forneden. De 6 Plader paa Knappen ere ikke fiirkantede, men runde, og mellem hver af Pladerne findes en Drueklase. Ogsaa Afbildningerne paa Foden ere runde og ligne Medailloner. De ere næsten af samme Indhold, og udfört paa samme Maade som de paa Ondlöse Kalk, hvorfor jeg har sammenstillet disse tvende.

- Ondlöse.**
1. Frelseren med oprakt Höire, Bog i Venstre.
  2. Paulus med Sværd i Höire, Venstre udstrakt.
  3. Jacobus Major med Hat og Stav.
  4. Johannes med Kalk i Venstre, Höire paa Brystet.
  5. Andreas med X i Venstre, oprakt Höire.
  6. Peder med Nøglen i Venstre, oprakt Höire.
- Finderup.**
1. Frelseren med opløftet Höire.
  2. Peder med Nøglen.
  3. Paulus med Sværdet.
  4. Andreas med sit Kors.
  5. Jakob med Hat og Stav.
  6. Johannes med Kalk.

Paa begge Kalke ere Figurérne i ophöiet Arbeide og findes afbildede i siddende Stilling.¹⁾

Det femtende Aarhundredes Kalke sporer man i Form og tildeels i Afbildninger heelt igjennem det 16de. Kalken i Drösselberg fra 1587 har 6 Felt, 6 Föirkanter paa Knappen med Indskrift *Ihesus*, dog ikke, som de tidligere, med gothiske, men med romerske Bogstaver. Paa Foden læses: "*Her Oluf Persen Niels Skredere oc Anders Matzsen lode göre denne Kalk og Disk thil Dröselbiere Kierke*", (46 Lod). En lignende Kalk findes i Gjerlöf i Löveherred med Indskrift: "*Denne Kalk og Disk lod Her Oluf Persön och Hans Hansön i Gieslöf göre til Gieslöf Kirke med Herrets Provsten Her Mats i Finderup hans Befalning. Aar 1597.*"

---

¹⁾ I den anglikanske Calender bemærkes i Stykket om de 12 Apostle, strax efter S. 328, at Frelseren ofte fremstilles i Midten mellem Peder og Paulus. Dette er netop Tilfældet paa Kalken i Ondlöse, hvorimod han paa den i Finderup sidder mellem Peder og Johannes.

Atter en lignende Kalk med 6 Felt, 6 Fiirkanter paa Knappen og Indskriften *Ihesus* paa Fiirkanterne findes i Farringløse, men er oprindelig gjort til Nordrup Kirke, som Indskriften paa Foden viser. "Denne Kalk og Disk lod Her Jacob Mat [sen] og Christen Andir [sen] Kirkeværgе bekoste til Norderops Kirke. Anno 1599". Paa de 6 Felt findes følgende 6 Afbildninger:

Iste Gruppe.

1. Jesus bedende i Gethsemane. I Baggrunden Stridsmændene.
2. Til Venstre fra 1: Engelen med Kalken og Korset, trædende paa en Slange.
3. Til Höire fra Samme Judas med Pengepungen.

2den Gruppe.

4. Jesus paa Korset med *INRI* over og Dödningshoved ved dets Fod. En knælende Figur og en Stridsmand ved Korset.
5. Paa venstre Felt fra Korset de to Qvinder.
6. Paa höire Felt fra samme Johannes og en Figur i Baggrunden.

Figureerne ere ridsede, ligesom paa Kalken i Sludstrup, men Arbeidet er slet udført. Over Knappen findes en udsprungen Blomst, som indeslutter den egentlige Kalk.

Dette er ogsaa Tilfældet med Kalken i Örslev i Ringsted Herred, en af de vægtigste jeg har seet (66 Lod). Paa Disken findes indridset Herrens Korsfæstelse; paa Kalken, som er sexsidet og har den ofte beskrevne Knap, hans Opstandelse og et Par andre bibelske Begivenheder; men 3 af de 6 Sider indtages af 3 Vaaben¹⁾.

---

¹⁾ Ogsaa en ottesidet Kalk fra 16de Aarhundrede findes stundom. I Haarsløv i Vesterflakkebjerg Herred har man en fra 1572 med

Det fortjener endnu at bemærkes, at to af de anførte gamle Kalke høre til dem, hvem Sagnet lader være røvede fra de Underjordiske og derpaa anvendte til Kirkebrug. Dette anfører Thiele (Folkesagn II, S. 236) om den i Holmstrup uden at jeg veed hvorfra han har det. Om den i Ondlöse kan man eftersee Estrups "Tygestrup som det var og er" S. 86. Det er altsaa Sagnets Gylding. — Den i Vigersted har jeg seet; men den er nu forsynet med Cort Adellers og endnu et adeligt Vaaben, og det hedder udtrykkeligt i en Indskrift paa den, at Anno 1689 er denne Viersted Kirkes Kalk og Disk omgjort og forbedret med 20 Lod og veier nu tilsammen 45 Lod. — Den i Aagerup paa Holbeks Amt, hvortil Fortællingen hos Thiele (II, S. 232) knytter sig, har jeg ikke seet, men har hört, at den hverken skal have Afbildninger eller Indskrifter, men kun paa Knappen Frelserens Navn.

Blandt de Kalke, om hvilke jeg i Böger har læst, synes mig ingen at komme den i Sludstrup nærmere end den, som hörer til Skanderborgs Annex, Stillinge. Om den hedder det i Atlas IV, S. 195, at den har Mariæ og flere Billeder, Aarstallet 1519 og følgende Indskrift i Munkebogstaver: *hunc calicem fieri procuravit religiosa & nobilis virgo Marina Christierni priorissa monasterii Ring in usum altaris beatæ virginis præfati monasterii.* — Ogsaa Kalken i Annise fortjener en Sammenligning. Den er afbildet og beskrevet af Abrahamson i Skand. Litt. Selskabs Skr. for 1806, 2det B., S. 444. Denne Kalk har vel ingen indgravede Billeder — kun et Kors, en Krone og et Vaaben ere paanittede — derimod har den i mange andre Henseender Lighed med Kalken i Sludstrup og er vist omtrent samtidig med denne. Ind-

---

8 Felt paa Foden og 8 Fiirkanter paa Knappen. Hver Fiirkant har et af Bogstaverne, först *IHSV*, saa *INRI*.

skriften paa Foden læser A. saaledes: *D. Tidericus Friis cum uxore sua Mette dedit hunc calicem ecclesie Ramlöfs*. Fra Ramlöse er den kommen til Annexet Annise og derfra til oldnordisk Museum, hvor den har Nummer 10,348.

Til Slutning vil jeg give en Oversigt over den særdeles værdifulde Samling af Kalke, som findes i oldnordisk Museum, dog kun forsaavidt de i Tid og Form nærme sig Kalken i Sludstrup. Flere mærkelige Kalke i Samlingen ville her ikke blive omtalte, saaledes den fra Roskilde, som fandtes i Ruinerne af Haraldsborg; thi den er fra en langt ældre Tid. Heller ikke vil jeg opholde mig ved saadanne Kunststykker, som den af Cokosnöd forarbejdede Kalk fra Island, eller den overordentlig skjønne af brændt Leer¹⁾; thi de ere i Materiale og Form altfor forskjellige fra den, som nærmest foreligger os. Men følgende 10 Kalke kunne kaldes Sidesstykker til den fra Sludstrup og ere omtrent samtidige 3: fra det 15de Aarhundrede, lidt før eller lidt senere.

1. Nr. 6,527 en sølvforyldt Kalk, Foden seksidet med paanittet Crucifix og Vaaben med tre Löver, stor Knap med 6 Ruder og Indskriften *ihesus*. Nedenfor Knappen staaer med Minuskelskrift "*deus mei*" og ovenfor samme har maaskee staaet "*miserere*", men det gamle Stykke er der borte og paa en uheldig Maade erstattet ved et andet, som ingen Indskrift har. Kalken har tilhørt Krönge Kirke paa Laaland og bærer paa Foden følgende Indskrift med gothisk Minuskel: *elemosina. domine. margarete. regine. dacie. swecie. et. norwegie. orate. pro. ea*. Det er den samme Kalk, som omtales i Atlas VI, S. 475, hvor det ogsaa bemærkes, at Kirken har været et Valfartsted, helliget Vor Frue, og at der i

¹⁾ Beskrevet i Antiquarisk Tidsskrift for 1818, Side 208.

Sognet er en Kilde, kaldet Krykke-Kilde. En Kalk med samme Vaaben og aldeles samme Indskrift, henhørende til Lynderup Kirke i Viborg Stift, omtales i Atlas IV, S. 652.

2. Nr. 10,350 en liden uforgylt Kalk af Sölv. Paa Foden samme Vaaben med 3 Löver. Om Foden med store latinske Bogstaver: *domina. regina. mergreta. dacie. norvegie. svecie. orate. pro. ea.* Denne Kalk har man erholdt fra Kunstmuseet. Saaledes har vi her tvende Kalke, som utvivlsomt ere fra Dronning Margrethes Tid. Den næstfølgende hidrører maaskee fra hendes Søn, Oluf.

3. Nr. 12,260 en særdeles skjön sølvforyldt Kalk med sexsided Fod. Den store Knap har 6 Ruder med *ihesus.* Smukke gothiske Forziringer i Rundbuestil findes over, under og paa Knappen. Man maa ikke lade sig forvilde af Bægeret, som öiensynlig er fra den lutheriske Tid, ei heller af det paanittede Crucifix, som bærer Aarstallet 1694. Paa Foden staaer der med Minuskel: *o. ste. pater. dñce* (vistnok Dominice) *ora.* (der har staaet *orate*, men den sidste Stavelse er udslettet) *p. me.* (med Krone over). Det er det kronede O, som viser hen til Kong Oluf ¹⁾, ligesom et kronet *w* betegner Waldemar IV, et kronet *e* Erik af Pommeren; see Antiquarisk Tidsskrift for 1848, S. 211.

4. Guldkalken fra Arvaslef i Skaane. Foden er sexsided; rundt om den store Knap, paa det Sted, hvor Ruderne sædvanlig sidde, ere 6 Gjemmer, hvori 3 Perler og 3 Glasflusser; paa Sexkanten over og under denne staae 10 Minuskelbogstaver, nemlig over: *st. (?) e. i. s. v. s.* og under: *v. n. d. e.* Betydningen af disse Bogstaver er mig ikke ganske klar. Paa Foden findes et ind-

¹⁾ "Af Mönter har jeg faaet en Olavum med et kronet O paa den ene og Hellebarden paa den anden Side". Langebekiana S. 258.

gravet Vaaben med 3 Tværbjælker. Rundt om Foden følgende Indskrift med Minuskel i to Linier: *hunc. calicem. aurum. (sic) fieri. fecit. d̄na. christna. (̄: domina Christina) de. arvasleff. ad. h̄orem (̄: honorem) dei. pro. refrigerio. ānarum. (̄: animarum) carorum. suorum. orate. dm. pro. eis.* Her siges altsaa med tydelige Ord hvad der paa Kalken Nr. 10 er antydet ved en Afbildning, nemlig, at Kalken er givet som en Sjølegave for kjære Afdøde til deres Vederqvægelse i Skjærsilden¹⁾.

5. Nr. 3,366 en sølvforgylt Kalk med sexsided Fod. Den store Knap har sex Ruder med indgravede Rosetter. Paa Fodens 6 Sider findes 3 Indskrifter paa slyngede Baand og 3 Billeder, saaledes at bestandig efter en Indskrift følger et indridset Billede, som oplyser Indskriften. 1. *Santa. Anna. ora.* 2. S. Anna, holdende paa høire Arm Christus, paa venstre Maria. 3. *Maria. Ihesus. Joha.* 4. Christus paa Korset med Maria og Johannes. 5. *Santa. Pete. myn.* 6. St. Peder med Nøglen. — Santa for Sante er vist blot en Skjødesløshed, og at der i Nr. 5 er Talen om Peder viser Afbildningen paa Nr. 6. *myn* er vistnok "min" og giver tilkjende, at St. Peder har været Giverens Skytshelgen. Et dansk Ord, eller flere, i en latinsk Indskrift hører ikke til Sjeldenhederne. Denne mærkelige Kalk har tilhørt Vestervig Kloster og er foræret af Justitsraadinde Lindahl.

6. Nr. 10,347 en sølvforgylt Kalk med sexsided Fod, erholdt fra Kunstmuseet. Paa den store Knap findes 6 Ruder med afvejlende *ihs* og et Vaaben med to korslagte Sværd. Samme Vaaben findes under det Foden

---

¹⁾ Sammenlign hermed Stedet i Birgittes Legende S. XI: "*Bidh thy mina arfwa, ath the gifwin nakra kalka for mina siæl, i hulkom christi blodh maghe offras ok vigias.*"

paanittede Crucifix. Paa Foden læses. *o. ihesu. fili. Dei. miser* (o: miserere) *mei. laurcn. lev̄s. et. igen. uxoris. mee.* og under Foden: *calicem. hunc. ad. si. nico. (?) altare. ecclie* (o: ecclesie) *morsem. disposuit. lavrens. levens. anno. lix.* Aarstallet 59 maa, efter flere Omstændigheder at dømme, være 1459.

Denne Kalk angives at have tilhørt den nu nedlagte Menighed i Nordstrandischmoor og at være indsendt af Pastor Biernatzky i Frederiksstad. Dette kan gjerne være rigtigt, men Indskriften viser, at Kalken oprindeligt har været givet til Kirken i Morsum, vistnok ikke den paa Sylt, men den paa Nordstrand, som hørte til et af de 21 Sogne, der fandtes paa Öen för Vandfloden 1634. Det har da ikke heller noget urimeligt ved sig, at en Kalk, som først har været bestemt til et Altar i Morsum Kirke (dersom jeg læser de forkortede Ord rigtigt, til den hellige Nikolai), efter Vandfloden er kommet til en anden Kirke. Om Kirkerne i Morsum og Nordstrandischmoor see Atlas VII, S. 805 og 809.

Denne Lavrens Leven, Levens eller Levensen, thi Navnet findes skrevet paa disse og endnu flere Maader, er en historisk mærkværdig Person, som var af stor Vigtighed under de Stridigheder, der fandt Sted mellem Christian I og hans Broder Grev Gerhard. Da Greven i 1473 brød ind i det sydlige Slesvig, og lod sig hyld, var Lavrens Leven, den i 1461 adlede Staller paa Nordstrand, En af de Faa som blev Kongen tro. Han blev rigelig belønnet da Kongen snart igjen fik sin Magt tilbage. (Dansk Atlas VII, S. 51).

Denne Mand har udmærket sig ved Gavnildhed mod Kirkerne. Hans Navn findes tilligemed Fleres paa Lindholm Kirkeklokke fra 1475 (D. A. VII, S. 338). Der staaer: "*Do ick gegaten wart, do was Laurens Levenssen vaghet auer den Strant*". Paa denne Klokke findes,

ligesom paa Kalken, Vaabenet med de to korslagte Sværd. — I Aaret 1459, altsaa samme Aar som Kalken bærer, gav Laurentius Levensen, Staller i Nordstrand, 200 Mark til at forbedre Hellig-Kors Altars Vicarie, som i St. Laurentii Sognekirke i Byen Slesvig skulde oprettes, med Messerede, Kalk, Bog og andre Altarprydelser. (D. A. VII, S. 637). — Kirken paa Pelworm gav han en smuk Kalk, den i Morsum foruden Kalken en Döbefond af Malm 1475, Kirken i Bophever, et af de gamle Sogne paa Nordstrand, gav han samme Aar en lignende Döbefond, som skal staae i den gamle Kirke paa Pelworm. (Noodts Beyträge Tom, I, S. 615).

Döbefonden i Slesvigs Domkirke er af Malm, stöbt 1480 og foræret af Laurentz Leven i Morsumherred, hvis Vaaben ofte findes derpaa, samt paa den överste Rand fölgende Indskrift: "*An Gode unde siner werdegheh moder Marien unde Sunte Peters unde Sunte Laurentis ere heft mi Laurentis Leven unde sine husfruw Eyde laten geten*". Paa den nederste Rand staaer: "*Anno Domini 1480. an my schal men kinder kersten* (∞: christne). Af D. A. VII, S. 606, hvor disse Efterretninger findes, seer man tillige, at hans Frue, som i Indskriften kaldes *Eyde*, heed *Ide Knutsen*. Om denne atter er den samme som *Igen uxor ejus* paa Kalken, tör jeg ikke afgjöre, men finder det sandsynligt nok, at *Igen* er et Diminutiv af *Ide* (quasi *Idchen*). Efterretninger om denne Familie findes i Noodts Beyträge, T. I p. 615, tilligemed en Stamtavle over Slægten.

7. Nr. 10,349 en sölvförgylt Kalk med sexsidet Fod. Paa Knappen 6 Ruder med Indskriften *ihsvs*. Paa Foden med Minuskel: *anno. dui mccccxxxvi* (1486) *da. gaf. ies. qvie. och. frw. mergret. thēne. kalk. til. karop*. Vi har altsaa her en Kalk, som har tilhört det i Middelalderen beröimte Valfartsted Karup i Lysgaards

Herred i Jylland. Af de i Atlas IV, S. 482 ff. samlede Efterretninger seer man, at denne Kalk alt for 200 Aar siden er indsendt til Kunstammeret; thi 1652 gav Fred. III en anden til Kirken i dens Sted. Jes Qvie og Fru Margrethe ere ikke enestaaende med deres Gavnildhed mod Vor Frue Kirke i Karup. Stedets Ry for Hellighed skaffede det rige Gaver af forskjellig Slags, og en stor, anseelig Kirke opførtes paa Heden; men, da Valfarterne ophørte, forfaldt Kirken og dens Prydelser adspredtes. Den nuværende Kirke er kun en ringe Levning af den gamle.

8. Nr. 761 en sølvforyldt lille Kalk med sexsided Fod og paanittet Crucifix. De 6 Ruder paa Knappen har Indskriften *ghesvs*, hvilket minder om den italienske Udtale af Frelserens Navn. Kalken er ellers kommen fra Eyda Kirke paa Island. Den tilhørende Paten har paa Midten en emaillet Plade, paa hvilken man seer Christus paa Regnbuen med to Sværd og Omskrift med Majuskel: *† spiritus. santtus. svperveniet. in. t (?)*. See Antiquariske Annaler IV, S. 237.

9. En sølvforyldt Kalk med stor Knap, 6 Ruder og Indskriften *ihesvs*. Foden er ottesidet eller, om man vil, firesidet, da de 8 Felt forneden samle sig i 4. Af disse har den ene et paanittet Crucifix med Maria og Johannes. Lige overfor er indridset en knælende og bedende Munk, i Luften over ham en Kalk, til hvilken han ligesom henvender sig. De to andre Felt har Indskrifter, den ene: *Hr. Jep. Persen.* og den anden *M.CD.XC.IX* 3: 1499, altsaa netop samme Aar, fra hvilket Kalken i Sludstrup forskriver sig.

10. En sølvforyldt Kalk med rund Fod. Den store Knap har 6 Ruder, hvorpaa med gothisk Majuskel Indskriften *MARIA †*. Korset indtager den sjette Rude. Paa Foden 3 Personer i Skjærsilden, under hvilke, med

gothisk Minuskel: *orate. p. nobis.* Under Foden ikke mindre end 4 Indskrifter: 1) en atter udslettet med Minuskel; der synes at have staaet: *ghertrud. uxor. d... gotschalci. .... dedit. calicem. per.* 2) med Minuskel: *hunc calicem dedit. elizabet. b..... orate. p. ea.* 3) *Oste. Kerk. Kald. Sognprest. Her. Mas. Nawsen. P.A. A. 84.* Aaret 84 er uidentivl 1584. 4) *Asmindrup. Kircke. Patrono Th. Fincke. 1674.* Asminderup er ikke Kirken i Meerlöse, men den i Ods Herred; thi der har Kalken været, see Atlas VI, S. 210. — I Nordisk Tidsskr. f. Oldk. II, S. 254 findes den utydelige Indskrift Nr. 1 læst noget anderledes end her, og maaskee rigtigere.

II. St. Sörens Holmstrup.

Det har overrasket mig, ved Samtale med Almuesfolk at høre Holmstrup i Skippinge Herred (Annex til Jyderup i Tudse Herred), kaldes St. Sörens Holmstrup med en saadan Ligegyldighed, som om det havde været et blot udvortes Kjendingsnavn, ligesom Kirke-Fjeneslöv eller Höie-Taastrup. Spörger man dem, hvorfor de kalde Holmstrup St. Sörens, saa gjöre de maaskee opmærksom paa, at der ligger et andet Holmstrup henne ved Slagelse; men om St. Sören vide de aldeles ingen Besked, og det er vel ikke blot Almuesmænd, som maae bekjende deres Uvidenhed; mangen Præst vilde komme i Forlegenhed, naar han skulde gjöre en Bonde Regnskab for, hvem St. Sören var.

Jeg slog op i mine Böger og hentede fölgende Oplysninger om Holmstrup af Atlas VI, 224, Foundationerne VIII, 312 og Dän. Bibliothek II, 49. I Taarnet skulde være en Klokke med 3 Vaaben fra 1400. Denne er borte. Den nuværende er af Baron F. Adeler bekostet omstöbt hos Gamst i Kjöbenhavn 1793.

Kirken skal være bygget 1492 (repareret 1712) og man anseer den for den sidste, der er bygget för Reformationen. — Jeg har Grund til at antage, at det kun er det smukke og rummelige Chor, med 5 Chorstole paa hver Side af Altaret, som i Slutningen af 15de Aarhundrede er tilbygget den tidligere Kirke. Jeg har især sluttet dette af en mærkelig Indskrift med gothisk Minuskelskrift, som i sin Tid er bemærket og tegnet af Abildgaard (Antiquariske Annaler I, S. 155), men som jeg har faaet meddeelt efter en uafhængig Optegnelse af Prof.

Höyen. Den findes paa Baandet¹⁾ under det store Crucifix foran Choret og lyder saaledes:

glorioso confessori Sto. Severino hoc in loco duobus miraculis ad opem mortalium divinitus corruscanti fabricatus est chorus.

Man seer altsaa, at det er Choret, som kort før Reformationens Tid er opført til Ære for den berømmelige Bekjender St. Sören, der fik et glimrende Vidnesbyrd af Vorherre ved to Mirakler, som skete paa dette Sted til ulykkelige Menneskers Hjælp. Af hvad Art disse Undergjæringer har været, det siges ikke; men man tænker vel nærmest paa Syge, der har faaet deres Helbred tilbage, og dette giver Anledning til at tale om Lægedomskilden paa Stedet.²⁾

Om Kilden siges Bögerne, at der i Marken er en god Kilde, kaldet St. Sörens, hvor der forðum holdtes et

¹⁾ Paa dette Sted kan man oftere finde gamle Indskrifter, der stundom ere overmalede eller overhvidtede. Saaledes i Vigersted Kirke i Ringsted Herred, hvor dog de gamle Bogstaver kunne skimtes gennem Hvidtningen. Stedets Præst, Pastor Dorph, angav, at der har staaet med gothisk Minuskelskrift:

“Respice qui transis, quia tu mihi causa doloris;”

“Emoriar pro te, peccatum desine pro me.”

(Sku min Ve, før frem Du skrider,
Piint jeg blev for Brüden Din;
For Din Skyld jeg Düden lider,
Synden slip for min!)

²⁾ Dersom man ikke vil henføre Miraklerne til Kilden, saa ligger Intet nærmere end at tænke paa de netop i den Tid saa almindelige Sakrament-Mirakler, som behöve en særlig Undersøgelse. Her kun saa meget, at Hvitfeld paa det mærkelige, men noget dunkle Sted, hvor han omtaler dem (II, S. 1007), udtrykkelig nævner St. Seffrin til Rye, som et af de Steder, hvor Mirakler havde fundet Sted; men om St. Sören i Sjælland taltes ikke.

Marked, kaldet St. Sörens Marked, som nu holdes i Kallundborg i October Maaned.¹⁾ Man mærke sig at Sörens Dag er den 23de October. — Da jeg paa Stedet spurgte efter Kilden, fortalte en Mand mig, at den var paa en Bondes Mark, og at der var meget godt Vand i den; men, tilføiede han, der kommer Ingen. Ved denne Bemærkning forstod han, at Ingen kom til denne Kilde for at søge Helbredelse; thi da jeg bad ham angive mig en Kilde, til hvilken Folk kom, nævnte han Helenes Kilde i det nordlige Sjælland.

Endelig maae vi tage Hensyn til Altaret med en Altartavle af smukt Billedhuggerarbeide. I Altaret er en fiirkantet Flise, sige Bögerne, hvorunder har været St. Sörens Been, som for 40 Aar siden (altsaa omtrent 1720) af nogle catholske Pilegrime skal være bortstjaalne. — Jeg kan da ikke beskrive St. Sörens Reliquier, som ere forsvundne, men vel Altartavlen, som er et Pragtstykke i sin Slags. Den er opmalet i 1846, men de oprindelige Farver, med megen Forgyldning, synes at være beholdte. Hovedbilledet i Midten er Christi Korsfæstelse, men til hver Side findes tre mindre Afbildninger, som alle 6 forestille Scener af Christi Lidelseshistorie. Imellem de mindre Afbildninger og den større i Midten er Plads

---

¹⁾ Egentlig holdtes der fire Markeder, af hvilke imidlertid det ved St. Hansdag og det i October har været de meest besøgte. Den 20de Octbr. 1561 befalede Frederik II, at de 4 Markeder, som aarlig holdtes i Holmstrup, ved hvilke meget Skarns Folk forsamledes og bedrev "stor Synd med overflødig Drik, Mandset og anden Uskikkelighed", herefter skulde holdes i Kallundborg. See D. Magazin, 3die Række III, 221. De Bestemmelser om Holmstrup, som der ere samlede, give noksom tilkjende, at Stedet har draget Folk til sig. Kirken betænkes i Lauge Urnes Testament af 1529 med 10 Mark.

til 6 Helgenfigurer,¹⁾ en ved hvert af de mindre Stykker, nemlig:

1. Qvindelig Figur med Slør paa Hovedet, opladt Bog i Venstre. — Maaskee Catharina, skjönt de meest eiendommelige af dennes Vartegn mangle.
2. Kronet Kongefigur, Scepter i Venstre, en Vase med Laag i Höire, træder paa et Udyr med kronet Menneskehoved. Vistnok Kong Olaf den Hellige.
3. Bispefigur med oprakte tre Fingre af Höire, Spyd i Venstre.
4. Barbara med sit Taarn. Om hende mere nedenfor under Blandinger.
5. Kronet Qvindeligfigur, har holdt noget i Venstre, holder i Höire en Djævelgestalt med 2 Hoveder og udrakte Tunger. Maaskee St. Margarethe.
6. Bispefigur, en lukket Spændebog paa Venstre, et Spyd i Höire. Den ene af Bispefigurerne er mulig Nicolaus, den anden Sören; men det er kun Formodninger.

Man seer af alt det Foregaaende, at man i Holmstrup fordm har havt St. Sörens Forherligelse for Öie,²⁾ og vi komme nu tilbage til det Spørgsmaal, hvem denne

---

¹⁾ Disse Figurer ere dog undslupne Stiftslensmanden Hans Barnekow, som den 10de October 1552 fik Ordre til med det Allerførste at reise til Holmstrup og udtage alt det Afguderi, som fandtes i Kirken, baade Billeder og Andet, efterdi der brugtes meget Afguderi i Holmstrup Kirke, saa at der offredes Gjøes, Lam og Höns, og tilbades Billeder. See oven anførte Sted i Danske Magazins tredie Række.

²⁾ Herom vidner ogsaa det malede Kirke-Vindue, som fra Holmstrup er kommen til oldnordisk Museum. Det forestiller en Mand i Bispedragt, vistnok St. Sören. See Antiquariske Annaler VI, s. 432.

Sören har været; thi man kjender flere Helgener af dette Navn.

Jeg holder mig først til det Folkesagn, som beretter, at St. Sören har været en Bondes Søn i Rye ved Himmelhjergets Fod i Jylland, og siden er bleven Biskop i Cöln. Atlas (IV, 229) kalder rigtignok dette en Fabel, og jeg veed intet historisk Vidnesbyrd at anføre derfor, men enten saa Sören har været en Bondesøn fra Rye eller ikke, selve Sagnet viser tydeligt, at den Sören, som dyrkedes i Rye, og til hvis Ære Kirken opbyggedes, var den Cölnske Biskop af dette Navn. At Sören i Rye og Sören i Holmstrup er den samme Helgen, antager jeg bestemt. Jeg vil nu først anføre Noget om Helligdommen i Rye (meest efter Atlas), dernæst hvad Legenderne fortælle om den Cölnske Biskop Sören.

Rye By i Tyrstingherred berettes, fordum at have været en Kjøbstad. I det mindste har den været en Flække og uden Tvivl havt sin Opkomst og Anseelse at tilskrive det derhos liggende store Bernhardiner-Kloster, Ömkloster eller Cara Insula, som stod i Flor henved 350 Aar, ligesom visse andre Byer, saasom Mariager, Maribo, Sorö, ere opkomne formedelst et derhos anlagt Kloster.¹⁾ Byen har vel og for sin Fremtarv noget at takke den udraabte St. Sörens Helligdom, som var der ved Kirken og den hellige Kilde derhos, hvilke begge bare Navn af St. Sören og vare indviede denne Helgen til Ære. Dette drog meget Folk derhen, deels for at gjøre Andagtsoffere i Kirken, deels for at blive helbredede ved Kilden, hvorved Kirken fik Indkomst og Indbyggerne Næring. Kirken har fordum været en stor Korskirke, hvoraf alene nu er tilbage den ene Ende (tre Hvælvinger). Hvorvidt Byg-

¹⁾ Flere Exempler herpaa anföres i Biskop Daugaards "De danske Klostre i Middelalderen", S. 101.

ningen för har strakt sig, er endnu kjendeligt. Anno 1440 har den Laxmanske Familie i St. Sörens Kirke i Rye stiftet et Capel med Altar og Vicarie. Aar 1456 testamenterede N. Gyldenstjerne til sanctæ Seuerin i Ridhe to skilling grot. Anno 1495 har Holger Rosenkrands i sit Testament givet en Oxe til Sante Sewren i Ryæ. See Dansk Magazin VI, S. 268 og sammes 3die Række, III, 299.

Et i Ny Dansk Magazin II meddeelt Dokument viser, at Skipperlauget i Ribe havde St. Sören til Patron. Det er Laugs-Skraaen for Skibmands- eller Skipper-Lauget, som begynder saaledes: "Til Hæder, Lov og Ære almægtigste Gud og Hr. Söffrin er denne Laug optagen og stiftet, som kaldes Skibmands-Laug, med alle Laugsbröders Samtykke, Aar efter Guds Födsel 1478 den förste Fredag i Faste, i Oluf Jensens Huus". En i Skraaen (S. 260) forekommende Böde er "en Mark Vox til S. Sörens Lys og en Tönde Öl til Lauget".

Kirken i Testrup i Viborg Amt skal ved 1434 være opbygget af Biskop Herman i Viborg og indviet ikke blot St. Catharina, men ogsaa St. Sören i Rye til Ære. (Atlas IV, S. 695).

Petrus Palladius i hans mærkelige Bog om St. Peders Skib omtaler to Gange St. Sörens Dyrkelse, dog uden nöiere at beskrive den. Paa det ene Sted, i Afsnittet om hellige Mænds Been, tales simpelthen om det Afguderi til S. Anne, til S. Söffren i Jydland, i Sjælland o. s. v. Man seer altsaa, at saavel det jyske som det sjellandske Valfartsted til St. Sören har været Palladius bekjendt; thi som en Helgen, til hvem der gjøres Valfarter, og som udretter Mirakler, betragtes S. Sören. Dette sees tydelig af det andet Sted, nemlig Afsnittet om Pilegrims-Gang, saalydende:

“Ved denne Pilegrims-gang er mange Kjøbstæder opbygte udi Tydskland, som Aken, Ouren [skal vist være Duren], Cöllen, Vilsnack, Stierberg, S. Anna Dal o. s. v., saavel som i Danmark og andensteds. Thi man prædikede, at det var saa Gud behageligt og at man forhvervede derved det evige Liv, Lyksalighed her paa Jorden, og Vederqvægelse af Skjærsilds Pine. Og Djævelen sov ikke hertil med sine falske Jærtegn, som Christus og St. Povel propheterede om, og som alle Papisternes Böger ere fulde af, som om den S. Jakobs Broder, der hængte i Gallien, og her i Danmark om Sören Pilkelaaas o. s. v. Hermed finge de Vox, Hör, Hamp, Staal, Guld, Sölv, Penninge og allehaande igjen. Derover bleve mange unge Mennesker fordærvede og Jomfruer krænkede.” — Om det forunderlige Navn Sören Pilkelaas kan jeg ingen nærmere Oplysning give.

1534 den 4de Juli var Raadet og Adelen i Jylland forsamlede i Rye for at raadslaae om Rigets Tarv og enedes om at vælge Christian III til Konge. I den svenske Krig under Frederik III er Kirken bleven meget ruineret, har ogsaa lidt af ulykkelig Ildsvaade, hvormed Byen hjemsögtes i Aarene 1613, 1628 og 1660. Desuagtet maa den endnu i 1677 have havt Lighed med en Kjøbstad; men efterhaanden sank den ned til at blive en Landsby. 1685 den 29de December befalede Christian V at Helligkors- og St. Sörens-Markedet, som pleiede at holdes i Rye den 14 Septbr. og den 23de Octbr. skulde forflyttes til Skanderborg. Markedets Forflyttelse staaer sikkert i Jylland ligesom i Sjælland (see ovenfor) i Forbindelse med den Ugunst, som Regjering og Geistlighed efter Reformationen, vistnok ikke uden Grund, viste mod de gamle Valfartsteder, som Folket ikke saa let kunde glemme. Arent Berntsen siger midt i det 17de Aarhundrede, da han i sin “Danmarks og Norges frugtbare Her-

lighed", I, S. 148 kommer til at nævne Lardsbyen Karup¹⁾: "udi fornævnte Karup er en Kirke, som gemeenligen kaldes Vor Frue i Karup, hvortil haver forðum vorrit stor Søgning formedelst den formeente Helligdom der skulde være, ligerviis som og til S. Söfren i Rye."

Helwaderus har i sin *Martyrologia Sanctorum* Noget om St. Sören, baade under 26de August og under 23de October og kalder ham begge Steder Biskop i Cöln. Under 23de October hedder det: "Denne Severinus var en Biskop i Cöln og en bestandig Bekjendere [man erindre "*glorioso confessori*" paa Indskriften i Holmstrup Kirke] fra det Aar 346 indtil man skrev 400. Han var meget navnkundig udi Keiser Theodosii Tider, *in sanctorum numerum relatus est. Sur. tomo 5.* Hannem til Ære er opbyggt en herlig Tempel til Rye i Jutland." Derimod læser man under 26de August (jeg veed ikke, hvorfor just under denne Dag) en anden Tidsangivelse om samme Helgen. Det hedder nemlig: "Severinus var en christelig Biskop udi Cöln der man skrev efter Guds Byrd 450. Han blev meget efter hans dødelige Afgang æret. Og besynderligen havde han her udi Danmark et stort Helligdom til Rye udi Judland, hvor endnu falder et stort Marked paa denne Dag. Men Kirken staaer udi onde Maader."

Om St. Sörens Födested berette, saavidt jeg veed, Legenderne Intet, men fortælle²⁾ "at han var en udmærket Mand da der holdtes en Synode af catholske og orthodoxe Lærere fra næsten hele Frankrig og fra andre Provindser i Anledning af det Arianske Kjættereri; og da man fandt det fornödent at afsætte Biskop Euphrata i Cöln

¹⁾ Kalken fra Karup, see ovenfor.

²⁾ Surius de probat. Sctorum vitis (Col. Agr. 1618), Tom. V, Oct. 23.

fordi han var ingen Hyrde, men en Leiesvend, og havde ladet sig smitte af dette Kjætteri, saa blev Guds hellige Tjener Sören af Alle anseet for meest skikket til at træde i hans Plads og gjøre det Onde godt igjen."

Det Næste, Legenderne berette om ham er i mere end een Henseende af Interesse, især fordi det giver os en sikker Tidsbestemmelse, nemlig, at St. Sören levede paa den Tid da Biskop Martin af Tours døde (400). En Søndag, fortælles der, da Morgengudstjenesten var forbi og han efter sin Sædvane gik omkring paa de hellige Steder for at bede, hørte han yndige Toner fra de himmelske Hærskarere. Han kaldte da paa sin Archidiakon og spurgte denne, om han hørte den himmelske Sang. Men da dette ikke var Tilfældet, kastede de sig ned og bade Gud, at den Harmoni, som Mesteren havde hørt, ikke maatte være skjult for Discipelen. Da de stode op igjen, sagde Diakonen paa Biskoppens Forespørgsel: nu hører jeg Sang og Musik, ligesom i Himmelen; men hvad det er, veed jeg slet ikke. Da svarede Biskoppen: "min Herre Martinus har forladt Verden, og nu modtage de himmelske Chore ham med Glæde i deres Selskab." Man gjorde siden den nöiagtigste Forespørgsel, og det blev befunden, at samme Dag og Time var den hellige Martin gaaet ind til sin Herres Glæde.

Efter Gregorius Turonensis *de gloria confessorum cap. 45* fortælles derpaa om en Reise, som St. Sören foretog sig til Bordeaux, hvor han døde; men Aarsagen til Reisen berettes ikke. Medens han endnu var underveis viste Herren sig i et Syn om Natten for Amandus, der som Biskop styrede Kirken i Bordeaux og sagde til ham: "staa op og gaa min Tjener Sören imøde, og viis ham den Ære, som den hellige Skrift lærer, skal vises Guds Venner; thi han er bedre end Du og har større Fortjenester." Biskop Amandus stod nu op, tog Stok i

Haand og gik ham imøde, men vidste i Övrigt Intet om denne hellige Mand uden hvad Herren havde aabenbaret ham. Og see, St. Sören kom ham lige imøde. De nærmede sig og hilste hinanden med Navns Nævnelser, omfavnede og kyssede hinanden, hvorpaa de, efter afholdt Bøn, drog ind i Kirken med stor Glædeslyd. Biskop Amandus elskede og ærede ham derpaa i den Grad, at han satte ham i sit Sted og vilde selv ansees for den Yngere. Endelig døde salig Sören efter faa Aars Forløb... Siden førte Cölnerne i Aqvitanien hans Levninger tilbage til Cöln og i det Aar fortæller man, at der blev en saadan Frugtbarhed, at derved efter Alles Mening blev tilkjendegivet, at deres Patron i Sandhed var kommen tilbage. Deraf kom det, at et Ord, som brugtes af de Omboende, ogsaa kom ud til Fjerntboende og Udenlandske, ja blev til et Ordsprog: "Nu er Biskoppen St. Sören hjemme."

Saavidt om denne Helgen, som i vort Fædreland vandt stor Anseelse, og efter hvem Forældre gjerne opnævnte deres Sønner. Man seer let, at hvad enten St. Sören var Dansk af Födsel eller ikke, saa kunde de Danske, som et agerdyrkende Folk, godt bruge en Helgen, der kunde give dem frugtbare Aar, — og ønske af Hjertet, at han i Danmark maatte være hjemme.

III. Blandinger.

Jeg har vel en Mængde enkelte Bemærkninger og Oplysninger Helgendyrkelsen betræffende, som jeg kunde meddele dette Tidsskrifts Læsere; men vil for denne Gang nøies med at bringe yderligere Oplysninger om nogle Gjenstande, som her i Tidsskriftet alt har været berørte.

1. *Laurentius & Vincentius.* Disse to Helgene findes paa Kirkeklokken i Slotsbjergby anførte som Kirkens Skytshelgene, og jeg har bemærket (Kirkehistoriske Saml. I, 465) at den ene af disse Helgene, *Laurentius*, er afbildet midt paa Klokken, og det paa begge Sider. Dette maa forstaaes saaledes, at man paa hver Side af Klokken seer en Mand med Rist i den ene, Bog i den anden Haand, men da nu *Vincentius* ligesaa godt som *Laurentius* blev stegt paa en Rist og afbildes med den i Haanden, saa ligger det nær at tænke sig hver af de to Stytshelgene afbildet paa sin Side af den Klokke, som bærer begges Navne. Deres Levnetsløb, i al Korthed berettet, vil vise, at Dødsmaaden er ikke det Eneste hvori de ligne hinanden.

Laurentius (10de August) var en Spanier af Fødsel, Diakon hos den romerske Biskop *Sixtus II*, og af denne betroet Kirkens Skat. Da en Christenforfølgelse udbrød under Keiser *Valerian* (258) forlangte Soldaterne Penge af ham; men han samlede de fattige Christne og fremstillede disse for sine Forfølgere. "Kirkens rette og sande Skat, sagde han, det er disse Mennesker, i hvilke Christus boer formedelst Troen." — Da han saae sin Biskop *Sixtus* føres ud til Retterstedet, begyndte han at græde og sagde til ham: Ak Fader, hvor gaer Du hen uden Din Søn, hvor iler Du hen uden Din Tjener? *Sixtus* svarede ham: "min Søn, jeg forlader Dig ikke, Du gjenmes til en større Kamp. Vi Gamle begynde nu en let Kamp, men Dig,

som den Unge, er en herlig Kamp og Seier forbeholden. Hör op at græde, Du skal snart følge mig." Derhos befalede han ham at uddele Kirkens Skatte til de Fattige. Da Soldaterne ikke kunde bevæge ham til at udlevere hvad der var ham betroet, lagde de ham paa en Rist, paa hvilken han blev levende stegt. Under hans Pinsler, som varede længe, fortæller Legendens, at en Romer, som ynkedes over ham, nærmede sig med en Krukke Vand for at vederqvæge ham, satte sig derpaa ved Laurentii Födder og bad om Optagelse i de Christnes Samfund. Laurentius velsignede Vandet og döbte ham, saa det gik, som Herren siger (Matth. 10, 42), at hvo som giver En af disse Ringe ikkun et Bæger koldt Vand at drikke fordi han er en Discipel, han skal ingenlunde miste sin Lön. — Laurentius er sikkert nok en historisk Person; thi han omtales baade af Ambrosius¹⁾ og af andre gamle Kirkefædre.

---

¹⁾ Baronius (a. 261, VII. VIII), citerer Ambrosius de officiis L. I, cap. 41. "Non prætereamus S. Laurentium, qui, quum videret Sixtum episcopum suum ad martyrium duci, flere coepit, non illius passionem, sed suam remansionem. Itaque his verbis appellare coepit: quo progredieris sine filio pater, quo sacerdos sancte sine diacono properas? Nunquam sacrificium sine ministro ferre consueveras. Quid in me ergo displicuit, pater? Num degenerem probasti? Experire certe, utrum idoneum ministrum elegeris, cui commisisti Dominici sanguinis dispensationem! Cui consummandorum consortium sacramentorum, huic consortium tui sanguinis negas? — — — Denique, Abraham filium obtulit, Petrus Stephanum præmisit, et tu, pater, in filio ostende virtutem tuam: offer quem eruisti, ut securus iudicii tui, comitatu nobili pervenias ad coronam. Tunc Sixtus: Non ego, fili, te relinquo, sed majora tibi debentur certamina. Nos quasi senes levioris pugne cursum recipimus, te quasi juvenem manet gloriosior de tyranno triumphus; mox venies, flere desiste: post triduum me sequeris; inter Sacerdotem & Levitam medius hic numerus decet; non erat tuum sub magistro vincere quasi adjutorium quærereres — — — Infirmi discipuli magistrum præcedunt, fortes sequantur."

At Biskop Sixtus af Rom i Aaret 258 led Martyrdöden tilligemed nogle Diakoner er ogsaa historisk vist.

Hans Vartegn ere en Bog og en Rist, ofte meget lille, enten baaret i Haanden eller hængt om Halsen; han bærer ogsaa undertiden en Pung, med Hensyn til hans Embede som Skatmester. Han fremstilles som en ung Mand og i en Diakons Dragt. — Denne Helgen er bleven höit æret i Christenheden for hans heltemodige Fasthed og Standhaftighed under skrækelige Lidelser. Domkirken i Lund bærer hans Navn saavel som Slottet i Escorial, og i Engeland ere omtrent 250 Kirker indviede til hans Ære. Hans Navn forekommer ved engelske Kirker i Forbindelse med St. Georg, alle Helgen og Jfr. Maria. Dette Sidste er, som bekjendt, ogsaa Tilfældet ved Lunde Domkirke. En Afbildning af ham sees i den anglikanske Calender S. 100. Den jydsk Kjöbstad Skagen fører hans Rist i sit Vaaben. Mangfoldige Spor til Laurentius-Dyrkelsen forekomme trindt om i Danmarks forskjellige Provindser og vore talrige Lars'er ville bære hans Navn til de sildigste Tider. At gaae i det Enkelte om Laurentius er denne Gang ikke min Hensigt, men jeg maa dog minde om Verset paa Klokken i den ham helligede Kirkes Taarn i Roskilde. (Atlas VI, 132. Dän. Bibl. II, 77).

*O bone Laurenti, martyr venerande per orbem,
Renibus in nostris exstingve libidinis ignem.*

At imidlertid ond Lyst ikke var slukket i Roskilde-Borgeres Hjerter (og formodentlig ikke heller i deres Nyrrer), det viste de i 1537 da de ödelagte St. Laurentii

---

Alibi S. Ambrosius declarat, non fuisse clementiæ judicis, ut ejus differretur martyrium, sed avaritiæ Præsidis, ut thesauros ecclesiæ, ejus minister erat, ab eo requisitos acciperet.

Hæc omnia ab aliis quoque Patribus repetita sunt, Augustino, Maximo Taurinensi, Leone Papa, Petro Chrysologo et aliis.

Kirke og opreiste Byens Kag paa det Sted, hvor Alteret havde staaet. Nu er af Kirken kun Taarnet tilbage, som findes lige bag Raadhuset og bruges som Vagttaarn. I Muren sees St. Laurentii Billede, udhugget i Steen. — I Povel Eliesens hykkelske Brev til Grev Christoffer af Oldenburg (Ny D. M. V, 142) finder man en Yttring, som peger hen til et Træk i Legenden om St. Laurentius. Greven, som var temmelig lysten efter Kirkeguld, skulde af Kapitelet indbildes, at Roskilde Domkirke ingen Kostbarheder havde. Dette Hværv paatog Povel Vende-kaabe sig, og man maa tilstaae, at han skilte sig fortræffeligt derved, thi hans Brev til Greven er et lille Mesterstykke. Jeg vil formodentlig faae en anden Leilighed til udførligere at omtale denne Skrivelse. Her kun saa meget, at Forf. siger om Kirkens Skatte, *eadem omnia nobis esse tradita, non ut traderentur, sed servarentur, aut in pauperes potius, Divi Laurentii exemplo, erogarentur.*

Om Oprindelsen til den Danske Skik at faste paa St. Laurentii Dag fortæller Saxo i sin 13de Bog. Den forskriver sig fra Kong Niels's Tid, da de Danske engang bleve omringede af Slaverne og aldeles ingen Redning kunde öine. Da gjorde man, netop paa St. Laurentii Dag, det hellige Løfte, at, om Gud vilde hjælpe, saa skulde hvert Aar holdes den strengeste Faste, saavel paa St. Laurentii Dag som paa Allehelgensdag og Langfredag, og at dette skulde være en evig Skik saalænge Danmark stod. At denne Skik har varet til Knud den Sjettes Dage, det sees af samme Sted hos Saxo, som fortæller, at Efterkommerne har anseet det for en hellig Pligt at holde dette Løfte, saa meget mere, som de fandt, at det var en Skjændsel, for Bugens Skyld at aflægge Fædrenes gudelige Skikke.

Dette Løfte har dog neppe staaet ved Kraft længe efter Saxos Tid; thi i 1219 da de Danske, kort før Wolmer-Slaget, vare i Kuibe i Liffland, blev det, i det

Mindste for en Deel, fornyet. Herom skriver Hvitsfeld: "Erkebisp Andreas var da begjærendes af Kongen og Rigens Raad, at om det saa var at de vunde Seier, da skulde derefter alle Mand udi Danmark, unge og gamle, faste hver St. Laurentz Aften, til Vand og Bröd, til evig Tid, og dermed komme Guds Velgjerning i Hu — hvilket de ogsaa lovede allesammens". — Har man ellers hos os i 12te og 13de Aarh. et gjentaget Fastelöfte, saa har man ogsaa et gjentaget Kongemord til Laurentius-Festen. nemlig Knuds 1157 og Eriks 1250.

Vincentius (22 Jan.) var födt i Saragossa i Spanien og blev tilligemed Laurentius af den christelige Digter Prudentius, deres Landsmand, besungen som Christendommens standhaftige Bekjender. Paa den Tid da den svære diokletianske Christenforfölgelse udbröd (304) var han et ungt Menneske og Diakon i Sagunt. Da han ikke var at bevæge til at offre og hylde Afguderne, lod Statholderen Dacianus ham paa det Skrækkeligste pine. Han blev halvstegt paa en Rist besat med skarpe Pigge; men hans Saar lægtes paa en vidunderlig Maade. Han skulde nu været gjemt til flere Pinsler, men ligesom han blev lagt i Sengen döde han og skuffede derved sine Bödler. Disse kastede da hans Lig ud paa Marken for de vilde Dyr; men en Ravn beskjærmede det.

I Overeensstemmelse med disse Legendernes Beretninger fremstilles han i en Diakons Dragt, med en Rist besat med Pigge, og en Ravn ved Siden. I England ere 4 Kirker indviede til den hellige Vincentius.

Man seer altsaa, at Laurentius og Vincentius vare begge Spaniere, Diakoner, unge Mænd, standhaftige Bekjendere, og at de paa samme gruelige Maade mistede deres Liv under Forfölgelsen. Det er da ikke saa underligt, at Mindet om dem sammenknytted i Folkebevidstheden, og at de ofte følges ad. I den Roskildske Reliquie-

samling forekommer (Dän. B. II, S. 134) "*de osse Sancti Laurentii Martyris*" og umiddelbart efter "*item de sancto Vincentio.*" I den Laurentius helligede Domkirke i Lund har Vincentius sit Altar. (Brunius, Skaanes Konsthistorie S. 84). I Litaniet paa Allehelgensdag nævnes Laurentius og Vincentius lige efter hinanden.¹⁾

Endnu en Omstændighed Laurentius betræffende vil jeg ved denne Leilighed ikke forbigaae, skjönt den ikke angaaer hans Forhold til Vincentius, men til en anden Laurentius. Der maa nemlig, foruden Diakonen Laurentius, have været en Konge af dette Navn, som har været Helgen. I Fortegnelsen paa Reliquierne i Lund forekommer nemlig (Scriptores VIII, 449) "*integrum caput sancti Laurentii quondam regis Angliæ.*" Da nu St. Laurentius, som bekjendt, var Diakon i Rom og ikke Konge i Engeland, saa har man hjulpen sig ved at tilføie i en Note: *Verba "quondam regis Angliæ" ad Laurentium referri non debent.* Ordene skulde altsaa blot betyde, at dette Laurentius-Hoved havde tilhört Kongen af Engeland inden det kom til Skaane. Denne Gisning kunde efter Omstændighederne være rimelig nok, men den forslaaer dog ikke; thi i den Roskildske Reliquiefortegnelse (Scriptores VIII, 270) forekommer ganske tydeligt "*de cineribus sancti Laurentii Regis & Martyris*". Og endnu mere, i Beretningen om Gunlöse Kirkes Indvielse (Scriptores V, 377) Aar 1191, forekommer en Fortegnelse paa de Reliquier, *ecclesie ejusdem fundator, Dominus Thrugotus Ketelsun*, med megen Andagt har begyndt at samle. I denne Fortegnelse findes saavel "*Sancti Laurentii Martyris*" som "*Sancti Laurentii Regis & Martyris*". "Den Konge kjender jeg Intet til", siger Suhm

¹⁾ See fuldstændig Bönnebog for katholske Christne. Kbhvn. 1852, s. 362.

lakonisk i Noten. — Jeg ikke heller; men det staaer dog fast, at vore Forfædre har regnet en Konge ved Navn Laurentius blandt Helgene. Om han har været Konge i Engeland, hvor der ikke er Mangel paa Smaakonger, som ere døde i Helligheds Ry, maae Andre afgjøre.

2. Barbara (4 December). I Kirkehistoriske Samlinger I, S. 285 har jeg gjort opmærksom paa, hvorledes man i Liunge ved Sorö har ladet tre Helgenbilleder staae i Kirken, men tillige advaret mod deres Misbrug. Disse Helgenbilleder ere udarbejdede af Træ, som Billedstötter, men kun indrettede til at sees forfra. Sees de bagfra, da ere de, ligesom Elvepigerne, "hule som et Deigtrug". Det ene forestiller Jomfru Maria med Barnet paa Armen og Maanen under sine Födder (den bekjendte Hentydning til Johannis Aabenbaring 12, 1). Det andet er den hellige Anna, Jomfru Marias Moder, med denne sin Datter ved höire Side og Jesusbarnet paa venstre Arm. Saadanne Sammenstillinger af disse tre Personer forekomme oftere, f. Ex. paa Kalken Nr. 3,366 i oldnordisk Museum (see Side 26), stundom med den Afvexling, at det er Jomfru Maria, som bærer Barnet. Det er vel den saa almindelige Fremstilling af de 3 Personer i Treenheden samlede, der har givet Anledning til, at man ogsaa har villet samle Jomfru Maria med hendes Moder og hendes Sön i een Afbildning. Man kunde kalde dette en *Trinitas Mariana*. — Det tredie af Helgenbillederne i Liunge fremstiller den hellige Barbara.

Legenden om Barbara forefinder man, med smaa Forandringer, baade i den östlige og vestlige Kirke, ja selv Mahomedanerne skulle have en lignende Fortælling. Ifölge det almindeligste Sagn var hun Datter af en mächtig Mand i Ægypten, ved Navn Dioskurus, som af Kjærlighed til hende lukkede hende inde i et höit Taarn, da den Tanke var ham saa utaalelig at skilles fra hende naar

hun indtraadte i Ægtestanden. I denne Ensomhed bragte Studering og Eftertanke hende til Overbeviisning om Forkasteligheden af de Afguder, som hendes Forældre dyrkede, og hun sendte hemmelig Bud til den berømte Kirkelærer Origenes for at faae Underviisning i den sande Religion. Han skrev til hende og sendte hende En af sine Disciple, af hvem hun blev omvendt og døbt. Den Omstændighed, at hun i Taarnet lod indrette tre Vinduer, med Hensyn til Treenigheden, underrettede först Faderen om hendes Omvendelse, der satte ham i det hæftigste Raseri, saa han forfulgte sin egen Datter og overgav hende som Christen til den hedenske Övrighed. Da hun afslog at offre til Guderne, blev hun pidsket, piint og tilsidst halshugget; men Ild fra Himlen fortærede hendes Fader.

Af Barbara har man mangfoldige Afbildninger. Taarnet i forskjellige Skikkelser, er hendes meest eiendommelige Vartegn. Som oftest har det tre Vinduer, eller ogsaa fremstilles tre Taarne i Baggrunden. Undertiden læner hun sig til Taarnet, undertiden holder hun det i Haanden (saaledes i Liunge), stundom hænger det om hendes Hals. Hyppig sees i et af Vinduerne Kalk og Hostie, enten med Hensyn til Legendens Fortælling, at Englene rakte hende Nadveren da hun var indespærret i Taarnet, eller med Hentydning til den almindelige Mening, at de, der stode under hendes Beskyttelse, ikke vilde döe uden at modtage Sakramentet; thi hun antoges at kunne frie Folk fra en brad Död. Stundom fremstilles hun bærende Kalk og Hostie. I Liunge er Kalken afbildet i Indgangen til Taarnet og Hostien ovenfor, i Form af et rundt Vindue. Undertiden fremstilles hun med Sværd, Bog og Palme-green, som oftest afbildes hun i prægtige Klæder og med Krone paa (saaledes i Liunge). Hun betragtedes som Riddernes og Ridderskabets Beskytterinde. I senere Tid blev hun Krudtets og Ildvaabnens Patronesse og afbildes med

Canoner ved Födderne. Krudtkamrene paa Orlogsskibene staae under hendes Beskyttelse, og Krudtkammeret kaldes paa Fransk ligefrem „*la sainte Barbe*”. Levninger af den hellige Barbara forekomme hyppig i de Danske Reliquie-samlinger og Petrus Palladius bemærker, at hendes Hoved hører til de aabenbart falske Reliquier, som vises mange Steder. Hans Yttringer derom i Bogen om St. Peders Skib (Afsnittet om hellige Mænds Been) ere følgende: “Hvad dette var for et Bedrageri om Jomfru Marias Mælk udi mange Steder, saa at hun intet Andet kunde have gjort i sit ganske Livs Tid, end sidde og drage sine Spenner (Bryster) og skjænkt Mælk fra sig til Alle dem, som det have siden ført saa vide om Verden. Ligesaa om St. Barbara Hoved i mange Steder, om Stykker af det hellige Kors i mange Steder. Item til Achen om Jomfru Marias Særk og om Josephs Hoser, udi Cöln om de hellige tre Konger, til Treviris om Christi Kiortel og hundrede tusinde saadanne Stykker.”

3. S. Victor. — Troia. I Anledning af Overskriften over Helgenskrinet i Sorö har jeg i Kirkehistoriske Samlinger I, S. 660 anført Noget af Legendens om den hellige Victor og blandt Andet yttret, at det Troja, hvor Victor led Martyrdöden, rimeligviis maatte være Byen Troyes i Champagne. Denne Mening er urigtig. Troyes vilde være altfor langt borte fra Cölln, i hvis Omegn Victor angives at have ladt sit Liv. Derimod har Etatsraad Thomsen gjort mig opmærksom paa, at der i Nærheden af Cölln (Colonia Agrippina) har været et Troja (Colonia Trajana) som nu kaldes Xanten. Jeg vil her meddele hvad Dr. v. Köhne i Anledning af Mønter med Trojas Navn anfører denne By betræffende. (Ueber die im Russischen Reiche gefundenen abendländischen Münzen. St. Petersburg 1850, S. 109.)

“Sancta Troja, nu Xanten, er en af de ældste Stæder i den Preussiske Rhinprovinds. Alt Augustus havde paa Fyrstehjerget, Syd for den nuværende Stad, anlagt en Leir for to Legioner, som siden kaldtes *castra vetera* og var Sæde for den Romerske Statholder i Neder-Germanien, til i Aaret 50 Ubiernes Stad blev hævet til Colonia Agrippina og paa en Maade til Hovedstad i denne Romerske Provinds. Nord for den nuværende Stad anlagde Trajan en Coloni, som af sin Grundlægger kaldtes Colonia Trajana. Denne blev snart mægtig og havde i Romertiden en anseelig Havn, den romerske Rhinflaades Sæde. Nu har Rhinen taget et andet Løb og den gamle Havn er ødelagt af Sand. Denne Colonia Trajana blev ved Enden af fjerde og Begyndelsen af femte Aarhundrede forstyrret af Frankerne og af dens Ruiner blev Xanten bygget. Sit Navn fik Xanten af den hellige Victor, Tribun ved den thebaiske Legion, som med 330 christelige Følgesvende i Aaret 298 døde Martyrdøden. Alt i 316 opbyggede den hellige Helene ham her en Kirke, som blev kaldet *ad sanctos martyres*, og hvori Martyrernes Been bleve bisatte. Af det gamle Navn Colonia Trajana, hvis Oprindelse man havde glemt, gjorde man nu et Navn Troja med Hensyn til det gamle Frankiske, enhver historisk Grund manglende Sagn, at Frankerne stamme fra Trojanerne, og at endog Folkets Stamfader Francus har været en Søn af Hector og bygget Xanten . . . Det nye lemlæstede Navn Troja blev nu brugt i Forbindelse med hin Helgen og Staden kaldt *Troja sanctorum*, ogsaa *Troja Francorum* og *Troja minor*. Ordet *sanctorum* blev efterhaanden af Tydskerne forandret til Xanten. I Nibelungen nævnes Xanten som Kong Sigismunds Residents; men da det gamle Frankiske Huus var uddød, synes den kongelige Borg, som from Foræring, at være kommen til

Kirken i Cöln, der i Documenter fra A. 853 nævnes som Besidderinde af Xanten. I 1342 kom den ene og 1449 den anden Deel af Staden til Cleve. Den Kirke, som helligedes St. Victor og hans Følgesvende, forstyrredes af Normannerne, der 864, 880 og 884 indtog Xanten. Aar 1028 byggede Erkebiskop Pilgrim [et Kloster med regulaire Chorherrer til Ære for denne Helgen".

Om kirkelig Konst.

(Foredrag paa Selskabets Møde i Kjøbenhavn, 11. Januar 1853)
af N. Höyen.

I.

Naar Tonerne ikke som Ordets Tienere, men som dets Besiælere og Bevingere, bære det fra Menigheden op til det Høie, da erfare vi, hvad den Konst formaaer, som har været hiemme i Kirken lige fra dens Begyndelse og som sikkert altid vil høre hiemme i Den, den Konst, som samler alle Hierter i een Stemning, som lader enhver Enkelt tahe sig i hele Menigheden og tillige lader ham føle en Styrke, en Opløftelse, som om hele Menighedens Kraft og Fylde, i det Öieblik, boede i ham alene. Melodien spørger ikke om Troesbekiendelse eller Tungemaal, ligesaa lidt som Bygningen, der gör et alvorligt, et höitideligt Indtryk. Om disse Toner oprindeligt have lydt til en hedensk Guddoms Ære eller til en papistisk Helgens Forherligelse, om disse Söiler engang have baaret Taget over Pallas Athenes Tempel, disse Piller løftet sig under Hvelvinger, der stode under Beskyttelse af den Helgen, hvis Navn de endnu bære, derom bekymre vi os ikke; saalænge Ordet ikke kommer til og giver Følelsen og Tanken et bestemt Præg, saalænge ikke det udhugne eller malede Billede stilles frem for os med sine umiskiendelige Træk, hengiver Siælen sig uforstyrret til de milde, de velgiørende, opløftende Indtryk, den modtager.

Men til denne Melodie hörer en Lovsang til Himmeldronningens Ære, Altarbilledet ved denne Pille forestiller den hellige Cecilia, som lytter til et Englechor. Ja, der luer en Andagt giennem disse klangfulde Vers, som ikke kan andet end røre os, der lyser en salig Henrykkelse fra den unge Qvindes Ansigt, som vi ikke kunne blive trætte af at betragte; og dog strømmer denne Lovsang ikke over vore Læber med Overbeviisningens Fylde, og ingen Bön stiger fra vort Indre op til Tonekonstens hellige Beskytterinde. Grundtanken, der giver disse Værker Liv, den gaaer ikke til Hiertet; vor Beundring, vor Glæde gjælder kun den Pragt og Herlighed, hvormed den aabenbarer sig. Vi have næsten glemt, at der var en Tid, da vore Fædre glødede af Had mod den romerske Kirkes Afguderi og Billeddyrkelse, vi ere saa sikre for enhver Fristelse, at vi trygt hengive os i den fuldeste Nydelse af hele den Skiönheds Glorie, hvormed Konsten har omgivet St. Peters Stol; men den nærmeste Følge af denne vor æsthetiske Alsidighed er derfor ogsaa, at vort Begreb om kirkelig Konst ikke mere har den Alvor, som det havde paa Luthers Tid, at vi for eensidigt dvæle ved Betragtningen af den som en blot Prydelse, medens Konsten, naar den skal være kirkelig, gör Fordring paa ikke alene at behage vor Sands, men ogsaa med Myndighed, at tale til vort Hierte.

Billedets Samvirken med Ordet gaaer langt tilbage. I Slutningen af det fjerde Aarhundrede hedder det allerede om det "stumme Maleri", at "det taler og opbygger". Det var dengang ikke længer den lille Menighed, der samledes trofast og samdrægtig, midt under alle Forfølgelsens Farer, omkring Bordet, hvor den skulde mindes Herren, samledes uden anden Forskiel end den, som Lærerdygtighed og Lærerfromhed gav; det var Kirken, den höitanseete, fast grundede Magt, det var Christi Brud, der seiersmykket

thronede over Tempel og Synagoge og samlede sin Menighed fra Öst og Vest i Kongelige Sale (Basilikaer). Men hvor mange hedenske og jödiske Erindringer vare ikke forsonligt sammensmeltede med christelig Skik i disse Kirkebygninger, der ofte havde et mägtigt Omfang og vare opførte efter Datidens romerske Smag! Der sondredes nu mellem det Helligste og den Deel, hvor Menigheden samledes til Opbyggelse. Skranker og store Forhæng skilte mellem disse tvende Afdelinger. I den överste Ende sad Biskoppen paa Höisædet og Præsterne noget lavere til höire og venstre i den store Halvkreds; foran dem stod Alteret, denne fælleds Reliquie fra Hedenskab og Jödedom, under en Himmel, baaret af prægtige Söiler, og hele denne Herlighed aabnedes kun for Menigheden, fast som et hedensk Mysterium, naar ene de Indviede vare tilstede. I den nederste Afdeling samlede man sig, i den Orden, som Kiön og Alder, Stand og Forhold bestemte, om den Plads i Hovedskibet, hvor Chorsangerne stode, og hvor Ordet blev forkyndt fra Talerstolen. Marmorskranker adskilte ogsaa her Klerkerne fra Lægfolket.

Saa langt man end i Basilikaerne var kommet fra den apostoliske Kirkes Eenhed og Simpelhed, saa meget som der end i dem var lagt an paa at tiltale den ydre Sands, saa kan man dog ikke negte, at det levende Ord endnu havde sin Betydning ved Menighedens Gudstieneste. Men da Occidentens Kirke strakte sig saa vidt som Europa mod Nord og Vest, da det var den, som forenede Folkene, forskellige i alt andet, da dens Sprog, fremmedt for daglig Tale, löd gaadefuldt, men helligt ved Alterets Tieneste, da dens Hyrde, Biskoppen i Rom, löftede sin Stav med Vælde over alt verdsligt Regimente, da maatte der ogsaa föles Trang til at Kirkens Bygning skulde reise sig som et Mærke paa Herredömmet, og denne Trang fandt sin

Fyldestgiörelse i den nye Bygningsmaade, som udviklede sig hos de gothisk-germaniske Stammer. Selv Rummets indre Fordeling blev anderledes. Choret, hvis lave Skranker för omgaves af Menigheden, flyttedes nu som en egen Deel af Bygningen ud mod Östen, og inden för de höie, rigt smykkede Vægge, som skilte det fra den övrige Kirke og lukkede för det, samlede Præsterne til deres særskilte Gudstieneste om Höialteret. Lærens Forkyndelse var ikke længer den Hovedsag, som kaldte Folket til Kirke, men vel den stumme Tilbedelse af Brödets Forvandling til Christi Legeme. — See, dertil var den Halle, som Langhuset dannede, særdeles skikket, især hvor den var saa stor, at den maatte giennemskæres af to, ja fire Rader mægtige Piller, som sköde op under Hvälvingerne, og disse i en svimlende Höide vare udspændte over Höikirken. Her var Plads til de Tusinder, som paa store Festdage strömmede sammen allevegne fra. Som et Hav bölgede Mængden hen mellem Pillerne; kun af og til hörtes Præstens Stemme, som læste Messen foran Alteret. medens den dumpe Brusen af de manges dæmpede Röst og urolige Frem- og Tilbagetrængen fyldte det umaadelige Rum; men, vare end hans Ord blevne hörte, de havde jo været uforstaaelige för Lægmand, ligesaa uforstaaelige som de fremmede Tunger; han kunde höre til höire og venstre og som vidnede om den mægtige Tiltrækning Stedets Helighed udövede paa de Troende selv i ferne Lande. Men — Forvandlingen skete, den glimrende Monstrants med Hostien löftedes i Veiret, den gyldne Kalk hævedes — og alt var stille, Alle knælede i andægtig Taushed, kun de lette Virakskyer svævede og hvirvlede op under de höie Buer. Og, naar saa Mængdens Uro meldte, at det Heiligste var seet, da overdövedes den af Chorsang og Örgeltoner.

Naar man nu træder ind i en af disse gothiske Bygninger, der staae som halvt ubegribelige Minder om den

Magt Kirken engang besad, men i en Bygning, hvor den romerske Cultus har maattet vige, hvor Altrene ere bortflyttede fra Kapeller og Piller, hvor det fulde Daglys falder ind giennem klare Ruder, og kun enkelte Stumper af Glasmalerie sidde tilbage som dunkle Pletter, saa er Indtrykket endnu saa mægtigt, at man let overtydes om, at denne Bygning ikke var opført for Ordet, saa at det der skulde kunne virke oplysende og giennemtrængende; der er maaskee ikke engang en Prædikestol. Her vaktes Andagten, her glödede Troen mellem de Skarer af Hellige, hvis Billeder talte til Öiet, hvorhen det vendte sig, hvis Reliquier, straalende af Guld og Krystal, giennem Mirakler uimodsigeligt forkyndte deres Magt; Evangeliet stod her i det Fierne og afspejlede sig i al denne Herlighed som Solen afspejler sig i Regnbuens Farveglans paa Uveirets dunkle Grund.

Forskiellen mellem de her antydede Former af Kirkebygning og Kirketieneste i Occidenten maa alerede vække Formodning om, at Maaden, hvorpaa det stumme Billede har talt og opbygget i dem, ogsaa maa have været forskjellig, og denne Formodning bekræftes af Historien og Mindesmærkerne. Vi ville først kaste et Blik paa Basilikaerne, hvis store og glatte Vægge gave Maleren rigelig Leilighed til at vise sin Konst. Hovedgangens lange Sider indeholde derfor ogsaa, ovenover Söilerne, een eller flere Rækker af bibelske Billeder; det var den Tids Fattigmands Bibel for den fromme, men ukyndige Troende. Han kunde ikke selv læse Skriften, men han hörte den forelæst og forklaret paa Talerstolen, han saae de samme Begivenheder og Personer tydeligt fremstillede i Malerierne, og disse bleve ham nu som en hellig Bog, hvor han selv kunde söge Veiledning og Tröst. Var der herved sørget for Belæring, saa naatte heller ikke det glemmes, som værdigen kunde forkynde Kirkens Höihed, thi Indtrykket

af de gamle Templer var ingenlunde udslettet, og stærk var Trangen til at den nye Lære skulde fremtræde med Seierherrens Glands. Men Billedstötten, saadan som de store Gudeskikkelser af Marmor og Metal, den havde ikke længer sit Sted i Helligdommen, den var nu engang fortrængt af Alteret og vilde kun have vakt Forargelse som en hedensk Vederstyggelighed; Maleriet derimod, denne tilsyneladende Virkelighed, som griber Blikket og dog ikke kan fattes med Haanden, det var Midlet, som maatte anvendes og som ogsaa blev anvendt netop der, hvor det kunde frembringe den meest slaaende Virkning. Muurfladen ovenover og paa Siderne af den store Bue, som man gik igiennem til det Helligste, fik derfor Billeder med større Figurer og dybere Betydning, men fremfor alt blev Tribunens¹⁾ Halvkuppel udsmykket paa det prægtigste. Denne krumme Flade kunde sees heelt nede i Kirken, naar Forhængen under den store Bue blev trukket tilside, men den udfoldede sig bestandig mere og mere alt eftersom man nærmede sig til Alteret, og paa den saae man nu Christus, Alherskeren, med Englene, de stavførende Herolder, ved Siden, eller Christus, Verdens Lærer, ophöiet midt imellem Apostlerne; og disse stille, alvorlige Skikkelser, Frelserens ofte i colossale Forhold, omgaves af den gyldne Grund som af en luende Glorie. Dersom disse Mosaikbilleder endnu i vore Dage formaae at giøre et dybt Indtryk, hvilken Virkning maae de da have ud-

---

¹⁾ Den store halvkredsformede Muurfordybning, hvor Biskoppen havde sit Høisæde mellem Præsterne og foran hvilken Alteret stod. Det er den saakaldte Absis, som i den ældre christelige Basilika slutter sig umiddelbart til Langbygningens østlige Muur, eller, dersom der er et Tværskib, da til dettes brede østlige Muur uden noget Slags Mellembygning, og som derved paa det bestemteste sonder sig fra Absis i de romanske Basilikaformer, der danne Overgangen til den gothiske Kirkebygning.

övet paa Menigheden i hine Tider, da Öiet var for slövt til at föle for en renere, fuldendtere Konst.

Det er disse og lignende Forestillinger, som klarest vise os den Aand, som gik giennem Kirkelig Konst, da denne udviklede sig efter Constantin den stores Tid. Faderen var herliggiort i Sönnen, og denne thronede nu forklaret som sin Kirkes Lærer og Frelser. Hans jordiske Lidelse og Död synes aldeles at være traadt i Baggrunden, den antydedes i det höieste ved Begivenheder af det gamle Testamente, som Isaaks Offring eller Jonas, der sluges af Uhyret, eller ved Symboler, som Lammet, der bærer Korset; hvor Christus fremstilles för sin Himmelfart, der er det som den mächtige Velgiörer, for hvem endog Döden maa vige, eller som Læreren, eller som Messias, der holder sit Indtog i Jerusalem, men den lidende Forsoner sees ikke, i det höieste kunne vi en enkelt Gang see den Anklagede för Pilatus. Korset finde vi derimod afbildet, men ikke som det stygge Træ, hvorpaa Forbryderen leed sin forsmædelige vanærende Straf, nei som Frelsens prægtige Seierstegn, straalende af Guld og Ædelstene, omgivet af Engle eller af Evangelisternes Symboler. Saaledes stod det alt i en af Salene i Constantin den stores Kongeborg, saaledes kunne vi endnu see det i Kirkernes Mosaikbilleder.

Nærme vi os nu til en af Hovedkirkerne, saaledes som de stode kort för Reformationen, saa vil alerede dens Ydre forbause os ved sin Billedpragt. Höit oppe, paa Muurstiver og lövsmykkede Spiir see vi Billedstötterne, de staae der i det Fierne som smaa Dukker; og för at komme ind i Kirken, maae vi gaee mellem dobbelte Rader af udhugne Figurer, der ere opstillede langs med Siderne af det store, rige Portal. Saasnart vi ere traadte ind, blive vi strax vaer, at enhver Frygt för det hedenske i Statuen er forsvundet, thi over Altrene ere snart Malerier, snart Billedstötter opstillede, ja. Altertavlen danner

undertiden som en heel Bygning af stöbte eller udskaarne Figurer. Et uendeligt Farvespil omgiver os. De architectoniske Former ere klædte i brogede Mynstre, enhver Flade indeholder emblematiske eller historiske Forestillinger, de lange Vinduer ere dannede af Glasmalerier fra överst til nederst; men imidlertid modtage vi ikke her det enkelte, store Indtryk, som foran Basilikaens Hovedbilleder, det skulde da være, at et eller andet Altermalerie fængslede os saaledes at vi for en Stund glemte alt andet.¹⁾ Denne Mylren af Billeder, som der vilde behöves Maaneder til blot at giennemsee, er af höist forskiellig Alder; medens nogle af Vinduesmalerierne ere omtrent samtidige med Bygningen, ere andre derimod to hundrede Aar senere, og det Samme gjelder om alle de övrige Konstværker. Det er en heel ny Konstudvikling, som her aabenbarer sig, vi kunne saa at sige forfølge den fra Svöbet til dens fulde Væxt og vi opdage let, at den er aldeles forskiellig fra den som vi betragtede i Basilikaen, der saa öiensyulig bar Præget af sit Slægtskab med den classiske Oldtid. Denne tilhörer det nye Europa, saaledes som det under og efter Korstogene bestandig blev sig mere og mere bevidst. Unægtelig har Konsten et særegent Physiognomie hos de Stammer, hvor den trivedes kraftigst, men Kirken har paatrykket den det umiskiendelige Præg af den samme Aand, og vi bör herved ikke oversee den giennemgribende Indflydelse, som de meest anseete Höiskoler, og det vidt forgrenede og nöie sammenknyttende Klosterliv har udövet.

Af alt det Nye, som paatrænger sig, kunne vi her blot udhæve nogle af de Forestillinger, der, med Hensyn til kirkelig Konst, fuldest kunne antyde os denne Tids

---

¹⁾ Selv i Italien, navnlig i Mellemitalien, hvor andre Bygningsformer heldigere understöttede Malerkonstens Opsving, gjelder, med faa Undtagelser, det her Sagte.

Eiendommelighed. I Basilikaen saae vi, at man helst dvælede ved Christi Forherligelse, i Domkirken see vi at hans Fornedrelse hörer til de kiæreste, meest gribende Forestillinger. Hans Lidelse og Död, hans Begrædelse og Gravlægning, hvor utallige Gange ere de ikke fremstillede i Malerier og halvtophöiede Arbeider, og i Grupper af fritstaaende Figurer. — Man kunde ikke være opfindsom nok i at afbilde de grueligste Piinsler, den meest hiertekrænkende Vanære, eller i at stille den Lidendes Sagtmodighed og Bödlernes Raseri i det meest skiærende Lys, eller i at skildre den Smerte, den Sorg og den Ömhed og Ærbödighed, hvormed det döde Legeme omgives. Korset, som Seirens Tegn, er forsvundet af Konsten, den Korsfæstede derimod er, og det ikke blot for Maleren, men mærkeligt nok, ogsaa og fortrinsviis for Billedhuggeren et særdeles yndet Æmne. Vi see det i alle Störrelser, lille og ziirligt i ædle Metaller eller Elfenbeen; kæmpestort og forfærdeligt, udhugget i Træ, og Lidelsens og Dödens Mærker paa det nöiagtigste angivne ved Farver. Hiint mindre Crucifix see vi paa Alteret mellem Blomster og blanke Lysestager, dette større kunne vi finde paa det Sted, hvor det, i den gothiske Kirke, maa falde stærkest i Öinene, oppe over Skillerummet mellem Chor og Langhuus, og det danner altsaa her Sidestykket til Frelseren, som Alhersker, thronende paa Mosaikens Guldgrund i Basilikaen.

Men denne Fremstilling af den Korsfæstede er ikke alene en historisk Afbildning af hans Lidelse, den er tilige det stærkeste kirkelige Udtryk for hans Modsætning til Adam, hans Lydighed indtil Döden. Han vises saaledes ikke alene til Spot paa Golgatha, men ogsaa som Tilbedelsens hellige Gienstand for Skarer af Engle, af Patriarcher og Propheter, af Apostler og Martyrer, og hans Kors slaaer som Livets stedse grönnende Træ sine Grene ud mellem alle Himle. Den er et Billede paa

Faderens Forbarmelse, og derfor holder ofte, i Treenighedens Fremstilling, den thronende Fader sin korsfæstede Søn foran sig, over hvis Hoved da sees den svævende Due.

Fremtræder nu Christus saaledes som Modsætningen til Adam, da har Eva sin Modsætning i Maria, som forvandler Stammemoderens Klage til Jubel. Det er ikke først nu, at Maria optræder i kirkelig Konst; i Basilikaens Mosaiker kunne vi alt træffe hende som en alvorlig Gudinde paa sin Throne med den lille Gud paa sit Skiöd, og omgivet af Engle, men den unge Qvinde i Solgisen med Stiernekrands om Hovedet og Maanen under sine Födder, hun tilhører denne Tid og tillige det deilige Udtryk af Reenhed og Blidhed, Ydmyghed og Hengivenhed, som gaaer igiennem hele Forestillingen om hende, og som blander sig formildende med det bittere Indtryk, som Synet af Sønnens Lidelser maa gjøre. Det egne Skiær af Mildhed og Ynde, som omgiver hendes Jordliv, bliver til en straalende Glorie efter hendes Död, og hendes Himmelfart og Kroning danner nu Glandsunktet i kirkelig Konst. Hun staaer, for at bruge et verdsligt Billede, som Dronningen paa den høie Borg i al sin Herlighed, medens Drotten paa Valpladsen seirende udgyder sit Blod.

Den store Indflydelse, som Helgen- og Reliquie-Dyrkelsen havde faaet, bidrog overordentligt til den Rigdom og Mangfoldighed, der hersker i denne Periodes kirkelige Konst. Men alligevel ville vi, istedet for at hente dette eller hiint Exempel fra hellige Mænds Liv eller Blodvidnernes Martyrdöd, hellere kaste Blikket paa en Forestilling, som ret kan vidne om den Vægt man lagde paa Konstens Evne til at advare og paamine, overensstemmende med Tidens Trang. Det er Forestillingen om Dommedag. Ogsaa dette Æmne möde vi saa tidt i denne Vrimmel af Billeder, at det fæster sig uudsletteligt i vor Erindring. Hele Skildringen grunder sig aabenbart paa

Matthæi Evangelium, og dog, med hvor mange nye Træk er den blevet udsmykket, hvor fuldstændigt er den blevet iklædt Samtidens Klædemon. Frelseren bærer Kongekaabe, men tillige Lidelsens hellige Mærker, som han, med Dommerens ubønhørlige Strængthed, viser til de Fordømte, medens Pineus Redskaber frembæres af triumpherende Engle. Maria, den rene Jomfrue, den altfor-maaende Moder, hvis Forbøn saa ofte, saa brændende er blevet anraabt, viger paa denne forfærdelige Dag ikke fra Sønnens Side, hun er de angrende Synderes Talsmand, hun bönfalder Dommeren om Forbarmelse, thi nöie veier Michael, han som fældte Dragen, Anklage mod Forsvar. Med Broderkys hilses de Salige af Englene og føres op til Paradiset; Afgrunden modtager de Fordømte. Stærke Udtryk bruges der i Evangeliet om disses Straf, men hvor mangfoldig er den her tillige udmalet! Hvad er det for en sælsom Blanding af Modbydelighed og Gysen, der farer igiennem os, naar vi ret betragte den? Det er noget af den Rædsel for Dommen, der saa ofte rystede Siælen i Middelalderen og som lod den skue ikke alene Synden, men ogsaa dens Straf i deres allerhæsligste Skikkelser.

Da Luthers og Zwinglis Lære løsrev en stor Deel af det nordlige og vestlige Europa fra St. Peters Stol, lod det i lang Tid, som om denne stærke og vedholdende Rystning ikke skulde faae nogen Indflydelse paa den kirke-lige Konst i de Lande, som bleve Paven troe. Den blev endog anvendt efter en større Maalestok end nogensinde tidligere, men, i det Hele taget, sporer man ogsaa, at den tabte i Betydning, uagtet den som Prydelse vandt i Kost-barhed og Omfang. Da Papismen imidlertid havde smedet sig nye aandelige Vaaben og samlede hele sin Kraft for at tilbagevinde det Tabte, og da den understøttedes af de mægtigste Fyrsters verdslige Vaaben, da kom der i det 17de Aarhundrede ligesom et nyt Liv i kirkelig Konst.

Med kiendeligt Velbehag dvælede man igien ved Martyrernes Lidelser, Magdalene smeltede hen i Bodfærdighed og Andagt, Jesuiternes nye Helgene omgaves med en Glorie af Mirakler. Med Henrykkelse modtog Spanien det pavelige Breve, der bekræftede Marias ubesmittede Undfangelse, og den nye Gudinde aabenbarede sig i Murillos Malerier, halv Barn, halv Jomfrue, svævende i Straaleglands. Det sygeligt søde, som vi finde modbydeligt i mangt et Konstværk, der dengang blev beundret, det Fortrin, som man i Valget af Æmnerne, saa ofte skiænkede Retterstedets Qvaler, vil man forgiæves søge at forklare alene af denne eller hiin Konstners Eiendommelighed, det hører med til Tidens Tegn, det viser os Udtrykket af den overspændte Følelse, den fanatiske Iver, der komme til syne i Tidsalderens kirkelige Liv. Guido Reni, der var saa grebet af det ædle Udtryk i Niobes Smerte, maatte til Peters-Kirken male Apostelen, som bliver korsfæstet med Hovedet nedad. Nicolas Poussin, denne maadeholdne Konstner, med saamegen Sands for antik Skiønhed og for Reenheden i Raphaels Fremstillinger af Evangeliet, maatte, til den samme Kirke, male den hellige Erasmusses Lidelse, maaskee den væmmeligste af alle Martyrscener.

Det her anførte vil være tilstrækkeligt til at vise, hvor forskielligt et Præg Konsten har modtaget i den romerske Kirke. At Udviklings lavere eller høiere Standpunkt, at Folkenes Eiendommeligheder have haft en betydelig Deel i at give dette Præg sin særegne Charakteer, det er uomtvisteligt; men den Konst, vi her have givet Navn af Kirkelig, har tillige haft det alvorlige Kald, at bære et tydeligt Vidnesbyrd om Kirkens Lære og Stemning. Ogsaa Kirken har sin Udviklings Gang, den kan ikke blive stillestaaende, den vil, efter Tidens Trang, snart lade denne, snart hiin Side af sin Lære fremtræde i det skarpeste Lys, og en kunstnerisk Behandling af et religiøst

Æmne vil derfor ikke kunne blive tilfredsstillende som Kirkelig, med mindre den er istand til at anslaae den Tone, som fuldest kan finde Gienklang i Sielen. Udfolder Læren sig i en Retning, hvor Billedet taber sin befordrende Kraft, hvor det bliver staaende ligegyldigt, eller vel endog bliver betragtet som hindrende og forvildende, da vil Konsten, indenfor Kirkens Mure, vanskelig finde den rette Jordbund, den kan vel endog staae Fare for at blive aldeles fortrængt.

Denne Fare truede Konsten paa det alvorligste ved Reformationen. For den ivrige Protestant smeltede, i den første Oplussen, Billedet og dets afgudiske Tilbedelse uadskilleligt sammen og Billedstormen reiste sig. Bygningerne kunde imidlertid ikke undværes, og, saasnart den værste papistiske Smitte var udrenset, flyttede de nye Menigheder trøstigt ind, der var Plads nok. De store Cathedral- og Kloster-Kirker, der nu bleve indskrænkede til deres Sogne, kom især til at føle denne Forandring og den mærkes den Dag idag. I England indrettede man, op mod Choret, en lille Kirke inden i den store, og i Westminster, Canterbury o. s. v. staaer derfor en stor Deel af det mægtige Langhuus som en öde, luftig Halle, ærværdig ved sin Alderdom, fængslende ved den Storhed og Höihed, som endnu taler igiennem det. Hos os, hvor Bygningerne ikke havde det Omfang, blev hele Langhuset, ofte endda meget for stort, brugt til Gudstienesten, men Choret afsondredes enten heelt eller tildeels, for at anvendes til Gravkammer, eller til verdslig Brug, eller blive nedrevet, dersom Vedligeholdelsen var for byrdefuld. En eiendommelig Kirkebygning kom saaledes ikke til at udvikle sig i noget protestantisk Land, ikke engang hos de Reformeerte, hvor den selvstændigt ordnede Gudstieneste lettest burde have givet Anledning dertil; og, at det ikke skete, kan heller ikke forundre os, naar vi tænke paa den

lange, forfærdelige Kamp, som Reformationen maatte bestaae, paa den Fattigdom, som Kirken saa mange Steder nedsank i, paa den ringe Agt, som der vistes Ordets Tienere, og paa den Indflydelse, som gammel Vane meer og meer fik. Da derfor Kampens seierige Udfald skienkede Fred og bedre Dage, blev det tillige en Nödvendighed, at slutte sig til den Gang, som den europæiske Bygningskonst var i; den protestantiske Kirke vilde i sit Ydre, saavidt muligt, ikke staae tilbage for den romerske, og det Indre fulgte efter i samme Retning. Hvorvidt man kunde gaae ad denne Vei, det kan et Blik paa St. Paul i London, eller paa Jardins Tegninger til Marmorkirken, hurtigst og tydeligst give os en Forestilling om. Uheldigviis lykkedes det ikke, at finde den rette Form for den Simpelhed og Strænghed, som ligeover for hiin Overdaadighed kom tilsyne i den reformeerte og undertiden ogsaa i den lutherske Kirkebygning. Det var Læsestuen med det ligegyldigste Sögnedags Udtryk overfor Stadsestuen med tankelös Storhed og Pragt.

Der hersker desuden en gammel Sædvane i de protestantiske Kirker, maaskee allermeest i de lutherske, som ikke er en ringe Hindring for at Bygningens Indre kan værdigt og frit vidne om at et christeligt Brodersind der har hiemme, at de, som der forsamles, söge en Fred, som Verden ikke kan give; en Sædvane, som har hentet sin Næring fra den egne Maade, hvorpaa man har bidraget til Kirkens Understöttelse og paa samme Tid pleiet sin Egenkiærlighed og Beqvemmelighed, en Sædvane, som ikke saa let vil ophöre, da den støtter sig paa gammel Vedtægt og skiuler sig under Andagtens Kaabe. Naar vi gaae til Gudstienesten ville vi saa gjerne flytte vort Lönkammer med os, vi ville paa engang være i Kirken og hiemme for os selv, være samlede med Menigheden og dog skilt fra den, for at ikke vor Andagt skal blive for-

styrret ved Synet af ubekjendte Ansigter, af Ringhed og Fattigdom. Derfor disse lukkede Stole paa Gulvet, disse Pulpiturer med Glasruder og Gardiner, der hænge som Bistader op ad Piller og Vægge, derfor, naar vi gaae ind i en af vore ældre Kirker, disse Bomærker og Vaabenskiolde, denne Udskiæring og Forgyldning paa Familie-Stolene for at Rigdom og Fornemhed kunde staae som vogtende Engle, medens man knælede i Bönnen. Hvor ofte vilde ikke, netop i den lutherske Kirke, Apostelens revsende Ord¹⁾ være paa sit rette Sted!

I vore Dage, da, for at see Tingen fra dens lyseste Side, ikke en enkelt Bygningsstil tvinger Architecten under sit trykkende Aag, men da tre²⁾ forskellige Stilarter med alle deres indbyrdes Overgange og Krydsninger stille sig til hans Tieneste, alle med gode Vidnesbyrd og prægtige A anbefalinger, skulde det synes et lettere og, i ethvert Tilfælde, et mere taknemmeligt Arbejde at opføre en Kirke, end det var for een eller to Menneskealdre tilbage. Sagen har imidlertid ogsaa sin mindre lyse Side. Hertillands maa Erfaringen dog omsider have overbeviist os om, at Pragtbygninger ikke høre hjemme, og at følgerig selv den aandrigeste Architect vil blive nødsaget til mere at anslaae Grundtonen i denne eller hiin Stilart, end udføre den med hele dens rige Harmonie. Alle de prægtige Billeder, hvormed vi efter fremmede Pragtværker kunne udmale os Lösningen af en saadan Opgave, ville derfor blegne, naar vi staae foran den færdige Bygning, selv om den i høi Grad vidner om Mesterens Dygtighed, og især vil den gothiske Kirke i Muursteensklædning kun tage sig fattigt ud. Med Hensyn til Bygningens Indre, da ere vi,

¹⁾ Jacobs Brev, 2det Cap., 1—6.

²⁾ Den romerske, den gothiske og den saakaldte Gienfödelses-,
Stil.

tildeels formedelst vor Fattigdom paa verdslige Bygningsminder fra Middelalderen, saa vante til at betragte Krydshvælvingen som Kirkens særegne Mærke, at vi sværne for den selv i vore Landsbykirker, trods det trykkede, kiælderagtige Udseende de fleste af disse derved have faaet.¹⁾ Den høie gothiske Hvælving af huggen Steen med sine opskydende, bevægede Linier, med sine Ribber og Kapper, strammede og foldede som et let Klæde, er unægteligt et rigt og opløftende Skue; men ogsaa de mere enkelte Stilformer, som vi, giennem den christelige Kirke, have taget i Arv fra Oldtiden, udøve deres særegne Tiltrækning. De have en Klarhed, en Ro og Hvile, som danne en herlig Samklang med Ordets Forkyndelse. Men vilde vi være istand til strax at erkiende det, selv naar en rigt begavet Kunstner her traf de rette Accorder?

Med Hensyn til Billedet, da blev, under Reformationen, den lutherske Kirke dets eneste Fristed Ikke alene Alteret, men ogsaa Altertavlen blev bevaret. Luther havde intet imod Billeder af Christus, og den Aand, som han ønskede i kirkelig Konst, spore vi tydeligst i de Værker, som hans Ven, Maleren Lucas Cranach udførte paa flere Steder. I Weimars Hovedkirke viser Altertavlen den Korsfæstede, men vi opdage snart, at Billedets Hovedopgave ikke saameget er at fremstille Lidelsen, som at giøre os dens høie Betydning ret indtrængende. I Baggrunden see vi derfor Adam og Eva i Syndens Vold, det gamle Testamente (Loven) repræsenteret ved Moses og Propheter, endelig Englene som forkynde Hyrderne, at Messias er født. Foran ved Korset staaer derimod, til venstre, Johannes den Døber og peger hen paa det og paa Lammet ved dets Fod, "Guds Lam, som bærer Ver-

---

¹⁾ De oprindelige Forhold ere desuden som oftest forstyrrede ved de senere indflikkede Hvælvinger.

dens Synd", og til höire af Korset see vi den opstandne Frelser som Seierherre over Synd og Död. Men, for tillige at giöre Betydningen saa klar som muligt, og for at give den Overbeviisning, som har besialet dette Konstaværk, det stærkeste Udtryk, er, paa samme Side af Korset, hvor Johannes staaer, Luther fremstillet med den aabnede Bibel, hvori vi læse: "Jesu Christi Blod renses os fra al Synd"¹⁾; og hos ham staaer Maleren Lucas Cranach med foldede Hænder og paa hans Hoved falder en Blodström, som gaaer ud fra den Korsfæstedes Side. Den symboliserende Sammenstilling af det gamle og nye Testamente, som vi kunne finde endnu rigere i andre af Kunstnerens Arbejder, hörer hjemme i den christelige Kunst lige fra dens Begyndelse; men de stærke Billeder, hvori han fremstiller Modsætningen af Menneskets Fald og Forløsning, og den symbolske Benyttelse af Christi Blod²⁾ som en frelsende Daab, der i et andet af hans Malerier anvendes paa selve Adam, ere Træk, som i Forbindelse med den fuldstændigste Fiernelse af alt Legende Væsen, tydeligt betegner den eiendommelige Retning, som herved tilsigtedes med Konsten i den lutherske Kirke.

Imidlertid manglede denne symboliserende og allegoriserende Retning, maaskee lige fra Begyndelsen, en saadan Fylde og Spirekraft, som der behövedes for at den unge Plante skulde voxte op til et kraftigt Træ; i ethvert Tilfælde er det vist, at dens skiønneste Tid ophörte kort ef-

¹⁾ Johannes første Brev. 1, 7.

²⁾ En allegoriserende Hentydning paa Christi Blod i Nadverens Sacramente have vi i det överste Maleri paa Altertavlen i Sorö. Ovenover Fremstillingen af Nadveren har Carl v. Mander malt Christus i Viinpersen, böiet under det tunge Kors. Det udströmmende Blod opfanges i gyldne Kalke af tvende Engle, som sidde ved Persekarret.

ter at den **Konstner**, som var dens **Stifter**, havde forladt det jordiske. Den førte senere kun et skrantende Liv, indtil den, i det syttende Aarhundredes sidste Halvdeel, umærkeligt gik over til en karakterløs Altarpynt i italiensk eller fransk Stil. Denne langsomme Hentæring af det kirkelige i luthersk Kunst kunne vi lettest og tydeligst forfølge i de Malerier, der endnu smykke mange af vore Kirker som Epitaphier over fornemme, meest borgerlige Familier. Efter Reformationen bleve de saa at sige en Erstatning for de mange Altre, som tidligere havde givet Kirkerne et saa rigt Udseende, og de havde desuden, efter gammel Sædvane, stor Lighed med Altarbillederne, da en eller anden bibelsk Forestilling¹⁾ indtog den største Plads, og de Afdøde vare skildrede i Forgrunden som andægtige Tilskuere. Disse Epitaphier bevarede heelt ind i det syttende Aarhundrede denne Form, men nu bleve Portraiterne mere og mere anseelige, den bibelske Forestilling blev mindre og mindre og tabte sig i Baggrunden som et svagt, luftigt Syn, indtil den aldeles forsvandt.

Denne Afmagt, som saa hurtigt overvældede Konsten i den lutherske Kirke, bliver os, fra Menighedens Side, lettere forklarlig, naar vi lægge Mærke til den Skiæbne, som **Konstminderne** fra den romerske Kirke her have havt. Den ødelæggende Kraft, hvormed Billedstormen rasede saa mange Steder i Reformationens første Tid, yttrede sig overalt i de lutherske Lande kun i enkelte svage Stød. Vi see derfor ogsaa, at vore største og meest anseelige Altertavler tilhøre papistisk Kunst, og vi kunne, ikke saa

---

¹⁾ Peter Becks Épitaphium i vor Frue i Aalborg, fra Slutningen af det 16de Aarhundrede, og Hans Olufsen Ribers i Klosterkirken i Horsens, omtrent tredive Aar senere, indeholde ret mærkelige Exempler paa en lignende Kreds af Forestillinger, som den Kranach havde angivet.

sjeldent, træffe Helgenbilleder ikke alene paa Alteret, men ogsaa paa Væggene. At man ikke ødelagde dem, at man endog bevarede dem, kunde have staaet som et smukt Vidnesbyrd om den nye Læres Sindighed og Bevidsthed om sin Styrke; men, at man lod dem blive staaende paa Alteret til Opbyggelse, at Præsten Aar ud og Aar ind foran dem holdt den lutherske Messe, at Menigheden foran dem samledes omkring Herrens Bord, at Ingen lod sig anfægte af disse talende Vidnesbyrd om den falske, afgudiske Lære, som Lutheranerne selv havde udæsket til en Kamp paa Liv og Død, det vidner enten om en Uvidenhed over alle Grændser, eller om en ualmindelig Ligegyldighed, ja Sløvhed for Konstværkets kirkelige Betydning. Disse udskaarne, malede og forgyldte Figurer, de pyntede dog i Kirken og hvad behøvede man saa mere. Nei, saa hellere end denne tomme Pynt, langt hellere, den reformeerte Kirkes bare, hvide Vægge.

At en saadan Lunkenhed iøvrigt ikke har været en trofast Vogter om Minderne fra en ældre Tid, vil man let kunne begribe. Mangt et Kunstværk, der fra et historisk Standpunkt, havde fortient at bevares, er blevet tilintetgjort, ikke af kirkelig Fanatisme, men af kirkelig Uvidenhed eller af Egennytte, og det er først i den seneste Tid, at man, omkring i Landet, kan finde Mænd, som have Indsigt, Sands og Iver for at frede om de Levninger, der endnu ere tilbage. Men saa glædeligt end dette er, saa megen Tak og Paaskiønnelse disse Mænds Virksomhed end har Krav paa, saa vil ad denne Vei ligesaa lidt en ægte kirkelig Kunst kunne udvikle sig, som af den Sands for Konstens æsthetiske Betydning ¹⁾, der bestandig mere

¹⁾ Det er kun faa Aar siden, at en legemsstor Madonna i en Englelorie, et Maleri af en nulevende fortient Kunstner, men oprindelig med en ganske anden Bestemmelse, blev opstillet paa Alteret i en af vore Landsbykirker.

udbreder sig. Kirkelig Konst kan kun fremspire og trives i et kirkeligt Liv, som behøver den, og Lutheranismens Fortid er ikke istand til at vække synderlige Forventninger i saa Henseende. Glædeligt er det, at Livet rörer sig, selv om det medfører megen Gæring og Strid; men i en evangelisk Kirke vil det, ved Gudstienesten, ene være det levende Ord, som klarer og styrker, som ikke alene taler giennemtrængende til Overbeviisningen, men ogsaa uimodstaaeligt griber Følelsen. Hvad Betydning skulle vel Alterets og Væggenes Billeder have, hvor de kuns staae som taalte Gæster, som Nødhielpere for en tarvelig Indbildningskraft, der leilighedsviis modtog et flygtigt Øiekast? Kirkelig Konst maa under saadanne Vilkaar vedblive at være det samme tomme Spil, som den hidindtil har været, med Undtagelse af den korte Tid, da den i Luthers og Cranachs Dage, i Symbolet, kastede sit sidste Farveskiær over det kirkelige Liv.

II.

Det var altsaa som Kirkens alvorlige, høitidelige Herold, at Konsten havde Betydning i Kirkens Tieneste, og hvor stor en Indflydelse dette Forhold har havt, skiønnes bedst deraf, at det var paa Kirkens Grund, at Konsten opvoxede og modnedes, ja, at den der naaede sit Høidepunkt, inden den ret vovede paa at prøve sine Kræfter i andre Retninger. Endnu bestandig kunne vi sige, at den er en Nødvendighed i den romerske Kirke; talrige Konstværker, Malerier og Billedhuggerarbejder, udføres til samme Øiemed og Æmnerne hentes fra de samme Kilder som hidtil. Men kunne vi ogsaa endnu paavise en kirkelig Grundtone, der gaaer igiennem dem saaledes som i tidligere Dage? Kunne vi endnu pege hen paa slige giennemgribende Modsætninger som smeltende Andagt og Martyr-

standhaftighed, eller er der maaskee anslaaet en ny Tone, som klinger med lignende Styrke? Det tör vel neppe paastaes, at St. Peters Stol endnu udöver en saadan Indflydelse. Konsten synes selv at have grebet Tömmen, og hele det Omsving, som betegner den i dette Aarhundrede, synes meget mere at være udgaaet af en Trang, begrundet i dens egen Natur, end af en Paavirkning fra Kirken. Det er bekiendt, at protestantiske Malere ere gaaede over til Catholicismen, og at der imellem disse findes Mænd, om hvis Alvor og rene Bevæggrunde der ikke kan være Tvivl, og om hvis fremragende Konstnerdygtighed der kun er een Mening; men selv i disse Mænds fortrinligste Værker sporer man langt meer en varm Fölelse for den Inderlighed og Skiönhed, som aabenbarer sig i de ældre Konstners Værker, der især have tiltalt dem, end en eiendommelig Udprægning af et kirkeligt Liv. Vor Tids kirkelige Kunst, bærer i det Hele taget, snarere Vidnesbyrd om en Gienfödelse af en ældre, dygtigere Fremstillingsmaade, eller, i alt Fald, om en deels historisk, deels allegoriserende Retning, end om en giennemgribende kirkelig Stemning.

Men den vaagnede Sands for det herlige i den ældre kirkelige Kunst, er den kommet selve Kirken tilgode, har Kirken forstaaet at giöre denne Rigdom frugtbringende i sin egen Tieneste? Har den ikke tvertimod frivilligt skilt sig ved mange af sine ædleste Konst-Klenodier og har ikke Rom selv opstillet et Exempel i saa Henseende? Da Napoleon var overvunden, da de Altertavler, han som Seiersbytte havde fört til Paris, kom tilbage til Rom, bleve de ikke opstillede i de Kirker, hvor de oprindeligt henhörte, men forenede til en udsögt Samling i Vatikanets Palads. Unægteligt havde mägtige og konstelskende Fyrster alt tidligere kiöbt eller tilbyttet sig mangt et Smykke fra Kirken, for i Mag at kunne glæde sig over det i deres

egne Sale, men hvad der dengang maatte betragtes som Indrømmelser, der undtagelsesviis giordes til verdslig Höihed, er efterhaanden, og navnlig i Löbet af de sidste hundrede Aar, blevet til en saa almindelig Sædvane, at de skiønneste Vidnesbyrd om, hvad Konsten har udrettet i Kirkens Tieneste, for det meste maae söges ikke paa de Altre, som de vare bestemte til, men i Konstsamlinger, ofte midt imellem de meest verdslige Fremstillinger. Det er sandelig ikke Fromhed, der har foraarsaget denne Omskiftning, det er ikke de Audægtiges Tary, som man her ved har villet komme imöde; Drivesiedrene have været af en ganske anden Natur: Beundring for Haandens vidunderlige Gierninger, Beklagelse over, at slige Mesterværker, der fortiene Udödelighed, skulle saa hurtigen ældes i Kirkernes Stöv og Rög, Lyst til i et bedre Daglys at nyde dem i alle deres Enkeltheder. Bortrevne fra deres indviede Pladser, udstillede til den meest profane Beskuelse, beroer nu deres höiere Virkning ene og alene paa den aandige Kraft, der er nedlagt i Kunstværket.

Ere nu disse kostelige Minder om ildfulde Aander end tidt og ofte udstillede som forfængelige Skuestykker, kan det end være harmeligt nok, at see en nysgierrig Hob trænge sig igiennem Hamptoncourts Sale og, efter at have opbygget sig ved Betragtningen af Skiönhederne fra Carl den Anders' Dage, letfærdigen skynde sig forbi Raphaels Cartons¹⁾, disse Mesterværker, der vidne om, hvor reent og ædelt Evangeliet kunde afspeile sig i en Kunstners Siæl ved det samme Hof, hvor vanartet Lærdom og

---

¹⁾ De syv meget store Malerier i fin Liimfarve paa Papir, der forestille: Fiskedrættet, Luk. 5, 11; "Vogt mine Faar", Joh. 21, 16; den Lammes Helbredelse, Apostl. G. 3, 7; Ananiæ Död, Apostl. G. 5, 5; Paulus og Elymas Apostl. G. 13, 11; Paulus i Lystra Apostl. G. 14, 11; Paulus i Athen Apostl. G. 17, 22.

kirkeligt Despotie slyngede Banstraalen mod Luther; saa er det ligefuldt en uomtvistelig Kiendsgierning, at Kirkens Billeder have hævdet deres Plads midt i det verdslige Liv, at de ikke alene have forkyndt Konstens Herlighed i nye Kredse, men at de tillige, uden Hensyn til Troesbekiendelsen, have vakt slumrende Følelser i mangt et Hierte; og hos Protestanten aabnet Blikket for en Fylde af religiøs Skiönhed, som han ellers aldrig havde anet. Hvor let det desuden vilde været at frede om saadanne Arbejder, naar ikke Lyst til at bramme med Overflod havde hildet Eftertanken, derpaa have vi her i Byen et smukt Exempel, naar vi i Thorvaldsens Museum træde ind i Christussalen. Frelserens Billede, som der er opstillet i en passende Höide, i et roligt bestemt Lys, og omgivet af andre Billeder, som, uden at fremtrænge sig, skildre os hans jordiske Liv og hans kiæreste Disciple, fremtræder her for vor Betragtning i hele den Storhed, hvormed dets Grundtanke blev undfanget af Mesteren. Det er den samme Figur, som, i et ædlere Stof, smykker Alteret i Frue Kirke, en Bygning, hvis Indre ikke mangler Storladenhed, men vel en saadan Belysning, som Konstværker behöve, og hvor desuden hele Alterets övrige Udsmykning og Omgivelse skader det Kunstværk, der skulde være dets ypperste Prydelse. Det er den samme Figur, og dog vil man neppe troe sine Öine ved at see den her som en lang, bleg Skikkelse, der synes at udstrække Hænderne mod Alterlysenes karrige Varme, som om den nys var steget op af den kolde Grav. Enhver, som formaaer at føle for Siælen i et Kunstværk, tyer med Glæde tilbage til Christussalen, og neppe gives der heller i Danmark noget andet Sted, hvor Konsten i den Grad formaaer at semme Sindet til religiöst Alvor.

En æsthetisk Synsmaade har saaledes gjort sig giel-

dende for det, som oprindeligt tilhørte Kirken og nærmest burde betragtes fra dens Standpunkt, og denne Synsmaade vinder aabenbart i Udbredelse. Der var en Tid, da man saa at sige betragtede hele Livet med et bibelsk Öie, da man fortrinsviis valgte, til Prydelse for sine Værelser og Bohave, Æmner hentede fra den hellige Skrift eller fra Legendernes uendelige Kreds. Enhver Begivenhed, ethvert Tilfælde, som Dagen kunde medføre, havde et Mönster i det gamle eller det nye Testamente, i denne eller hiin Helgens Liv: Gideons, Davids eller Maccabæernes Bedrifter, i fyrstelige Sale; Bryllupet i Cana, eller Nadveren, eller den hellige Gregor, som beværter Christus, i Klosterens store Spisestuer; den patriarchalske Idyl, eller de yndige Sagn om Marie, i Brudekamret. Den Tid er for længe siden ophört; men i vore Dage synes den at vende tilbage, efterat Öiet og Sindet, fast trættede af al den brogede Nydelse, som Konsten tilbyder, föler Trang til at samle og vederqvæge sig ved Betragtningen af Billeder, der give Blikket en stadigere Retning, Tanken et tryggere Hvilested. Den gamle Skik vender tilbage, men under en anden Form. Vi ville see Æmnet, ifört den Fuldendthed, som den beundrede Konstner kan give det, og i mangfoldige Exemplarer, i formindskede Afbildninger og Afstöbninger, i Kobberstik og Steentryk, gaaer derfor næsten ethvert af Fortidens og Nutidens Mesterværker over hele den dannede Verden. Det er altsaa mere denne æsthetisk religiöse Fornemmelse, som vor Tid föler Trang til end det strængere kirkelige Indtryk; det er mere den ædle Form og Fölelse i Fremstillingen, end selve det sandselige Billede af den hellige Gienstand, som tilfredstiller. Kunstværket, som indeholder en Skildring efter den hellige Skrift, staaer nu med en langt större Bevidsthed for os paa en lignende Maade som Digtet, der be-

handler et bibelsk Æmne. Vi modtage gierne det opløftende, husvalende, selv det advarende ja revsende Indtryk, men vi ville kun modtage det med den Frihed, som giör det til en Nydelse, og uden den Frygt, hvormed Skriftens Myndighed fylder vor Siæl.

Naar derfor, i vore Dage og i et protestantisk Land, kirkelig Konst bliver Gienstand for en nöiere Overveielse, naar der i manges Hierter lever et inderligt Önske for at Kirken maa kunne fremtræde i en Höitidsdragt, saaledes som det sömmer sig for en Christí Brud, saa vilde det være godt, om man tydeligt gjorde sig Rede for, hvad der egentlig behövedes til at smykke Kirken som Guds Huus, og hvad der i mere udstrakt Forstand burde henregnes til det kirkelige Livs Prydelser. Til det förste maatte da alt det heuföres, som kan bidrage til at understötte Ordet og samle Gudstienesten til et opbyggende og opløftende Heelt, fölgelig ogsaa hele den indre Kirkebygningens architectoniske Form- og Farvesmykke. Til det sidste alt det, som udenfor Kirken, men i en nærmere eller fiernere Forbindelse med den, kunde vidne om den Skiönhedssands, der gaer igiennem Menighedens religiöse Liv, og hertil maatte da henregnes baade det formede og det malede Billede, naar det ikke udgiör et smykkende Led, men opstilles som et selvstændigt Konstværk. Det maa blive klart for os, at dersom vi tillægge Konstværket en alvorligere Betydning, saa kan denne ikke afhænge af Pladsens Ærværdighed, hvor det hensættes, men af dets egen Fortieneste; og, at det, for at kunne virke som det bör, maa sees i dets rette Lys, ligesom Ordet maa höres tydeligt, for ret at blive forstaaet. Heller ikke er der nogen Retning, hvor man i saa höi Grad maa lægge Vægt paa, at Konstneren ene følger Aandens Kald, som hvor det gielder om at udföre et Arbeide, der fordrer religiös

Alvor. Men under Forhold som vore, ville saadanne Kunstnere sieldent findes uden i et ringe Antal, undertiden endog aldeles savnes, og Konstværket bør derfor ikke nedsynke til at være et Slags reglementeret Bohave, som der uundgaeligt maa sørges for efter fattig Leilighed, men det bør holdes i Hævd som et kosteligt Klenodie, man med Glæde bringer et Offer for at erholde, naar Lykken tilbyder det.

Dersom i Fremtiden Billedet saaledes kom til at savne den Ærværdighed, som dets Stilling paa en indviet Plads omgiver det med, og hvis det, som en friere, poetisk Skabning, kom til at miste noget af den Styrke, hvormed det virker, naar Kirkens Stemning giver det et eiendommeligt Præg, saa ville derimod andre Fordele give Erstatning for disse Tab. Kirken har ofte paalagt Konsten saa tunge og snærende Baand, at selv de største Mestere have følt deres Tryk; de bortfalde nu aldeles. Den Kreds, indenfor hvilken Kunstneren kom til at hente sine Æmner, vilde desuden, selv i et protestantisk Land, betydeligt blive udvidet, da udvalgte Træk af Kirkens Historie saa naturligt kunde komme til at slutte sig til det nye Testamente, De Steder, hvor saadanne Konstværker opstilledes, vilde heller ikke savne deres Fredning. De vilde danne som Forgaarde til Kirken, Hvilepladse, som tilstedede en frie, men reen og ædel Nydelse, idet de tillige gav Tanken en alvorligere Retning. Skulde der behöves Exempler paa, at religiöse Billeder kunne fremkaldes, naar der er Alvor i Livet, selv om ikke Kirken vil indrømme dem Plads, saa behöve vi blot at kaste Blikket paa Rembrandt og flere af hans Samtidige. Betragt engang hans "Christus og Disciplene i Emaus" i Galleriet paa Christiansborg. Dette Malerie har, ligesaa lidt som mange andre fortræffelige bibelske Compositioner af ham, været bestemt til nogen

Kirke; men sammenlign det engang med den lange Række af lutherske Altertavler, og see hvor kolde og kiedelige de staae ved Siden af dette Malerie, fuldt af Liv og Glöd.

Dog, — paa hvad Maade man end vil anvende Konsten i Kirkens Tieneste, — den förste og den sidste Betingelse, er at selve Livet i Kirken rörer sig med Sandhed og med Kraft! —

Klokke - Indskrifter,

(J. F. Fenger.)

III.

(Første og anden Samling see Kirkeh. Samlinger I S. 464 og 524 ff.)

Da jeg ikke kan sige andet, end at jeg har mødt baade velvillig Opmærksomhed og forekommende Bistand under mine Bestræbelser for at samle gamle Danske Klokke-Indskrifter, saa kommer nu her en tredie Samling, ganske efter samme Plan som anden. Den indeholder, ligesom den foregaaende, næsten blot sjællandske Klokker. Et Par fyenske Indskrifter, som forekomme, maae tjene til at vise, baade at jeg nok har Lyst til med Tiden at strække mig videre, og at man alt, ogsaa udenfor Sjælland har skjænket disse Samlinger sin Opmærksomhed.

Jeg har forhen yttret mig om vore nu tilbageværende Klokkers Ælde og sagt, at hvad der beviislig er ældre end 1400 hører hos os til de store Sjeldenheder. Skjønt Stübestedet langtfra ikke nævnes paa alle Klokker, saa seer man dog saameget, at de i det 15de og 16de Aarhundrede, deels støbtes her i Landet, deels erholdtes fra Hansestæderne (Lübeck, Stralsund). Skjønt jeg ikke tvivler paa, at man ogsaa i Danmark har faaet Klokker fra England, saa har jeg dog ingen saadanne seet; men, at Norge har faaet Klokker fra England lige til midt i det 15de Aarhundrede, det kan bevises. I Hakon V Magnussens Testamente, som er af 1319, nævnes *magna campana quæ*

fusa fuit in Anglia per Siglavum. Og fra 1443 har man en særdeles mærkelig Contract, som viser, at de Norske ikke blot forskrev Klokker, men ogsaa Klokkestøbere fra England. Da Langebek har indført denne Contract i sin Historie om de Norske Bergværker, og Enhver kan læse den i Kjöbenhavnske Selskabs Skrifter VII S. 488, saa vil jeg her ikke afskrive den, men kun fremhæve nogle af dens Mærkeligheder.

Dokumentet er paa Latin, udfærdiget i Bergen paa Gorgonii Dag (9de September) 1443, underskrevet af Biskop Oluf i Bergen og hans Capitel, og forsynet med hængende Segl, men to af de bergenske Canniker, nemlig Oluf Pedersen og Fin Sigmundsen, har efter Anmodning sat deres Segl under paa Erkebispen af Trondhjem, Aslak Bolts, Vegne; thi det gjælder om at sikre sig udmærkede Klokker, ikke blot til Bergens Domkirke, men ogsaa til Trondhjems. Derfor slutter man Contract med de engelske Kjöbmænd Jon Gedney og William (Wilhelmus) Kley paa Richard (Ricardus) Gigys Vegne. Disse Kjöbmænd forpligte sig til, næste Sommer paa egen Bekostning at overføre fra England til Bergen en ganske mesterlig Klokkestøber (*fusorem campanarum omnino magistralem*), som skal støbe til Kirken i Trondhjem 3 Klokker, en stor paa 12 eller 13 Skippund Malm og 2 mindre, som i Lyd og Vægt svare til den store, endvidere til Kirken i Bergen ligeledes 3 Klokker af samme Vægt, Lyd og Maal som de andre. Disse Klokker skal han uophødelig, naar han kommer til Bergen, støbe af begge Kirkers Metal. (Hvor dette er kommen fra, om det er vundet i Norge, eller tilført, omtales ikke). Naar Klokkerne ere støbte, fuldfærdige og i ypperlig Stand, saa skal den Sum, som man er bleven enig om med Kjöbmændene udbetales dem til god Rede, og desuden skulle de holdes skadesløse for deres Uleilighed og Udgifter med at føre Kunstneren over, og man vil

hellere give dem for Meget end for Lidt (omni scrupulo cavillationis procul remoto).

Det er unægtelig noget ganske Eiendommeligt, og minder om store Arbeider i nyere Tider, at man saaledes forskriver sig, ikke Klokker, men en Kunstner til at støbe dem. Om Lønningen for Arbeidet synes man at være bleven enig med Kjøbmændene, men den nævnes ikke i Dokumentet. Det var nok værd at vide, om Contracten nogen- sinde er bleven udført og, i saa Fald, om der ikke endnu i Bergen og Trondhjem skulde være Spor af disse 6, af en engelsk Kunstner udførte Klokker. I Schönings Beskrivelse over Domkirken i Trondhjem findes Intet, som kan lede paa Sporet.

Ogsaa til at man i Holland lod støbe Klokker, som kom til Norge, findes der enkelte Spor. Paa den største af Trondenæs Kirkes Klokker i Finmarken staaer der: Sanctus Nicolaus vocor & Sancta Margretha. Mæster Mogens Erchedechen in Drontheim me dedit. Dankers me fecit. Amsterdam. MCCCCC in VII. 3: 1507 (Antiquariske Annaler første Bind S. 276).

Den papistiske Skik at døbe Klokkerne iagttoges ogsaa i Norden. I Lyngaae gamle Kirkebog er indført en Bün, som skal være brugt ved Klokkens Daab i Aaret 1471 (Atlas IV S. 208). Denne Uskik revses paa det Alvorligste af de Mænd, der optræde som Reformationens Talsmænd, saaledes af P. Palladius i hans Skrift om S. Peders Skib. Han skriver i Afsnittet om Daaben:

“Daaben er et Naades Tegn og et Igjenfødsels Bad i Vand ved Guds Ord og forarbeider ogsaa Syndsforladelse hos dem, som det bruge. Her svarer Paven saa til: ja, dersom Funten er viet, da er Daaben et Sakrament; og tager ikkun den oprindelige Synd bort, men Gjeringers Synd skal hver afslette med sin egen Nokgjørelse; og Vandet duer intet i Daaben uden der kommer Salt, Olie

og et Funtlys til med, og Ordene skulle regnes op paa Latine. Item, Klosterlevnet skal være lige ved Daaben, ja yppermere, saa at de maae skifte det Navn bort, som de finge i Daaben og faae dem et andet Navn igjen efter deres Ordens Fædres Navn. Item, Klokker, der man ringer Folk til Kirke med, skulde ogsaa døbes, smøres og bydes Fadder til dem, som skulde siden lære dem deres Catechismum, og hvad Daarlighed fandt ikke Djævelen paa ved sine Creature, til at beklikke og bespotte vor hellige Daab med?"

Men er P. Palladius spydig, saaledes som naar han henkaster, at Klokker jo maa have Faddere, for at disse siden kunne lære dem Catechismus, saa er En af hans Samtidige og Troesfæller ligefrem grov. Det er Borgemesteren af Malmö, Jep Nielsen, eller hvem der ellers har skrevet den Bog fra 1530, som kaldes Disputats mellem Borgemester af Malmö og Cantor af Lund (Danske Magazin II S. 116); thi deri hedder det:

“Hvad skulle saa mange tusind Bisper og Præster som nu ere udi Verden og aldrig prædike een Guds Tydell? og ei døbe uden Koher og Malm, det er, Klokker og saadan Skarn, og det ikke med mindre gjøre, end de faae her store Gaver og Skenck fore.”

Efter at have meddeelt disse Notitser om Klokkernes Mestre og Daab skrider jeg til Meddelelse af mine denne Gang samlede Indskrifter, naar Læseren blot ikke vil trættes ved at høre hvad der staaer paa “Klokker og saadan Skarn.”

Gierslev (i Löve Herred). Store Klokke:

Ave † Maria † gracia † plena † . ©.

Paa denne Klokke findes intet Aarstal, lige saa lidt som paa den store i Drösselberg, der er et Sidestykke til den; men da Indskriften er med gothisk Majuskel, saa er det muligt, at den er ældre end 1400, ja dette har endog

en Slags Sandsynlighed, uden dog paa nogen Maade at være vist; thi skjönt Minuskeltogstaverne i det 15 Aarhundrede fortrængte den ældre Skrift (gothisk Majuskel, blandet med romerske Bogstaver), saa har jeg dog fundet Majuskelskriften anvendt, endog ved Slutningen af 15de Aarhundrede, hvor det tilføiede Aarstal ingen Tvivl lader tilbage om den Tid, da Indskriften er affattet. Det har i det Hele sin Vanskelighed at bestemme en Indskrifts Alder efter Skrifttrækkene, dels fordi en yngre Tid ofte efterligner en ældres Skrifttræk, dels fordi den Skrivendes Vilkaarlighed kommer til og danner noget Nyt. Jeg har saaledes seet, og overgivet Hr. Etatsraad Rafn til Bekjendtgjørelse i antiqvarisk Tidsskrift, Tegning af Indskriften paa en Ligsteen i Esbønderup Kirke. Der staaer: "hic jacet dns. N. N. hujus eccle. sacerdos. o[biit] anno dni. **MCCCXXX (1330) VII idus octobris.**" Hovedbestanddelen af Bogstaverne i denne Indskrift er dels romerske Bogstaver dels gothisk Majuskel, saaledes som man kunde vente at finde ifølge Tidsalderens sædvanlige Brug. Men desforuden findes en egen Slags Svingbogstaver, som maaskee skyldes Steenhuggerens Lune deres Oprindelse. Da man altsaa i en saa kort Indskrift har ikke mindre end tre Alphabeter, bliver Læsningen af Præstens Navn, hvis Træk ellers ere tydelige nok, noget usikker, og jeg har hellere villet sætte N. N. end komme med en Formodning, til hvilken jeg selv ikke ret havde nogen Tillid.

Efter Indskriften paa Klokkerne i Gierslev og Drösselberg følger, som ofte paa Klokker, en Mønt eller Medaille, i hvilken man ganske tydeligt seer en Klokke afbildet; men desto utydeligere er Omskriften, og naar jeg i Drösselberg, med stor Anstrængelse af Öinene, troede at læse COLING, saa kan jeg let have bedraget mig.

För jeg forlader Gierslöv Kirke maa jeg gjøre opmærksom paa nogle gamle Fresco-Malerier, som findes i

Capellet i Kirkens nordlige Deel, paa Hvælvingens fire Afdelinger.

1. Christus i Gethsemane — mod Syd.
2. Christus gribes og hudflettes — mod Vest.
3. Christus bærer Korset — mod Nord.
4. Christus paa Korset — mod Öst.

Disse Malerier ere slemt medtagne af Fugtighed; men der lod sig dog maaskee gjöre Noget for at redde dem.

Roerslev (Vends Herred i Fyen). Een Klokke:

anno. dni. m. cccc. iii. (1403) otinie. † im. iare. unses. herrn. m. dc. iii. in odes.

Af denne Indskrift har Pastor Melbye i Asperup tilsendt mig en Tegning. Bogstaverne ere temmelig uformelige og uskjønne; men Indskriftens Mening anseer jeg dog for sikker. Korset deler Indskriften i to Dele, som sige netop det Samme, först paa Latin, dernæst paa Tydsk. Herimod synes rigtignok at kunne indvendes, at der i den tydske Deel staaer, ikke 1403, saaledes som den latinske har, men 1603. Dog er dette ikke det eneste Exempel paa at man, af Ukyndighed eller Forseelse, i Indskrifter har sat *c.* efter *d.* naar det skulde være sat foran, og derved er kommen til at udtrykke Talværdien 600 i Stedet for 400. Der ligger saaledes for mig Indskriften paa en Klokke i Gislev i Gudme Herred i Fyen. Den indeholder en Paakaldelse af Jesus, Maria, Anna og Kirkens Patron S. Vilhelm. Aarstallet er ganske tydeligt *mdc. xxiii.*, altsaa 1623; men der er vel ingen Tvivl paa, at Indskriften er fra det 15de Aarhundrede og bör læses 1423. Saaledes ogsaa her, hvor Klokkestöbereren i den latinske Deel af Indskriften har udtrykt 400 ved et fire Gange gjentaget *c.*; men i den tydske Deel er kommen til at forsætte *c.* og stille det bagved *d.* i Stedet for foran samme. Odense Bys latinske Navn, saavelsom det danske, skrives i Mittel-

alderen paa flere forskjellige Maader. Denne Klokkestöber synes at have kaldt den *Otinia* eller *Otina*; thi jeg er ikke sikker paa, enten der skal læses *Otinie* eller *Otine*. *Odes* er *Odens* med udeladt *n*. I et Brev fra Christian I. af 1451 kaldes Byen baade *Othens* og *Odens*. (Nye Saml. til den D. Hist. III S. 336).

Jersie. Lille Klokke:

maria. es. mine. name.
gode. si. beqvame.
meester. daniel. maecte. mi.
anno. dni. m. cccc. xij. (1412).

Af denne Indskrift har Pastor Holm i Jersie sendt mig en god Tegning. Da den har paafaldende Lighed med Indskriften paa Brylle Klokke, som Atlas (VI S. 542) kalder den ældste i Danmark og angiver til en Vægt af 20 Skippund (!), saa var det mig om at gjøre at faae disse Indskrifter sammenlignede. Jeg sendte derfor Tegningen til Biskop Engelstoft, som havde den Godhed at meddele mig, at Brylle Klokke alt i 1781 er aflöst af en anden, stöbt af Michael Carl Troschell i Kjöbenhavn. Vi kunne derfor kun anföre hvad der i Atlas, vistnok ikke ganske nöiagtig, findes optegnet:

Marie. es. mine. name.
min. liid. er. gode. beqvame. 1376.

Imidlertid blev jeg sat i Stand til at sammenligne en anden Klokkeindskrift, der kommer den i Jersie lige saa nær, da Catechet Helms meddeelte mig en Tegning af den i Esbönderup:

Bateline. es. mine. name.
min. luut. sy. god. beqvame.
daneel. michiel. maecten. mi.
anno. dni. m. cccc. vi. (1406) iacop. ioseeps.

En pæn lille Drage slutter Indskriften, som er i fö Linier. Vi har ved denne Klokke först Navnet *Bateline*

at foruudre os over; men dernæst stöde vi sammen med vor Bekjendt fra Jersie, Mester Daniel, som, i Forening med en anden Klokkestöher Michiel, har stöbt Klokken i Esbönderup. Der er nemlig ikke Tale om en Daniel Michelsen, eller noget Sligt, men om to Klokkestöbere; thi ganske tydeligt staaer der, "*maecten*" i Fleertallet. Jacob Joseeps, som staaer tilsidst, er rimeligviis en Kirkeværge.

I den anden Sætning af Indskriften i Jersie antager jeg "*si*", ligesom "*sy*" paa Klokken i Esbönderup, for det tyske "*sey*". "Min Lyd være Gud behagelig", som der staaer i sidstnævnte Indskrift, giver jo fuldkommen god Mening. Derimod mangler rigtignok i Jersie Indskriften et Subject; men dette kan let underforstaaes fra første Sætning (Maria), eller man kan hense Prædiketet til hele Foretagendet med at ophænge denne Klokke: "det være Gud behageligt" — *Deo placeat!*

Jeg kan ikke forlade disse gamle Klokker uden at omtale den i Snoldelöv fra 1389, som blev omstöbt 1839. Indskriften paa den, saaledes som den staaer, hos Hofman (Fundationer VII S. 364) skal man ikke let blive klog paa; men Registrator Kall-Rasmussen, som saae Klokken 1835, meente at maatte læse omtrent saaledes:

*o. maria. bescheremt ouer. al.
so. verre. als. men. mi. hören. sal.
anno. domini. mccc.lxxxix. (1389).*

Dette giver en god Mening og er en Bön til Maria, at hun vil beskjerme overalt, saa langt som Klokken kan höres.

Flakkeberg. Store Klokke:

*Anno. domini. dusene. cccc. in. deme. xlv. (1445)
lat. tvam. (?) desse. klokke. ghaten. o: "I Herrens Aar
tusinde fire hundrede i det fem og fyrgetyvende lod N. N.
denne Klokke stöbe."*

En Tegning af denne Indskrift er mig tilsendt af Pastor Qvistgaard i Gimlinge, og jeg har paa Stedet sammenholdt denne med Originalen. Trækkene ere temmelig utydelige, især Ordene *lat. tvam.* som dog ifølge Sammenhængen ikke godt kan være Andet end "lod" og Mandens Navn som har ladet Klokken støbe; men hans Navn kan gjerne læses *tvani*, eller *svani*, eller noget Lignende. Med al Anstrængelse af Öinene kunde jeg ikke komme til Sikkerhed i Læsningen. Man har sagt mig at "lod" paa Plattysk skulde hedde "leet". Det er vel muligt — Plattysken er min svage Side.

Det er dog ikke altid ved at læse plattyske Indskrifter til Skade, at man er noget svag i Sproget. Et Drikkehorn fra 15de Aarhundrede blev fundet i Flensborg og en Plattysker *ex professo*, *Cand. Pollitz*, paatog sig at læse Indskriften.

Der stod: *help. got. ut. not. drink: ik. nicht. coctarv.* Knuden var i Indskriftens sidste Ord, men Pollitz skilte det rask saaledes: *coct. arv. o:* "kogte Ærter" og læste nu: "hjælp Gud! af Nöd drikker jeg ikke kogte Ærter". See, den Oplösning vilde ikke frembudt sig for os, som ere mindre stærke i Sproget og ikke vide hvad kogte Ærter hedde paa Plattysk; men selv om vi skulde ladet Indskriften være uforstaaet, havde vi været bedre tjent dermed, end med de frygtelige Urimeligheder hvormed Hr. P. forsvarer sin Forklaring. Man eftersee i Antiquariske Annaler 2det Bind (S. 388), hvor en Afbildning forefindes, saavel af Hornet, som af Indskriften. Abrahamson gjorde ham opmærksom paa, at i Minuskelskriften det samme Bogstav kan læses snart som *c.* snart som *s.* og at der ikke bör læses *coct. arv.* men *so starv.* Det hjalp ikke. P. paastod, at naar Bogstavet er *c.* i *nicht*, saa maa det ogsaa være *c.* i det Fölgende, hvor det to Gange forekommer. En stor Vildfarelse, som viser hvor lidt

Hr. Pollitz har seet sig om blandt Indskrifterne. Exempler paa det Modsatte forekomme i Sneseviis, men jeg vil kun anføre eet. I antiquariske Annaler 3die Bind andet Hefte Tab. II. Fig. I. findes Afbildningen af et Segl, i hvis Omskrift forekomme Ordene: *pro. cancta. cruciata*. Ingen vil vel tage i Betænkning at læse "*sancta cruciata*", skjönt Begyndelsesbogstavet i Ordene er det samme.

Hvorledes Abrahamson ellers har forstaaet Indskriften paa Drikkehornet, det veed jeg ikke, thi han døde i det samme, og man faaer i Annalerne kun at vide, at han læste:

help got ut not!

drink: ik nicht so starr.

Men der staaer ikke *starr*, der staaer tydelig nok *starv*. Følgelig maa vi en anden Vei ud.

Pollitz siger: "der er kun een Ting, som jeg ikke veed at forene med Indskriftens givne Udtydning, nemlig Tegnet¹⁾ mellem "*trink*" og "*ik*". — Dette Tegn viser, efter min Mening, hen til det Ord, hvormed den afbrudte Indskrift skal fortsættes. Vi læse da:

help got ut not!

drink ik nicht, so starv ik.

Dette er jo et ret skjælsk Drikkesprog. Hornets Eier forsikkrer, at "drikker han ikke, saa döer han", hvilket paa sin Viis kan være sandt nok. Men, hvorfor da ikke skrive det heelt ud? Plads vilde let kunne vindes til de to Bogstaver *ik*. Hvorfor skal man ved et Tegn forandriges til at söge dem inde i Indskriften? Alene for at at faae mere Spög ud. Vil nemlig Nogen sætte Hornets Eier i Rette for den letsindige Indskrift, saa behöver han blot at svare: læs rigtig! der staaer:

help got ut not!

drink ik nicht, so starv ik nicht.

---

¹⁾ Her staaer kun to Punkter, men paa Hornet findes tre.

Dette giver god Mening, men i modsat Retning. Nöden bliver da Mandens Drikfældighed, fra hvilken han beder Gud hjælpe sig, da han mærker at den bliver Pind til hans Ligkiste; men "drikker jeg ikke, saa döer jeg ikke", o: ved at aflægge min Drikfældighed frelser jeg mit Liv.

Saaledes slap vi for de kogte Ærter.

Flöng. Lille Klokke:

o. rex. glorie. cum. pace. help. got. sancte. claves.
mccccxlv. (1445)

Tegning af denne Indskrift er mig tilsendt af Pastor Lorch. Den er, paa et Par Bogstaver nær, læst rigtig i Atlas VI S. 100. Aarstallet er netop det samme som paa Klokken i Flakkeberg.

Hemmershöi. Den ene Klokke:

Anno. dni. mcdlxxii. (1472) fecit. me. iohannes. petri.
civis. slaulosiensis. juxta. festum. pet. et pauli.

At en Slagelse Borger i det 15de Aarhundrede har givet sig af med at støbe Klokker, er en Oplysning, som skyldes denne Indskrift. Petri og Pauli Fest er den 29de Juni.

Qværkeby. Lille Klokke:

ave. maria. grasia plena. ihm. (o: Jesum) ora. anno. div.
mcdlxxxv. (1485).

Over det midterste Bogstav af *ihm* staaer et Forkortelsestegn. Det er urigtigt naar Atlas VI S. 313 læser *filium tuum*; men Meningen bliver den samme.

Tiustrup. Store Klokke:

m. c. d. r. (o: l.) x. x. x. v. i. i. a. v. e. b. e. n. e. d.
i c. ta. ○ mannddbbxx ○

Denne Indskrift seer temmelig indviklet ud og det endnu mere paa Klokken end her i Bogen; thi, i Stedet for at de enkelte Bogstaver her ere adskilte ved Punkter, adskilles de paa Klokken ved Kors. Imidlertid læser man ved nøiere Betragtning let: "1487. ave. benedicta." At Talbogstavet *l* seer ud som et *r*, er ikke enestaaende i denne Indskrift. Det finder ogsaa Sted paa Klokken i Flakkeberg, maaskee fordi *l* stundom spaltes for oven. Efter den læselige Indskrift kommer en Mönt, derpaa de oven angivne Bogstaver og tilsidst en Figur ligesom et liggende *o*. Hvad Bogstaverne betyde, veed jeg ikke, og finder det lidet indbydende at gruble derover, da nogle af dem synes at være mislykkede i Stöbningen. Jeg har angivet det jeg syntes der stod, og vil dog tilføie, at Indskriften maaskee hör begynde ved disse Bogstaver, eller rettere ved Mönten og ende med Stavelsen "*ta*" i *benedicta*.

Nest ved. S. Peder. Stormklokken.

Denne Klokke blev omstöbt af Gamst 1843, men Prof. Höyen har seet den gamle, paa hvilken stod skreven med gothisk Minuskel: *mox ut vocem dñi p̄dicantis audivit beatus Andreas, relicto . . .* Resten kunde ikke læses fordi Klokken hængte, ligesom den nye endnu hænger, i Lydhullet, for at kunne ringes nedenfra. Den paa Klokken nævnte *beatus Andreas* antager jeg for at være Hellig-Anders fra Slagelse, og det er ret mærkeligt, at et Stykke af hans Legende anbringes paa en Kirkeklokke; thi Anders viste sig jo som en ufortröden Kirkegjænger og fik sin Lön derfor da hans Reisefæller i Joppe seilede fra ham medens han var i Kirke. Mindre passende synes disse Ord rigtignok at være anbragte netop paa Stormklokken; men Klokkens Bestemmelse kan jo fra Begyndelsen af gjerne have været en anden.

Nestved. S. Peder. Middagsklokken.

*anno dni. mcdlxxxviii. (1488). feria. tercia. dominice.
trinitatis. hoc. opus. completum. fuit. per. manus.
artificum. videlicet. iohannis. pauli. fusorum.*

Denne Indskrift findes omtrent rigtigt i Pontoppidans Marmora I, S. 184. Dog har han i Stedet for *iohannis pauli* læst *magni & pauli* hvilket er urigtigt. Der staaer *ihni* med Forkortelsestegn over andet og fjerde Bogstav. Klokkestöberens Navn heelt ud vil forekomme strax nedenfor paa den lille Klokke i Vallensved fra 1494.

Pontoppidan tilföier efter at have meddeelt Indskriften: "der er en Linie til, som jeg endnu ikke har modtaget". Denne Linie fandtes ved mit Besög i Nestved ovenpaa Klokken, men den er yderst vanskelig at læse. Vi læste saa godt vi kunde: *Margaret. et. tunc. Magnus. Tuonis. Petrus. Hemigi. proconsules. tutores. . . .* Resten kunde vi ikke finde ud af.

Ganske uventet fik jeg Sikkerhed for, at i det Mindste det ene af disse Navne er rigtig læst; thi i Dansk Magazin (I S. 269) stödde jeg paa et Dokument, ved hvilket Mogens Tuessön, Borgemester i Nestved og nu Kirkevæрге til St. Peders Kirke sammesteds, skjænker et Steenhuus og en Badstue for en daglig Gudstjeneste at holdes der i Kirken. Dette Dokument er af 1484, saa Tiden passer godt. Magnus Tuonis er en Oversættelse af Mogens Tuessön, ligesom proconsul af Borgemester. Langebek bemærker ved en anden Leilighed (Dansk Magazin II, S. 135 Not.) "hvor det Ord proconsul forekommer i gamle Breve betyder det Borgemester og consul Raadmænd, hvilket af de Fleste ikke er iagttaget, og derfor finder man gjerne stor Forvildelse hos dem, som have optegnet os de gamle Tidens Borgemestre og Raadmænd i Kjøb-

stæderne". Ogsaa Prof. I. Möller omtaler Mogens Tuessön, i hans Afhandling om de to Holme, i Skand. Litt. S. Skr. for 1814 S. 266.

Vallensved. Lille Klokke:

*Maria. mater. iohannes. pauli. ano. domini. mcdxciiii
(1494).*

Her har vi altsaa Klokkestöberens Navn, Johannes Pauli. — Den store Klokke blev omstöbt hos Gamst i 1846. Den gamle havde efter Atlas Aarstallet 1548, men efter Sognepræstens Angivelse 1518 og Indskriften "hjælp Gud". Jeg troer Præsten bedst, siden jeg seer, hvordan Indskriften paa den lille Klokke er gjengivet i Atlas, nemlig: *Marie, Matth. Johannes, Poul.*

Herfølge. Store Klokke:

*Anno. domini. millesimo. quingentesimo. sexto. (1506).
fabricata. est. campana. q̄. dicit. valburg. hans.*

Hverken Atlas eller Foundationerne indlade sig paa at læse denne Indskrift, som gaaer den forkeerte Vei. Dette træffer man oftere paa Klokker, saavelsom paa Mönter, uvist om det er skeet af Uagtsomhed hos Klokkestöber og Möntmester, eller for at volde Læseren lidt Bryderi. Stundom bliver dette Bryderi endogsaa Antiquarers for stort. Jeg vil i den Anledning afskrive et lille Stykke af Nyrups antiquariske Fodreise i Fyen (Historisk-statistisk Skildring o. s. v. IV S. xxx) da det baade er morsomt og i en vis Henseende lærerigt:

"Hvad jeg, skriver han, i antiquarisk Henseende forsönte paa Taasing, det skulde jeg da oprette i Skaarup Kirketaarn. Jeg brændte af Begjærlighed efter at dechifrere den Indskrift paa Klokkerne, som jeg af Danske Atlas vidste der skulde findes. Men det er sandt, jeg har været i mange Kirketaarne, aldrig har jeg seet Mage

til saa trang og besværlig en Opgang; der var intet rigtigt Fodfæste, men man maatte kravle paa Hænder og Födder. Efter megen Besværlighed og ved Ledsagelse af to gode Lodser, Doktor Wedels lille raske Søn Henrik og en Seminarist, naaede jeg Maalet, kom til at staae tæt ved Klokken og læste — Ingenting. Løselig aftegnet staaer der, saaledes som paa hosföiede Træsniitsfigur, det jeg ikke bedre veed at benævne end med det Navn Krimskrams. Og denne Opdagelse kunde man ikke gjøre uden med, som man siger, sit Liv i sin Næve. Jeg var angst nok, at det her skulde gaae mig som det fordem gik Langebek i Visby Kirke, da han faldt ned af en Stige, stødte Panden mod Væggen og törnede med Næsen paa Brynet af en Ligsteen (See Langebekiana S. 251)."

Imidlertid er Nyrups Krimskram Intet uden en sædvanlig Klokkeindskrift, som læses forkeert, og altsaa begynder i anden Linie til Höire. Træsniittet er vel saa maadeligt, at Begyndelsen: *my. dn̄. (domine). veni.* ikke er ganske sikker; men desto sikrere ere de følgende Ord fra Höire i første Linie: *cum pace ...* (maaskee *amen*) *alpha. 8° o.* Videre er det nok ikke raadeligt at begive sig; men de anförte Ord ere karakteristiske nok og vel bekjendte fra andre Klokker.

Paa Herfølge Klokke læser jeg *q̄. dicit.* som *quæ dicitur.* Altsaa er Klokkenes Navn Valborg, og Klokkestöbereren hedder Hans, vistnok den samme Hans Jensen, som vi kjende fra den store Klokke i Jydstrup (I. S. 528); thi ikke blot Tiden stemmer godt overeens (1505 og 1506) men ogsaa af Mærkerne paa Jydstrup Klokke gjenfinde vi to (det 3die og 4de) paa den i Herfølge. Man kunde vel sige, at Intet borger os for at Hans Jensen virkelig er en Klokkestöber; men Cand. Kall-Rasmussen har meddeelt mig Indskriften paa en tredje Klokke fra 1509, som bærer samme Navn og denne Omstændighed

gjör vel Sagen utvivlsom. Den omtalte Indskrift staaer paa Brönshöi större Klokke og lyder saaledes: *Help. ihesus. maria. annu. huns. iensen. anno. domini. mille-simo. quingentesimo. nono.* — Vi gaae nu over til de Klokker af Fastenove, hvis Indskrifter jeg denne Gang har samlet.

Roskilde. S. Laurentius Een Klokke:

O. bone. laurenti. martir. venerande. per orbem. Renibus. in. nostris. extingue. libidinis. ignem. iohannes. fastenoive. me. fecit. an. mdxxv. (1515).

Jeg har alt ovenfor omtalt det Væsentlige i denne Indskrift, som i Övrigt paa flere Steder er meddeelt; men den gjentages her for Slutningens Skyld, som angiver endnu en Form for Klokkestöberens Navn foruden de tre, som vi alt have nævnt (I. S. 471). Dersom det her angivne *Fastenoive* er det rette, synes Manden at have været Fransk.

Vil Nogen i Nærheden betragte en af Fastenovets Klokker, saa er der allerbedst Leilighed dertil i Roskilde, hvor St. Laurentius-Taarnet er Byens Vagttaarn. Med ringe Uleilighed kommer man derop, og kan i god Mag bese Klokken, som man vist vil beundre.

Vigersted. Store Klokke.

Almi. pontificis. Nicolai. sicut. (sunt?) ad. honorem. iohannes. fastenovie. me. fecit. anno domini. mdxxv. (1515). tutoribus. ecclesie. iacobe. bunne. et. olavo. henrice.

Den Nicolaus, til hvis Ære Klokken er støbt, og til hvem Kirken sandsynligviis har været indviet, er vistnok Nicolaus, Biskop af Myra, en i hele Christenheden vel bekendt Helgen, hvis Fest helligholdes den 6te Dechr. Da Nicolaus ansaaes for de Söfarendes Skytshelgen blev han meget dyrket i Danmark saavel som i England, hvor 372 Kirker ere indviede til ham alene og 7 til ham i Forening med Jomfru Marie.

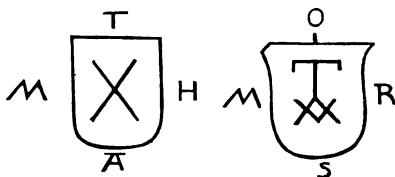
Denne Indskrift er langt mindre korrekt end Faste-
noves sædvanlige Indskrifter. Det fjerde Ord er snarere
sunt end *sicut*; men læser man *sunt* er der slet ingen
Mening; *sicut* kunde forklares som et Udtryk for Kunst-
nerens Beskedenhed. Klokken er støbt som til St. Ni-
colai Ære uden at det dog paastaaes, at den er ham
værdig. Dette synes dog næsten for fiint til en Indskrift,
i hvilken der strax efter forekomme grove Bommerter.
Jeg kan ikke lade ubemærket, at denne Klokke ifølge
Folkesagnet er støbt af Klokkestüberens Svend og kostede
denne Livet. Man fortæller, at da Mesteren kom, var
han misfornöiet med Svenden fordi denne havde kommet
for meget Sölv i Metalblandingen, hvoraf Klokken var
støbt ¹⁾. Det kom da til en Strid imellem dem, Mesteren
ihjelstak Svenden med en Dolk, og kastede denne i en
Kilde, som ligger ved Ladefogedhuset i Ortved. Skole-
lærer Olsen, som fortalte mig dette Sagn, der haves noget
anderledes hos Thiele, (Folkesagn I. S. 189) tilföiede som
en Mærkelighed, at netop i denne Kilde fandtes for faa
Aar siden en Dolk, som desværre ikke blev opbevaret.
Finderen lod gjöre en Brödkniv af den.

Præstö. Mindre Klokke.

Da. patris. Antonii. meritis. nos. Xe. juvari.

Qvem. chorus. exultat. noster. habere. ducem.

Johannes. Fastenove. me. fecit. an. dm. mdxix. (1519).

¹⁾ Der kunde vel tænkes andre Grunde til Misfornöielse end
den, som Sagnet angiver, f. Ex. Indskriftens Skjüdeslöshed.

Præstö. Mindste Klokke:

ihesus. maria. anna. sanctus. antonius. ○ †.

Disse Indskrifter paa de mindre¹⁾ Klokker i Præstö, som tilligemed flere Indskrifter ere mig meddeelte af Student L. Fenger, har især deres Mærkelighed deraf, at de henvise til S. Antonii Kloster, saavel ved Tegn som ved tydelige Ord. De to Bogstavskjolde veed jeg ikke at gjøre noget Bestemt ud af. At det ene Skjold har Andreaskorset, det andet Antoniuskorset (see nedenfor) bemærkes let; men det synes tillige, at disse Tegn, i Forbindelse med de Skjoldene omringende Bogstaver, skulle angive eller antyde visse Ord. *Vita* og *Mors* synes at være det Enes Indhold, medens jeg ikke kan tyde det Andets Bogstaver og derfor ikke henføre dem til Antonius. Men desto tydeligere og bekjendtere er Tegnet paa den mindste Klokke, det saakaldte Antonius-Kors.

Antonius, bekjendt ved Tilnavnet "den ægyptiske" "den store" "Eremiten", var födt i Ægypten af fornemme rige og christelige Forældre i Aaret 251. Han var uden egentlig videnskabelig Dannelse, men brændte af Iver for den christne Tro og havde, efter Augustins Vidnesbyrd, ikke blot lært den hellige Skrift udenad, men var ogsaa ved flittig Eftertanke, trængt ind i dens rette Forstand. Da han var 20 Aar gammel, døde hans Forældre og han fortsatte Hausholdningen tilligemed sin eneste Søster, indtil en Gang ved Gudstjenesten de Ord slog ham: "vil Du være fuldkommen, saa gaa hen, sælg Alt hvad Du har, giv det til de Fattige, og kom og fölg mig". Nu overlod han sin Søster en Deel af Formuen, solgte Resten til Fordeel for de Fattige, og begav sig i Ensomhed, hvor han henlevede Resten af sit lange Liv under Bön og

¹⁾ Den større Klokke sammesteds er af Claus vam Dem 1654.

Haandarbeide, deels ganske alene i en Snees Aar, deels i Samfund med andre Munke, som sluttede sig til ham. Om hans fuldkommen enlige Liv hedder det paa et engelsk Glasmaleri:

*Thy liveth he in wildernes XXti yere and more
Without ony company but the wyldde bowr¹).*

Hvo har ikke hørt tale om St. Antonii Fristelser? Legenden fortæller, at Djævelen i hans Ensomhed viste sig for ham i 7 forskellige Skikkelser for at bringe ham til Fald. Dette har givet Malerne Anledning til mange Afbildninger, og paa nogle Fremstillinger af denne Helgen sees Djævelen ved hans Side, enten i sin egen Skikkelse, eller som en Gjed, eller som en skjøn Qvinde. — Skjønt Eusomheden var ham kjærest, viste han sig dog undertiden i de store Stæder, saaledes i Alexandrien under Forfølgelsen i Aaret 311. Han opmuntrede de Christne til Standhaftighed, besøgte de Fangne, og Ingen vovede at røre ham. Ogsaa i Aaret 325 kom han til Alexandrien for at modvirke det arianske Kjætteri, og i faa Dage omvendtes flere Hedninger til den christne Tro end ellers i et Aar. I hans Örken opsøgte han af Höie og Lave, som hos ham fandt Raad og Tröst. Han bilagde

---

¹) "Thi lever han i Örken 20 Aar og meer uden andet Selskab end det vilde Sviin". Derfor er Svinet Antonius helliget, og jeg erindrer fra mit Ophold i Italien, at Munkene droge Fordeel deraf, idet de lode en Griis, under Navn af St. Antonii Griis, løbe löst om, med en Klokke om Halsen. Alle Mennesker kappedes om, at give den Føde, og den løb ganske stolt om, vis paa, at den ikke forgjæves lod sin Stemme höre udenfor nogen Dör. Enden blev da, at Grisen, i særdeles fed Tilstand, slagtedes af Munkene, som endnu gjorde sig en og anden Fordeel af den efterat den havde ladet Livet. De bildte saaledes Folk ind, at dens Hale var god mod Lynild.

Stridigheder og helbredede legemlige Lidelser ved sin Bön; men roste sig ikke deraf, knurrede ikke heller naar han blev ubönhört, men priste Gud, hvordan det saa gik. Selv den keiserlige Familie henvendte sig oftere til ham i hans Ensomhed, hvor han lige til sin höie Alder erhvervede sig sit Livsophold ved sine Hænders Arbeide. 105 Aar gammel döde han, og Athanasius, Biskop i Alexandrien, har beskrevet hans Liv.

Da han med Rette kan kaldes Munkelivets Fader, saa er det intet Under, at Middelalderens Malere saa ofte fremstille ham. Han afbildes i Almindelighed i Munke-dragt med Abbedstav i den ene Haand og Krykke i den anden. Denne Krykke har omtrent Formen af et græsk Tau og er den Figur, Tau-Korset, som findes paa den mindste Klokke i Præstö. Det er bekjendt, at Korset afbildes paa flere Maader, rimeligviis fordi det ved Döds-strafe paa forskjellige Steder dannedes noget forskjelligt. Foruden det sædvanlige Kors kjender man **X**, det saakaldte Andreaskors, og **T**, det saakaldte Antoniuskors, som i Övrigt har Vidnesbyrd fra en ældre Tid end Antonius; thi Tertullian siger i sit Skrift mod Marcion: *ipsa litera Græcorum Tau, nostra autem T, species crucis.* — Fra Krykken hænger ofte en Klokke ned, ligesom Svinet ved hans Födder ofte har Klokke om Halsen. Undertiden fremstilles han med Bog og Klokke, stundom med en Svöbe i Haanden. Hans Klæder og Baggrunden af Malerierne prydes paa forskjellige Maader med Tau-Kors og Krykker. 5 Kirker i England ere indviede til hans Ære.

En fransk Adelsmand ved Navn Gaston, som levede i Slutningen af Ilte Aarhundrede, havde en Sön, der var syg, og hvis Sygdom intet Lægemedel kunde helbrede. Han gjorde da det Löfte, at dersom hans Sön maatte komme sig, saa vilde de begge indvie sig til at tjene fattige Syge, især saadanne, som vare belagte med den

saakaldte Helvedesild, en dengang lige saa almindelig som slem Sygdom. Da han derpaa faldt i Sövn, viste den hellige Antonius sig for ham og forkyndte, at Gud havde hört hans Bön, og at de, som vilde hellige sig til denne Syge-Tjeneste, skulde betegne sig med et himmelblaat **T**. I Aaret 1095 stiftedes da dette Broderskab, som har en sort Dragt med det blaa **T**, og strax fik pavelig Stadfæstelse. Ordenslöfte blev i Begyndelsen ikke aflagt, men 1218 fik Antoniusbrödrene Tilladelse til at aflægge de tre Munkelöfter. Ved sin Iver for de Syges Pleie kom denne Orden i stor Anseelse og fandt en betydelig Udbredelse.

Det förste Spor, jeg har fundet til, at Antonius-Brödrene har udstrakt deres Virksomhed til Danmark er fra 1379. I Hamsforts saakaldte "anden Chronologi" (Scriptores I, S. 314) anföres under dette Aar at en Mand ved Navn Conrad, Udsending fra Antonius-Brödrene, gjennemvandrede Danmark og optog i Ordenens Broderskab Alle som vilde give ham Penge derfor. Naar denne Conrad kaldes "en Bedrager", saa er det Hamsfort, der kalder ham saa, fordi han reiste om med en Vare, der förte dem, som kjøbte den, bag Lyset. Iövrigt er der al Grund til at antage, at Conrad har været en virkelig Udsending fra Antoniusbrödrene, og Hamsfort, som har havt Adgang til mange gamle Brevskaber, navnlig til Fyenske, anförer, at samme Conrad den 13de December (*Id. Dec.*) 1379 har optaget Klosterjomfruerne i Dalum i sit Broderskab og meddeelt dem Syndsforladelse. Pontoppidan maa have læst *Id. Dec* som "*idem decem*" eller noget Sligt; thi han meddeler (Annaler II, S. 18) Chronologiens Beretning som om der stod, at Conrad havde optaget 10 Dalumske Klosterjomfruer i Broderskabet, og tilföier, at der blandt disse 10 Jomfruer var

ingen af de 5 kloge. Denne Vittighed gaaer flöiten; thi Klosterjomfruernes Tal berettes slet ikke.

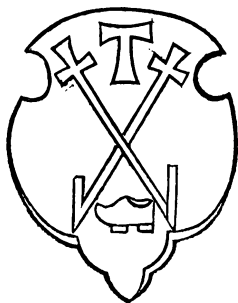
Det förste Kloster af denne Orden, som stiftedes i vort Fædreland, var, saa vidt man veed, det i Morker (Mohrkirchen) i Angel. Dette Klosters Historie kan man ved Hjælp af de Dokumenter, som *Westphalen* har samlet (Udtog hos Daugaard S. 464 og i Atlas VII S. 656) saa temmelig følge fra 1391 til Reformationen. Man seer, at Klosteret er bleven stiftet af Conventet i Tempsin i det Meklenborgske, at det blev beskyttet af den Oldenborgske Kongefamilie, og at Christian d. förstes Dronning Dorothea er bleven optaget i dets Broderskab. Man seer endvidere, at i Aaret 1470 fik Conventet i Morker af Christian I Præstö Kirke i Sjælland. St. Antonii Kloster ved denne By stod da under det i Angel. I Jörgen Giöes Testamente af 1474 (Danske Magazin VI S. 125) forekommer: "item Sancti Antonii Kloster i *Præstöv X Marek*". Endnu i 1529 betænker Biskop Lauge Urne dette Kloster i sit Testamente; men i Övrigt veed man kun Lidet, som kan oplyse dets Historie. Kun saa Meget er vist, at Klosteret maa have havt et Huus i lille Pilestræde i Kjöbenhavn, som efter Ordenen blev kaldet St. Antonii Stræde; thi dette Huus nödtes Klosteret i 1531 til at sælge af Trang til Henrik Göye, Lehnsmænd paa Vordingborg.

Desto mere magtpaaliggende er det da, at fremdrage Mindesmærker om Antonius-Klosteret i Præstö, som enten har været ubemærkede, saaledes som de to Indskrifter paa Klokkerne, eller ikke tilstrækkelig bemærkede, saaledes som et Par, jeg nu agter at fremhæve.

P. Winslöw var fra 1693 til 1705 Sognepræst i Præstö og har udgivet et Par latinske Smaaskrifter om Sager henhørende til Dansk Historie, Sprog og Retskrivning. I et af disse "*farrago arctoa*" kommer han i 4de Capitel, i Anledning af det Spörgsmaal om man bör skrive Prest

eller Præst, til at omtale nogle af Præstö's Antiquiteter og nævner en Munk i Præstö Kloster ved Navn Anders, vel at adskille fra Hellig Anders i Slagelse, men dog i Ry for Hellighed. Han blev den første Sognepræst i Byen efter Reformationen, og som Mindesmærke om ham havde man paa W.'s Tid, altsaa i Begyndelsen af 18de Aarh. hans Ligsteen, og et malet Glasvindue.

Ligstenen omtales af *Pontoppidan* i *Marmora I*, S. 192. En Tegning af den, forfærdiget af *Sören Abildgaard*, bevares i Oldnordisk Musæums Archiv. Indskriften er hos *Pontoppidan* ufuldstændig, hos *Abildgaard* har den aabenbare Feil. *Winstlön* gjengiver den saaledes: "*Andreas Andree, curator animarum Prestöo nec non Skiffvinge. Scio quod Redemptor meus vivit & in novissimo die de terra resurrecturus sum & rursus circumdabor pelle mea. Job XIX*". Paa *Abildgaards* Tegning af Ligstenen seer man en Geistlig med en Kalk i den ene Haand, som paa venstre Side af Brystet bærer T, der ogsaa er anbragt paa et Skjold over hans Födder, som seer saaledes ud:

Af dette Vaaben (med sine tværlagte Kors, forsynede med Kroge, Antoniuskors og Træskoet) findes hos *W.* en latinsk Beskrivelse, som ikke er god at blive klog

paa, uden naar man har *As.* Tegning ved Siden. Da forstaaer man den.

Glasmaleriet var mod Sönden, ligeoverfor Prædikestolen, og indeholdt Billedet af en Præst, som paa det Nærmeste svarede til det paa Ligstenen. Underskriften var "*Dominus Andreas*". Da Antoniuskorset fandtes blandt Tegnene, saavel paa Ligstenen som paa Glasset, saa viser dette hen til, at Traditionen rigtig har angivet, at *Anders* er gaaet ud fra St. Antonii Kloster og er bleven Byens Sjelesörger. Glasmaleriet, som beskrives af *W.*, maa kort efter hans Tid være ödelagt; thi det forekommer ikke i de senere Beskrivelser af Kirkens Monumenter ¹⁾.

Særdeles mærkeligt er et Dokument, som *Nyerup* omtaler i sin Afhandling om Afladsbreve (Ant. Ann. III, 234). "Af Aar 1511, siger han, haves et Afladsbrev af en ganske anden Art end de hidtil anförte. Det er *Johannes Christierni*, Munk i S. Antonii Kloster "*vienensis diocesis*" og Forstander for Klosteret af samme Orden i Præstö i Roskilde Stift, som paa Abbedens Vegne i bemeldte Kloster optager den adelige Frue *Pernille Bylles* [ø: *Bildes*] i den hellige Antonii Broderskab. Han meddeler hende fuld Delagtighed i alle de gode Gjæringer, saasom Messer, Tider, Faster, Vigilier og Almisser, som ved Frelserens Godhed finde Sted i denne Ordens 365 Klostre og Hospitaler, for hendes Gave "*pro sustentatione fratrum pauperum et infirmorum iehennali igne*" ²⁾ *contrectatorum seu alias in membris eorum mutilatorum, in dictis monasteriis pro tempore degentium.*"

¹⁾ Oldnordisk Musæum besidder flere Antoniuskors af Sölv fra nyere Tid. De bæres endnu som Smykker af Almuen i Sverrig.

²⁾ *ignis gehennalis*, en Sygdom, som man kaldte Antonii Ild.

Nyerup har saaledes ganske rigtigt uddraget det Vigtigste af dette Dokument, som egentlig ikke bör anføres blandt Afladsbrevene, men som viser, hvad man gav dem skriftligt, der ønskede at optages i St. Antonii Broderskab. At en Dronning af Danmark blev optaget deri, har vi alt hört. Denne Gang er det dog kun en adelig Frue, nemlig *Pernille (Krogno)* Olufsdatter, som i 1508 blev gift med *Anders Bilde* til Söholm. Dette samme Ægtepar dedicerer *Wormordus* siden (1528) sin Oversættelse af Psalmerne (Dän. Bibl. III., 77). Det kunde dog let være, at Andre i dette Dokument kunde finde flere Mærkeligheder end dem, *N.* har udpeget, og det er mig derfor kjært at jeg, ved Velvillie af Embedsmændene ved Oldnordisk Musæum, hvor Dokumentet findes, er sat i Stand til at meddele det fuldstændigt. Originalen er paa Papiir og bærer Spor af et nedenfor paatrykt Segl i grönt Vox. Texten er trykt med gothiske Typer. Kun paa enkelte Steder er Noget tilskrevet, nemlig det, hvor nedenfor Cursivskrift er anvendt ¹⁾. Hr. *Plesner* ved Geheimearchivet har havt den Godhed at tage mig to omhyggelige Afskrifter af Originalen, den ene med dennes mangfoldige Forkortninger, den anden med Forkortningerne oplöste. Jeg meddeler Tidsskriftets Læsere Sidstnævnte, da den Første vist vilde volde for meget Bryderi. Der kan være nok tilbage i Antoniusbrödrenes Orthographi, Interpunction og Latinitet samt i Dokumentets Trykfeil, for hvilket tilhobe hverken Hr. *Plesner* eller jeg bör have mindste Ansvar. Ligesom han har været en omhyggelig Afskriver, saaledes skal jeg bestræbe mig for, at det som foreligger bliver nöiagtig aftrykt.

---

¹⁾ Det er altsaa en trykt Blanket, med Plads aaben paa visse Steder, saasom til at tilföie Udstederens og den Optagnes Navn, Aarstal o. s. v.

VNiuersis et singulis christi fidelibus ad quos presentes littere peruenerint Frater *Johannes cristerni* Monasterij Sancti Anthonij Vienensis dioecesis Canonicus ordinis Sancti Anthonij Necnon humilis procurator domus eiusdem in Prestöö Roskildensis dyoecesis Salutem in domino sempiternam Noscat vniuersitas uestra me auctoritate Reuerendissimi in christo patris et domini domini Abbatis monasterij et ordinis predicti *discretam ac Nobilem dominam Pernillam bylless* Ad aliam fraternitatem sancti Anthonij suscepisse pie eius deuotionis affectu exigente dans ei plenam participationem omnium bonorum operum. uidelicet. Missarum. horarum. ieiuniorum. vigiliarum. et elemosinarum. Que die noctuque in Tricentis Sexagintaquinque monasteriis et hospitalibus per fratres eorundem exerceri concesserit clemencia saluatoris Adicientes Nichilominus vt etiam participatione indulgentiarum huiusmodi ex indultis plurimorum summorum pontificum gaudere possit et gaudeat ecclesiastica sepultura locis interdictis Supererogantes ex gracia speciali Sanctissimi domini nostri Innocencij pape octauj. Vt intuitu contributionis pro sustentatione fratrum pauperum et infirmorum iehennali igne contrectatorum seu alias in membris eorum mutilatorum in dictis monasteriis pro tempore degencium annuatim per eos facte seu fiende Et etiam receptione confraternitatis eorundem singulis annis durante vita bis possit et valeat sibi eligere confessorum ydoneum secularem vel religiosum quem maluerit qui *ipsius* confessione audita eius ab omnibus et singulis excommunicationis suspensionis et interdicti ac alijs ecclesiasticis sentencijs censuris et penis Necnon ab omnibus eius peccatis criminibus et excessibus De quibus corde contrita et ore confessa fore preterquam sedi apostolice specialiter reseruatis casibus absoluere et penitentiam inungere valeat salutarem prout in litteris apostolicis desuper concessis plenius continetur Anno Domini. M. D. xl

Alme confraternitatis Sancti Anthonij Sub sigillo presentibus impresso.

Forma absolucionis

Misereatur tui etc Dominus noster ihesus christus qui scit fragilitatem tuam per pijssimam suam misericordiam dignetur te absolvere Et ego auctoritate eiusdem domini nostri ihesu christi Ac beatorum apostolorum eius petri et pauli et auctoritate sanctissimi domini nostri Innocencij ordinis sancti anthonij et sedis apostolice hac parte tibi concessa et michi commissa Absoluo te ab omnibus et singulis excommunicationis suspensionis et interdictis Ac ecclesiasticis sentencijs censuris et penis Necnon ab aliis omnibus peccatis tuis criminibus et excessibus de quibus corde contritis et ore confessis vel que libenter confiteri volueris si tibi ad memoriam redirent Et restituo te in gremium sancte matris ecclesie absolutam In nomine patris et filij et spiritussancti Amen.

(L. S.)

Ordene *vienensis diocesis* i dette Dokument har været mig mærkelige. Jeg har hos Daugaard (S. 32) og andensteds fundet omtalt en St. Antonius fra Vienne, som længe har været mig en mistænkelig Person. Jeg staaer nemlig i den Formening, at Antonius, som dyrkes i Vienne, er ingen Anden end den ægyptiske Antonius, om hvem der i dette Stykke har været Tale. Naar man da finder *S. Antonius vienensis*, saa mener jeg, at der maa underforstaaes, hvad her udtrykkelig tilføies, *diocesis*, og at dermed betegnes den Antonius, hvis Dyrkelse concentrerer sig i Vienne Stift; thi *Dauphiné* var Centrum for alle de til St. Antonii Ære stiftede Klostre og Hospitaller. Har der i Vienne været en Helgen af Navn An

tonius, hvilket jeg ikke bestemt tør nægte, saa har han dog i al Fald været en underordnet Person, som har sluttet sig til den verdensberømte Abbed i Ægypten, af hvem han da har laant baade Navn og Mærke.

Hvedstrup. Store Klokke.

Salve. virgo. pia.

Salve. cum. prole. Maria.

Clavio. aurora.

Pro. nobis. iugiter. ora

Johannes. Fastenovæ. me. fecit. anno. domini. mdxxi.
(1521)

og nedenunder:

Mathias. Nicolai. Andreas. Magni. tutores. eccle.

Paa Midten findes Maria med Barnet. Klokken er smuk og har en deilig Lyd. I den Afskrift, som Pastor Lorck har meddeelt mig, staaer rigtignok i 4de Linie "mater" for "iugiter", men Atlas (VI S. 100) har *iugiter* og det samme findes paa den store Klokke i Høiby (Antiqv. Annaler II S. 273). Ogsaa den store Klokke i Annexet Flöng er støbt af *Fastenove* 1516. Den har samme Ærevers til Marie, som den i Hvedstrup.

Vi skulde ogsaa denne Gang meddele nogle Indskrifter fra Tiden efter Reformationen, men anføre først en Notits om Kongens Klokke i Frue Kirke i Kjöbenhavn. Et Dokument af 1581 (Ny Danske Magazin I S. 56) udviser, at Frederik d. Anden har givet denne Klokke til Kirken med den Bestemmelse, "at den ikke maa ringes for noget Lig, være sig hvis det være kan, uden at derfor erlægges 10 gamle Daler til Kirkens Nytte, Behov

og Fremtarv". Selve Kongens Klokke er forlængst gaaet til Grunde ved Kirkens Brand.

Drösselberg. Lille Klokke:

mdxlvii (1547). per. gedde. borgere. y. matmö.

Denne Indskrift er endnu, henimod Midten af 16de Aarhundrede, skreven med gothisk Minuskel.

Terlöse. Den ene Klokke:

mari. thet. er. mit. hallit. nafn.

tyl. gudtz. ordt. at. kalle. gör. ieg. gafn.

*her. hans. olen., af. terlöse. ingwr. nielsen. oluf.
knudsen. m. d. l. (1550).*

Af denne Indskrift sees, at en Klokke endnu midt i 16de Aarhundrede gives Navnet Maria.

Asperup (ved Middelfart i Fyen). Lille Klokke:

Denne er en af den lübeckske Klokkestöber *Matthias Bennincks*, i Danmark temmelig ofte forekommende Klokker. Men efter Ordene: "*Verbum domini manet in æternum, Matthias Benninck me fecit anno 1596*" følger i en anden Linie denne forunderlige Indskrift:

*her. christopher. Bang. sognepræst. til skyom. kierke.
mats. olefsen. til. thistet.*

Dersom denne Klokke havde hængt i Skyum Kirke i Hassing Herred i Thy, saa havde der Intet været at forundre sig over. Men hvorledes er den kommen til Fyen? Jeg forestiller mig Sagen saaledes. Ifølge Atlas V S. 466 var Christopher Bang virkelig Sognepræst til Skyum henimod Slutningen af 16de Aarhundrede. Paa en gammel Altertavle staaer: *hoc opus perficiebat Dnus Christophorus Johannis Bang 1589*. Han synes altsaa at have været

en Mand, der ønskede Kirken prydet, og selv vilde anvende Noget derpaa. Han har da, rimeligviis i 1596, bestilt en Klokke hos Benninck i Lübeck, som ogsaa er bleven udført. Men i 1597 døde Herr Christopher Bang, som hans Ligstecn i Skyum Kirke udviser, og det er da let forklarligt, at Klokken i Lübeck er bleven glemt, eller at man i al Fald har glemt at betale Klakkestöheren. Denne har da ladet Klokken ligge til en anden Bestilling kom fra Danmark, og en saadan kom i 1598 fra Asperup i Fyen; thi paa den store Klokke i Asperup staaer: *voco vos in templum ut discitis una moriendum. Mattias Benning me fezit. Lubeca anno 1598*¹⁾. Den lille, oprindelig til Skyum bestemte Klokke har da maattet gjöre den store Selskab paa Reisen til Asperup.

Fodby. Store Klokke:

Vor Herres Jesu Christi Fred

Være hos os i Evighed!

Gud tröste dem alle som sorrigfuld er,

Enten de ere fjern eller nær!

Gud bevare sin Christenhed

Og vor kjære Övrighed,

Gud give os Fred og Salighed!

Anno 1655 er denne Klokke stöbt til Fodby Kirkes

*Ornament. Ridefoged Rasmus Andersen paa Soltö*²⁾

Slot, Hans Bevling Kirkevæрге, Peder Lavesen,

Niels Pedersen.

---

¹⁾ Samme Indskrift, dog lidt mindre barbarisk, findes paa den lille Klokke i Pedersborg, som er fra 1594.

²⁾ Det nuværende Saltö, som i ældre Tid skrives *Salte*, *Solte* *Solten*, ogsaa *Soolt* i Dokumenter fra Dronning Margrethes Tid. See Danske Magazin IV, S. 298 og Ny Danske Magazin V, S. 2.

Klokkestöbereren er *Jörgen Hansen* fra Aarhus. Han giver sig tilkjende i et tydsk Vers paa Klokkens nederste Rand og slipper temmelig daarligt fra sit Tydske. Der staaer:

*Aus Ers und Fur bin ich geflossen
Jörgen Hansen won Aarhous hot mich gegosn.*

Han skulde ladet det blive ved det smukke Slutnings-Vers af *H. Chr. Sthens* Psalme "Sjunge vi af Hjertens Grund", som ret synes at have gjort Indtryk paa vore Forfædre, og hyppig citeres. Saaledes sætter *Arent Berntsen* det ved Slutningen af sin Bog (fra 1650) om Danmarks og Norges frugtbare Herlighed, og indleder Verset med følgende Ord: "Efterat nu saadan Guds Gavers rette Brug og Nydelse med Rolighed vi ikke ere formuende selv at tilveiebringe med mindre vi det af Guds særdeles Fred og ved Övrigheds Beskjærmelse erholde: have derfor de Gamle det christeligen betænkt at tillægge følgende Vers, udi hvilket ogsaa med Forbön til Tröst ihukkommes alle Sorgfulde, af hvilke vel ikke er den ringeste Deel, som Gud af urandsagelig Viisdoms Raad ved Nærings og Opholds Besværlighed bedrövelig Elendighed tilskikker. Derfor til Lindring udi deres Trængsel og det Övriges Erløngelse ønske vi hermed hjerteligen med forbemeldte følgende Verses korte og dog af Indholdsbegreb viddlöftige og herlige Ord til endelig Slutning:

Vor Herres Jesu Christi Fred" o. s. v.

Ourö. Den ene Klokke:

Vi skulde dog ogsaa have en Indskrift fra Oplysnings Aarhundrede. Saa lad den fra Ourö komme her, med "*laus in fine*". Cfr. Hofman VII., S. 482.

Soli Deo gloria. Mig stöbte Henrik Tessien 1748.

Jeg ved min daglig Sörgeklang
For Christian den Sjette
Afvigte Aar i Stykker sprang;
Men kom igjen til Rette
Ved *Rasmus Fugls* Patronens Daad,
Som gjorde slig Anstalter
Da han var Kongens Cammerraad
Og Roskild Ampts Forvalter.

Et Træk af forrige Aarhundredes Præstehistorie.

Ved Pastor *J. Thisted* i Gyrstinge,
(meddelt af *I. Barfod*.)

I Aaret 1774 den 8de Decbr. blev Herr *Jens Daniel Wedel*, forhenværende residerende Capellan i Stubbekjøbing, kaldet til Sognepræst for Gyrstinge og Flinterup Menigheder, i hvilket Embede han blev indsat *dom. quinquages. 1775* ved Herr Provst *Pontoppidan* af Sorö. Han var dengang en Mand paa 43 Aar, ugift, meget lille af Væxt, forvoxen, af en svagelig Constitution og stærkt forgjældet. Til sin Formand, Herr *Wederkinch*, der for Svagheds Skyld havde resigneret, skulde han, efter sit Kaldsbrevs Indhold, give 150 Rdr. aarligt, men Pensionisten døde allerede Skjærtorsdag 1775. Han efterlod sig en Datter, *Lucie*, et lille dygtigt, mandhaftigt Fruentimmer, som blev i Præstegaarden og holdt Huus for Herr Wedel, der snart fattede Godhed for hende og beilede til hende. Hun kunde nu, trods hans ualmindelig uanseelige Udvortes, ret godt lide ham, thi han var saa inderlig godmodig, at man kunde gjøre med ham omtrent hvad man vilde, hvilket just var efter hendes Smag. Alligevel gav hun ham Kurven, og, ærlig som hun var, skjulte hun slet ikke sine Grunde for ham: han var altfor svagelig og altfor forgjældet. Rigtignok syntes ogsaa hans Liv at hænge i en

Traad, og hvad hans Gjæld angik, beløb den sig til ikke mindre, end 1600 Rbd. -Han førte saaledes en Tidlang et kummerligt Liv: sit Embede var han ikke voxen; han var uden Begavelse, uden præstelig Dygtighed, nedtrykt af alskjöns Skröbelighed, presset af sine Creditorer. Gyrstinge Præsteembede er et lille Middelkald; dets Hovedindtægt skulde være Udbyttet af den store Præstegaardsavling, men det har ikke været det for ret mange Præster her, og mindst for Herr Wedel. Jeg seer til min Forundring, hvorledes han har overmalet (for skrive kunde han rigtignok ikke) Bindet om sin Kirkebog med Optegnelser sin Tiende og sin Avling angaaende. Ifølge dem har hans hele Tiende, Alt i Alt, i Aaret 1782 indbragt ham 176 Traver Sæd og hans egen Avling 112 Traver, tilsammen 288 Traver Korn af alle Slags. Hans Offer og Accidentser løb ei heller synderligt høit. I en Indberetning af 10de Sept. 1788 angiver han de tre Høitidsoffre til 42 Rdr. og samtlige Accidentser Aaret rundt til 20 Rbd. Men om ogsaa Beløbet havde været større, vilde det dog ikke kommet ham tilgode, thi sjelden bragte han Noget deraf hjem med sig fra Kirken. Menigheden havde nemlig gennemstuderet ham langt hurtigere og grundigere, end han Menigheden, og hvergang der faldt Offer i Kirken, flokkedes fattige Folk om ham, saa saare han traadte ud i Vaabenhuset, og lode ham ingen Ro, før han, godhjertig som han var, havde uddeelt alt Offret imellem dem. Han saae vistnok ikke ret langt, men Saameget indsaae han dog, at Dette ikke kunde vedvare, og at han maatte gribe til extraordinaire Midler, for at komme paa Fode. Han gjorde sig bekjendt i Egnen, og det forekom ham ikke umuligt, at gjøre sin Lykke ved Giftermaal, det vil sige, at gifte sig Penge til. *Lucie Wederkinch* skulde faae at see, at han, naar han just lagde an derpaa, nok kunde faae sig en Kone, der sagde Sparto til hende; vel havde

hun et retskaffent Hjerte, et forstandigt Hoved og et Par dygtige Hænder, men kjøn var hun nu sletikke. Hun var næsten ikke størrre, end han, robust bygget, havde et Mandfolkeansigt med svære Lineamenter, et grovt Mæle og var i det Hele ikke meget tækkelig. Hun eiede da hellerikke Mere, end hvad hun gik og stod i. Herr Wedel begyndte altsaa at kjøre omkring i Eggen paa Frieri. Paa disse Reiser havde hans Kjøresvend, *Ole Jespersen*, der, for nogle Aar siden, er død som Fæstebonde i Gyrstinge, sin Nöd med ham. Thi om det ogsaa var lykkedes at faae ham stillet op i Agestolen og omviklet som et Svøbelsebarn med hans røde Reisekappe, saa kom dog Vognen neppe i Gang, før han rullede hid og did i Sædet som en Kugle, tabte baade Hat og Paryk og tilsidst trillede ned paa Vognbunden. Folk, som gik forbi paa Veien, bleve ofte staaende stille og spurgte: "men i Guds Navn, Ole, hvad er det, du der kjører med?" Alle disse Reiser havde forövrigt et daarligt Udfald. Der var Ingen af de rige Piger, der vilde have den lille svage, værkbrudne, fattige Mand. *Lucie Wederkinch* vidste ret godt, hvad han reiste efter, og hvergang han kom hjem, saae hun med et halvt Öie, hvorledes det var fat. Herr *Wedel* havde ikke behövet at tage Hofmannsdraaber og gaae til-sengs, for at oplyse hende derom. Naar hun saae ham ligge der og stönne i flere Dage, havde hun hjertelig ondt af ham og syntes ligesom at komme ham lidt nærmere. Men naar han saa misforstod Dette, og igjen begyndte at beile til hende, slog hun forfærdet Hænderne sammen og raabte med sin grove Stemme: "Nei, Vorherre bevare mig! Hvad tænker De paa, Herr *Wedel*, De, saa svagelig og saa forgjældet!" Dette gjentog sig adskillige Gange, hun havde en inderlig Medlidenhed med ham, thi under en haard Skal havde hun en blöd Kjerne, men hun havde ogsaa et stivt Hoved, og dette Hoved

kunde ikke forsone sig med dette skröbelige Legeme og disse 1600 Rigsdalers Gjæld. Nu havde hun en Broder, Jürgen Wederkinch; han var Student og besøgte gjerne sin Søster i Ferierne. Ham fik Herr Wedel paa sit Parti, og han gjorde, hvad han formaaede, for at faae hende til at slutte sig til Partiet; men hun afviste ham bestandig med sit sædvanlige: "Hvad tænker du paa! en saa svagelig Mand! og i en saadan bundlös Gjæld!" Jürgen Wederkinch indsaae imidlertid, at naar blot Gud i nogle Aar vilde holde Liv i denne svagelige Mand, denne rygende Taande, saa vilde Lucie, naar hun först var hans Hustru, være Kone for at faae Gjælden betalt. Han havde ogsaa ret godt mærket, hvor god hun var ham i sit Hjerte, og besluttede derfor, ved en rask *coup de main* at kaste hende, *nolens volens*, i Armene paa ham. Til den Ende lod Skalken indrykke i de kjøbenhavnske Aviser:

Velærværdige, höitærede Herr *Jens Daniel Wedel*

og

dydædle Jomfru *Lucie Wederkinch*

lyckönskes til deres Forlovelse

af een

. **I**ntime **W**en.

I Gyrstinge Præstegaard holdtes dengang ingen Aviser; men Nyheden blev snart bekjendt i Omegnen, og Provsten, Professor Pontoppidan af Sorö, var den Förste, som kom med sin Lykönskning. Jomfru Wederkinch vilde protestere, men maatte omsider give taht, og saaledes var hun da nu virkelig forlovet med den svagelige og forgjældede Mand. Der blev nu vendt op og ned paa alle Ting i den gamle Præstegaard, hvori der, sandt at sige, ikke var et ordenligt Værelse. Især blev den store Dagligstue underkastet en Hovedreparation. Der sad et lille Blyvindue i hvert Hjørne af Stuen, og Gulvet var af Leer, med store

Forhöjninger og Fordybninger her og der. Der blev indsat fire Fag nye Vinduer, indrettede til at lukkes op og i, hvilket man ikke før havde seet i Landsbyen; der blev ogsaa lagt Brædegulv, og i denne stadselige Stue blev Brylluppet celebreret. Kirkebogen indeholder Intet om Copulationen; Herr Wedel maa, i sin Lykke, have glemt, at tilføre det Fornö lue. Lucie Wederkinch blev nu den egentlige Mand i Huset, og Herr Wedel, som aldrig havde været det, stod sig vel derved. Først og fremmest akkorderede hun med en haandfast Huusmand, der skulde følge ham som Sauvegarde fra Kirken, hver Gang det var Offerdag, og bortjage Betlerne, der faldt over ham som Fluor, for at liste Offeret fra ham. Dernæst sluttede hun en Forpagtningskontrakt med en Mand af Ringsted, Frederik Freiesleben, med hvem hun enedes om, at han skulde overtage Korntienden af begge Sogne samt Præstegaardsavlingen mod en aarlig Afgift af 268 Rdlr., hvilket dengang blev anseet for en magelös - fordeelagtig Overeenskomst. Forpagteren skulde have hele Stuelængen til Behoelse, og indrettede strax Storstuen til en Sti for kalkunske Höns, i hvis Opdræt han især excellerede. Præstefolkene flyttede ind i et lille Værelse i den nordre Sidelænge, lode hele Forpagtningsafgiften staae til Gjældens Afbetaling, og sloge sig imidlertid igjennem med det Lidet, der faldt paa Altret. Det var jo tilvisse et kummerligt Liv, og de maatte, ved alle Leiligheder, lide Bönderne til. Hvergang disse havde klippet deres Faar, saae Man saaledes Herr Wedel begive sig paa en Rundvandring i Pastoratet med sin Hustru under Armen. Bag dem gik deres Tjenestepige med en stor Kurv paa Armen. De inddeelte Pastoratet i korte Lægder, thi Herr Wedel aarkede ikke ret langt om Dagen. Saaledes gik de, i smaa Dagmarscher, begge Sogne rundt, fra Gaard til Gaard, og — bade om Uld. Forövrigt levede de et stille, gudfrygtigt og ærbart Liv. Deres

Ægteskab var ikke velsignet med Børn. Da derfor Gjælden var betalt, fölte de gode Folk sig ligesom i Himmerige, og levede nu et sorgfrit, ja næsten flot Liv.

Gik det imidlertid fremad i det Oekonomiske, saa gik det derimod tilbage i det Præstelige. Her ophörte Madam Wedel's Indflydelse. Alle Embedsforretninger hvilte tungt paa Herr Wedel. Han havde kun liden Raadighed over Ordet, og Pennen kjendte han, saa at sige, sletikke. Han betragtede det derfor som et Held, da der til Skoleholder i Gyrstinge blev beskikket en Student Gerhard, som kunde prædike for ham, före hans Kirkebøger, besörge hans Correspondence. Men i Grunden var Monsieur Gerhard et *mauvais sujet*. Han kom til Gyrstinge 1779 og forstod mesterligt, at bringe Herr Wedel til at troe, at Alting gik fortræffeligt baade i Kirke og Skole. Det slæbede saa af iudtil Aaret 1786. Da meldte Biskop Balle sig til Visitats den 2den Septbr. Der havde ingen Biskop visiteret i Gyrstinge i de sidste 20 Aar. Biskop Harboe havde sidste Gang været her den 9de Juli 1766. Man havde derfor levet saa roligt og sorgløst, som om der slet ingen Bisp var til. Nu var han der, var saa godt som for Dören! Herr Wedel fölte sig betagen af en skrækkelig Angst, uden dog at kunne gjøre sig selv Rede derfor; hans Hustru satte Mod i ham, skjöndt det heller ikke stod klart for hende, hvad det her egentlig gjaldt om. Hun meente, det var Hovedsagen, at faae det saakaldte Bispekammer istand, Gulvet skuret, det lille Blyvindue afstövet, Væggene hvidtede, Sengen omhængt med hvide Gardiner. Det var hende, meente hun, som ved denne Leilighed maatte høre Lodderne op. Og hun havde i Sandhed sin fulde Hyre. Man betænke blot, at for at komme ind i Bispekammeret, maatte man gjennem Storstuen, hvor Forpagteren havde sine kalkunske Höns opstaldede. Hun havde en svær Dyst med Sr. Freiesleben,

inden hun fik ham gjort begribeligt, at Hönsene maatte ud, for at Bispen kunde komme ind. Saa havde hun ogsaa sine svære Bekymringer med Anretningen; der maatte brygges, bages, slagtes; hun maatte have Bud til Sorö og Ringsted efter hundrede Ting; Bönderne maatte tilsiges at levere Höns; et Garn maatte kastes ud i Gyrstinge-Sö efter Fisk osv., osv. Monsieur Gerhard holdt Örerne stive, og meente, det var kun en Overgang. Han förte Kirkebøgerne; Herr Wedel önskede at see dem. Men det var umuligt at see, hvad han havde skrevet med, eller om han overhovedet havde skrevet med Noget. Man saae her og der en bleg Streg, et forflygtiget Sving — det var det Hele. Herr Wedel mistvivlede om, at turde forelægge Biskoppen disse afblegede Hieroglypher. Han satte sig derfor hen, tog Kirkebogen for sig, og optrak dem — hvormed? Ja, det er umuligt at sige. Blæk har det ikke været og Pen heller ikke. Ei engang gisningsviis tör jeg betegne, med hvilket Fluidum eller med hvilket Redskab de ere henkastede, de gyselige Charakterer, som ligge for mig i Gyrstinge Kirkes Ministerialböcker fra de Dage.

Visitatsdagen kom, og fik, som alle Dage, en Ende. Da Biskoppen var borte, læste man Fölgende i Embedsbogen:

“I Aaret 1786 den 2den Septbr. visiterede jeg i Gyrstinge Kirke, hvor og Ungdommen af Flinterup-Annex havde forsamlet sig. Iblant de Voxne fandtes Adskillige, som kunde vel gjöre Rede for deres Christendoms Haab, og svarede til Fornöielse. En Hob derimod befandtes at være maadelig, og behövede den Opmuntring, som blev givet, til at lægge Vind paa större Flid. Med Skoleböernene havde jeg slet ingen Aarsag at være fornöiet, isærdelshed formedelst deres slette Boglæsning, hvorfor og Vedkommende

annammede deres tilbørlige Advarsel og Paamindelse. Gud lade sit Ords Kraft trænge ind, og vække Gemytterne op, til at tragte med Iver efter det Eneformödnene, som er at voxer i vor Herres og Frelseres Jesu Christi Naade og Kundskab.

Dr. Nic. Edinger Balle."

Det var da ikke saa heelt daarligt, meente Man; der vare dog blandt de Voxne Adskillige, som havde klaret godt for sig og svaret til Fornöielse. En Hob var rigtignok befunden maadelig; men mon det ikke i Grunden forholdt sig saaledes allevegne? Skolebörnene stode meest tilbage, og Monsieur Gerhard havde faaet en alvorlig Reprimande, men den havde han snart rystet af sig, og strengt taget var det jo ikke Præstens Sag, at stimes med Skolebörnene. Iövrigt havde Biskoppen været saa behagelig, saa venuesalig; han havde været saa oprömt og underholdende ved Bordet. Men Anretningen havde ogsaa været rigtig splendid, og Madam Wedel havde höstet Lovtaler fra alle Sider. Især havde Provsten rost de store Gedefisk med de lange Petersiliestilke i Munden. Saaledes balancerede det Ene med det Audet, godtogvel om ikke Dagens Hæder ganske overstraalte Dagens Fataliteter. Ialtfald var Bispen nu borte, og Man behövede blot at tilbagelevere det laante Porcellain osv., for igjen at befinde sig i sin gamle, hyggelige Ro. Der kunde maaskee paany hengaae tyve Aar, för Bispen kom igjen.

Aarene gik og Aarene kom. Herr Wedel begyndte nu at blive gammel for Alvor; Madam Wedel virkede utrættelig i sit Kald, kartede, heglede, spandt, vævede, valkede, lagde hen, det ene Stykke Lærred oven paa det andet, den ene Dyne oven paa den anden, lige op til Loftet; Monsieur Gerhard var, meer end nogensinde, Præstens höire Haand, men tillige, meer end nogensinde, Dranker, Dobbler, Lediggjænger. Alle vidste, hvad han förte i sit

Skjold, kun Præstens ikke. De ansaae ham endnu stedse for en overmaade respektabel Person, der kunde tage Alting paa sine Skuldre, klare alle vanskelige Spørgsmaal, tage alle Stød af for den gamle, skrøbelige Præst. Han var saa godmodig, saa paalidelig, saa velstuderet, saa belavet paa at prædike, naar det skulde være. Det forekom de gode Præstefolk, som om Alting havde den bedste Gænge, som om de sadde midt i Lykkens Skjød.

Et Budskab skulde tilintetgjøre disse Illusioner. En Dag — det var i Aaret 1792 — kommer der et stort Circulaire: Biskop Balle kommer paa Visitats den 29de Juni. Det var et Tordenslag! Man sender Bud efter Monsieur Gerhard og meddeler ham den forfærdelige Nyhed. Han hænger med Hovedet, hans gamle Tilforladelighed har forladt ham; han gaaer bort med underlige Fagter. Herr Wedel tager Kirkebøgerne for sig, og forsøger at restaurere dem, at pynte paa dem, ligesom forrige Gang, men han opgiver det Umulige. Han vil studere til sin Prædiken, men hans Tanker forvilde sig. Han blader i Conkordantsen, lægger den fra sig igjen, staaer op og lister sig ved sin Stok hen i Skolen. Den er aflukket. "Har Ingen seet Monsieur Gerhard?" — "Jo", svarer Naboen. "Han kom hjem for lidt siden, saae ganske forstyrret ud, lukkede Skolen af, skrev Noget paa Dören, kastede Nøglen i Gadekjæret og spadserede ad Sorö til."

Paa Dören staaer ganske rigtigt, skrevet med Kridt, i store Træk:

"Skolen er vakant

testerer

Gerhard."

Herr Wedel læser det, skjælvende og bævende. Man maa lede ham hjem og bære ham i hans Seng, som han ikke skulde staae op af mere. Alt som Visitatsdagen nærmer sig, spørger han stedse ivrigere efter Monsieur

Gerhard, men han var borte og blev borte, og man har i Gyrstinge aldrig seet ham eller kunnet opspørge ham mere.

Da Biskop Balle kjørte ind i Præstegaarden, greb Herr Wedel sin Hustrues Haand, som om han vilde søge Beskjermelse hos hende, og sukkede: "Ak, Lucie, jeg döer af Angst!" derpaa skjulte han sit Ansigt i Hovedpuden og græd.

I Gyrstinge-Kirke tordnede og lynede det Visitatsdagen. Der leve endnu höitbedagede Mænd og Qvinder, som bære i sig det Indtryk, Biskop Balle den Dag gjorde paa deres Sjæle. Men i Præstegaarden regnede det, et Skybrud af Taarer.

Skolen havde Man aabnet, men der fandtes hverken Borde eller Bænke, hverken Mandtalslister eller Journaler. Biskoppen skrev i Embedsbogen:

"I Aaret 1792 den 29de Juny visiterede jeg anden Gang i Gyrstinge Kirke, hvor og Ungdommen af Flinterup var forsamlet. Omtrent 4 eller 5 iblandt Karlene og 5 eller 6 iblandt Pigerne havde nogenledes skikkelig Kundskab. Resten var saare maadelig underviist, og 12 kunde end ikke svare paa de eenfoldigste Spørgsmaal af Luthers Catechismus, saa at jeg maatte skriftlig beordre Præsten, ikke at antage dem til Herrens Bord, förend de havde lært Catechismus. Dagen tilforn havde jeg visiteret i Flinterup Skole, og fundet, at Börnene sammesteds læste skikkelig i Bog, samt havde lært Börnelærdommen nogenledes, dog uden at vide Meget af Mening og Indhold. Ligesaa overhørte jeg Börnene af Gyrstinge Sogn Dagen tilforn i Gyrstinge Kirke, fordi Skolen er saa yderlig ruineret, at Ingen der kan opholde sig. Men Skoleholder Gerhard mödte ikke, og lod ei heller Mandtal eller Skolejournal fremlægge. Börnene fandtes yderlig

vankundige. Menigheden indgav skriftlig Klage over ham, som skal undersøges med Videre. Jeg beklager saare meget, at ingen Forbedring har fundet Sted efter mine Formaninger paa forrige Visitats, men at Alt er blevet meget mere forværret. Her maa træffes anden Foranstaltning, da ellers Hedenskab vil indtræde. Gud forbarme sig over Lærere og Tilhørere!
Dr. Nic. Edinger Balle.”

Da Biskoppens Skrivelse bragtes ind, var Herr Wedel i en Dvale, hvorunder hans Bryst arbeidede voldsomt. Idet Biskoppen kjørte ud af Præstegaarden, vendte hans Bevidsthed for et Öieblik tilbage. “Jeg föler mig saa let”, hviskede han og drog derpaa et dybt Suk — det var det Sidste.

Den 6te Juli blev han jordet paa Gyrstinge Kirkegaard. Intet Epitaphium betegner hans Hvilested. Hans Enke levede henved et halvt Aarhundrede efter, og Störstedelen af disse Optegnelser skyldes hende.

Bemærkninger

til

tvende Stykker i “Kirkehistoriske Samlinger” I. Bind.

(af *Daugaard*, Biskop i Ribe.)

---

1) **B**rottstycken av en Dominikaner-Ordens Capitel-Bok ifrån 13 Århundredet, ved G. Stephens.

Ved dette Stykke, som jeg har læst med megen Interesse, og for hvilket enhver Ven af Nordens Kirkehistorie, navnlig af Munkehistorien, maa være Hr. Stephens meget taknemmelig, skal jeg tillade mig deels at foreslaae en anden Oversættelse end den ærede Forfatters af et Par latinske Ord, deels at modificere eller berigtige nogle Slutninger, Klosterhistorien vedkommende, som han har uddraget af det meddeelte Actstykke.

Forfatteren forklarer Ordet “*absolumus*” α : *absolvimus* og i Participialform “*absoluti*”, som oftere forekommer i de meddeelte Provindsialforhandlinger, om den egentlige Kirkelige Absolution, eller Tilsigelse af Syndsforladelse; men Sammenhængen hvori det forekommer, synes afgjort at tale for, at det her har Betydningen af at forløve eller, som man nu siger, entledige fra en Tjeneste, f. Ex. en Provindsialpriors, en Priors eller Suppriors. Man see t. Ex. S. 557, 20—25 og S. 566, 20—2.

Extensio pignorum som Forfatteren S. 576 antager at betyde den højre Haands Afhuggelse, er dog vel neppe

Andet end ligefrem: Nævernes Udstrækning enten til Angreb eller blot til Trusel. Jfr. S. 559, 7.

Til et Kloster af Dominikanerordenen i Aalborg har jeg intet Spor fundet før i de af Hr. Stephens meddeelte Actstykker, hvor der i et Provindsialcapitel holdt mellem 1275 og 1280 nævnes en frater Petrus Alæburgensis (S. 562, 3). Da det er aabenbart at Bynavne, som der og paa flere Steder gives de anførte Brødre, f. Ex. Strenginensis, Kalmarnensis, Bergensis, Roeskildensis, Ripensis osv., betegnes det Kloster, hvortil de høre, saa synes her at være et tydeligt Spor til et Kloster i Aalborg; men jeg finder det dog betænkeligt paa Grund af et saa enestaaende Datum at opføre et Dominikanerkloster i denne By ved Siden af de andre af denne Orden, for hvilke man har flere sikke Data; thi det kan dog ikke nægtes, at Tilletaget Alæburgensis kunde paa et enkelt Sted betegne den Paagjældendes Fødested, medens det i Reglen betegner i hvilket Kloster han har hjemme.

Hvad her er sagt om Aalborg, gjælder og om Slagelse. Paa det anførte Sted nævnes en Frater Jordanes de Slaulosia; men da det ligeledes er det eneste Spor, der hidtil er forekommet mig, af et Dominikanerkloster i denne By, der kun formodes at have havt et Kloster eller Hospital af den Hellig Aands Orden, saa tør man ei heller uden videre sætte Slagelse paa Listen over de Byer, som have havt Dominikanerklostere.

Jeg antager, at den ærede Forfatter vil indrømme mig, at det Høieste vi tør slutte af disse Data, saalænge de staae saa ene, er at det er rimeligt at der har været Dominikanerklostre i de tvende Stæder.

Men af andre Enkeltheder i de meddeelte Actstykker har Hr. Stephens ganske ladet sig føre paa Vildspor. Saaledes naar han ogsaa regner Dalum, Rind eller Ring, Vissing og Ö-Kloster (NB. det jydsk) til Dominikaner-

ordenen. Abbedisserne af de 3 förstnævnte omtales vel i det Provindsialcapitels Acter, som holdtes i Aarhus 1291, men kun blandt andre Fromme, som Ordenens Præster burde indslutte i deres Forbønner. Disse 3 Klostre vare Nonneklostre, og om Dalum og Rind vides, at de vare til för Dominikanerordenens Stiftelse. Dalum-Kloster var af Augustinerordenen, de 2 andres Orden er ikke bekjendt. Naar Forfatteren fremdeles deraf, at *Priorissa Ripensis* nævnes 1253 og *Abbatissa de Randers* 1291 blandt dem, för hvilke der skal gjøres Forbønner, slutter til Dominikanerklostre, d. e. Nonneklostre af Dominikanerordenen, i Ribe og Randers, saa er denne Slutning atter för rask. Det eneste Nonnekloster, som vides at have været i Ribe, St. Nicolai, uden Tvivl af Benedictinerordenen var allerede til og i fuld Flor, da Dominikanerordenen stiftedes og för dens förste Kloster i Danmark blev bygget; Randers Fruekloster, som var af Benedictinerordenen, var til 1170, altsaa i det Mindste et halvt Seculum för Dominikanerordenens Stiftelse. At bygge endog kun en svag Formodning om, at der foruden de historisk bekjendte Klostre har været ogsaa hidtil ubekjendte, navnlig af Dominikanerordenen i disse Stæder, alene paa den Grund, at Klosterne Forstanderinder indesluttet med saa mange andre Mænd og Qvinder i og udenfor Klosterstand i Ordenens Bønner, gaaer slet ikke an.

Lidt længere maa jeg opholde mig ved Forfatterens Yttring om Ö-Kloster. Ö-Kloster, *insula*, nævnes flere Steder i de her omtalte Actstykker, og det er utvivlsomt, at det nævnes som et af Dominikanerordenens Klostre her i Norden; saaledes Aar 1254 absolveres d. e. (efter min Forklaring) forlöves dets Supprior og forflyttes til Åbo. Samme Aar skal "*frater petrus de domo insulensi*" visitere Klostrene i Skeninge, Skara og Lödese (S. 558, 1.)

1275—80 flyttes en Conversbroder did fra Obslo og Broder Bero, *insulensis*, skikkes til Ordensskolen i Oxford.

Dette Ö-Kloster antager Forfatteren at være Klosteret af dette Navn i Nörre-Jylland paa den Ö i Liimfjorden, som endnu kaldes Öland, og hvor Klosterets Bygning endnu hestaaer, som en Herregaard med Navnet Oxholm.

At dette Kloster ikke kan være meent ved det her omtalte Dominikanerkloster, er aldeles vist. Det jyske Ö-Kloster, ogsaa paa Latin kaldet *insula*, var et Nonnekloster af Benedictinerordenen og nævnes som saadant i Kongebreve og andre Documenter 1272, 1275, 1279 og 1330. Det hörte altsaa til Herreklostrene, og det holdtes ved Magt som en kongelig Forlehning med Lehnsmandens Forpligtelse til at forsyne Klosterjomfruerne med Føde og Klæder udover Reformationens Indførelse lige til 1546, altsaa flere Aar efterat alle Tiggerklostre vare ophævede.

Men dette Ö-Kloster, som saaledes ikke kan søges i Jylland, antager jeg at maatte søges i Sverrig. Jeg er forlidet bekjendt med den svenske Munke- og Klosterhistorie til at turde med nogen afgjørende Vished paavise dette Klosters Sted, men jeg har en stærk Formodning om, at her maa være Tale om et Kloster paa Öland ved Östergothland. Navnet paa disse tvende Öer den danske og den svenske er ganske eens, og hvad der kunde tale for et Punkt i Sverrig er den Omstændighed, at den omtalte Forflyttelse fra Ö-Kloster er til et andet svensk Kloster, det i Åbo, og at de tre Klostre, som Broderen af Ö-Kloster skal visiterer, ere svenske.

Men foruden at henlede den ærede Forfatters Opmærksomhed herpaa og at opfordre ham til af Kilder, som ere ham men ikke mig tilgængelige, at søge yderligere Lys over denne Sag, har jeg endnu en Bemærkning med Hensyn til Benævnelsen Abbed, som tillægges den her omspurgte Broder af Ö-Kloster. Benævnelsen Abbed

bruges aldrig i Dominikanerordenen; Prior er den stadige og eneste Benævnelse for en Overbestyrer af et Kloster af denne Orden. I Forbigaaende være det derfor sagt, at den Mand, der deelte Bestyrelsen af det jydsk Benedictinerkloster Ö eller *insula* med Priorinden, ei heller førte Abbedstitel, men kaldtes Prior. Jeg kan ikke forklare mig Ordet *abbas* i den Forbindelse, hvori vi her træffe paa det, anderledes end som et Slags Tilnavn eller Ögenavn, og antager, at de anførte Ord bör oversættes saaledes "Broder Petrus Abbas af Ö-Kloster". Herfor taler og den Form: *de domo insulensi*; thi havde her været Tale om Klosterets Abbed, forudsat at denne Titel var brugelig i dette Kloster, da havde det uden Tvivl hedt: *Abbas insulensis* eller *Abbas domus insulensis*, hvilket jeg iøvrigt ikke skal urgere, da Middelalderens latinske Skribenter just ikke ere meget nøieregnende med Sprogets Regler. Kun saameget om denne Sag, der i en tidligere slige Undersøgelser mere gunstig Periode kunde have givet Stof til en heel lærd Dissertation. At have skrevet disse faa Linier derom, skal ikke fortryde mig, og haaber jeg, at det ei heller skal fortryde Andre at læse dem.

2) Til de af Hr. Adjunct, nu Sognepræst, Thorup i samme Hefte meddeelte kirkelige Blandinger har jeg at bemærke, at det ikke er rigtigt, naar Erst Kirke (S. 649 i en Anmærkning) siges at være Weerst Kirke; thi Erst er det samme som Leierskou. Med hiint Navn anföres Sognet og Kirken i flere ældre Böger, og navnlig findes i en Bog her paa Contoiret (over Bispedömmets Indkomster, over samtlige Pastorater, deres Sognepræster, Kirkernes Patroner m. v., som Bisköp Mathias Anchersen ved sin Tiltrædelse 1731 har ladet sig indrette til et Slags Lomme- eller Reisebog) Pastoratet nævnt saaledes: Erst

eller Lærshou og Jordrup. I *A. Berntsen* "Fructbar Herlighed" nævnes Pastoratet i slethen Erst og Jordrup. (S. 230). At de tvende Navne Verst og Erst staae i et Slags Relation til hinanden f. Ex. som Vestersted og Östersted, hvortil maaskee endnu kunde föies Seest, der i den ovennævnte Lommebog kaldes Seested eller Sehested (Söndersted eller Sydsted?), er ikke urimeligt.

RETTELSER

til

“Brottstycken av en Dominikaner-Ordens Capitel-Bok ifrån 13de Århundrede” ved G. Stephens. (I. 545).

Udgiveren af disse mærkelige Brudstykker, Hr. Lector Stephens, har påny gennemgået de gamle Pergamentsblade og har ønsket at meddele Udbyttet deraf. Flere for ulæselige eller utydelige Steder har han ved kemisk Behandling gjort læselige, eller udfundet den rettere Læsemåde istedenfor en tidligere Gætning; andre Steder har der ved Afskrift eller Trykning indsneget sig Fejl, navnlig ved Forkortningernes Opløsning, hvoraf største Delen består i, at der er trykt et Cursiv-Bogstav istedenfor et Antiqua eller omvendt. Af disse Rettelser meddeles her alle de der have nogen Betydning ved Læsningen af Aktstykkerne:

- Side 1. Lin. 15 *su l. sui.* — Lin. 16 *communicacione l. communione.* — Lin. 24 *quiiis l. quis.*
- 2. Lin. 2 *contrauersiam fratrum communis l. grauamen fratrum & in.* — Lin. 3 *in (udslettes).* — Lin. 8 *receptuunt l. receperunt.* — Lin. 11 *ipsi l. ipso.* — Lin. 17 *ex l. ex certa.* — Lin. 32 *seu (udslettes).*
- 7. Lin. 16 *visbuenci l. visbucensi.* — Lin. 21 (og i de følgende fem Linier) *absolutus l. absoluimus.* — Lin. 22 *luithisiensi l. liuthisiensi.* — Lin. 26 *domuii l. domuu (sic).* — Lin. 34 *Luithusi- l. Liuthusi-.*

- Side 8. Lin. 24 *Richardus* l. *Nicholaus*.
 — 9. Lin. 21 *verbum* l. *iuribus* (?).
 — 12. Lin. 8 *fractam ordinem (tilføj)* [?] *facta ordinaria*].
 — 13. Lin. 34 *virigine* l. *virgine*.
 — 14. Lin. 33 *legifer* l. *legiferi*.
 — 15. Lin. 1 *ulf [. .]* l. *ulf karlson*. — L. 8 *pre[scripta* (?)
 l. *pensata* (?). — Lin. 9 *que . . que (udslettes)*. —
 L. 16 *predica* l. *procura*.
 — 16. Lin. 31 *expriment* l. *exprimencium*. — Lin. 34
pe l. *per*.
 — 17. Lin. 5 *inmittenda* (?) l. *mittenda*.
 — 18. Lin. 21 *retra habeant* l. *retrahant*. — Lin. 23
tationes l. *tent*. — Lin. 26 *habeantur* l. *hantur*.
 — 19. Lin. 9 *aliquo* l. *aliquis*.
-

THEOLOGERNES ERKLÆRING OM
Werthers Leiden

AF 16. SEPTEMBER 1776.

(meddelt af *L. Helweg*).

Denne Erklæring er ofte bleven omtalt og ofte paa-beraabt som et slaaende Tidens Tegn, men den er aldrig tidligere fuldstændig trykt. Naar den her meddeles, da sker det ikke for at udpege de Mænd, der have affattet den, som ganske særdeles indskrænkede og smagløse, men fordi Erklæringen i sin Helhed er et mærkeligt Blad i Tidens Historie. De theologiske Professorers Fremgangsmaade ved denne Leilighed var ganske den samme som ofte var bleven anvendt, og de vare vist fuldkommen i deres Ret, naar de erklærede ikke at kunne finde den christelige Livsanskuelse udtalt i en Bog som "Werthers Leiden"; de vare fremdeles vistnok i deres gode Ret, naar de fandt en saadan Følelsens og Lidenskabens Egenraadighed fuldkommen stridende imod den borgerlige og sædelige Orden. Men Sagen var, at man her ikke havde at gjøre med et sædvanligt uchristeligt og utugtigt Smøleri men at den overlegne Aandsdygtighed unegtelig er paa den modsatte Side, hvorfor de beskikkede Censurers Bemærkninger komme til at tage sig saa fattige og spidsborgerlige ud ved Siden af Bogens glimrende Fremstilling. Derfor har denne Erklæring sin store historiske Mærkelighed som det mest slaaende Bevis paa, at den egenraadige Aandsudvikling havde naaet det Punkt, at den ikke mere

lød sig binde af den statskirkelige Skoletvang; at Kirken saavel som Staten maatte stille sig i et ganske andet Forhold til den nye Aandsudvikling, dersom denne ikke fuldkommen skulde gaa af med Seiren, da den gamle Skole kun gjorde sig latterlig ved fremdeles at hævde sin overlegne Censor-Myndighed. "Werthers Leiden" udtalte sig saa paradox skarpt som muligt imod den hele tilvante kirkelige og borgerlige Betragtning, og dog gjorde den det paa en saadan Maade, at den henrev Alle, især Ungdommen; og naar desuagtet den gamle Betragtning mente at kunne værges sig imod den ved de sædvanlige Midler, saa maatte det snart vise sig, at den her havde forløftet sig, og derved tilintetgjort sin egen Myndighed.

I Nyerups "Lüxdorphiana" findes et Udtog af trende officielle Skrivelser, der høre med til denne Sags fuldstændige Oplysning; nemlig Arveprindsens Skrivelse til Cancelliet (9de Septb. 1776) om at affordre det theologiske Facultets Betænkning; Cancelliets derpaa følgende Indberetning til Kongen (19de Septb.), efterat det havde modtaget denne Betænkning, og endelig Ordren til Politimesteren (samme Dag) om at standse Oversættelsens videre Trykning (see Lüxdorphiana S. 258 f.).

Allerunderdanigst Erklæring!

Da DHerrer Deputerede i det Danske Cancelli i et P. M. af 12. hujus havde tilkiendegivet os Deres Majestæts Befaling strax at give vor Theologiske Betænkning om den Bog "Leiden des jungen Werthers", hvoraf Proft har anmeldet en Oversættelse, uden Skade for gode Sæder kan læses; sendte een af os strax Bud paa Bogladerne efter dette Skrift, af hvilket i 3 Boglader alle Exemplarierne vare efter Beretning bortsolgt, men af en fjerde fick man Eet, hvilket i mueligste lil er bleven gennemseet, og

(9*)

befundet saadant, at for de faae, som kunne læse det uden Skade for deres Religion og Gode Sæder, er det en saa kiedsommelig Tidspilde, at Vi formode de fleeste af saadanne at legge det bort, saasnart de have af de 14 Ark læst en gandske liden Deel, ey udstaaende at spille meere Tid paa en saa modhydelig og aldeles unyttig Læsning; saa kand og formodes, at endeel Læsere, nemlig de, som bruge fornuftig Eftertanke, af dette Skrifts Indhold, tværtimod det, som maae eragtes, at have været Forfatterens Hensigt, fatte Afskye for alt det som Skriftet kand forføre til, naar de end ansee den unge Werthern's Selvmord som digtet, og ham som en digtet Person; og fölgelig ikke grunde deres Afsky derpaa, men egentlig paa den Theorie og det Forhold, som denne afskyelige Roman under den Masque fremsætter til forventet Biefald hos dem, som ere for meget uvidende, og for lidet befæstede ey allene i den Christelige Religion; men endog i en saadan Moral som fornuftige Hedninger kunde indsee, uden at kiende Guds aabnbarde Ord. Men for Mængden, og især for den Mængde, som til uordentlig Elskov haver heftig Tilböyelighed, og allermost for dem, hos hvilke saadan Tilböyelighed, ved lösagtige Poeters og Romaners Læsning, Imaginationen og Lysten er ophidset, maae denne liden Bog eragtes at være meget forargelig forförisk, og ey allene i Hensigt til den Christelige Religion, men og til Borgerlige Gode Sæder skadelig: Det vilde blive vidtlöftigt, og kunde ey expederes i den befalede Iil, om enten alle eller de fleeste anstüdelige Steder af Skriftet skulle anföres med fornödne Anmærkninger. Det fölgende menes at være Alt, hvad i denne Erklæring kand behöves:

1. Paa Titul Siden af den første Deel staaer:

“Jeder Jüngling sehnt sich so zu lieben,

“Jedes Mägdgen so geliebt zu seyn,

“Ach, der heiligste von unsern Trieben

“Warum quillt aus ihm die grimme Pein.”

Og i den korte Fortale staaer :

“Was ich von der Geschichte des armen Werthers nur habe auffinden können, habe ich mit Fleiss gesammelt und lege es Euch hier vor, und weiss dass Ihr mirs danken werdet. Ihr könnt seinem Geist und seinem Charakter eure Bewunderung und Liebe; und seinem Schiksale eure Thränen nicht versagen. Und du gute Seele, der Du eben den Drang fühlst wie er, schöpfe Trost aus seinem Leiden und lass das Büchlein deinen Freund seyn, wenn du aus Geschick oder eigener Schuld keinen nähern finden kannst.”

Hiint Motto viser: a) at Forf. vil forføre ved den gamle Kunst eller Lögn: Alle ere saadanne, Alle gjöre saa, og skulle da Du ville forholde Dig anderledes? Lögnen er dog her altfor plump. Thi det maae nok være neppe een af 10000 i begge Kiön, der önsker saa at elske som Werther, saa at elskes som Charlotte, der var lykkelig forlovet förend hun saae Werther, og vel giftet, medens hans narriske og forjærgelige Elskov for hende varede, nemlig til han dræbte sig; b) det Prædikat: “der heiligste” von unsern Trieben, kand og neppe sigte til andet end til at recommandere den skammelige og ugudelige Misbrug, som saa ofte i Skriftet gjöres af de Ord hellig, salig, Saligheder. Og det af Fortalen anförde, lader neppe nogen Tvivl derom, at jo Forfatteren vil vinde saadan Höyagtelse og Kiærlighed for den junge Werther, som kand drage Efterfølgelse med sig. Af dette er det strax klart, at Skriftets Hensigt ingenlunde er at opvække Afskye for dets Hoved-Indhold, men meget meer, at forføre dem, som forføres kunde, hvis Tall alletider

og paa alle Steder er altfor stort. Den Trøst, som Fortalen recommenderer, er den elændigst optænkelige. Man mærker strax her, som af det heele Skrift, at Bibelen eller Gudelige Bøger ere ikke efter Forfatterens fordervede Smag.

2. I Skriftet selv hersker en Epicuræisk Tænkemaade, blandet med saa megen Stoicismo som behövedes til at give fato, eller Skaberen, Skyld for det daarlige og syndige i Menniskers Forhold. Paa den allerførste Side melder den unge Werther sig at have haft utilladelig Omgang med 2de Söstre, og fört den ene som det synes derved i Ulycke, reddende sig selv ved Flugten. Over denne Gierning er det langt fra at hand yttre nogen bodfærdig Tænkemaade; Han skriver: "Waren nicht meine übrigen Verbindungen recht ausgesucht vom Schicksal um ein Herz wie das meine zu ängstigen? Die arme Leonore! Und doch war ich unschuldig! Konnt ich dafür, dass, während die eigensinnigen Reitze ihrer Schwester mir einen angenehmen Unterhalt verschafften, dass eine Leidenschaft in dem armen Herzen sich bildete". Hand giör sig derpaa Indvendinger som mod een, der var ey gandske uskyldig, men afbryder kort: "O was ist der Mensch, dass er über sich klagen darf? Ich will, lieber Freund, ich verspreche Dirs, ich will mich bessern, will nicht mehr das Bisgen Üebel, das das Schicksal uns vorlegt, wiederkauen, wie ich es immer gethan habe. Ich will das gegenwärtige geniessen, und das vergangeue soll mir vergangen seyn. Die Schmerzen wären minder unter den Menschen, wenn sie nicht — Gott weiss warum sie so gemacht sind! — mit so viel Emsigkeit der Einbildungskraft sich beschäftigten, die Erinnerungen des vergangenen Uebels zurückzurufen, eher als eine gleichgültige Gegenwart zu ertragen". Han lover her en Bedring, som bestaaer i aldrig at fortryde sit syndige Forhold, og fölgelig aldrig ret at bedre sig. Han synes end at lære at det er for-

mæstelig, om noget Menneske tør klæge over sit Forhold, som om dette var fornærmeligt for fatum eller for Gud.

3. Hvad der hist og her forekommer, som kunde ellers ansees for nogen Rest af Religion, kan ey vel ansees for andet end Spotterier; f. Ex. det om Daaben Pag. 61, om Herrens Nadver Pag. 241 og alt det övrige. Thi med sand Gudsfrygt, ogsaa den som en Hedning kand have, kand det övrige i Skriftet ingenlunde have Sted i noget Menneskes Hjerter.

4. Efter at han Pag. 11 haver sagt ofte at have overladt sig til Udsvevelser og fordærlige Lidenskaber, tillegger hand: "Auch halt ich mein Herzgen wie ein krankes Kind; jeder Wille wird ihm gestattet". Hand havde begyndt det Brev saa: "Du fragst ob Du mir meine Bücher schicken sollst? Lieber, ich bitte Dich um Gottes Willen, lass mir sie vom Halse. Ich will nicht mehr geleitet, ermuntert, angefeuert seyn, braust dieses Herz doch genug aus sich selbst; ich brauche Wiegenesang, und den habe ich in seiner Fülle gefunden in meinem Homer. Wie oft lull ich mein empörtes Blut zur Ruhe; denn so ungleich so unstät hast du nichts gesehen als dieses Herz". Endda er han saa stolt paa dette Hjerter, at han agter selv sine Talenter, ogsaa Videnskab som andre kunde have, ringe derimod, med disse Udtryk som læses Pag. 142: "Dies Herz das doch mein einziger Stolz ist, das ganz allein die Quelle von allem ist, aller Kraft, aller Seligkeit, und alles Elends. Was ich weis, kann jeder wissen — mein Herz hab ich allein". Et saadant Mönster duer ey til at efterfølge.

5. Om Charlotte er meldet, at hand vidste hende at være forlovet, förend hand saae hende. I hende forelskede hand sig dog strax saa, og blev ved at elske heude saa, efter at hun var giftet, at det retteligen kand kaldes et

groft Afguderie. Det mærkes icke, at hand erkjendte noget høyere gode end at elskes af hende. Mand undseer sig ved at udskrive de Steder, hvor han i saadan Hensigt misbruger de Ord, Hellig, Saligheder etc. Han var en Tiid ueens med sig selv, om han af Kiærlighed til hende skulle myrde hendes Mand, eller hende, eller sig selv. Da hendes Mand omsider maatte sige hende, at hun i det mindste for Folkes Omtales Skyld, maatte indskrænke sin Omgang med Werthern, og dertil gjortes en liden Begyndelse, dræbte denne sig selv, som længe tilforn havde paastaet at *αυτοχειρια* var icke forbuden i den Moral, hand hafde sat sig i Hovedet, om ikke al Moral var af ham foragtet. Da det lod, som om hand med en Pistol, som dog ey var ladet, ville gjøre sig Skade, og Albert (Charlottes Mand) derfor tiltalede ham blandt andet sigende: "Ich kann mir nicht vorstellen, wie ein Mensch so thöricht seyn kann, sich zu erschiessen" -- raabte Werther: "Das ihr Menschen, um von einer Sache zu reden gleich sprechen müsset: das ist thöricht, das ist klug, das ist gut, das ist bö, und was will all das heissen". Det efterfølgende sammesteds nemlig Pag. 81 synes at sigte til alle Lasters Undskyldning eller Forsvar, sær naar man betæncker, at det tales af en Person, som synes intet at ville ret vide af Forskiæl mellem moralsk godt og ondt, uden maaskee in abstracto icke in concreto, fordi Mennesker ey kunde vide alle dens Omstændigheder, som stæler, myrder, horer etc. Pag. 38 staaer: "Ich that den Schwur, dass ein Mägdgen das ich liebte, auf das ich Anspruch hätte, mir nie mit einem andern walzen sollte als mit mir, und wenn ich drüber zu Grunde gehen musste".

6. Om menneskelige Love skriver han saa uanstændig, at hand giver dem dette Prædikat: "Unsere Gesetze selbst, diese kaltblütige Pedanteu", og saa titulerer han dem just,

da han beraaber sig paa noget i dem, som han synes at være tilfreds med.

7. Til at giøre nyttige Mennesker i Staaterne er det saa langt fra dette Skrift tiener, at det tvertimod afskrekker derfra: Da høyere Motiver til at giøre sig duelig, og fremme det almindelige Beste, ey hos ham maa söges, saa finder man derimod: Pag. 69 "Ich liebe die subordination nicht sehr", og strax Pag. 70: "Alles in der Welt lauft doch auf eine Lumperey hinaus, und ein Kerl, der um anderer Willen, ohne dass es seine eigene Leidenschaft ist, sich um Geld, oder Ehre oder sonst was abarbeitet, ist immer ein Thor".

8. Da han var bleven engageret hos en Gesaundt saaledes, at hand gjorde sig Tancke om at kunde avancere til de høyeste Embeder, dadlede han Gesandten, uden at anden Föye sees dertil, end at Herren vilde have adskilligt anderledes end Werther gad, eller havde gjort det. En Græve viste ham megen faveur og dadles, ligesaa en Förste med. Skriftet er ey tienligt til at fremme Tacknemmelighed eller Ærbödighed for dem, som i høy Grad ere berettigede til at vente den mod sig viist.

9. Det synes vel, som om hand, just da hand vilde tage Livet af sig, lovede sig en god Tilstand efter Döden, og Tröst af Charlottes Fader og sin Fader, (hvilket Udtryck med adskillige fleere synes at være misbrugte bibelske Talemaader), men at dog hans høyeste Glæde stedse skulde være at omfavne hende m. V. Hvad Forfatteren derved har meent, er ey let at vide. Thi Pag. 25 staaer: "Wenn meine Sinnen gar nicht mehr halten wollen, so lindert all den Tumult der Aublick eines solchen Geschöpfs, das in glücklicher Gelassenheit so den engen Kreis seines Daseyns hingehet, von einem Tag zum andern sich durchhilft, die Blätter abfallen sieht, und nichts dabey denkt, als dass der Winter kommt".

10. Til sidst vil vi, for desmeer at bekræfte vor Mening om dette Skrift, endnu her udtegne nogle enkelte Steder, som synes os at være meest anstødelige og forargelige: Pag. 60—61 efterat Daabens hellige Handling ved at sætte den sammen med et barnagtigt Foretageude, er bleven bespottet, lægger han til: "Ich hätte mich gern vor ihr niedergeworfen, wie vor einem Propheten, der die Schulden einer Nation weggewieht hat". Hvad for daarlige Indbildninger han har om sit slette Levnet, ligesom det var helligt og lyksaligt, kand blandt andet sees Pag. 45 "Ich lebe so glückliche Tage, wie Gott seinen Heiligen ausgespart, und mit mir mag werden was will"... Pag. 48 "die Züge des patriarchalischen Lebens, kann ich in meine Lebensart verweben".

Steder af Skriften misbruges meget ofte til at bestyrcke Werthers Phantasier f. Ex. Pag. 49—50, naar han fortæller at have leget med Börn, anföres Christi Ord: Om I icke blive som en af disse Börn osv. Hvorledes han lövrigt er sindet imod Religionen og den sunde Moralitet, kand uok sees af følgende Pag. 61: "Wir sollens mit Kindern machen wie es Gott mit uns, der uns am glücklichsten macht, wenn er uns im freundlichen Wahne so hintaumeln lässt".

Pag. 62: "Ich bin mehr als ein mahl trunken gewesen, und meine Leidenschaften waren nie weit vom Wahnsinne, und beides reut mich nicht, denn ich habe in meinem Maasse begreifen lernen; wie man alle ausserordentliche Menschen, die etwas grosses, etwas unmöglich scheinendes wärkten, für Trunkene und Wahnsinnige ausschreien musste".

Pag. 62, 65, 66 seq. beskriver han sin daarlige og syndige Passion, og heder det blandt andet: "Wie ich mich selbst anbete, seit dem Lotte mich liebt — doch wenn sie von ihrem Bräutigam spricht, da ist mir wie

Einem der al seiner Würden und Ehren entsetzt, und dem der Degen ist genommen" og lægges til Pag. 69 "bewahre dich Gott dass du darüber nicht lachst!"

Pag. 115. "Ein leichter Sinn! O ein bisgen leichtres Blut würde mich zum glücklichsten Menschen unter die Sonne machen". Med dette og det følgende synes hand ey at ville andet, end skrive sine Daarligheder som forvalde hans Ulykke paa Skaberens Regning.

Pag. 116 lader det ey utydeligt, som han holder Lærdommen om Englene blot for en Virkning af Indbildningskraften; Pag. 172 siger han at være i den samme Tilstand som: "jene Unglückliche, von denen man glaubte, sie würden von einem bösen Geiste umher getrieben".

Pag. 148 "Man mögte sich dem Teufel ergeben, über alle die Hunde, die Gott auf Erden duldet, ohne Sinn und Gefühl an dem Wenigen, was darauf noch was wehrt ist". Han siger (det) ved Leilighed da en Præstekone havde ladet hugge nogle Nöde-Træer, som foraarsagede hende nogen Besværlighed. Samme Kone bliver videre dadlet paa det bittreste, fordi hun skal være "eine Frazze, die sich abgiebt gelehrt zu sein, sich in die Untersuchung des Canons melirt, gar viel an der neümodischen, moralisch-kritischen Reformation des Christenthumes arbeitet, und über Lavaters Schwärmereien die Achseln zuckt, eine ganz zerrüttete Gesundheit hat, und auf Gottes Erdboden deswegen keine Freude".

Eet overmaade anstødeligt Sted er især Pag. 159—161 hvor han siger, at han ærer Religionen, men at den ey er for alle Mennesker, og ventelig ikke for ham, som ey holder sig for at være iblandt dem, om hvilke Christus siger, at Faderen havde givet ham dem; hvor han lægger til: "Wenn ich ihm nun nicht gegeben bin! Wenn mich nun der Vater für sich behalten will, wie mir mein Herz

sagt!" Vel vil han icke at man skal holde dette for en Bespottelse, men hvem kan uden største Fortrydelse læse videre, naar han paa det samme Sted ikke blues ved at ligne den Fortvivelse, hvor hans rasende Passion har ført ham udi, med vor Frelzers Lidelser? siger om den Kalk, som ham var tildeelt at dricke, at den maatte være ham ligesaa vel bitter som Christo, ja meener at kunne sige med Ham: "Mein Gott, mein Gott, warum hast du mich verlassen!" Nu lægger han til, "sollt ich mich des Ausdrucks schämen, sollte es mir vor dem Augenblicke bange seyn, da ihm der nicht entging, der die Himmel zusammenrollt wie ein Tuch?"

Af disse Steder skulde man næsten slutte, at endog Titelen "Leiden des jungen Werthers" har den Hensigt at spotte med det allerhelligste; og om saa er, saa er Sammenligningen (som dog desuden er tydelig nok fremført paa det anførte Sted) des meere skammelig, siden Werthers Lidelser ey have været andre end at hans ukydske Forelskelse i en forlovet og gift Person siges at have plaget ham.

Daarlig Forelskelse og Uteerlighed forestilles overalt, enten som uskyldig eller og som uovervindelig, og en Skæbne, som henriver Mennisket, uden at nogen kand hindre det, naar det kommer over ham. Pag. 22 erklæres de for Philistre og Daarer, som vilde raade til Indskrænkning i denne Passion; ved hvilken Leilighed ligesom paa andre Steder han spotter over dem, som vel ere fornuftige og nyttige for Staten, men icke kand føle som Werther. Skribenten lader denne tale om den Ild, som fortærer ham, og driver ham tilsidst til at myrde sig selv med disse høyst forargelige Beskrivelser:

Pag. 210. "Es brennet noch an meinen Lippen das heilige Feuer, das von den deinigen strömte. Neue warme Wonne ist in meinem Herzen".

Pag. 211. "Erinnerst du dich der Blumen, die du mir schicktest, als du in jener fatale Gesellschaft (med hendes Mand sc.) mir kein Wort sagen, keine Hand reichen kontest. O! ich habe die halbe Nacht davor gekniet und sie versiegelten mich deine Liebe. Aber ach! diese Eindrücke giengen vorüber, wie das Gefühl der Gnade seines Gottes allmählig wieder aus der Seele des Gläubigen weicht, der ihm mit gantzer Himmels Fülle in heiligen sichtbaren Zeichen gereicht wird".

"Alles das ist vergänglich; keine Ewigkeit soll das glühende Leben auslöschen, das ich gestern auf deine Lippen genoss, das ich in mir fühlte... Du bist mein, ja Lotte auf ewig".

"Und was ist das? dass Albert dein Mann ist? Mann? das wäre denn für diese Welt — und für diese Welt Sünde, dass ich dich liebe, das ich dich aus seinen Armen in die meinigen reissen möchte? Sünde? Gut! und ich strafe mich davor. Ich habe sie in ihrer ganzen Himmels Wonne geschmecket diese Sünde, habe Lebens Balsam und Kraft in mein Herz gesaugt, du bist von dem Augenblicke mein! Mein o Lotte! Ich gehe voran! Geh zu meinem Vater, zu deinem Vater; dem will ich klagen, und er wird mich trösten, bis du kommst, und ich fliege dir entgegen, und fasse dich und bleibe bei dir vor dem Angesicht des Unendlichen in ewigen Umarmungen".

Disse Beviser kand vel nocksom godgjøre, at denne Roman maa holdes for et Skrift, som bespotter Religionen, besmykker Lasterne, kand forderve Hjertet og gode Sæder; des meer farligt for uskyldige og ey vel grundede Mennsker, da Forfatteren har givet sig Umage nok at fremsætte alt i en smuk Stil og et blomstrende Foredrag.

Kiøbenhavn den 16de September 1776.

P. Holmius. Nic. Edinger Balle. H. F. Janson.

P. S. Tidens Korthed har forhindret os, at vi icke haver meldt om den anden Hoved-Person i denne Roman, nemlig Lotte, at hun selv er ligeledes et forargeligt Exempel saa meget mere da hendes Fuldkommenheder overalt roses. Thi at hun, som forloved og siden gift med en værdig Mand indlader sig med Werther, tillader ham saa megen Frihed og underholder hans Lidenskab, og ikke afbryder aldeles al Omgang med ham, kand vel ikke stemme overeens med et dydigt Fruentimmers Charakter; ligesaa have vi og for icke at blive for vidtløftige, ladet uanført de andre Piecer, som i Anledning af dette Skrift er udkommen; da det ellers forstaaer sig selv, at de ikke kand være mindre skadelige, eftersom især nogle af dem, som ere forfattede til Werthers og Skribentens Forsvar, tiene til intet andet end at tilkiendegive endnu grovere den i Skriftet selv fremskinnende letsindige og ugudelige Tænkemaade.

Et trykt Missale

FOR GRÅBRÖDRE-ORDEN I DANMARK.

Man har hidtil kun kjendt tre Danske Missaler, udgivne i Trykken, nemlig Slesvicence (1486), Hafniense (1510) og Lundense (1514), skönt når man seer hen til andre Lande, er det rimeligt nok, at både Dominikaner og Franciskaner i Provindsen "Dacia" har fået deres trykt. For de Sidstes Vedkommende er det nu oplyst, at de have haft deres Missale trykt [1504?] hos samme Bogtrykker, som prentede det Slesvigske, Stephen Arndes i Lybek. Et Brudstykke deraf er nemlig fundet i Upsala af Mag. G. E. Klémning, som har afskrevet Titelsiden og angivet de forefundne Blade nøjere, således som her følger:

Missale secundum vsum Romane eccle | sie. siue ordinis
fratrum minorum diui francisi. precipue prouintie Dacie. |
mitro religiosi fratris Mathie petri ingenio diligentissime
denuo cor | rectum Illique reuerendo patrè in christo
Andrea glob eiusdem ordinis prefate | que prouintie vicario
id committente. Cum nonnullis missis prius non impres |
sis suis debitis locis absque aliquo R. Sp. [?] collocatis
Eneis literis ni | randaque arte Steffani arndes [sic] cuius
lubicensis diserte perfectum

De 7 första
raderna lika
långa; och
röda.

ELOGIUM IN COMMENDATIONEM EFFECTORIS

Rectior hic quanto media sub nocte videtur
Quo vel cumque libro. potuit complectier vsquam
Hoc insertum est arte vel ingenio

Den 8de äfven
röd.

De 6 sista
svarta.

Quod. cum pertensi memores longique labores
 Irrediturus abit volucrique perauio saltu
 Mammona veteraque dite hunc emite

Den fristående Anno domini m^o. d. 2°.

raden är
 skrifven.
 1504 tyckes
 det.

I Upsala Bibliothek finnas af detta missale 16 blad på pergament, utgörande permar till handskrifterna i Celsiska samlingen Nr. 70, 62, 65, 71, 67, 66, 59, 68 in folio, hvilka innehålla Italienska Relationer (cfr. Blume, Iter Italicum, IV. 168). Permarne ha påskrifter af Italiensk hand.

De 16 bladen äro :

- 70 = 1, 2. Titelsida och Januari månad med 1^a arkets sista (8de) blad (= exorcismus salis et aque).
 62 = 3, 4. (*Februari och Mars*) med 1^a arkets 7de blad (= ordo ad faciendam aquam benedictam).
 65 = 5, 6. Fol. xvii och xxiiii (eller c i och [c viij]).
 71 = 7, 8. Fol. xxxiiii och xl (eller e i och [e viij]).
 67 = 9, 10. Fol. xxxiiii och xxxix (eller e ij och [e vij]).
 66 = 11, 12. Fol. ccxxx och ccxxxiii (eller hhiiij och [hh vi]).
 59 = 13, 14. Fol. ccxxxi och ccxxxii (eller hhiiij och [bh v]).
 68 = 15, 16. Fol. ccxxxvi och ccxliii (eller ii i och [ii viij]).

(Blad-räkningen är oriktig i sjelfva missalet; icke här.)

(**) signeradt r ij der r utan tvifvel betyder romanum.

Bornholms runde Kirker.

(Ved C. B. Friis i Tversted).

Til mærkelige Kirkebygninger maa upaatvivleligt henregnes de runde Kirker paa Bornholm, vel ei saa meget paa Grund af den runde Form, hvilken de, hvor usædvanlig den end er, dog have tilfældes med enkelte andre; men det Mærkelige bestaaer i Bygningernes særegne Indretning, der synes at tyde hen paa, at de maae være opførte til andet Brug end det kirkelige, eller i al Fald at et andet Biöiemed har været tilsigtet i Forening med det kirkelige. Naar nemlig Koret og Vaabenhuset tænkes borte, danner Bygningen et Taarn med flere Etager; i den underste Hvælving, der er temmelig lav, er den egentlige Kirke og ovenpaa denne findes et eller to Rum, hvis Anvendelse endnu ei har fundet sin Forklaring — ei engang Sagnet veed at give nogen Oplysning. Spørger man Almuen, svares i Almindelighed ligefrem, at det er gamle Söröverborge, altsaa oprindelige Fæstninger, og der maa da vel nærmest tænkes paa Vikingetiden. Dog, denne Mening støtter sig ei til nogen Tradition, men synes at skyldes den som Forfatter og navnlig som Bornholms Beskriver overfladiske og upaalidelige Skougaard, som efter en ældre Forfatter fremsatte den og søgte at bevise den ved forskjellige Grunde. Hans Bog er meget udbredt paa Öen og paaberaabes baade i denne og flere

Henseender som Autoritet. Det kan ei heller nægtes, at den første Betragtning af Bygningen uvilkaarligt fremkalder denne Forestilling, thi Ligheden med slige Taarne er paafaldende; saaledes ere for Ex. Arsenaltaarnene ved Rønne og Frederikshavn, hvad det Udvortes angaaer, aldeles lignende Bygninger, kun noget lavere. Imidlertid vil en nøjere Undersøgelse, saavel af de stedlige Forhold som af Bygningens Ökonomie vise, at denne antagne Mening ei holder Stik, eller at den i al Fald maa meget modificeres.

Hvad de stedlige Forhold angaaer, da pege alle gamle Borge hen paa et couperet Terrain. Intet havde været lettere, end at finde saadanne, ved Klipper eller andre naturlige Forhindringer til Fæstningers Anlæg bequemme Pladser; og slige Punkter valgte man og virkelig, da man der paa Öen anlagde faste Borge. Saaledes hæver sig Hammershuus i den vildeste Klippeegn paa et ved Fjeldklöfter og dybe Dale afskaaret Bjerg, og dybt inde paa Öens Midtpunkt, mellem Rytterknægtens Höider og ældgamle Skove, paa isolerede Klipper, omgivne af Vand, nu Moser, kneisede to Borge — Gammelborg og Lilleborg — hvis Ruiner føre os tilbage til den graa Oldtid. De runde Kirker derimod ligge alle paa fri Mark: de to paa Landets aabneste og venligste Sletter, de to andre ogsaa paa let tilgjængelige Steder, skjönt Egnene omkring dem fjern og nær ere stærkt couperede.

Hvad saaledes Beliggenheden synes at godtgjøre, at vi nemlig her ei have egentlige Fæstninger for os, vil og stadfæstes ved en nærmere Fremstilling af en af de paagjældende Bygninger, som er Forfatteren nøie bekendt.

Först bemærkes i Almindelighed, at der, som alt antydet, findes paa Öen 4 Kirker af den nævnte Bygningsmaade, nemlig: Ols, Österlars (St. Laurentii), Nylars (St. Nicolai) og Ny-Kirke. Af disse have Ols og Nylars

2 Etager ovenover Kirkehvelvingen, saavidt jeg mindes ogsaa Österlars; Nykirke derimod har kun een, men af det Fölgende vil sees, at den og engang maa have havt tvende, hvoraf den överste er nedbrudt; de ere altsaa alle af samme Bygningsmaade og maae have havt samme Bestemmelse. Ved den sidstnævnte — Nykirke — var Forfatteren Præst i Aarene fra 1836 til 1845, og blev af den daværende engelske Legationssecretair i Kjöbenhavn anmodet om en detailleret Beskrivelse af Kirken, da han önskede at anstille en Sammenligning mellem de bornholmske runde Kirker og 2 af samme eller lignende Bygningsmaade, som findes i England, og ogsaa der forvolde Hovedbrud, idet han haabede, at de mulig kunde forklare hverandre. Denne Opfordring foranledigede en Undersögelse, som gav följende Resultater.

Ved Nykirke skjælnes vi 3 Dele: 1) en Rotunde, som danner den egentlige Bygning, 2) Koret i Öst, og 3) det saakaldte Vaabenhuus i Syd.

1) Rotunden danner en Hvelving med en i Midten staaende Pille, hvis Afstand fra Muren i Nord, Syd og Vest er $6\frac{1}{4}$ Al., i Öst derimod indtil Kordören kun $5\frac{3}{4}$ Al. Den indvendige Höide fra det Överste af Hvelvingen til Gulvet er 7 Al. Muren, som er opført af Kampestene og Cement, har en Tykkelse af omtrent $2\frac{1}{2}$ Al. og bestaaer egentligt af 2 Mure, hvis Melletrum er opfyldt af Cement med ikastede raae, store og smaae Stene. I denne Deel af Bygningen ere 4 Vinduer: i Syd, Sydvest, Vest og Nord, som alle hidröre fra sildigere Tider, saa at den oprindelige Skikkelse er gaaet tabt. Her findes 2 Döre: Indgangsdören i Syd og en aflukket Dör i Nord, begge ældgamle af Eeg; deres Störrelse er: $3\frac{1}{4}$ Al. höie og $1\frac{1}{3}$ Al. brede indeni Karmene. Döraabningerne i Muren ere begge oprindelige og aldeles ligedannede, med Karme, Karnis og Tærskel af blaa Cementsteen, saa kaldet „bornholmsk Mar-
(10*)

mor", en Art Kalksteen, der lader sig bearbejde til det fortrinlige Cement, som i hele Bygningen er anvendt som Bindemiddel. Paa den indvendige Side af Indgangsdøren findes følgende Indskrift: „Nyekirke er bygget 1287; Nyeker Menighed er først kaldet alle Helgens Menighed”.

Pillen er en temmelig veldannet Söile med en Sokkel af Cementsteen, 1 Al. höi; derpaa Skaftet, 3 Al., hvorpaa, efter en fremspringende Kant, Capitælen udbreder sig til alle Sider, og derved danner Hvälvingen, der stötter sig umiddelbart til Ydremuren. Pillens Omkreds er, om Sokkelen $14\frac{3}{4}$ Al., om Skaftet $14\frac{1}{4}$ Al. Denne Pille er massiv i Ny- og Nylars Kirker, saavidt vides ogsaa i Olskirke, i Österlars derimod aaben og huul, saa at endog Stole, der rumme 10 à 12 Mennesker, ere anbragte inden i den, og den er meget ziirlig; Gjennembruddene danne smaae Piller og den ligner, især inden i, et lille Söiletempel. Vende vi tilbage til Nykirke, da finde vi Hvälvingen at bestaae af Cement med uregelmæssige Kamp- og Cementsteen, tilsyneladende skjödeslöst kastede imellem hverandre. Dens Tykkelse har ei kunnet undersøges. Ved Indgangen til Koret har paa hver Side været en *Nische*, (formodentlig til tvende Sidealtere, som paa flere Steder i Sjælland og Skaane), hvis överste Deel, 12 Tommer dyb, endnu er bevaret, medens den nederste Deel er forsvundet, da Muren, der skiller imellem Rotunden og Koret tildeels er borthugget for at give Plads til nogle Stole.

2) Den östlige Bygning, Koret, er $13\frac{3}{4}$ Al. lang og $6\frac{3}{4}$ Al. bred, og ender med en oval stor Nische, der indtager 4 Alen af hele Længden, og hvori Alteret staaer. Denne Deel af Bygningen er opført af samme Materialier og paa samme Maade som Rotunden; dog ere Murene ei saa tykke, nemlig kun $1\frac{3}{4}$ Al. i Gjennemsnit og Skille-muren imod Rotunden omtrent 2 Al. Höiden fra det

Överste af Hvælvingen til Gulvet er her $9\frac{1}{4}$ Al. Hvælvingen selv er opført af temmelig egale Cementsteen og har en Tykkelse af 15 Tommer. Ogsaa her ere 4 Vinduer, 3 Fag paa den sydlige, et paa den nordlige Side; de have tabt deres oprindelige Form, og höre alle til en nyere Tid; men bag Alteret findes et lille tilmuret Vindue, 1 Al. höit, 7 Tom. bredt, som har bevaret sin oprindelige runde Bue. För vi forlade denne Deel af Bygningen, maa, af Hensyn til det Fölgende, særlig fremhæves, at paa den nordlige Side af Koret, hvor dette stöder sammen med Rotunden, findes en lille Dör, der umiddelbart förer ind i Muren til en sig der befindende Trappe.

3) Bygningen i Syd, Vaabehuset, danner en Kvadrat af $7\frac{3}{4}$ Al. og, skjönt ældre end Vaabehusene i Almindelighed, tilhörer den en sildigere Tid.

Spörge vi nu, efter denne Oversigt, om Rotunden kan antages at have været en egen selvstændig Bygning, og altsaa havt en anden oprindelig Bestemmelse, end den, hvortil den nu bruges, da maa dette Spöragsmaal uden tvivl benægtes. Foruden at vi alt have seet det kirkelige Præg i de 2 sædvanlige Döre, i Nord og Syd, hvoraf ingen er fremkommen ved Murens Gjennembrud, og i de oven nævnte Nischer, der ogsaa ere oprindelige og ei sildigere lode sig anbringe i slig en Muur, saa maatte jo Koret tænkes som en sildigere Tilbygning, sat i Forbindelse med Rotunden ved at gjennembryde dennes Muur i Öst. Dette kan imidlertid ei antages at have fundet Sted; Muren, hvorigjennem Kordören förer, maatte da være liig Muren paa Rotundens indre Sider, men den er, som forhen viist, ei blot af en mindre Tykkelse, men har endog den modsatte Skikkelse, idet den er mindst tyk forneden og bliver stedse tykkere opad, saa at den udvider sig næsten umærkelig indtil den danner Hvælving til begge Sider, baade mod Rotunden og mod Koret.

Ligesom dette vidner om disse Bygningers Samtidighed. saaledes er denne ogsaa indlysende af den Omstændighed, at den forhen nævnte Dør i Koret's nordre Side fører ind til en Trappe, som fortsættes omkring i Rotundens Muur til överste Etage. Dersom Rotunden havde oprindelig udgjort en særegen Bygning, f. Ex. til militairt Brug, da maatte Trappen, som Communicationsmiddel mellem Bygningens forskjellige Dele have haft sin Udgang i selve Rotunden, for at Forbindelsen ei skulde afskjæres — Dören kunde da ei befinde sig udenfor i det sildigere opførte Kor, og ved at undersøge Trappen viser det sig tydeligt, at her ingensinde er skeet Forandring. Siderne bestaae af store Steenblokke, der ligge urörte; Intet er afhugget, Intet tilsat, Trappens Retning er ei forandret, og dens Indgang eller Dør kan ei have været andetsteds end der, hvor den nu er, i Koret. Dette, at Trappen begynder i Koret og fortsættes gennem Rotunden, findes forresten i alle 4 runde Kirker. Altsaa have vi her, i Rotundens nederste Hvælving og det dermed forbundne Kor, upaatvivlelig en oprindelig Kirke for os, og der er med Hensyn til Bygningens hele Karakter (det rundbuede Vindue bag Alteret vel at mærke) ingen Grund til at tvivle om Rigtigheden af den over Dören værende Indskrift, der, som anført, siger os, at den er „bygget“ 1287, og det er saa langt fra, at det er en ældre Bygning, der altsaa 1287 skulde være ei „bygget“ men „omdannet og indrettet til Kirke“, at den sikkerlig er, hvad Sagnet siger, den sidstbyggede Kirke paa Öen — hvad forresten ogsaa kan udledes af dens Navn: ei blot af Navnet Nykirke, men ogsaa af dens ældre og vel officielle: Allehelgens. De övrige Landsbykirker paa Öen ere indviede til hver sin Helgen: Clemens, Ruth, Oluf, Laurentius, Nicolaus, Peder, Poul, Bodil, Knud, Ib. Den sidst

opførte Sognekirke paa Öen har man indviet til alle Helgen — saa var dog ingen forglemt.

Vi ere nu færdige med den egentlige Kirke, men ville dog endnu dvæle et Öieblik ved den, for at betragte, hvad der mulig kunde være Omtale værd.

Kirken har indvendig været overalt broget malet med Rödt og Guult. Dette er nu ganske overkalket med Undtagelse af 3 Kanter eller Border, en paa den fremspringende Kant over Alternischen, og en paa hver Side af Buen over Kordören, samt 3 smaae Figurer: en med sammenbundne Hænder lidende Menneskeskikkelse, formodentlig en Martyr, over Kordören, og ved hver Side af denne, over de nævnte smaae Nischer, en Qvindeskikkelse; disse sidste ere uden Attribute, og saaledes ukjendelige.

Fra Kirken föres vi igjennem den oftere nævnte Dör i Koret op igjennem Rotundens Muur til den Deel af samme, som synes at indeholde en Gaade, der ei er löst, og maa-skee ei vil löses. Her finde vi ovenpaa Kirkehvælvingen et tomt Rum, der er rundt og indtager hele Bygningens Omkreds. Pille og Mure fortsættes til en Höide af $4\frac{3}{4}$ Al., da Sparværket begynder. Pillen staaer $6\frac{1}{2}$ Al. fra Murene og er her endnu 14 Alen i Omkreds. Murenes Tykkelse er $2\frac{1}{4}$ Al. Gulvet er fladt og jevnt, saa at den øden under værende Hvælving ikke spores. Rummet er forsynet med 4 Luger: 2 store i Öst og Vest, 2 Al. höie, 1 Al. 10 Tom. brede, samt 2 mindre i Nord og Syd af den halve Störrelse. De ere alle forsynede med nettilskaarne Karme af Cement og Sandsteen, men forresten er Alt her i sin oprindelige, raa Skikkelse. Pillen og Murene staae med deres raae Kampestenene, som alle ere egale og flade — hvilket ei engang finder Sted i den egentlige Kirke — de have aldrig havt Spækning eller Afpudsning. Men denne Tilstand gjør det ogsaa let at bemærke, at Bygningen ingen sildigere Forandring er undergaaet, ingen nyere Tilsætning;

ingen Aabningers Udfyldning, ja ei engang Reparation spores.

Hvad er da Hensigten med denne overflödige Bygning, hvis Tilværelse endog synes at være Aarsag til den egentlige Kirkes ualmindelige Lavhed? Man har tænkt sig Muligheden af at Klokkerne her have været anbragte; men ligesom det synes mindre passende at lægge Opgangen til Klokketaarnet inde i Koret, saaledes maatte der findes Spor af deres Anbringelse, f. Ex. Huller i Mure og Pille, men saadanne have aldrig existeret. Vel findes i Pillen paa den halve Höide 5 smaae runde Huller, der gaaer dybt ind, men ingen tilsvarende i Muren, og de ere aabenbart Stilladshuller; ogsaa ere Lugerne upassende til Lydhuller, thi den östlige dækkes af Korets Tag, og den nordlige og sydlige ere altfor smaae; hertil kommer, at det paa Kirkegaardens nordöstlige Hjørne opførte Klokketaarn tildeels er af samme Bygningsmaade, som Kirken, og rüber den samme Ælde.

Saaledes indeholder den nu betragtede Etage ingen Veiledning til Besvarelse af det opkastede Spörgsmaal, men vi maae söge videre, for muligt at finde denne. Her viser sig det mærkelige Fænomen, at Trappen ei ender ved Døren, der förer til överste Etage; men efterat have afsat den til Siden, löber den vedvarende op igjennem hele Muren, indtil den pludselig og uden nogen Udgang, afbrydes eller standses af det nuværende Sparværk. Dette viser upaatvivlelig, at Muren har været höiere, hvilket og bekræftes af dens vedvarende Tykkelse, og at Trappen saaledes, i sin Tid, har fört op til endnu en Etage, saa at Bygningen har havt 2 Afdelinger oven paa den egentlige Kirke, ligesom de andre runde Kirker endnu have den Dag i Dag; og naar man nu seer Österlars Kirke överst oppe, tæt ved Taget, rundt omkring at være forsynet med en stor Mængde smaae Luger, der i Almindelighed ansees for

Skydehuller, og ogsaa meget godt svare til Benævnelsen, saa kunde det vel være muligt, at vi i de runde Kirker, foruden den oprindelige Kirke, ogsaa tillige have Fæstninger for os, eller med andre Ord: befæstede Kirker, Bygninger, som vel ere opførte til kirkeligt Brug, men dog saaledes, at de i givet Tilfælde kunde lade sig anvende i militairt Öjemed som Fæstningstaarne af 3 Stokværk, med fri indvendig Communication mellem alle Bygningens Dele. Saaledes lader Bygningens Ökonomie [og navnlig Trappens Anbringelse sig temmelig naturligt forklare. Og holde vi fast ved Aarstallet 1287, stöde vi paa en Periode i Fædrelandets Historie, der vel kunde retfærdiggjøre slige Bygningers Opførelse. Det er Erik Menveds første Regjeringsaar. Tiden var meget urolig; denne Konge maatte kæmpe, ei blot imod sin Faders Mordere, der herjede og plyndrede overalt og sögte at sætte sig fast paa afsides liggende Öer, men ogsaa mod Norske og Svenske, der ideligt foruroligede de danske Kyster. De befæstede Kirker kunne vel ogsaa — og muligt rimeligen — tænkes opførte imod Kongen af den ham fjendtligsindede Geistlighed med Erkebispem af Lund i Spidsen, til hvis Stift Bornholm hörte.

Tillæg.

Forfatteren har ikke havt Leilighed til at benytte Thuras Beskrivelse over Bornholm, hvor der leveres Grundtegninger og Prospekter af alle fire runde Kirker, og desuden et Længdeprofil af den mærkeligste af dem, Österlars-Kirke. Han har kun meddeelt, hvad han selv har seet og undersøgt, men maa overlade følgende Undersögere at behandle Æmnet paa en fuldstændigere Maade. Som Tillæg leveres endnu Underretning om nogle kirkelige Oldsager fra Nykirke, der ikke vedkomme den egentlige Kirkebygning.

I Nykirke findes et Messingrøgelsekar, som viser ofte at have været repareret, men er forresten i fuldkommen brugbar Stand. Uden paa Kirken, paa den östlige Ende af Korets Tag, sees endnu et fritstaaende Helgenbillede af Eeg, med en stor bredskygget Hat; denne er godt bevaret, da den er af Bly, Billedet selv naturligviis meget medtaget, dog skjelnes nogle af Ansigtets enkelte Dele. Det Interessanteste, Kirken eier, er dog en smuk, stærkt forgyldt Sölvkalk. Paa Foden læses i udmærket smuk og siirlig Skrift: *Domina Cicilia hunc calicem dedit ecclesiae omnium sanctorum, orate pro anima mea* (med nogle sædvanlige Forkortelser), desværre uden Aarstal. Over Skriften er der et lille paanittet Crucifix, og paa Knappens Plader: *J. N. R. J.* Om denne Kalk fortæller en ældre Bornholms Beskrivelse, at den er besat med Edelstene. Ja, rundt omkring paa Fodens nederste Rand gaaer en Række smaae Huller, som ei heller synes at kunne have havt anden Bestemmelse, end at tjene til Indfatning, muligt ogsaa nogle have været anbragte i smaae Fordybninger paa Knappen, men i al Fald — Stenene ere borte. Kalkens Giverinde og dens Alder er ubekjendt; imidlertid bemærkes, at der endnu paa Foden findes et Feldt i Form af et Hjerte, hvori et Gavlspænde. Dette er det Vaaben, som blev givet den i Aaret 1514 af Erkebisp Byrge i Lund nobiliterede Jens Koefoed, Stamfader til den 1658 i den bornholmske Opstand mod de Svenske beröimte Bornholmer af samme Navn. Det er vel da rimeligt, at den fromme Fru Sidsel maa være af hiin Ahuherres Slægt, og Bægerets Alder hensættes til Tidsrummet imellem hiint Vaabens Opkomst og Reformationen, saa at det vel neppe er ældre end 1514, og ei yngre end omtrent 1530. Kirken har endvidere 2 gode Klokker, hvoraf ingen hörer til de ældre Tider. Den ældste er fra 1639 og har den Mærkelighed, at den ei er

stöbt til Nykirke. Dens Indkrift er: „Denne Klokke er bekostet af Sallerup Tiendes Overløb og Sognets Tillæg Ao. 1639. Patron Friderich Günther, Præst Hr. Heinrich Wreden“. Men efter series pastorum har der aldrig været nogen Præst af dette Navn ved Nykirke. Præstens Navn her paa den betegnede Tid var Hans Mikkelsen. Klokken maa altsaa have haft en anden Bestemmelse, og vel navnlig være stöbt til Sallerup Kirke, som ligger i Oxie Herred i Skaane. Paa den nævnte Tid hørte Bornholm endnu under Lunds Bispestol. — Den anden og større Klokke har intet Aarstal, men en lang Fortegnelse over Öens Embedsmænd og Præstens Navn, Hans Marker, som var Præst fra 1714 til 1742.

Ærindlev og Olstrup Sognes Præstekrønike, 1415—1669.

Af

JAKOB CLAUSEN.

Meddelt af *Holger Fr. Rördam*, theol. Kand.

VED Offentliggjørelsen af denne gamle Præstekrønike har det været Udgiverens Hensigt at redde et af de ældste Forsøg til en lokal Præstehistorie, som vi endnu besidde, fra Forglemmelse. Vistnok har allerede Pontoppidan i sin Kirkehistorie benyttet en af de mærkeligste Efterretninger, som den indeholder, og Bloch har i den fynske Gejstligheds Historie meddelt Et og Andet af den; men desuagtet indeholder den endnu flere Træk, som fortjene at erindres. Da den er forfattet temmelig højt oppe i Tiden, giver den adskillige paalidelige Bidrag til Tidens og navnlig Præstestandens Historie, som ere saa meget mere velkomne, som Kilderne til den Tids indre Historie ikke ere saa righoldige, som vi kunde ønske. Suhm siger (paa Titelbladet af den Afskrift af Originalen*), som findes i Ny kongl. Samling Nr. 1189, 4to) i Anledning af denne Krønike: „Naar saadanne Præstekrøniker bleve skrevne med bedre Smag end denne, kunde de være til Nytte. Ety-mologierne ere her temmelig latterlige. Det Mærkeligste er om Biskop Hans Knudsens Afsættelse”. Vi indrømme gjerne den lærde Historiker, at saadanne Krøniker kunne

---

*) Denne Afskrift er foretaget af Deinböll, men er ifølge Suhms Dom meget fejlagtig som Alt, hvad Deinböll skriver.

skrives med bedre Smag, og at Etymologierne nu kun kunne betragtes som Kuriositeter*), men i begge Henseender tilhörer Forfatteren ganske sin Tid, en vis velbehagelig Snaksomhed i Foredraget var dengang ikke ualmindelig, og den yderste Vilkaarlighed i Etymologiseringen blev betragtet som Beviis paa Skarpsindighed — man erindre blot den endnu senere levende lærde O. Rudbeck og den Berömmelse, han vandt ved sine etymologiske Hypotheser**). — Jeg har ikke kunnet paatage mig at levere Rettelser til de Gisninger, Forfatteren fremkommer med angaaende Stedsnavnenes Oprindelse, heller ikke kunde jeg bestemme mig til at udelade dem, mange af dem ere saa kuriöse, at de alene af den Grund fortjene at opbevares. Derimod har jeg meddelt enkelte historiske Oplysninger om forekommende Personer og Forhold, hvilke dog, for ikke at forstyrre Indtrykket af det Hele, ere satte efter Texten. Hvad selve Udgivelsen angaaer, da er Originalens Retskrivning beholdt, da den gammeldags Klædning forekom mig bedst at passe til Indholdet.

Denne Krönike er, med Undtagelse af Slutningen, forfattet 1654 af Hr. Jakob Clausen, Præst i Ærindlev og Olstrup, og Provst i Fuglse Herred; den er her meddelt efter Forfatterens eget Haandskrift, som findes i den arnæ-magnæanske Samling Nr. 873, 4to. Forfatteren har, efter Alt at dömmе, været en Mand med levende Interesse for Opbevarelsen af historiske Minder, han har gjort forskjellige Optegnelser

---

*) At de desuagtet ikke bör udelades, derfor har jeg Suhms egen Autoritet, naar han i Fortalen til sine Samlinger til den danske Historie, I Bind, siger i Anledning af de fynske Præsters Indberetning om Oldsager, som han har ladet optrykke, uagtet der fandtes mögen Overtro og mange Eventyr deri: „Imidlertid har jeg dog ladet det indføre för at vise Genius seculi.“

**) Jfr. Fryxells Berättelser ur Svenska Historien XX, 159-78.

om det, der foregik omkring ham *), dog er, saavidt jeg veed, foruden denne Krönike, kun een af disse hans Samlinger kommen til os, hvilken senere skal blive omtalt. Hvad hans Person forövrigt angaaer, da henvises til hans egen Levnetsbeskrivelse, og de tarvelige Tillæg til den, som Anmærkningerne indeholde.

ÆRENDLEFS OG OLSDORPS
PRÆSTE-CHRÖNIKE

fra

Det aar efter Jesu Christi naaderige

Födsel

M. CCCC. XV.

oc siden foort

frem

beregned.

Af gamle böger oc brevve, siine hæderlige

s. Formænd til en Christelig amin-

delse, smaaligen udsögt, oc her

antegned

ved

JACOB CLAUSON.

Symb.

πάντα εἰς ἄγαθόν.

Esa. LII. 7.

Hvor dejlige ere deres föder, som bebude paa bjergene, som lade höre fred, som bebude got, som lade höre salighed, som sige til Zion, diin Gud er Konge.

---

*) Han nævner saaledes sin „Huusbog“, i hvilken der fandtes Optegnelse om de Skatter, som den lollandske Gejstlighed i ældre Tid havde maattet yde.

$$\frac{\alpha}{\omega}$$

DEN godhjertige, retsindige oc Aaldelskende Læsere ynskis Guds naade, oc derhoos til anfang gifvis tvende ting at betænke:

Först, at denne Chrönike og tiids beskrivelse anlaugende Presternes kald til Ærendlefs oc Olsdorps Menighed med Jesu ord oc sacramenter at betjene, samt om deres succes-orden, lefned oc afskeed, er icke af mig opdicked, men udaf ældgamle Probistebøger oc af brevve, som kunde gelde enten sognet oc Ejerskabet eller Prestegaarden an, er smaaligen opsögt oc udledt. Probistebøger fandtis her i denne Prestegaard gamle, fornemme oc nyttige efter miin s. formands död, af hvilke Jeg hafde hertil störst underretning, oc dennem tog Probisten Her Jacob Jacobsön i Östofte til sig her paa skifte, oc er at befrycte, at de allerede ere forkomne, som det siunis. Een Probistebog om Probistesager fra Aar 1581 indtil 1608 kunde Jeg allene finde i Östofte, der Jeg Probisten s. Her Jacob besögte, hvilken hand mig laante, oc Jeg den efter hans död til den hæderlige Mand Her Hans Hansön i Taagerup, nu dette Herreds Probist, leverede. Udi den bog findis Her Mogens Hansöns sag oc al handel viit indfört. Hves her om forrige Prester formældis, hafver Jeg för udtegned af de Böger, som velbem^{te} s. Her Jacob tog til sig, förend hand dem her fra bekom. Oc der foruden gifvis good videnskab af adskillige meget gamle brevve, som her endnu findis forvarede iblant Prestegaards brevve oc byysbrevve, hvo dem vil betænkneligen igennemläse. *Dernest* hafver læseren, som enten dette efterfölgende eller oc vore gamle kirke- oc byysbrevve igennemseer, sig at erindre om vore kirkers Patroner oc sognebyyrs nafne. Vitterligt er det, at vore huuse til Herrens tjenniste beskicked, som vi kalde kirker, ere opbygde (ligesom andre

fleeste kirker ofver alt riget) icke i hedenskabet, men efter- at den sande Guds kundskab i disse nordiske lande med Guds naade er udbred. Det er dog at gifve maect, at der vore folk imod norden kom i Guds kundskab, da var alt den Romerske Biscop fra sin retsindighed forvendt oc af verdens herlighed forvildet til en Antichrist; saa at hand sig til timelig nytte oc ære hafde optænkt een forfængelighed efter anden, saasom: skærsild, egne gierningers fortjeneste, Munke orden, Helliges tilbedelse, oc udi de hellige tremendis mysteriis oc höiverdige sacramenter mange daarlige oc af d. Christo ubefalede cæremoniers tilsættelse, foruden andet meere her unödigt at opregne. Deraf kommer det, at naar kirkerne skulde byggis, da skulde der tiggis til saadan bygning viidt om i mange lande, at baade de som byggede, oc de, som beviiste mod saadanne kirketiggere deris rundhed, skulde indbilde sig stolteligen for Gud en höj fortjenneste. Ydermeere saa hafve de oc, naar de bygde kirkerne, saadan bygning anrettet een af de Hellige Af-döde til ære, som skulde være den kirkes Patron oc forsvar. Saa hafver vore kirker til disse tu sogner haft deres Patroner. Ærendlef kirkes Patron finder Jeg icke benæfnd i gamle böger oc skrifter: saa kand Jeg dog spørge oc erfare af hæderlige gode gamle Prester her i Nabolauget, samt gamle folk her i sognet, at Ærendlefs kirke er kaldet i fordum tiid *S. Nicolai* kirke. Nicolaus hafver været Biscop i Lycia, et landskab i Asia, oc efter siin död er blefven skibsfolks Patron, hvilken de i hafsnöd hafver sögt i deres vildfarelse med tilbedelse, at hand vilde forhjælpe dem med forbön til Gud. Saadant skrifver Dresserus i sin bog om festerne ¹, at være kommen deraf, at *S. Nicolaus* engang sejlede fra Lycia til Ægypten, oc var i stoor nöd, da bad hand til Gud, at baade vær og vand stillede sig. Denne Nicolaus blef saa med tiden canonizeret, oc den 6 dag Decembris næfnis af hannem Nicolai dag. Oc at samme

Nicolaus hafver været Ærendlef kirkes Patrone kand oc actis deraf, at Ærendlef kirkes indvielses dag, som kaldis gemeenligen Kjærmissse, er holden fordum tiid den neste söndag, som indfalt efter S. Nicolai dag, efter gamles beretning, som sligt endnu kunde mindis. Kjærmissse siunis at hafve sit nafn deraf, at paa denne aarligen skulde der kärnis oc klagis paa dennem, som foreholdt kirken sin tilbörilige indkomst, eller icke lood fremkomme det, som godvilligt udlofved var, eller oc forsömmede hendis bygning oc prydelse af indkomsten at forbedre oc holde vedlige. (Men dersom Kærmissse skal saa siges, qs. Kirkesmesse, da hafver den været som en aarlig amindelse om den dag, paa hvilken kirken först hafver været indviet², paa maneer som den Jödiske kirkevielses höjtid. Joh.X. 22 *). At denne vor sogne kirke i Ærendlef er fordum tiid indviet S. Nicolao til ære**), maae komme deraf, at den er stranden saa nærbeliggende, at den endnu for dennem, som hidseile syndenfra gifver sig fast allerförst fra Lolland i siune, som en høj röd lue. Oc hafde de sig i fordum tiid, som kirken bygte ventet sig derpaa en høj spidts, at naar de seilende, som vare udi nöd til söös, tilbade deris Nicolaum, at de da med det samme skulde noget udlofve til den gode S. Nicolai kirke, hvilken de i sööen langt bort see oc acte kunde. Hvo Olsdorps kirkes Patron hafver været, tör mand ikke tvifle paa, thi den næfnis udtryckeligen S. Lauritzes kirke udi et næfns bref anlangende Olsdorps kirke gifuet aar 1437, hvilket bref her

*) De i Parenthes anförte Ord ere Jac. Clausens sildigere, i Randen tilföjede, Bemærkning.

**) I Randen er tilföjet: „Nachschows kirche er og dediceret S. Nicolao af samme aarsag, fordi dend oc er ved strandsiiden bygd, för med en høj spiir ziired, til dis vider parade i söen, som dog nu er afblest, den sejlende til störste fortrydelse”. Simon Petreus, Diac. Fuglsan.

findis,² oc er nu meget ofver tu hundrede aar gammelt. Oc denne Olsdrops kirkes Patron *S. Laurentio* til ære oc amindelse, er der aarligen holdet et marked omkring kirken den 10 Augusti, som er *S. Lauridtzes* dag, hvilket marked for nogle aars tiid siden udi s. Her Erik Anderssons tiid först er afskaffet.³ Hvad sig nu sognebyernes nafn belanger, da kaldis Ærendlef i gamle brefve oc skrifter Jærendlef, thi det hafver været een gammel Dansk oc Jydsk maneer at sige Je for E, som det er endnu besynderlig Jyderne gemeent at sige Jerik for Erik *), oc vi alle danske föde sige Jeg for eg, af det latinske ord ego. Ellers hafver Ærendlef vel sit nafn af det ord ære og lef, det er bröd. Thi enhver, som frycter Gud oc er flitig i sin stand, kand her nære sig med Gud oc æren, kand hafve et ærligt stycke bröd, hvad heller hannem lyster ruglef eller hvedelef⁴.

Taarpe hafver sit nafn af dorp eller thorp, det er en by, at der i gammel [tiid], som menis, hafver ickun været een gaard, som siden er giord til 4 gaarde, eller 5, naar mand regner den Cronens öde jord for een gaards tilleg, som de tu mænd i Ærendlef hafver i brug. Oc saa er den eenhygte gaard blefvet til en dorp eller by.

Galmindorp var oc en gammel by, der s. Mogens Göje lood i den sted bygge Bremersvold⁵, oc lagde dertil al Galmindorps tillegge, skof, mark oc eng etc. Bönder dertil blefve lagde, en gandske deel, som vare Velbem^{te} s. Mogens Göje arfveligen tilfaldne efter sin s. fader fra Kiestrup gaard i Fuglsesogn. Saa er Galmindorp eller Galmunds-dorp saa kaldet af en mand, hvis nafn hafver været Galmund. Strax ved Galmunddorp er Bremersvold

---

*) Hertil har Suhm föjet den Anmærkning i Randen i den Afskrift, som findes i Ny kgl. Saml.: „Altsaa er Jarmeric vel giordt af Ermeric, Ermanric“.

fundered i et morads, for grafver oc beqvemme fiskevands skyld, oc allerförst blef giort en kvadrat med grafver, oc een fiirkant vold, af hvilken vold gaarden er benæfned, Bremersvold, dog hvorfor samme vold skulde næfnis af de Bremer, ligesom Bremerholm ved Köbenhafn, det erfaris icke egentligen. Östen for Galmundsdorp laae en by, som kaldtis Kielstrup, eller Kioldsdorp, af sin förste funderere Kjeld. Der hafver oc de Göjer, noget fra som Kiolddorp laae, ladet bygge i gammel tiid et herresæde, som af byen kaldtis Kioldstrup gaard. Byen hafver været til i mange aar efterat gaarden er bygt, oc ere her endnu lefvende i sognet, som i samme by ere barnföde. Denne by hafver været en ofvermaade skön by med tilleg oc herlighed. Thi til disse 4 Kioldstrups gaarde hafver Kioldskof samt al mark og eng ligget, som nu hör til Kioldstrup gaard, som med tiden blef kaldet Syndergaard, fordi den laae synden eller sudost fra Bremersvold. Der Velb. Frands Lycke fik begge disse gaarde arveligen i eje efter sin s. syster Velb. Frue Anne Lycke, hafver hand aar 1643 ladet begge gaardene gjöre under eet, og lood alle sex marke fordeele alleeniste til tre marke, dog blefve nogle huuse paa Syndergaard bestaaende, indtil Velb. Erik Kaas fik den at eje, som lood de gamle forfaldne huuse slet nedtage.

Skofby fire gaarde her synder for sige de gamle saa at være kaldet af een skof, som fordem tiid hafver staaet paa sletten, denne by tilhörig, haade östen oc synden for Skofby, samt vesten for i Skofby tofter, siden afhuggen oc oprydded.

Sjelstofte, den synderligste by ved stranden, hafver sit nafn deraf, at der hafve boet fiskere, hvilke hafve oc haft nok at bestille med sjæle eller sælhunde der synden for ved Rödsand at fange oc skyde. Oc disse fiskere oc sælefangere hafve med tiden giort sig tofter til plöjjejord, oc imod stranden giort sig skönne marker at saae i.

Bjernes sigis, efter sommes mening, af *bier*, som der hafve været mange, og det danske ord *nes*, som adskillige byers nafne endis paa, oc er et nes en aadde ved stranden, som Hellenes, Skalkenes etc., eller oc oort oc plads ved söer oc aaer, som Nestved, Nesby i Sædland, ved aaer beliggende, deraf benæfnis. Saa Bjernes synis icke at kunde saa kaldis af nogen mand, der kunde hafve hedt Bern, ligesom Berns-nes, thi udi gamle brevfe kaldis denne by Bjærknes*), at den heller siunis, at hafve bekommet dette nafn af nogle banker, ophøjede steder oc smaa bjerge, som findis synden Bjernes, förend nettet oc aadden til stranden sig udstrækker**). Oc denne mening bestyrkis deraf, at **K** i Bjercknes og **G** i Bjerg ere to bogstafver meget i gemeenskab tilhobe. Som vore gamle Danske hafve kaldet dem med eet nafn, Kaun, alleniste at skillie **G** fra **K** hafve de sat en pricke i den figur, som skulde betegne **G**, og kaldet den Stungenkaun. (Eenfoldigere siunis det endda, at Bjærgnes er saa kaldet, som en strandort, ved hvilken mand sig vel kan hjerne oc nære, thi at hjerne sig er efter gammel danske, at behjelpe sig vel). Uden at Bjernes skal hafve sit nafn af Björnen, som Björnenes, thi en björn hafve vore gamle Danske kaldet Bjarn eller Bjærn. Oc er det saa, da kommer det der af, at de som hoe paa sletter, udi skoffös egne, oc ved hin kaalde strand, skulle i tiide venne sig til en björnenatur, at lide frost og kuld. Saadan naturlig varme kaldtis af vore gamle danske Bjarnylur, det er Björnevarme, hvorom kan læsis den goode D. Wormii Lexicon Runicum pag. 16. Slig Björnild oc varme maae de sig vel önske, som udi Bjærnes

*) „Maaskee af birketrær”, har Suhm bemærket anf. St.

**) Af saadanne banker hafver Bjergemark, som ligger der ikke langt fra, sit nafn (J. Clausens Anm.).

boe paa den bare slet, ved den kaalde strand, hvor de ved Guds naade hafve nok at biide, men lidet at brænde, uden de det skulle hente langt borte.

Olsdorp saa at sige ligesom *Olufs-dorp* eller *by*, den som *byen* bygte af begyndelsen; det er saa klart og kyndigt, at der icke kand imødsiges ⁶. Oc var *Olsdorp* tvende skønne gaarde med tilleg, som alt det lidle sogne hafde sit navn af, at der icke findis med tilleg oc bedrift saadanne byndergaarde meere i dette leen, som mange endnu veed af at sige.

Pugerup var en bye ikke langt fra *Olsdorp* beliggende östen for, udi hvilken vare tre gaarde, oc kaldtis denne by *Pugerup*, icke af *Puke*, det er orme paa gammel danske, som *Wormius lærer Lexic. Run. pag. 103*, men af *poge*, det er drenge, ligesom *smaascholer*, i hvilke börn först undervis, förend de forsendis til de större scholer, kaldis *pugescholer*, thi disciplerne udi dennem ere ickun som *poge* at acte imod andre *Trivialsscholers* discipler for deris ungdoms skyld. Saa maa *Pugerup* være kaldet af unge karle og *poge*, som den sted först hafve bebygget, hvilke strax hafve aulet börn oc mange smaa *poge*, som i deris börneleg hafve gifvet af sig et vældigt *Op*, det er efter gammel danske, raab oc skrald, som *Hærop* er den liud, som en gandske hær i marken gifver fra sig. Ligesaa er *Pogerop* en drengeliud, som der kand höris langt fra som *poge* oc drenge hafve deris börneleg. Eller oc at *Pugerup* er saa sagt, som *Pogeraup*, hvilket er det samme, thi *Raup*, som *Wormius* foregifver *Lex. Run. pag. 105*, er traadsig raab og hovering, som oc tiit höris i *pogeleg*. Disse gaarde, de tu skønne i *Olsdorp*, oc tre maadelige i *Pugerup*, hafver salig *Her Palle Rosenkrandt*z til *Krenkerup* ladet afbryde, oc igjen, som *Olsdorp* gaard laec, lood opsætte det skønne herresæde i *Olsdorpsogn*, som kaldis *Lumholm*, saaledis benæfnd af den s. Herres *Velb. gode*

huusfrue, Fru Lisebeth Lunge. Sudvest for Lungholm ligge oc til Olsdorp sogn tu gaarde, som kaldis *Pilede*, af mange piile, som der er lagt vind paa. Oc endelig nord-nordost fra kirken ligger den by *Assenbylle*, som kaldtis i gamle dage, hvilket gamle brefve udviise, Asmundbylle. Asmund hafver været en mands nafn, bylle betyder i alle slige byers næfnelser en liden by, oc er diminutivum, det er et forringed ord af by. Saa er derfor Asmundbylle saa meget sagt som den lidle by, som Asmund lood bygge.

Dette maae være nok anlangende fortalen til denne Preste Chrönike. Nu skal her efter handlis om Presterne i orden efter hver andre. — Den velvillige læsere lade sig det befalde som godt er, oc af retsindig kjerlighed rette det, som bedre kan erfaris.

Psal. LXXVII. 6.

Jeg tænkte paa de dage af gammel tiid, paa de aar af ævighed.

Ærendlefs og Olsdorps Preste-Chrönike

kunde vel beqvemmeligen skiftis i tvende parter, den første part at handle om de catholiske Prester, den anden om de evangeliske. Men efterdi her ickun kand hafvis kundskab om de tre catholiske, som hafve levet her nest for reformationen, da maae det saa löbe sammen, at Personerne dog kendeligen ved Romertallet adskillies fra hver andre.

I. Her Henrik Ragaj.

Den förste Prest til dette sted, som mand kand læse om*),

Hiidkalded 1415	}	Prest her i 25 aar.
Bortdöede 1440		

---

*) Den förste som siunis at hafve haft Olsdorps kirke til Ærendlef annexered. (J. C.).

Fra vor Herres Jesu Christi naaderige födsel vare forlöbne otte hundrede aar oc nogle *), förend vore forfædre i Danmark ved Guds naade blefve omvendte fra hedenskabet, at ofvergive de dumme afguder, til christendommen, i luisens rige at tjene den lefvende Gud. Oc efterdi saadan Guds naadige oplüsnung hiid ad til religionens forandring skeede alt synden oc vesten fra, er det ikke tviff paa, at jo Lolland med de allerförste danske folk hafver annammet den sande Guds kundskab, som siunis fra Saxen, Meklenburg, Holstein og Friisland igennem Lolland at hafve udbredt sig ofver al Danmark. Nogle hundrede aar ere vel saa fra den for Christendoms begyndelse forbigangne, förend landet er blefven saa i visse sogne fordeelde, oc sognekirker allevegne opbygde. Naar da disse tvende kirker til Ærendlef og Olsdorp-sogner ere opbygde, læsis icke egentligen. Vel siunis det, som oc de gamle berette, at Ærendlef kirke er meget ældre end Olsdorps kirke, oc at begge sogner hafve i gammel tiid været eet sogn under een Prest, indtil Olsdorps folk blefve myndige oc med öfrigheds forlof finge de andre vestre byer Pugerup, Bjernes, Piledø oc Assenhylle den meste deel til sig, oc bygde sig self en kirke, kaldede sig oc self en Prest⁷, og lagde hannem en gaard til at boe udi, den menis, som nu Lauridts Olufsön i Bjernes iboer, hvorfor oc samme gaard endnu denne dag er anderledis paa udgift end de andre, gifver oc icke almueskorn til Presten, Kirken eller Degnen, som de andre Biernes-gaarde, men allene helmessekorn for sin helmesse mad⁸. Foruden samme gaards tilleg, sigis oc Olsdorps Prest at hafve haft i brug den jord, som er beliggende i Olsdorps kirkemark oc i Assenhylle mellemmark, oc blef Ærendlef prestegaard tilhörig, efterat sognerne blefve lagde til

---

*) Joh. Cuv. epit. hist. pag. 445, 474. (J. C.)

een Prest igien, hvorfor der findis icke som andetsteds annex-prestegaard. Thi den gaard i Bjernes ved slig forandring kom tilbage igien. Anden gammel snak om Olsdorp kirkes bygning vil Jeg her gaae forbi, heldst fordi den siunis icke vel at være grundet. Dette erfarer Jeg af gamle brevve, at begge disse forhem^{te} kirker langt ofver tu hundrede aars tiid hafve været tilhobe under een Prestes liturgi oc tjeneste. Den-förste Prest, som af gamle skrifter kan befindis under Pavedommet disse kirker at hafve betjent, hafver været Her Henrich Ragaj, som i en gammel Probistebog næfnis til det aar 1415, hvilket var det samme aar, som Johaunes Hus blef brænd til Costnitz, fordi hand actede at rette nogle af Pavens vildfarelser. Oc dette aar siunis af samme gamle bog at hafve været det aar, i hvilket bem^{te} Her Henrich Ragaj först er kaldet til dette sted. Det siunis vel at Olsdorps kirke med tilhörige byer er först lagt denne Prest til et annex; at hand saa hafver bekommet udi brug den jord omkring Olsdorp kirke, oc den i mellem-marken. Oc efterdi Presten til Olsdorp kirke hafde besværligt at nære sig af det lidle sogn, maae ham være tillagt fra kirken til videre beskeden at nyde de tu gaarde i Ærendlef, med landgilde oc al herlighed, som til des med rette laae til Olsdorps kirke. De tu gaarde ere de, som endnu gifve aarlig landgilde til samme kirke, den ene, som s. Peder Due sognefogede nu senist afdöede, skyldendis aarlig til Olsdorps kirke 3 pund biug; den anden, som Hans Nielssön nu iboer, skyldendis til samme kirke aarligen j pund biug. Der nu denne Kirke blev annexered til Ærendlef, meente Presten Her Henrich Ragaj, at disse gaarde med herlighed skulde fölg hannem, ligesom de för Olsdorps Prest paa nogen tiid fuldt hafde. Oc derfor aar 1437 udi sit prestedomms 22 aar (Olsdorp sogn maae da noget tilforn være hannem tillagt) da er ham formeent disse tvende Olsdorp-kirkes bynder,

sig at benyttige. Hvorfor han er bleven nödt til sligt for Biscopen i Othense at andrage. Biscopen hafver skicket bud oc befaling til Presten i Taarpe⁹, som da var Fuglseherreds Probist, at hand skulde den sag forhöre. Probisten hafver strax ladet næfne 14 mænd, som i den sag vidne skulde. Men de hafve svoret, sig icke rettere at kunde udforske, end at det gods i Ærendlef, som omtvistedis, hörde med rette til S. Lauridtses kirke i Oldsdorp, oc icke til noget Prestebord. Dette gamle Probistebref eller næfnshref findes beliggende at eftersee iblandt andre Prestegaards brefve. Dermed er den tvist blefven stille i Her Henrich Ragajs tiid, som skal være död tre aar derefter. Viidere finder Jeg icke om Her Henrich Ragaj. Hans handel derfor slutis med en *προσωποποιία*, i hvilken hand indföris ligesom self at udsige korteligen sin tilstand, oc derpaa at gifve sligt et Archilochium*):

Det aar, Johannes Hus blef brænd,
 Er Jeg til denne kirke send,
 En Prest alt efter Pavens skik,
 Oc om min rente trette fik.
 Jeg tænkt' af Oldsorps kirkes korn
 At blifve rig: Blef död tilforn.

II. Her Peder ¹⁰.

Hiidkalded 1440 }
 Döede . . 1478 } Prest her udi 38 aar.

Efter Her Henrich Ragajs död er Her Peder hiidkalded disse tvende kirker at betjene. Oc var dette hans

*) Sic n. forte ab Authore vocatus Jambicum dimetrum acatalecticum, constans duabus dipodiis, seu octo syllabis. Veluti 8 syllabarum Trochaicum dicitur Alemannium. Corv. Rythmol. p. 6. Αρχιλοχου μελος dicebatur hymnus, qui ad multos poterat accomodari. Vide Adag. Erasmi, pag. mihi 10. (J. C.).

förste aar, i hvilket hand kald hafver bekommet, et mærkeligt aar, for det nyttige oc saare fructbarlige tryckeries skyld, da först paafunden af Johanne Faustio til Mentz i Tydskland. Paa de tiider tiltog Antichristens mact, oc Pavens vildfarelser vædeligen voxte her i Danmark, saa vel som andensteds. Hvilket var oc deraf at eracte, at Kong Erik af Pomern, som Dronning Margrete tog i regimente til sig, var saa höjt af de papistiske lærere indbilded om den hellige grafs besögelse, Helliges lefninger at ære etc., at hand for sligt tog sig en rejse paa til den hellige graf, men paa vejen blef fangen af Tyrkerne, hvorfra hans undersaatte maatte ham dyre rantzonere. Kom saa ind igen i Danmark med mange noder oc moder, oc afskaffede mange lovlige danske sæder, undersaatterne til allerstörste mishag, som foraarsagede had oc mæget ont, at hand maatte udfare igen af riget, og det kongelige regimente kom saa til Hertug Christopher af Bajerren, aar 1439, en herömmelig Konge ofver Danmark oc Norge oc med tiden ofver Sverrig. Saa snart nu denne pavelige lærere kom til dette sted, hafver han yppet den trette igen om de tvende Olsdorps kirketjennere, som för i Her Henrich Ragajs historie er ommælt, oc derfor indstefnede Probistens dom af Torpe for Biscopen af Othense, formennendis, at efterdi disse tvende gaarders landgilde oc anden herlighed havde fuldt Olsdorps Prest, förend nogen annexering skeede, da burde hand oc samme herlighed efter annexeringen at nyde. Men sligt kunde ham ikke gelinge; thi det blef alt beviist, at disse gaarders landgilde var Olsdorps Prestes bevilling for hans indkomsters ringheds skyld. Nu hafde Ærendlefs Prest Olsdorps prestelige indkomst til, dermed skulde hand lade sig nöje, oc Olsdorp kirke skulde self nu nyde, det hun för mist hafde paa nogen tiid, af de tvende gaarde i Ærendlef beliggende. Saa hafver Biscop Henniche i Othense dömt Her Peder i

Ærendlef oftbem^{te} tvende gaarde fra, oc dömt Olsdorp-
kirke dem til. Dommen findes her endnu gammel paa
pergament, datered aar 1440. Videre finder Jeg ikke be-
skrevet om denne Her Peder, andet end efterdi det befin-
dis, at hand hafver været Her Rolufs formand, da hafver
hand levet indtil aar 1478, det er 38 aar. Vel sige de
gamle, at denne Her Rolufs formand var oc Probist, oc
at Her Roluf saa efter hannem traade baade til Preste-
kaldet oc Probistembedet, men derom er endnu intet
skriftligt funden. Nu indföris Her Peder ligesom i egen
person sin historie at ende med efterfölgende Anacreontico *).

Udi det aar, der Jeg blev Prest,
Er tryckeri paafunden.
Miin Formands sag om renten bedst
Jeg meent' at være vunden.
Men der Jeg kom til dette sted,
Jeg andet fik at vente.
Den sag gik Olsdorps kirke med,
Oc lang tiid her Jeg tjente.

III. Her Røluf.

Hiidkalded 1478 }
Döede . . . 1517 } Prest og Probist tillige i 39 aar.

Aar 1478, der salig oc höjloflig ihukommelse Konning
Christian den förste af det nafn, oc förste Danske Kon-
ning af den Oldenburgiske stamme, hafde tilforne besøgt
Paven i Rom, hafver hand med Pavelig myndighed oc
forlof stiftet den höje schole i Köbenhafn. Samme aar
som dette vor fædernelands herömmelige Academie först
stiftedt er, efter forhemelte Her Peders död, er Her Ro-
luf forordned at være baade Prest til Ærendlef oc Olstrup

*) Anacreon (a quo dicitur carmen Anacreonticum) fuit Poeta
lyricus, ex Teo Joniæ urbe oriundus, acino uvæ passæ, ut Fabius
senator Prætor, poto in lactis haustu uno pilo, strangulatus. Plin.
libr. VII. cap. 7. Tom. I. pag. mihi 301. (J. C.).

kirker, samt oc Probist i Fuglseherred*). I Taagerup fundis et Probistebref, som for^{ne} Her Roluf hafver udstedt aar 1480. Oc sigis denne Her Roluf at hafve været den Othense Her Biscops vicarius oc fuldmæctige ofver al Lolland, til med at være nobilitered oc frigjord af Paven. Er det saa, da maae hand hafve været i den anseelige danske fölge (dog för han blef hiidkalded) med höjbem^{te} Danmarks Konge, igennem Tydskland, til Paven i Rom, at hannem der slig nogen ære kunde være vederfaren enten for lærdom, eller for flitig opvarten oc tjenneste. Oc kunde hand saa med tiden været forordned til dette kald, oc end derforuden med noget Vicari blefved aflagt. Findis her oc et sognevinde, hvilket Her Roluf hafver forhverfet paa Ærendlef sognestefne, aar 1483, Söndagen nest for Ægidii Abbatis dag, lydendis, at Ærendlef-ejere hafve stedse haft deris fri ofverdrift igennem Hyldtofte udad Saxfed, u-iledt i alle maade, at ingen hafver dem det formenet, eller deris qveg optaget og opjaget. Saa al handelen om denne Her Roluf gifver tilkænde, at hand hafver været en nyttig Mand for landet, for herredet, for sognet oc for ejerskabet, saa hans nafn oc ryckte ej döer, mens Ærendlef er til. End er oc dette hannem til bestandig amindelse, at hand hafver plantet de eeger runden om Ærendlef kirkegaard, som mand fra mand indtil vor tiid veed om at mælde, hans nafn til det bedste for sligt oc andet at ihukomme. Oc dersom hand samme eeger hafver sæt og plantet, det förste aar hand kom til dette sted, da belöber det i dette aar 1654 til 176 aar fra den tiid, saadan zierlig plantelse skeed er. Langsommelig tiid

---

*) Provincie Ornithopotamiensis præpositus. Thi Fuglsö hafver sit nafn af Fugle, som bygge oc quidre udi lunde oc skofve, oc söen, som findis ej langt der fra. Derfor kand Fuglsö kaldis Ornithopotamia, eller rettere Ornitholimna. (J. C.).

hafver denne Her Roluf dette sted betjent, vel til aar 1517, da hans eftermand Her Laurits Jibsön hiid kaldet er, hvilken tiid bedrager sig til 39 aar. Intet viidere, som mærkeligt er, befindis at være antegnedt efterkommerne til underretning om denne mærkelige gamle mand. Nu andragis den goode Her Roluf ligesom self personlig sin tilstand kortest at fremsige med paafølgende danske Heroico *):

Jeg nu følger her nest, som Roluf heder med ære,
 Jeg blef Ærendlefs Prest, strax Herreds Probist at være,
 Der vort Academi blef stiftedt i Dannemarks rige.
 Paven gjorde mig fri, Jeg tord' ej nogen mand vige.
 Sognet glemmer ej mig, thi Jeg paa Ærendlef-stæfne
 Vilkaar bragte for slig', at ejere-brefve mig næfne.
 Mens de eeger bestaae, som sig om kirken udbrede,
 Roluf glemmis ej maae, thi hand dem plantede spæde.

IV. Her Laurits Jibsön.

Hiidkalded	1517	} Prest til dette sted i 34 aar.
Reformeret o: i Religionens handel sæt til rette	1537	
Döede	1551	

Det er alle vitterligt, at den Babyloniske hore, den rette Antichrist, den Romerske Pave i sin störste flor begyndte ret vældelig at hælde, oc jo meere oc meere at falde, der den Guds mand D. Morten Luther (hoos os oc alle billigen i hæderlig ligesom salig ihukommelse) begyndte at ofverbeviise Paven sine mange vildfarelser, som

---

*) Saadant et Heroicum kaldis ellers Arrhöensianum, ab Authore M. Andrea Arrhöensi, som sligt et riim beqvemmeligen hafver först paafundet at bruge til sit Hexaemerum Danicum, som ligger endnu i dvale. (J. C.). Ordene: „som ligger endnu i dvale” ere senere af Forf. rettede til „som længe laae i dvale, men omsider er kommen for dagen.” Hexaemeron udkom i Trykken 1661.

skeede aar 1517, oc saa med tiiden at beviise hannem at være den sande Antichrist. Udi dette samme aar eractis Her Roluf den mærkelige mand (dog Pavens anhängere med andre den tiids geistlige) at være död. Men at han skulde kaldis Pavens anhängere, det skeer efter gemeen dom oc mening, fordi hand lefvede under Pavedommet. Ellers er det saa langt fra, at vi hannem ville dömmе, at vi jo sætte det til Gud allene, oc bekænde, at den samme Gud, som i den stoore forfølgelse under Achabs regimente bevarede sig 7000, som icke hafde höjet knæ for Baal, endog Elias meente sig at være ene ofverblefven af alle dem, som troligen tjente den sande Gud, den selfsamme Herre oc Gud hafde sig vel mange tusinde retsindige bevaret under den papistiske vildfarelse, hvilke vare Gud self bedst oc icke verden bekændte. Udi dette samme aar, der Her Roluf döede, oc s. forbem^{te} Luther hafde begyndt Pavens vildfarelser at ~~aabenbare~~, siunis det af gamle böger oc brefve, Her Laurits Jibsön at være i Her Rolufs sted hiid kalded, Preste-embedet dog allene, oc icke Probist-embedet, at betjene. Saa hafver Her Laurits i Pavedommet, oc efter den tiids pavelige maneer, betjent begge disse kirker vel henved 20 aars tiid, for Reformationen for alvor i Danmark angik. Thi enddog s. oc höjsalig ihukommelse Konning Frederich den förste af det nafn vel ofte prøfvede den rette religion ofver alle sine lande at fremme, oc Pavens vildfarelser at udrydde; saa hafde hand dog herudi allerstörste hindring, saa vel som hans Majest. höjberömmelige sön, den goode, fromme og retsindige Konning Christian den tredie. Dog der denne höjpriselige Herre blef kroned efter mægen modstand i Köbenhafn aar 1530, var det hans Kongel. Majestätis förste omhu at fremme Guds ære, oc fordre den sande Guds tjenneste. Hvilket för det uhinderlig skee kunde, maatte den goode Herre oc retviise Konge, udi samme sin kro-

nings aar, alle kirker i Danmark lade reformere oc rette efter den Augsburgiske bekændelse ved D. Johan Bugenhagen. Til des bedre fremgang blefve indviede 7 evangeliske Superintendenter, i forrige Herrer-Biscopers sted, som aaret tilforn 1536 vare afskaffede. Saa efterdi denne vor Her Laurits Jibsön blef efter denne reformation ved embedet, da er hand oc med andre i dette aar 1537 sæt til rette, oc er blefven grundelig underviist i Religions handel. Oc er hand saa blefven til stoor saligheds glæde en evangelisk prædikantere. Hand hafver oc været den første Prest, som paa dette sted hafver levet i ecteskab. Oc strax udi sit ecteskab hafver hand antaget sig dette mærke i sin signetring at före oc bruge .

Hand hafver oc derhoos brugt til sit gemene sprok disse Guds aands ord af XIII cap. v.4 i skrifvelsen til Hebræer: Ecteskabet er hæderligt iblandt alle*). — Denne Her Laurits Jibsön hafver end aar 1551 været i lifve, oc Dominica Cantate hafver hand udstedt et sognevinde, anlangende Lundemark, som findes her iblandt byysbrevvene. Men samme aar skal hand være hensofvet, efter at hand hafde begge disse sogner for en sjelesörgere betjent paa 34 aars tiid. Oc gifver hand os sin tilstand korteligen at forstaae, ligesom personlig fremsigendis efterskrefne Alexandrinum**):

Her Roluf düede bort, der Luther Gud til ære
Guds ord med fremgang good begyndte först at lære.
Da Jeg blef kaldet hiid, oc efter Munke-skik
Betjente dette sted, til Jeg forstand oc fik.

*) En vidtlöftig Udlægning af Signetmærkets symbolske Betydning er her udeladt. Udg.

**) Sic dictum ab Alexandro quodam Italo carminis hujus Authore, ut censet Opitius. (J. C.).

Lof skee den Herre Gud, som mig saa vel omvendte
 Samt alle danske folk, at vi Guds vei ret kændte.

Jeg var den förste Prest, som udi Ærendlef
 Til helligt Ecteskab forlof friit gifven blef.

V. Her Jörgen Ticke.

Hiidkalded 1551 }
 Bortdöede 1565 } Prest her i 14 aar.

Den anden evangeliske sogneprest til Ærendlef oc Olstrup sogner hafver været Her Jörgen Tike, som er kalded hiid strax efter Her Laurits Jibsöns död. Oc hafver denne Her Jörgen været paa dette sted den förste Prest, som hafver seet oc læst den gandske Hellige Skrift paa danske tungemaal, eftersom den naadige Gud opvacte oc skyndede den højberömmelige Herre, Konning Christian den tredie, til mæget got at forrette Guds hellige navn til ære, at den s. goode Herre da iblandt andet lood oc Bibelen fordanske, oc i trycken bekaaste, ved de tiider som Her Jörgen Ticke blef disse tvende kirkers Prest eller Prædikere. Under denne Her Jörgen hafver den prestelige indkomst af disse sogner været paa det højeste. Decimanterne var 88 i tallet, hvilke foruden den rette tiende efter ordinantsen iblandt anden smaaredsel hafver gifvet en stoor helmissemad, hver boemand 17 bröd, et böste flesk, $\frac{1}{2}$ gaas, j medister etc., hvorom den gamle förste Probistebog er at læse, som findes i Östofte, om den icke er forkommen. Efter gemeene dom oc meening hafver denne Prest været successoribus suis ex parte beatorum, vel eo potissimum nomine, quod ipsi neque fuerit filius, neque Nimrod*). Dog hafver denne s. mand oc haft sit kaars i andre maa-

---

*) Dersom de Chaldæer hafde forstaaet tydsk, da vilde vi skemtviis sige, at de hafde kaldet Nimrod saaledes, qs. Nim-brot ø: een som tager andre brödet af munden. (J. C.).

der, oc under sit kaars vel betænkt de Christi ord: Vil nogen komme efter mig, hand forsage sig self oc tage sit kaars, oc följe mig (Matth. XVI. 24). Synderlig hafver hand oc stedse tröstet sig ved, at kaarset oc trængselen, som er stacker oc læt, skulde gjöre ham over al maade en ævig victig herlighed (2 Cor. IV. 17.). Derfor hafver hand til gemeene spraak brugt dette Pauli ord: denne tiids piinactighed er icke den herlighed verd, som skal aabenbaris paa os (Rom. VIII. 18.). Med hvilket spraak kom

beqvemmeligen ofver eens dette hans signet-mærke , et kaars igennem et sirkelslag, eller en rund kreds. Hvoraf kaarset betyder denne tiids piinactighed, men kredsen betyder ævighed. Kaarset hafver allevegne ende, men udi kredsen seis ingen ende. Saa faaer oc denne tiids piinactighed en good oc salig ende for de retsindige Guds börn oc taalmodige Jesu Christi kaarsdragere, men den paafölgende ævigheds herlighed, som skal aabenbaris paa denem, faaer aldrig ende. Bem^{te} Her Jörgen Ticke hafver betjent denne menighed i Ærendlef oc Olstorp sogner fra aar 1551 til aar 1565, det er i 14 aar. Thi hans döds tiid oc aar erfaris af den ramme, som ligger ofver hans graf i Ærendlef kirke. Her med endis Her Jörgen Tickes handel, hvilken hand per προσωποποιίαν indförer noget om at mælde med nestfölgende Aristophanico *):

Ved de tiider som Bibelen gandske
Först blef ynskelig printed paa danske,
Jeg hiid kaldtis at prædik' oc lære.
Kaarset taaligen vilde Jeg bære,
Glæden siden bestændig at nyde:
Sligt kand ocsaa mit mærke betyde.

*) Aristophanicum dicitur ab Authore Aristophane, qui Poëta fuit Comicus ex Lindo Rhodi oppido. (J. C.).

VI. Her Jörgen Matssön Griim.

Hiidkalded 1565 }
Bortdöede 1587 } Prest her i 22 aar.

Her Jörgen Griim hafver været den tredie evangeliske sogneprest til Ærendlef oc Oldorps kirker, som efter s. Her Jörgen Tickes död er lovligen hiidkalded. Paa de tiider oc i samme aar som denne Her Jörgen er hiidkommen, er der anrettet af de papistiske i Hispanien et stoort bloodbad. Thi der de ikke kunde i disputation bestaae de evangeliske, hvilke brugte aandens sverd, som er Guds ord, da hafve de samme Papister bragt det saa viidt, at öfrigheden misbrugte det verdslige sverd imod evangeliske oc sande Jesu Christi bekændere. Der blef og flitteligen randsaget oc smaaligen efter de Lutherske sögt oc leedt, oc naar de kunde findis, blefve de ynkeligen piinte oc henrettede. Oc efterdi saadan inquisition oc randsagelse blef först begyndt i Hispanien, för den iligemaade paa andre steder efter samme spanske maneer blef optagen, da er den kalded inquisitio Hispanica, den spanske randsagelse. Hvilken inquisitio oc randsagelse begyndtis allerförst for Jödernes skyld der i landet, som loode sig vel döbe, men efter daaben vilde beholde deris jödiske cæremonier oc skickelser. Men siden, efter at Luther havde anfanget Evangelium ret at prædike den Romerske Antichrist til anstöd, da brugtis denne inquisition uden forskæl imod alle, icke allene Jöder, men enhver som kunde i ringeste maade være fortænkt for at være anden Religion end den papistiske tilfældig, som Sleidanus skriver*). Udi de tider oc aar, der denne Her Jörgen denne Guds menighed betjente, hafver den besværlige siv aars fejde været medlem höjloflig ihukommelse Konning Frederich den anden oc de Svenske. Oc i samme besvær-

*) Jo. Sleid. de Statu Religionis libr. XIX. pag. mihi 587. (J. C.)

lige tilstand er det först begært af Presterne ofver alt riget (Presterne i köbstæderne og de, som vare under jure Patronatus, undertagen), at de vilde godvilligen, hver af yderste formue komme deris betrængde Fædreneland til hjælp med pengeskat, oc andet ¹¹. Hvilken naadigste begjæring Presterne hafve oc underdanigst saaledis efterkommet, at enhver hafver frivilligen gifvet efter sin formue, oc icke efter indkomst, 10, 12, 16, 20, 24, 30 rix dr, alt enhver efter sin lejlighed, som er at see af det gamle skatte register, som er indfört i min huusbog. Efter dette er saadan frivillig skat blefven til en aarlig skat med mægen medfølgende anden besværing paa den prestelige stand. Herre stat os bi. Saa er da i denne Prestes tiid Prestetyngen foröged, men Presterenten forringed. Thi foruden det at helmissemeden i dette sogn er saa viidt forringed, at hver mand, som gaf 17 bröd, hafver nu faaet afkortning paa 12 bröd, som Proustebogen udviiser: da end i almindelighed hafver alle Lollands Prester udi Velb. Hak Ulstands Aalholms leensmands tiid, som hafde Bønder oc Tjenere, mist herligheden af dem, nemlig stedsmaal oc fæste, oc end paa nogle aars tiid nöde de allene det bare landgilde, oc intet hofveri, ægt oc arbeid, der Lolland oc Falster var blefven Dronningens lifgeding efter höjhem^{te} Konning Frederichs död. Hvilket hofveri blef dog med tiiden igen bevilgedt, men herligheden hafver icke mange fra den tiid nödt. Tiit oc ofte mens denue Prest lefvede, oc siden hafver menige Lollands Prester med deris stoore bekostning oc umage suppliceret om deris forrige frihed igen at erlange, men gandske tilforgefvis. Saa endog Cancellarius Velb. Jacob Trolle anammede af de lollandske Presters fuldmægtige sin skenk, oc lofvede siin største fliid for dennem at anvende, kunde hand dog intet udrette, successum bene et feliciter inceptum impeditibus invidis Ecclesiastici ordinis osoribus, som ordene

(12^a)

liude i den gamle Fuglsöeherreds Probstebog om Prestesager (fol. 18, 79, 80, 82, 162, 168, 180, 211). Oc er samme Probstebog paa adskillige steder verd herom at læse. Udi denne Prestes tiid hafver oc Velb. Mogens Göje, Kongl. Majest. Befalingsmand paa Gudland, ladet Galmunddorp afbryde, oc der igen opbygge Bremmersvold, Presten til liden fordeel; men Kjelsdorpgaard, som siden er kaldet Syndergaard, var alt tilforn af de Göjer opbyggt.

Her Jörgen Griims signetsmærke hafver været dette , hvilket siunis at være sammensat af efterskrefne grædske bogstaver T.H.Y.M. Ligesom hans gemeene spraak kunde hafve været dette τα περί ὑμῶν μεριμνᾶτε, det er, tager eder self vare*). Der da denne s. mand hafde betjent denne Guds menighed med ordet oc sacramenterne paa 22 aars tiid, hafver Gud hannem naadeligen hjemkaldet, oc fra mæget ont forløst¹². Hand hafver efterladt sig sin bedröfvede hustru oc een eneste daatter, som hafve udstaaet efter hannem stoor verdens modgang. Derom skal viidere handlis udi historien, som efterfølger. Nu andrager Her Jörgen Griim udi anskrefne προσωποποιία sin handel paa det korteste at fremsige ved saadant et Madrigale*):

Det aar den Spanier tog for først af randsage,
 Hvor nogle fandtis, som fra Paven vige torde,
 Dem at forderfv' i grund, til döde dem at plage:
 Det aar som danskes sverd for Falkenberg slog ned
 De mange svenske mænd, oc afbræk stoor dem gjorde,
 Blef Jeg forordned Prest til denne Menighed.
 Jeg ved Guds naade saa paa dette sted med fliid
 Guds ord forkyndet har i tu oc tiv' aars tiid.

*) En vidtlöftig videre Udvikling af disse Ord er her udeladt.
 Udg.

**) Madrigale Italis sic dtr. qs. madre della gala ο: mater de sententia, oc saa kaldis saadant et riim, der i 8, 9 eller 10 vers hafver en fuld mening. Corv. Hept. Dan. cap. 20. pag. 181. (J. C.).

VII. Her Mogens Hanssön ¹³.

Hiidkalded 1587 } Prest her i 2 fulde aar
 Aftackede 1589 } oc flux hen i det tredie.

Her Jörgen Griim döede aar 1587 den Dom. II Epiph. oc blef begrafven tiisdagen derefter den 17 Januarii. Efter hans död maatte det opstaae med kald nogen tiidlang for adskillige aarsager, oc end meest fordi Velb. Mogens Göje var uden riget i hans Kongel. Majest. oc rigens ærende. Desmedlertiid loode sig her paa kaldet höre tvende Capellaner. Her Lauridtz Hanssön i Vestenskof prædikede Fastelafns söndag, oc siden efter hannem Her Jens Rasmussön, Capellan i Östofte, hvilke begge blefve med taksigelse afskedigede, eftersom deris lod ej var her falden, som Prohibitobogens ord liude. Omsider oc langt om længe blef hiid forskrefven en ordinered Prestemand ved nafn Her Mogens Hanssön, som nogle gange forrettede tjennesten i begge kirker, oc behagede det den goode Gud hannem til denne menighed at beskikke. Thi udi samme forskrefne aar, Dom. Jubilate, hafver Velb. Henning Göje til Kjeldstrup paa sine brödres Absalon Göjes til Kjeldstrup oc Mogens Göjes til Bremmersvold deris vegne, oc med lensmandens, Velb. Hak Ulfstands, fuldmættige*), samt fleere udnæfnde kaldsmænd af begge sogner, gifvet bem^{te} Her Mogens Hanssön fuldkommeligh kald til at være denne menigheds sjælesörger oc sogneprest. Oc samme dag hafver Probiten Her Jörgen Christensön i Östofte handlet Prestenken Abel s. Her Jörgens oc Her Mogens Hanssön imedlem, om en genant, som hand hende aarligen skulde gifve, oc derpaa blef hand udi velb. gode folkes nærværelse af Probiten trolofved til bem^{te} Abels s. Her Jörgens efterleverskes daatter, ved nafn Margrete Jörgensdaatter. Saa

*) Thi paa de tiider befattede Kongens leensmænd sig mæget med Prestekald, hvilket nu er baade dem oc Bisperne forbüdet. (J. C.).

ectede Her Mogens Margrete Jörgensdaatter, som Her Jörgen Griims oc Abel Her Jörgens daatter. Oc med Abel sin hustrues moder blef hand forened om nogen aarlig genant. Hvorledis de om naadsens aar ved Probisten blefve contraherede, derom kand læsis Probistebogen om Prestesager, fol. 103. Oc i denne contract medlem dem om naadsens aar er dette til denne sted særdelis at mærke: At enddog baade korn oc hö i rugmarken hörte Preste-enken til efter den aarsens tiid, oc Hyldagers mark var da til vintermark, icke des mindre blef Bregnelund, som ligger österst i marken, til marken uberegnet, at være icke Preste-enken gandske til [at] nyde med græs oc hö, som anden engbund i samme mark, men at samme Bregnelunds hö skulde i tu deele være Her Mogens oc Abel til lige skift, ligesom vaarmarks hö oc anden gröde. Det maae endeligen være kommen deraf, at Bregnelund siunis af bæk oc gryfter der runden om i fordumtiid at hafve været et indtagen oc indluct egnemærke for Presten, hannem til hvert aars nytte med höbund oc efterauret¹⁴, indtil det hafver en Prest her paa steden faldet for besværligt at holde det i fred, hand hafver da lagt det ud til marken. Som mæget i fordumtiid er saaledes forkommet, forsömmet, forringet oc forrygt af det, som kunde være Presterne paa dette sted til stoor nytte, for forstum tiids naklessigheds skyld. Oc denne samme contract kunde endnu være som et vidnisbyrd til, at det hafver saaledes haft sig med Bregnelund i gammel tiid, oc at en Prest paa dette sted kunde vel efter gammel maneer med indluckelse gjøre sig Bregnelund nyttigere, end lade den saa være udlagt at fölgis med marken. Der denne Her Mogens oc Margrete Jörgensdaatter vare komne i ecteskab, hafver deris goode forligelse ickun varet stacket. Thi den retsindige kærlighed er snart blefven i begges hjerter forkölned, dem begge til fald, sorg oc ulycke. Thi hun hafver ord for, at hafve

foractet sin mand, oc elsket andre meere end hannem. Hun oc saa længe förde paa hannem for Velb. Mogens Göje, indtil hand blef Her Mogens saa gram, at hand forsoor at höre hans prædiken, oc stedse sögte Fuglsö kirke. Her Mogens ofver sligt hafver taget ilde af sted med sin hustrue, oc er blefven saa forvirred oc forvilded i al sin handel, at hand hafver slaget sig til idelig druckenskab, oc til sligt sögt selskab baade hjemme i sit huus, oc hoos sognefolkene, oc i köbstederne, Slig hans druckenskab hafver hannem foraarsaget slagsmaal oc skelderi med sine handelsmænd oc selskabsbrödre, hvorpaa er fuld stoor forargelse, oc en mæget ond huus-skik i denne Prestegaard. For sligt hafver Probisten Her Jörgen i Östofte været foraarsaged noglegange at stefne Her Mogens oc hans hustrue for sig i rette, dennem at paaminde. Oc end den 10 Decembr. 1588 maatte Mogens udgifve i Östofte Prestegaard sin strenge forplict paa sit lefneds bedring, under sit kalds fortabelse. Men efterdi hand icke vilde sig forbedre efter forplicts indhold, saa blef hand stefned til landemode, som holdtis i Mariæbo den 6 Septembr. 1589. Oc paa det der da icke skulde gaae en haard dom ofver hannem, bad hand om naade, oc forplictede sig paa landemodet selfvillig at resignere, oc gensige Gud oc menigheden sit kald, eftersom hand det allerede self i mange maade forkast hafde med et forargeligt lefned.

Der efter den 16 söndag Trinitatis hafver Her Mogens resigneret, oc efter löfte oc gifne forplict hafver gensagt sit prestekald til Ærendlef oc Olsdorp sogner, oc dermed aftackede menigheden, bedende om forladelse. — Det er mærkeligt udi denne post, at hjerte, mund oc lefned fölgis ad, saa mund taler af hjertens grund. Thi udi den sted, at de andre gode s. Prester her paa steden hafve haft hver sit synderlige tænke-ord oc symbolum efter det, som de sig ideligst vilde erindre i, da hafver denne Her

Mogens haft til ordspraak dette: *Min bord-ende, bog oc kanden*¹⁵; hvorom er at see den gamle Probiste-sagebog fol. 157, a. Thi hand hafver, som hans lefnets beskrivelse gifver tilkænde, været paa dette sted vist

For sin bord-ende en daare, vederstyggelig blandt de viise.
I sin bog et sviin, rodende iblandt perler.
I sin kande en kæmpe stærk iblandt de ædruelige.

Oc med Kande idelig brugt følger der gjerne Kort oc Kride, hvilke 3 K misbrugte foraaarsage meget ont, og særdelis, da födis der af disse 3 K, naar de misbrugis 3 andre K, som aldrig hafve været gode, nemlig: Kæde, Klammer, Kummer. — Der Her Mogens her hafde resigneret, begaf hand sig til Rostoch, og derfra til Gudland, hvor han hafver faaet forfremmelse igien, uden tvifvel ved den velb. mands Mogens Göjes tilhjælp, som var K. M. befalingsmand der paa landet. Oc der opholdt han sig til sin dödedag, oc som haabis efter alvorlig pænitentze fremdrog et retsindigere lefned, oc blef siden tro indtil enden. Men hans hustrue blef her efter hannem, oc omsider kom i ecteskab med en Degn, ved navn Frederich her paa steden, som oc siden blef afsat, for et qvindfolks skyld, som hand hafde ilde medhandlet, paa marken hendis klæder skamfered, oc mit op paa laarene dennem afskaaret. Hand fik dog igjen oprejsning, oc bekom en tiidlang derefter Skörning degnekald. Denne Her Mogens var da sogneprest her til steden udi tu aar oc 21 uger. Hand indföris nu her at udsige sin tilstand udi efterskrefne *Elegiaco*:

Jeg Magnus, det er stoor, til embedet var ringe,
 Men til et lystigt laug Jeg hafde sind oc mood.
 Jeg fra forargelser mig icke vilde tvinge,
 Min hustru var Jeg ond, oc hun var mig ej good.
 For sligt Jeg blef betænkt, som ßfrigheden raadde,
 Fra disse kirker tu slet at afsige mig.
 Til Rostok drog Jeg först, Jeg Gudland siden naaede,
 Der fik Jeg lejlighed, oc döede christelig.

VIII. Her Jörgen Pederssön ¹⁶.

Hiidkalded 1589 } Sogneprest her i 31 aar
 Bortdöede 1620 } oc Probist udi 6 aar.

Den femte evangeliske sogneprest til Ærendlef og Olstrup sogner var den s. meget hederlige oc berömmelige mand Her Jörgen Pederssön, hederligen oc erligen föd i Jydland, oc af Guds synderlige forsiun hiid forfremmed af slig occasion, som her eftertegnis.

Aar efter Christi byrd 1568 er den s. mand, da et barn, sat i Nyborg-schole, oc hafver der været en discipel i fem aar.

Aaret 1573 kom hand derfra til Othense-schole oc af s. mester Bertel Lang ¹⁷ (mine börns mormoders fader) da Rectore scholæ, siden sogneprest til vor Frue kirke sammesteds, blef sat i fierte lectie, oc frequenterede der i 9 aar.

Aar 1582 er hand af scholen udvald og kalded til at være nederste hörer samme steds.

Aar 1584 den 26 Martii resignerede hand der sin bestilling, forföjendis sig til Köbenhavns Academie, hvor hand deponerede, som det kaldis, oc i studenternes tal blef indskrefven samme aar Paaske aften. Oc samme aar der efter den 13 Novembris er hand tilbagekalded fra Academiet, at være scholemester i Nyborg, hvilken sin bestilling hand hafver troligen forestaaet, indtil aaret der efter den 19 Julii hand da blef ordinered til at være Guds ords medtiennere oc Cappelän der i Nyborg.

Aar 1586 er hand kalded fra Nyborg at være Capelän til Graabrödre i Othense, som da var den fornemmeste kirke der i byen, förend S. Knuds kirke blef til offentligere Guds tjenneste forordned, hvilket hellige kald hand troligen fra den 24 Aprilis i samme aar, oc derefter foort frem paa halffierde aars tiid, troligen forestod.

Aar 1589, efter at Her Mogens Hanssön her i Ærendlef hafde resigneret, oc dette kald var ledigt, blef den s.

mand bem^{te} Her **Jörgen hiid** ofver befördred, oc lood sig til et helligt oc lovligt kald i begge kirker höre, lige S. Michælsdag for^{ne} aar, oc derefter Dom. 19 Trinit., som indfaldt den 5 Octobris, blef meget lovlig kalded til en sjælesörgere, oc dette steds sogneprest. Derefter forreiste hand til Othense, at vies med sin trolofvede fæstemöe Anne Hansdaatter, oc deris bryllup blef höjtideligen holdet efter christelig vielse oc Guds tienneste, i kirken forretted, paa Othense raadhuus den 11 Novembris, som er S. Mortensdag, hvorefter de begge hiid til steden den 1 Decembris ere ofverkomne, i Guds nafn at sætte oc fæste deres boepæl; de hafve saa lefvet der efter tilsammen i et christeligt ecteskab 30 aars tiid, oc 9 maaneder dertil. Deres ecteskab blef af Gud desmidlertiid velsigned med 10 börn, 5 sönnere oc 5 döttre.

Aar 1614 den 8 Septembris, Bispen, den ærværdige mand, M. Hans Knudssön da var her i landet oc Probi- sten her i herredet, den hederlige mand Her Hans Hans- sön, sogneprest i Rödbye, var meget siug, blev denne sa- lige mand Her Jörgen Pederssön fordred til Bispen i Gur- rebye kirke, oc hannem da der af den velbemelte mand Bispen det hederlige Probiste-embede 'er betroed. Saa det mærkeligt, at her paa den tiid en Probist ofver herredet blev beskicked förend den forrige enten afdöede, eller fri- villig qviterede oc resignerede. Thi her vaare saa tillige tvende hederlige, loulige oc vel beskicked Probister i dette herred, af den aarsag, at den eene laae dödsuig, var ei liifstegn, oc Bispen viste icke, naar han kunde saa snart landet igien her visiterere. Dog lefvede disse tvende goede mænd alleniste tilhobe med hverandre i lige verdighed oc embede udi 10 dage. Eftersom s. Her Hans Hansön i Rödbye döede degefter den 13 söndag Trinitatis, som vaar den 18 Sep- tembris, oc blef saa den 20 Septembris af denne hederlige mand Her Jörgen Pederssön hederligen begravved. Hvorom er videre

underretning i Probiste-sagebogen, med s. Her Jörgens egen haand. — Det bör oc ikke her at gaais forbi, at der s. Her Jörgen Pederssön hafde været Probist her i tu aar, da paa-kom den disquisition imod Biskop M. Hans Knudsön, som eractedis at være een Crypto-calvinianus med mange oc adskillige fleere sine coætaneis haade paa Academiet, oc her oc der i riget, hvilket kommende onde, som en ret slange- oc ögle- forgift blef i tiide forekommed, dæmped oc forhindred ved Guds synderlige naade, oc høj-öfrigheds christelige omhyggelighed. Thi aar 1616 blef bem^{te} Her M. Hans Knudsön indstæfned til herredage i Köbenhafn, oc der blef hannem ofverbeviist: 1. At hand aldrig! hafde trolig commenderet sine Prester den Augsburgiske confession, med Lutheri oc Philippi skrifter. 2. Men langt meere i offentlig prædicken samt disputation, saa vel oc i samqvøm oc i privat-samtale hafde fremsat oc forsvaret adskillige Calviniske vildfarelser. 3. At hand oc ofte i sine visitationer hafde forskrecket undersaatterne her i stiftet, at det snart icke vilde gaae dem bedre i religionens sager, end det gik mange i Hispanien under den strenge spanske inquisition oc randsagelse, samt mange i Ængeland under den Marianske forfølgelse. 4. At hand oc hafde kaldet af spot vor gode danske kirke-ordinantz en herlig ordinantz, at siv galne bönder skulde kalde en Prest¹⁸. Da af de vidnisbyrd, som hannem treffede for den förste oc anden post, vare denne s. mand Her Jörgen Pedersön, oc Her Hans i Nyköbing hannem de svaareste vidne, som med eed begge bekræftede, at hand ofte havde commenderet dem Calviniske skrifter, som u-mistelige böger. Der da Bispen svarede for retten, at det ord *u-mistelig* var aldrig hört af hans mund, da sagde Her Jörgen: si non hoc at æquivalens, og sagde end ydermeere: det kand icke Bispen necte, at eengang hand sad ved mit bord, der mine börn lesde, oc jeg befalede dem at neje i Jesu nafn, hand da

jo efter lesningen sagde til mig: alt ere end I saa viise som de andre. Probisten Her Jörgen spurde, hvorudi? Bispen svarede: derudi at I befaler eders börn at böje knæ i Jesu nafn, hvor staaer det skrefvet? Probisten svarede: det er beskrefved oc befaled af Guds aand self ved Apostelen, at alle knæ, deris som ere i himlene, paa jorden oc under jorden, skulle böje sig i Jesu nafn. Da svarede Bispen: ja ligesom Ænglene udi himlene, og Djæfflene i helvede, der ikke hafve knæ, böje sig, oc ære Jesum alleeniste aandelige viis, saa skulle oc vi böje knæ, icke de legomlige, men alleene de aandelige knæ i Jesu nafn. Da reiste Cantzeler Christen Friis til Borrebye sig ifrig op, oc sagde til Her Jörgen: Tu, autem Dn. Præposite, quid ad hoc Episcopo tuo respondisti? det er: Hvad svarde I eders Bisp herpaa? Probisten sagde: Magnifice et perillustris Dn. Cancellarie, quod sentiebam mox regerebam, spirituales sc. creaturas flectere genua suo more, nos nostro, det er, at Ænglene oc Diefflene böje knæ paa deris aandelige viis alleene, men vi paa vor aandelige og legomlige viis tillige. Da sagde Her Cantzeler: det var ret svarred. Som da Doctor Hans Resener Biscop i Köbenhafn stood derhoos, som gik i rette imod M. Hans Knudssön, sagde hand: Mener I Dn. Magister, at der icke ere oc legomlige knæ i himmelen oc i helvede. Hafve icke Enoch oc Elias i himmelen, ligesom Core, Dathan oc Abiram i helvede legomlige knæ at böje i Jesu nafn? ¹⁹. Dermed blev Bispen M. Hans Knudssön taus oc blef afviist, oc indkalded igien, oc saa blef dömt fra sit Biskops-embede, hvilken dom er viidere at eftersöge oc læse udi andre mine manuscripter. Saa hafver s. Her Jörgen Pedersön været en tro sjælehyrde for den lidle hjord oc menighed i 31 aar ringere tu maaneder, oc Probist ofver Fuglseherred i 6 aar ringere 3 uger. Thi aar 1620 den 14 Augusti kalde Gud hannem bort herfra til sit æres rige ved en heftig

pestilentze, som det aar her i landet fast allevegne graserede. Saa denne s. mand söndagen forrettede self begge sine Gudstjennester (eftersom hans medtjennere ved navn Her Knud tilforne var död, oc er begrafven indenfor kirkedören i indgangen), oc strax efter sin forrettede tienneste forreiste Her Jörgen ofver til Fuglse, oc med tröst, aflösning oc det höjværdige sacramente betiente sin k. hederlige naboes Her Anders Beskes hustrue i Fuglse, som laae befængd oc dödsuig. Derefter forreiste hand strax hiid hiem, oc om eftermiddagen begrof her i kirkegaarden 7 lig, hvorefter hand befandt sig afmæctig, svag oc meget u-tidig til sit aftens maaltid oc begierte af sin hustrue, at een ret mad, som hannem vel befaldt, maatte gemis hannem til om morgenen. Men om morgenen aad hand himlebröd i Guds rige. Thi hand maatte strax gaae fra bordet til sengen, og rejste sig self aldrig meere derfra, eftersom den pestilentziske forgift greb hannem saa hastig an, at hand, inden dagen kom, meget södeligen oc saligen i Herren hensofvede. Udi denne salige mands tiid blef baade kirken oc prestegaarden vel forbygt oc forbedred.

Hans sædvanlige signetsmærke var dette ,

hvorudi disse bogstafver samlis: A. D. M. A. Thi hans symbolum oc gemeene ord hafver været dette smucke spraak af Davids 121 psalme, A Domino Meum Auxilium, det er, min hiælp kommer fra Herren.

Fölger nu denne salige mands Prosopopoeia monorhythmica Jambica:

Der Danmark kongelös var blefven, i slig fær
 Fra Othense Jeg hiid ret lovlig kaldet er,
 Oc strax beviiste mig ved Guds ords kundskab lærd.
 I scholer hiidindtil, i Herrens kirker der

Jeg hafver trolig lært, beviist' oc troskab her,
 Ved Guds aands ord oc kraft bestood Jeg vel enhver,
 Oc ved Guds naade var Jeg udi lefned skær,
 Til Probistembede Jeg er oc acted verd²⁰.

IX. Her Erik Andersson Tuxen.

Hiidkalded 1620 }
 Bortdöede 1642 } Sogneprest her nesten i 22 aar.

Den sjette luterske eller evangeliske Prest til disse sogne var den hederlige oc meget vellærde mand, Her Erik Andersson Tuxen, barnföd den 3 Martii 1587 i Trane-kier prestegaard paa Langeland, af gode erlige oc hederlige prestefolk.

Aar 1600 den 28 Aug. blef hand skicked hiid ofver til landet, oc sat i Nysted schole, hvor hans farbroder da var scholemester. Aaret derefter den 29 April. kom hand derfra til Othense schole, hvorfra hans s. fader tog hannem aar 1602 oc satte ham i Svendborg schole. Aar 1604 i hans alders attende aar kom hand tilbage til Othense schole, oc freqventerede saa der i 7 aar.

Aar 1610 den 11 Junii forreiste hand til Köbenhafn med sin k. scholemesters M. Hans Michelssöns (siden Doctoris i den h. skrift oc vor ærværdige Her Biskopes) testimonio. Samme aar oc maaned S. Hans aften blef hand antegned i studenternes tal, oc derefter continuerede sine studia meget fliteligen paa det kongelige Academie halfjerde aar.

Aar 1614 blef hand af sine kiere forældre hiidkalded, at hand skulde med de Frisers stipendio rejst uden lands paa fremmede Academier sine studeringer at fortsætte. Men eftersom scholemesters bestilling samme tiid i Svendborg schole var ledig, oc Bispen den ærværdige mand D. Hans Michelsson tilböd hannem samme bestilling, da forandrede han sit forsæt med sin udenlandsreise, oc antog

scholemesters bestilling i forn^{de} schole, oc den betiente paa 4 aars tiid. Desmidlertid hand samme scholekald flitelig oc vel betiente, blef hand invitered til Baccalaurigraden af Professorerne i Köbenhafn, oc saa efter Bispens vilie oc befalning antog de tilbödne honores, oc blef Philosophiæ Baccalaureus den 11 Maj 1616.

1619 den 1 Maj i hans alders 33 aar blef hand af den s. meget hederlige mand M. Jens Lauridtön, den tiid sogneprest til S. Knuds Kirke i Othense, kalded at være hans medtjennere, oc forestod hand der samme Capellans tjeneste meget troligen oc vel noget meere end et aar.

Thi aar 1620 udi Augusto efter velbem^{te} Probist ofver Fuglse herred hans död blef hand hiid befordred oc blef meget lovlig kalded til at være en sjælehyrde oc ret sogneprest, til denne Guds menighed i Ærendlef oc Olsdorp sognes.

Aar 1621 Dom. Septuges. blef hans bryllup huled her i prestegaarden med den s. fornemme qvinde, Anne Hansdaatter, hans s. formands efterleverske, oc lefvede de tilsammen i et oprigtigt ecteskab nesten 21 aar. Thi aar 1641, noget för Juul, kaldede Gud hende saligen bort, i hendes 86 aar *). Neste aar efter hans s. hustrues död tog hans gamle siuge svindsot slet ofverhaand, saa at hand maatte nesten holde ved sengen, oc derfor var höjligen forsaarsaged at kalde sig en medtjennere.

Aar 1642 den 16 Julii fik denne gode Guds mand en good ende paa sit onde, thi om aftenen, der klokken var 10, döede hand salig bort i Herren. Retsindig var hand i siin tiid, oc en meget ifrig mand for Guds ære, derfor oc ej alle til maade. Hans lefneds tiid i verden var 55

---

*) „Altsaa var hun 66 aar, da hun anden gang blev giftet”, tilføjer Suhm i Afskriften.

aar, 4 maaneder, j uge oc 5 dage. Hans sydskende ²¹ maatte hannem vel begræde, thi dennem havde han været en ret Joseph. Denne menighed maatte ham vel oc besørge, hvilken hand troligen hafde forestaaet nesten i 22 aar.

Denne s. mands ligtext, som han self i sit yderste begierte at forhandlis i sin begængelse, var denne af Job. 16 cap.: Sandelige, sandelige siger Jeg eder, I skulle græde oc hyle, men verden skal glæde sig, oc I skulle være bedröfvede, men eders bedröfvelse skal omvendis til glæde.

Den samme s. mands boemærke, brænde oc signetsmærke hafver været dette: **A**, hvorudi connecteris oc sammenföjes disse bogstafver E. A. T. L., oc betyde Erik Andersson Tuxen Langlandus, Thi Tuxen hafver været hans fædrenefolkes tilnafn.

Denne s. mand nu her indföris ligesom personlig sin stand at beskrive i dette monorythmo anapæstico:

De Othense borgere vare mig hulde,
Jeg disse tu kirker betjenne dog skulde,
Jeg lærde med ifver, oc synden ej dulde,
Jeg torde vel röre samvittigheds bulde.
Min verdige formand Jeg troligen fulde
Fra scholer til kirker, fra kirker til mulde.

X. Her Jacob Claussön.*)

Hiidkalded 1642 } Var medtiener $\frac{1}{2}$ aar, sogneprest her i
Bortdöede 1668 } 25 aar oc nesten $\frac{1}{2}$ aar, oc Probst i 10 aar.

Efterat Jeg har hidindtil beschreffuit mine s. formændtz leffnit oc afscheed herfra, da maa Jeg oc mit egit leffnit, under Guds naade i Chro Jesu fremdragit, anschriffue:

*) Hr. J. Clausens Levnetsbeskrivelse er ikke skreven med hans egen, men med en fremmed Haand, hvilket ogsaa let erkjendes af den forskjellige Retskrivning, dog er den skreven endnu i Hr. J. Clausens Levetid, da Beretningen om hans Död og Angivelsen af hans Embedsaar er tilföjet af en endnu senere Haand. Udg.

Aar efter Christi byrd 1619 i foraaret, effterat dend forfærdelige Comete med det megit lange riis var seet offuer disse lande, da söndagen Cantate, som var i det aar Marci Evang. dag, aarlig indfaldende d. 25 April, som er dend sidste Paasche dag, der i noget aar komme kand, er Jeg ærlig fød og falden paa denne syndige jord her i verden, som er nedsenket i det onde, huilchen min födsels tiime er dend 23 Planet tiime fra solens opgang 24 Apr. löffuerdagen tilforn, effter astronomische viis at regne, i huilchen tiime Jupiter haffde sit regimente. Gud har været dend, som mig lycken bedst har beschærett, sig til ære, mig sit barn til gode. — Mit födsels stæd er en eenbyggt gaard, kaldet Rogsgaard, i Vesteschouff sogn her i landet, med huilchen gaard mine sl. forældre aff dend höjädle oc Welb. sl. mand H. Jacob Rosenkrantz til Kerstrup paa Torsing, Kong. Maj. befalingsmand paa Nyborrig Slot, oc hans sl. Velb. huusfrue, Fru Pernille Gyldenstjerne vare med forlheenede, frii for all affgift oc deris börn fra deris födested frii oc frelse i alle maader, som deris friihedtz breff udviiser. — Min fader var en erlig oc velfornemme mand ued naffns Claus Andersön, fordum Ridefogit paa Söllestedgaard oc Rubierregaard j 34 Aar, huorfor findis hans rigtig qvitering for huert aar, oc siden paa sin alderdomb herridtzfogit en föje tiid i Sönderherridt her i landet; oc var i Holstein aff gode erlige forældre födt oc baaren. Min moder var en erlig oc gudfrygtig qvinde ued naffn Mætte Jacobsdaatter, barnföd i Söllested præstegaard aff gode hæderlige forældre. Disse mine k. forældre lengesiden ere i Herren saligen hensoffuede, oc forsamlede til deris graffuer i fred, at deris öine schulde iche see ald dend wlycke, som er kommen offuer disse Lande.

Strax effter at mine sl. forældre vaare velsignede med mig i deris egteschab, haffue de mig igen offret Gud ved igenfödelsens oc fornyelsens bad, hvilchet scheede liige 8tende

dagen effter min naturlige förste födsel, som var Dom. vocem jucunditatis. Saa snart som mine barndoms aar kunde tilstæde, haffuer de icke forsömt ved privat institution at lade mig oplære oc underviise i Gudtz frygt oc boglige konster effter min alders maade aff en goed oc hæderlig karl efter anden. Siiden i mit alders 13 aar, som [var] aar 1632, haffue mine sl. forældre forfremmet mig til Nykiöbings schole (paa huilchen reise min sl. moder fik sin helsott), oc Jeg der bleff antagen effter deris begæring i den fornemme höilærde mandtz D. Anders Skyttis (hendis Dr. Maj. liff Medicus) huus for betaling, huor Jeg var $\frac{1}{2}$ aar moxen, indtil dend sl. mand med sin hustru bortdöde i pæstens tiid i forbe^m. aar, Jeg oc da selffuer befængt aff pæsten bleff hiemsent af min sl. fader, oc maatte da ligge i klæder paa en vogn, men vi reiste hiem, oc da fandt min salig moder omvent til döde. Foraaret der efter reiste min sl. Fader med mig til Nyköbing igen, oc da indlagde mig i hæd. oc höjl. mands sl. M. Lauridtzis²² huus, huor jeg til Mortens dag 1633 for betaling forbleff oc i skolen freqventerede, da min salig fader forreiste med mig til dend adelig skole Herlofsholm, oc der indsætte mig under den höjl. mfandtz M. Jacob Spiellerup²³, som da var Rector Scholæ, hans disciplin, som varede i $3\frac{1}{2}$ aar, förend hand bleff kaldet derfra til Prædike-embedet. Der denne sl. mand haffde vel forfremmet mig, indtil Jeg kom i hans egen legtie paa it aars tiid, da succederede hannem hæd. oc höjl. mand D. Johan Badscher, da Rector Scholæ, men siden Kong. Maj. hoffprædikant, oc dereffter Bisp i Wiborg, som effter et aars forløb dimitterede mig til Kiöb. Academi, efter at den höjærværdige mand D. Jesper Brochmand, Selandiæ Episc., mig selff 14 haffde udmælt oc dygtig kient til at annamme Civitatem Academicam, med huilchen Jeg bleff donered den 26 Jan. Anno 1637, Rectore D. D. Olao Wormio, Decano M. Vulfango Rhumanno. Der effter

haffuer Jeg opholdet mig paa Academiet i nödvendige Theol. oc Philos. öffuelser 3½ aars tiid, oc imidlertid Anno 1640 d. 12 May promoverede in Buccalaureum philosophiæ efter sl. Doc. Hans Resens foregiffuende, som da var Summus Theologus, samt oc efter sl. M. Johan Christoffersens, Philosophiæ Decani, invitation, (förend Jeg bleff til examen Theologicum anskrefvet, oc den 21 Martii udi förne aar bekom Professorum attestationem de Studio Theologico laudabiliter inchoato*). Samme aar er Jeg meget wformodenlig kaldet til Slagelse (den sted jeg aldrig för saa), först i 3die leitze at være Collega, huilchet Jeg betiente fra d. 17 Aug. 40 til den 28 Jan. An. 1641, paa huilchen dag Jeg bleff forfremmed til den öffuerste höreris bestilning i samme schole, huilchet Jeg betiente oc forestoed saaledis, at Bispen sl. D. Jesper Brochmand, der hand visiterede i Slagelse skole d. 22 Sept. i samme aar, oc loed sig da i min leitze alting saa vel befalde, at hand sagde til Rect. Scholæ, Dn. M. Corvinum²⁴: Hic potest habere idoneos discipulos; och vendende sig om til mig, tog affsched med disse ord: Vale Dn. Jacobe, et noli nimis cito deserere hanc tuam stationem; ego n. faciam, ut non poeniteat te diuturnæ mansionis. Om afften der Jeg i Proustens huus kom til hans famulum under maaltiid efter begæring, nu hæd. och vell. mand Hr. Frantz Brun Sognepræst til Gundslöf sogn, som forkyndede mig Bispens affection at være saa god imod mig, at hand sagde sig at vilde giffue mig sit egit sær Stipendium at reise ud med paa fremmede Academier. Dog forbleff Jeg i min öffuenbe^m. skole bestilning til Ann. 1642, i huilchet aar Jeg

*) De i Parenthes anförte Ord ere tilföjede i Haandskriftets Rand, som det synes med Hr. J. Clausens egen Haand; men Dagen for hans Embedsexamen synes ikke at passe med den ovenfor angivne Datum for Baccalaupromotionen, der jo skal være falden, för han fik Attestas.

d. 5 Janv. fick megit wformodentlig bud oc breff, iche allene fra min sl. formand, som da laa for döden, och sente mig med budet sit kaldsbreff; men och i synderlighed den sl. Herris H. Palle Rosenkrantzis 2de Recommenda-tioner; dend ene til sl. Welb. Frandtz Lyke, som oc hafde sin hoffuitgaard her i sognet; dend anden til Bispen sl. Doct. Hans Michelsön, som efter foregaaende Examen i M. Jacob Sperlingii²⁶ oc M. Ludovici²⁶ nær-værelse ordinerede mig til at h. prædicke embede i den h. Treefoldigheds naffn, i S. Knuds kirche d. 26 Januarij 1642, med hænders paaleggelse aff samptlige Præster der i byen; huorfra Jeg begaff mig paa hiemreisen d. 29 Janv. Ankom saa den 31 til Slagelse, huor Jeg effter Rectoris begæring fortöffuede til d. 26 Febr. (at skolen imidlertid med een anden kunde forsiunis), paa huilchen Jeg solenniter resignerede, oc strax begaff mig paa vejen til Vordingborg; kom saa offuer d. 25 (sic!) Febr. til Falster med stoer liffs fare; d. 28 Febr. kom her offuer til Landet; d. 2 Martij ankom först her hiid til Ærind-löff, oc d. 13 Martij, som var Dom. Oculi, sang her i begge kirkerne min förste Messe; oc der effter tilbörlig medtiente med min sl. formand for en medtieuere i ordet til d. 16 Julij, paa huilchen dag min sl. formand salig i Herren hensoff. Derefter d. 31 Julij, som vaar Dom. 8 Trin. bleff Jeg loulig kaldet at være Sognepræst til Ærindlöff oc Olstrup kircher.

Udi nestfölgende Anno 1643 forfremmede Gud mig i egteschab med min förste sl. hustru Anne Jörgensdaatter, huis Fader var hæd. oc vell. mand Hr. Jörgen Pedersön, Sognepræst til disse 2 kircher oc Probst i Fuglseherrit; Och scheede vor bröllup her i præstegaarden d. 29 Martij, som var Dom. Septuagesima. Samme förste sl. hustru leffuede med mig ærlig oc kierlig noget offuer et aar; Gud kaldede hende saa fra mig ved en salig död i sin

barselnöd, oc hun saa effterloed mig een sön, som endnu leffuer, Jörgen Jacobsön, som hiidintill haffuer været mig lydig oc troe.

Efter velbem. sl. Quindis död forsiunede Gud mig til et lykeligt Egteschab med sl. Vibeke Jensdaatter²⁷, som var salig H. Rasmus Körings (fordum Sognepræst i Veileby) hans effterleffuersche; hendis fader var dend fornemme sl. mand H. Jens Bang, fordem Sognepræst i Sandby, oc Probst i Nörreherridt; och bleffue vi copulerede her i Ærendlöff kirke d. 13 Octob., som var den 17 Söndag efter Trin. 1644. Paa samme vor bröllups dag bleffue 15 aff K. M. skiibe her syndenlandtz stuchen i brand aff den hollandsche os svensche flode²⁸, os och uore giester til stoer forskrechelse och schilmisse. Fra dend dag til d. 9 Novemb. 1659, som er 15 aar oc 1 maaned, lefuede Jeg med den sl. Quinde i et lyksaligt oc megit kierligt egteschab, huilket Gud velsignede med 11 Börn, 6 Söner och 5 Döttre: dem (Gud være æred) Jeg har alle seet lydeslöse; aff hvilche de 5 Söner ere hensoffuede salige i herren; en Sön igien leffuer oc mine 5 Döttre. Jeg beder Gud, at hand aldrig vil forlade dem faderlöse.

Efter forrige lykkelige egteschab leffuede Jeg i sørgelig oc enlig stand fra d. 9 Nov. 59 til d. 20 Febr. 1661 (som er et aar och 3 maaneder,) paa huilchen dag mit h. egteschabs copulation med dend sl. Qvinde Ide Jensdaatter (sl. Hans Madtzöns i Nachskou fordem Raadmans effterleffversche), som oc leffuede med mig et oprigtigt echteschab uden liffs frugt paa 4de aar, thi hun döde mig fra d. 16 Octbr. 1664.

Ligesom Gud vor Herre har kaldet mig wformodenlig fra et stæd til et andet, huilket jeg aldrig selff har søgt, saa har Jeg oc Anno 1658 imod min tanke bekommet Lændtzmandens velb. Philip Jocum Bastrops²⁹ skriftlige

befalning, at Jeg effter forrige Probstis sl. Hr. Jörgens³⁰ död schulde Probste embedet forvalte, indtil der kunde i dend besværlige krigstiid komme nogen viidere bud herom til Bispen; disimidlertiid forefalt dend disquisition om Vixnæs kald³¹, i huilchen sag der schulde skee endelig domb, da velbem. Philip Jocum Bastrop, oc M. Knud Lærke³², paa Bispens gode behag, med deris missive, sendt gandsche Fuglse herredet om, kundgiorde mig fuldkommen Probst at være offuer Fuglseherrit; huilchet dend sl. Gutz mand D. Lauritz Jacobsön confirmerede i sin förste visitats der effter.

Denne sl. mand blef siug og sengeliggende mod Juul 1668, laae saa hen til Torsdagen efter Pindtzedag, som var d. 14 May, da Gud kaldede ham herfra; og forklarede H. Anders Krag³³ i Fuglse hans udvalde Ligtext Gen. 32, 8 efter begiering, og tog hans Symbolum Rom. 8, 28 til Exordium³⁴.

Anmærkninger.

1) *Matthias Dresser*, død 1607 som Professor i det græske og latinske Sprog i Leipzig, har skrevet en Bog: „De festis et præcipui anni partibus”, s. l. 1584, 8vo; anden forøgede Udgave af dette Skrift er betitlet: „De festis diebus christianorum & ethnicorum”, Lipsiæ 1590, 8vo. Heri er de Helgeners Levnet beskrevet, hvis Navnedage findes i Almanaken.

2) Hr. J. Clausens Formodning, at *Kærnisse* er en sammentrukken Form for Kirkemesse, er rigtig. „Hver Kirke holdt for-dum den Dag i Aaret hellig, paa hvilken den af Begyndelsen var indviet”. Langebeks Anmærkning (Lüxdorphiana ved Nyerup I, 133) til Ordet Kirkemesse i Hvitfeldts Bispekrønike, Fol. Udg. S. 31. Jfr. R. Nyerups Levneteløb, S. 76.

3) Aarsagen, hvorfor Markedet i Olstrup blev afskaffet, angiver Rhode i Lollands og Falsters Hist. I, 599. Der forefaldt nemlig af Mangel paa Politi bestandige Slagsmaal og andre Uordener, hvorfor Markedet 1632 blev forlagt til Nysted.

4) En anden Forklaring af Navnet *Ærindlev*, som dog neppe er sønderlig bedre end Hr. Jak. Clausens, giver Rhode, anf. Skr. I, 591. Han udleder det nemlig af Ar Eng, det er Alter Eng, af et gammelt hedensk Alter.

5) Det er ikke ganske rigtigt, naar J. Clausen siger, at Mogens Gøje i Galmindorps Sted byggede Bremersvold, eftersom denne Gaard er langt ældre, og alt i henved 100 Aar havde været i de Gøjers Besiddelse (D. Atlas III, 311. Rhode a. S. I, 595 ff.); derimod er det vist, at Mogens Gøje forbedrede Gaardens Bygninger, og det er ingenlunde urimeligt, at han paa Adelens sædvanlige Maade har forøget sin Hovedgaards Tilliggende ved Nedbrydelse af en Deel Bøndergaarde.

6) Ifølge Rhode (a. S. II, 320) stod endnu paa hans Tid (1794) Hellig Olafs Træbillede i Klokkerhuset i Olstrup; at Kirken har Navn efter denne Helgen betragter han som afgjort. Imidlertid er der ikke megen Rimelighed for, at, om der har været et saadant Billede, det da har været Hellig Olafs, snarere har det været St. Laurentius's.

7) At Olstrup i sin Tid har havt sin egen Præst strider mod Rhodes Angivelse (a. Skr. I, 599), at Kirken her „haver stedsse havt med Erringlev een Lærer”; Hr. J. Clausens Beretning synes dog at være den rigtige.

8) *Almueskorn* (jfr. Pontoppidans Ann. Eccl. IV. 634), ogsaa kaldet Almissekorn (Pontoppidan a. S. III, 27. Nyt Hist. Tidsskr. V, 140) eller Almindskorn (Hist. Tidsskr. V, 555), var en Afgift, som var egen for Lolland og Falster. Kornet skulde leveres ved Mortensdagstid, og blev, ifølge Pontoppidan, deelt i tre lige Dele mellem Præsten, Degnen og de Fattige. Af Hr. J. Clausens Beretning her sees imidlertid, at det i Ærindlev ikke var de Fattige men Kirken, som fik den tredie Deel. (I Molbechs Dansk Glosarium, Art. „Almissekorn”, nævnes denne Trediedel slet ikke). At Delingen forøvrigt ikke var ganske ligelig sees af den i Hist. Tidsskr. 5 Bind meddelte Byskraa for Radsted Sogn, ifølge hvilken det i dette Sogn var Vedtægt, at Præsten skulde have fire Pund Byg og Degnen kun tre. Maaskee har der været nogen Forskjellighed i de forskjellige Sogne. — Ydelsen af *Helmessema* var ligeledes egen for Lolland og Falster, „hvor en sær Skik med at tiende har været”; denne Afgift ydedes i Brød, „Fleskebøster”, Gjæs, Medister o. s. v. (se S. 176). Ved *Helmessema* forstaaes uden Tvivl en Afgift i Korn, der traadte istedenfor de fornævnte Ydelser. — Paa Reformationens Tid havde Almuen forsøgt at frigjøre sig for disse Afgifter, men uden at det var lykkedes den, først ved Forordn. af 1 Juli 1687 (nøjere bestemt ved Forordn. af 17 Apr. 1688) bleve de hævede, dog saaledes, at de Beneficiarier, der tabte formeget i deres Indkomster derved, fik Haab om Erstatning i den kongelige Andeel af Tienden, saalænge indtil andet Vederlag kunde tilvejebringes. I disse Forordninger tilsiges forøvrigt kun Præsterne og Degnene Erstatning for den lidte Afgang i Indkomster, Kirkens eller de Fattiges Andeel i Tienden omtales ikke.

9) Taarpe eller Torpe (S. 170) er formodentlig en gammel Form for Taagerup.

10) At Hr. Peders fulde Navn var *Peder Jepsøn* sees af Odense-Bispen Mogens Krafsses Stadfæstelse paa en Voldgiftskjendelse angaaende Tienden af nogle Jorder, hvorom der var Tvist mellem Præsterne Hr. Pether Jepsøn i Jerindeløff og Hr. Mikkel Grubbe i Fuglse, dat. Jerindeløff Kirke, then Mandagh nest fore Sanct Clemens Dagh (3: 21. Novbr.) 1463. Danske Magazin II, 10—11. Rhode, a. S. I, 591—92.

¹¹⁾ Den her omtalte Skat er maaske den, som udskreves ved et kongeligt Brev af December 1570, hvorved der paalagdes samtlige Superintendenter at sammenkalde alle Herredsprovster paa et belejligt Sted i Stiftet og tilkjendegive dem Sagen, og derefter „handle med Præsterne, at de paa denne Tid vilde komme Kongen til Hjælp med en Sum Penge efter Evne” (P. V. Jacobsen, Fremstilling af det danske Skattevæsen, S. 131). Forøvrigt fejler Hr. J. Clausen, naar han, som han i en Anm. har gjort, antager, at det var den første Skat, som paalagdes Gejstligheden efter Reformationen; thi selv om man ikke vil regne den svære Beskatning 1535 med, vide vi dog, at der mellem 1536 og Decbr. 1570, idetmindste ti Gange er udskrevet ordinær Skat af Gejstlighed foruden andre Paalæg, som Kobberskat, Udredelse af Archeli-Heste; og ved flere af disse Beskatninger lød Fordringen paa en Trediedel af Præstens Aarsindtægter (Jacobsen a. Skr. S. 135 ff.). Imidlertid var Bestemmelsen af Skattens Størrelse, hvilket ogsaa fremgaar af J. Clausens Beretning, undertiden overladt til den Skatteydende selv, hvilket maatte gjøre den mere taalelig (jfr. F. Hammerich: Om de tre uadelige Stænders Deltagelse i Danmarks og Norges Statsanliggender fra 1523 til 1660. Nyt Histor. Tidsskr. I, 425 ff.).

¹²⁾ Hr. J. M. Griim havde i sin Embedstid megen Fortred af adskillige grove og forargelige Lemmer i sin Menighed, der foragtede alle Formaninger, og havde Medhold af deres Husbønder. Saaledes forsvarede Mogens Gøjes Foged, Jörgen Tydsk, en Møller, der, skjönt gift, levede i aabenbar Utugt, saa Præsten vanskelig kunde faae Magt med ham. (Blochs Mnskr. paa Universitetsbibl.)

¹³⁾ Hr. Mogens Hansen har hos Bloch (Mnskr.) Tilnavnet *Malmøe*, sammesteds findes en vidtløftig Beretning om hans forskjellige Forseelser og endelige Afsættelse.

¹⁴⁾ Efterauret d.e. Eftergræsning, Ævred; jfr. Molbechs Dialektlexikon og Dansk Glossarium under Ordet „Afred”.

¹⁵⁾ Hr. Mogens Hansens smukke Valgsprog har opnaaet den Ære at komme med i Wadkjærs lærde og kuriøse Afhandling om det nøje Forhold, der er mellem Digterne og Vinen (Poetisk Skueplads, 1711, S. 65).

¹⁶⁾ Ifølge Rhode (a. S. I, 593; II, 320) var Hr. Jörgen Pedersens Familienavn *Falenthin*.

¹⁷⁾ Om M. Bertel Lang se Bloch, Den fynske Gejstligheds Historie I, 341.

¹⁸⁾ Sml. Kirkehistor. Samlinger I, 489.

¹⁹⁾ Hr. Jørgen Pedersens Vidnesbyrd er efter denne Fremstilling optaget i Pontoppidans Ann. Eccl. III, 698 f. og i Blochs fynske Gejstlighedsheds Hist. I, 83 f. (jfr. Rhode a. S. II, 320). I en anden Form meddeles det i Kirkehist. Saml. I, 485. 491.

²⁰⁾ J. Clausens Levnetsbeskrivelse af Hr. Jørgen Pedersen er alt tidligere i forkortet Skikkelse meddelt af Bloch, a. Skr. I, 709—11. Det samme er Tilfælde med Hr. Erik Andersen Tuxens Levnet, der findes med faa Tilføjelser optaget i anf. Skr. I, 715—17.

²¹⁾ Blandt Hr. Erik Andersen Tuxens Södskende er formodentlig en Johannes Andreæ Tuxen, som jeg har fundet nævnt som Degn i Fuglse 1658.

²²⁾ Mag. Laurits Pedersen, Præst i Nykjöbing, se Im. Barfod: Den falsterske Gejstlighedsheds Personalhistorie, S. 7.

²³⁾ Jakob Pedersen Spjelderup var Rektor i Herlufsholm fra 1632 til 1635, da han blev Præst i Hyllested og Venslöv. Jfr. Melchior: Histor. Efterr. om Herlufsholm S. 165. Quistgaard: Fortsatte Efterretn. om Slagelse Skole, 1832, S. 13. Wiehe: Kort Tilbageblik paa Slagelse Skoles Historie, 1852, S. 12.

²⁴⁾ M. Corvinus er den i Skolehistorien saa beröimte Hans Michelsen Ravn, hvis Rythmologia Danica Hr. Jak. Clausen i det Foregaaende oftere har citeret.

²⁵⁾ Mag. Jakob Sperling döde 1658 som Præst ved St. Knuds Kirke i Odense. Bloch, a. Skr. I, 368—78.

²⁶⁾ Mag. Ludvig Michelsen, död 1643 som Præst ved Frue Kirke i Odense. Bloch, a. Skr. I, 759—61.

²⁷⁾ Omslaget paa J. Clausens Mnskr. dannes af et Pergamentsblad og et Brev med Udskrift: „Erlig dyderig och Gud frychtig Quinde Vivike H. Jacobs udi Ergenlöff min Kierre Suogersche och tilforladendis goede Veen”. Det er underskrevet: „Naxschouff dend 16 Jully Anno 1654. Peder Berthelsen. Org. Egen hand”.

²⁸⁾ Se Holberg: Danmarks Riges Historie, 3 Opl. II, 859 f. Baden: Danmarks Riges Hist. IV, 164. Garde: Efterretn. om den danske og norske Sömagt I, 142 f.

²⁹⁾ Philip Joachim Barstorff, en Mand af meklenborgsk Familie, Sön af Kaspar Barstorff og Sophie Hedvig v. Blixen, der efter sin Mands Död var Hofmesterinde for de kongelige Börn ved Christian IVs Hof og döde 1643 (Thottske Mnskr. Nr. 1877. 4.). Han var Grev Valdemar Christians Staldmester, da han 18 April 1652 blev naturaliseret som dansk Adel (Adelslexikon I, 30).

Rhode kalder ham (a. Skr. I, 65 og II, 9) urigtigt Philip Johan Bernstorff og siger om ham, at han var fra 1655 „Amtmand over Aalholm og Nykjöbing Amter”, og at han „maatte retirere i den bedrövede svenske Fejde 1657 og fölgende Aaringer”. Til at retirere 1657 var der imidlertid ingen Grund, da Svenskerne först 7. Febr. 1658 kom til Lolland, saa hvis han er flygtet, er det vist först skeet 1658, og saa er han da atter kommen tilbage efter den roskildske Fred, da han oftere omtales som Leensmand i dette Aar. At Barstorff har været Leensmand tillige i Nykjöbing Slots Leen er urigtigt; 12 Maj 1654 fik han Fölgebrev angaaende Aalholms Leen (hans Forleningsbrev paa Aalholm Slot er udstedt 25 Juli 1655). Han døde 1677.

³⁰⁾ Hr. Jürgen Hansen Bogense, Præst i Holeby og Bursö og Provst i Fuglse Herred, jfr. Rhode a. Skr. I, 612. I Gl. kgl. Samling Nr 3010, 4. findes et Testimonium publicum, udstedt af, det theologiske Fakultet 4 Decbr. 1631 for en Georgius Johannis Bogonius; formodentlig er det Hr. Jürgen, vi her gjenfinde.

³¹⁾ Om Hr. Jak. Clausens Beskikkelse til Provst, ligesom angaaende „Diskquisitionen om Vixnæs Kald”, se de nedenfor meddelte Aktstykker til Præstevalgets Historie.

³²⁾ Mag. Knud Lerke, Præst i Nysted og Provst i Musse Herred, jfr. Worms Lexikon I, 598. Rhode a. Skr. I, 473. Han var den lollandske Gejstligheds Deputerede paa Rigsdagen i Köbenhavn 1660, jfr. Holberg: Danmarks Riges Historie, 3. Opl. III, 461, i; Riegels: Femte Christians Historie, S. 68.

³³⁾ Hr. Anders Knudsen Krag, Præst i Fuglse og Krönge, kom ifölge Rhode (I, 619) först omtrent 1678 i dette Embede, hvilket altsaa er urigtigt. Han er Forfatter til et Ærevers til Hr. Christen Arreboe i Nebbelunde i Anledning af dennes Udgave af hans Faders Værk Hexaameron. Det findes trykt ved Bogens Slutning, da det blev indsendt for seent til at kunne optages mellem de mange andre Æredigte, som ledsagede dette Værk. Nyerup kalder det forövrigt et höjst ubetydeligt Vers (Den danske Digtekunsts Historie II, 236).

³⁴⁾ Skjönt Hr. J. Clausen selv har meddelt udförlig Efterretning om sit Levnet, skal Udg. dog endnu tilföje et Par Notitser om ham, idet der forövrigt henvises til de efterfölgende „Aktstykker”, hvori et og andet Træk af Mandens Karakter findes. — Han har mod Slutningen af sin Embedstid havt fire Kapellaner. 1) Gert Eriksen, först Hörer i Naskov, dernæst Kapellan i Ærindlev og

endelig Præsti Kettinge. 2) Henning Kortsen Abelsted, hidtil Hovmester hos Jens Lasson paa Dalumkloster, blev 1664 antagen til Hr. J. Clausens Kapellan. 2) Niels Andersen Dolmar blev 1. Jan. 1666 beskikket til hans Kapellan. 4) Jakob Poulsen Prip blev kaldet til hans Medtjener og Successor 11 Juni 1667, kgl. konfirm. 17 Juni og ægtede senere hans Datter Ane Jakobsdatter. (Meddelt af Hr. Pastor Imm. Barfod). — Blandt den Mængde Ærevers, som ledsagede Anders Arreboes Hexaameron 1661, findes ogsaa et latinsk Pentameter og fire danske Vers af Jak. Clausen. Hvad de nævnte danske Vers angaaer, da handle de om „fire af de danske Skaldere, som herligen skaldrede, hver paa sin merkelige tiid“, og som nu indføres „personligen hver at tale sine Ord“, disse fire Skjalde ere: „1) Hiarne Skald med sit Lübe-riim, 2) Regner Lothbrog, med sit Biarkemaal, 3) Saxe Lange med sin Klingedict, 4) Anders Arbo med sin Sexmælende Drotqvæt“. Disse Vers ere just ikke meget gode, dog vil jeg afskrive fire Linier af de Ord, han lader Saxo sige, da de have Interesse, fordi det Önske, han i dem udtaler, i vor Tid er gaaet i Opfyldelse.

„Mig fordansked' Anders Veile med u-bunden Stiil vel skön,

Kænd dog de Latine Vers ej paa Danske Riim udsætte.

Giid en Skald oc vilde dem Danske vel med Riim ret nette,
Da hand vel fortienne kunde sig en Laurbærkrantz til Lön“.

Hr. Jak. Clausens Vers over Præsterne tilligemed deres Navne og Embedstid findes malede paa en Tavle, der er ophængt i Ærindlev Kirke. (Meddelt af Hr. Pastor Th. Heramb).

Aktstykker

til

Provste- og Præstevalgets Historie i ældre Tid.

(Meddelte af *Holger Fr. Rördam*, theol. Kand.)

I Udkastet til den danske Kirkeordinants bestemtes, at Bisperne skulde have „udi hvert Herred en Provst for en Medhjælper”¹⁾, men Maaden, hvorpaa Provsten skulde udvælges, angaves ikke. Vi finde først en Bestemmelse herfor i den latinske Udgave af Ordinantsen (fol. xx); derfra gik den over i de danske Udgaver, og angives her saaledes: „Saa maa nu alle Præster udi hvert Herred eller Leen med deres Superattendent udvælge sig en af Prædikanterne, hvilken de agte duelig dertil, hvad heller han boer i Kjøbsted eller paa Landsbyen, til at være Provst over Præsterne og Kirkerne udi Herredet, og hvilken, som saaledes bliver dertil lovlig udvalgt, skal samme Bestilling endelig uden Undskyldning paatage”. Som det imidlertid ikke sjældent er Tilfældet i Ordinantsen, er Fremgangsmaaden saa ubestemt angivet, at vi kun ved at see, hvorledes Valgene i Praxis foretoges, have den fuldstændig Indsigt i, hvad Lovgavernes Mening har været. At Bispen i Almindelighed har haft en betydelig Indflydelse paa Valget, er uden for al Tvivl, skjönt Maaden, hvorpaa han gjorde denne sin Indflydelse gjældende, ikke altid ret kan angives af Mangel paa tilstrækkelige Kilder. Det her meddelte Valg kan egentlig ikke sønderlig tjene til at oplyse Forholdet, da det foretoges under overordentlige Om-

¹⁾ Kirkehistoriske Samlinger I, 110.

stændigheder, imidlertid indeholder det karakteristiske Træk nok til ikke at være uden Interesse. — Maaden, hvorpaa Præstevalgene skulde foregaae, er kun meget ubestemt angivet i det oprindelige Udkast til Kirkeordinantsen²⁾ med de Ord: „Naar nogensteds begynder at fattes Sognepræster, da skulle Provsterne did fare med det snarest, formane Folket til at falde ned til den Herre Gud, og bede hannem, at de maae faae en god Sognepræst. Siden skulle de paaminde Kirkeværgerne, hvilke det tilbör, at de skulle være derom hos Bispen og Övrigheden, at de saadan En maae faae”. Ikke meget bestemtere, og i tilsyneladende Strid hermed er Kongens Tilføjelse³⁾: „Hvilken Sognekirke paa Landsbyerne, som haver en Tjener behov, den skal med Provsten udvælge sig en Tjener, som kan være bekvem”. I den latinske Udgave af Ordinantsen (fol. xx) finde vi derimod en nøjagtigere Bestemmelse, som derfra er gaaet over i den danske Udgave af 1539, hvor det (F. ij) hedder. „Naar man behöver da en Tjener udi nogen Kirke, da skal der, för nogen udvælges, flittelig bedes om hannem efter Christi eget Ord og Exempel. Siden skulle *de bedste af Kirken, hvilke det Samme behör*⁴⁾, paa den menige Almues Vegne, med Provsten udvælge sig den, de agte bekvem dertil, den Kirken kan med et godt Rygte om et godt Levnet og gode Sæder forskrive til Superattendenten over samme Sted . . . . Men hvor som Nogle ere, der Rettighed have af Arilds Tid at forlene nogle Kirker som sande Patroner dertil⁵⁾, og pleje at kejsse Sognepræster eller Prædikere dertil og dennem for Bispen indføre, der skal Kirken dennem bede

²⁾ Kirkehist. Samlinger I, 112.

³⁾ Anf. Skr. I, 83.

⁴⁾ I den latinske Udgave: *præcipui, quorum interest.*

⁵⁾ Jfr. Christian den Tredies Reces 1536 (Krag og Stephanius Christian den Tredies Historie ved Sandvig I, 503).

om en Mand, hvilken hun agter bekvem". — Da den kirkelige Lovgivning, som nærmest var foranlediget ved Reformationen, afsluttedes med de 26 Riberartikler 1542, fik ogsaa Bestemmelserne for Præstevalget deres Afslutning, idet det i den første Artikel hedder: „Naar nogen Sognepræst dör eller afgaaer, da skulle menige Sognemænd strax dertil kejsse og udnævne *syv af de ældste og meest agtede Mænd* der i Sognet, hvilke samme syv Mænd skulle have Fuldmagt til, med Herredsprovstens Raad og Samtykke der i Herredet, at kejsse og udvælge en anden from, lærd Mand til deres Sognepræst i den döde og afgangne Sognepræsts Sted . . . . Dog hvor nogen Riddermands Mand haver Jus patronatus til nogen Kirke, da maa han selv udvælge og med Provstens Raad tilskikke en lærd Mand til Sognepræst til samme Kirke". — Saaledes var altsaa Menighedernes Valgret i de allerfleste Sogne sikkert ved Loven, men i Tidens Løb blev den underkastet betydelige Indskrænkninger, dels derved at der var flere og flere Riddersmænd, som erhvervede sig Patronatsret, dels derved at de i Sognene boende Adelige gjorde deres Stemmer saa stærkt gjældende ved Valgene, at Almuens ikke fik stort at sige, især da Provsterne ofte stode paa Herskabernes Side. Det vilde være for vidtløftigt her at forfølge denne bestandige Tilbagegang indtil det Tidspunkt, da Menighederne aldeles tabte deres Valgret, jeg kan desuden henvise til Biskop Engelstofts udförlige Afhandling: „Om Beskikkelsen af Kirkens Tjenere i den danske Kirke fra Reformationen til vore Tider" ⁶⁾, hvor Forholdenes Udvikling nöjagtig er paavist, forsaavidt de tilstedeværende trykte Kilder have tilladt det.

De her under II og III meddelte Valghandlinger falde

---

⁶⁾ Theol. Tidsskrift udg. af Scharling og Engelstoft. V, 2, 145—224 og VI, 1, 1—143.

henimod Slutningen af det Tidsrum, da Retten til at vælge Kirkens Tjenere endnu ikke ganske var kommen i Statens eller i Privatmænds Hænder; de have ikke nogen særegen Mærkelighed, eftersom de kun vise os den almindelige Fremgangsmaade overensstemmende med de da gjældende Kirkelove, men derfor beröves de ikke deres Interesse, da vi nemlig — saavidt mig er bekjendt — hidtil ikke besidde nogen saadan, udförlig og, om jeg saa maa sige, dramatisk Fremstilling af Fremgangsmaaden ved Præstevalgene i ældre Tid, et Forhold, som dog i vor Tid saa meget mere maa være vigtigt, som flere Stemmer alt have rejst sig for, at Retten til at vælge Kirkens Tjenere skulde tilbagegives Menighederne.

De under IV meddelte Aktstykker angaae et Præstevalg, hvor Provsten nægtede at indvillige i det af de syv Kaldsmænd allerede foretagne Valg, og det fordi den Valgte var bleven anklaget for et Drab, skjönt, som det synes, under formildende Omstændigheder. Ifölge de danske Kirkelove var det ikke en Mand absolut forment at beklæde gejstligt Embede, om han endog havde begaaet Mord. Det beroede væsentlig paa, hvorvidt den Dræbtes Slægt vilde forfølge Sagen⁷⁾. Det samme

---

⁷⁾ En Præst i Thronhjem Stift var bleven afsat fra sit Embede, fordi han af Vaade havde begaaet et Drab; men da han forsonede den Afdödes Venner, fik han Tilladelse til atter at tiltræde det (Pontoppidans Ann. Eccl. III. 383.). Universitetets Rektor og Professorer viste større Strenghed i denne Henseende; thi da de paa Opfordring fra Regjeringen i Novbr. 1656 maatte afgive Betænkning, om Hr. Jakob Hansen Cuningham (Præst i Horslunde), der af Vaade havde dræbt en Mand ved et Pistolskud, atter kunde tilstedes at overtage sit Embede, som han en Tidlang havde maattet lade besørge af en Kapellan, saa erklærede de sig bestemt derimod. Kongebrevet, Præstens Ansøgning og Universitetslærernes Erklæring findes i Konsistoriets Domkopibog 1656—63 fol. 27—29.

Princip var heri gjældende som det, Kirkeordinantsen udtaler i Art.: „Om hvorledes Afløsning skal tilgaae”⁸⁾, naar det hedder: „Der skal ingen Manddrabere faae Afløsning, før end han bliver forligt med Sagvolderen, og faaer fornøjet baade Herskabet og Sagvolderen”. Her gjøres selv den kirkelige Tilgivelse afhængig af den tilfældige Omstændighed, om den Dræbtes Slægt eller Herskab vilde lade sig tilfredsstille ved en Pengebøde, eller ikke. Saalænge en saa ufuldkommen Retsgrundsætning var den gjældende i et Forhold som Absolutionen, der dog alene vedkom Kirken, var det ikke at formode, at et højere Princip kunde anvendes ved Besættelsen af de gejstlige Embeder, en Sag, der tillige vedkom Staten. En fuldkomnere Udøvelse af Retfærdighedens Fordring kunde ikke ventes, saalænge det ikke var Staten men den Private, som maatte forfølge en Sag, hvis den, som havde gjort sig skyldig i en Forbrydelse, skulde erholde Straf for den. — Fra dette Synspunkt maa den her meddelte Sag betragtes; Staten har igrunden overgivet sin Ret til den Private, derfor den øjensynlige Vilkaarlighed, som ellers maa være paafaldende.

Den under V meddelte Sag viser de Vanskeligheder, en lille fattig Menighed kunde have ved at faae en Præst. Da Spørgsmaalet blev rejst, om en Præst uden videre kunde forlade det Kald, hvortil han lovlig var valgt, og træde tilbage i sin forrige Stilling, besvaredes det først benægtende, men ved gode Venners Mellemkomst tillodes dog tilsidst det, som i Begyndelsen ubetinget var blevet afslaaet.

De under VI meddelte Stykker angaae en Præstekaldelse paa Universitetets Gods; mærkelig er her den Revers, den kaldede Præst maatte udstede: Hvis Præsten

---

⁸⁾ Kirkeordinantsen, Udg. af 1542, 29de Blad.

ikke opfyldte de Forpligtelser, han ved Embedets Tiltrædelse havde paataget sig, var hans Kaldsbrev eo ipso forbrudt, og Universitetet kunde da strax uden Modsigelse i hans Sted kalde en anden lærd og skikkelig Mand.

Under VII meddeles to Kongebreve fra Frederik II angaaende et Præstevalg i Fyen.

De fem første af disse Stykker ere meddelte efter et Haandskrift, der findes paa det store kgl. Bibliothek i Gl. kgl. Samling 3192. 4. Paa Titelbladet angives dette Haandskrifts Indhold saaledes: „Her er indfördt Copier Aff huis Kongebreffve, Bispebreffve, och endeel Proustebreffve, som til Præsterne omschichede ere; Item och aff huis andre missiver, fra en eller anden kunde verre ankommen, och noged hafver at betyde. Item adskillige Bispelige Synodalier. Fra den förste dag og maaned i det Aar efter Guds byrd 1644, da di Svensches indfald i Holsten och Jydland scheid vaar, och siden fremdelis. Jacobus Claudius”⁹⁾. — Foruden det her angivne Indhold, hvilket mest angaaer Fuglse Herred paa Lolland, og gaer til ind i Aaret 1659, findes i dette Haandskrift en Deel andre Sager, f. Ex. Afskrift af adskillige Dokumenter til Ulfeldts Historie, „Fortegnelse paa det Synderligste, der er at besee til Dresden paa hans churfyrstelige Naades Konst-kammer”, adskillige Bidrag til Lollands og da navnlig Fuglse Herreds Historie under Svenskekrigen 1658-59. Den störste Deel heraf er skrevet af Hr. Jakob Clausen, Sognepræst i Ærindlev og Olstrup og Provst i Fuglse Herred¹⁰⁾. — Det sjette Stykke er meddelt efter Konsistoriets Domkopibog 1656-63, fol. 91, 95 og 97.

---

⁹⁾ Paa Titelbladet er endvidere anført det i disse Samlinger, II, 108. f., omtalte Psalmevers af Hans Christensen Sthen.

¹⁰⁾ Om ham se foran i disse Samlinger S. 192-98.

I.

Anlangende Provstevalg efter s. Hr. Jörgens¹ Død
i Holeby.

1658 den 13 Octobris kom mig tilhænde velb. Hr. Leensmands Brev, saaledes:

„Hæderlige og vellærde Mand Hr. Jakob Clausen, Sognepræst til Ærindlev og Olstrup Sogne, og samtlige Herredspræster i Fuglseherred, mine gode Venner, ganske venligen tilhaande. At Hr. Jakob i Ærindlev dette Brev strax til Herredspræsterne i Fuglseherred vilde forsende”.

„Næst velgaaende Önske, Taksigelse og villig Ærbiudelse. Eftersom jeg Magt anliggende Hverv med samtlige Herredspræster udi Fuglseherred haver at forrette, saa er jeg venligen begjærende, at de ville vel gjöre, og samtlige, saa mange, som boe i Fuglseherred, müde mig udi Öster-Ulslev Kirke paa Mandag förstkommende, som er den 18 Octobris, naar Klokkeren kan være tolv, og da erfare, hvis jeg med Eder kan have at forrette, som Eder selv höjliggen Magt paaligger, og forretter ellers gierne, hvis Eder er tækkeligt. Og hermed i Guds Beskjærmelse befalede.

Aalholm den 12 Octobris 1658.

P. Barstorff.
m. ppria.”

Mode i Öster-Ulslev.

Herpaa mödte Nogle til Sted og Tid, som paabuden var, og os blev i velb. Leensmands Fraværelse, som selv fik Forhindring, ved M. Knud Lerke, Provst i Musseherred, foreholdt, at vi i denne farlige Tid, nu for adskillige Aarsagers Skyld skulde votere paa en skikkelig og duelig Mand til at være Provst, eftersom her nu ingen Bud kunde

¹) Hr. Jürgen Hansen Bogense, se foran S. 203.

komme til Fyen, den gode ærværdige Hr. Biskops Villie og Samtykke at erlange, hvilket dog vel siden kunde bekommes; at Alting derfor skulde skee paa Bispens gode Behag. Men fordi mange af Herredsbrödrene sig den Tid „bortede“, da blev Alting opsat til næste Fredag den 22 Octobris. Hvorfor jeg blev befalet at tilskrive Herredspræsterne derom. Hvilket jeg og strax gjorde, at et Brev gik Östen om og Nord paa til Öerne, og et andet gik Sönden og Vesten om.

Kopie af det ene Brev:

„Valeant Saturnia regna,

Veniant modo coelica regna!

Viri Dei admodum reverendi et doctissimi, Dni Fratres honoratissimi paroechiarum, quæ in hac nostra provincia meridiem spectant et occidentem, Pastores fidelissimi, vestras etiamnum jubeor interpellare Musas, vereor autem, ne, ut sæpius, sic importunius. Jussu enim Magistratus necessario nobis incumbit die Veneris (vicesimo secundo sc. mensis hujus Octobris), qui nunc imminet, in templo Holebyensi comparere. Comparitionis autem istius nostræ gemina causa est. Altera minus princeps, ut de cerevisia panibusque bis coctis Regiæ classi mature prospiciatur; illud nostrum negotium per literas potuisset expediri. Altera vero principalior est, ut in electionem novi Præposito ore, si fieri potest, uno consentiamus. Sic nunc propter controversiam generoso Dno Præsidi cum Præposito, plurimis Fratrum provincialium votis mox designando, intra paucos dies decidendam fieri opus est. Indulget quidem Ordinatio ecclesiastica ², fol. XLIII, ut nomarchiæ cujusvis Præposito viduatæ Pastores ipsi Præpositum sibi seligant indoneum,

---

²) Naar Hr. Jak. Clausen citerer Ordinantzen, da har han benyttet en af Udgaverne 1582, 1617 eller 1640, der alle tre følger ad Side for Side.

nulla prorsus aut loci aut solius senii habita ratione: Sed et injungit, ut cum Superattendente, seu, quod idem est, consilio simul cum et consensu id fiat Episcopi. Censet nunc nihilominus Dn. Præses noster Regius, venerabili nostro Dno Patri et Episcopo, quippe ad quem in lamentabili hoc miseræ patriæ nostræ statu plane nullus (pro dolor!) est auditus, nullum fieri præjudicium. Quin et fore confidit, ut legitimam in unius Dei gloriam et publicum bonum pluribusque votis factam optionem (ἐάν θελήσῃ ὁ Θεός, καὶ ζήσωμεν) niveo suo calculo paterne confirmaturus sit, quem dixi, divinus Mæcenas noster suspiciendus. Prolixius sic, quam opus fuit, scribo, non ut vobis, viri humanissimi, qui horum omnium in æde Ulsleviana fuistis auriti testes, crambem recoctam apponam, sed ut reliqui Dni Fratres, quorum has erit legere, lectasque promovere, literas sciant, quid sibi velit denuo, qui nunc indicitur, conventus. Sin quis aut nolit, aut nequeat ad præscriptum tempus sacræ Fratrum interesse Coronæ, fas est, non ut alieno ore, sed ut sua manu in schedulam bene obsignatam, posteaque Magistratui offerendam, suum conferat votum. De alimentis istis nauticis mihi traditas Magistratus literas simul mitto, ut ad exsequenda jussa Regia singuli sint ut alacriores ita paratiores. De his autem plura, ubi volente Deo convenerimus. Vestrum nunc simul erit, viri religiosissimi, ad diei præfiniti meridiem frequenter et lubenter convolare, ne frustra comparean titerum aliqui. Optime valete Dni Fautores & Fratres optimi. — Deproperabam Ærendleviæ 19 8bris Ao. 1658.

Jacobus Claudius.”

*Andet Mode om Provstevalget i vor egen Herredskirke
Holeby.*

Efter denne Skrivelse mødte da i Holeby Kirke alle Herredspræsterne, [undtagen] M. Bertram³ i Østofte,

³) Mag. Bertram Bertramsen.

som i dette samt alt Andet hidtil haver været singularis, og Öprästerne, hvis Brev paa Vejen blev forsinket. Udi dette Mode den 22 Octobris dreves Tiden först hen med megen Skjælden om den tölperske Opskrift, som i et Omgangs-brev var skrevet min Nabo, Hr. Hans ⁴ i Taagerup, for hans resolutionis formulam til Præjudice i Bredden saaledes: Pilatus. Derefter vilde Hr. Mads ⁵ i Hillested, Hr. Knud ⁶ i Rödby og Hr. Christen ⁷ i Nebbelunde sig ikke anderledes resolve paa den förste Post anlangende Provstevalget, end at Alting skulde forblive til Biskoppens Tilkomst, og desmidlertid vilde de parere udi alt det, som dem af Övrigheden ved mig kunde befales. Den anden Post om Bröd- og Ölskat resolverede de sig ganske Intet paa. Men jeg desmidlertid maatte höre ilde, som jeg ikke havde formodet af den, som jeg troede bedst. Efterdi Dagen saa gik bort, og Intet kunde blive udrettet i Kirken for Mundklammer, at Somme af os bleve skjældede for Lögtemænd, og Somme for andet Utilbörligt ⁸, da maatte vi saa forlade Kirken; de tre bem^{te} Svogre, som (?) for dette Mode samme Dag holdt Mode i Rödby, Hr. Anders Krag ⁹ blev neutral, fordi han i samme Svogerskab er interesseret. De andre upartiske Dannemænd ginge i Præstegaarden for Papirs Skyld, og der resolverede vi fem og samtlige angaaende Bröd og Öl til Flaaden at give. Desmidlertid gave de samme Dannemænd, Hr. David ¹⁰ i Vejleby, Hr.

⁴) Hr. Hans Hansen, jfr. Rhodes Lollands Beskrivelse I, 608.

⁵) Hr. Mads Lerke.

⁶) Hr. Knud Christensen, jfr. Rhode anf. Skr. I, 587.

⁷) Hr. Christen Anderssen Arreboe, en Sön af Digteren Anders Arreboe, og Udgiver af en Deel af Faderens efterladte Arbejder.

⁸) Et lignende Exempel paa den lollandske Gejstligheds Stridbarhed, ogsaa i Anledning af et Provstevalg, fortæller Rhode (I, 402).

⁹) Se om ham foran S. 203.

¹⁰) Hr. David Davidsen Stigelius.

Hans i Taagerup, Hr. Hans ¹¹ i Rubbelökke og Hr. Hans ¹² i Holeby fra sig efter Övrigheds Begjæring deres Vota imod al min Villie og Vidskab, som de för skriftlig havde fattet ¹³. Jeg og havde tilforn skriftlig fattet mit Votum, som jeg gav paa en Dannemand, den jeg havde holdet for at være sindig og forstandig. Samme Vota skikkede jeg anden Dagen til M. Knud Lerke, med Begjæring, at i hvem det gik paa, jeg dog maatte være undskyldt. Herpaa bekom jeg strax tilbage M. Knud Lerkes Skrivelse, at jeg vilde komme til Slottet Mandagen den 25 Octobris, efter velb. Hr. Leensmandens Befaling, og være der, næst GudsHjælp, för Klokken var ni Formiddag. — Der jeg da kom til Slottet, blev mig af min gunstige Patron, vor velb. Hr. Leensmand, leveret i Hænde en Missive til Præsterne udi Herredet, lydende som efterfølger:

„Hæderlige og vellærde Præster i Fuglseherred, mine gode Venner, salutem & official!

Kjære Venner, eftersom eders forrige Provst Hr. Jörgen i Holeby for en temmelig lang Tid siden er ved Döden afgangen, da gjøres det højlig fornödent, at en anden skikkelig Mand af Præsterne kan udvælges til Provst i hans Sted. Og eftersom det kommer Bispen til Saadant at forrette ¹⁴ efter Ordinantsen, saa er den Dannemand i denne farlige og besværlige Krigstid noksom undskyldt, kan ej heller opsættes til hans uvisse Tilkommelse for adskillige Aarsagers Skyld. Jeg haver tilforn skrevet Eder til og ladet Eder ved M. Knud i Nysted mundtlig

¹¹) Hr. Hans Hansen Hammer, jfr. Rhode, anf. Skr. 1, 636.

¹²) Hr. Hans Hansen Skjelskör, jfr. Rhode, anf. Skr. 1, 613.

¹³) Foruden disse 4 Præsters Vota ankom siden de 3 Öprästers Vota, eensstemmende med de fire. (J. Clausens Anm.).

¹⁴) Meningen heraf er formodentlig, at det tilkom Bispen at tage Initiativet til Valghandlingen.

forstaae i Öster-Ulslev Kirke, at det var min Begjæring, at I samtlige skulde tales ved om en Provst at udvælge, saa vilde jeg siden paa Bispens gode Behag hannem til Provst samtykke. Og eftersom jeg erfarer, at Provsteembedet skulde falde Hr. Mads i Hillested til, efterdi han er den ældste Præst i Herredet; men saa undskylder han sig paa det Højeste og vil ikke tage sig den Besværing paa, da ere Vota siden givet paa Hr. Jakob Clausen i Ærindlev. Hvorfor jeg paa Bispens gode Behag hannem til Provst i Fuglseherred samtykker, efterdi han kjendes og findes dertil duelig at være, og beder Eder, at I herefter kjende hannem for Herredsprovst at være, bevisendes hannem tilbørlig Ære og Lydigbed som gode Herredspræster deres Provst pligtige og skyldige ere, ej tvivlendes paa, at han jo dertil skikkelig er, og skal være Eder alle til Gavn og Bedste. Og vil hermed have Eder alle Gud allermægtigste anbefalet.

Aalholm den 24 Octobris An. 1658.

P. Barstorff.
m. ppria."

Saa maatte jeg da efter min gunstige Hr. Leensmands Villie og Befaling og efter syv mine Herredsbröders overleverede skriftlige Vota mig det besværlige Provsteembede nu i denne farlige Tid paatage. Og Leensmanden saa paa Bispens gode Behag mig dertil i Jesu Navn konfirmeret haver. — Sanctus Dei spiritus me regat, et verus animarum episcopus Jesus Christus omnia in sui nominis gloriam dirigat, amen!

II.

Anlangende Fæ-øe (eller Figelö potius, a femina n. Figelia sic insula hæc est denominata, cujus adhuc ibi reservant insignia ¹⁾ **Kald, 1658.**

Den 13 Decembris rejste jeg fra mit Huus i Jesu Navn til Stokkemærk paa Vejen til Fæjö, og mødte mig paa Vejen velb. Christoffer Lindenovs, Nykjöbing Slots-herres ²⁾ Missive, mig leveret ved Gjertrud Erik Nielsens af Naskov, lydende paa hendes Sön, Gert Eriksen, Hörer i Naskov, at han maatte itide lade sig höre paa Kaldet, og blive hjulpen tilrette, saa vidt muligt og billigt var.

Tirsdagen den 14 Decembris begav jeg mig fra Bir-kets Sogn og Lænding til Fæjö hen over Isen udi stor Fare. Gud hjalp mig dog lykkelig og vel derover.

Kom o Jesu,
et lovligt Kald at fremme!

Onsdagen den 15 Decembris havde jeg först begra-vet s. Hr. Laurits Jörgensen, og som den ganske Menig-hed meget flittig til Ligprædiken var tilstede, blev strax gjort Bön af Prædikestolen, efterat Ordinantsens Ord vare oplæste, pag. 43 og 85: „Hvor som nogensteds fattes Sognepræster etc.” Bönnen var denne efterskrevne.

„O Herre, vor Gud og allernaadigste Fader, vi takke dig af ganske Hjerte ved din eenbaarne Sön Jesum Chri-stum for denne din store Naade, at du ikke alene haver givet os dit hellige Ord den saliggjørende Sandheds Lær-dom, tillige med de höjværdige Sakramenter efter Jesu

¹⁾ Hr. J. Clausen viser her den samme Lyst til at etymolo-gisere, som han ofte giver Pröver paa i sin Præstetrönike.

²⁾ Christoffer Lindenov til Lindersvold fik den 31 Juli 1657 Forleningsbrev paa Nykjöbing Slot og Leen. Smaalandske Re-gistre (i Gehejmearchivet) Nr. 7, fol. 114 b.

egen Indstiftelse; men du og tillige udsender troe Arbejdere i din Høst, troe Lærere i din Menighed, der skulle vaage over Tilhørernes Sjæle, at gjøre Regnskab derfor. Hvilken samme din usigelige Naade du og haver saa faderligen beviist mod din lille Hjord og Menighed paa dette Sted. Og efterdi det nu haver saa behaget dig, o Fader! ved en salig Død og Afsked fra al Synd, Sorg og Elende at forløse og til evig Retfærdighed, Fred, Fryd og Glæde at hedenkalde og hjemhente denne din tro Tjener nu salig med alle dine udvalgte N. N., som denne Menighed nu længe i vor Herres Jesu Sted vel betjent haver, da paa det disse dine Børn derover nu ikke skulle være som Faar uden Hyrde, da bede vi dig inderlig, at du igjen af Naade for den rette Sjælehyrdes og Biskops Jesu Christi Skyld, vil snart forsyne denne Menighed med en gudfrygtig, retsindig, lærd og duelig Prædikantere, som kan være mægtig til at formane med den sunde Lærdom, og igjendrive dem, som imodsig, samt og i denne sørgelige Verdens Tid ved dit kraftige Ord trøste de bedrøvede Hjerter, hvilke nu ere mange, og saa lade sit Levnets Lys skinne for sine Tilhørere, at de kunne see hans gode Gjerninger og prise dig, o Fader! i Himlene, at naar han skal ved Døden sættes af Embedet, han da maa fare i Fred og faae paa Dommens Dag at høre: Vel du min tro Tjener, du haver været tro over Lidet, nu skal du sættes over Meget, gæk ind i din Herres Glæde. Og, o Herre vor Gud, efterdi du randsager og kjender alle Hjerter, saa at og alle Hierter ere i din Haand som Vandbække, og til alt det, som du haver Lyst til, böjer du dennem, da bede vi dig, at paa det denne din Menighed kan forsynes igjen med en Mand efter dit Hjerte, at du selv vil føre os i din Sandhed og være vor Formand i dette hellige Kald, som her efter nu snart paa dette Sted til din Ære og denne Menigheds Velfærd skal sluttes og

fremmes. Fredsens Fyrste! forhindre du al Strid og Splid, og uden Tvedragt send den, som du vil sende. O Sandheds Aand! led os i din Sandhed, og oplys dennem, som med dette Kald skulle handle, at de uden Personsanseelse, uden Simoni og uden al Vild og Venskab maae ramme paa den Sandskyldige, og gjøre det, som er ret for dine Öjne, saa de kunne have en god Samvittighed. Vor Herres Jesu Christi Fred være hos i Evighed etc. O Gud, vor kjære himmelske Fader, lad denne vor andægtige Bön hos dig i Naade være antagen for Jesu Christi din kjære Söns Skyld alene! Amen, Amen!"

Efter al Tjeneste, mens den ganske Menighed end var tilstede, blev Ordinantsen og Recessen oplæst, saavidt Præstekalds lovlige Medfart vedkommer, og derefter blev det al Menigheden foreholdt, nu selv efter förste Riberartikel at udnævne syv Mænd af de ældste og „acteste"; ved de Ældste at forstaae ikke 100 Aars Börn, Esa. 65, eller gamle Daarer, men saadanne gamle og agtede Mænd, at Klogskab kunde være dem Alderdom og Graahaar et ubesmittet Levnet, Sap. 4; ved de Agtede saa at forstaae uberygtede Mænd, dennem og sönderlig, som vare i offentlig Bestilling, som Sognefogder, Kirkeværger etc.

Derpaa ginge menige Sognemænd af Kirken ud sig herudi at betænke, og siden strax velberaadte indkomme igjen, og lade antegne til Kaldsmænd efterskrevne 7 Dannemænd.

1. Jens Zachariäsen, Foged og Dommer paa Landet; 2. Erik Clausen i Österby; 3. Hans Jeppesen ibid.; 4. Morten Hansen ibid.; 5. Laurits Jörgensen i Vesterby, Kirkeværge; 6. Jens Lauritsen Lessöe ibid. og 7. Oluf Pedersen i Kadevig.

Efterat disse 7 Mænd vare saa udnævnte og antagne, da tilspurgte jeg den ganske Menighed: (1), Först om disse udnævnte 7 Mænd vare saaledes med ganske Menighedens

Samtykke udvalgte, at alle og hver vilde give dem nu Fuldmagt i dette Præstekald at gjøre og lade. Rsp. At disse 7 Mænd have Fuldmagt³, dog saa at de ikke skulde gjøre den ganske Menighed imod og forskyde den, som dennem nu havde saalænge vel betjent, saa de Ingen for hannem begjærte. Dertil blev dennem sagt og svaret, at deres givne Fuldmagt skulde være uden Vilkaar efter første Ribertikkel, som siger, at hvilken Person, som samme syv Mænd med Herredsprovstens Raad og Samtykke i saa Maade udvælgendes vorde, skulle Sognemænd være tilfreds og lade sig nøje med. (2) Dernæst blev Menigheden tilspurgt, om disse benævnte syv Kaldsmænd vare rette Sognemænd her paa Landet og Lemmer i denne Føjö Menighed. Blev svaret af Alle : ja. (3) Endelig, om alle disse benævnte og nu antegnede syv Mænd vare saa uberygtede, at Ingen vidste Noget med Nogen af dennem, som kunde være dem til Hinder udi saadan en højvigtig Sag at være interesseret. Rsp. Ingen vidste Nogen af dennem for noget Utilbørligt enten at være berygtet eller beskyldt.

Derefter bleve Kaldsmændene i Choret fremkaldte og tilspurgte, om de paa Menighedens Vegne selv havde Nogen i Sigte, som de begjærede paa dette Kald at höre. Rsp. At de havde hört den Dannemand Kapellanen her paa Stedet, Hr. Laurits Hansen, nu i nogle Aar, og Ingen vidste hannem Noget at beskyldte for Lærdom eller Levnet, saa de kunde det ikke for Gud forsvare, at de hannem vilde udi dette Kald gaae forbi. Det Samme svarede den ganske Menighed baade inden og uden Kirken som med een Mund og Stemme. Jeg igjen lod Kalds-

---

³) Her findes ikke Spor til, at der skriftlig paa stemplet Papir er udstedt nogen Fuldmagt til Kaldsmændene, hvilket andetsteds var Tilfældet. Jfr. T. Hofman : Kort Afhandling om Oprindelsen til at tage og give Tiende, samt Rettigheden til at kalde Præster. 1750. S. 97 f.

mændene forstaae, at deres Övrighed velb. Christoffer Lindenov havde skrevet mig til, at, om muligt var, Gert Eriksen, Hörer i Naskov, maatte lade sig höre paa dette Kald, om han sig og itide med rigtige Testimonier fremstillede, hvad dennem derom syntés? De svarede, at for den fromme Övrigheds Skyld vilde de gjerne höre hannem, dog i Forhaabning, at deres Frihed herudi efter kongel. Ordinants og Reces dennem ej skulde betages. Hvorfor bemeldte Gert Eriksen blev paaberaabt, men Ingen var tilstede dertil at svare. Efter alt dette talte jeg Kaldsmændene saaledes til: „Efterdi jeg formærker, at baade I og den ganske Menighed er meget vel tilfreds med Hr. Laurits Hansen, eders Kapellan, at I ingen Anden paa dette Kald at höre begjære, jeg og selv haver hört hannem för prædike, og veed ham Intet at beskyld; saa beder jeg dog, paa det man des betænkeligere i saadant et höjvigtigt Værk kan fare fort, at I ville endnu i Herrens sande Frygt hermed gaae frem og lade Alting bestaae til Fredag förstkommende, da at möde med mig her i Kirken betiden, naar Klokken er 8 Formiddag, Alting da fuldkommeligere at slutte, enten i deres Forsæt i Jesu Navn med Hr. Laurits at forblive eller flere endnu at höre, eftersom dennem og stor Magt paalaa, at en Sjælesörger i Tiden dennem kunde beskikkes, helst i slig besværlig Krigstid, og Vinterens Tilstand med megen ustadig Frost og Tö forhindrede, at jeg ikke kunde, naar jeg vilde, komme dennem til og fra”. — Kaldsmændene svarede, at de vare dermed meget vel tilfredse, sig videre til Fredag Morgen at betænke og saa velberaadte i Kirken igjen at möde.

Fredagen den 17 Decembris udi den hellige Trefoldigheds Navn vare Kaldsmændene med mig igjen udi Fæjö Kirke forsamlede, og da blev forrettet, som efterfølger.

Efter Lovsang og Guds Navns Paakaldelse gik jeg med de syv Kaldsmænd ud af Kirken, og de da gave

mig til Svar, at Kapellanen paa Stedet, Hr. Laurits Hansen, havde saa tjent dem, og saaledes lært dem og levet hos dem, at de ingen Aarsag havde til hannem at forskyde, hvorfor de nu vare betænkte paa uden videre Ophold i Jesu Navn efter den ganske Menigheds Begjæring at give hannem et lovligt Kald til denne Føjö Kirke at forestaae. Jeg havde derudi Intet at modsige, saa vi ginge ind i Kirken igjen og der hos Alteret i Choret sluttede og beseglede Kaldsbrevet, hvilket jeg til Kaldsmændene leverede, som igjen det skulde til for^{ne} Hr. Laurits Hansen overlevere, med Hjertens Önske, at Gud vilde ramme sin Ære og Menighedens Bedste.

Kaldsbrevet var i sin Stil som efterfølger:

„Vi efterskrevne Jens Zachariäsen o. s. v., alle Bø-mænd paa Føjö under Fuglseherreds gejstlige Jurisdiktion i Lolland, gjöre vitterligt med dette vort aabne Brev, at eftersom vi alle og hver besynderligen ere af mange Sognemænd her paa Føjö efter kongel. Majest., vor allernaadigste Herres, Ordinantses og Recesses Lydelse saaledes kejsede og udnævnte, at vi have Fuldmagt udi den hellige Trefoldigheds Navn, med hæderlige og vellærde Mands, Hr. Jakob Clausens, Sognepræstes til Ærindlev og Olstrup Sogne og forordnede Provtes i for^{ne} Fuglseherred, hans Raad og Samtykke, at kejsje og udvælge retsindig, lærd Mand Hr. Laurits Hansen til vor rette Sjælesörger og Sognepræst til Føjö Kirke udi s. Hr. Laurits Jörgensens, afgangne Sognepræstes, Sted. Da havde vi forbemeldte syv Mænd efter foregaaende almindelig og alvorlig Bön til Gud, af den Fuldmagt og Myndighed, som os given er, christeligen og vel raadfört os med heme^{te} vor velforordnede Herredsprovst Hr. Jakob Clausen, og saa med hans Raad og Samtykke have udvalgt og kaldet og nu med dette vort aabne Brev foruden al Simoni, Gunst og Gave udvælge og kalde denne Brevvisere, hæderlig og vellærd

Mand Hr. Laurits Hansen, som hidindtil haver været Medtjener i Ordet til Føjö Kirke, herefter at være vor rette Sognepræst til for^{ne} Føjö Sogn og Kirke, dog med saa Skjæl, at hæderlig og höjlærd Mand Doktor Laurits Jakobsen, vor ærværdige Hr. Biskop og Superintendent i Fyens Stift, kjender hannem udi Lærdom og Levnet dertil due- lig og bekvem Guds Ære og alles vores Salighed at for- fremme, og han saa ydermere af kongel. Majestæts Stifts- leensmand bliver dertil konfirmeret og stadfæstet, da vi alle og hver paa vore egne og mange Føjö Sognefolks Vegne love og bepligte os til herefter at holde og kjende bem^{te} Hr. Laurits Hansen for vor rette Sognepræst og Sjælesörger, at bevise hannem al den tilbörilige Ære og Lydighed, som vi hannem paa Guds og sit Embedes Vegne pligtige ere, efter Guds Ord og Ordinantsen, saa og at lade hannem godvilligen faae og nyde til sin Underhold- ning al den sædvanlige Rente og Rettighed udi Tiende, Offer og alt Andet, som andre vore afgangne Sognepræ- ster for hannem af Arilds Tid havt have hidindtil, og endnu efter Ordinantsen, Recessen og Landsens gamle Sædvane med al christelig og tilbörilig Forbedring i alle Maader bör at have ubehindret i rette Tid og til god Rede, al den Stund og saa længe han igjen skikker sig mod os udi Lærdom og Levnet, som en ærlig, hæderlig, from og retsindig Sognepræst bör at gjøre, som han for Gud og sin tilbörilige Övrighed vil bekjende og forsvare.

Til ydermere Vidnesbyrd trykke vi forskrevne syv Mænd med Provsten bem^{te} Hr. Jakob Clausen vore Signe- ter under paa dette vort aabne frie Kaldsbrev, givet og samtykket udi Føjö Kirke, den 17 Decembris Anno 1658."

Saa efterdi jeg kunde ikke fortöve over til om Sön- dagen, det gjordes og ikke fornödent, efterdi et lovligt Kald uden Mödsigelse sluttet var, da begjærte jeg, at Kalds-

mændene dette Kaldsbrev vilde til Hr. Laurits overlevere Söndagen næst efter, nemlig Dom. 4ta Adventus, paa det at det hellige Kald, som syv Mænd med al Menighedens Fuldmagt havde givet, kunde og paa hellig Tid og Sted for den ganske Menighed kundgjöres.

NB. Noget derefter kom Jens Zachariäsen, Foged paa Fäjö, herover og gav mig tilkjende, at Alting var forhandlet efter mit Raad om Söndagen 4 Adv., saa den ganske Menighed var vel tilfreds og takkede Gud.

Efterat alt dette var lovligen forhandlet, da blev först bem^{te} Hr. Laurits Hansen ⁴ foreholdet, at det er og Övrighedens Villie, naar Præsteenkerne ustraffelige og til Ægteskab bekvemme ere, at de med begge Parters Samtykke kunne paa Stedet forfremmes. Hvilket og Kaldsmændene efter lovlig givne Kald vilde have ham mindet om. Dertil var Hr. Laurits beredt baade at svare og give Haand fra sig, at han vilde forholde sig mod Enken, at hun skulde være tilfreds, tænkte og ikke Andet end hende i Fremtiden, om Gud vilde, at ægte, dersom og hendes Hjerte og Villie dertil kunde falde.

Og fordi den gode velb. Mand Christoffer Lindenov, kongel. Mj^s Befalingsmand paa Nykjöbing, havde skrevet mig til paa Gert Eriksens Vegne, Hörers af Naskov, da

---

⁴) Denne Hr. Laurits Hansen blev tilligemed flere af Beboerne paa Fäjö 1665 anklaget for Trolddom, i det de nemlig beskyldtes for at have kaldet en Mand til Öen, som gav sig ud for at kunne mane „Mosegrise” bort, af hvilke Öens Indvaanere vare svært plagede. Provsten Hr. Jak. Clausen, Hr. Gert Eriksen, som da var Præst i Kjettinge, efter at han i nogen Tid havde været Kappellan i Ærindlev, og Hr. Sören Jensen paa Askö vidnede imod Hr. Laurits Hansen, men da der ikke kunde tilvejebringes tilstrækkelige Beviser mod Præstens ög hans Sognefolks Benægtelse, endte Sagen med de Anklagedes Frikjendelse. „Tings Vidner, Proces og Doms Slutning” i denne Sag findes i Ny kgl. Samling Nr. 727, 4to.

haade for det, saa vel som og for dette Kalds Konfirmations Skyld, maatte jeg svare den gode Mand i efterfølgende Maade, eftersom det syntes af samme hans Skrivelse, som om han var i Mening, at Konfirmationen paa kgl. Mj^s Vegne hørte hannem til.

„Naade og Fred af Gud vor Fader og den Herre Jesu Christo. Gunstige velb. Hr. Slotsherre Christoffer Lindenov, min højærede Beforderer. E. V^s gode Missive, dateret Nykjöbing Slot 10 Decembris sidst forleden, er mig den 13 dito overleveret paa Vejen til Fæjö ved Erik Nielsens Hustru i Naskov, formeldendes, at jeg hendes Sön Gert Eriksen, Hörer i Naskov, saavidt mig vedkommer, vilde være behjælpelig, at han maatte blive indtegnet paa Kaldet at lade sig höre. Saa var mig Intet kjærere og önskeligere, end at jeg nogentid kunde Eders Fromhed i nogen Maade gratificere. Jeg og lod Gertrud Erik Nielsens det forstaae, at hun vilde rejse lige hjem, og bestille det, at hendes Sön om anden Dagen skulde komme med sine Testimonier til Fæjö at lade sig indtegne, efter [som] Bön strax skulde skee om Onsdagen, mens den ganske Menighed udi den afdöde Præstes Begravelse var tilstede. Da uanseet der er en Kapellan paa Steden, med hvilken de syv udkaarede Kaldsmænd samt den ganske Menighed var meget vel tilfreds, saa de ingen Anden at höre begjærede, haver jeg dog dennem E. V^s gode Villie forstændiget, og for^{ne} Gert Eriksen i Kirken lydeligen paa-raabt; men hverken han eller Nogen paa hans Vegne var der at svare. Og endog at der blev begjæret af den ganske Menighed med samheldig Stemme, at der strax maatte gives et lovligt Kald paa den, dennem udi nogle Aars Tid udi Sognepræstens Alderdom og Svaghed med Salighedsmiddel havde troligen og vel betjent, have dog Kaldsmændene efter mit Raad forhalet Kaldet nogle Dage, men til forgjæves; thi hverken er Personen fremkommen,

som ellers til Söndagen 4 Advent at lade sig höre skulde blive indtegnet, ej heller er E. Velbaarenheds Skrivelse, som bem^{te} Gertrud Erik Nielsens sagde mig af, til Fæjö ankommen eller overskikket. Er her da udi dette Noget forsömt, da er det Karlen selv at tilskrive, som kunde ligesaavel have vovet sig over Isen, som jeg maatte i stor Fare give mig derover i Tirsdags forleden. Saa efterdi jeg havde meget hjemme efter Övrigheds Befaling i denne besværlige Tid at forrette, og naar jeg rejser herfra, er jeg uvis paa i saadan vinterlig Tilstand, naar Vejrliget vilde sig föje, at jeg kunde komme hid igjen, da haver jeg nu för min Afrejse maattet samtykke og besegle med de syv Mænd et frit Kaldsbrev, som de efter lovlig Medfart Kapellanen, Hr. Laurits Hansen, givet have, efterdi Ingen vidste hannem at beskyldte enten i Lærdom eller i Levnet. Saa bede de syv Kaldsmænd saa vel som jeg paa det allerydmygeligste, at E. Velb., som er dette lille Lands Övrighed, vil lade sig dette lovlige Kald vel befalde, besynderlig og nu i slig Tilstand, da det var dem ikke muligt at komme herfra til Nykjöbing, som de ellers gjerne havde rejst did, sig med deres fromme Övrighed at raadføre. Hvad sig belanger samme Kald at konfirmere, derom forenes I gode velb. Mænd, begge kongel. Mj^s Befalingsmænd paa Nykjöbing og Aalholm, selv indbyrdes allerbedst. Thi derom maaskee kunde disputeres, eftersom Exempel ikke er forefalden i Mandeminde, og saalænge at de tvende Leen have været under een Befalingsmand, haver dette og ingen Diskquisition givet. Det er E. Velb. vel vitterligt, at den gejstlige Jurisdiktion over disse 3 Öer falder til Fuglseherred, at Provsten og der vel, naar begjæres, steder Öboerne gejstlig Stevning i sin Leensmands paa Aalholm og Bispens Navn, og Kirkeværgerne gjöre deres Regnskab paa Aalholm, af hvilket synes vel at kunne sluttes, Aalholms Leensmand til disse

Öer at være den Stiftsleensmand, som efter Ordinantsen Præstekaldene vedkommer at konfirmere⁴. Men dersom min Misforstand herudi eragtes, beder jeg ydmygeligst at Alting maa holdes mig tilgode og mig aleneste maatte gives Befaling herom, hvor jeg skal denne nyskaldede Præst henvise; af Patronen og Stiftsleensmanden at anname Kollation til Bispen, og siden fuldkommen Konfirmation. E. Velb. hermed den højeste Gud befalet, etc.”⁵.

III.

Anlangende Fæmø Kald 1659.

Anno 1659 den 18 Martii fik jeg (o: J. Clausen) Skrivelse fra Else s. Hr. Frederiks paa Fæmø, at Gud havde ved en salig

⁴) Ifølge Ordinantsen var det Stiftsleensmanden, som skulde konfirmere enhver Præst i vedkommende Stift, men i Aaret 1582 blev dette Embede afskaffet og Forretningerne overdragne Leensmændene i de paagjældende Leen i Forening med Biskopperne. Jfr. Pontoppidans Ann. Eccles. III, 10. 230. 492.

⁵) Hr. J. Clausen tilføjer derefter en „Nota”, som jeg ogsaa for Fuldstændigheds Skyld vil meddele, skjönt den kun tildeels angaaer Sagen: „1. Udi denne min Visitation paa Fæjø befandt jeg Kirkegaardsmuren nordentil at være brøstfældig, Kirkedøren og nedentil af Sacrilegis at være sønderstødt, hvorfor jeg paamindte Kirkeværgeren Laur. Jörgensen i Vesterby, at han sligt med det Første skulde lade flye og forfærdige. 2. Jeg og lod den nykaldede Sognepræst Hr. Laurits Hansen vide, at han skulde have det i Agt paa Skifte efter sin s. Formand at affordre, hvis som nu befales af hver Præst at udgive til Kjøbenhavns Proviantering, saavel som Betaling til Præsten i Fuglse i det mindste 15 Dlr. slette for forrige Aars Rytterhold, Hospitalitet og anden præstelig Udgift uforglempt. Item og at eftersøge og til sig i god Forvaring i godt Folks Nærværelse at tage Breve, som efter Hr. Laurits Jörgensen kunde findes, eller anden Inventarium, Præstegaarden tilhørende og vedkommende. Jens Zachariæsen, Foged paa Landet, hørte paa alt dette”.

Död bortkaldet hendes kjære Ægtehusbonde, hæderlig og vellærd nu salig Hr. Frederik Gertsen Endeman, med venlig Begjæring, at jeg hans Lig Tirsdagen den 22 Martii vilde begrave og siden et nyt Kald til den Menighed i den hellige Trefoldigheds Navn forfremme.

Kom Herre Jesu!

Söndagen Judica derefter, den 20 Martii, havde jeg sat mig for at rejse lige fra Rödbby, hvor jeg den Dag visiterede, til Stokkemærk og derfra over Fæjö til Fæmö. Men den store Skyden, Allarm og Rygte derhos, at Fjenden laa stærkt for Taars og Korsemarke og stormede til Landet, forhindrede den Rejse, at jeg drog til mit Huus igjen.

Om Mandagen finge vi Kundskab, at den Stormen var ikke for dette Land, som vi hörte, men for Lange-land, hvorfor jeg i Guds Navn begav mig hjemme fra Tirsdagen den 22 Martii, saa tidligt som Dag, ned til Bandholm, hvor jeg blev længe opholdt og ikke kunde faae Baad för Klokken var 10, at jeg derfor ikke kom til Fæmö, för om Klokken var halvgaaen 3 Eftermiddag; de da ginge fra Ligprædiken, og Hr. Laurits Hansen paa Fæjö da havde Liget begravet.

Onsdagen den 23 Martii prædikede jeg og forrettede Fastetjeneste i Fæmö Kirke, og efter Prædiken med den ganske Menighed gjorde almindelig Bön til Gud om en god, duelig og retsindig Sjælesörger i den Afdödes Sted at erlange.

Efter Tjenesten blev Ordinantsen og Recessen oplæst og Menigheden foreholdt, hvorledes et lovligt Præstekald skal angaae. Derefter bleve disse efterskrevne syv Kaldsmænd udnævnedes af Menigheden: 1. Jens Rasmussen, Foged og Dommer paa Landet. 2. Daniel Jensen i Sönderby, Kirkeværge. 3. Hans Simonsen i Nörreby, Kirkeværge.

4. Niels Rasmussen i Sønderby. 5. Peder Tobiesen *ibid.*
6. Peder Nielsen i Nørreby. 7. Hans Hansen *ibid.*

Efterat disse 7 Mænd vare udvalgte, og med mange Sognemænd igjen i Kirken indkomme og bleve antegnede, da i Kirken tilspurgte jeg den ganske Menighed: (1) Først, om de alle nu efter Riber første Artikel vilde give disse 7 udnævnte Kaldsmænd Fuldmagt i dette Præstekald at gjøre og lade. Rsp. Ja. (2) Dernæst, om disse for^{ne} 7 Mænd vare rette Lemmer i denne Menighed og bosiddende her paa Landet. Rsp. Ja. (3) Endelig, om Nogen vidste disse 7 Mænd, eller nogen af dennem, for Noget at beskylde, som kunde hindre dennem fra [i] saa helligt og vigtigt et Værk at handle. Rsp. Ingen vidste dem for noget Uutilbørligt at beskylde.

Saa bleve de 7 Mænd i Choret fremkaldede og underviste videre om, hvorledes de dette hellige Værk gudeligen og betænkeligen skulde angaae, og saa tilspurgte, om de nu selv begjærte nogen Person først at høre. Da nævnede de en Person, som nu til Landet var ankommen fra Lolland, født i Stokkemærk, ved Navn Laurits Hansen Capel, som da fremviste fra theologis Hafniensibus sin gode attestationem de profectu in studio theologiæ, ut et dimissionis testificationem, nec non testimonia laudabilia duo, prius reverendi viri dn. Pauli Paulini, pastoris Köbelevensis, cujus per integrum annum pædagogum egit; posterius venerandi dn. Canuti Erici, præpositi et pastoris Haldstedensis, cujus nepotem geminum annum cum dimidio informavit usque festum Michaelium superioris anni 1658. Testimonium fra Universitetet havde han ikke; men haabede det mageligen at ville forhverve, om Guds Villie var, at han blev kaldet, og han i denne Tid skulde begive sig til Kjöbenhavn at lade sig ordinere. — Derpaa blev han indskreven til at lade sig høre med Prædiken Festo annunciationis Mariæ, Fredagen 25 Martii.

Siden gav jeg de 7 Mænd det for, at om de vilde have flere, da kunde bestilles til Dom. Palmarum Christen Sörensen, Pædagogus i Fuglse Præstegaard, til Skiærtorsdag Theophilus Jørgensen¹ i Stokkemark, eftersom begge Personers Rigtighed og Villie herudi var mig bevidst. — Efterat Laurits Hansen Capel for^{ne} vor Frue Dag havde ladet sig høre, kommanderede jeg hannem Menigheden, som lod sig hans Gaver vel befalde. Og de syv Kaldsmænd toge det dog i Betænkning paa 2 Timers Tid, da i Præstegaarden at lade mig vide deres Mening. Hvilket ogsaa skete, at de der samledes hos mig, og gave fra sig til bem^{te} Laurits Hansen et lovligt beseglet Kaldsbrev, lydende som efterfølger.

[Her følger nu Kaldsbrevet, der er i samme Form, som det. Kaldsmændene paa Fæjö udstedte.]

NB. Hr. Peder², Kapellan i Horslunde, kom til Fæmö under Prædiken, men da han bespurgte sig om Vilkaarene, begjærte han der ingen Forfremmelse. Thi Sognemændene vilde ikke have Enken forskudt, saa Laurits Capel og maatte love dennem i min Nærværelse, at han vilde hende i Fremtiden ægte. Han var dermed og veltilfreds.

IV.

Diskvisition om Vixnæs Kald 1658.

Saasart jeg (3: Hr. J. Clausen) var i Jesu Navn af vorgunstige Hr. Leensmand paa Bispens gode Behag til Provsteembetet beskikket¹ og konfirmeret den 25 Octobris 1658, da fore-

¹) Søn af Provst Jørgen Theophili Sadolin (jfr. Bloch. Den fyenske Gejstligheds Hist. I, 19-27).

²) Hr. Peder Lauritsen, som i 27 Aar var Kapellan i Horslunde, se Rhode I, 204.

¹) Den her meddelte Sag falder i Tiden umiddelbart efter det under I meddelte Provstvalg.

faldt en Rettergang imellem M. Knud Lerke i Musseherred og de 7 Kaldsmænd i Vixnæs. Leensmanden havde alt tilforn Stevningen udgivet. Men jeg maatte nu efter den gode Mands Befaling være hans Bisidder, mens Sagen blev forhørt. Saa skete den Proces og fulgte Dom derpaa, som herefter vidtløftig er befattet.

Philip Joachim Barstorff, kgl. Majestæts Befalingsmand paa Aalholm, Jakob Clausen, forordnet Provst i Fuglseherred, Sognepræst til Ærindlev og Olstrup Sogne, gjøre hermed vitterligt, at Aar 1658, den 25 Octobris, paa Aalholm var i Rette skikket hæderlige og höjlærde Mand M. Knud Lerke, Provst i Musseherred og Sognepræst i Nysted, som lovligen havde indstevnet de syv Kaldsmænd i Vixnæs for et Kaldsbrev, de imod hans Raad og Samtykke skulle have givet en Studioso ved Navn Hans Iversen den 14 Søndag efter Trinitatis, sidst forleden den 12 September, hvilket Kald Provsten M. Knud formener hverken lovligt at være, ej heller at have nogen Bestandighed, af den Aarsag, at samme Person er beskyldt af en Mand ved Navn Jens Pedersen, nu boende i Nysted, for et Drab, han skal have beganget paa hans Søn, den Tid han var hans Skolemester paa Söllestedgaard, med hvis videre Stevningen i slig Mening herom formeldede.— Da efterat Stevningen var for Retten oplæst, og blev beviist dem lovligen at være forkyndt, blev först i Rette lagt velbemt^e M. Knud Lerkes Forsæt, lydende Ord fra Ord som efterfølger:

„Eftersom jeg Underskrevne haver været forarsaget at indstevne for min gunstige Hr. Leensmand de syv Kaldsmænd i Vixnæs for et Kald, som de have givet en Studenter ved Navn Hans Iversen i Vixnæs Kirke den 14 Søndag efter Trin. forleden, uanseet at han er saadan en

Person, som ikke kan kaldes til noget Præstekald, fordi han er fortænkt og beskyldt for et Drab, som han for lang Tid siden skal have begaaet paa Jens Pedersens Søn, den Tid han var Skolemester paa Söllestedgaard; og endog for^{ne} Person efter Kaldsmændenes Begjæring blev tilstedet at prædike paa Vixnæs Kald, saa vidste jeg ikke paa den Tid saa fuldkommelingen af Sagens Beskaffenhed, som jeg siden haver erfaret. Thi hem^{te} Jens Pedersen i Begyndelsen lovede baade med Ord og Skrivelse, at han vilde ikke trachte Hans Iversen efter, men saa gjerne hans Lykke og Forfremmelse, dog haver han forandret sit Sind, og [er] gaaet fra sit Løfte. Hvorfor, der jeg siden fik ret Underviisning om samme Sags Lejlighed, haver jeg ladet Kaldsmændene det forstaae og advaret, at de ingenlunde kunde kalde Hans Iversen til deres Præst, efterdi han var for et Drab offentlig sigtet og beskyldt og havde udgivet en saadan stræng Forpligt, som stod hannem ikke vel an. Dog have de ikke villet agte og lyde mit Raad, men efter deres eget Betænkende kaldet forskrevne Person til Kaldet, hvorudi jeg turde ikke understaae mig det Kald med dennem at samtykke eller deres Kaldsbrev at forsegle, førend jeg dertil blev lovligen kjendt og dømt af min Övrighed; og efterdi Kaldsmændene vilde ikke indstevne Sagen i Rette for Kongens Leensmand, da haver jeg været foraarsaget til det at gjöre, at det kunde komme til en Ende med samme Kald, enten det skulde blive ved Magt eller ikke. Sætter derfor i Rette og er Dom begjærendes, om samme Kald, som de syv Kaldsmænd i Vixnæs have givet Hans Iversen, som er imod Ordinantsen og Recesen, bör ikke dødt og magteslüst at blive, og en anden skikkelig og duelig Person at kaldes i hans Sted til Vixnæs Kald igjen. At dette maa læses, paaskrives og i Dommen indføres, er jeg gjerne begjærendes. Datum Nysted den 25 Octobris 1658.”

Dernæst fremlagdes Jens Pedersens Seddel, efter hvilken Hans Iversen blev tilstedet at lade sig høre paa Vixnæs Kald, lydende i efterfølgende Maade:

„Eftersom jeg underskrevne haver tilforn havt nogen Trætte og Uenighed med Hans Iversen, som var min s. Søns forrige Præceptor paa Söllestedgaard, saa haver jeg samme Trætte ladet falde for godt Folks Intercessions Skyld, og vil ikke hindre hannem udi hans Lykke og Forfremmelse, hvor det og være kan, men seer det gjerne, at det kunde gaae hannem vel. Dette bekjender jeg med egen Haand underskrevet. Nysted 23 Aug. 1658.

Jens Pedersen. Eg. H.”

Herhos fremlagde M. Knud Lerke bem^{te} Jens Pedersens Missive, dateret Nysted den 2 Sept. 1658, lydende i sin Mening egentlig, at eftersom Jens Pedersen for godt Folks Forböns Skyld havde efterladt den Sag med Hans Iversen med saadant Vilkaar, at han ikke skulde komme for Jens Pedersens Öjne, da efterdi samme Kontrakt var trodsig brudt, da var Jens Pedersens Begjæring, at M. Knud vilde betænke sig, förend han stedte Hans Iversen til nogen Befordring. Tillige hermed kom i Rette efterskrevne Kopi af samme Kontrakt eller Obligation, som forbem^{te} Missive refererer sig paa, lydende saaledes:

„Kjendes jeg underskrevne Hans Iversen Nysted, at eftersom min forrige Husbonde, ærlig og velagt Mand Jens Pedersen, da residerende paa Söllestedgaard, haver havt Trætte og Uenighed med mig formedelst hans Søns, Holger Jensens, dödelige Afgang, mens nu efter hans fromme Betænkende, og formedelst Gud og Folks Intercessions og Forböns Skyld, haver han samme Trætte og Uenighed ladet falde og afstaaet, og min Lykkes Befordring ikke vil forhindre, hvilket Gud allermægtigste hannem igjen skal belønne. Dog herimod lover og forpligter jeg mig paa Ære, Tro og Love, at jeg efter denne Dag altid

vil beflitte mig paa at skye og flye baade Jens Pedersens Omgængelse og Samkvem, og ikke at komme for den Dannemands Öjne. Til Vidnesbyrd haver jeg dette med min egen Haand underskrevet og troligen ombedet Matthias von Westen og Iver Nielsen, begge Raadmænd i Nysted, med mig til Vitterlighed at underskrive.

Nysted den 23 Aug. 1658.

Hans Iversen Nysted. Matthias v. Westen. Iver Nielsen.”

Som samme Kopi af Forpligten Ord fra Ord lydde, og blev Hans Iversen for Retten tilspurgt, om dette var en rigtig Kopi af slig hans udgivne Forpligt, da kunde han det ikke fragaae; Jens Pedersen havde og selv med sin Haand underskrevet, at det var en rigtig Kopi. — Endogsaa fremlagdes Jens Pedersens Svar paa foregaaende lovlig Citation, paa alt dette sig at resolve, som følger:

„Eftersom den hæderlige og höjlærde Mand M. Knud Lerke, Sognepræst i Nysted og Provst over Musseherred, haver ladet mig til idag citere Hans Iversens Kaldsbrev angaaende, om jeg haver Noget derimod at svare, saa svares dertil, at jeg for min Person haver efterladt den Sag, som os imellem var, for Guds og godt Folks Forböns Skyld, hvilket endnu af mig skal blive holdt, al den Stund og saa længe Hans Iversen efterkommer sin Forpligt, han til mig udgivet haver.

Actum Nysted den 25 Octobr. Anno 1658.

Jens Pedersen. Eg. H.”

Herimod mödte i Retten de syv indstevnede Kaldsmænd og fremlagde deres Svar, som efterfølger:

„Eftersom vi underskrevne syv Kaldsmænd af Vixnæs ere med vor gunstige velb. Hr. Leensmands Stevning hid citerede af M. Knud Lerke . . . anlangende et Kaldsbrev, vi have givet hæderlig og vellærd Karl Hans Iversen, og haunem efter Ordinantsen udvalgt til vor Sjælesörger, og i velbem^{te} Stevning beskyldes, at vi ikke have anseet

samme Dag vort Kaldsbrev blev udstedt, og vi af Provsten advarede, det hem^{te} Hans Iversen skal være beskyldt af en Mand ved Navn Jens Pedersen for et Drab, han paa hans Søn skal have beganget . . . , agter derfor samme vort Kaldsbrev at lade paakjende, om det er saa lovligt efter Ordinantsen og Recessen, som det sig bör eller ikke, med videre Stevnings Bemeldning. Dertil svares: Først at det er halvandet Aar siden, at Hans Iversen tjente paa Süllestedgaard, og dersom saadan nu beskyldte Gjerning skal have været bedrevet, da havde det ved Lov og Dom vorden drevet og eftersøgt og ikke imidlertid tilstedet Hans Iversen Menigheden i deres Saligheds Sag haade i Sackjöbing og andre Steder at betjene, det Provsten vel er bevidst; meget mindre af Provsten bevilliget paa vort Kald sig at lade böre, og i Synderlighed eragtes förermeldte Jens Pedersen at være Provstens Sognemand i Nysted boende. Dernæst, dersom Provsten vilde sig undskylde, at Saadant hannem ej var bevidst, saa erfares det anderledes af M. Knuds egen Koncipering, af Jens Pedersen underskreven, dat. Nysted den 23 Aug. næst forleden, som melder, at han ikke vil hindre hannem i hans Lykke og Forfremmelse. Hvoraf sluttes, han ikke saadan Gjerning (som berettes) at have beganget; hvilken Seddel formodes ved Magt staaer, thi aldrig igjenkalder nogen ærlig Mand sin Haand, eller nægter det, han oprigtig lover og tilsiger. Hvis den Revers belanger, som Hans Iversen trohjertig og efter Tilskyndernes Begjæring Jens Pedersen haver meddelt, formodes tilbörlig ej saa kraftig bör at ansees, at nogen ærlig Karl derfor kan kuldkaastes eller sin Velfærd forspilde. Thi er Nogen saa begjærlig (imod Guds Bud) at skye Ens Aasyn, kan det hannem jo lettelig tilstedes. Formode vi og fast paastaae, at den Dannemand Provsten ikke billigen os herudi haver at skylde, eller hindre os fattige Almue i denne eneste og naadigste

bevilligede Frihed, fattige taabelige Bønder ere medforlenede; mens vi mene os heller at have Provsten at beskyjde, først efterdi han har tilstedet Hans Iversen at bruges adskillige Steder til Guds Ære og Menneskenes Saligheds Forfremmelse, og siden os hannem tilsendt paa vort lovlige Kald sig at lade høre, og imod Ordinantsen ikke selv personlig mødte os fattige Raadløse at raadføre, men lader sig ansee at være leget utro Naboskab baade imod Hans Iversen og os, hvorfor os kan foraarsages videre Ulempe og Besværing. Forseer os ydmygeligen til, at vort Kaldsbrev ved Magt staaer, og vor naadigste bevilligede Frihed at blive befordret, at nyde og beholde den Person, som os af Gud og Övrigheden er tilskikket og os vel befalder at nøjes med, paa det vi fattige Almue i slig besværlig Tid ikke skal have mere og større Bekostning og Umage. Og at denne vor simpel Forsæt maa agtes og paaskrives og derhos Ord fra Ord uden nogen Mening Korthed (sic!) indføres, i hvis idag vorder forrettet, hvoraf vi underdanigst skriftlig Gjenpart ere begjærendes. Datum Nysted den 25 Oct. Ao. 1658." (Med de syv Kaldsmænds Bomærker herunder).

Endelig og fremstod Hans Iversen og i Rette lagde sit givne Kaldsbrev med de syv Kaldsmænds Signeter undertrykt, hvilket her Ord fra Ord at indføre var ikke begjært, synes og ikke fornödent, eftersom det agtes i Stilen rigtigt, uden det alene, at de ikke kunde kjende sig med Provstens Raad og Samtykke at kalde, men de alene venligen ombede deres Herredsprovst til Vitterlighed med dennem at besegele.

Slutning.

Da efter Tiltale, Gjensvar og denne Sags Lejlighed er derpaa saaledes for Rette afsagt, at efterdi Provsten M. Knud Lerke beviser med Jens Pedersens fremlagte Seddel og andre Breve, at hannem om Hans Iversens

Tilstand udi den Sag med Jens Pedersen Intet egentlig var bevidst, förend Hans Iversen paa Vixnæs Kald havde ladet sig höre; hem^{te} Jens Pedersen da först ved sin Missive advarede Provsten, at han skulde betænke sig, förend han stedte Hans Iversen til nogen Befordring, og han da tillige gav tilkjende, at Hans Iversen med en underskreven Obligation og tvende fornemme Mænds Hænder til Vitterlighed havde forpligtet sig paa, Jens Pedersens Omgængelse og Samkvem at skye og flye, og ikke at komme for hans Öjne for den Sags Skyld anlangende Jens Pedersens Söns Död, da haver Provsten havt höj Aarsag til ikke at samtykke i Hans Iversens Kald, men heller at afraade Kaldsmændene, at de ingen Kald hannem skulde give. Saa have dog de syv Kaldsmænd imod Provstens Raad og Samtykke faret fort i deres Forsæt², og dermed forseet sig baade mod Ordinantsen og Recessen, hvorfor samme Kald, som de oftbem^{te} Hans Iversen givet haver, bör dödt og magtesløst at være, og en anden dygtig Person dertil lovligen at kaldes og beskikkes. Til Bekræftelse have vi vore Signeter her under trykt. Actum, die, anno & loco ut supra.

V.

Beretning om den sælsomme Sag med Hr. Hans Madsen i Rödby.

Anno 1658 Dom. 1 Advent haver Hr. Hans Madsen, Kapellan hidindtil i Rödby, efter foregaaende almindelig

---

²) At der tidligere maa være indtruffet lignende Tilfælde, sees af en sjællandsk Synodalbestemmelse af 1562, anført i Pontoppidans Ann. Eccl. III, 382, jfr. ib. S. 22.

Bön til Gud og al lovlig Medfart, og efter egen Begjæring med fri Villie annammet et lovligt Kald af Vixnæs Menighed, der at være en ret Sognepræst og Sjaelesörger. Efterat Kaldet var gangen, haver han i Præstegaarden oprettet Kontrakt med Præsteenken om hendes aarlige Genant samt og om Naadsens Aar. Noget derefter forrejsjer han til Aalholm at annamme Kollats, men fandt ikke Leensmanden tilstede, hvorfor han Kaldsbrevet til Ridefogden Jens Thomæsen leverede med Begjæring, at det maatte Leensmanden vises, og Hr. Hans saa forstændiges, naar han kunde komme igjen at finde hans Velbaarenhed tilstede og saa erlange Kollats. Hr. Hans rejser saa til Rödby, hvor hannem bliver gjort Tilbud, om han vilde afstaae og opsigte det Vixnæs Kald igjen, da skulde hans Lön blive i Rödby forbedret. Det befalder hannem saa, at han rejser til Hr. Mads¹ i Taars og begjærer, at han vil rejse paa hans Vegne til Vixnæs Kaldsmænd, og opsigte dem Kaldet, samt og forstændige, deres givne Kaldsbrev at være leveret til Ridefogden, at de der kunde söge det. Kaldsmændene og Menigheden blev dermed ilde tilfreds og mente, at de havde givet hannem et lovligt, beseglet Kaldsbrev, hvilket de agtede ikke at söge eller oplede, men han at [skulle] blive ved sit Kald og Löfte. Hr. Christen i Nebbelunde rejser saa til Leensmanden paa Hr. Hanses Vegne, Sagerne at andrage protestando magis quam supplicando. Velb. Hr. Leensmand formener slig Opsigelse uden lovlig Aarsag helst udi saa helligt Kald og tilmed i saa farlig Tid at være ubillig, og gav for, at efterdi han nu ingen Bud kunde faae til Bispen, desværre udi denne onde Tid, da vilde han herom tale med Provsterne. Ikke

---

¹) Hr. Mads Hansen, om hvem Rhode (1, 565) ikke har Andet at fortælle, end at han fik Tamp af nogle svenske Soldater, som vare blevne forbittede over nogle Ord i en af hans Prædikener.

desmindre forlader Hr. Hans sit Kald og Menigheden i Vixnæs udi den meget farlige og sørgelige Tid, at den lille Menighed siden længe for sære Aarsagers Skyld maatte være som Faar uden Hyrde², og antager saa sit forrige Kapellani paa ny imod Övrighedens Minde, som patroniserer det Ringsebölle Kirkekorn, hvoraf Kapellanen i Rödby lønnes og hans Residents holdes vedlige af. Velb. Hr. Leensmand herom da konsulerer först M. Knud Lerke, Provst i Musseherred, som agtede det for en Forseeelse, der burde höjlligen at straffes, og naar man alle Omstændigheder overvejede, var det et sælsomt Exempel, som han ej havde hört Lige til. Velbaarne Hr. Leensmand forskriver da og mig (o: J. Clausen), til Slottet at proponere mig tvende Dubia. Först, om en Person, der lovligen er kaldet fra en Sted og Bestilling at være Sognepræst til nogen Kirke, maa, naar han vil, helst om han ikke endnu var beediget, afstaae samme sit Kald, og, naar han vil, det forlade. — Dernæst, om han end samme Kald kvitterer, om han da efter egen Villie ubehindret, dem og uadspurgt, som den

²) Vixnæs maatte endnu en god Tid efter de her omtalte Forsög paa at erholde en Præst være uden Hyrde; thi da Frands Frandsen i Begyndelsen af Aaret 1659 var bleven kaldet af Menigheden og stadfæstet af Leensmanden, kunde han ikke komme til Fyen for at blive ordineret. Han begav sig derfor ombord paa et Skib, for at sejle til Kjöbenhavn og der at blive ordineret af Biskop Svane, men under Möen blev Skibet optaget af en svensk Orlogsmand og tillige med Gods og Folk fört til Stralsund. Her sad Frands Frandsen fangen næsten i 12 Uger, og kom derfra til den svenske Lejr i Sjælland, hvor han var i 4 Uger. Endelig lykkedes det ham at blive udvexlet tilligemed nogle andre Fanger. Efterat være kommen til Kjöbenhavn, indgav han en Ansögning til Kongen om at blive ordineret af Biskop Svane, af hvilken Ansögning disse Oplysninger ere erholdte; den findes i Sjællandske Indlæg (i Gehejmearchivet) 1659 B. Kongebrevet til Bispen om at opfylde hans Begjæring er af 8 Juni 1659. (Det findes i Sjæll. Tegn. Nr. 35, fol. 254).

bedste Lön kommer fra, maa sin forrige Bestilling antræde, med mindre han lovlig beskikkes dertil paa ny igjen.

Jeg svarede herpaa skriftligt.

Til det Første: Naar Nogen bliver i alle Maader lovlig kaldet til at være en Menigheds Sjælesörger og Sognepræst, da idet han annammer derpaa sit Kaldsbrev, strax for Guds Aasyn trolover han sig med den Kirke og Jesu Menighed, han sendes og kaldes [til] af Gud og ikke af Mennesker, han lægger sin Haand paa Herrens Plov, han fæster sig til at være paa det Sted Christi Tjener og Huusholder over Guds hemmelige Ting. Derfor naar han samme sit lovlige Kald, anderledes betænkt, opsiges og forlader, med mindre han kjendes og dömmes derfra eller med god Föje det kan kvittere, da haanligen foragter han Guds og ikke Menneskens Kald, han med Jona flyer for Herren, og ligesom en Mand maa ikke afskilte sig fra sin Hustru for hvadhaande Sag, saa maa og en Sjælesörger og kaldet Sognepræst efter eget Tykke ikke adskille sig for nogen timelig Profits Skyld fra den Menighed, som han sig engang frivilligen trolovet haver, og dersom han det gjør, da forretter han Herrens Gjerning svigagtelig. Dog efterdi han med slig Ustadighed beviser sig at være et Rör, som Veiret blæser bort og [tilbage] igjen, og han saaledes lægger sin Haand paa Herrens Plov, at han seer tilbage, da synes det raadeligst, at han for Herrens Arbejde, hvilket han sig selv paa det Sted frasiger, bliver forskaanet.

Til det Andet: Og efterdi han vil degradere og for den timelige Nyttes Skyld heller være en Lejesvend end en Hyrde, da om han sin forrige Bestilling igjen skal antage, maa han med Övrighedens og deres, som derudi have at sige, synderlige Villie dertil benaades, samtykkes og beskikkes.

Da blev sluttet, at efterdi man ikke saa fage i denne sürgelige Krigstid kunde faae den Sag i Proces, at oft-

hem^{te} Hr. Hans dog desmidlertid til videre Beskeden og Sagens Udgang skulde suspenderes fra det Kapellani at betjene, som han paa ny havde antaget; at man saa med første Lejlighed kunde konsulere ved Skrivelse helst vor egen gode Hr. Biskop, eller, om det ikke var muligt, da D. Hans Svaning i Kjöbenhavn. Instrumentum suspensionis, af Leensmanden og Bispens Vicariis i denne farlige Tid underskrevet, blev Hr. Hans kundgjort ved tvende hæderlige Mænd, Hr. Hans i Taagerup og Hr. Hans i Holeby. Men fordi han var ej selv tilstede første Gang, men alene hans Hustru, da parerede han ikke, men prædikede for Sognepræsten tvende Søndage efter hinanden, i hvorledes han end tilforn havde bedet mig, at de tvende Præster ikke skulde hannem til Spot tiere derom besøge, han gjerne vilde sig derudi föje og fra Prædikestolen samt videre Tjeneste entholde. Der han da gjorde imod sit Löfte, maatte de tvende for^{ne} hæderlige Mænd sig anden Gang til hannem bemöde, at han sig saa fra Embedet entholdt, og Skolemester der i Byen efter min Begjæring desmidlertid begge Kapellanens Ugetjenester troligen forrettede, som hannem af Kapellanens Lön bör at betales. Denne Suspension blev Hr. Hans sidste Gang kundgjort skriftlig og mundtlig den 17 Jan. 1659, som Præsternes Opskrift paa Instrumentet vidner. — Vi desmidlertid sögte flitteligen Lejlighed at faae Bud herom til Bispem, hvilket vilde ikke gelinge os. Om sider faldt Hr. Hans tilföje, Sognepræsten og Menigheden i Rödby intercederede for hannem, han og skriftlig indlagde sin grove Forseelses Bekjendelse og Afbigt med Löfte, sig herefter ustraffeligen at ville forholde. Derpaa blev mig tilskikket velb. Hr. Leensmands Resolution, at Suspensionen vel maatte opgives, dog paa Bispens gode Behag og Betænkende, om det maa derved saa forblive, eller han noget videre skulde lide for samme sin Forseelse. Herforuden: at förend bem^{te} Hr. Hans maatte noget

befatte sig med Embedet paany, da skulde jeg en Søndag eller anden hellig Dag tilforn erindre Menigheden i Rödby Kirke om hans Forseelser, eg hvad Aarsag der haver været til denne Suspension, desligeste med hvad Vilkaar ham er tilladt at prædike igjen. Dette var dateret Aalholm 14 Martii 1659. — (Dom. Judica (3: 20 Marts) 1659 visiterede Provst Jakob Clausen Rödby Kirke og hævede Hr. Hans Madsens Suspension)³.

VI.

En Præstekaldelse paa Universitetets Gods 1657.

*Missive til Johannes Motzfeld*¹.

„Kjære Johannes Motzfeld, eftersom Gud allermægtigste haver ved den timelige Död hedenkaldet den hæderlige og vellærde Mand Hr. Christen Nielsen, Sognepræst

³) At Hr. Hans Madsen forövrigt ikke uden Grund nödig vilde til Vixnæs, sees bedst deraf, at dette Sogn 1660 maatte lægges sammen med Taars Kald, „da det blev den høje Övrighed forestillet, at en Præst i disse elendige Tider ikke kunde leve af det lille nu fast ödelagte Sogn”. Rhode I, 576. Kongebrevet derom lyder saaledes: „Frederik III g. A. v. at, eftersom for os underdanigst andrages, hvorledes Vixnæs Kald udi vort Land Lolland udi forleden Fejdetid meste Parten skal være ruineret og fordærvet, saa Sognet ej en Præst alene kan holde, Præstegaarden endog öde og af Sognefolket for Armods Skyld igjen ikke skal kunne opbygges, da have vi efter underdanigst Ansögning og Begjæring bevilliget og tilladt, saa og hermed bevillige og tillade, at bemeldte Vixnæs Kald maa, indtil vi anderledes tilsigendes vorder, til Taars Kald, som nu der sammesteds skal ledigt være, annexeres og begge Sogno af een Præst betjenes. Kbhvn. 14 Aug. 1660”. (Smaalandske Register Nr. 7. Gehejmearchivet).

¹) Udstedt af Konsistorium ved Pronotarius Severinus Petræus, Prof. moral.

til en af Universitetets Kirker her i Landet, kaldet Egitslöv Kirke; og hans Magnificens Hr. Kansler efter eders Venners Anmodning haver ladet os anholde, at vi, saavidt skee kan, ville være Eder beforderlige til samme Kald, naar Preces² ere holdne, ifald eders Gaver os befalde, og de kunne eragtes at være Menigheden der sammesteds tjenlige. Da see vi gjerne, at I med forderligste Lejlighed Eder herud forföjer, og udi tilkommende Uge lader Eder for os her udi vor Frue Kirke paa samme Kald höre, og siden derpaa forventer vores tilbörilige Resolution, hvorefter I kan vide eders Lejlighed at rette. Og ville vi hermed have Eder Gud troligen befalet. Hafnia den 16 Aprilis Anno 1657°.

*Missive til Hr. Ebbe Jensen, Sognepræst udi Gimlinge
og Provst udi Vester-Flakkebjerg Herred.*

„Venerande Domine Præposite, amice honorande! Vi give Eder venligen tilkjende, at eftersom Gud allermægtigste ved den timelige Död haver henkaldet Hr. Christen Nielsen, forrige Sognepræst til Egitslövmagle Kirke, saa have vi samme Kirkes Patroni efter foregaaende Bön sögt efter en skikkelig og duelig Person, som samme Præstekald og Embede igjen kan der paa Steden tilböriligen betjene, og baade i Lærdom og Levnet Menigheden opbygge. Og er os forekommen nærværende, hæderlig og vellærd Johannes Motzfeld, Rector scholæ Holbecensis, hvis Gaver vi idag her udi vor Frue Kirke hört have, og os Alle vel befalder, formodendes, at han samme hellige Embede skal vel kunne betjene og forestaae, Gud til Ære og Menigheden der paa Steden til Opbyggelse. Bedendes derhos, at Dominus Præpositus, naar nærværende Johannes Motzfeld hannem med denne vor Skrivelse besögendes vorder,

²) Formodentlig de Bönner, som ifølge Ordinantsen skulde gjøres i Menigheden, om at den maatte erholde en god Sognepræst; jfr. S. 206. En Pröve paa en saadan Bön er meddelt S. 217 ff.

han da vil lade hannem prædike der udi Egitslöv Kirke, og siden med et Ord eller to lade os vide, at han der udi Kirken for Menigheden prædiket haver³, saa skal hannem strax Kaldsbrev her af Universitetet tilstedes, at han med forderligste Lejlighed kan blive dertil ordineret. Eder Gud befalet. — Hafniæ den 6 Maii Anno 1657.

Eders gode Venner
Rektor og Professores”.

Kaldsbrev til Egitslöv Sogn, givet Johannes Motzfeld.

„Rektor og Professores i Kjöbenhavns Universitet kendes og gjöre vitterligt for Alle, at eftersom Gud allermægtigste ved Döden haver henkaldet hæderlig og vellærd Mand Hr. Christen Nielsen, Sognepræst udi Egitslöv Sogn, da efter den Ret og Rettighed, som Universitetets Fundats os samme Kirkes Patroner tilholder, have vi alle endrægteligen udi den hellige Trefoldigheds Navn samtykt og kaldet, og nu med dette vort aabne Brev samtykke og kalde hæderlig og vellærd Johannes Motzfeld at være en ret Pastor og Sognepræst til for^{ne} Egitslöv Sogn i for^{ne} Hr. Christen Niensens Sted; og det med disse Vilkaar:

Först, at han udi samme Kald skikker sig efter kgl. Majestæts Ordinants med Guds Ords rene og sande Lærdom, de höjærværdige Sakramenters Uddelelse, flittig Varetaget paa, hvis hans Kald vedkommer, gudeligt Levnet og Omgjængelse med sine Tilhørere og Sognefolk baade i

---

³) Denne Prædiken skulde holdes, for at Menigheden kunde erklære, om den var tilfreds med Manden, eller i Hovedsagen havde Noget at udsætte paa ham (jfr. Pontoppidans Ann. Eccl. III, 22). Af alle Menighedens gamle Friheder vedblev denne Rettighed længst, den anerkjendtes endnu i Danske Lov 2—3—2, men den geraadede ikke længe efter i fuldkommen Forglemmelse, formodentlig ligesaa meget ved Ligegyldighed fra Menighedens Side, som ved Regjeringens Bestræbelse efter alt mere og mere at bringe Kirken under Statens Aag. Jfr. Ussings Kirkeforfatning III, 1, 38.

Kirken og udenfore, som en retsindig Guds Ords Tjener bör at gjøre, saa Ingen kan have Aarsag hannem at beskyldde.

For det Andet, at han stedse kjender Rectorem og Professores her i Universitetet for sine Befordrere og rette Patroni til samme Kald, saaledes at de ikke med nogen Billighed sig over hannem kan have at beklage.

For det Tredie, at han aarligen udi lovlig Tid til Universitetet udgiver den sædvanlige Pension, som udi hans Formands Tid deraf given er.

For det Fjerde, at han beboer, bygger og forbedrer Præsteresidentsen, saa og selv bruger dens Ejendom og Alting holder ved god Hævd og Magt, som det sig bör.

Og dersom han befindes at gjøre mod nogen af disse for^{ne} Vilkaar, til hvilke at holde han sig med her paa given Reversal haver forpligtet, da skal dette hans Kollatsbrev dermed være forbrudt, og Rektor og Professores her i Universitetet da strax at have Fuldmagt foruden al Gjen-sigelse at kalde udi hans Sted en anden lærd og skikkelig Mand, som disse for^{ne} Vilkaar tilsammen vil ved Magt holde. — Han for sin Tjeneste skal oppebære og nyde hvis Løn og Besoldning, være sig Præstetiende, Penge og hvad anden Ret og Rettighed, visse og uvisse, Intet undertaget, som hans Formænd hidtil af Arilds Tid aarligen havt have.

Hvorfor vi venligen ombede vores Ære værdige Collegam, hæderlig og höjlærd Mand Dr. Hans Svane, facultatis theologicæ decanum i dette kongelige Universitet og Biskop over Sjællands Stift, at han paa sit hellige Embedes Vegne efter Ordinantsen vil hannem overhøre, og dersom han bliver kjendt dygtig til det hellige Prædikeembede, hannem ordinere og til Præpositum forskrive, at han hannem til samme Kald indsætter. Hvilket vi igjen med al Taknemmelighed ville erkjende. Til ydermere Stadfæstelse

have vi ladet vores Universitets Segl her nedenfor trykke.
Kjøbenhavn den 23 Maj, Aar 1657.

Sub Universitatis sigillo".

(Herefter følger Hr. Joh. Motzfelds Revers, udstedt samme Dag som Kaldsbrevet, hvorved han lover at holde de fire ovennævnte „Vilkaar", og i modsat Tilfælde underkaste sig, hvad der følger paa ⁴).

VII.

To Kongebreve om et Præstevalg i Munkebo i Fyen 1584-85 ¹.

1. *Erik Lykke og Mester Niels Jespersen, Bispen udi Fyens Stift, finge Brev, Hr. Markvor Hansen, Kapellan udi Kjerteminde, anrörendes; ut sequitur.*

Vi Frederik den Anden o. s. v. Vor Gunst tilforn: vider, at denne Brevviser hæderlig Mand Hr. Markvor Hansen, Kapellan udi vor Kjøbsted Kjerteminde, haver underdanigst til os suppliceret og ladet tilkjendegive, hvorledes at han, der Sognepræsten ² udi Munkebo Sogn der udi vort Land

⁴) Universitetet kom imidlertid aldrig til at gjøre Brug af den Ret, Præsten havde indrømmet det, da Joh. Motzfeld døde i god Ro 1676 som Præst i Egitslevmagle og Provst i Vester-Flakkebjerg Herred; jfr. S. M. Beyers Topographie over Egitslevmagle Sogn og Vester-Flakkebjerg Herreds Pastorater, S. 40. 41.

¹) Disse to Kongebreve kunne tjene til Oplysning af Biskop Jakob Madsens Bemærkning i hans Visitatsbog (udg. af A. Crone 1853, S. 148): „Hr. Markvor Hansen Oversker Othoniensis kom derind (o: til Munkebo Kald) med Superintendentens Hjælp mod Hans Urne".

²) At den forrige Præsts Navn var Hr. Hans, sees af et Kongebrev til Leensmand Erik Lykke, dat. Skanderborg 10 Decbr. 1582; dette Brev giver tillige Oplysning om Mandens Formuesomstæn-

Fyen er udi denne skadelige Pestilentse Sygdom, som sammesteds regjeret haver, med Döden afgangen, er af Herredsprovsten sammesteds efter for^{ne} Munkebo Sognemænds Begjæring tilskikket at gjöre dennem Præstetjeneste; og at han siden af samme Herredsprovst, efter han nogen Tid der udi Sognet baade inden Kirken og uden havde gjort Sognefolket tilbörlig og behagelig Tjeneste, er dennem presenteret og foreholdet om Kald til rette Sognepræst. Og syv Mænd, paa menige Sognemænds Vegne dertil udvalgt og tiltaget, da at have foregivet hannem Kald at ville samtykke med den Besked og Vilkaar, at han skulde tage ved den afgangne Præsts Hustru³, og efterdi at han derudi haver havt billig Betænkende, da skal deres Kald dermed være opholdet, og de dog siden at skulle have givet hannem Kald, og fire af Kaldsmændene ved samme Kald at være bleven bestandige med nogle andre flere af Sognemændene, de tre at have sig derfra slaget med en stor Part af Sognemændene, aarsagendes sig uden os elskelige Hans Urne til Drejbygaard vor Mand og Tjener, som er Sognemand udi for^{ne} Sogn, hans Nærværelse, Vidskab og Samtykke ikke at ville eller kunne give hannem Kald med anden mere Undskyldning, som de derudi skulle have forevendt. Hvorfore han derudinden os besögt begjærendes, at efterdi han udi den farlige Pestilentse Sygdoms Tid haver gjort for^{ne} Sognemænd en Tid-

---

dighed, og forklarer hans Enkes senere „Forskydelse“. Der bevilligedes ham nemlig, da han forlæden Höst havde lidt stor Skade paa sit Korn og Foder, paa det han ikke aldeles skulde komme til Agters og udi større Borg og Gjæld, end han allerede var i, at han til Laans maatte bekomme Afgiften af Munkebo Kirkes Korn-tiende for et Aar. (Fynske og smaal. Tegn. Nr. I. fol. 275).

³) Da Enken var meget fattig, har Menigheden gjerne villet have hende forsörget; jfr. Jak. Madsens Bemærkning: „Antecessoris uxor ob æs alienum cogebatur cedere“.

lang Tjeneste og haver bekommet Kald af en Part den- nem, han og af Provsten og Superintendenten er kjendt til samme Kald duelig og skikkelig, han derfor for^{ne} Sogn og Kald maatte nyde og beholde. Saa haver og for^{ne} Hans Urne udi lige Maade os derudinden besøgt og ladet til- kjendegive, hvorledes at han med menige Sognemænd strax efter deres Sognepræsts Död haver ladet Eder Mester Niels tiltale, at dennem en god, skikkelig Person maatte tilskikkes. Og efterdi at I dennem for^{ne} Hr. Markvor ha- ver tilsendt, skal de paa nogen Ugers Tid derved have beroet, til for^{ne} Hans Urne med menige Sognemænd, der den Skröbelighed er noget formildet, er forsamlet og ha- ver hört hans Prædiken. Og at dennem, der de hans Prædiken havde hört, skulde ikke hans Mæle og anden Lejlighed have kunnet befalde. Og de strax derfor Eder for^{ne} Mester Niels det have ladet forstaae, og at de der- efter have hört og siden kaldet en Anden ved Navn Hr. Christoffer, som dennem bedre befaldt. Hvorfore for^{ne} Hans Urne underdanigst haver været begjærendes for sig og paa sine menige Sognemænds Vegne, for^{ne} Hr. Chri- stoffer at maatte til deres Sognepræst beholde. Eller og, dersom han ikke befandtes dertil skikkelig, de da maatte bekomme en anden skikkelig og lærd Person, aarsagendes og undskyldendes sig paa det Höjeste derudinden ikke at mene, søge eller trakte efter den afgangne Præstekvindes Giftermaal eller anden Lejlighed, men alene at de maatte have en lærd og skikkelig Person, hvilken de udi Een- drægtighed kaldendes maatte have til Guds Ære og deres Saligheds Forbedring. — Da kunne vi Eder derudinden naadigst ikke forholde, at vi ganske ugjerne fornemme og spørge, at slig Tvist og Irringe om Præstudvælgelse ind- falder imod Ordinantsen, som forviser, hvorledes Alting dermed efter Guds almægtiges Paakaldelse med Provstens og andre Forstandiges Raad og Underviisning udi Ændræg-

tighed uden Nogens, enten deres, der til Naade skulle, eller deres, der kalde skulle, Vild, Venskab, Had og Fortred, Guds Ære alene anseendes, skulde handles og forholdes. Og efterdi om for^{ne} Kald derimod befindes forirret, da bede vi Eder og ville, at I paa vore Vegne og efter den Befaling, som Eder [er] af os betroet, endnu redintegrere og fornye Alting om samme Kald efter Ordinantzen. Forfarendes med Alvorlighed om for^{ne} Hr. Markvors Person og Lejlighed, og dersom han befindes ustraffelig, at I da hannem for dennem presentere, og dersom de ikke ville nøjes med hannem, at I da forhandle, han for den Tjeneste, som han udi forleden Sygdoms Tid Sognemændene beviist haver, bliver nogenledes belønnet, og at I derefter forfare, om den Person, som de kalde ville, hans Lærdom og Lejlighed, og dersom han ikke er skikkelig, at I da dennem tilsende en anden Person, som lærd og duelig er, og for Gunst, Vild eller Villie er ufordæktig paa alle Sider, at de den høre og give deres Kald. — Saa at dermed udi alle Maade maa forhandles efter Recessen, og for^{ne} Sogn med en christelig og skikkelig Sjælesørger maa blive forsørget. Dermed o. s. v.

Actum Antvorskov 17 Decembris Ao. [15]84.

Fynske og smaalandske Tegnelser
(i Gehejmearchivet) Nr. 1. fol. 378 f.

2. *Hans Urne og menige Sognemænd udi Munkebo Sogn finge Brev, at skulle annamme Hr. Markvor Hansen til deres Sognepræst; ut sequitur.*

Vi Frederik den Anden o. s. v. hilse dig os elskelige Hans Urne til Drejbygaard vor Mand og Tjener saa og menige Sognemænd udi Munkebo Sognet udi vort Land Fyen kjærligen og evindeligen med Gud og vor Naade. Vider, eftersom Gud almægtigste nogen Tid siden forleden haver udi den Pestilents Sygdoms Tid, her udi Sognet saa vel som andensteds der udi Landet været haver, bortkal-

det eders Sognepræst og Sjælesörger; og Eder derefter af Superintendenten er tilskikket hæderlig Mand Hr. Markvor Hansen, som först udi Skolen, siden for Kapellan en Tidlang haver tjent udi vor Kjöbsted Kjerteminde, og samme steds om sin Tjeneste, Levnet og Lærdom forhvervet en ærlig Ord og Vidnesbyrd. Han og, midlertid forbemeldte Sygdom haver regjeret hos Eder udi for^{ne} Sogn, haver gjort Eder tilbörlig Tjeneste inden Kirken og uden, ikke uden sin egne Levnets Fare. Og derfor, efter samme Skröbelighed er noget formildet, er Eder foreholdet om hannem at give Kald til for^{ne} Sogn. Og vi forfare derefter at have begivet sig vidtlöftig Irring og Tvist om samme Kald, udi det Somme af Eder ikke have villet nöjes med for^{ne} Hr. Markvor og ville have en Anden, Somme ogsaa have sig hans Person ladet befalde og givet hannem Kald, Somme er bleven begge udi Tvivl. Derover samme Sogn nu lang Tid uden visse Sognepræst er opholden, hvorfor vi have tilskrevet os elskelige Erik Lykke, vor Mand, Tjener og Embedsmand udi Odense Stift, saa og hæderlig og höjlærde Mand Mester Niels Jespersen, Superintendent udi Fyens Stift, at de om for^{ne} Hr. Markvors Person skulde forfare, og dersom han befandtes skikkelig, at de da skulde hos Eder forhandle og Eder foreholde, at I om hans Kald udi Enighed sambyrdes, som det christelig og efter Ordinantsen sig burde. Det de og skulle have sögt og hos Eder gjort dertil saa meget muligt, og dog ikke til Enighed have kunnet fundet nogen Raad eller Gehör hos en Part Eder, men om hans Person at have forfaret, at han til Prædikeembedet var lærd og skikkelig med alle Vilkaar og ikke for dens Skyld billig at forskydes, ogsaa den störste Part af Eder for^{ne} Munkebo Sognemænd at have ladet sig med hans Person og Prædiken ganske vel benöje og villigen givet hannem Kald, undtagen nogle Faa, som mere Andre til Vild end af egne Betænkende eller billig Aarsag

have sig des undslaget. Da efterdi for^{ne} Hr. Markvor er af meste Parten Sognemændene udi for^{ne} Sogn kaldet og samtykt til Sognepræst til for^{ne} Sogn, og han af Superintendenten og andre godt Folk flere er kjendt god og duelig til samme Kald, og ikke skal være nogen Aarsag hos hannem enten udi hans Levnet, Lærdom, Maal og Mæle ⁴ eller anden Lejlighed, hvorfor han billigen kan af Eder forskydes, og vi og Kronen have Jus patronatus og øverste Jurisdiktion til for^{ne} Munkebo Sogn, bede vi Eder naadigst og af Övrigheds Magt befale, at I annamme for^{ne} Hr. Markvor Hansen til eders Sognepræst og give hannem eders Tiende og anden Rente og Rettighed, som I eders Sognepræst pligtig ere. Han skal igjen være forpligtet at gjøre Eder den tilbørlige Tjeneste inden Kirken og uden, som en Sognepræst og christelig Sjælesörger sine Sognefolk pligtig er. Thi lader det ingenlunde.

Actum Frederiksborg den 6 Martii 1585.

Fynske og smaalandske Tegnelse,
Nr. 1. fol. 386 f.

---

⁴) At den gode Mands Mæle dog ikke har været saa særdeles godt, sees af Biskop Jak. Madsens Bemærkning: „Stærk Røst, holder Punkter ikke, vel hastig legendo epistolam & evang.; derfor Ordet borte in fine. Giver sig, naar han taler, ligesom han stønnede”.

Om vore gamle Kirkebøger.

(J. F. Fenger.)

Skjønt jeg her i Samlingerne alt har aabnet to Rækker Artikler, den ene om Indskrifterne paa vore gamle *Kirkeklokker*, den anden om *Helgensager* fra Tiden för Reformationen, kan jeg dog ikke lade det blive derved, men aabner en tredie Række for Meddelelser om og af *vore gamle Kirkebøger*, paa hvilke Selskabet for Danmarks Kirkehistorie lige fra sin Stiftelse har henvendt den almindelige Opmærksomhed, uden at vi dog hidtil bestemt har angivet, hvilke kirkehistoriske Oplysninger der af dem ville kunne hentes. En saadan Angivelse er ei heller disse Blades Hensigt. De skulle kun indeholde nogle faa Bemærkninger og dernæst et Par Prøver, som bedst ville tjene til at före Læseren ind i Sagen og godtgjøre, at den fortjener sin Plads her i Tidsskriftet.

De ældste Kirkebøger ere af en noget anden Art end de nuværende. Strax efter Reformationen begyndte Præsterne at optegne kirkelige Mærkværdigheder og Begivenheder, meest fra deres egen Kreds, dog paa heel forskjellig Viis. De fleste af disse Optegnelser ere naturligviis gaaet tabte, da de vare Privatoptegnelser, paa hvis Opbevarelse, der ikke blev anvendt nogen særlig Omhu. Et heldigt Tilfælde har bragt enkelte saadanne Meddelelser fra 16de Aarhundrede til vore Dage. I Midten af 17de Aarhundrede bleve Optegnelserne almindeligere og be-

stemtere. De indeholdt en heel Deel af de Oplysninger, som findes i vore nærværende Kirkebøger, men ogsaa mange Notitser og Strøbemærkninger, som man vist for-gjæves vilde søge i nogen nuværende Kirkebog, da hver Rubrik i vore Dage har sin bestemte Overskrift, og Præsterne nøies med at give de Oplysninger, som udtrykkelig forlanges af dem. Ikke saa i gamle Dage. Da skrev Præsten i sin Bog hvad der faldt ham ind, og man kan af disse Indfald hente mangt et Bidrag til Tidens Skildring, ogsaa et eller andet Raad eller Vink, der kan være vore Dages Præster til Nytte.

Naar saaledes Præsten i Herfølge, efterat have indført en Forretning i sin Kirkebog, tilføier: *Gud give jeg var blevet i Haarlöv!* saa indeholde disse Ord en Advarsel mod den altid temmelig store, men i vore Dage voxende Lyst til Forflyttelse, som ytrer sig hos Geistligheden. En Fortegnelse over Præsterne for 10 Aar siden, sammenlignet med en fra i Aar, vil vise, hvor overordentlig hyppige Forflyttelserne har været, saa der gives Herreder, hvor en halv Snees Aar har været et tilstrækkeligt Tidsrum til fuldkommen at rømme op og skaffe en heel ny Præstekreds til Veie. Betænker man nu tillige, at Forflyttelse *attraaes* endnu langt hyppigere end den *erholdes*, saa maa det vistnok indrømmes, at denne Higen efter en forandret Virkekreds (i de allerfleste Tilfælde kun for at faae Indtægterne forbedrede) bliver saare betænkelig. — Præsten i Haarlöv har ikke nok hvor han er, han søger og faaer det store Kald i Herfølge; men tænker slet ikke paa, at han for en Forøgelse af sine Indtægter hengiver sin tidligere Virkekreds, den Kreds som kjendte ham og han den. Han træder ind i nye Forhold og veed ikke i dem at finde sig tilrette. Han savner det Gamle, og Pengene ere ham ingen Erstatning derfor. Hvad han tænker, flyder ham uvilkaarligt i Pennen, og, efter at have indført

en Embedsforretning i sin Kirkebog, tilföier han: Gud give jeg var blevet i Haarlöv!

En anden Grund til Forflyttelse, som ikke saa sjeldent anföres, er Önsket at komme til en bedre, smukkere, blidere Egn. Man finder Vestenvinden saa skarp og Heden saa ensom, man higer efter de skjönne Strög paa Öerne og glemmer at Bekymringerne flytte med, og at det hjælper os ikke synderlig, om de ogsaa antage en anden Skikkelse. — En Præst i det yndige Pedersborg kalder (d. 28. Octbr. 1779) sin Præstegaard „dette bedrövelige Sted.“ Hvad hjælper ham de maleriske Indsöer? han taler kun om „den overmaade Fugtighed.“ Han seer ikke de grønne Skove, thi hans Kone har ikke blot Møer-Syge, men ogsaa Hverdagsfeber, Lunge-Soet og en bestandig Diarrhoe. Det er i Anledning af hendes Dödsfald at han giver disse Oplysninger i Kirkebogen. Præstens Navn er W. C. Müller. Hans Kone hed Else Cathrine föd Hansteen.

Det indrömmes i Övrigt, at det kun er faa Bemærkninger i Kirkebögerne, som paa den Maade kunne være os lærerige; men mange kunne i andre Henseender være værd at lægge Mærke til. Præsterne staae i Forbindelse med Folk af forskjellige Stænder, især dog med vor Almue og see denne under forskjellige Livsforhold. Bemærkninger om, hvad de har seet, ere stundom nedlagte i Kirkebögerne, hvorfra de fortjene at fremdrages. Det er ofte kun lidet smigrende for de Paagjældende (den skrivende Præst medregnet) hvad man saaledes faaer at see; men det giver Bidrag, større og mindre, til en Skildring af Tider og Sæder.

Hvad jeg denne Gang har at meddele Samlingernes Læsere, er *deels* Beskrivelse over den gamle Snöde Præstebog, forfattet af Capellan F. Plesner, *deels* Uddrag af Kirkehelsing-Drösselberg Kirkebog ved Provst Bögh.

I. Beskrivelse over den gamle Snöde-Præstebog.

Den er efter „Kongelig Majestæts Befaling ved Hans Naades Superintendent” indrettet til at være en „Jordbog, som indeholder en sand Underviisning om Snöde Præstegaards Tilliggende” og er paabegyndt af Jacob Jörgensen Sadolin, en Sön af den förste protestantiske Biskop i Fyen.¹ Da han tog fat paa dette Arbeide 1576, havde han alt været Præst i over 20 Aar og „flittelig forfaret” — som ogsaa hans nöie Beretninger vise — hvad dertil hörte og hvad derom var at samle.

Den gamle, baade for Kaldet og dets Præstehistorie vigtige Bog, som ogsaa indeholder flere for Personalhistorien interessante Oplysninger, er nu snart baade ved Ælde og ilde Medfart oplöst og hensmulret, mange Blade ere udrevne, mange af dem, der ere tilbage stærkt beskadigede, saa at det er paa höie Tid, at der — især for den gamle Præstehistories Skyld — tages en nöiagtig Afskrift af hele Bogen, thi den, jeg har taget, er ufuldstændig.

For nu at begynde med Begyndelsen, saa har Bindet, ved at gaae istykker, viist sig at indeholde Brudstykker af „nogle merkelige Bönner udi Verdens Modgang” som Peder Plade har efter to lange Bönner af Vallanderen Bernardinus oversat og udsat i 30 korte. Noget af Dedicationen afskrev jeg: „Erlig og velbyrdig Qvinde Frue Eline Göye paa Skjoldenis, salig Her Moritz Olsens Ridders Efterleffuerske önsker jeg Peder Palladius” etc. — „Kære Fru Eline, Jeg tacker Eder for alle Velgjæringer

---

1) Hr. Jakob Sadolin Jörgensen blev 1655 d. 15. Mai af Provsten og 7 Sognemænd kaldet til Snöde og Stoense; Kaldsbrevet blev confirmeret af Jacob Brokkenhuus. Ordineret blev han af sin Fader og indsat af Provsten, Hr. Christopher Nielsen i Tranekjær. Död 1592 ell. 93. (Efter Bloch.)

og til et Taknemlighedstegn sender jeg eder denne lille Bönnebog.”² — — —

Efter Titelblad og Indledning samt Indholdsregister, alt meget beskadiget, følger en Fortegnelse over Pergamentsbreve, Tingsvidner, Confirmationer, i Alt 16, der, begyndende fra Aaret 1339, historisk og juridisk godtgjøre Kaldets fuldkomne Eiendomsret til alt dets Tilliggende fra ældste Tid af, en Beviisførelse, som maaskee ikke kan føres for noget andet Fæstegods i Danmark.

Dernæst specificeres Godset — Afgift, Hovning, Driftsmaade anføres; de enkelte Fæstere og deres Indfæstning (for en Gaard fra 12 til 50 Rd.) nævnes fra 1556 til 1720,

I Anledning af en Afgift, kaldet „Forsvars Havre”, en Tönde af hver af Kaldets 7 Gaarde og som paa Hr. Jacobs Tid betaltes til „sticthens” „hers - -” (maaskee Herskab, den kongelige Lænsmand) giver han en meget interessant Oplysning, grundet paa Beretning af nogle gamle — han skriver 100aarige — Folk, som ved hans Tiltrædelse af Embedet fuldkomment kjendte Sagens Sammenhæng.

Disse Mænd oplyste, at omtrent ved Aar 1480 besvangrede Præsten i Snöde, Peder Jensen Kaler³, sin Tje-

²) Af disse Bönner og et Par andre Skrifter af Paladius har Hr. A. Plesner 1848 paa Als fundet en hidtil ubekjendt magdeborgsk Udgave. •

³) Navnet staaer in Blanco, formodentlig fordi Hr. Jacob har villet skaane den Skyldiges Minde. I Övrigt faaer man Navnet ud af selve Beretningen, da Delinquenten angives at være Hr. Anders Mands Formand. A. Mand nævnes første Gang 1489. Alt ved 1462 nævnes Peder Jensen, Præst i *Snedde* og ved 1473 forekommer Peder Kaltz (eller Kaler — paa begge Maader nævnes han) i et Pergamentsbrev som Præst i *Stauense*. Dette kan give Anledning til nogen Tvivl, om her ikke mulig sigtes til to forskellige Mænd, da Sognene ellers maa have været annecterede før Reformationen, hvortil ellers ingen Spor forekomme. Formændene nævnes ellers i Dokumenterne, som Præster i *Snedde*, og det er først Jacob Jörgensen Sadolin, der kaldes Præst i begge Sognene.

nestepige; men hendes talrige Slægt „feidede derfor saa aabenbarligen paa Præsten, at de endog nogle Søndage holdt ham borte fra Kirke, saa han hverken kunde komme til eller fra.” Han reiste da til Biskop Carolus,⁴ som kom til Snöde og i Forening med Hans Jensen⁵ af Egelökke „tog Slægten med Orde” og forligede Parterne saaledes, at Præsten gav 4 Tönder Öl til Sognets Mænd, udstyrede Pigen rigeligen og fik hende godt gift⁶. Bispnen fik for sin Uleilighed 1 Td. Havre aarlig af hver Gaard, hvis Fæstere desuden hvert Aar skulde arbeide 2 Dage paa hans Mölledæmning i Fyen; Afgiften og Arbeidet blev regelmæssig forlangt fra Anders Kjeldsens Tid af, som var Hr. Jacobs Formand, og især medens Jens var Biskop. Men da Hr. Anders blev gammel og vanför, begyndte Tjenerne „at blive ulydige” og nægte Præsten Arbeide, hvorfor Hr. Anders ved Hjelp af „Sticthens” Foged, Jost Olsen⁷, sin Svoger, tvang dem til Arbeide i

⁴) *Carl af Rönnov*, som sad fra 1474 til 1501. Hans Formand Mogens Krafse döde 1474. — Man kjender andre Træk af Biskop Rönnov, som vise, at han forstod at skrabe til sig.

⁵) *Hans Jensen* af Egelökke forekommer 1488 i ældste Archivregistraturer S. 190, 194, gift med Elsebe Mortensdatter Skinkel; ogsaa i flere Breve i Geheime Archivet; i selve Bogen 1489.

⁶) Da Pigen skulde giftes, var der i Sognet en gammel Ungkarl, som braskede af, at han ikke vilde gifte sig uden med en Præsts Datter eller en Pige, en Præst havde ligget i med, at han kunde faae nogle af Præstens Offerpendinge. Han fik hende da med et rigt Udstyr, og deres Afkom var endnu paa Sadolins Tid rige Folk i Sognet.

⁷) *Jost Olsen* havde Adskilligt med Hr. Anders Sager at gjöre og övede en Deel Myndighed over Tjenerne paa hans Fæstegods. Saaledes skete det engang, at En af disse havde fanget en Torsk. Da nu Josts frugtsommelige Kone havde faaet Lyst til Fisk, büd Jost for den saamange „Korshvider eller Firehvider” som kuude ligge fra Hovedet til Rumpen. Fiskeren vilde ikke, thi han meente: „min Kone æder den nok selv” og Jost kunde altsaa ikke faae den; men Historien kostede Tjeneren hans Sted.

Nyborg med „Sticthens” Tjenere hele Uger i Rad paa egen Kost. Siden vilde han have dem fri igjen og selv have Tjeneste af dem, men Lænsmanden Frantz Brochenhuus svarede leende: „Hr. Anders Danmand! I har selv laant dem til Kongens Arbeide for Eders Tid, lad det saa blive derved til en andens Tid.” Og det blev derved indtil Hr. Jacobs Tid: Godsets Bønder betalte ikke alene Havren og gjorde de 2 Dage, der fra Bispen gik ved Reformationen som Arv til Kongen, men de gjorde al Hovning med Ploug, Heste og andet Arbeide i Stichtens Tjeneste. Men ved Hr. Jacobs Ankomst drev Samvittigheden Jost Olsen til at forklare Sagen for denne og at bede ham om „at beflitte sig hos Frants, at han maatte faae dem udi den gamle Frihed, paa det at jeg (Jost) icke skall haffue Synd ther fore, att jeg flyde them under saadan Trelldom for her Anders hans Skyld.”

Saa beskriver Hr. Jacob sin Reise til Svendborg, sin Stemning, sin Sammenkomst med Lænsmanden paa Slottet — Nyborg Slot — den mærkelige Samtale mellem den kloge Præst og den fornemme Adelsmand, som, da Hr. Jacob — efter at have faaet sin Rettighed anerkjendt — ønsker, at Gud vil betale ham derfor, udbryder: „Nei det bethale Gud Hr. Anders oc icke mig.” Præsten fik altsaa sin Ret tilbage, men den omtalte Tönde Havre bleve Bønderne ved at betale til Lænsmanden, fra hvem den arvedes af Lehnsgreverne, og svares — saavidt vides — den Dag i Dag, uden at dog Oprindelsen har været bekjendt, idet at nemlig Grevskabet i den senere Tid har troet, at denne Afgift har hidrørt fra en virkelig Andeel i Godset og derpaa i den allersidste Tid har begrundet en Fordring paa Ret til at fæste bort og faae Deel i Indfæstningen, saa at den nuværende Præst efter 400 Aars Forløb nærvæd var kommen til at betale Mulct for sin katholske Formands Brøde.

Hele denne Beretning er skreven saa livligt, anskueligt og naivt, og man bliver ved den saa klart sat ind i Forholdene, at i det mindste den fortjener særskilt at afskrives ordret og udgives, navnlig ogsaa for *Sprogets Skyld*, da Hr. Jacob förer et flydende, reent Dansk Sprog.

Efter at Hr. Jacob saaledes har berettet, hvorledes han frelste Gaardene for Kaldet, opregner han dets smaae Boliger og Huse, hvilke han selv for störste Delen har maattet opføre paa ny, da de vare heelt forfaldne, „hussarme og stackarle til Tröst“ — for hvert Huus og hver Gaard ere Fæsterne og deres Indfæstning nævnede, og leilighedsviis smaae Historier indflettede, der beröre Personerne eller Stedet.

Derpaa fölger en Liste over Lænsmandene paa Tranekjær fra Frands Brochenhus indtil „Erlig og velbyrdig Mand Jens Juul“ Ao. 1617 — og til adskillige af dem er anført historiske Noticer, navnlig hvad deres Forhold til Præsterne angaaer.

Derefter kommer en Beretning af 1576 om „Kornfindere, Quegfindere, hussmendt, tjenestedrenge oc Menighedtt udi Snedde og Stauense Sogner“ og hvad skal gives af hver Slags Tiende.

Saa fölger Præste-Rækken, vist begyndende fra omtrent Midten af 14de Aarhundrede, paalidelig fra 1462 til nyeste Tid.

Derpaa en Fortegnelse fra 1652, hvorledes Præstegaardens Jord er deelt iblandt „Tjenerne“ at plöie og harve.

Derpaa en bar Navne-Fortegnelse over Lænsmandene paa Tranekjær Slot för F. Brochenhuus, uden Aarstal.

Derefter antegnes de „Hussarmes Indkomst“; de Fattiges Navne-Fortegnelse anföres Ao. 1576 — og klages allerede dengang, at paa Eiler Rönnovs, Lænsmandens paa Tranekjær, hans Tid begyndte Fogederne at forholde den de Fattige af en Deel Gaarde tilkommende Jord- og

(17*)

Kornskyld (Landgilde), skjönt der var Pergamentsbreve derfor. Derpaa følger til Eftermændenes Kundskab og Forsvar for de Fattiges Ret en ordret Afskrivt af disse Pergamentsbreve, oprindelig Gavebreve fra fromme Katholiker „till vor Frue liusning i Staunse” hvilket vor Frue liusnings Gods efter Reformationen ved kongelig Befaling tilfaldt de Fattige — i Alt 5 Documenter. Mon de Fattige eller Fogeden fik Ret? det var værd at vide, men er vel vanskeligt at oplyse.

Derpaa anföres Degnens Indkomst, Rente og Avl.

Med Hensyn til Kaldets protestantiske Præstehistorie er denne Bog — foruden det ovenanföerte Bidrag til den *katholske* Præsterække — af stor Vigtighed, idet Præsterne ligefra 1556 indtil 1720 ved Bortfæstelsen af Gaarde og Huse egenhændig have indfört Fæsterne samt Aar og Dag disse tiltraadte, saa derved skaffes paalidelig Oplysning om den Tid, de vare der, hvilket jeg, ved f. Ex. at gjennemgaae Blochs Mannuskript, har seet, nok kan behöves.

Som sees har denne Bog sin störste Interesse ved Jacob Jörgensens Optegnelser; de blive siden magrere og magrere — men hvad der er tilbage baade af det Magre og Fede burde bevares, inden Tiden reent opsluger det Alt.

Som et Exempel paa Hr. Jacobs Stiil og Sprog dette:⁸

„die Joannis baptistæ⁹ anno dni 1556 da reiste jeg till Suenborg og tog jeg p̄stegaardz gamle *breffue med mig*.

---

⁸) Det Udmærkede er i Manuskriptet Lacuner, som ved Gising ere udfyldte.

⁹) Var en Onsdag.

Om tisdagen fulde Koblöss¹⁰ mig till¹¹ . . . , tha talte vi om affthenen med Jens Skriffuer¹² oc *bad jeg*, att hand for Gudtz skyld vilde hjelpe mig og *uere mig tilgode* hoss Frandt¹³ udi min Sag, sagde ham Sagen oc

---

¹⁰) Rasmus Kaabelös, var Foged paa Kjørstrup paa Taasinge 1560. Aktstykker (Odense 1841) I S. 95. 1564 var han Borger i Svendborg og fik Stadfæstelse paa et Brev, som han og Hustru Karine Nielsdatter havde udgivet om at den af dem, der overlevede den Anden skulde beholde Alt i sin Levetid (Register over alle Lande No. 3 fol. 169 a—b). Som Foged paa Kjørstrup stod Kaabelös under Frants Brokkenhuus, der i Dokumentet af 1560 nævnes som Lehnsmand paa Nyborg og Taasinge, men alt 1549 fik Følgebrev til Bønderne, der ligge til Kjørstrup paa Taasinge (Reg. o. a. L. No. 5 fol. 305 b.) — En Mand af dette Navn er optraadt som Forfatter 1575: „Om Had og Avind paa danske Riim af Rasmus Jörgensen Fønbo, Kaabelöss. Kjøbenhavn 1575.” Bogen er tilegnet „erlig, viis, gudfryctig og velagt Qvinde Anne Hansdaatter, salige Knud Scriffueris (fordom Borgemester i Kjøbenhaffn oc Kannick udi Roskilde) efterleffuerske. I Fortalen berømmes hendes salig afgangne Husbondes og hendes store og mange Velgjerninger, som I begge mig nogetid forleden siden gjort og beviist have, idet (der jeg her udi Kjøbenhaffn var en fattig Studentere) at I da hjalp og forfremmede mine studia med Huus, Kost og Underholdning og med alt andet, hvad mig behov gjortes mine studia at fremholde. Disse (siger jeg) eders Velgjerninger har paamindt og tilskyndet mig at jeg skulde dedicere og tilskrive Eder dette mit føie, ringe og lille Arbeide, som jeg nu i denne min Ledighed har beskrevet paa Danske Riim.” Disse Oplysninger vise temmelig bestemt, at Forf. *ikke* er Rasmus Kaabelös, Foged paa Kjørstrup, ikke heller hans Søn. Den fyenske Familie Kaabelös maa have havt flere Grene.

¹¹) Den følgende Lacune maa have indeholdt „Nyborg” hvor Scenen for det følgende Optrin maa sættes.

¹²) *Jens Klausen* var 1549 Slotsskriver paa Nyborg Slot (Reg. over a. L. No. 5 fol. 306 a) var 1560 Borgemester i Svendborg (Aktstykker I S. 95).

¹³) *Frands Brokkenhuus*, Daniel Rantzaus Vaabenbroder ved Svarteraa som i Holveden og for Varberg, hvor begge faldt.

lodtt ham see breffuene. Jens Skriffuer, som siden blev Borgmester udi Suendborg, sagde: Frandtzt er paa Eskebjerg, komer hand herind i Aftnen, da komer I udi Morgen op, og I Koblöss med; Jeg vil hjelpe paa Sagen, huad jeg kand; Frandtzt er from noch. Beder I med Gud om Raadtt. Da gick jeg med Koblöss ind til Apeloni Stampes; om Onsdag Morgen tilige gick wy bode till Slotthet. Jeg bad Gud inderlig om tröst, hjælp, styrcke oc bistand. Som wy kom mod Slotthets Smidie, kom Frandtzt Brochenhuss ned met Jens Skriffuer, ginge udi staldin, oc ther Frandtzt ther fra udkom, stod jeg nedin Broen. Koblöss gick hen til ham, siden kom Frandtzt till mig, sagde: „god Morgen Hr. Jacob” og recte sin hand mod mig. Jeg med Ydmyghed tog hands hand, tackede ham for godhe Velgjerninger, mig og mine beuist. Frandtts sagde: „Ville I mig Nogitt Hr. Jacob” Jeg svarede: „Kjere Frandtzt! dersom I var ledig, haffde jeg at handle med Ether. Frandtzt sagde: „Jeg forstaaer Meningen, I vilde Altt haffue, thet er prestewone, men lader mig see de breffue, I haffue.” Jeg recte hannem en Eske med breffuene, sigende: „*Gud raade Ether till thet, som rett er*” *derpaa gick de op paa Skriffuerstuen men jeg fulde op ephter oc stod ude i forstuen . . . . .* . . . . *Da sagde Frandtzt: Huor bleff Her Jacob; Koblöss sagde: Jacob bleff udi Forstuen” Frandtzt sagde: Kom ind Dan Mand! oc der jeg indkom, tog hand mig om handen, siendis: „sidder ther paa bincken; og Frandtzt med Jens Skriffuer ginge op till Bordet oc soge udi alle Breffuene, oc ephter Frandtzt sig haffde betenct, sagde hand: „Ja Her Jacob, Jeg forstaaer Ethers Mening. Jeg formercker oc aff disse Breffue, att erlige Adell haffuer*

See om ham Beckers Orion, Maanedskrift, Bind 3 S. 376 i Artikelen om *Egeskov*.

thet giffuet ad mensam oc er icke af Kongl. May. oc Cronens Godtz. Saa haffuer oc min Herre oc Konge noch udi sit Egitt oc Cronens, Jeg vill ingen Urett gjöre Ether; See I oc till, at I icke uforretter de Fattige Mend, som Ether herephter tiene skall; de er vel nu bethalte, om de syndede nogitt mod salige Hr. Anders Kjeldson; hand bad mig therom, att jeg vilde nogitt sette them i rette; jeg mener, jeg viste hannem Bön. Jeg sagde: Kjere Frandtz! jeg tacker Ether gott, Gud skall Ether rigeligen bethale." Frandtz strax uden all Betenckelse sagde: „dett maa Gud bethale Hr. Anders oc Koblöss oc icke mig. Hr. Anders . . . . . de oc Koblöss straffede skall oc . . . . . er thet Jost i Snödde thet mo . . . . .” *Jeg sagde:* „Kjere Frandtz mistincker mig icke; min Mening er, at *Straffen tillkommer them, Velsignelse Ether*” Frandtz sagde: Nu hvorom Alting er, skee Gudtz Villie . . fremdeles sagde Frandtz: „Kobelöss; nu paa *Stand* skallt du offuer till Snedde, kald prestegaardens tjenere for dig udi prestegaarden oc bydtt them paa Kongl. Mayst. vegne uere thenne Dannemand hörige og lydige med skatt, landgilde, ect oc arbeide; klager hand offuer them, da skulle the bliffue straffede; gjør hand oc them Urett, vill jeg thet vide hos hannem. Oc sig them, de skulle huer giffue till Sticthet I te a (d. e. I Td. Havre) oc inthet mere, thet andett skulle de stille denne Mand till fridtz for; oc sagde Frandtz: vocte du her ephter paa deris Faldzmoll, som er hellige Bröde, Bloduide oc de Gjerninger, med hvilcke de forbryde Ær, Boelslod eller liff, thet komer Konningen till, Gud beuar thennem.

Oc sagde Frandtz: de peninge, som Du opbar till hosbondshold, them skallt Du anthorde fraa Dig same Dag udi deris neruerilse. Koblöss sagde: thet skall skee Frandtz; — oc ther med indlagde Frandtz de Breffue, rackte them till mig oc sagde: gjömmer disse Breffue oc

tacker Gud oc Kongl. Mayst., som lader Ether nyde thend Deel, som erlige Folk haffuer lagd til Ether Underholdning. Jeg anamede same Breffue oc tackede hannem.

Nævnedede Documenter:

1. Pergamentsbrev af 1340 paa det Gods, Margrethe Basse gav 1339 til Præstebordet.
2. Adelsmænds, Præsters og Bønders Vidnesbyrd, samme angaaende af 1341.
3. Epi. ottoniensis D Nicolai confirmatio af 1341.
4. Ett Tingsvinde om præstens Ret til Oldengjald af 1426.
5. Jep Nielsen Vebners egen Bekjendelse om et Pund Landgildebyg af Nedergaard.
6. Peder Algudsons dito af 1488.
7. Herredsfoged, Jep Borre, Vebners Tingsdom om samme af 1534.
8. et Pergamentsbrev om et skovmaal paa Hou.
9. et dito af 1498.
10. dito om Snöde igengrode Kirkesö.
11. dito om sandemendtz gang marckeskjell mellem byerne.
12. dito om Rubechs Enge. 13. 14. 15. 16 videre Bekræftelse.

Gjenparter.

1. af Æsbern Pedersen i Skartehölle, som pantsætter Brendetoft for X Mk. ll. (lybsk), som han vedkjender sig at være skyldig til Frue liusning i Stoense — af 1462.
2. Peder Andersen Brun giver Fuldmagt til Hans Jensen af Egelökke at tilsköde ovenomtalte Toft til Kirken — af 1489 die Botulphi.
3. Herredsfoged Anders Fynboes Tingsvidne af 1489 at Hans Jensen af Egelökke paa P. A. Bruuns Vegne har tilsködet vor Frue Lysning nævnte Brendetoft, 6 skpr. Land, der oprindelig var pantsat for X Mk. ll. (lybsk).

4. Forlig udstedt 1473 af Herredsfoged Verner Hansen Suole, Hövidsmand Axel Valkendrop, Hr. Simon Andersen i Tranekjær, Hr. Torsten i Liongelse o. fl. mellem Tomas Nielsen paa vor Frues Vegne og Hans Juel paa Tomis Grims Vegne, der var udenlands.

2. Notater, uddragne af den ældste ved Kirkehelsinge-Drösselberg Sognekald nuværende Kirkebog.*)

Vel ere disse Optegnelser, skriver Provst Bøgh, ikke ældre end fra Slutningen af 17de og Begyndelsen af 18de Aarhundrede; men de synes mig at karakterisere saavel Manden, der skrev dem, som Tiden, hvori han skrev, og kunde maaskee bruges i Kirkehistoriske Samlinger som Prøve af den Maade, hvorpaa Kirkebøger førtes her til lands i det opgivne Tidsrum.

J. N. J.

Libri hujus Pars II, vitâ defunctorum nomina exhibens.

ANNO 1694 d. 30. Martji blef Hæderlig og meget fornemme vellærde Mand Hr. Frandtze Peder-Sön Köning Norvegus, Sognepræst til disse to Sogner, begravet af Hr. Erich Nielsön Lynnou, Proust over löu Herredt; Hand döde d. 21. Martji anno ætatis 55, ministerii 30, conjugii 25; Hans lifs og lefnets beskrivelse findes her for i denne bog til en æris amindelse; Hand levede meget christelig, döde meget salig, skal og opstaae meget glædelig; Anima jam pridem inter Cælites relata beate et gloriose exultat.

---

*) Fört af Sognepræst Frederich Mauritzen König fra Marts 1694 til Novbr. 1730. (Jacob Ullitz blev hans Capellan 1729.)

Anno 1698. D. Virid: begrof Jeg Hendrich Rytter, som nylig var kommen under det Rabiske Regemente; I steden for testamente blef Karbiner og Pistoler lösenede.

Dom. Qvasimod: begrof Jeg Niels Jensön af Reersöe, som ellers ubillig Kaltis Niels Sophiesön efter Sin for otte aar Siden hensovede Hustrue Sophie, med hvilchen Han hafde lefvet i æchteskab i 60 aar, Hand var self, nu Hand döde, 100 aar og nogle uger, og var indtil det sidste en rörig Mand.

D. 31. Maji begrof Jeg ved Dröselberg Niels Peder-sön Hög af Mullerup, en smuch ung Karl, sterch af sin natur, som Asahel rask som en raa paa marchen, ætat. annos 27 impleverat cum hebdom: 27.

Fer. 3 Pasch. begrof Jeg ved Helsinge Peder Jensöns Jens af Kirche Helsinge feré ann. dimid. natum, blef uformodentlig om natten död i Sengen hos Forældrene, dog oven paa Dynen, men liggende næsgruus, mens Forældrene Sov, som de sagde.

Dom. 19. begrof Jeg ved Helsinge Mette Jespers her af Præstens Huus, som hafde gaet her i gaarden og haft Sit ophold i Sl. Hr. Peders Tid 14 aar, i Sl. Hr. Frandtze Könings Tid 26 aar, i min Tid 4 aar og et half, döde ætat. anno 91.

Anno 1698 d. 26. Nov. begrof Jeg ved Helsinge Sigvart Nielsön af Dalbye, som döde ætatis anno 33. Var en ung Mand og formuende, efterlod sig en smuch ung Enche, et Spæ barn, et got boe og 200 Sldr. reedepenge.

D. 5. December begrof Jeg ved Helsinge Hans Thygesön af Dalbye ætat. anno 63. Var en meget ærlig, sandfærdig, Gudfrychtig og oprichtig Danne Mand, Om Hans död maa det hidde, der er falden en ypperlig Mand, 2 Sam. 3. thi ingen er ypperligere eller større end den der frychter Gud.

Anno a partu Virginis 1699. Festo Circumcis. begrof Jeg ved Helsinge Chresten Pedersön af Vinne Helsinge, en ung Kjöön Karl, sin Moders eneste Sön, og hun var en Enche, ætat. anno 24.

Dom. Oculj begrof jeg ved Helsinge Mogens Skræders qvinde af Reersöe; hvilchen Hand gerne vilde miste, ætat, anno 67.

Fer. annunc. begrof Jeg ved Helsinge Peder Jensön Smed af Dalby, som længe hafde baaret Herrens haarde Kaars ved Syndsens forskrechelse i sin forfærdede Samvittighed, og snart hafde snublet og mistvivlet om Guds naade; blev dog för sin död beræt, döde siden æt. anno 52.

D. 2. Nov. Holt Jeg allerunderdanigst ligprædichen ofver Vores fordum allernaadigste, men nu hos Gud Höisalige Arve Herre og Konge Kong Christian den fembte, som satte sig paa thronen æt. anno 24, regerede naadig og Christelig i 29 Aar, hensov med sine Fædre d. 25. Augusti ætat. anno 53, Ach Herre, Ach ædele Jer. 22, 18. Textus erat e jussu Regio ex I Reg. 2 v. 1, 2, 3, 4.

D. 17. Nov. begrof Jeg ved Dröselberg Rasmus Jörgensen, möller af mullerup, som var en gammel meget avindsyg Mand, hafde liden Helbred og nöd i nogle aar snart intet andet end brendevin æt. anno 60: efterlod sig snart 2000 drs middel.

Anno 1701 novi seculi, juxta meam sententiam. Dom. 12. Tr. begrof Jeg ved Helsinge Kirsten Juels af Kr. Helsinge, som lefvede af Almisse her i Byen i mange aar og bekymrede sig meget for Mad, da hun nylig var beredt ved Sacramentit til döden anno æt. 84.

Anno 1702. D. 27. Mart, begrof Jeg ved Dröselberg Sig. Niels Broks Kiere Hustrue, som döde i Barselseng, efter at hun var blefven forlöst med to Söner, som begge lefver endnu, Hun var et dydig, oprichtig Guds barn, hvis dyds Amindelse i alles minde, som

Hende Kjendte, er rosværdig og meget berømmelig; levede vel og døde Salig ætat. snno 38 — Maaneder 9 — Ugger 3 — og 6 Dage; Texten, som jeg forklarede til Hendes ligprædichen, var efter Sig. Broks begjæring Jes. Proph. 4 cap. v. 31.

D. 29. begrof Jeg Landcorporalens Anna Elizabeth æt. hebd. 10.

Anno 1704. Dom. Jubilate begrof Jeg ved Dröselberg Ellen Hyrdes af mullerup, som hafde været fostermoder til 260 Börn — døde æt. anno 88.

Anno 1705. D. 27. Febr. begrof Jeg ved Helsing Anders Jensön substitut, som hafde i 38 aar underviist ungdommen i disse Sogner i deris börnelærdom, og altid i Biscoppernes og Prousternes visitatzer bekommet berømmelse; døde ætat. anno 67.

Dom. Exaudi begrof Jeg ved Dröselberg Laurids Jensön, som druchnedis i en mose paa mullerup march, hvor Hand var udgangen at skyde Ender.

Anno 1706. Dom. Exaud. begrof Jeg ved Dröselberg Jens Pedersöns Margrete ibid., som afvigte Torsdag d. 13. Maji druchnede i Rasmus Jensöns Brönd, som samme Dag holt barsel; Og som forældrene med barnet var i barselhuset, gich barnet ud, og uformodentlig Kom i Brönden, og døde ætat. annos cum implevisset 4, menses 4, et hebdom. 3. •

est notatu dignum, quod anno p̄terlapso eadem Dominicâ hominem in cæmeterio dröselbergensi sepeliverim tali morte improvisa preemptum.

D. 20. Julji begrof Jeg ved Helsing Madtz Peder-
sön af Kirche helsinge, som sidst afvigte 3die Paaskedag rejste til Slagelse og paa hjemrejsen om aftenen omkom og blef derefter död funden i Valdbye Aae, og efter at Sagen Saalenge hafde staaet under 8 Mænds Grandskning,

blef nu Kiendt at Hand uforvarendis var omkommen, og derfor nu tilladt at begravis æt. anno 41.

Anno 1707. D. 9. Febr. begrof Jeg ved Helsing Hans Mönboe Jensön af V. Helsing, var en bedaget Mand, Hafde tilforn lenge været bonde-foget, Hafde haft trej Hustruer, og med dennem 18 Echte börn, det var rara avis, som ofrede Præsten hvær höjtidsdag for sin person 1 Sldr. — döde æt. anno 80.

D. 18. Febr. begrof Jeg ved helsing Niels Mortensöns Hustrue af Reersöe ved nafn Anna Ibsdatter, som hafde lefvet med sin förste Mand sine prole 16 aar; med den anden 6 aar og aulet 3 börn, med denne tredie 49 aar og au'et 2 börn, döde æt. anno 98.

D. 2. Martji begrof Jeg ved helsing Frandtz Jörgensön Kræner, den gamle aftachede Qvartermester, som var födt i Vien i österrig, frasagde sig den Papistiske Religion aar 1696, me Pastore, og döde i troen til Jesum anno ætat. 84.

D. 4. Maji begrof Jeg den gamle Hyrde i mullerup Friderich Johansen Friis, som för hafde været Rytter ved de Brandenburgisk, Polske, Svenske, Danske 50 aar. æt. anno 80.

Anno 1709. D. 13. Mart. Kastede Jeg Jord paa gamle Hans Olufsön af Reersöe, som de Kaldede propter lingvam volubilem Snacheren.

Anno 1711. D. 18. Febr. begrof Jeg ved Helsing Hans Kielsen af Reersöe, som var en christelig, skikkelig og gudelig gammel Mand, Hafde levet med 4 Hustruer, en i 4 aar, den anden 11 aar, den 3die 36 aar, den 4de 16 aar — döde 92 aar gammel.

Anno 1713. Dom. 23 Tr. Kastede Jeg Jord paa en af de Svenske fanger af Gref Askenbergs Regiment til Hest, ved Nafn Knud Rosendal, en gammel Mand.

Anno 1714. Dom. Cantate begrof Jeg ved Helsing

Peder Hansöns Jens af V. Helsing, som med Thyge Olsens pigebarn ibid. sad ved et gierde og leegde med hinanden og tog nogle rödder af digget og aad af, hvoraf de begge sich ont, Drengen döde Kort derefter ætat. anno 4 $\frac{1}{2}$.

Anno 1717. D. 2. Jun. Prædichede Jeg ofver Sl. Hans Caspar Vilcher Ridefoget paa Böstrupgaard, som blef d. 20. April paa Dröselberg gade af en Mand i Dröselberg ved navn Christopher Pedersön paa Böstrupgaards gods forsættlig viis sönderskut den venstre arm, hvilchet blef Hans död d. 25. Maji, Ligtexten blef efter velbaarne Major Caspar von Bartlins begæring forklaret af Jobs c. 19, v. 25, 26, 27.

Anno 1722. Dom. 2 Epiph. Kastede Jeg Jord paa Anna Pedersdatter en gammel qvinde, Mand skal iche mælde deres alder fordj de Kommer nu hen af det Sogn uden Sang og Klang.

D. 21. Maji blev paa mullerup march ved stranden funden et dödt Spæ barn, hvorum mand iche bedre Kunde grandske og skiönne, end at det motte være af en u-naturlig Moder der henkast; for samme blef mistæncht et qvinde-Menniske i mullerup ved navn Maren Christophersdatter, som var anseet at være fruchtsommelig, indtil for 14 dage siden, da Hun blef svang; Efter lang examen motte hun for mig tilstaae, at hun hafde lafvet til barsel, men misfödt, og nedsat det, som hun hafde födt, i dröselberg Kirchegaard, men som Hun skulle oplede det og opgrafve det, Kunde Hun iche, hvorefter Jeg strax skref derom til universitets fuldmæchtig mr. Anders Pedersön i Eskildstrup; men qvindfolchet salverede sig med fluchten; barnet Kastede Jeg Jord paa efter Ampt Mandens tilladelse.

Anno 1723. D. 11. Jun. blef Höyædle og Velbaarne frue Anna Catharina Möllers liig hensat i Dröselberg

Kirches Sachristie, Hun var Höyædle Patronens Hr. Major Caspar von Bartlins frue-Moder, en frue af stor renomee formedelst Guds fryctighed, forstandighed, fromhed, ydmyghed og mange flere dyder, nu 82 aar gammel.

Anno 1724. NB. I dag (Dom. Jubilate) blef foruden den Evangeliske prædichen prædichet ofver 3 liig, derforuden var her folch til Guds bord, 2 börn at döhe, En Kirchegangs Kone og en at staae aabenbare skriff, hvilchet Jeg ved Guds bistand ene forrettede, dog Jeg var iche ret frisk.

Anno 1727. D. 8. April var Jeg i Stillinge Kirche og holt ligprædichen ofver vores Kiere Herreds Proust, Velærværdige Magister Daniel Jensön, i anledning af texten, som mig blef tilsagt Daniel c. 12 v. 13, Exord. Sap. 5 v. 16.

D. 29. Maji döde Salig i Herren min Hierte-fromme dydige gode Hustrue Agnetha Hansdatter Knoph, hvis trofaste hjertelaug imod mig i særdeleshed, og imod alle i almindelighed aldrig bör glemmes. Hendes liig blef nedsat d. 6. Junji her i Helsinge Kirche i den os tilhørende og af mig bekostede aabne begravelse under daaben; Prædichen forrettede Velærværdige Hr. Christian Christopher Reenberg Sogne Præst til Finderup Menighed ofver den af mig begierte text Proverb. c. 31 v. 30 og 31 — En qvinde, i hvilchen er Guds Frycht Hun skal lofvis; gifver Hende af Hendis Hænders Frucht, og Hendis gierninger skulle lofve Hende i portene, anno ætat. 67 — — Hun lefvede og döde et got Guds barn; Gud nu hielpe og tröste mig, som efterlefver,

Friderich

M. König.

Anno 1728. D. 12. November blef Velbaarne Major Caspar von Bartlin af Böstrupgaard hensat i Drüselberg Kirche; Hensov i Herren efter 12 dages Sygdom d. 20.

October, som var den dag, da dionysii Landemode holtis, hvor Jeg da prædichede, den dag, da den bedrøvelige Ildebrand i Köbenhafn begyntis, og brente i 3 dage, og fortærede mere end half staden og 4 Hoved Kircher.

Anno 1730. Dom. Cantate Kastede Jeg Jord paa Sidse Larsdatter, afgangne Lars Kieldsens Datter af Vinne-helsing, sagdis at være 17 aar; Puellæ hujus animam tanquam primitias sacri sui ministerii functione Regno cælorum obtulit Reverendus Dn. Jacobus Ullitz, qui eandem, morbo quidem singulari tamen devotione plenam, primâ et ultimâ vice sacræ cænæ participem fecit, et de certâ ejus salute æternâ certissimum dedit testimonium.

*Libri hujus Pars III. in quâ
Nexu conjugali, anno 1694 à 21 Martji, et postea,
ligatorum nomina continentur.*

Anno 1695. NB. D. 25. Jan. Copulerede Prousten Hr. Erich Lynnou Sigr. Rasmus Jörgensön til Skafftelöf-gaard og Anna Sl. Hr. frantzis Effterleverske, effter Kongl. tilladelse hjemme i Præstegaarden.

Anno 1698. D. 7. Octobr. Trolofvede Hr. Niels i min absentz udi Dröselberg Christopher Gotfried Abel Rytter af Bierre med Anna Larsdatter Snerting af Dröselberg efter Ritmester Cruls consentz daterit Svallerup 5. Oct. 98. viede blefve de iche, thi Hand löb fanden i Vold, det skarn!

Anno 1699. Dom. 23. Tr. Trolofvede Jeg Peder Sörensön af Dröselberg med Karen Jensdatter, for nogle aar siden besof Hand hende, Siden fik hun ved en anden en Hoerunge, nu atter igien lavede hun til barsel ved en anden — dog vil Hand giöre barmhiertighed og tage Hende til tache, bytten som logget, similis simili gaudet; Viede fer. 3 Paschat.

Anno 1703. Dom. Cantate Viede Jeg Rasmus Mad-sön og Maren Pedersdatter af mullerup, tilforn af mig trolovede; Hun var skiön tych!

Anno 1705. Som Peder Jensön Rytter hafvende sit qvarteer i Kirche helsinge hafver sluttet Ehteskab at indgaae med Else Kirstine Simonsdatter ibid.; og Præsten Hr. Friderich Köning dennem ej uden forregaaende forlöffte efter louen vil copulere; da, som Rytteren er af det mig anbetroede compaignie, gaaer Jeg Claus Kaas Kongl. Mayest. bestalter Leutenant ved det Rabiske Regiment til Hest hermed i fuldkommen löffte og caution til Præsten Hr. Friderich i helsinge, at vill indstaae og svare for ald den fortræd og ulempe, som imod forhaabning skulle for ovenbenævnte Peder Jensön Rytters copulation Kunde paakomme; Hvilchet löffte og indgaaer Johan Adam Bastian corporal ved mit compaignie, Og Hafver vi begge til bekrefftelse vore Hænder berunder indskreven; Datum Österstillinge d. 24. Dec. anno 1705.

Johan Adam Bastijan.

Kaas.

Anno 1706. Dom. 19. Trin. Trolofvede Jeg Jens Nielsön af V. Helsinge med Maren Jensdatter. Viede Dom. Judica 1707, intrare compulsi!

Anno 1710. D. 18. Julji Holtes her i huset ved Venners Samling Ja-ord imellem Sr. Mads Terchelsen Lerche paa Sæbygaard og min Hustrues Sösterdatter Damaoiselle Christine Israelsdatter Sidelmann, som hafde været hos os i 12 aar. Jeg beviiste Hende, saavidt Jeg formaade, en datters Ræt, og bekostede deres bröllup, som skede her i Huset, efter Kongl. tilladelse ved copulation i Huset d. 21. Oct. 1710. Gud lade det vellyches for dem, til sin ære og deris gafn.

Anno 1727. D. 3. Janv. Trolofvede Jeg Jens Christophersön og Karen Hansdatter af Reersöe . . . . viede Dn. Invocavit og vare nogle Ertz Gniere i deris offer.

ANNO 1730. Dom. Septuages. Hr. Viede Jacob Ullitz i Helsing Kirke Oluf Pedersön og Anna Pedersdatter af Vinnehelsing, hvilche Jeg tilforn hafde trolofvet; dette var det første par, som Hr. Jacob Ullitz copulerede.

Index publicæ absolutioni subjectorum.

1698. Dom. Oculi Aflöste Jeg publice Maren Hansdatter af Drüselberg for sin første forseelse i Ietsfærdighed med Poul Andersön, hvilchen hun tog med Vold, og om aftenen, da Hand hafde med et baand bunden sin dör inden til, rachte hun med en Knif ind, overskar baandet og gick saa ind til Hannem.

1703. Dom. misericord. Aflöste Jeg ved Helsing Sidtze Paaskisdatter for sin 4de forseelse mod det 6te Bud.

1705. die Virid. blef publice af mig absolverit Else Rytters her af byen for sin forseelse contra 6t. pcept. . . ., Og for forargelse skyld motte hun for Menigheden lofve at ville strax flytte fra Sognet; hvorudi Peder Christensön og Peder Bollesön for hende caverede.

1707. Dom. 22 Trin. Absolverede Jeg Niels Christensön, fordi Hand besov Ellen Smeds Anden gang. Hun har icke endnu staaet skrift, men blef ved St. Olufs dags tider dödsyg og beræt.

1716. Dom. Invocavit absolverede Jeg publice ved Helsing Jens Knudsön, som en lang tid hafver lefvet et forargelig lefnet ved druchenskab og ond forligelse med sin Hustru, og motvillig entholdet sig fra Sacramentet, nesten to aar; Ved Guds naade blef Hand nu bragt i sine Synders Kundskab, og paa löfte om bedring annammede Jeg ham til aabenbare aflösning og Sacramentet; Og strax derpaa gav Jeg ham og Hustruen deris skudsmaal, skilte dem fra denne Menighed, vel tilfreds, at vi blef dem qvit.

1725. fer. purific. Mar. absolverede Jeg publice Ellen Christophersdatter af Reersö for sin forseelse mod det 6te bud, Hun udlagde til barnefader en Soldat ved navn Peder, som Hun sagde, at Hun ey kiendte, men blef af hannem Voldtagen paa Ornummen, da Hun gick til Mölle, Men jeg mener, at det var lutter lögn, Hun berettede; dog efter Höyærværdige Biscoppens Raad og tilladelse (antog) Jeg hende.

Kanniken Jon Tursön

og

hans korte danske Kirkekrønike.

(C. J. Brandt.)

Det følger af sig selv, at de Mænd, der i vort Fædreland begyndte eller gennemførte Reformationen, indtage den mest fremragende Plads i den Tids Historie. De vare Tideus Mænd, der vare kaldede til at udføre Tidens Værk, og Værket priste sine Mestere. Vistnok fandtes der i den modsatte Lejr, blandt det Beståendes Forsvarere, flere anseelige Kræfter end Povel Eliesen, hvis bitre Sind Omstændighederne havde bidraget til at udvikle, men som dog ikke altid tog fejl når han søgte at blotte sine Modstanderes Svagheder, og at vise de Farer Fremtiden bar i sit Skød, dersom de fik Sejren at volde; Mænd, og det navnlig blandt de gamle Bisper, hvis Dygtighed vi ligeså lidt kunne miskjende, som vi har Ret til at drage deres Oprigtighed i Tvivl. Men de bleve ialtfald snart dragne eller drevne bort fra Skuepladsen. Derimod kan der udpeges en tredie Række, som også kan fortjene vor Opmærksomhed og Deltagelse, skjønt de hverken vare Ledere og Ordførere på den ene eller på den anden Side; det er de Mænd der ifølge hele deres tidligere Udvikling og daværende Stilling tilhørte den ældre Tid, men som dog havde så åbent Blik for Tidens Brøst og så åbent

Hjerte for Sandheden, at de måtte give denne Magt, selv om de ikke i Alt kunde følge med Bevægelsen, især når Reformationen stundum antog Lighed med en Revolution, der ikke blot vilde omdanne og gjenføde det gamle, men nedrive det til Grunden og begynde Historien og Christendommen fra ny af. De udføre ikke Hovedrollen, de stå noget i Baggrunden på Billedet af Tiden, men derfor må de ikke overses; thi det er snarest hos dem man måtte kunne finde ligesom Broen fra den gamle til den ny Tid. De egenlige Reformatorer vare så virksomme i at modarbejde og udrydde Vildfarelser, at de allevegne frygtede for at disse hang ved hvad der ikke horte den ny Tid til; de erkjendte derhos med så dyb Taknemmelighed hvad de havde lært i Vittenberg ved Luthers og hans Disciples Fødder, at de undertiden miskjendte og ringeagtede hvad der fra Arilds Tid havde sin Rod i deres eget Folk, og lagde Vind paa at få det ombyttet med hvad der nylig var oversat fra Tysk. Det er derfor intet Under, om man hos dem, der stode noget længere borte fra Brændpunktet og kun på anden Hånd modtog det elektriske Stød, der vakte hele Nordeuropa af Dvale, lettere skulde finde en varm Kjærlighed til hvad der *ikke* var ondt i de forrige Dage, og en større Sands for at bevare Minderne derom: en *historisk* Sands, der aldrig helt kan uddø hos et Folk, der ikke selv dør hen, og som også med fornyet Kraft blussede frem hos Reformatorernes Børn i næste Led, hos A. S. Vedels og A. Hvitfelds Samtid, til hvem den under Kampens Bulder i det Stille var forplantet.

Denne historiske Retning havde sin faste Grundvold i Folket selv, hos de Frelse og de Ufrelse, der med national Sejghed holdt fast på sine Minder i Sagn og Sang. Og spørger man om Planteskoler, hvor den kunde vinde en boglig Skikkelse, da var det jo tarveligt nok; thi i de fleste Klostre var der tilsidst — selv i Absalons Sorø,

sagtens mere Klinte end Hvede; men man tør måske tænke på de gamle Studie-Samfund, Kapitlerne, og da navnlig på Lunde-Kapitel, som det der endnu i Reformationstiden uddannede flere Mænd, der ved Siden af deres Munkelatin ikke kunde fornegte deres historiske Kjærlighed og deres danske Natur. Det bekendteste Navn blandt dem, der her kunne komme i Betragtning, er Christiern Pedersen, men det er disse Blades Hensigt at opfriske Mindet om en af hans nærmeste Efterfølgere i Lunde-Kapitel, som kan fortjene at nævnes i samme Række, nemlig Kanniken *Jon Tursøn*.

Desværre gjelder det om denne Mand, hvad der gjelder om så mange, hvem vi kunde have Lyst til at kjende noget nøjere, at vi veed meget lidet om ham. Det er sandt nok, at ofte søres denne Klage i Utide, thi det går stundum den historiske Videlyst, ligesom Lysten til at eje timeligt Gods, at jo mere den får, des mere begjærer den; den mættes aldrig, men udarter til en Nysgjerrighed, der ikke veed at gjøre Forskjel på, hvad der kan have Betydning i den menneskelige Udvikling, og hvad der ingen har. Imidlertid rammer en sådan Bebrejdelse ikke her, hvor Talen skulde være om en Mand, der kunde stå som Repræsentant for ikke Få af hans Samtid, og hvor vi dog, for at gjøre os en Forestilling om ham, ere henviste til nogle få Småskrifter af ham, og et enkelt Træk, der hist og her lejlighedsvis lader sig opsamle.

Efter Angivelsen i Kataloget over Resens Bogsamling skal *Jon Tursøn*, ligesom Chr. Pedersen, have været en Fynbo af Fødsel og Bysbarn med denne, født i Svendborg. Turde man imidlertid slutte noget af Navnet, måtte man snarere gjette på at han var en Skåning, da både hans Fornavn og Efternavn i denne Form hyppigere findes østen for Sundet, men derimod sjelden på Øerne*).

*) Han skriver selv sit Navn: *Jon* (Joen, Joenn, Jonas)

For at udfinde Chr. Pedersens Fødselsår, har man regnet de 25 kanoniske År tilbage fra det Tidspunkt, da han første Gang nævnes som Kannik. På denne Måde, og det endda lidt sikrere, kan man komme til J. Tursøns Fødselsår, thi han blev Kannik i Lund på „Jomfru og Martyr Priscæ Dag” (18 Januar) 1536, efter en Jon Mogensens Død*), og han må da være født omtr. 1510. Rigtignok slår denne Beregning ikke altid til, idetmindste ikke med Adelsmændene**), men da han dog formodenlig var af borgerlig Byrd og desuden levede indtil 1577, må han vel omtrent være født „ved det Pas”, for at bruge et af hans egne Yndlingsudtryk, når han vil bestemme Tiden, altså sidst i det første Tiår af 16de Århundrede. Det er ikke bekendt, hvilke Skoler Turson i sin Ungdom besøgte, og ligeså lidt om han har studeret ved Kjøbenhavns Universitet, men det sidste er ikke engang rimeligt, da dets Virksomhed netop var standset 1529-37 †), de År, da man snarest måtte antage, at han skulde have nydt godt deraf. Derimod besøgte han fremmede Højskoler, og navnlig den i Leipzig, ved hvilket Universitet han blev indskreven som Student i Foråret 1535, og var den sidste Nordbo, som

---

Tursøn (Turson, Turszon), og på Latin *Jonas Thuanus*. Cl. Lyschander og vore senere latiniserende Literærhistorikere kalde ham: Jonas Turonis; Bibliotheca Reseniana (S. 93) for en Fejls Skyld: Jonas Turresonius. En Familie af dette Navn (måske hans Afkom?) forekommer forresten i Slutningen af 17de Årh., da en Fred. Thuresonius stiftede Stipendier for Kjøbenhavns og Ålborg Skoler. (*A. Thura*, *Idea hist. lit. Dan.* S. 28. 81).

*) Registrant (på Lunde-Kapitels Brevskaber) i Rigsarkivet i Stockholm.

**) Således blev *Erik Krabbe*, Rigmarsken Tyge Krabbes Søn, født d. 9 Aug. 1510, Domprovst i Roskilde d. 16 November 1531, altså i en Alder af 21 År. (*H. Knudsen*, *J. Rønnow* S. 96).

†) *E. C. Werlauff*, Kjøbenhavns Universitet fra dets Stiftelse indtil Reformationen (Program) S. 80.

studerede her, medens Universitetet endnu tjente den romerske Kirke; 1539 blev det reformeret *). Sandsynligvis har han her taget sin Magister-Grad; thi hans Forhold til Universitetet hjemme i de første følgende År, gjør det ikke rimeligt at han har erhvervet den der før 1544, og da kaldes han allerede Magister. Kannik blev Turson, som ovenfor bemærket, i Begyndelsen af det næste År (1536) hvoraf dog ikke følger, at han endnu var vendt hjem. Som Medlem af Lunde-Kapitel havde han nået en anseelig og udvortes uafhængig Stilling, for en Mand der havde Forstand og Lyst til at bruge sin Tid. Det var en rig Stiftelse, rig både på Magt og på Gods, som den havde været halvfemte hundrede År om at erhverve. Da Knud den Hellige stiftede dette Konvent, bestod det af ni Kanniker med en Provst i Spidsen, men i Tidernes Løb var Antallet ved Kongers, Ærkebispers og Privates Gavnildhed steget til henved det tredobbelte, og nu talte Lunde-Kapitlet, foruden fire Prælater: Provst, Dekan, Ærkedegn og Kantor, 24 Domherrer, og Mange af disse nød, foruden deres Kanonikater, tillige Indtægten af en stor Del af de talrige Vikariater, der ved Sjølegaver for Afdøde i Mængde var stiftet ved St. Laurents Kirken **), og hvis Tjeneste i Reglen besørgedes af særskilte „Alterpræster” (*vicarii perpetui*).

Vittenberg og Reformationen havde J. Turson sagtens ikke lært at elske i Leipzig dengang, men det behøvedes da heller ikke, for at blive Domherre i Lund 1536, især

---

*) Han blev indskreven St. Jørgens Dag (23 April) og betalte i Indskrivning 6 Gylden (efter en Udskrift af Leipziger Universitets Album ved Prof. T. Becker).

**) Kong Knuds Gavebrev findes i Brødrenes „Mindebog” (af Langebek kaldet *Necrologium Lundense*. S. R. D. III, S. 425); jfr. *Magn. Mathiæ*, Beskrivelse af Byen Lund i A. S. Vedels Samlinger, Gl. kongl. Håndskr. Samling Nr. 2336 i 4to.

så tidlig paa Året. Rigtignok fik også Ærkesædet, ud paa Efteråret, sin protestantiske Superintendent i Lektor Frands Vormorsen, og ved sine to Afsendinge (Ped. Iversen og Bent Arvidsen) havde Kapitlet 1537 underskrevet Kirkeordinantsen *), men desuagtet vedblev det en Stund i visse Punkter at høre til Oppositionen mod den ny Lære. Lunde-Kannikers skriftlige Indlæg under de påfølgende Forhandlinger med Kjøbenhavns Professorer om de vigtigste Strids-spørgsmål var det skarpeste imod de Evangeliske, eller som det har Lyst til at kalde dem, de „Egenvilliske”, når de vilde fortolke Skriften efter deres eget Hovede **). *J. Turson* var en af de Fire, som 1544 paa Kapitlets Vegne mødte i Kjøbenhavn til Disputation, men skjønt Udfaldet her blev, at de underskrev de omtvistede Punkter, synes der dog at have fundet yderligere Forhandling Sted med det standhaftige Kapitel; thi endnu i de sidste Dage af Februar Året efter fik det Brev fra Superintendenten, om at „tilkjendegive hvad Dag de vilde komme sammen med ham, at konferere om Religions-Sager og især Herrens Nadvere” †).

At Mester Jon Turson selv fjerde blev sendt til Kjøbenhavn, viser, at han uden Tvivl må have hørt til de bedst rustede og mest ansete Medlemmer af Kapitlet, skjønt han dog vist endnu hørte til nogle af de Yngste. Dels kan man vel forud tænke sig til, at det var de bedste Kræfter der blev sendt i Kampen, men desuden ser man også, at blandt de tre andre fandtes netop de to ovenfor nævnte, som havde Kapitlets Tillidshverv til at underskrive Ordi-

*) *Pontoppidan*, *Annales eccl. dan.* III, S. 228.

***) *Danske Magazin* V S. 260; jfr. *L. Helveg*, *den D. Kirkes Historie efter Reform.* S. 60-69.

†) Brev fra Fr. Vormorsen til Kapitlet anført i den ovenfor nævnte Registrant i det Svenske Rigsarkiv (3 Kalendas Martias 1545).

nantsen, og af hvilke idetmindste den lærde Græker, Bent Arvidsen, N. Hemmingsens Lærer, er bekendt som en mer end almindelig dygtig Mand; og endelig var den fjerde, eller rettere den første, en af selve Kapitlets Prælater, Kantoren Peder Hansen Severus (el. Seberus), en Adelsmand af Herkomst og 1551-59 Formand for Lunds større „Brødre-Konvent“, hvorom siden skal tales*), Turde man nu stole på en af de Lovtaler, hvorpå Lyschander desværre er altfor rundhåndet, da var Tursøn ogsaa „en vel-lærd Mand, såvel i Theologi som i andre Videnskaber, havde en skarp Forstand og en flydende Veltalenhed, var snar i Råd og snild i Dåd, Skolens, Kirkens og endelig Lunde-Kapitlets Opretholder og højt fortjente Fosterfader**). Skjønt Rasmus Glad (Er. Lætus) skriver hans Lov på Vers, tager han dog knap Tonen så højt som Lyschander i Prosa. Han minder især om hans Fortjenester af Ungdommen (navnlig ved hans Ordbog), og hans Kjærlighed til Historien, samt den dermed forbundne Lyst til at bevare Fortidens Minder †), men ligesom Mandens eget Valgsprog: „Snild Eenfold og Kjærlighed til det som ret er“ ††), vistnok udtaler et Hovedtræk i hans Karakter, således har E. Lætus her dog udpeget to Hovedtræk i hans Virksomhed.

Dersom Tursøns Fortjeneste af den danske Ungdom imidlertid indskrænkede sig til, at han 1561 udgav en Latinsk-Dansk Glosebog, som vel er bleven en Del benyttet,

---

*) Biskop W. Fare, Om Sodalitium Clericorum majus i Lund, 1829. (Vitterhets och Antiquitets Academiens Handlingar XV, s. 121).

***) Cl. Lyschander, de scriptoribus Danicis (Westphalen, Monumenta inedita III, 467.)

†) Er. Lætus, Rerum Danicarum Lib. XI, s. 492.

††) „Prudens simplicitas et amor recti“ findes på Titelbladet af flere blandt hans Skrifter, som ogsaa på den nedenfor meddelte Kirkekrønike.

siden den snart oplevede et nyt Oplag*), da kunde man jo nu, især når man ikke skatter den Tids hele Undervisningsmåde, let fristes til at anse Fortjenesten for temmelig ringe, og E. Lætus' Ord endda for temmelig overdrevne; men vi må også antage at han forinden selv, som Lærer og Rektor for Lunde Skole, har fået bedre Krav på Ungdommens Taknemmelighed, siden Hemmingsen giver ham det offentlige Vidnesbyrd, at hans Lærdom har god Frugt, og at han selv blev påskjønnet, ligesom han sammesteds kalder ham en hæderlig og lærd Mand**). Rimeligvis har han da, som Bent Arvidsens Eftermand, bidraget til at skaffe Skolen det Ry, hvori den efter Biskop Mog. Madsens Vidnesbyrd stod: „Den er meget berømt end Skolerne i de andre skånske Byer, — siger han —, men her plejer Rektor også altid at være en promoveret Magister artium, med fire Underlærere, af hvilke den fornemste skal være Baccalaureus. Denne Skole har sandelig også skjenket, ikke alene Skåne men og de andre Danske Landskaber, ja man kan tilføje Sverig (hvorfra den er bleven stærkt besøgt) en Mængde Præster, og vilde også nutildags blive ved dermed, dersom det ikke nylig ved en kongelig Forordning var bleven forbudt, at nogen måtte blive viet til Præst, som ikke først havde studeret ved Kjøbenhavns Universitet” †). Den her omtalte Forordning blev 1569 ud-

*) Etatsr. *Molbech* har omtalt den i *Ny D. Mag.* V, S. 242.

***) ... *honestus et eruditus vir, M. Jonas, qui non paucos annos in schola Lundensi summo cum fructu et magna laude artes docuit* (*N. Hemmingsens Fortale til Tursøns Ordbog 1561*).

†) „*Hæc sane schola multos dedit hactenus, non per Schaniam tantum, verumetiam in aliis Daniæ provinciis, adde et per Sueciam (unde huc confluere non exigua discentium turba consuevit) sacerdotes, hodie plures etiam datura, nisi constitutione recentis Regiæ Maiestatis cautum esset, ne quis ordinetur ecclesiæ minister, qui non ante in Academia Hafniensi aliquandiu versatus,*

stedt af Frederik II *), men da var Tursøns Skole-Virk-
somhed allerede sluttet; han havde forladt Skolen 1561,
da hans Ordbog udkom, og måske allerede 1559 **).

Før vi forlade den her omtalte Ordbog, kan det iøvrigt
bemærkes, at Forfatteren deri også fremtræder som latinsk
Poet, i et måske efter Tidens Smag sirligt men ellers
uheldigt Tilegnelses-Vers til den unge Konge, hvori han
ønsker sin Bog til Lykke, der var født under Kong Fre-
deriks Regimente, ligervis som Philip af Macedonien pri-
ste sig lykkelig, fordi han fik en Søn, da denne kunde få
en Aristoteles til Lærer. Desuden indeholde de bageste
Blade af Bogen Leveregler, Fader Vor, de ti Bud og en
Bøn, Alt på latinske Vers.

Hvad nu det andet Træk angår, som Er. Lætus om-
taler hos J. Tursøn, og som er det jeg her navnlig ønskede
at fremhæve, hans Kjærlighed til Historien og især til Fæ-
drelandets, da synes det ikke at finde synderlig Bekræf-
telse ved de øvrige trykte Skrifter han har efterladt. Thi

---

inde etiam honestum eruditionis adferat, ac vitæ testimonium".
Magn. Mathiæ ovennævnte Hdskt. (gl. kongl. Saml. 2336, 4to.)

*) I Fundatsen for det dengang oprettede Kjøbenhavnske Kom-
munitet for 100 Studenter. Deri befales nemlig, at alle Superin-
tendenter i Riget efter den Dag ingen måtte „annamme, indvie
eller udnævne til Præste-Embede, med mindre de nogle År til-
forn flittelig og vel her udi Universitetet have studeret". Og havde
de studeret udenlands, skulde de dog først examineres af de theo-
logiske Professorer ved Kjøbenhavns Universitet (*H. Beckman*,
Communitatis reg. havn. historia 1785, S. 178). Det lader iøv-
rigt til at denne Forordning ikke strax har kunnet gjøre sig gjel-
dende, siden Professorerne fandt det fornødent at indskærpe den
1593. (*Pontoppidan*, *Annal. III*, S. 522.)

**) *J. E. Rietz*: *Skånska Skolväsendets historia* S. 245,
Anm. 42. Var J. Tursøn måske den „Magister scholæ", i hvis
hårde Sygdom *M. Mathiæ* måtte vikariere fra 1559, før han
selv blev Skolene Rektor? (s. hans *Levnetsløb* foran *Episcor. ec-
clesiæ Lundensium series*.)

om man endog vilde nævne, at han (1554) først omplantede J. Carions Verdenskrønike på dansk Grund, da vil det vel neppe forslå, selv om man veed at denne Bog i sin Tid blev anset for meget god og i forskellige Sprog vandt europæisk Udbredelse, når man tillige hører at han, på en enkelt lidetsigende Randglosse nær, intet gjorde for at udfylde Originalens mangelfulde Beretning om vore Forfædre*). Og dog, når Carions Krønike fraregnes, indskrænker Tursøns trykte Skrifter sig — næst en Udgave (?) af Ny Testamente på Dansk, som Bartholin**) nævner, men som nok Ingen ellers kjender — til 5-6 religiøse, tildels fra Tysk oversatte Bøger.

Derfor er imidlertid disse Skrifter ikke uden Interesse, og selv de tvende af dem, som ere Oversættelser, indeholde Fortaler af Oversætteren, der imellem så sparsomme Kilder ikke må forsmås, af dem der vil lære at kjende ham, så godt som ske kan. Af de Skrifter, Worm nævner, har jeg ikke fundet det første, „Forklaring over den 71 Psalme, Vittenberg 1551”, (Lyschander 1552), så lidt som et andet, der alene nævnes af Lyschander, „Udlæggelse af Herrens Bøn, med en Fortale af Hans Tausen, Vittenb. 1552”. Blandt de andre er det om „Alterens Sakramente” (1570, og optrykt af H. P. Resen) det mindste af Omfang, men ellers det vigtigste. Alle vidne de om, at hvis det også varede en Stund, inden Lundekanniken sluttede sig til den nye Prædiken, så har han dog gjort det, og uden Tvivl gjort det oprigtig, men netop i sidstnævnte Skrift udtaler han sig om Hovedpunkterne, om de to Sakramenter, og deraf var idetmindste den hellige Nadvere, som ovenfor berørt, det fornemste Tvistepunkt mellem de evangeliske Prædikanter og Professorer på den ene Side, og

*) C. F. Wegener, Om A. S. Wedel. 2. Udg. S. 23.

**) A. Bartholin, De scriptis Danorum edid. J. Mollerus 1699. S. 93.

de gamle Kapitler, navnlig det Domkapitel hvortil Turson hørte. Han skrev Bogen for at give Sogndegnene på Landsbyerne en Ledetråd til at vejlede Ungdommen, at den vel oplært kunde møde hos Præsten og stedes til Herrens Bord, og Talen drejer sig da deri væsenlig om Dåben og Nadveren. Om det første Sakrament siger han: „Når som Guds Ord og Guds Befaling komme tilsammen til Vandet, så komme også disse himmelske Gaver (Gjensfødselen og Fornyelsen ved den Helligånd) tilsammen med Vandet til os i Dåben, og derfor er Dåben det rette Vie-Vand, og det hellige Evangelium er det rette Vie-Salt, og Guds egen Kraft den der saliggjør alle dem, som derpå tro og dertil sig forlade.” Og når Spørgsmaalet lyder: hvad holder du om Alterens Sakramente? da svares der, at „Brødet, som uddeles for Alteret”, „er vor Herres Jesu Christi sande Legeme, og Vinen i *Kalken* er vor kjære Herres Jesu Christi Blod”, og hans Grund er den, „fordi Vor Herre Christus, som er den evige Sandhed, siger det selv, så kan det vel være, når som *Guds Ord blive derhos forkyndede i sin rette Brug*” — „enddog, føjer han til, at der nu ere mange Sværmere til som dette synes underligt.” Calvinisme helder J. Turson ikke til, som man vil se; hans Udtryk ere fuldkomment lutherske, det vil sige katolsk-christelige i ret Forstand, og røbe ingen Vedhængen ved „Messe-Offeret” eller andre pavelige Påfund, som Kapitlet engang så nødig vilde give Slip på. Men fordi han var kommen til en bedre og sandere christelig Oplysning, og selv erkjendte, at „vi nu (Gud ske Lov!) ere rettelig oplærte i vor Herres Jesu Christi Bekjendelse”*), så følger deraf ikke at han fandt Alt var blevet bedre ved Reformationen, eller at den ny Slægt

---

*) se *Fortalen* til hans Oversættelse af U. Rhegii „Samtale mellem en Jøde og en Christen.” 1561.

som var voxet op i dens Skygge, udmærkede sig ved Fromhed og Guds frygt fremfor den han i sin Ungdom havde set. Tvertimod synes det, som om det ikke er langtfra, at en Uvillie mod den hele Kirke-Ændring, hvoraf man havde lovet så megen og høstet så liden Frugt, får Luft, når han i Fortalen til sin christelige Bønebog (1572), efterat have omtalt den nu almindelige Prædiken, udbryder: „Hvad hjælper det dog? hvem lader sig gå det til Hjerte? ere ikke alle Mennesker nu fast slemmere med al Ugudelighed, end de nogetsinde have været tilforn af Verdens første Begyndelse? Ja sandelig, når haver man hørt så mange Sekter og Kætteri være udi Christdommen, som nu er? når var Hor og Mord større end hun nu er? . . . foruden alt andet ondt som nu sker daglig, med Overflodighed og Drukkenskab, Røveri og Tyveri, Falsk og Svig, Løgn og Bedrægeri, Had og Avind og de Fattiges Undertrykkelse?“*) Det er heller ikke umuligt, at den ordknappe og forsigtige Måde, hvorpå han i den nedenfor meddelte Kirkekrønike omtaler eller rettere løber hen over Reformationen og Bispens Efterfølgere, kunde komme fra en Slags Frygt for at røre ved Sår, der endnu ikke vare fuldkommen lægte. Han vogter sig for at nævne de nye Superattendentes ved Navn, ej engang sin egen, Lektor Frands.

Dermed skal dog ikke være sagt andet, end at ligesom det er så tydeligt, som det på Prent kan ses, at

---

*) Et andet Sted (i Fortalen til ovennævnte Urb. Rhegii Samtale) er han dog nærved at tilskrive Jøderne Broderparten af denne Fordævelse; „thi de forføre Christdommen, siger han, besønderlig i Tyskland, der som de nu ere blevne vældige, og have mange Steder i Kjøbstæderne deres egne Gader og Stræder, og ere så meget afholdne hos Herrer og Fyrster, formedelst deres store behændige Listighed og forgiftige smigrende Ord og Finantser, at somme tager dem til deres Råd og næste Tjenere.“

han indvortes med Tak tilegnede sig den Lutherske Op-lysning, således forsonede han sig også udvortes med Omstændighederne som de vare. Han stod i venligt Forhold til flere af Tidens betydeligste Mænd, både af den ældre og den yngre Slægt, både Lærde og Læge; den nidkjære Tausen skal have skreven Fortale til en af de første Andagts-Bøger, han udgav, og den lærde Hemmingsen anbefalede hans Skolebog; den kongelige Hofprædikant, N. Kolding, har han vel og stået i Forbindelse med; selv nævner han i tvende Skrifter Kantsler Johan Friis og Rigshofmester Ejler Hardenberg, en Tid Lensmand på Malmøhus og „Statholder i Skåne”, som sine høje Velyndere og gunstige Patroner*). Ja der er endog Spor til, at, om han end ikke just blev „kongelig Historiograf”, så havde han dog, enten af Majestæten selv eller af dem der stode denne nær, måske af den gamle Kantsler, som forstod at bruge alle gode Kræfter, fået i Hverv at skrive en Del af sin Tids Historie. Og forresten må man også sige, at han for sin Del havde mere Grund end mange Andre af den gejstlige Stand til at forsones sig med de ydre Forhold, thi var der noget der blev faret lempelig med ved Reformationen, så var det med de gjenstridige Dom-Kapitler. Disse Stiftelser tabte rigtignok en Del af deres indflydelsesrige Stilling, som de der ene havde valgt Bisperne og udgjort deres Regjerings-Råd, men skjønt de blev fritagne for de Sjæle-Messer de havde fået Gaverne for at læse eller lade læse, beholdt de dog indtil videre deres Gods urørt, og deres Anseelse i Folket blev måske snarere forøget end formindsket.**)

---

*) *J. Friis* dedicerer han Carions Krønike, *E. Hardenberg* Samtalen mellem en Jøde og en Christen, *N. Kolding* sin Kirkekrønike.

**) Man se f. Ex. blot med hvilken Veneration *J. L. Wolff* endnu 1654 omtaler dette Samfund. Det er som han manglede

som fandtes i Kapitlet, kunde uforstyrrede fortsætte deres Studier, og J. Turson vedblev således så længe han levede, at være Kannik i Lund.*) Kirke-Ordinantsen havde tilladt dem „af deres Rente at leve høveskelige, og studere den Stund de have ingen Tjeneste, indtil de kaldes til Embede“; og selv om de bleve kaldede til at være Superattendenter, Sognepræster, Prædikere, Skolemestere, Læsemestere i den Høje Skole, eller andet, skulde de have deres fulde Løn, og „dertilmed alligevel beholde alt det de tilforn havde udaf Kannikedømmet“, så at „de Bedste blive de Rigeste“.**) Som Embedsgjerning lagde Ribe-Artiklerne (den tredie) alle Ægteskabs-Sager ind under Kapitlerne, for „intet at besvare Superintendenten dermed“, og Jon Turson var ved sin Død Notarius i denne Lunde-Kapitlets Tamper-Ret.†)

Også denne Embedsstilling i Kapitlet turde vel vidne om, at han nød mer end almindelig Anseelse og Tillid i sin Kreds, og dette finder sin Bekræftelse, når vi høre at han tillige i en Række af År beklædte Formandsædet i det ovenfor nævnte større Brødre-Samfund i Lund. Dette Gilde (*sodalitium*) kaldtes det større, i Modsætning til et andet lignende, som førte Navn af „det mindre“, og det var indviet til den hellige Jomfru, St. Laurentius og St. Birgitte. Det var bleven stiftet eller dog bekræftet af Ærkebiskop Niels Jonsen omtr. 1375, og fornyet af Birger 1515. Foreningen bestod dels af Gejstlige dels af Lægfolk, af

---

Ord til at udtrykke sin dybe Ærbødighed for „de Eddele oc Velb., Hæderlige, Høye oc Vellærde, Forstandige, Velacte oc Discrete Capittels Herrer“. (s. hans Danm. Riges Lof S. 572.)

*) s. Titelbladet af den Bog han udgav det År han døde. 1570 var han, næst Bent Arvidsen, ældste Kannik (gl. kgl. Smlg. Nr. 2475 i 4to).

**) Kirkeordinantsen (1562) Bl. 88. v.

†) *Magn. Mathiæ* fortæller i sit Levnetsløb (Series ep. Lund.) at han selv blev Notarius, Torsdagen efter Påske-Søndag „post M. Jonam, qui paulo ante e vivis excesserat“.

den første Klasse kunde der kun være 13 eller om man vil 12 Medlemmer, og blandt dem kun 2 eller 3 af Kapitlet; den 13de var nemlig Samfundets Formand (*præpositus*), som af Brødrene blev kåret af de Gejstliges Midte, og Bestemmelsen var oprindelig, at han måtte ikke være Prælat, men kun simpel Presbyter. Noget særskilt udvortes Øjemed for disse Foreninger (Kalend-Gilder) er ikke bekjendt; de vare i Middelalderen såre talrige, og deres Mål i Almindelighed var ved gjensidig Påvirkning at udbrede Fromhed og rene Sæder, men som man også ser af de ovennævnte Vedtægter, vel især at kuytte Lægfolk nærmere til Kirken og dens Tjenere. Det her nævnte større Broderskab i Lund bestod indtil Udgangen af det 17de Aarhundrede. Det var Tid efter anden ved milde Gaver bleven Ejer af ikke ubetydeligt Gods, som bestyredes af to *procuratores*. Formandens Bestilling var det, at sammenkalde Brødrene, hvad enten det var til fælles Messe, eller til Forhandlinger, eller til selskabelige Sammenkomster; han skulde være deres Leder og Ordfører, læse Messer ved højtidelige Lejligheder, navnlig på nogle af Foreningens egne Helgenes Dage, og uden tvungende Grunde kunde han ikke nedlægge sit Embede. Jon Turson beklædte således Formandsposten fra 1562 sine sidste 15 Leveår.*)

Dengang var allerede en hel Meeneskealder rundet hen siden Reformationens Indførelse; de nye Forhold havde begyndt at fastne sig, og Mange som fra først af havde haft Betænkeligheder, havde efterhånden levet sig ind i dem. At blandt Andre Jon Turson havde forladt den gamle Lov, og benyttet sig af sin „evangeliske” Frihed, kan man alt slutte deraf, at han havde giftet sig,

---

*) Biskop *Faxes* ovenfor nævnte Indtrædelses-Tale, meddelt i Sv. Vit. och A. A. H. XV. p. 110 ff.; jf. *Kofod Anchcr*, s. jur. Skrift. III. S. 145.

som Ordinantsen udtrykkelig havde tilladt de Kanniker der „ej vilde leve enlige“, og advaret dem mod „den Djævelens Lærdom“ som er imod Ægteskab. Det er et Spørgsmaal om han ikke var gift to Gange; idetmindste siges der i Tillægsbindet (III. S. 822) til Worms Lexikon over lærde Mænd, men uden at nogen Kilde anføres, at han var „gift med *Ingeborg Laurids Datter Outzen*, som siden kom i Ægteskab med Jakob Høyer, kongel. tysk Sekretær.“ Sikrere er ialfald den Efterretning der fandtes på hans Gravminde, en hvid Sten som lå i den nordlige Gang i Domkirken*), ifølge hvilken han var gift med *Methilde Sonniks Datter* fra Flensborg, en from, prøvet Kvinde, hvis Valgsprog var: „Al min Trøst til Jesum Christ“, og „Jesu Christ befaler jeg min Ånd“, og i hans Navn henvod hun 1567. I ti År overlevede Turson sin Hustru; han døde i Begyndelsen af Året 1577.***) Sine Åndskræfter beholdt han til det sidste. Sit Dødsår havde han endnu et historisk Arbejde under Hænder, som senere skal omtales, og desuden udgav han et Opbyggelsesskrift. Pesten havde nemlig i disse Åringer flere Gange hjemsogt Europa, og vort Fædreland var ikke bleven skånet; fra 1561 til 66 krævede Farsoten så godt som årlig sine talrige Offere; i 1576 kom den igjen med forøget Hefthighed, som i andre Lande således også her; i Venedig alene skal 70000 Mennesker være blevet bortrevne, hos os udbredte den sig over hele Landet og Hovedstaden blev ilde medtaget, Universitet måtte lukkes af Mangel på Tilhørere og vel af Frygt for at udbrede Smitten.†) I disse Nødens

*) *G. Sommelius*, de templo cathedr. Lundensi. Lund 1755, S. 128; jf. *Rietz* a. B. S. 246.

**) *Magn. Mathiæ* Levnetsløb (se ovenfor).

†) *F. Mansa*, Historisk Udsigt over de meest bekjendte Epidemier i Danmark, fra År 1539 til 1588 (C. Molbechs Nordiske Tidsskrift 4de Bind, S. 91.)

og 'Sorgens Dage' tog J. Turson sig for fra Tysken at oversætte Dr. Hier. Vellers „åndelig Recept, Præservativ og Lægedom mod Døden“, samt Luthers lille Bog „om man må fly for Døden“ og udgav dem 1577, ledsaget af et kort hjerteligt Forord, hvori han lægger sine Læsere på Sinde, at det „bør os Christne at berede os til Døden, så at vi kan være færdige til, hvert Time-Rum at følge med, når Herren kalder“. Ikke mange Dage efter kaldte Herren ham selv; han havde dengang vel omtrent fyldt de 7 Gange 10 År, og han fulgte med. Om Søn eller Datter har stået ved hans Kiste, veed man ikke; men Afkom må han have efterladt sig, siden den endnu beklæder Lunds gamle Bispestol. *Faxe*-Slægten skal nemlig på Møderne-Side nedstamme fra Kanniken Jon Turson.*)

Men er det i det hele ubekjendt, hvem der skiftede Arv efter ham, synes det dog at den unge, begavede og begunstigede Slotsprædikant, A. S. Vedel, er bleven hans literære Arving. Han havde jo to År før Tursons Død med Held og Bifald fuldendt sin Oversættelse af Saxos Krønike, og var kort efter af Rigens Hofmester i Kongens Navn opfordret til at fortsætte den.**)

Allerede tidligere havde han samlet dertil, efterat have givet Løfte på at fuldføre Danmarks Krønike samlede han endnu flittigere, og hans gode Venner og mægtige Velyndere hjalp ham trolig. Turson havde vel intet Arbejde udgivet i Fædrelandets Historie, men at han flittig syslede dermed, var ingen Hemmelighed, det ser man af Er. Læti Vers, som allerede vare trykte (Frankfurt) 1573.†) Hvad enten nu

*) *Rietz* a. B. S. 246. **) *Wegener* a. B. S. 91.

†) . . . . . totos qvin denique nervos

Intendat, veterum monumenta inquirere, at ipsum

Quod potis assequier, tabulis inferre, futuris

Usibus, ac sero documenta haud falsa nepoti.

Er. Læti *Rer. Danicar. lib. XI. S. 492.*

(Titelbladet har 1573, Fortalen ligesom Worm 1574.)

hans historiske Håndskrifter ere udleverede efter offentligt Krav, „Riget til Bedste”, ligesom Christ. Pedersens,*) eller de ad privat Vej ere erhvervede af Vedel, nok er det, de kom idetmindste for en Del i hans Værge. Lyschander nævner blandt Tursøns Arbejder: 1, Saxo oversat på Dansk; 2, Samlinger af danske Oldsager; 3, Svenske-Krigens Årbøger under Frederik II; og 4, Skildring af Christendommens Indførelse i Danmark**); og Lyschanders Anvisninger ere tidt uundværlige, når de benyttes med Forsigtighed, da han undertiden har set hvad hans Efterfølgere ikke har set. Til de under Nr. 2 nævnte Samlinger af Danske Oldsager („congestit varia *antiquitatum Danicarum* fragmenta”) findes der imidlertid intet andet Spor. Hvad Oversættelsen af Saxo angår, da gjentager Lyschander dette i sin Slægtebog (Fortalen S. XVII), men den fulde Pålidelighed svækkes, når vi se ham i samme Åndedræt skrive, at Saxo tidligere var oversat af Chr. Pedersen *Morsianus*. En sådan egenlig Oversættelse af Saxo ved Tursøn findes heller ikke omtalt i Vedels Skrifter eller Samlinger, derimod nævnes i „*Promus condus*” næst Chr. Pedersens Krønike: „VI. M. *Joens Danske Krønike* in Fol., in describenda historia hic potest conferri una cum Saxone & Crantzio” †) som gik fra den første Kong Dan til Valdemar Sejer; ††) det er vel denne Lyschander mener, og det er sagtens også den Vedel selv i Fortalen til sin egen Oversættelse af Saxo sigter til, når han taler om dem „som have overløbet Krøniken og dragen en Sum deraf”, ligesom det er Chr. Pedersen der har „gjort en Paraphrasin derpå, det er, sat ti Ord for

*) Historisk Tidsskrift III. S. 629.

**) *Lyschander*, de scriptor. Danicis. (Westphalen III. 467.)

†) *Westphalen*, monum. inedita IV. 1587.

††) Efter en Meddelelse af Conferenceråd *Wegener*, og Bogen om A. S. Vedel S. 123.

eet som findes udi Latinen”^{*)}). Men siden iøvrigt Vedel agtede at sammenligne Tursøns Krønike med Saxo og Crantz, er det derhos rimeligt at den indeholdt en og anden Frugt af Forfatterens System med „Danske Oldsager”, som ikke fandtes hos de to nævnte Historiekrivere. Begge Dele stemmer med Beskaffenheden af Kirkekrøniken, som nedenfor vil ses.

Og ligesom Tursøn heri havde lagt Vind på Fædrelandets ældre Historie, så har han også tænkt på de nyere Tider, og beskrevet Syvårskrigen som han selv oplevede. Dette Håndskrift kom også i A. Vedels Eje**), og findes nu, med Vedels egenhændige Randglosser, på det store kongl. Bibliothek (Gl. Saml. Nr. 585 fol.) Det er en lille Foliant på 155 Blade, hvori Forfatteren, som levede så nær ved Kampens Skueplads, omstændelig har fortalt de syv Årsager til Krigen og dennes Gang, både mens Kong Erik og Kong Johan sad på Sverigs Trone. Bogen har rigtignok til Slutning et „Finis” og Forfatterens Dødsår „1577”, skrevet med samme Hånd som den her meddelte Kirkekrønike, der måske er Tursøns egen, men desuagtet ser det ud, som det har været hans Hensigt, videre at udføre Slutningen, hvor han synes at have savnet fornødne Underretninger om adskilligt, navnlig også Freds-Vilkårene. Forordet, der er en videre Omskrivning af hans Valgsprog „*amor recti*”, røber sin Forfatter, hvis Navn ellers først er tilføjet på Bindet af en langt senere Hånd. „Meget at skrive og meget at digte — således begynder han — uden Sandhed er der hos, duger det intet”, og nu beklager han, at der under og efter denne Krig er udgået så mange gjen-
sidige Skjænds-Skrifter med Usandhed og Bagtalelse,

*) s. *Vedels Saxo*, (Udgaven 1851) Fortale S. 18; jf. *Wegener*, Om A. S. Vedel, 2den Udgave S. 64.

**) *Historia belli svetici a Frederico II. rege Daniæ gesti* af J. Tursøn (Promocondus hos Westphalen IV. S. 1592).

samt lover at han vil skrive **Krigens Historie** upartisk og uden **Persons Anseelse**. Denne Frygt for at fortælle andet, end hvad sandt er, og Frygt for at træde Nogen for nær, spores også helt igjennem Bogen selv, især i en **Del Bemærkninger**, han har tilføjet i **Randen**. Det er disse der tillige synes at tyde på, at han har beskrevet **Syv-årskrigens Historie**, efter højere eller allerhøjeste **Befaling** eller **Opfordring**. Hvor han har fortalt at „**Kong Erik** hverken vilde holde det nye **Forbund** som han selv havde stiftet, eller det gamle, hans **Fader** havde stiftet” (Bl. 6) tilføjes på **Latin**: „Dette kan udslettes om behages”. Ved **Indtagelsen** af **Elfsborg 1563** fortæller han at **Kong Frederik II** gav **Grev Gynther** alt det **Gods**, der var på **Slottet**, **undtagen Skyttet** med **Tilbehør**, og blandt andet var der en stor **Mængde Guld, Sølv og Klæde**; hvad der vakte stor **Misfornøjelse** hos de andre **Øverster**, — han tilføjer da: „Er dette usandt, da kan det stå eller udslettes, efter **Kongens Villie**” (Bl. 23) jf. Bl. 24 om **Gynthers Vinterkvarter** i **Skåne**: „Om dette er sandt eller ej, og om dette skal stå eller ej, lader jeg **Kongen** råde for eller **Andre**”. — „Om **Greven** gav **Kongen** dette **Råd**, eller ej, veed jeg ikke, og skal rettes” (jfr. Bl. 53 v. og 61). — Man ser af **Ytringer** i **Fortalen** „**Krigen** haver nu **Ende**” og lign., at **Skriftet** må være forfattet efter 1570, og som alt bemærket, er det ikke ret bleven færdigt 1577. Flere **Steder** er også tilføjet: „Dette skal undersøges”, „her indsættes” (Bl. 140, 142, 146). Rimeligvis er det bleven afbrudt ved **Forfatterens Død**, og afleveret til **Vedel**.

Et tredje lille historisk Arbejde af **J. Turson**, som også ovenfor blev nævnt af **Lyschander**, er det som her første Gang udgives efter et **Håndskrift** i gl. kongl. **Samling** Nr. 2469 (4to). Det er en kort **Dansk Kirkekrønike** på **Modersmålet**, skreven en **Snes År** førend **A. S. Vedel**

gjorde sit storartede Udkast til en sådan i 7 Bøger *) eller Mogens Madsen skrev Lunde Bispekrønike, og dobbelt sålænge før C. Hamsfort eller A. Hvitfeld skrev deres Bispekrøniker. Det kan indrømmes, at Forsøget er temmelig svagt, selv om man ikke måler det efter hvad man nu vilde kræve af en sådan Kirkens Historie, men blot sammenligner det med de nysnævnte fuldstændigere Krøniker; det indskrænker sig til en kort Fortælling om hvorledes Kirken blev bygget her i Danmark i det 11te Århundrede, og hertil knytter sig Lunde- og Roskilde Bisperækker; men desuagtet indeholder det dog noget som gjør, at dette første Forsøg i sit Slags fortjener at drages frem af sit trehundredårige Skjul, hvor kun en enkelt Grandsker stødte på det**), som sidst *L. Helveg* under sine Arbejder i vort Fædrelands Kirkehistorie.

Skriftet er forfattet 1565, og forefindes i et *samtidigt* Håndskrift, der ikke bærer Spor af at være Afskrift, men vel af at have modtaget Tilføjelser eller Rettelser, og er måske Forfatterens eget. Først at tale om Tursøns Kilder til dette Skrift, da er det klart nok, at han ikke har kjendt Adam af Bremens Kirkehistorie, som først 14 År senere blev udgivet af Vedel, thi hvor denne i den ældste Bisperække, og navnlig med Hensyn til Odinkær Hvide, afviger fra Saxo, følger Tursøn den sidste, uden at have hentet nogen Efterretning fra Adam; og tydeligst ses det, fordi han intet veed at fortælle om Ansgar eller Rimbart, hvis Levnetsbeskrivelse af Ansgar han da endnu mindre har kjendt, skjönt han vilde skrive om „når og hvorlunde Christendommen først kom til Danmark“. Tursøns Hovedkilde til den ældre Tid er Saxos Krønike, han følger han trolig sålangt den når, om Svend Tveskjæg og Biskop Poppo, om de ældste Bisper i Lund, om Erik Ejegod og Ærkesædets Stiftelse, om Asser og Eskil. Kort sagt, han

*) *Wegener*, a. B. S. 144.

**) En nyere Afskrift findes Ny kgl. Saml. 1131 i 1to.

har af Saxos syv sidste Bøger samlet hvad han fandt nærmere angik Kirken. Dette er dog således at forstå, at han har just ikke medtaget ethvert Træk som vi måske med Føje vilde finde karakteristisk for Ytringen af det kirkelige Liv i Danmark, og på den anden Side har han ikke fulgt Saxos Beretning i Blinde, men stundum berigtiget, stundum udfyldt den med hvad han i Lund kan have kjendt af mundtlig Overlevering eller hvad han som Kannik kan have haft Adgang til i Dom-Kapitlets Arkiv. Han har således ikke gjentaget Saxos Fejltagelse, at Biskop Eginus fuldførte St. Laurents Kirken og har flere Notitser end Saxo om denne Kirkes Bygning. Han veed adskilligt om den gamle St. Drottens Kirke, om det end ikke er ligeså vist, at det var den første Kirke i Skåne, som at den blev reven ned for Turssøns egne Øjne, da Malmøhus blev gjenopbyggt. Han kjender Knud den Heliges Gavebrev, hvorved Kapitlet i Lund blev stiftet, og veed, som man må vente, Besked om Bispens milde Stiftelser. — Vel er han ikke fri for Fejltagelser og Anakronismer, som når han vil vide at Poppo var en indfødt dansk Mand, og lade Svend Tveskjæg, sandsynligvis ved at forvekle ham med Svend Estridsen, „tage Pligt og Bod i Kirken af Ærkebispemænd”, eller når han lader „alle Præstemænd i Jylland” ved Odinkær Hvides Valg til Biskop, og „Rigens Raad” ved flere Lejligheder spille en Rolle, der snarere hørte hans egen Tid til; somme Steder ser det ud som om han har taget Legenden til Hjælp, som når han f. Ex. udmaler Poppo's Missions-Virksomhed og Mødet ved Issefjord, eller to Steder fortæller at Vilhelm Engelskmand blev bispeviet i Roskilde Kirke samme Dag Svend Estridsen blev kronet: for ligesom at afrunde Sagnet om Kongen og Bispemændene der fulgtes ad i Liv og Død. Derimod kunde det måske være tænkeligt, at han har haft historiske Sagn at bygge på, når han fortæller noget

mere end Saxo om Odinkær Hvide, om Oprettelsen af Skånes Bispestol og senere af Ærkesædet; thi det er øjensynligt at han indskyder de Oplysninger, han havde ved Hånden, for at udfylde Beretningen, f. Ex. at det var Pave *Paskal* (II) der oprettede Ærkesædet, at Fodvigslaget stod (anden) *Pindsedag*, at den svenske Biskop der faldt var Biskoppen af *Vexiø* (efter Andre Sigtuna), og at det, som Hvitfeld også senere fortæller, var *i en Kurv* Svend Grade hang Ærkebiskop Eskil op under Hvælvingen, thi det er vist ikke gået ad Glemme i Lund. — Til det temmelig frie hos vor Forfatter hører endelig Tidsangivelserne, som han rigtignok sommetider forsigtigvis tilføjer et „ved det Pas“, men som også indeholde mange mindre nøjagtige Bestemmelser, såsom allerede i de første Linier, hvor han lader Ansgar komme til Danmark 808. — Hvor Saxo slipper, går det med Tursøns som med flere Krøniker, at Navne-Raden bliver mer og mere tør, indtil han igjen når ned til sin egen Tid, når han da ikke der af andre Grunde ønsker at være kort.

Forresten skal jeg tillade mig at henvise til de tilføjede Anmærkninger, hvor jeg har beflittet mig på at udpege hvad jeg kunde skjønne fortjente Opmærksomhed, og deriblandt enkelte Ting jeg ikke veed er bekjendt andendstedsfra, for ej at tale om andet hvad først Hvitfeld, skjønt han dog er en Menneskealder yngre end Tursøn, er os den ældste Hjemmelsmand for.

Bogen er meddelt bogstavret efter Håndskriftet, også af den Grund, for at give en *skånsk*farvet Sprogprøve fra Midten af det sextende Århundrede. Dog må det bemærkes, at et sammenslynget *sch*, som han bruger ifleng med *sk*, her stedse er gengivet med *sk*. Skilletegnene tilhøre Udgiveren, saavel som Benyttelsen af store Begyndelsesbogstaver i alle Navne og efter Punktum.

Optimo et Clarissimo viro
D. MAGISTRO NICOLAO NICOLAI
 Regiæ Maiestatis Concionatori fidelissimo ¹⁾,

Jonas Turson

ddt.

Prudens Simplicitas & Amor Recti.

NAR OC HUORLUNDE CHRISTENDOMMEN
 ER FØRSTE THD INDKOMMEN II DANMARK,
 MED ALLE BISPERS NAFFN SOM WERIT HAFFUE
 II LUNDE STIFFTT OC ROSKILDE,

forsamlet og besceffuit

aff

Joen Turson.

Canick ij Lund.

1565.

Først skal mand her wide, att ar effter Guds byrd 808, eller wed det paass, da sanctus *Ansgarius* wor bleffuen archebisp ij Hamborg, fordristede hand sig offte at faare ind ij Danmarck at prædige den christelige tro, oc bleff offte foriaget oc vddreffwen aff riiget, oc vndkom med stor liffs faare.

Oc anno domini 932, eller wed det pass, kom *S. Reimpertus* biscop ocsa her ind ij Danmarck att predige troen, oc bleff ocsa foriaget ²⁾.

Oc siden kom biscop *Vnni* effter hannum anno domini 948 att predige Christum ³⁾.

Men christendommen fick ingen framgang, fordi at ij medel tiid wor der saa mange konger her vdi riget, at huad den ene tilstede, det forbød den andre, oc hues kyrker den ene lod opbygge, dennom lod then andre neder bryde, oc foriagede oc slog ij hiel alle christne, oc somme konger wore saa til sinds, at the lode huor leffue

effter sin tro. Men den tiid konning Swend Otto som wor en døbter christen, den keysser Otto hiølt til christendommen, wor bleffwen koning ij Danmarck, siden hand sin eygen fader kong Harald hade foriaget, aff denne orsage, at han wor ocsa christen oc hiølt den christelige tro fram, da forsagede denne koning Suend Otto Christum, oc kastede troen oc forfulde alle christne oc strengeligen befalde alle mand offuer alt riget at bruge deris gamble aff guders dørckelsse vnder liff oc halss. For hues sag skyld Gud almegtigste bleff hannum ocsa wred, at han aldeles ingen løcke hade emod sine fiender, men bleff tre gauge fangen aff de Wendiske, oc løste sig fra dennom med rigens oc indhygernes hielp, men pa det siste bleff han ocsa foriaget aff Danmarck, dij hand forarmede hans vndersotte, oc pa det siiste kom hand til Schotland oc leffde ther ij stor armod oc elende ij lang tid.

Doch paa dett siste bleff samme kong Suend rørdt aff Guds nade oc kom til besindelsse oc tenckte da huor ynckeligen hand hade handlet emod sin eygen fader oc forfult hannom til døde, och tenchte da widere huor skendeligen hand hade forsuoret Christum oc forfult de Christne, oc øde lagt all guds tieniste offuer alt Danmarck oc anrichtet de gamble affguderij. Oc kunde nu derfor betencke at hand da wor vdskudt for denne sag skyld fra all den store ære oc kongelige stat som hand tilforn wor vdi, huilket hand da hogeligen fortøchte oc angrede vdi hans ganske hierte oc siel, oc bad da Gud inderligen om nade oc forladelsse, oc tog saa obenbare plicht oc bod ij kyrken aff archebispen oc anammede saa christendommen igen, oc loffuede da obenbare for alle menniske, at hand aldrig der effter wille falle fra Gud oc den christelige tro effter den dag, ehvad nød oc modgang hand skulle da ydermere liide.

Oc det begaff sig nogen føye tiid her effter som denne

koning hade salunde wendt sig om til Gud, sa forlod Gud sin wrede oc wende sig til hannum igen oc gaff hannum all lucksalighed ij saa mode, at strax som han da hade salunde werit ij Schotland ij vij ar, døde koning Erich ij Danmarck ⁴⁾, oc rigens rad sende strax deris sendebud til hannum at han da skulle hasteligen giffue sig hiem igen till Danmarck, hvilket han ocsa gjorde, oc bleff koning som han wor tilforn, oc leffde siden ij guds frøcht oc pa kallede Christum inderligen ij hans hierte, oc wor doch altid sorgfuld at alle man sig der om forvndrede, fordi hand frøchtede bode Gud pa den ene siide, oc almugen pa den andre, dij alle mand bode ædel oc vædel hade hannum møgit ker fordi han lod dennom alle bruge deris gamle affguderij, huem der wille, huilket hand nu aldeles achtete at ødelegge oc forbiude, oc tog sig nu aluarligen fore at frøchte mere Gud, end alle menniske. Oc lod saa forsamle den ganske adel oc rigens rad offuer alt Danmarck oc gaff dennom fore hans begering oc bad dennom ydmygeligen at de wille bekende Christum och offuer-giffue deris gamle affguderss dørckelsse oc anamme den christelige tro, oc sagde at Gud almechtigste hade da hulpet hannum aff al sin nød oc elende, fordi han omwende sig oc anammede troen oc wille nu icke mere dørcke affguder.

Men dette kunde nu intet hielpe fordi the wore alle saa møgit forhærede ij deris falske affguderij, oc suarede hannum korteligen at de wille da for ingen deel offuer-giffue deris gamle skick oc guders offer, som de hade arffuet effter deris foreldre, oc sagde at deris guder vore eldre end Christus, oc begynte da at knurre hordeligen emod kongen, oc hade ner slaget hannum ij hiell. Doch stillede Gud almechtigste dette wel alt sammens oc sende kongen til hielp en wiiss forstandig oc hellig mand som hed *Poppo* oc wor fød ij Danmarck, som hade tha

werit vdan lands til Rom oc anderstetz oc hoss keysse-
ren ij mange ar oc lerdt den christelige tro til grunde, oc
wor da nyligen kommen hiem igen til riiget. Hand be-
gynte da ocsa obenbare at predige Christum for vdan all
frøcht oc retzell, derfor bleff nu kongen møgit glad. Oc
lod saa anden tiid forsamle ridderskabet oc alt rigens
rad oc mange aff de øperste rigens indbyggere hoss Ysse-
fior i Sieland, oc lod dennom alle høre thenne hellige mands
prædigen oc lerdom om wor herre Jesu Christo. Sa gjorde
han da mange skone prædiger om Gud almechtigste, som
skabt haffuer hymmel og jord, alle engle oc creatur, oc
om menniskernes skabning, Adams fald oc om Guds nade
oc menniskernes igenløssning, oc det euige liiff wed Guds
søn, wor herre Jesum Christum. Men dette halv aldeles
intet. Alle mand sagde aldeles korteligen, at de icke wille
forlade deris gamle foreldres tro oc guders dørckelsse, vdan
sa war at de sahe nogit besønderligt iertegen, oc Poppo
svarede, at dette skulle alt ske, nest Guds hielp, der som
de ellers wille tro stadeligen. Sa falt hand neder pa sine
kne oc gjorde bøn til Gud om nade oc miskund offuer
dette arme wanwittige folck. Oc befolde saa kongen att
lade da vdsmeide oc gøre et tiuckt gloendes jern, ligerwiss
som en handske, oc stack der sin baare hand vdi op til
albogen, oc Gud gaff sin nade at samme iern bleff lenge
gloendes, och Poppo baar da samme jern om kring ebland
den ganske almuge oc mit ibland dennom bode hiid oc diid
vskadder, oc gick sa fram til kongen oc kastede der sam-
me jern for hanss sødder oc rigens rad, oc wiiste saa
alle mand sin hand att were vskad bode reen oc heell,
som hun wor til forn. Oc de begynte da alle at forvndre
sig dette mirackel, oc trode wisseligen at al hans lerdom
wor sand om vor herre Jesu Christo, oc de loffuede da
kongen allesammens, at the da wille anamme christen-
dommen oc den aldrig mere forlade. Sa bleff der strax

mere end **iiij M** mennsker døbte paa samme dag, oc Gud lod da skenbarligen den hellige and skenne offuer dennom oc alle mand gledes da wed then store nade dennom wor sked aff hymmelen.

Altsalunde bleff nu denne fromme koning Swend Otto Danmarks riige sa nøgit god oc nøttelig, som hand tilforn wor ond oc skadelig, at hand lod strax forskicke sendebud til Hamborg efter den archebiscop Adaldago, at hand skulle da komme ind ij Danmarck at ordinere oc beskicke bisper her vdi riiget, som kunde da siden ordinere oc wihe prestmend oc lade opbygge kyrker oc prædige den christelige tro. Huilket oc skede at Adaldagus kom ind ij Danmarck oc ordinerede først thenne hellige mand *Poppo* til biscop ij Aarss, oc *Haricum* til Slesswich, oc *Liffdagum* til Riibe oc *Gerbrandum* til Roskilde. Tillforn wor der inge bisper ij riget, oc icke heller mange prestmend oc aldeles inger kyrker, oc daa screff mand Guds aar 986 ⁵.

Wdi denne tiid begynte de oc saa først vdi Lund at bygge en kyrke som kaldedes da S. Drottens kyrke, de hellige trefoldighed til ære, oc wor den allerførste kyrke som bugdes ij schone, oc de hente prestmend fra den biscop ij Roskilde Gerbrando.

Oc det begaff sig wed x aar her efter at der kom en hellig mand fra Engeland til Norge som hedt *Bernardus*, oc prædigede der ij lang tiid oc vende mange om til den christelige tro, oc ford saa der fra ind ij Suerige oc gjorde der liige saa, oc mange anammede der christendommen bode ædel oc vædel ij bode kongeriigerne. Men strax som Bernardus wor faren ind vdi Schone oc hade der prædiget nogen søye tiid, saa bleff hand død oc begraffuit ij Sancte Drottens kyrke ij Lund. Derfor bleff atter Christendommen meste parten ødelagt ij Suerige oc Norge, oc det gick da liige saa der som det gick tilforn

ij Danmarck, oc huad den ene koning tilstede paa religionens wegne, det forbød strax den andre.

Oc thenne forebenefnde S. Drottens kyrke bleff siden staendes fra den tiid oc til mand screff Guds ar 1540, da Malmøs slot bugdes. Sa bleff hun neder brøden oc meste parten aff stenen fordes til Malmø att bygge slottet op med, fordi der wor da icke mange som wiiste noget aff denne kyrkes antiquitet att siige, som det wille da till kende giffue, ellers hade hun wel bleffwet staendes til domme dag til en begrebnes, nar som dette hade retteli-gen werit fore giffuit ⁶).

Siden døde Poppo ij Aarss oh *Rimbrandus* bleff hiscop efter hannum, oc *Marcus* kom efter *Harico* ij Slesswick, oc *Fulbertus* bleff hiscop ij Riibe efter Lifdago oc leffde icke lenge ⁷).

Der nest kom der en anden hiscop til Riibe vdvalt aff kongen oc alle prestmend ij Jutland som hedt *Odenker Hvide*, fordi hand wor møgit lerd oc gudfrøchtig oc halp møgit till at formere christendommen ij Nørre Jutland. Thenne Othincharus eller Odenker wor en ædel mand fød aff den øperste riddere slecht ij Danmark som kalles Hvide oc hade møgit jorde gotz, hvilket han altsammans gaff til biscopsdømmet ij Riibe, Arss oc Slesswich och wor den første ædel mand nest kongen som gaff nogit jorde gotz til kyrkerne ij Danmarck at holle scolerne oppe med oc guds tieneste. Oc denne Odenker Hvide halp møget til att stifte den domkyrke i Wiborg oc gaff der møgit jordegotz til. Hand ford oc self omkring alle vegne ij Jutland at prædige den christelige tro, oc lod opbygge mange kyrker pa landsbøgden oc ij købstederne, til sa lenge at han spurde, hvorledes troen oc den christelige religion hade icke sin framgang i Sieland oc Schone, som det sig burde hoss de mechtige oc gamble riddere, som brugede end da deris gamle affguderij paa deris herre-

garde oc anderstetz. Derfor gaff hand sig fra Riibe oc kom ind ij Sieland oc Schone, oc ford der om kring ij bode desse land, pa landet hoss de øperste riddere oc ij købstederne at prædige den christelige tro oc gjorde stor frucht, oc omwende mange aff de mechtigste fra deris gamble affguders dørckelsse, huilken de wille iche enda letteligen offuer giffue, oc lod opbygge mange kyrker ij Schone, oc wor ofte ij stor liiffs faare for Christi naffn skyld, til saa lenge at Gud kallede hannum aff denne verden. Sa bleff han ocsa begraaffuit ij thenne forebeneffnde S. Drottens kyrke ij Lund, oc da vor koning Swend Otto nyligen død, oc hans søn Chanutus Magnus wor koning⁸).

Oc der bleff siden en anden biscop ij Riibe, hed Othincharus junior eller *Odenker den vnge*, aff denne fore beneffnde slecht herinde.

Oc *Auachus* bleff biscop ij Roskilde effter Gerbrando, oc leffde ij lang tiid sa lenge som Chanutus Magnus wor koning oc haffde da vnder sig Danmarck, Suerige, Norge, Wenden oc Engeland. Denne biscop Auachus leffde ocsa biscop ij Roskilde sa lenge som Chanutus durus oc koning Magnus wore konger ij Danmark.

Siden kom der en anden biscop til Roskilde som hedt *Wilhelmus*. Han wor en Engelsk mand oc thenne forebeneffnde koning Chanuti Magni cantzeler, oc bleff ordineret til biscop samme dag som koning Swend Estredson, som wor koning Chanuti Magni søster søn, bleff krønnet til koning vdi Roskilde domkyrke.

Nu skal man her ocsa wide at fra denne første tiid som koning Swend Otto lod beskickte bisper her vdi riiget, som tilforn sagt er, oc indtil denne tiid, da wor der ingen biscop vdi Schone, men bispen ij Sieland hade stetze regimentet oc befalning offuer alle prester ij Schone, Halland oc Bleginge, til saa lenge at denne biscop Wilhelmus kom til Roskilde biscop stift, oc formerchte at dette

wor aldeles en mand for møgit besuerligt at wisitere oc besøge saa mange land arligen, at ordinere oc beskicke prestmend, oc stifte scoler som det sig burde. Derfor handlede denne fromme biscop Vilhelmus denne sag sa widt hoss koning Swend Estredson, at der skulle ocsa bliffue et biscops dømme ij Schone, huilket koning Suend wille da gerne tilstede, fordi hand der til hade da nyligen opbugt den store kyrke ij Dalby⁹⁾. Men fordi at Christendommen hade iche enda fanget mögen framgang ij Schone, Halland oc Bleginge oc ij the andre omkring ligende land oc insell, fordi at der wor da ingen sønderlig biscop oc tilsuonss mand ij landen oc almugen wor end da oc sa møgit hord til at forlade deris gamble guder, oc de andre bisper ij Sieland hade nock at bestille selfue der hiemme oc vdi sma landen, tha bleff det saa besluttet och samtycht, at der skulle were twende bisper ij Schone, pa det at almugen, som hengde enda hart wed deris gamle affguderij, kunde dess snarere omwendes oc bliffue opleerde ij den christelige tro, oc Guds ord fange dess større framgang.

Altsalunde bleff der først en biscop ij Dalby som hedt *Hinrichus*, och hafde ij befalning den søndre part ij Schone med Bleginge oc Liister, oc *Eginus* bleff biscop ij Lund, oc hade den norre part aff Schone ij befalning oc begge Halland. Men det skede, at biscop Henricus ij Dalby tog ilde ware pa sit embede oc drack sig ij hiel, oc Dalby købsted myste salunde den store ære, som dennom wor skedt, oc begynte strax at forarge sig hur dag effter anden, fordi at Eginus bleff siden biscop alene oc behiølt Schone stift till hobe, oc Lund forbedrede sig hvor dag mere end anden med prester oc clerecij, oc da schreff man Guds aar 1050 eller wed det pass¹⁰⁾.

Siden lod kong Swend Estredson dette saa bestille, at ij Danmarck skulle stetze were oc bliffue viij biscops

domme som er Slesswigh ij sondre Jutland, Arss, Riibe, Wyborg, Wendsyssel, Fyn, Sieland oc Schone, oc alle disse bisper wore da vnder lyelsse til den archebisp vdi Hamborg til alle geystlige sager og deris confirmatz at anamme aff hannum oc iche da giordes ij behoff at faare der effter til Rom ij noger mode.

Oc biscop Eginus begynte siden at legge den grundwol til den store S. Laurens dom kyrke ij Lund, och lod bygge det herlige store krafft aff huggen sten nedre vdi jorden, som thed end nu pa denne dag siunes, oc lod da samme kyrke neffnis den ny S. Drottens kyrke, hvilken S. Knud koning lod siden opbygge oc fulkomme offuen for jorden offuer krafft, som hun nu star oc bleff siden wiid til S. Laurens oc miste sit rette naffn Sancte Drotten¹¹).

Oc da biscop Eginus wor død, bleff *Richwaldus* biscop ij Lund effter hannum. Hand lod oc møgit bygge pa dom kyrken, oc halp fast her til at Sancte Knud koning lod besckike et conuent hoss domkyrken, som der skulle dagligen siunge oc holle Guds tjeneste wed magt, oc dette skede anno domini 1085, da koning Knud hade regerit ij v ar¹²).

Siden bleff der en biscop ij Lund effter Richwaldo som hedt *Asserus*, fød aff den operste riddere slecht ij Jutland, en mechtig lerder man, at alle elste oc frøchtede hannum møgit, saa mange gaffue enda deris affguderij offuer ther vdi landet for hanss myndighed skyld alene, huor som det brugedes enda mange stetz hymmeligen pa store herre garde.

**ORSAGEN HUORFORE AT HER BLEFF FØRST NOGIT
ARCHE BISKOPS DOMME II DANMARK.**

● Oc det begaff sig at archebispen aff Bremmen, som da wor ocsa archebisp offuer Danmarck, siden archebiscops dommet

(20°)

ij Hamborg bleff transsfereret til Bremmen, fick nogen falsk mistencke til kong Erich Eyegod ij Danmarck, och ville da aldeles bandsett hannum. Derfor appellerede kongen oc forskiød sin sag ind for paffuen ij Rom, oc ford derfor self personligen til Rom oc steffnede archebispen, oc da hand hade giort sin vndskylning og der forclaret sin sag sa merckeligen, at alle mand sig der om forvndrede, oc formerckte den store vret, som archebispen gjorde hannum, da bleff kongen siden herligen der tracteret aff paffuen oc alle cardinaler.

Oc efterdi at samme archebisp aff Bremmen hade nu saledes vexeret kongen, ligeruiss som de andre bisper aff Hamborg pleyede ocsa tilforn at gøre wed the andre konger aff Danmarck, tha handlede nu thenne koning Erich Eyegod thenne sag saa wiidt hoss paffuen, som da hedt Pascalis, at hand tilstede oc samtychte at der skulle ocsaa were en archebisp udi Danmarck, oc haffue samme befalning offuer Danmarck, Suerige oc Norge, der at sette oc ordinere bisper oc dømme offuer alle geistlige sager, ligerwiss som archebispen pleyede tilforn der at haffue aff Hamborg oc Bremmen.

Oc det skede, at den tiid koning Erich var nu saledes hiem kommen til Danmarck med thenne befalning, lod hand strax forsamle rigens rad oc alle bisper, oc radspurde sig med thennom, huor de best beleyligt vere kunde vdi riiget at sette oc stifte archebiscops sedet, oc alle mand rade da til Lund ij Schone, pa det at archebispen der boendes kunde dess bedre til syn haffue til alle bisper ij disse try kongeriiger oc dennom wisitere oc besøge nær behoff giordes. Huilket oc skede med begge kongers samtycke som da wore bode ij Suerige oc Norge. Sa halp oc dette fast her til med at archebiscops sedet bleff sett vdi Lund, fordi biscop Asser wor en saare lerd oc gudfrøchtig mand, fød aff den operste riddere slecht ij

Danmarck. Der med bleff han nu ocsa wiidt oc ordineret til archebiscop anno 1104, da koning Erich Eyegod wor faaren til Constantinopel etc.¹³).

Oc samme biscop Asser wor ij xxxiiij ar biscop ij Lund oc archebisp. Men pa hans siiste dage skede der ett stort biscops bad ij Danmark, ij saa mode, at der stod et stort slag ij Fodewigh ij Schone, (ret pinditz dag 1135), emellom kong Niels oc hans søn koning Magno paa den ene siide, oc Erich Emune som wor kong Erich Eyegods søn pa den andre siide, aff denne orsage at koning Magnus lod slaa S. Knud hertug ij hiel etc. Derfor bleff nu koning Magnus slagen ij denne striid ij Fodewigh oc vj bisper med hannum, en aff Wexiø, en aff Roskilde, oc iiij aff Jutland, oc kong Niels kom neppe-ligen der fra med liffruit oc rømde til Slesswigh. Der sloge borgerne hannum strax ij ihiel, fordi hans søn Magnus hade tilforn ladet slaget deris fromme hertug ijhiel, S. Knud, oc Erich Emune bleff strax kong effter hannum ij Danmark¹⁴).

Siden bleff der en anden biscop ij Lund, hed *Eskillus*. Hand wor tilforn bisp vdi Roskilde, fød aff stor riddere slecht ij Sieland, oc fordi at samme biscop Eskild bleff funden med oprør at gøre emod kongen oc wor hannum ulydig, lod kongen gribe hannum oc hange hannum op vdi en kurff vnder hweluingen ij S. Laurens domkyrke, til sa lenge at han fik bøn for sig, oc behiølt end siden sit biscops stigt ij mange ar.

Thenne biscop Eskild lod opbygge Eskilsø ij Sieland oc gjorde der aff en kiøbstad, som wor hans eyget arffue godts, oc gaff det til Roskilde domkyrke, som nu kallis Siøborg¹⁵).

Hand wor ocsa archebiscop ij xl ar oc pa hans siiste dage resignerede hand oc opgaff archebiscops dømmet ij koning Woldemars nerwerelse ij Lund for en sin frende

som hedt biscop Absolon aff Roskille, oc samme biscop Eskil ford siden til Clarauallis ij Franckeriige oc gaff sig der ind vdi closter som S. Bernardus wor abbet, fordi at denne biscop Eskil oc S. Bernardus hade tilforn studeret tilsammens ij deris vnge dage, oc offte schreffue huor anden til, meden biscop Eskil vor vdi Lund.

Oc det begav sig ij denne biscob Eskils tiid, at de konger i Suerige oc Norge hade da ocsa forwerffuet hoss paffwen at the motte ocsa haffue archebisper ij deris kongeriger. Doch pa det at thenne archebiscop Eskil aff Lund skulle nu iche bliffue wred herfore, at han saledes skulle miste sin myndighed oc befalning som hand da hade øffuer bisperne bode ij Suerige oc Norge, da sende paffwen en cardinal herind vdi Danmarck til biscop Eskil, oc pa det at bode kongen oc archebispen skulle tha dess bedre giffue dennom til friids, da gaff paffwen thenne biscop Eskil oc alle hanss effterkommere archebisper ij Lund denne store oc høye tittell, at de skulle ocsa hede oc kalles paffwens legater oc Sueriges førster. Derfor begynte nu strax biscop Eskil at schriffue sig Archiepiscopum Lundensem, Legatum Pape et Primatem Sueciæ, oc lod sig da tocke, at hænd der med hade fyllest nock for den anden store ære, hand tilforn miste. Oc paffwen fick derfore store penninge bode aff archebispen oc bode kongerne ij Suerige oc Norge.¹⁶⁾

Denne biscop Eskil funderede ocsa desse herre closter ij Schone som er S. Peders nunne closter ij Lund, Beckeskouff, Tomerup oc Herretzwad, oc alt meste parten aff hans eyget arffuegotz.¹⁷⁾

Siden behiølt biscop Absalon Lunde archebiscopsdomme ij xxiiij ar, oc fordi hand wor en from lerd oc gudfrøchtig mand oc hade mögen mandom oc seyerwinding giort bode til land oc wand emod the vchristne, de Wendiske, da behiølt hand ocsa Roskyld stift, oc wor der

ocsa biscop alle sine dage. Hand funderede det closter Soer vdi Sieland aff sit eyget arffue gotz.

Men ar efter Guds byrd 1168 eller wed det pass begynte samme biscop Absolon at lade bygge nogre smaa fiskere boder nedre paa strandebacken, som nu star København, oc en liiden wern som hand da kallede Axelhuss. Men fordi at købmend hade deris tilflucht diid for Siørøffuerne bleff den ørt kallet købmendernes haffn, oc denne grund oc sted som siden formerede sig oc bugdes hvor dag mer end anden, hørde da biscop Absolon til oc war hans eyget arffue gotz, hvilket han siden gaff til Roskille domkyrke¹⁸).

Der nest kom der en anden archebisp som hedt Andreas, en møgit høyerder mand som screff pa den tiid mange herlige latine bøger. Hand wor ocsa med kong Woldemar den tiid hand wandt Estland, Curland oc Liiffland, oc twingede dennom til Christendommen, oc daa paa samme tiid lod kong Voldemar opbygge Riig oc Reffuel.

Denne Andreas lod siden biscopsdømmet op for en anden merckelig mand som hedt *Petrus*. De wore bode ij Lunde sede xxvii ar oc døde bode sammens paa et aar.

Siden kom der en biscop hed *Offo*, hand wor archebisp ij xxv ar.

Dernest bleff *Jacobus Erlandi* archebisp, oc wor ij sedet xxv ar, oc tilforn wor hand ocsa nogen tiid lang bisp vdi Roskilde.¹⁹)

Efter hannum bleff *Erlandus* vdualt til archebisp, oc for end aret gick til enden oc for end han fick sin confirmatz, døde han.

Siden bleff *Trugotus Torstani* vdualt til archebiscop, oc ford self til Rom oc wor den første archebisp som lod sig wihe oc ordinere aff paffwen. Men hand betalde noch denne ære, fordi paffwen wille da icke ordinere han-

num oc confirmere, for end han da motte giffue hannum ij M gylden, oc samtyckte siden at alle archebisper ij Lund effter hannum skulle da ocsa giiffue, for end de motte fange deris confirmatz. Oc samme Trugotus wor iche bisp lenger end ij vj ar (oc taxen vdi Rom forøgtis siden pa ij tusind ducater²⁰).

Siden bleff *Joannes Droes* archebisp oc sad vdi sedet ij vj ar.

Dernest bleff *Joannes Grand*, oc wor archebisp ij xiiij ar, hand funderede de vj præbender ij Roskilde domkyrke aff sit eyget arffue gotz, oc ij det siette ar effter at hand wor bleffuen archebisp lod kongen gribe hannum ij Lund, oc sette hannum ij fengsill pa Siøborg, oc hand kom løss mod kongens willie oc ford til Rom, oc bestillede der riget ij band oc forbud, oc fordi at samme Joannes Grand kunde da iche fordragis med kongen, vndte paffuen hannum at bliffue archebisp vdi Bremmen²¹).

Oc *Isarnus Gallicus*, som tillforn wor paffuens legat her ind vdi Danmarck, at forlige kongen oc thenne forebe-neffnde biscop Jens Grand, bleff archebiscop her vdi Lund effter hannum, oc kongen samtychte gerne dette, pa det at riiget kunde dess letteligere komme aff det band oc interdicht hoss paffuen, och denne Isarnus wor bisp her vdi Lund ij vij ar, oc lod møgit bygge oc forbedre stichtens garde oc slott²²).

Siden bleff *Esgerus Jull* archebisp oc wor ij sedet xj ar. Hand wor tilforn bisp vdi Aarss, oc vor en goder from gudfrøchtig mand.

Dernest bleff biscop *Karll* archebisp. Hand wor tilforn domproust ij Lund oc war ij sedet ix ar.

Siden kom der en anden hedt *Petrus* oc wor archebisp xxj ar.

Effter hannum bleff *Jacobus Nicolai* archebisp oc wor ij vj ar.

Siden kom der en anden hedt *Nicolaus* oc vor archebisp xvij ar.

Efter hannum kom biscop *Magnus* fød ij Fyn aff stor ridder slecht, wor bisp ij viij ar.

Dernest bleff dominus *Petrus* archebisp oc vor iche mere end et ar.

Siden kom der en anden, hedt *Jacobus Gerardi*, vor bisp ij xix ar.

Efter hannum kom her *Peder Krusse*, oc vor archebisp ij viij ar.

Der nest bleff *Petrus Lycke* archebisp, som tilforn wor bisp vdi Riibe, oc sad ij Lunde sede xvij ar.

Siden bleff *Joannes Laxmand* archebisp, han wor tilforn decanus *Lundensis*, oc vor bisp vij ar.

Saa bleff doctor *Thue* archebisp, hand wor tilforn archedegn ij Lund, fød ij Norre Jutland oc kongens cantzeler.

Der nest bleff mester *Jens Brodstorp* archebisp oc wor tilforn kong *Christierns* cantzeler, fød vdi Sieland, som ocsa wor archedegn ij Lund, vor ij sedet xxv ar.

Siden kom mester *Byrge* til archebiscops sedet, oc wor archebisp ij xxij ar. Hand vor fød ij Halland, en diegne søn, som først bleff canick ij Lund, oc siden archedegn ij Roskilde, oc wor kong *Hansis* oc drotning *Kyrstines* cantzeler ij lang tiid, oc stod archebiscops dømmet wel fore sa lenge han leffde, oc wor den siste consecreret archebisp, som (døde hoss domkyrken oc) fick sin confirmatz aff paffwen.

Oc efter hans død vdualde Lunde capitel en friboren mand aff deris canicker til archebisp ved naffn mester *Age Sparre*. Men konning *Christiern* den andre wille hannum iche samtycke, oc befolde capitel at tage en anden, som hedt mester *Jørgen Schotborg*, hanss cantzeler, som archedegn vor ij Riibe, huilket de ocsa gjorde. Hand wor

oc en from lerder oc gudfrøchtig mand. Men siden at samme Jørgen Schotborg wor kommen ind vdi archebiscops sedet, oc wille da iche samtycke at kong Christiern motte faa Boreholm fra Lunde domkyrke, bleff kongen wred, for hues sag skyld samme mester Jørgen Schotborg resignerede stichtet til kongens hand oc gaff sig ind vdi grabrødre closter i København, oc ford siden hymmeligen aff riiget til Rom, oc lod sig der wihe til archebisp ij Lund, endoch han da hade intet mere aff stichtet, vdan aleniste at han tilforn wor der vdi sedet wed ij ar. Sa ford hand siden til Colne oc bleff der Suffraganeus alle sine dage.

Siden trengde kong Christern Lunde capitell en anden mand vppa til archebiscops sedet, hedt mester *Ditrick*, en tysk mand, som tilforn hade en tiid lang werit Sibrets cantzeler oc hade tilforn fult landis knechte ij mange ar, et offuergiffuit menniske. Oc da hand kom til Lund oc skulle der lade sig intronizere oc indføre ij archebiscops sedet, hade hand mange aff kong Christierns dragwantere oc landis knechte med sig, som fulde hannum op at gaden oc ind vdi domkyrken med piibe oc tromme, oc som han da wor kommen ind om kyrke døren, gick hand affwid om kring kyrken oc sagde obenbare, at S. Laurens oc Lunde capitel haffde tha aldrig tilforn hafft eller fanget sin rette hussbonde oc herre for end da. Och capitel nøddes da til at sette hannum ind vdi archebiscop sedet bode ij Lunde chor oc pa Lunde gard.

Oc thenne Ditrick kom end siden sa langt med hans sag at kongen screff for hannum til paffwen ij Rom, at han motte faa hans confirmatz pa Lunde sticht i Schone oc paa Schare sticht vdi Suerige, som koning Christiern hannum ocsa til forn vndt oc giiffuit hade, den tiid han wor hans nades gubernator ij Stockholm, effter at Sueriige wor wundet.

Men fordi at samme kong Christiern fick da mester Ditricks handel at wiide pa det siiste, huorlunde han sig skicket haffde ij Suerige, bode emod the Suenske oc emod kongen selff, oc wor en stor arsage der til at de Suenske aff fiølle etc., da bleff koning Christern møgit wred paa hannum, oc da han bleff foddret til Københagen, lod kongen først henge hannum oc siden brende paa gamble torg ij Københagen, da han neppeligen hade werit et ar ij Lunde sede²³).

Siden befolde atter koning Christern den andre aff det naffn, at Lunde capitel skulle tage mester *Johan Weess* til archebisp. Hand wor ocsa en tysk mand, fød ij lante Cleffwen, oc wor da kong Christerns tyske secretarius, en frommer man, oc hiølt sig wel hoss domkyrken så lenge han wor archielectus. Men hand blef iche heller lenge ij archebiscops sedet, fordi at den tiid kong Christern rømde vd aff Danmarck, da begerede han ocsaa, at denne mester Johan Wess skulle følge hannum, huilket hand ocsa giorde, da han hade werit hoss Lunde sticht wed ij ar. Oc da han nogen tiid lang hade werit hoss kong Christern ij Tyskland, da flydde Keysseren dette saa, at han bleff bisp vdi Costnitz oc admiuistrator til Walsassen etc., huor som hand ocsa døde²⁴).

Siden vdwalde atter Lunde capitel thenne forebeneffnde mester *Age Sparre* til archebiscop med kong Frederichs willie oc samtycke, men den tiid hand hade nu werit archielectus wed viij ar oc kunde da iche heller faa sin confirmatz aff paffwen for mester *Jørgens Schotborgis* skyld, som enda leffde oc hade tilforn fanget confirmationen til stichtet, da resignerede han oc oplod archebiscops dommet for en anden friboren mand, som vor decanus ij Lunde capitel, hedt mester *Torborn Bille*. Hand wor archielectus oc sad ij biscops sedet ij iiij ar, oc kunde da iche

heller faa sin confirmatz for mester Jørgen Scotborgis skyld, som enda vor vdi Colne oc altiid dette forhindrede.

Men den tiid koning Christian den tredie (vor bleffueh koning oc siden) med Danmarcks rad oc all adelen ij riiget besluttede dette salunde ij den store herredag vdi København anno domini 1537, at der icke lenger eller mere skulle were eller bliffue sodanne veldige oc mechtige bisper nogenstetz vdi Danmarck effter den dag, daa behiølt denne forebeneffnde mester Torborn Bille degendömmet ij Lund oc Bosie closter alle sine dage, oc leffde enligen for sig selff oc liger nu begraffuen ij S. Laurens domkyrke.

Oc der bleffue strax andre lerde mend til forordinerede oc beskickedede som da huor vdi sit sticht skulle prædige Ewangelium, ordinere præster, oc offuer dennom rade oc regere med lenssmendene, som kongen der til ocsa forordinere skulle, oc alle disse skulle nu icke lenger hede eller kalles bisper, men Superattendentes effter deris embede, ligeruiss som kon. Maj. ordinantz dette ydermere forclarer oc inde holler.

Finis.

HER EFFTER FØLGE NU

ALLE DE BISPER SOM WERIT HAFFUE II ROSKILLE.

Den første bisp hed *Gerbrandus* oc bleff ordineret til bisp aff den archebisp Adaldago aff Hamborg vnder koning Suend Otto, anno 986 ²⁵).

Auachus siue *Auo* bleff bisp ij Roskilde vnder koning Chanuto Magno.

Vilhelmus aff Engeland, som tilforn wor Chanuti Magni cantzeler, bleff bisp samme dag som kong Suend Estredssøn krøntes til koning.

Sueno Noricus wor bisp ij kong Haralds oc S. Knud kongingers tiid, oc døde til Rodiis in peregrinatione.

Siden bleff der en biseop hed *Asserus*²⁶).

Der nest bleff der en hed *Petrus*, hand døde ocsa iu peregrinatione.

Siden kom *Petrus Botilde*²⁷), hand wor bisp vnder kong Niels, oc bleff slagen ij den striid der stod ij Fode-wigh ij Schone, emellom kong Niels oc Erich Emune.

Siden kom *Eskillus*, oc da han nogen tiid lang hade werit bisp ij Roskilde, bleff han archebisp vdi Lund, oc døde ij Clarauallis.

Der nest kom *Richo*, hand vor tilforn bisp i Sless-wigh, oc bleff ij hiel slagen aff her Oluff Kæsse.

Oc *Hermannus* bleff siden bisp vdi Roskilde effter hannum.

Saa kom *Asserus*, han døde ij Eskilsjø ij Sieland 1156.

Siden bleff *Absolon* bisp vdi Roskilde, oc kom siden til Lunde archebiscops stift, oc behiølt bode Roskilde oc Lunde sticht al hans tiid, oc gaff det slot Axelhuss eller Haffn til Roskilde domkyrke. Hand funderede Soer closter aff sit eyget arffue gotz, huor som hand ligger be-graffuen, oc døde anno 1200.

Dernest kom *Petrus Sunonis*, som tilforn vor kong Voldemars cantzeler²⁸). Hand bleff fangen och kom løss, oc døde ij elende 1214.

Siden kom der en anden, hed *Petrus*²⁹), oc den fierde som hedt ocsa *Petrus Jacobi*.

Dernest kom her *Niels Stigsen*, hand rømde aff Danmarck, for kongens wrede, oc gaff sig ij closter til Clarauallis.

Siden kom *Jacobus Erlandi*, hand vor tilforn dom-proust ij Lund, och bleff siden archebisp ibidem.

Dernest kom *Petrus Bang*, som rømde aff riiget, oc kom igen oc stiftede præbendam Auerbaldinam, oc døde 1277. .

Siden kom *Stigotus*, oc vor bisp vdi iij ar.

Siden kom *Jnguarus*, oc vor bisp ij x ar.

Der nest kom *Joannes Krag*, och døde 1300.

Siden kom *Olauus* oc vor bisp vdi xx ar.

Der nest *Joannes Hind*, var x ar.

Efter hannum kom *Joannes Nyborg*, confirmator præuilegiorum Roskildensium, oc vor bisp ij 9 ar ³⁰).

Der nest *Jacobus Pauli*, decanus Roskildensis, vor bisp ij vij ar.

Siden bleff *Henricus Gerardi* bisp, han vor tilforn præpositus ij Roskilde, oc vor bisp ij xvij ar.

Efter hannum kom *Nicolaus Jacobi*, hand vor bisp ij xv ar, oc funderede S. Laurens capell ij Roskilde.

Siden kom *Petrus Joannis*, hand funderede S. Sigfridi capell oc døde anno 1416.

Der nest kom *Joannes Andreae*, hans brodersøn, han døde 1431.

Siden kom der en anden, hed ocsa *Joannes Petri*.

Oc efter hannum *Olauus Da*, de wore bode bisper ij xxx ar.

Siden bleff kongen cantzeler bisp vdi Roskilde, hed *Olauus Martini*, oc vor ij sedet ij xxiiij ar.

Dernest kom *Nicolaus Skauffue*, oc vor bisp vdi xv aar.

Efter hannum bleff ther en anden friboren mand biscop hed *Joannes Jacobi*, hand wor tilforn domproust ij Lund, degen ij Roskilde oc administrator ij Dalby ³¹).

Siden bleff doctor *Lago Vrue* bisp ij Roskilde, oc døde 1529.

Oc *Joachimus Ronnou* bleff siden electus efter hannum, oc vor den siste der sad ij Roskilde biscops sedet, for end de Superattendentes bleffue tilskickede, som foreschreffuit staar.

Anmærkninger.

---

1. *Niels Nielsen Kolding* var Frederik den Andens Hofprædikant fra Kongens Kroning til sin Død, 1559-78. (Zwergius, det Sjæll. Cleresi S. 472), og den første kongelige Bibliothekar (måske fra 1569 til 1578), vi har pålidelig Kundskab om (Werlauff, Hist. Efterr. om det st. kongl. Bibl. i Kjøbenh. 2den Udg. S. 7).

2. Saxo nævner ikke *Rimbert*, og *Ansgar* kun i Forbigående, ved Fortællingen om Erik Barns Omvendelse (Grundtvigs Overs. II. 269*), ej engang ved Harald Klaks Hjemkomst fra Mains (S. 263).

3. Den Bremiske Ærkebiskop *Unnes* Missionsrejse i Norden omtaler Saxo (II. 300), og siger han (døde i Sverig og) blev begravet i Byen Birka. Dermed stemmer Adams vidtløftigere Beretning (I. Bog 50 og 52 Cap.) Unne døde 936.

4. Talen er om den svenske Konge *Erik Sejersæl*, som havde forjaget Svend Tveskjæg.

5. Hele denne Fortælling om Svend Otto, Poppo's Virksomhed og de nye Bisper er taget af Saxo (s. II. 291-300) hvis Beretning om Mødet ved Issefjord dog her er endel udmalet, og som hverken siger at Poppo „var født i Danmark”, eller at „der blev døbt mere end 4000”, eller at Ærkebisp Adeldag boede i „Hamborg”.

6. Om (den gamle) *St. Drottens Kirke* i Lund fortæller altså J. Tursøn her, at det var den allerførste Kirke som bygtes i Skåne, i Svend Tveskjægs Tid; at den engelske Missionær *Bernhard*, som Saxo også omtaler (II. 300), blev begravet i den; og med Sorg følger han til, at denne ved sin Ælde ærværdige Kirke blev nedreven, mens han selv levede og boede i Lund. — På disse tre Angivelser har jeg forgjæves søgt Bekræftelse anden-

---

*) Hvor det ikke udtrykkelig er bemærket, anføres Saxo her til Sammenligning efter N. F. S. Grundtvigs Oversættelse, 1818-22.

steds; hvad først dens Opbyggelse angår, da melder S. Bring (Disp. de templis Lundensibus 1756 S. 18) blot, at det var en af de allerældste af Byens mange Kirker, men når og af hvem den blev bygt, kjender han ikke, dog må den have været til idetmindste i det 12te Århundrede, thi da nævnes den i Necrol. lundense; Beretningen om, at Bernhard blev begravet i den, strider mod Saxo, som siger at han blev begravet i Lunde- (Domkirkes) Kraftkirke (corpus Bernardi Lundense Hypogæum tenet, Stephan. Udg. pag. 190); om imidlertid Saxo eller Tursøn har Ret, er idetmindste tvivlsomt, som siden skal ses. Hvad endelig Beretningen om Kirkens Nedbrydelse angår, da tør Tursøn som Øjenvidne til hvad der gik ham nær til Hjerter, antages for et gyldigt Vidne. Malmø Slot, som blev nedbrudt af Borgerne i Grevens Fejde, opbygtes igjen under Christian III. og Grundvolden blev lagt i December Måned 1537 (A. Hvitfeld, Christ. III.)

7. Denne Bisperække er atter efter Saxo II. 304.

8. Beretningen om *Odinkær Hvide* stemmer i det hele med Saxo (II. 304-5); men selv om man vil antage, at Tursøn i Noget kun har udmalet sin Original lidt udførligere, så er der dog enkelte Træk; som han vist må have haft anden Kilde til. Han kunde gjerne omskrive Saxos „*excellentissimæ totius Jutiæ civitates*” (Steph. Udg. p. 191) ved at navngive de jydskke Domkirker: Ribe, Års og Slesvig, men han udpeger bestemt Viborg Domkirke (efter M. R. Ursin: Stiftsstadens Viborg S. 127, fra Begyndelsen af det 11te Århundrede) som den, Odinkær hjalp til at stifte, og gav Jordegods til. At han „byggede Kirker” taler Saxo ikke om, sålidt som om hans „Livsfarer”, eller at han døde efter Svend Tveskjæg, og blev ligesom Bernhard begravet i St. Drotens Kirke i Lund. Saxos Beretning om Odinkær stemmer ikke ganske med Adams, der „har hørt fortælle” at Adeldag viede ham til Biskop i Sverig (in Sueoniam, II. cap. 16), og fortæller derimod kun at Brodersønnen, den yngre Odinkær, som Saxo ikke omtaler, var Bisp i Ribe, hvis Bispestol han oprettede af sit eget Fædernegods (II. cap. 26). Efter Adam (II. cap. 46) skal Odinkær (den Ældre) være begravet i St. Peders Kirke i Bremen.

9. *Dalby Kirke* blev begyndt under Svend Estridsen, fortsat under Harald Hein og fuldendt af Knud den Hellige (C. G. Brunius, om Dalby Kirke og Kloster, Hist. Tidskr. I. S. 148).

10. Om Roskilde Bisperne *Avacus* (Åge) og *Vilhelm*, samt Oprettelsen af *Lunde-Bispesæde*, s. Saxo III. S. 2-3. Ham

følger Tursøn, kun at han istedenfor de moralske Betragtninger over Biskop Henriks Drukkenskab, har udvidet den historiske Fortælling, og optaget nogle Efterretninger, der alt ere omtalte, som Dalby Kirkes Bygning og Vilhelms Ordinationsdag, samt Årstallet.

II. Om *Lunde-Domkirke* siger altså Tursøn, at Biskop Eginus (1060-72) lagde Grundvolden, og byggede Kraft-Kirken; at dens oprindelige Navn var Ny St. Drottens Kirke; at Biskop Richvald (1072-89) og Knud den Hellige (1080-86) byggede videre og fuldendte den; og at den siden blev indviet og fik da Navnet St. Laurents. Disse Angivelser stemmer ikke ret med Saxo, og endnu mindre med de Nyere som have skreven om Domkirken. Imidlertid har Langebek allerede (S. R. D. III. S. 249 og 425) viist, at det måtte være en Fejltagelse af Saxo, når han (p. 219 Steph.) siger at Eginus og Knud den Hellige fuldførte Domkirken, thi Eginus var alt død, inden Knud blev Konge; men mere Virkning har det haft, at Saxo fortæller, som ovenfor sagt, at den engelske Missionær Bernhard blev begravet i Lunde-Kraftkirke (hypogæum), thi deraf sluttede man at denne altså var til, og Domkirkens Bygning begyndt, allerede i Begyndelsen af det 11te Århundrede (1011 ell. 12). Se f. Ex. Hvidtfelds Bispekrønike S. 6, og ham har Mange senere fulgt. Da Kraftkirken nu først blev indviet af Asser 1123, og hele Domkirken af Eskil 1145, måtte den hele have stået henved halvandet Århundrede under Arbejde, og Tursøns Angivelser vare da urigtige. Imidlertid har Tursøn i vor Tid, uden at være kjendt, fået Ret af den der sidst og grundigst har beskrevet Domkirken, Prof. C. G. Brunius. Efter sine nøjagtige Undersøgelser, drager han sine Forgængeres Theori i Tvivl, og antager (Beskrifning öfver Lunds Domkyrka, 1836, S. 28), at Biskop Eginus har grundlagt Kirken; men det er netop det, Saxo selv (sam. St.) og J. Tursøn siger. I et senere Skrift (Skånes Konsthistorie för Medeltiden, 1850, S. 5) har Brunius sat Grundlæggelsen endnu noget senere, til Knud den Helliges Tid „vid pæss” 1083, men historiske Vidnesbyrd derfor har man ikke. Men hvad enten nu Eginus eller endog hans Eftermand har været med at bygge Kraftkirken, så kan Engelskmanden Bernhard ikke være bleven begravet i den, 60-70 År før den blev til, og enten må Saxo da også her tage fejl, eller han ved hypogæum ikke, som man har troet, mener St. Laurents Kirkens Krypte.

12. Knud den Helliges *Gavebrev* 1085, hvorved han stiftede

Lunde-Domkapitel, findes foran „Brødrenes Mindebog” (*Memoriale fratrum*, af Langebek udgivet under Navn af *Necrologium Lundense*, S. R. D. III. 425, jfr. *Suhms Historie af Danmark* V. S. 781, hvor Brevet findes fuldstændigt aftrykt.

13. Fortællingen om *Ærkesædets* Oprettelse i Lund gjenfindes i det væsentlige hos Saxo (III. S. 56 og 60), dog er også her et Par Tillæg, hvoraf det første, om Pavens Navn, er sikrere end det sidste, at den svenske og norske Konge gav deres Samtykke dertil.

14. Om „*Biskops-Badet*” 1134 og Kong Niels's Drab, jf. Saxo III. S. 112, hvor der nævnes som faldne: Biskop Peder (af Roskilde), Henrik fra Sverig og alle de (5) Jydske Bisper, på een nær. Dermed stemmer Tursøn. De fire jydske Bispers Navne var Ketil (Kjeld) af Vendsyssel, Ulkil af Århus, Thure af Ribe og Albert af Slesvig, som døde kort efter af sine Sår. Saxo siger ikke, i hvilket Stift den (fordrevne) svenske Biskop Henrik havde hjemme; Knytlinge-Sage og forskellige Krøniker nævner ham, men heller ikke hans Bispestol; „*Necrologium Lundense*” (S. R. D. III. S. 448) siger han var fra Sigtuna, men dermed stemmer de svenske Historikere ingenlunde overens; Messenius siger han var fra Skara, Dalin at han var fra Linköping, en tredie han var fra Vesterås. Tursøn opstiller en fjerde Mening, at han var Vexiø; imidlertid må nok fremfor alle disse, Lunde-Kapitlets samtidige „Mindebog” helst stå til Troende.

15. J. Tursøns Vidnesbyrd her, om at Kjøbstaden Søborg stammer fra den By, Eskil der lod bygge, kan sammenholdes med M. Mathiæ, Vedels og Hvitfelds (*Bispekrønike* 55) Ytringer, at Eskils befæstede By i Ledre-Mose (*urbs in solido Letricæ paludis ab eo constructa*. Saxo, Steph. Udg. p. 299), som Valdemar belejrede, var Søborg; samt med Beretningen om „den Grundvold til en stor Bygning” på den nordvestlige Side i Søen, som idetmindste endnu ved Udgangen af forrige Århundrede i Folkemunde førte Navn af Eskilsholt (s. C. F. Wegener „Om Ruinerne af Asserbo og Søborg” i *Annaler for Nord. Oldk.* 1851 S. 276 og S. 351). — Det er af mindre Vigtighed, om Tursøn (og Flere, s. Wegener S. 277) har Ret i at kalde Byen Eskilssiø, men imidlertid har han dog halvtredie hundrede År i Alder forud for det mundtlige Sagn, som det var på Præsten Schrøders Tid.

16. Hvad Tursøn her kortelig fortæller om *Eskil*, findes ud-

førlig hos Saxo III: 131-32 hans Tvist med Svend Grade, 373-81 hans Embeds-Nedlæggelse og Bortrejse, 157-8 Oprettelsen af det Norske og Forhandlinger om det Svenske Ærkesæde; det første oprettedes 1154, det andet ti År senere.

17. At Eskil stiftede Bekkeskov, Tommerup og Herredsvad Kloster, har Magnus Mathiæ og Arild Hvitfeld været os de ældste Hjemmelmænd for; at han også har stiftet St. Peders Nonnekloster i Lund, har ikke været bekendt (s. *Daugaard*, Om de danske Klostere S. 140).

18. Jon Tursøn stemmer med Hvitfeld, at Kjøbenhavns Slot hed Axelhus (Borgen ved Saxos „urbs Absalonica“ Steph. p. 346, Dansken III. 352); og når E. Pontoppidan (i Origines Hafnienses S. 5) er i Tvivl, om Hvitfelds Ord skal forståes således, at det også var „af sit eget Arvegods“ Absalon tilskødede Roskilde Stift Kjøbenhavn (og Amager), så efterlader Tursøns Ord ingen Tvivl i så Henseende.

19. *Jakob Erlandsen* var først Biskop i Roskilde 5 År, og i Lund 20 År, 1254-74 (J. P. F. Kønigsfeldts Bisperækker i Histor. Årbøger III. S. 6).

20. *Trugot Thorstensen* sad 1276-80 på Ærkesædet. Rettene er det, at han betalte 4000 Gylden; thi det var først Pave Martin V. (1417-31) der slog det Halve af. De 2000 Dukater måtte Johan Brostrup betale i Annater 3: Beløbet af det første Års Embeds-Indtægter (Hvitfelds Bispekrønike S. 87). Siden blev Priserne for den pavelige Confirmats endnu langt højere. (s. F. Münster, Kirchengeschichte von Dänemark und Norwegen II. S. 474.)

21. *Jens Grand* blev Ærkebisp 1289, fangen 1294, gjort til Ærkebisp i Riga 1302. De „6 Præbender“ han stiftede i Roskilde, blev efter Reformationen lagt til Universitetet, da Frederik II. 1571 lønnede sex Professores artium med dem. (Hvitfeld, Erik Menved, og Bispekr. S. 67, jf. Pontop. Annal. III. S. 432.)

22. Jeg veed ikke om dette Træk af den italienske Biskops Virksomhed omtales andensteds.

23. Når Tursøn, ligesom M. Mathiæ (Ser. ep. Lund. 230), siger at *Didrik* blev både hængt og brændt, stemmer det ikke nøjagtig med Hvitfelds udførlige Beretning, men viser ialfald hvor godt Folk undte ham. At han i sin Ungdom havde været „Landsknegt“ er vel også en Folkemythe om den forsorne Æventyrer. Men derimod er Beskrivelsen af hans Indtog i Domkirken, som kun 16 År forud før Tursøn selv blev Kannik, vist pålidelig og hentet

fra Øjenvidner. Hans Intronisation (25. November 1521) såvel som hans Henrettelse (24. Januar 1522) har hans Official, Hans Skovgaard, pligtskyldigst indført i sin Regnskabsbog (Gehejme-arkivet): „Anno domini M. d xxi mandagen som var sancta Katerina iomfrue dag oc ett tegn kalless libra, tha indledis mester Dirick Slachek tiil electo at bliffue, oc — følger han til — fredagen som var conuersi sancte Powels afften Mdxii oc ett tegeu kalless capricornes, tha bleff hand rett vti Kiøffuenhaffn.” Dette sidste har Skovgaard endog optegnet tre Gange, men hver Gang meget lakonisk: . . . „Tha bleff mester Dirick brænd paa thet store torg i Kjøpnehaffn, ieg spurte thet i Katsløsse Kircke i Lage Wrnes offuer wærilse syndagen for kyndelmøsse.”

24. *Johan Ves* fik, foruden Bispedømmet Costnitz m. m., Abbediet *Waldesassen* i *Vestphalen* (*Brusckius*, *Chronologia Monasterior.* German. p. 242, jfr. *Grams* Anm. til *Meursi* hist. S. 913.)

25. *Gerbrand* blev indviet af Ærkebiskop *Ethelnoth* af *Canterbury* c. 1022; det var ham der på *Overrejsen* faldt i *Hænderne* på den *Hamborgske* Biskop *Unvan*, som var fortørnet over at han ikke havde ladet sig vie af ham, „*Nordens Primas*”. De blev vel forligte, men ved *Gerbrand* lod Ærkebispem Knud d. St. vide, at han var misfornøjet med, at han tog sine *Bisper* fra *England* (s. *Suhms* *Danm. Hist.* III. 573). *Gerbrand* døde 1030 (s. *Königsfeldts* *Bisperækker*, *Hist. Årb.* III. S. 19).

26. *A. Hvitfeld* (*Bispekrønike* S. 45) og hans *Efterfølgere* har her en *Asser* og en *Arild*; men *Necrol. Lundense* og *Roskilde Anonymen* (S. R. D. I. 380) *Arnold*, som havde været *Hellig Knuds* Kapellan (s. *Königsfeldt*).

27. Istedentfor disse to *Bisper* af Navnet *Peder*, har *Hvitfeld* og de *Nyere* kun *Peder Bodilsøn*; men *Langebek*, støttet til den nysnævnte *Anonym*, hareftervist, at det var en *Forvevling* med den *sjællandske Adelsmand* af dette Navn, som *Saxo* omtaler, bl. a. som en af dem der i *Forening* med *Skjalm Hvides* Sønner rejste *Almuen* mod *Knud Lavards* *Mordere* (III. 96 jf. 120), og som, efter *Roskilde-Anonymen* var så *nidkjær* for at få *Cælibatet* indført (S. R. D. I. 380.) Denne *Peder Bodilsøn* var ikke *Biskop*, og faldt heller ikke i *Slaget ved Fodvig*, men levede flere År efter. — Imidlertid kalder dog *Münter* endnu den *Roskildske* *Biskop* som faldt ved *Fodvig* *Peder Bodilsøn* (s. f. *Ex. Kirchengesch.* D. u. N. II., S. 59).

28. *Hvitfeld* siger ligeledes at *Peder Sunesøn* var *Valdemars*

Kantsler; Knud den Sjettes var han idetmindste (Suhms Danm. Hist. VIII. fl. St.)

29. Efter Suhm IX. 261 skal denne *Peder* (Saxesen) ikke høre med til Rækken, men være en Forvexling med Ærkebispem af dette Navn (s. Kønigsfeldts Bisperækker).

30. De Roskildske Privilegier *Johannes Nyborg* bekræftede, er det Roskildske Domkapitels Friheder (Hvitfelds Bispekrønike S. 47). Han var Biskop fra 1330-44 (s. Kønigsfeldts Bisper.)

31. Efter Kønigsfeldt (Hist. Årbøger III. S. 27) var *Joannes Jacobi* (Jens Ipsen) Kannik i Roskilde, Provst i Dalby.

En Historie om Peder Smid og Atzer Bonde.

(J. F. Fønger.)

Dette er Navnet paa et lille høist interessant Skrift fra Reformationstiden, som nogenlunde udførligt omtales af Nyerup i Danske Digtekunsts Historie I. S. 175 ff., og som hører til de største literære Sjeldenheder, da, saavidt man veed, kun et eneste defekt Exemplar har naaet vore Dage. Det er det, som findes paa Kongens Bibliothek, og som Nyerup har benyttet. Men naar han (S. 180) mener, at Bogen ikke nævnes hos nogen af alle vore Literatorer, saa feiler han; thi Terpager nævner Bogen (Rip. Cimbr. S. 567), og anfører nogle Vers af den, som da derfra have fundet Vei til Dansk Atlas (V. S. 10).

Bogen er upaatvivlelig samtidig med Reformationen, men det Exemplar, som er os levnet, hører til et senere Oplag. Nyerup angiver efter en skreven Beretning af Syv, at denne Bog er „prentet i Hamborg af unge Johan Vikradt 1559”. Dette stemmer med Terpager, som udtrykkelig siger, at den af ham brugte Udgave er fra Hamborg af 1559. Det levnedede Exemplar er hverken af den oprindelige Udgave fra Reformationstiden, ikke heller synes det at være af den Hamborger Udgave, men af et i selve Danmark henimod Aarhundredets Slutning trykt Oplag.

Det vilde være ønskeligt, om den oprindelige Udgave kunde findes, eller idetmindste et complet Exemplar af en

senere Udgave. I Haab herom udgives Exemplaret paa Kongens Bibliothek fuldstændig og bogstavret med den ukorrekte Interpunktion og med de mange, dog sjældent forvildende, Trykfeil. Det er mig om at gjøre, at Folk, der gaae paa Spor efter andre Exemplarer af Bogen, skulle kjende dette som det er. Skulde ingen anden Udgave eller andet Exemplar findes, hvorved det her Manglende kan suppleres, saa lover jeg i et følgende Hæfte af Samlingerne at oplyse det nu udkomne Stykke, der har saa stor Betydning for Reformationens Historie.

(Titelblad.)

I Denne Lille Bog Lærer oc vnderuiser Peder smid oc Atzer bonde, huad hand skal holde oc tro aff siele Messer, Siele gaffuer, Vigilies, Psaltere at læse, Skersild, Schrifftemaal, hellige Dage, Kiöd at æde, om Tiende, plict oc bod, Faste, Afflad, Afflads breff, Pillegrims reyse, band, Vituand, viede Liuss, vit Salt, oc vide Palmer, om Prester, Om Munckernis bedregeri, Om Sacramenterne, oc anden saadan Vildfarelse, som haffuer verit brugit i Paffuens Kircke i mange Aar.

Fortalen.

WDi denne lille Bog ieg merke kunde
 huorledis Peder smid oc atzer bonde.
 At her Jens oc broder Kort,
 i deris Predicken liuge stort,
 I Kiöbsteder oc paa landene met,
 for Penninge skyld giöre de det.
 Saa giöre Papister alle sammen,
 oc giöre der aff siden fuld gaat gammen.
 Der saare mercker denne lære,
 oc giffuer dem icke Penninge flere.

---

*Som Las fogit i Skiffue sidder ved sin bord ende,
oc Broder Kort, oc Her Jens sidder hoss hannem oc
lege Vartaffuel, Saa kommer Peder smid ind, oc siger
til Las fogit.*

Las fogit i ere en Dannemand,
i haffue gaat röcte i Sallingeland.
Lader mig faa Öl i min Kande,
ieg siger eder det paa min sande.
Jeg tager mig til saa stor wro,
ieg drack icke siden i Holstebro.

(A 11)

 Saa suarer Las fogit hannem igien.

Vel kommen Peder Smid vdi mit Huss,
du skalt faa Öl i Kande oc Kruss.

 Las fogit bær hannem Öl saa sigendis.

Dricker den vd min gode Peder Smid,
i skulle faa mere om i törfue vid.
Sidder oc dricker oc slycker eders törst,
wi komme end nu fra Kircke först.

 *Som Peder Smid sidder nedre ved dörren oc
dricker, kommer Atzer bonde ind oc siger saa.*

..er i helsen alle paa rey,
...mig til Karup den rette vey.
..l ieg offuer den lange bro,
...ieg komme offuer met törre sko.

 *Peder Smid biuder Atzer Bonde Kanden saa
sigendis.*

..or haffue i hiemme huort ville i gaa,
..ker i maatte en suale faa.
..g töcker ieg haffuer seet eder för,
...r bedre hid fra den dör.

 Atzer Bonde:

..g siger eder sandning oc suer om kors, . . .boer i Tehbering by i Morss.
 Jeg skal icke æde andet. . . . .
 ieg skal icke komme i d. . . . .
 För ieg kommer den r. . . . .
 som ieg haffuer til K. . . . .

· *Pe*. . . . .

Jeg haffuer oc verit. . . . .
 ieg vil icke komme d. . . . .
 Jeg förde did Öxer, ...
 oc tenckte kiöbmand. . . . .
 Jeg fick end nöye f. . . . .
 saa mange Penni. . . . .
 Det kommer dog. . . . .
 ieg det gierne lide. . . . .
 Met bedröffuelse. . . . .
 til Himmerigis. . . . .

 . . . . .

Eya Peder Sm. . . . .
 der k. . . . .
 Jeg. . . . .
 for i. . . . .
 Vi. . . . .
 i g. . . . .
 L. . . . .
 . . . . .
 . . . . .
 . . . . .

(▲ III)

. . . . .r i denne Time,
 . . . . .Karup for snime.

Atzer Bonde.

...ffue hört,
 ...tter som haffuer forført.
 ....nem tro paa,
 ....der gaa
 .....le være,
 .....n ære.
 .....Prest for straff,
 .....kade der aff.
 .....er græd fuld saare
 .....are.
 .....nniss en Mand,
 .....yne rand.
 .....rom,
 .....
 .....
 .....
 .....
 .....
 .....
 .....

 Broder Kort.

Jeg haffuer vel tenckt offuer m....
 at helligen vilde icke lenger fordr....
 Den forsmedelse oc vanheder,
 som dem daglige skeder.
 Er ey alt Guds tieniste foract
 oc leggis neder det Paffuen h....
 Effter Menniskens fund ieg....
 ingen acter nu helligen mere.
 Prester oc Muncke og vijt....
 det foracter nu huer mand.
 Liuss oc Palme oc vijt Salt,
 det foractis i Verden alt.

Ingen acter noget her o...
 vden Gud som skabte alt...
 Hurledis skulle wi oss h...
 ieg frycter vor Kloster...

.....

Vand oc S...
 som i regn...
 Der ligger...
 naar wi n...
 Sette vo....
 oc skötte....

(A IIII)

....rte haffue ro,
 ....saadan tro.

....*Jens.*

....s til en tid
 ....et til id,
 ....ge den gamle sed,
 ....t töre wi ved.
 ..om alt det ieg skal,
 ....vor sørge all.
 ....er hob
 ....igen rob.
 ....Helligen tröst,
 .....öye röst.

.....
 .....
 .....
 .....
 .....före.
 .....öyt,
 .....
 .....e

 Peder Smid.

Nu haffue i fattet Sagen ræt,
 som wi nu haffue her om tret.
 Jeg kand vel mercke aff eder oc höre,
 at helligen kunde Jertegen giöre.
 Ingen prelat kunde det saa giöre,
 eller prouincial aff Sortebrödre.
 Icke Lector Pouel i Helsingör,
 eller Her Söffren Jacobsen det gör.
 Oc icke alle Muncke met deris bram,
 Guds Ord maa alt gange fram.
 Det kand ingen i Verden formene,
 Guds Ord skulle predickis alle vegne.
 Endog at tiden giöris noget lang,
 Guds Ord faar end da framgang.

 Peder Smid siger til Atzer Bonde.

Jeg vil giöre eder skel for ded,
 huorledis vor Frue i Karup gred.
 Her Jens ved vel huorledis det gick til,
 om hand sandingen sige vil.
 Der Karups reyse bleff mindre giort,
 oc Offret bleff icke halfft saa stort.
 Der fattis alt paa Her Mauritz disk,
 baade Lam oc Gess Oste oc Fisk.
 Hand giorde met andre Prester it raad,
 at Ligfolek skulde det icke forstaa.
 Vor Fruis billede i Karup staar,
 groff hand igennem Hoffuit oc Haar.
 Oc giorde hoffuedet inden tomt,
 der vaar it hul baade vit oc romt.
 En Nagle stack hand i öget saa,
 at det kunde ingen mand forstaa.
 Saa össde hand Hoffuedet fuld met Vand,
 oc det saa sact igennem öget rand.

(B)

Og sagde vor Frue greder saare,
for ingen vil til Karup fare.

 Atzer Bonde.

Ey hui sig i saadanne ord,
ieg det ingelunde tror.
At de erlige gode Preste,
kunde saadan skalckhed leste.

 Peder Smid.

Dess frommere Presten synes here,
dess vere Christen monne de vere. .
Landzdommere stod oc saa der paa,
at det er alt ganget saa.
Rinds herretz Fogit en Mand saa god,
hand oppaa en stige stod.
Hand det offuen i Hoffuedet fand,
det vaar end da halff fuldt met Vand.
Oc sigede saa sact igennem øgne neder,
det saa oc mange andre flere.
Der for raader ieg eder saa,
at i icke Pillegrims reyse gaa.
Verer hiemme, arbeyder da giør i ræt,
for eders Hustrn oc Börn met.
Haffuer Gud for øgne eder hielpe kand,
ingen kand hielpe vden hand.

 Her Jens.

Hui vende i den Bonde fraa,
at hand skal icke til Karup gaa.
Oc fuld giøre sit löffte oc iet,
ieg siger eder for sandingen det.
Vore i min Sogne mand,
da vilde ieg komme eder strax i hand.

 Peder Smid.

Om i ville bede for sand,
 ieg acter icke meget eders band.
 Jeg vil sige eder gode Prest,
 haffue i icke S. Pouels lest.
 Huorledis i skulle nogen bande,
 ieg siger obenbare paa min sande.
 I skulle icke bande for Penninge eller verd,
 band det er fuld huast it Suerd.
 Lese i Euangelium ret,
 da faa i vel at vide det.
 Huorledis band skal brugis rettelig,
 huo anderledis bruger det er suig.
 Hand er self i bande met rette,
 oc icke den hand i bande setter.
 Thi bander fast hen som i ville mest,
 ieg acter det intet min gode Prest.

(B II)

 Broder Kort.

Huor haffue i hiemme huad giöre i here,
 mig tycker eder Lutherisk at vere.

 Peder Smid.

Jeg boer vdi en by her ner,
 ieg vaar törstig thi kom ieg her.
 Ingen er Lutherisk vdi vor by,
 wi haffue it Christeligt leffnet aff ny.

 Broder Kort.

Huo haffuer giort eder skel,
 for vor handtæring i vide saa vel.

 Peder Smid.

Jeg haffuer lest noget föye ting,
 aff Luthers Böger her föris omkring.

Der i haffuer ieg fornummit saa,
 meget skalckhed kunde i finde paa.
 Jeg haffuer oc lest i samme Bog,
 mange Lærdomme gode nock.
 Muncke oc Prester de løbe omkring,
 de læse i Scrifften en søye ting.
 De tage icke vare vden trygleri.
 dricke oc daable oc horeri.

 Broder Kort.

Tror icke Luther min gode Peder Smid.
 hand er en Ketter, tror sandelig det.
 Jeg for sandingen sige maa,
 de fare vild hannem tro oppaa.

 Peder Smid.

Du est forblindet kand ieg forstaa,
 hui taler du om Docter Morten Luther saa.
 Hand er icke verd en Kettere at kalle,
 den stund i Muncke oc Prester alle.
 Kunde hannem icke offueruinde,
 met hellige Scrifft i noget sinde.
 I sorte Muncke ere Kettere onde,
 i legge det fra eder ingenlunde.

 Broder Kort.

Foruarer eder Dannemand huad i sige,
 i maatte end heller stundem tige.

 Peder Smid.

Jeg veed vel huad ieg haffuer sagt,
 paa mine ord giffuer ieg vel act.
 Vide i vel huorledis det gick til,
 de sorte Muncke bruge it spil.

(B 111)

Vdi Suitzer i Bern om i ville vide,
det er faa Aar det skede.

 Broder Kort.

Nei ieg vaar der icke hoss,
dog er det mig vel offte kast i noss.
Jeg haffuer dog icke i sanding forstaaet,
huorledis sagen er til gaaet.
Jeg det gierne höre vil,
aff eder alt huorledis det gick til.

 Peder Smid.

Jeg haffuer læst altsammen det,
huorledis det kom altsammen aff sted.
Der om er giort fuld stor en Bog,
ieg vilde at huer mand vaare saa klaag.
Oc viste huorledis der met vaar fat,
da skulde de vel befinde ræt.
Huorledis det er, skulde de see oc höre,
met de mange helligen der Munckene giöre.

 Broder Kort.

Kiære siger mig met faa ord,
meningen her aff som i haffue hört oc spord.

 Peder Smid..

Jeg vil det sige men i mig bede,
om i det endelige ville vide.
I vide vel huo de Muncke graa
oc sorte i lang trette staa.
Om Jomfru Marie vndfangelse det vaar,
de sorte Muncke giffue saa for suar.
I oprindelig Synd vaar hun vndfanget,
der haffue graa Muncke tuert imod gonget.

Oc sige der til aldelis ney,
 i den Synd vaar hun vndfangen ey.
 Det er begyndelsen paa Sagen denne,
 sorte Muncke vilde haffue her paa ende.
 De ginge i raad og grundet paa,
 huorledis de kunde det skicke saa.
 At Folcket vilde tro visselig,
 at de fore met ræt oc icke met suig.
 Oc at graa Munckene haffde wret,
 i den Sag de haffde om tret.
 Der kom til sorte brödre i Berne,
 en Skredere suend oc vilde gierne.
 Giffue sig i det Orden ind,
 hand vaar enfoldig oc blu i sind.
 Hand hed Hans Jetzer det maa i tro,
 hand talede til Prieren oc sagde saa.
 Vil i mig for Broder vndfaa,
 Prieren sagde genisten iaa.
 De förde hannem i en Kappe sort,
 det vaar alt for hans verste giort.

(B IIII)

Den tid Prieren det fornam,
 Hans Jetzer gick enfoldig fram.
 Sagde hand til den gamle fædre,
 hörer huad ieg siger edre.
 Aff den Skredere her for snime kom,
 hliffuer en Franciscus from.
 De gamle Muncke raadet lagde,
 det skulde alt vere som Prieren sagde.
 Om natten giorde de til met liste,
 at Hans Jetzer icke andet viste.
 End hand haffde seet Aandelig.
 hand forstod icke Munckenis suig.
 Saa tog en Munck Quind klæder paa,
 oc gick til hannem oc sagde saa.

Jeg er Maria Moder^e Christ,
 du skalt kundgiøre det foruist,
 Fuld inderlig i din Hierte scriff,
 ieg er vndfangen i Moders Liff.
 I oprindelig Synd du sige maat,
 huo andet siger den giør mig spaat.
 Den fattige Mand meente det vaar saa,
 som hand hæffde seet oc hørt oppaa.
 Hand sagde det faar Munckene alle,
 Prieren lod Folcket sammen kalde,
 En Munck stod op vdoffuer deris kor,
 oc faar Folcket det kundgiorde.
 De merckte den Broders enfoldighed,
 at hand forstod icke deris skalckhed.
 De gaffue hannem dricke aff Vrter stercke,
 saa soffuede hand oc kunde icke mercke.
 Huorledis de hantærede hannem da,
 hand soff oc kunde icke forstaa.
 De stunge gennem hender oc födder oc krop.
 saa veckte de hannem aff söffne op.
 De talede hannem i det sind,
 at Christus tryckte hannem saaren ind.
 Som hand S. Francisco giorde,
 oc den fattige mand det trode.
 Der vaar stor glæde ieg sige vil,
 de meente de hæffde vundet spil.
 De kimedede oc giorde rede tilforn,
 de stunge en ringel suantz vdaff det torn.
 En Munck kom op vaar raget slet,
 hand predickede for dem alle det.
 Huilket vnderligt Jertegn stort,
 Gud hæffde met den Broder giort.
 Hand tryckte hans saar i Föder oc Hender,
 oc i hans sider som det paa kiender.

(c)

Folcket mente at det vaar sandt,
 de viste icke at hand foer met tandt.
 Munckene holde da stor bram,
 aff alt det Land kom folcket fram.
 De gaffue Guld oc Penninge der til,
 det behagde Munckene vel.
 De Aade oc drucke aff det beste,
 Horer Sköger vaare deris Geste.
 Leffide nogen tid i stor ære,
 Hans Jetzer lade denne hellige mand vere,
 Paa det siste merckte hand vel,
 at det vaar skalckhed oc icke skel.
 Hand vilde icke vere der lenger inde,
 dog bleff det talet saa til minde.
 Hand skulde der bliffue en Clostermand from,
 saa sende de Doctor Staffen til Rom.
 Pauen stadfeste Sagen dere,
 Hand meente det skulde hannem penning hiembere.
 Prieren gjorde hiemme den stund,
 en forgiftig drick meget ond.
 Hand meente hagde broderen död bleffuit,
 Pauen hagde hannem for en helgen opscreffuit.
 Hagde det veret hannem mod eller met,
 (e)n helligen hagde hand bleffuit al slet.
 Saa hagde hand bleffuit en helligen stor,
 meden noget folck paa Jorden bor.
 Det hagde da bleffuit saa helligt ith sted,
 at ingen hellige steder kunde lignis det.
 Det hagde oc bleffuit sögning saa stort,
 som nogen stedz kunde veret paa Jordt.
 Gud vilde det alt anderledis forsee,
 hand vilde icke at saa skulde ske.
 Den Prier monne hannem dröcken bere,
 hand tenckte huad drick monne dette vere.

Hand tenckte den drick er icke god,
 hand sette den for en hund der stod.
 Hand slog den i sig met en hast,
 hand reffnede strax oc sönder brast.
 Siden hagde de optenckt,
 at forgiffue hannem i Sacrament.
 Gud vilde icke at saa skulde gaa,
 da tog Hans Jetzer at tencke paa.
 De göre met mig ingen naade,
 vesseligen ville de mig forraade.
 Om ieg icke andre hielpere faar,
 der met hand vdaff Closteret gaar.
 Folcket begynte at tale der om,
 huor faar hand aff Closteret kom.

(c II)

Saa bleff det da obenbare,
 at saadanne skalck i Closteret vare.
 Oc Munckene vaare det selfue bekend,
 saa bleff den Prier selff fierde brent.
 Der haffuer ieg jo beuist det klart,
 at i Muncke bruge ketterske art.
 Det er it ketterske stycke stort,
 saadant haffuer Luther aldrig giort.

 Broder Kort.

Jeg haffuer det icke före hört,
 at vore brödre haffue saadant giort.
 Jeg aff det samme orden er,
 ieg skammer mig at ieg kappen ber.

•
 Peder Smid.

Ja om i læse eller höre vil,
 fra förste oc alt huor det gick til.
 Pillegrims reyse holde i for spot,
 der aff kommer ont oc aldrig got.

 Atzer Bonde.

Hielp Gud huor det vere maa,
 aldrig predicker min Sogne, prest saa.
 I skulle end komme mig der til,
 ath ieg helgen icke meget acte vil.
 I haffue her nu sagt met skel,
 tho snakke som ieg merckte vel.
 Den förste om Karup her icke fierne,
 den anden om den skreddere aff Bern.
 Jeg tör end fuld vel tro oppaa,
 ath graamunckene gjorde S. Francisco saa.
 Som i nu sagde om de sorte,
 ieg det end fuld vel suerge torde.

 Peder Smid.

Jeg ved icke om det er saa,
 Gud kand alting vel forstaa.
 Jeg raader fordi som ieg gjorde för,
 först i gaa vd ath den dör.
 Da gaar til Morss den rette vey,
 for Karups reyse siger ney.
 Det i skulde tære til Karup oc fraa,
 det lader vanføre Mennisker faa.
 Ere i self fattig och törffue det ved,
 eders hustru och börn giffue i det.
 Lader gaa til Karup huo som vil,
 setter eders sind der inted til.
 Aff pillegriims reyse kommer intet gaat,
 det kommer dem stundum self til spaat.
 Somme gaa til S. Jost i Nibe,
 oc somme til S. Lambrecht i Ribe.
 Til Esenbeck kilde gaa oc somme,
 det kommer ingen aff dem til fromme.

(c III)

Hand far saa til den hellige sted,
 sit arbejde forsømmer hand der met.
 Haffuer hand penninge i sin yere,
 dem skal hand da bort dricke dere.
 Saa skeer oc end vel stundem det,
 at hand faar store hug til met.
 Hand bliffuer en skalck det feyler ey,
 her for skal hand icke sige ney.
 Saa bliffuer hustruen i høreri lerd,
 det skal da vere en helligdoms ferd.

 Atzer Bonde.

Eders tale giffuer ieg ret.
 ieg tilstaar alsammen det.
 Der i kand eder ingen offueruinde,
 ieg maa eder spøre end en sinde.
 Huad holde i aff den hellige siød i Rye,
 ville i mig det vdtyste.
 Jeg vil sige eder met skel,
 maa vel ske i vide det vel.
 Der henger kloffuer, iern oc krycker,
 iern bolter, fiedre oc andre stycker.
 Hand knuffuer oc halssiern met,
 det skal ia vere en hellig sted.

 Peder Smid

Jeg ved icke huor det gaar til,
 at saadant iern der helder vere vil.
 End nogen sted i dette Land,
 ieg haffuer icke fuldelig den førstend.
 Dog vil ieg sige det ieg saa,
 oc sandingen ved ieg der paa.
 Aff Mordker i Oleborg bor en mand,
 her Laurentz Pedersen heder hand.

Sanct Anthonij korss hand ber,
 i Norreutland hans Termen er.
 Hand for oc lysde afflad stort,
 da vaar der en som haaffde forgiort.
 Sit liff, oc skulde der for rettis,
 i fire parter paa Steyler settis.
 Aff Bödelen köbte her Laurentz der,
 det Menniskens hierte som partet er.
 Bödelen tenckte i hiertet det,
 den Prest vil göre der skalckhed met.
 Ith suine hierte da fick hand,
 oc icke der aff den døde mand.
 Her Laurentz tog hiertet aff det suin,
 hand suöbte oc lagde det i sit skrin.
 Intet andet viste hand,
 en det vaar aff den døde mand.
 Hand foer til Mordker i den skuo,
 och hiertet nedet i Jorden gruo.
 Jeg icke forsandingen sige vil,
 huad hand giorde der andet til.
 Men alle de suin mellem skoffuen oc flæ
 de löbe til det samme træ.
 Som det suine hierte vnder laa,
 saa mangan mand saa der paa.
 De samme Muncke oc lerde mend,
 ere met saadant vel bekend.
 En dog at suin löbe icke nu fast,
 som de da giorde met en hast.
 Dog sender her Laurentz mange hundred stycke
 Saa er i Mordker fleske lycke.
 Er dette icke ith vnderligt spil,
 men hurledis det gaar i Rye til.
 Kand ieg icke vdspöre forsant,
 ieg meen de fare oc saa met gant.

(c 1111)

 Atzer Bonde.

Vnderlig tingist ieg höre maa,
 som ieg gaff aldrig act oppaa.
 Jeg gaff hannem oc baade flesk oc griss,
 aldrig vaar ieg her paa vijss.
 Som min Nabo gaff, saa gaff ieg met
 for det haffuer verit en gammel sed.
 Nu haffuer ieg lærd saa meget her,
 aff mit flesk faar hand icke meer.
 Jeg hagde en tingest i sind at giöre,
 det vil ieg icke mere röre.
 Jeg vil det beholde met mig,
 oc see hurledis Verden skicker sig.

 Peder Smid.

Kiere Atzer lader mig höre,
 huad er det i hagde tenckt at giöre.

 Atzer Bonde.

Jeg haffuer mig ofte arbeydet træt,
 oc falskeligen kiöbt oc salt til met.
 Paa det ieg kunde sammen komme,
 mange Penninge mig til fromme.
 Jeg haffuer en Sön hand gaar til lære,
 ieg vilde at hand skulde nemme mere.
 Jeg meente at sende hannem til Pariss,
 oc der at bliffue en Mester vijss.
 Bliffue Prest oc faa rige gaffue,
 oc haffue siden gode dage.
 Oc icke giöre arbeyde stort,
 saa suarlige som ieg haffuer giort.
 Til hielp giffuer ieg hannem aff min arck,
 vel thu hundrit Danske marck. (b)

 Peder Smid.

Huorledis mene i met de gode dage,
skal en Prest dem altid haffue,
Oc er hans Embit icke mere,
end sig i gode dage regere.

 Atzer Bonde.

Ja, ieg kand ingen i Verden see,
der bedre dage haffue end de.

 Peder Smid

Gud forbarme dig offuer oss here,
huor storlige wi forblindede ere.
Almectigste Gud see mildelig hid,
huorledis er det skicket i denne tid.
Haffue wi icke til saligheden naat,
andet end i Verden gaat.
Jeg det for sanden sige vil,
da er icke Christus föd der til.
For Prester tolde ingen plage,
men de vorde salige for gode dage.
Den störste part Gud bedre saa,
aff alle Menniske paa Jorden gaa.
At spöre löst oc tid fordriffue,
oc pryde saa deris egit liffue.
Met rette eller wret som Gud ved,
oc somme met lögn oc stort skalckhed.
O Herre Gud giffue oss din naade,
oc hielpe oss vel aff denne vaade.
Nu min gode Atzer Bonde,
i sige at i ville vnde.
Eders Sön for hand skal bliffue Prest,
en sum Penninge som i haffue mist.
At hand kand gode dage faa,

oc det suare arbeyde vndgaa.
Siger mig om i haffue end,
flere Börn leffuendis end den.

 Atzer Bonde.

Ja, som mend min kiere Peder,
ieg haffuer end sex andre flere.

 Peder Smid.

Haffue i thu hundrede marck oc saa,
oc lade huer aff de andre faa.

 Atzer Bonde.

Ney naar hand gaar met de thu hundret hen,
wi haffue icke alle saa meget igen.

 Peder Smid.

I ville den ene saa meget giffue,
huor aff ville i selfue leffue.
Eders' Hustru oc Börn smaa,
huorledis ville i eders föde faa.

(D 11)

 Atzer Bonde.

Der faare vil ieg giöre eder skel,
naar hand er Prest da lider mig vel.
Aff arbeyde faar ieg ro og lise,
hand holder oss alle i herre vise.

 Peder Smid.

O arme mand ville i mig höre,
see i icke huad Prester giöre.
Huor mangel mand haffuer kaastet paa,
sin Sön Guld oc Penninge at faa.
Hand bliffuer en vartaffuels Mester der nest,
lige saadan som denne Prest.

Oc haffuer self lid stor nöd,
 kiöbt fuld dyre baade Öl og Bröd.
 Siden giffuer hannem Presten huer maanetz mod,
 nöye it Maaltid met vilge god.
 De ville haffue aff huer mänd,
 oc ingen mand dem fylde kand.
 Der for ville i mig höre,
 ieg vil sige eder huad i giöre.

 Atzer Bonde.

Ville i sige mig gode raad,
 ieg vil gjerne lyde eder at.

 Peder Smid.

Haffue i en Sön i elske mest,
 ville i at hand skal bliffue Prest.
 Siger hannem som ieg eder lære vil,
 vilt du bliffue Prest det lader ieg til
 Da tenck saa i dit Hierte oc sind,
 oc leg altid der paa vind.
 At Predicke oc lære vor Herris ord,
 oc giffue Almisser ved dit Bord.
 Oc icke begære stor Herredom,
 eller mact oc velde at hente i Rom
 Eller at sidde oc ligge vel,
 lege vartaffuel oc andet spil.
 En daabler hand wnytte er,
 wuærdig fortærer det hand ophær.
 S. Pouel gjorde der for rede,
 den icke arbeyder skal icke æde.
 Vil hand bliffue Prest da hielper hannem til,
 met x eller xii Marck om i vil.
 Gemmer det andet til eder self,
 til Hustruen oc de andre Börn om vel.

 Her Jens.

Huilcken fenden förde dig her ind,
 meden du legger der paa vind.
 Oc legger oss Prester had oppaa,
 du vilt formindske vor rente oc saa.
 Du skalt der al viss paa vere,
 at ieg skal dig for Bispen kære.

(D III)

 Peder Smid.

Jeg er vel til freds der met,
 huad kæremaal i komme mest aff sted.
 Om i end ville mig bekære, _
 huad töcker eder selff sandingen at vere.
 Jeg seer i ere en mectig knöss,
 saa kærer fast hen den huide her Jöss.

 Her Jens.

Skulde ieg sigè sandingen som ieg ved,
 det haffde offver tolf Aar vel sked.

 Peder Smid.

Da hörer ieg vel at det er saa,
 som ieg haffuer för hört sige fraa.
 At först nogen vil vorde Prest,
 da skal hand Suerge som hand kand mest,
 At hand vil lide meget stort,
 oc at giöre Dieffuelen sort.
 Oc giöre Himmerige veyen trang,
 oc Skersild hed met saadant bang.

 Atzer Bonde.

Jeg haffuer forstaet siden ieg kom here,
 huad Pillegrims reyse de hiem bære.
 Oc hurledis mand met helligen om gaar,

det Preste Embede ieg oc forstaar.
 End vilde ieg noget mere vide,
 om i ville giöre mig der for rede.

 Peder Smid.

Huad er det siger fast til,
 som i saa gierne vide vil.

 Atzer Bonde.

Om Siele Messer oc Siele gaffue,
 der predicker min sogne Prest meget affue.
 Sex opstandende Messer offuer alt,
 Psalter oc Vigiliess haffuer hand optalt.
 Förste nogen dör der omkring,
 formaaer hand end en föye ting.
 Da skulle wi hannem Penninge före,
 hand skal saadan tieniste for oss giöre.
 Saa vil hand haffue Offer stort,
 saa faar hand en lang Predicken giort.
 Om Skerssild oc om Siele medt,
 hand siger der er saa fendelig hedt.
 Oc siger at Prester met læsning kunde,
 tage der vd den de vel vnde.
 For huilcken de icke læse oc siunge,
 den skal bliffue igen der inde.
 Jeg vil sige vden suig,
 de leffue selffue wredelig.
 Skulde ieg sige som ieg vil,
 der er huercken Himmerige eller Helffuede til.
 Oc ingen Dieffle tror ieg all slet,
 de ville ræde oss Bönder der met.
 Fordi at Paffen oc Bisper alle,
 Abbeder oc Prier huad wi dem kalde.

(D IIII)

Oc Mesteren de i Verden ere,
leffue i vellüst efter deris begære.

 Peder Smid.

Siger icke saa det er wret,
Christus siger i Euangelio det.
Baade Himmerige oc Helffuede ere,
i scrifften findis ingen Skerssild at vere.
Der faare ere Muncke oc Prester rige,
saa mangen de met Skerssild suige.

 Her Jens.

Vilt du forderffue Skerssild for oss,
som oss förer Rigdom oc Gods.

 Peder Smid.

Ney, ieg siger ikke saa,
om i ville mig ræt forstaa.
Jeg siger mand skal icke Skerssild finde,
i hellige scriftt mere eller minde.

 Her Jens.

Haffuer du icke hört eller sport,
aff Tanthalus it Exempel stort.
Oc aff Arnt Bussmand huorledis det gick til,
ieg vel flere saadanne opregne vil.

 Peder Smid.

Jeg haffuer vel hört der meget sagd,
i maatte end helder haffue tagd.
Mig tycker, den störst lögn kunde finde,
som i mest penninge met kunde vinde.
Hand vaar de smurde oc ragede huld,
oc vaar dem bedre end meget Guld.

Hand haffuer veret fuld tro en Mand,
 at hand slig lögn finde kand.
 Hand er begraaffuet met Paffuens naade,
 for hand haffde selff der aff stor baade.
 Den kaanst kunde Tygge Munck vden last,
 de kunde altid liuge fast.
 De haffue mange Böger screffuit,
 som megit haffuer til stegerssit dreffuit.
 Den det kand giöre hand er from,
 oc begaaffuet aff sin Affgud i Rom.
 Met naade som hand aff hannem begere,
 for det hand tygger aff almuen here.
 Der faare siger ieg eder saa,
 lader de Muncke vden staa.
 Haffue i noget at bierge eder met,
 beholder det selff, jeg siger eder det.
 Forlader eder icke paa deris sang,
 eller paa deris lange Kircke gang. (■)
 Messer eller huad det vere maa,
 ingen hielp kunde i der aff faa.
 Det hielper dem intet som saadant giöre,
 ieg raader eder om i ville mig höre.
 Giffuer dem intet da giöre i vel,
 fordi de ville forraade eders Siel.

Atzer Bonde.

Skal ieg scriffte siger mig det,
 min Sogne Prest plaffuer oss der met.
 Hand haffuer der paa saadant lagd,
 hand vilde gierne scriffte huer ottende dag.

 Peder Smid.

Jeg troer fuld vel at det er saa,
 tr gaffn kand hand der aff faa,

Hand faar Penninge for sin wmag,
 det er nu den störste sag.
 Quindfolckis gierning faar hand at höre,
 saa glemme hand icke huad hand skal giöre.
 Presten holde sig da der til,
 der faare hand scrifftemaal höre vil.
 Der faa i scrifftemaal oc at höre,
 om nogre ville dem modstand giöre,
 Da kunde de det aff stille saa,
 at det kand ingen fremgang faa.

 Broder Kort.

Hui giffuer i oss der for straff,
 at wi scriffte oc læse aff.

 Peder Smid.

Ney ieg foracter eder icke i det,
 vden den misbrugelse der følger met,
 Kunde det eder icke Penninge före,
 i scriffte vel mindre end i giöre.

Her Jens.

Mand skal scriffte sig end da,
 om Mand skal saligheden faa.

Peder Smid.

Ja, wi skulle bekende (dissuere)
 for Gud at wi Syndere ere.
 Oc bede saa Gud om sin naade,
 saa vorde wi salige uden vaade.
 Men den det icke giöre vil,
 bliffuer icke salig det staar ieg til.
 Men det Örehuisken som i saa,
 falskeligen haffue fört oss paa.

At wi skulle eder sige,
 alle vore Synder oc ingen tie.
 Den fiert mand monne i Söffne sla,
 den skulle wi scriffte oc sige saa.
 Met falskhed haffue i oss nöd til met,
 at scriffte besynderlig tid oc sted.
 For vden det, siger ieg met skel,
 kunde wi vorde salige vel.
 Haffde der paa ligget saa stor mact,
 som Preste oc Muncke haffue sagt.
 Christus haffde vel sagt det saa,
 at wi det alle kunde forstaa.
 Hand haffuer der intet talet om,
 det er först paafundet i Rom.
 Det skulle wi giffue paa act,
 oc til vor salighed ligger paa mact.
 Haffuer Christus sagt saa obenhare,
 om wi det ville acte oc vare.
 Som altid skal vdi oss bo,
 som er en fast oc stadig tro.
 Elske Gud aff hiertet inderlig,
 Giör icke vor Jeffnchristen suig.
 Men giöre hannem lige som wi begære,
 alle de dage wi leffue here.

(E II)

 Atzer Bonde.

Om det er icke eder imod,
 siger mig huad er plict oc bod.

 Peder Smid.

Plict oc bod skulle i forstaa,
 det er icke andet end saa.
 End det Syndige leffnet forlade,
 offuergiffue det oc Synden hade.

II.

(23)

Oc tage oss it nyt leffnet til,
 som ingen Snder giöre vil.
 Det er en gierning end fuld god,
 oc den rette plict oc bod.
 Huad nytte oc gaffn kand der aff komme,
 eller huad kand det Mennisken fromme.
 Den tancke oc wmage mand sig giöre,
 oc huiske det saa i Prestens Öre.
 Oc er aldelis nöd der til,
 lade aff at Synde hand icke vil.
 Oc giör det icke aff frit mod,
 oc icke helder met vilge god.
 Hand meen at Messer oc fastedage,
 Rosenkrantz oc andre plage.
 Oc huad plict Presten vil andet sette,
 der vil hand Synden met aff slette.
 Forladelse saa icke vorde vil,
 men andet raad skal her til.
 Giör som för er sagt om bod,
 haffuer du giort noget Menniske imod.
 Forlig dig met hannem igen,
 oc aff ret hiertet ver hans ven.
 Bekend dig at vere en Syndere for Gud,
 for du haffuer ofte bröt hans bud.
 Oc aff hannem begære du naade,
 da er det alt for vden vaade.
 Hand forlader dig Synderne alle,
 om du aff hiertet paa hannem kalle,
 Tycker dig ocsaa raadeligt at vere,
 du vilt dine Synder ombere.
 For en Prest som haffuer forstand,
 eller en anden goder Christen Mand.
 Det er gaat du saa giöre vil,
 dog er det aff Gud icke saa skicket til.

(E III)

Först Gud vnder dig der til mod,
da giör det met en vilge god.

 Atzer Bonde.

Sandeligen vil ieg eder höre,
oc saadant scriffemaal vil ieg giöre.
Vilde i mig giöre viss der paa,
huorledis ieg de hellige dage skulle forstaa.
Wi skulle holde helligt vnder band,
saa siger huer Prest vdi vort Land.
Vnder Rommere Kirckis lydelse al slet,
huad monne Presten mene der met.
De holde oss vnder saadan affue,
oc skeer dog icke om Sögne dage.
Synder, Ondskab oc Guds vanheder,
som om de hellige dage skeer.
De dricke, Gilder oc Gestebud,
doble, suerge oc fortörne Gud.
Oc fortære saa meget en dag aff de,
som hand kand fortiene i tre.
Saa slas de, Liff oc Siel til fare,
den sturd de skulle tage arbeydet vare.
Det skal da hede vel tiende Gud,
at holde saadanne helge dagis bud.

 Peder Smid.

I sige alt sandingen i det sted,
der vil ieg giffue eder ret med.
Jeg haffuer vel vist det forlange,
hui de giöre helge dage saa mange.
Det er dem gaffn oc nytte stord,
oc drager meget hiem til deris bord.
Om hellige dage ville Prester offer haffue,
oc ingen Offerer de sögne dage.

(23*)

Thi ere hellige dage aff Clercke,
 retter skulle i det icke mercke.
 Den helligen som flyr icke Presten nog,
 den skraber hand vdaff sin bog.
 Hand maa icke vere der i met alle,
 hand vil hannem oc ingen helligen kalle.
 Den meget Offer skicke kand,
 det er en meget hellig Mand.
 Giffuer eder til freds en stund,
 der kommer snart it andet fund.
 Om i ville i arbeydet vere,
 oc bierge eder met Heider oc Ære.
 Oc eders Jeffnchristen vden skade,
 det arbeyde törff i ingen til lade.
 Men bruge tiden met arbeyde vel,
 saadant leffnet følger skel.
 Aff ledig gong kom aldrig gaat,
 der aff kommer Armod oc Spaat.

(R IIII)

 Atzer Bonde.

Huorledis skal ieg mig met faste haffue,
 min Prest liuser mange faste dage.

 Peder Smid.

Jeg vil sige eder met skel,
 Prester oc Muncke giöre icke vel.
 At de saa meget faste liuse,
 oc saa Ligfolck met fasten kiuse.
 Först wi æde det monne de laste,
 oc intet ville de selfue faste.
 Prester haffue nok baade Sild og Aal,
 oc Smör til met i deris Kaal.
 Hand haffuer baade Gæder oc Suder,
 saa æder hand at bugen struder.

Saa legger hand sig at soffue daa,
 at den Buguerck skal forgaa.
 Om affteenen æder hand spege Lax,
 eller andet huad hannem kommer til max.
 Hand haffuer gaat Öl i sit kruss,
 oc dricker der aff fuld god en russ.
 Saa gaar hand til seng met sin kiære.
 det skal da vel fastet være.

 Atzer Bonde.

Jeg siger for sandingen oc suer der paa,
 ieg vilde oc vel faste saa.
 Jeg Aad icke siden Fastelagn,
 mere Fisk end en Silde raffn.
 Jeg haffuer icke Sild paa min disk,
 oc icke Aal eller anden fisk.
 Jeg siger oc for sandingen det,
 ieg haffuer icke pendinge at kiøbe met.
 Jeg faar icke andet til min part,
 end Vandgröd, det er mig fuld hart.
 Saa far ieg da vd met min Plaau,
 eller ieg hugger Ved i skaau.
 Eller andet arbeide stort,
 saadant haffuer ieg dagligen giort.
 Jeg maa icke æde smör,
 Presten siger huo det giör. (F)
 Hand skal faste tho for en,
 oc giör icke naade met den.
 Effter Paaske först andre æde,
 oc ingen skal hannem det aff bede.
 Æder ieg Flesk eller Kiöd,
 da skal ieg i Hellfuede ned.
 Met Liff oc Siel oc haffuer wro,
 oc til euig tid met Dieffuelen bo.

Wden hand giör met mig den ende,
 at ieg maa i Skerssild brende.
 Oc lide pine i mange maade,
 met mig giör hand ey anden naade.
 Wden ieg vil i hans minde bliffue,
 oc hannem en sum Penninge giffue.
 Saa löser hand mig aff Pine oc Dom.
 indtil Pungen er all tom.

 Peder Smid.

Jeg tror det vel det gaar saa til,
 lader hannem selff Faste om hand vil.
 Æder det Gud haffuer eder forlent,
 oc tacker altid Gud for det.
 Passer der aldelis intet paa,
 huad Presten siger til eller fra.
 I scrifften skal mand icke finde,
 at nödes til at Faste noget sinde.
 Ville wi faste oss noget til bod,
 da skulle wi ingen giöre imod.
 Oc icke suerge eller bande.
 det er vel fastet tror det for sande.

 Atzer Bonde.

Jeg maa eder spöre mere,
 der vaar tre Karle eller flere.
 De Aade Kiöd nu i faste,
 kand mand det met rette laste.

 Peder Smid.

Den samme som der eder det,
 hand kand der stundum Synde met.
 Oc stundum vere for Synden fri,
 det volder huad mening hand giör det i.

Det maa hedes alle dage vel,
 om det brugis met Christeligt skel.
 Æder nogen Kiöd i forboden tid,
 oc icke setter sit sind oc al sin lid.
 At hand vil sig der aff prise,
 oc met scriften det beuisse.

Oc meen hand er en mechtig Mand,
 for ingen hannem offueruinde kand.
 Oc giör det saa en anden til last,
 som icke haffuer troen fast.

(F 11)

Det er Synd skulle i forstaa,
 at nogen seer hannem æde daa.
 Men vil nogen legge paa vind,
 oc tencke saa vdi sit sind.

O Gud velsignet vere dit naffn,
 alting skabte du mig til gaffn.
 Fisk oc Kiöd oc andet dislige,
 at bruge alle Dage lige.

At æde oc dricke nöttörfftelig,
 det tror ieg fuldkommelig.

Saa vil ieg bruge Christelig,
 den frihed Gud haffuer giffuet mig.
 Oc æde det Gud haffuer mig forlent,
 oc saa stille giöre det.

At ingen der fortörnes aff,
 da er det wden Synd oc straff.

 Atzer Bonde.

Ville i mig fremdelis höre,
 da maa ieg eder mere spöre.
 Jeg gaar hiem oc i bliffue her,
 huo ved naar wi findis mer.

 Peder Smid.

Ja, spører mig huad som i ville,
 ieg vil icke for eder döle.
 Alt det ieg ved sandingen at vere,
 vil ieg eder obenbare.

 Atzer Bonde.

Skulle Bänder ved den seduane bliffue,
 oc Presten vor tiende her effter giffue.

 Peder Smid.

Denne sag skulle i forstaa,
 er mig for suart at sige paa.
 Sagde ieg nu for eder her,
 de skulle icke tiende som sandinge er.
 Da vilde denne her samme **Her Jens Prest.**
 vide huor ieg hagde det lest.
 Oc huor ieg det screffuit saa,
 hui skulde icke Prester tiende faa.
 Der for kand ieg icke giöre skel,
 ieg lærde end aldrig scrifften vel.
 Met arbeyde haffuer ieg mig nerdt,
 som ieg haffuer i min vngdom lærdt.
 Dog tör ieg sige oc vil fuldriffue,
 i törffue hannem ingen tiende giffue.

 Her Jens.

At giffue tiende det er Guds bud,
 oc du siger det er icke budet aff Gud.

 Peder Smid.

I det gamle Testamente böd Gud saa,
 at de skulde tiende vdfaa.
 Siden det ny Testamente kom,

da talede Christus der intet om.
 Ville i haffue beuisning flere,
 i de sidste Propheter finde i mere.
 Oc scrifften vidnisbyrd klarligen hære.
 altsammen huorledis der om ere.

(F III)

 Atzer Bonde.

Nu haffuer ieg hört saa meget her,
 at ieg skal aldrig giffue tiende mer.

 Her Jens.

Da skulle mand dig retteligen tucte
 oc bande dig at du skulde lucte.

 Atzer Bonde.

Som mig tycker at det gaar til,
 da bander fast hen saa meget i vil.
 Bande i end baade Dag oc Aar,
 ieg æder alligeuel huad ieg faar.
 Er det oc sandingen ieg haffuer sport.
 i Embitzmend offre icke end helder stort.

 Peder Smid.

Intet Offer giffuer ieg,
 Offer faar hand icke aff mig.
 Jeg er hannem icke plictig det,
 at Offre det er stor wret.

 Her Jens.

S. Pouel siger obenbare,
 huo Alteret tien oc tager vare.
 Hand skal der aff føde sig,
 det er scrifften det siger ieg dig.

 Peder Smid.

Ja det er sandingen som i sige,
 men en ting vil ieg icke tige.
 De Alter Prester som nu ere,
 behöffue wi icke alle here.
 De oss vore Sacrament giöre,
 oc Euangelium ret for oss före.
 Oc vise oss Veyen til Saligheden ret,
 der lade wi oss nöye met.
 De andre daabler huor de ere,
 vartaffuels legere oc andre flere.
 Prelater, Canicker oc Alter Preste andre.
 oc Muncke som om Landene vandre.
 De ere oss icke nyttelige,
 vort Gods oc Penninge de oss aff suige.
 Den som saligheden icke andre haffue lærd,
 hans Prestedom er icke meget verd.
 Der ere aff wnyttelige met alle,
 oc icke verd at wi dem Prester kalle.
 Hagde mine Forældre haft den mact,
 de vartaffuels legere rente tillact.
 Naar nogen aff de samme düde,
 da vilde ieg lade det vorde öde.
 Jeg vilde det ingen sette til,
 ieg renten selff beholde vil.

(F IIII)

Til Hustru Börn oc til mig selff,
 meen ieg det fölgede bedre skel.
 End at föde saa ful en krop,
 som noget ner eder all Verden op.
 Huor mand kommer i Randers eller Ribe,
 i Viborg, Aarss, Olborig eller Nibe.
 Oc spör huess er den store gaard,
 eller det sköne Huss her staar.
 Da faar mand saadan suar igen,

det hörer til det store kallent.
 Til S. Peders gilde, eller S. Knutz,
 S. Söffuerens Alter eller S. Giertrutz.
 Om det er oc vden paa Land,
 oc end hand spör en anden mand.
 Huess er den by, den gaard, det Slaat,
 som der ligger saa skönt oc gaat.
 Huess er den Marck den Skou der staar,
 da faar mand gierne saadanne suar.
 Om i sandingen vide vil,
 det hörer min Herre Bispen til.
 Om Claaster, Mariager oc Vesteruig,
 eller til Börglum den Prouest rig.
 Til Muncke oc Cannicker her oc dere,
 oc til de Nunner i Claaster ere.
 Det hörer til Mester Jörgen Samsing,
 alt det her ligger ner omkring.
 De tre parte aff dette land,
 haffue de vel vnder deris Haand.
 De lade sig icke nöye met det,
 de gribe flux effter den fierde met.
 Staar mand icke hart imod,
 de tuinge Adelen vnder deris Fod.
 Oc Menigheden met de mene,
 oc vere siden Herrer allene.
 Thi raader ieg eder som haffue mact,
 at i giffue troligen paa act.
 Oc huer i sin sted forsuarer Guds Ord,
 der ligger eder alle mact paa stor.
 De æde oss selff vaare wi end flere,
 naar wi haffue icke at giffue dem mere.

 Broder Kort.

Da höre ieg vel som mig tyckte,
 wi Muncke ere eder icke meget nytte.

 Peder Smid.

Det er sandingen ihuor i fnyse,
 Huorledis kunde i nogen tid heuse,
 At fra Muncke er kommet noget got,
 de holde os for spe oc spot.
 Besynderlig de som löbe omkring,
 oc trygle fra Bonden all hans ting. (G)
 Korn oc Oste, Gaas oc Lam,
 det tycker hannem icke at vere skam.
 All den vildfarelse aff dem kom,
 for de gaffue deris Affgud i Rom.
 Saa stor naade oc maect der til,
 at hand den Afflad giffue vil.
 De giorde Paffuens Low saa sterck,
 thi giffuer hand dem naade aff sin Arck.
 Der aff er komne saa mange fund,
 oc Menniskens lærdom mangelund.
 Oc lagd oss stor börden oppaa,
 met Menniskens lærdom de sagde fra.
 Oc suarhed som de kunde optencke,
 Menniskens samuittighed der met krencke.
 Saa haffuer Paffuen oc stadfest,
 saa meget de kunde optencke mest.
 Huilcken mest kunde til Claasteret drage,
 for den sag fore de til deris Paffue.
 Oc begærede aff hannem saa,
 at de maatte saadan frihed faa.
 Oc saadant Afflad oc Menniskens fund,
 haffuer dragit oss fra den rette grund.
 Oc dreffue fra oss den rette tro,
 oc siden paa Paffuens Afflad bo.
 Oc i Fengsel haft vor Samuittighed,
 i mange Aar som huer mand ved.

 Broder Kort.

Kiere Peder ville i mig höre,
 fortaler icke Muncke som i giöre.
 Dominicus Fransciscus oc Benēdict,
 oc andre som haffue Orden stict.
 Det tör ieg vel sige end,
 de vaare jo gode hellige Mend.

 Peder Smid.

Det kand oc vel vere saa,
 om de vaare gode lader det bestaa.
 Vor snack der aff intet kom.
 huor i dem effterfølger tale wi om.
 Lede i oc nu saa,
 wi vore til freds met eder da.
 Wdi Örken oc Skuo der laa somme.
 det kand vel ske at de vaare fromme,
 De ode icke andet end Löff oc Gress,
 oc laa i Risshytter som mand less.
 Oc leffde hen i armod saa,
 ingen mand lagde de tyngte paa.
 Met trygleri som i haffue fat,
 de tiente Gud baade Dag oc Nat.
 Huorledis i effterfølge de,
 maa wi alle daglige see.
 I haffue eyedom bedre oc lange,
 oc bygge store Hus oc mange.
 I it tygge Claaster haffuer ieg set,
 en stuffue baade lang oc Bret.
 Hun vaar smücket det fölgede skel,
 tusinde Gylden haffde hun kostet vel.
 Der maa mand nu tencke paa,
 huad alt Claasteret kunde staa.
 Huor effter hygger mand saadan sti,

(G II)

at fede saa fule skalcke vdi.
Der ligge de inde dricke og æde,
det maatte bedre vere it Konge sæde.
Er det icke Synd oc Skam,
at de skulle holde saadant bram.
Oc i edelinge vere icke sene,
Kiöbstedemend, Bönder ieg oc saa mene.
Driffuer dem bort oc legger dem öde,
lader dem icke lenger giöre eder möde.
Lader andet folck bo i den sted,
som sin Jeshchristen vil giöre skel oc ret.
De holde alt det de sammen riffue,
ingen Herre ville de noget giffue.
Den frihed haffue de sig vduold,
oc Christus vaar icke selff fri for told.
Ehuad Orden de lade dem kalle,
de tage Gods oc Penninge aff alle.
Haffuer mand stollet eller faat met trette,
röffuet eller anderledis met wrette.
Faar Munckene der aff sin part,
da er det altsammen klart.
De fare met saadant alle dage,
vden de faa oc snart gode age.
De gaar barfüde der aff S. Frants.
aff de hellige hobe obseruantz.
Leo Paffue hand vaar dem huld,
hand fick lxxx tusinde Ducater aff Guld.
At hand vilde verdigis deris bün at höre,
oc en Graamunck til Cardinal giöre.
Det samme Guld oc store skenck,
bleff vdgiffuet paa en vesselbenck.
Vdi Vlf Hoffmands Hus i Rom,
saa bleff Muncken en Cardinal from,
Wi törfue icke fare til Collen eller Meutz,

i Kalunborg broder Vincentz.

Hand vaar en Graamunck oc foer til Rom
en Biscop hand tilbage kom.

Vore det retteligen vdsport,
det vaar icke vden Penninge giort.

(G 111)

Ere de ey gode barfötte graa,
som ingen Penninge haffue maa.

En brödden smaa Penninge tager hand ey,
for it Sölfbelte siger hand icke ney.

Deris Regel viser jo vdt,
det staar oc i deris statut.

De tiene jo Himmerige Gud det ved,
der met, oc mere saadan suarhed.

Aff scrifftemaal haffue de stor baade,
mange Penninge offuer maade.

For Ligfolck haffue de predicket saa,
de skulde til dem scriffte gaa.

Saa scriffte da til dem helst de beste,
flere end til deris Sogne Preste.

Wi haffue dem sagt vor hemmelighed,
saa haffue de tenckt der til skalckhed.

Huor de kunde Penninge fra oss suige,
der aff ere de bleffne saa rige.

De haffue oss loffuit saadan lön,
wi skulle faa Himmerige for deris böu.

Naar de siuge Folckis scrifftemaal höre,
da glemme de icke huad de skulle giöre.

Giff til vort Claaster Oxe oc Ko,
Sölf oc Kaaber aff dit bo.

Giff oss for vort Bröderskab,
vor hellige Jord oc viet Kap.

Oc huor de ville bede saa fast,
bannem til Himmerig met en hast.

Offuer all deris Orden bede tryg,

oc huor mange Claaster de haffue bygd.
 Oc huor mange Muncke der ere vdi,
 met saadant mere geckeri.
 I det sted de skulle oss sagt,
 at wi skulle aff all vor mact.
 Sette vor haab oc all vor tröst,
 alleniste til Christum som haffuer oss löst.
 Oc tro fuldkommeligen saa,
 at wi kunde ingen salighed faa.
 For nogre vore gierninger rene,
 vden for Christi verdskyld ene.
 Her döde i sist fuld rig en mand,
 stort Testamente gjorde hand.
 Hand gaff til Duholms Claaster i Morss,
 oc til det erlige Capittel i Aarss.
 Hand gaff til mange Claaster rige,
 Prelater oc andre Prester dislige.
 Somme gaff hand Sülff oc Guld,
 oc somme Korn til secken vor fuld. (G 1111)
 Hand gaff oc Flesk bort mange flycke,
 de fattige gaff hand ey it stycke.
 Der laa vdi den samme by,
 som den rige mand döde vdi.
 It armt Menniske baade Siug oc Saar,
 hand haffde icke gaaet i fire Aar.
 Oc icke kunde hand staa paa Jord,
 det haffde hannem saar oc Siugdom giord.
 Hand haffde oc icke vdi sit Hus,
 enten Mad, Öl, Ild eller Lius.
 Den rige gaff intet helder den,
 huad vaar det for it Testament.
 Giorde hand sin Jeffnchristen skel,
 Christus befalede det vide wi vel.
 At wi skulle giffue de arme,

oe altid oss offuer dem forbarne.
 Naar wi før Chꝛisti Domstol staa,
 hand vilde icke spöre oss daa.
 Huor mange Claaster wi bygde aff ny,
 eller Messer wi sticte i vor by.
 Eller om wi holde hellige dage,
 eller om wi oss met faste plage.
 Eller huad wi gaffue Munck eller Prest,
 för Afflad de haffuer op for oss lest.
 For bröderskab eller viet Jord,
 eller huad Testament wi haffue giord.
 Men Gud icke andet aff oss begære,
 end wi skulle barmhiertige vere.
 Oc giöre vor Jeffnchristen ingen plaue,
 mere end wi ville aff hannem haffue.

 Atzer Bonde.

Huad ieg haffuer hört er nu for sig,
 men Muncke faa icke flere Oste aff mig.
 Rettelige kunde Muncke plaue,
 saa saare haffde de oss ved aue.
 Den ene Ost hente de bort,
 för min Höstru fick en anden giort.
 Aff Randers komme Muncke de vaare graa,
 her komme aff Aarss de sorte oc saa.
 Aff Horssens kommer den Kaarssit bær,
 saa kom Her Anders aff Mordker.
 Her komme oc flere huor de haffue hiemme
 de vilde det ingenlunde forsömmе.
 Jeg haffde icke tre Oste paa en tid,
 saa giöre Muncke mig dem quit.
 Jeg vndrer der paa i alle maade,
 huor Munckene de mange Oste laade.

 Peder Smid.

Aff Ostene veed ieg en föye ting, .
 huorledis de der met gaa omkring. (M)
 Jeg vil dog sige det ieg ved,
 oc huad i sandingen er sked.
 Til graabrödre i Randers for nogen Aar,
 vaar slactede mange Lam oc Faar.
 De kunde dem icke alle fortære,
 de raadnede oc duede intet mere.
 Saa kaste de vd i Randers fiord,
 thu hundrede Faare kroppe saa haffuer ieg spord
 Aff dem som det met Öyene saa,
 ieg veed icke om de fare met Ostene saa.

 Atzer Bonde.

Ney bi, holt, höre mig,
 mine Oste gemmer ieg.
 Effter de raad i mig giffue,
 de skulle icke raadne i Claasteret bliffue.
 Muncke faa icke aff mig en Ost,
 ehur hand haffuer sit Aflad rost.

 Peder Smid.

Ja giörer saa, da giöre i ret,
 wi ere intet beholpen met.
 Deris Kapper oc Munckeri,
 er altsammen bedrageri.

 Broder Kort.

Jeg mindes end vel saa lægt oc stor,
 i sagde den som predicker Guds Ord.
 Hand skal haffue klæde oc føde,
 huor skulle da Muncke læggis öde.

De predicke og Guds ord, oc lære,
de ting som komme til Guds ære.

 Peder Smid.

Ja, det er sandingen oc følger skel,
til Skerdssild kunde i Predicke vel.
Dieffuelen er sort oc Helffuede heed,
skerssild wrolig langt oc bred.
Himmerigis vey er sneffuer oc trang,
ingen kand komme den vey saa lang.
För i faa Penninge i store summe,
saa skal hand da til Himmerigis komme.
Oc naar mange Muncke bede fast,
saa far hand til Himmerigis met en hast.
Met saadanne Fabel oc forskreckelige ord,
haffue i oss Gud saa wmild giord.
Saa vaare wi for Gud altid rødde,
for sligt facklerj i for oss beredde.
Saa at wi da ingelunde,
Gud aff hiertet elske kunde.
At wi skulde for en ret sand tro,
bliffue salige oc i Himmelen bo.
Der haffue wi intet talet om,
at nogen for Troen til Saligheden kom.
Men til vduortis gierninger i oss vise,
som i vdi al eders predicken prise.
Om gierninger aff en stadig tro komme,
da ere de gode oc meget fromme.
Haffuer ieg til Gud en ret sand tro,
da elsker ieg hannem alt det ieg formaa.
Elsker ieg aff hiertet Gud,
da holder ieg altid gierne hans bud.
Om ieg holder Guds bud vel,
da giör ieg min Jeffnchristen skel.

(H II)

(24*)

Elsker ieg min Jeffnchristen aff hiertens grund
imod hannem giör ieg ingenlund.

See saa komme gode gierninger ret,
aff en sand tro alt slet.

Oc ingen ret tro kand nogen tid komme,
aff gierninger dog de synes fromme. •

 Atzer Bonde.

Sandeligen det er min act,
at i haffue mig sandingen sagt.
Jeg hörde icke aff min Sogne Prest,
i Aar saadan en Söndagis lest.
Naar hand skal end predicke oc lære,
da siger hand som i sagde here.
At denne Munck oc hans parti,
de pleye at vende deris predicken i.
Hand predicker oc vel stundum saa,
wi skulle hannem tiende oc Offer faa.
Oc giffue Deyen Ost oc Kage,
oc andet som hende kand vel smage.
Jeg viste icke at Luther vaar saa from,
eller at hand screff saa god lærdom.
Naar min Sogne Prest kommer i predicke Stol,
da kaller hand Luther en ketter ful.
Saa giorde oc ieg det förste sind,
der ieg kom her til eder ind.
Jeg meente det vaar alt saa ret,
kiere en Ketter, huad er det.

 Peder Smid.

Det er en Kettere oc en fuld ond,
som tror eller predicker nogre fond.
Som mod den Christelige tro kand vere,
mod Christi oc Apostels lære.

Oc mod de hellige Propheter met,
 finder meget nyt oc predicker det.
 Saa skulle i icke spöre rettere,
 end at Papister ere de slemmiste kettere.
 Men de andre som sandingen sige,
 oc Euangelium icke tige.
 Oc den hellige scrift vdlegge ret,
 Paffuen maa icke lide det. (H III)
 For det legger öde hans bram,
 oc bær hannem ingen Penninge fram.
 Saa vaar oc en god Christen Mand.
 Johannes Huss saa hede hand.
 Hand sagde Paffuen oc hans parti,
 fore met saadant bedregeri.
 Det vilde de icke hoss dem bære,
 der faare maatte hand deris Ketter vere.
 Det kunde icke met mindre eudis,
 end hand maatte der faare brendis.
 Saa maa nu Luther den gode Mand,
 vere Paffuens Ketter saadan.
 Haffde Luther predicket om aflads breffue,
 oc giort Vigilies oc Sielemesser gëffue.
 Giffue tiende oc giöre Offer dage,
 oc mere saadant der Penninge kand drage.
 Da haffde icke veret en helliger Mand,
 eller bedre lærd i Verden end hand.
 Haffde hand holdet aff Paffuens pral,
 da haffde hand nu veret en Cardinal.
 Nu meden Lnther haffuer bekient,
 at det papistische regement.
 Er antechristeligt, oc Paffuens begære,
 icke vden Rigdom oc Verdsens ære.
 Paffuen er til freds fuld vel,
 at Dieffuelen tager Mennisken met liff oc siel.

Som wi kunde vel forstaa,
 naar wi giffue der act oppaa.
 Huor tit de monne oss forraade,
 met sit falske Afflad oc naade.
 Nu wi hans Afflads breff icke acte mere,
 skulle wi hans kettere vere.
 Men den som Penninge giffuer mest,
 hand heder en Christen af Paffuen best.
 Den hannem ingen Penninge vil giffue,
 den skal alt hans kettere bliffue.
 Saa skulle Rytzer oc Bemer vere,
 for de holde icke Paffuen i ere.
 De giffue hannem ingen Penninge met alle
 der faare lader hand dem kettere kalle.

 Atzer Bonde.

Due Afflads breffue da intet mere,
 oc skulle wi aldrig kiöbe flere,
 Jeg haffuer it Afflads breff fuld skönt,
 oc indsegled henger i Silcke grönt.
 Oc voxet det er altsammen röd,
 ieg meente at naar ieg bleff död.
 Der met lösiss aff skyld oc pine,
 oc saa skillies ved alle Synder mine.
 Saa ville ieg flue för vden spot,
 strax op i Himmelen oc haffue gaat.

(H IIII)

 Peder Smid.

Ja det vilde gaa lige saa til,
 Som Koen i muse hullet löbe vil.
 Mene i at Gud er saa hox,
 hand acter saa meget kalffskind oc vox.
 Kunde det saa oss Salige giord,
 da vaare intet Creatur paa Jord,

Saligere end kalfvæ og by,
 aff huilcket de breffvæ giöris aff ny.
 Haffvæ wi ey lenge faret vild,
 at wi laade oss gecke saa ild.
 For deris Kapper og Klædebon,
 oc for de vore smurde og ragede i Kron.
 Gud haffvæ tilsted det saa,
 wi fare vilde for vor vantro.
 Gud vil icke breff eller Indsegle haffvæ,
 men it rent hierte oc ingen anden gaffvæ.
 Den som aleniste setter sin tröst,
 til Gud som haffvæ alle löst,
 Oc lader sig i intet andet forföre,
 den vil Gud visselig Salig giöre.
 Jeg det for sandingen sige vil,
 der hielper icke Breff eller Indsegle til.
 Lige som nogen kiöbte en By,
 oc lode der paa giöre breff af ny.
 Men alting haffvæ de bestillet saa,
 at de store hobe Penninge kunde faa.
 De ere icke vden thu Sacramente,
 men at de skulle flux Penninge rente.
 Da haffvæ de giort der aff siu,
 de ere met rette icke vden thu.

 Atzer Bonde.

Altid haffvæ ieg hört sige saa,
 at de ere siu som scriffuit staa.
 Oc i sige det skal ey saa vere,
 men thu Sacramenter oc icke flere.

 Peder Smid

Jeg det for sandingen sige vil,
 flere end thu ere icke til.

 Atzer Bonde.

Kiere lader mig höre oc see,
huilcket ere ret Sacramente aff de.

 Peder Smid.

Det er Dob forstaar mig nu
oc Guds Legeme da ere de thu.

 Atzer Bonde.

Hui ere de thu siger mig det,
oc icke andre fem til met.

(J)

 Peder Smid.

Det skulle i vdi slig maade forstaa,
Sacramente heder fordi saa.
Huor Guddommelig skickelse i euighed,
til vor Siels Salighed.
Er hos denne skickelse ret,
vdi Daab findis retteligen det.
Oc i Guds Legeme skulle i forstaa,
der faare skulle wi dem ey forsmaa.
I de andre fem icke saa ere,
det skal da Paffuens ketteri vere.
Der faare mercker mine ord vel,
ieg giorde oc före der faare skel.
De Prester bör oss vel at höre,
som Guds ord retteligen for oss före.
Dem skulle wi föde klæde oc hedre,
saa behöffue wi ingen flere.
De andre alle lader fare,
giffuer dem icke Penninge eller Vare.
De loffue eder vel fast Himmerige,
de ville eder Gods oc Penninge aff suige.
Det staar icke i den hellige lest,
mand skal kiöbe Himmerige af Muncke eller prest.

Vide i vel huad screffuit staar,
 at en Scrifftklog til Jesum gaar.
 Oc sagde Mester du komst af Gud,
 huad er det ypperste oc störste bud.
 Jesus suarede du skalt giffue act,
 at elske Gud aff all din mact.
 Aff Hierte, oc krafft, oc gantske Siel,
 det er det ypperste, merck det vel.
 Det andet bud er lige som det,
 du skalt elske din Jeffnchristen met.
 Lige som dig selff oc icke minde,
 ingen er störe bud end de tuende.
 Hand sagde icke du skalt löbe,
 til Paffuen oc Afflads breff kiöbe.
 Du skalt giffue Prieren Penninge dine,
 hand skal dig löse aff Synd oc Pine.
 Du skalt Flesk til Mordker giffue,
 for de skulle dig i bröderskab scriffue.
 Du skalt giffue Garden viij. marck eller x.
 for en gammel Kappe at dö vdi.
 Du skalt giffue Abbeden gode gaffue,
 for hand skal dig i Claasteret begraffue.
 Du skalt löbe effter Afflad til Rom,
 oc til S. Jacop Apostel from.
 Du skalt til hellige steder gaa,
 oc lede effter vor Herre saa.
 Ney, huo saa effter Gud monne lede,
 det skulle i for sandingen vide.
 Den finder hannem aldrig leffuendis eller död
 end dog hand haffuer sig storlig möd.
 Men giffuer act Atzer Dannemand,
 huor Kort oc let, met god forstand.
 Haffuer Gud ladet oss sin vilge forstaa,
 paa det at ingen skal sige saa.

(J 11)

Jeg er icke lærd i scrift,
ieg forstaar icke den bedrift,
Aff den predicken ieg lidet forstod,
nu predicker en anden tuert imod.
Der kand ingen Aarsage sig,
i nogre maade forstaa i mig.
Offuer alting at elske Gud,
sin Jeffnchristen lige sig selff, de thu bud.
Det er jo icke mange ord,
der til høre ingen tancke stor.
Huer betencke aff Hiertet vel,
da finder hand der oppaa gaat skel.
Huurledis hand skal holde Guds bud,
oc huilcket som er tuert mod Gud.
Elsker du offuer alting Gud saa god,
da giör du hannem aldrig imod.
Met Afigderi, Suerge eller Bande,
met wret tro, tuert mod Guds sande.
Eller noget andet giöre eller lære,
som mod Guds lærdom monne vere.
Elsker du din Jeffnchristen som dig selff,
da slaar du hannem icke ihiel.
Hans Gods stiel du hannem ey fraa,
ey falsk vidnesbyrd hannem offuer gaa.
Du bedrager hannem icke falskelig,
eller i nogre maade giör hannem suig.
Est Du hannem som dig selff god,
da giör du hannem aldrig imod.
Det findis i disse faa ord alt saa,
som ieg förre sagde fra.
Elsk Gud offuer alting, hör mig,
oc din Jeffn Christen som selff dig.
Sköd icke huad Prester i Predicken atskillie,
lad dem sige huad de ville.

Bliffuer hand icke hoss Christum met sin ord
 da tro hannem huercken lidet eller stor.
 Komme hand met snack om mariager eller ryde
 oc huilcken en naade der monne vdflyde.
 Oc hurledis Helgen hielpe siuge Folck,
 til Gud skulle de vere deris tolck. (J III)
 For tanduerck er S. Appellonis sterck,
 oc S. Lucia for Ögne verck.
 S. Giertrud skal Herbere bestille,
 öster oc vester eller hur de ville.
 S. Loduig kand vel röcte en Hest,
 S. Deyens tager fæet vare best.
 S. Anthonius skal röcte vel Suin,
 de andre haffue hver gierning sin,
 En Helgen haffuer det at vare paa,
 den anden it andet faare at staa.
 De som naturlige Mestere prise,
 skulle oss veyen til Himmerige vise.
 De selffue kiende icke Gud,
 de vaare Hedninge oc viste icke hans bud.
 De snakke om Skerdssild oc om Siele,
 de side der bundne i, ved pele.
 Somme side i met Ben oc Laar,
 oc somme vnder log met hud oc Haar.
 Somme side i met all deris Krop,
 somme vende neder oc somme op.
 Oc hurledis de hielpis aff den tuang,
 met Messer, Offer oc Pillegrims gang.
 Met saadant mere de framföre,
 den predicker skulle i icke höre.
 Gaar fra hannem hand vil eder forraade,
 hand predicker effter sin egen baade.
 Hand predicker effter penninge alt det hand kunde,
 til saligheden predickedede hand ingelunde.

Paa eders Salighed giffuer hand icke act,
hand predicker effter penninge aff al hans mact.

 Atzer Bonde.

Jeg gledis aff det ieg her at vide fick,
oc at ieg icke til Karup gick.

 Peder Smid.

Hui ere i glad vorden here,
pleye i icke glade hiemme vere.

 Atzer Bonde.

Jeg vil eder sige huad det er,
ieg hörde oc merckte aff eder nu her.
Mange hande stycker nyttelige,
at ieg hörde aldrig före slige.
I sandingen skulle i forstaa,
ieg tencker det meden ieg leffue maa.
I vaare gildehus vil ieg det icke tige,
for alt vor Sogne folck vil ieg det sige.
Det ieg aff eder haffuer hörd,
oc alt det i haffue framfört.
Det haffuer ieg alt forstaaet vel,
der faare vil ieg dem giöre skel.
Haffuer tack for den Lærdom god,
som i haffue ladet mig vnderstaat.

(JIII)

 Broder Kort.

Vilt du icke den reyse fuldkomme,
det giör dig skade oc icke fromme.

 Atzer Bonde.

Ney, ieg haffuer hört de ting,
ieg löber icke til hellige steder saa omkring.

Til Karup vil ieg ingenlunde,
 gode nat ieg gaar til Salingsund.
 Der far ieg offuer oc gaar saa hiem,
 paa Pellegrims færd giffuer ieg ey giem.

 Peder Smid.

Gaar nu hiem det er alt vden fare,
 Gud eders Liff oc Siel beuare.

 Broder Kort.

Kiere Peder i sige alt sant,
 ieg kand nu mercke at det er tant.
 Wi Muncke meget wnytte ere,
 de fattige folck skulle self fortere.
 Det kunde wi Muncke suige dem fraa,
 som de haffue lagt stort arbeyde paa.
 Prieren haffuer sendt mig vd,
 at samle Korn Ko oc Stud,
 Jeg skulle oc samle Smör oc Ost,
 nu sider ieg her oc dricker Most.

Anmærkning. Slutningen mangler. Hvor mange Blade der fat-
 tes, kan ikke siges med Bestemthed; dog ere de fleste paa Titel-
 bladet nævnte Gjenstande omhandlede, saa Defecten sandsynligviis
 ikke kan være betydelig.

Følgende Vers ere andensteds trykte. Hos Terpager og der-
 fra i Dansk Atlas findes de sex sidste Linier S. 341: „Aff Pille-
 grims reyse o. s. v.” til: „det kommer ingen af dem til fromme”.
 I dette lille Citat er der en ikke umærkelig Variant, idet Terpager
 har: „Til Esenbeck *vilde* gaa oc somme”, medens man i vor Text
 læser: „Til Esenbeck *kilde* gaa oc somme”. Det bliver da et
 Spørgsmaal, hvorvidt dette hidrører fra en Trykfeil eller fra, at
 Terpager har havt et andet Oplag for sig. Nyerup meddeler efter
 vor Original Titelbladet og følgende Vers: S. 356 Lin. 13 f. n.:
 „Huurledis skal ieg o. s. v.” til S. 357, Lin. 13 f. n.: „eller ieg

hugger Ved i skaau"; endvidere: S. 360, Lin. 8: „Skulle Bønder o. s. v." til Lin. 16: „vide huor ieg hagde det læst"; S. 360, Lin. 6 f. n.: „At giffue tiende o. s. v." til S. 361, Lin. 1; „da talede Christus der intet om"; S. 362, L. 5 f. n.: „Huor mænd kommer o. s. v." til S. 363, Lin. 18: „alt det her ligger ner omkring"; S. 370, Lin. 5: „Jeg vil dog sige o. s. v." til Lin. 13: „Aff dem, som det met Öyene saa"; S. 374 Atzer Bondes Ord: „Due Afflads breffue da intet mere o. s. v."; Side 379, Lin. 2: „Bliffuer hand (Præsten) icke hoss Christum o. s. v." til Lin. 15: „de andre haffue hver gierning sin". Det er ikke gjengivet bogstavret, men dog ellers uden Afvigelse.

I vort Aftryk ere Bogstav- og Talmærker for hvert Blad angivne i Randen i Parenthes, ogsaa hvor de mangle i Originalen.

Jeg slutter med den Opfordring til den danske Kirkehistories Velyndere, at Enhver, som maatte have Oplysninger paa rede Haand til noget af de mange Punkter i dette Stykke, som kunne fortjene Belysning, vil meddele mig samme snarest muligt, for at de Anmærkninger, som jeg har bebudet til et følgende Hefte, kunne vinde et saameget fuldstændigere Indhold.

Nogle kirkehistoriske Aktstykker fra Middelalderen og Reformationen.

(Meddeelte af *Fr. Hammerich.*)

Tallet af trykte Aktstykker, der kunne tjene til Oplysning om Middelalderens Kirkeskikke og Kirkevæsen, er ikke saa stort, at man ikke skulde ønske det forøget. Meddelelsen antager derfor, at nærværende Aktstykker ville have sin Interesse for dem, der attraae nøiere Kundskab om den romersk-katholske Kirke i vort Fædreland.

Det under Nr. 1 meddeelte Brev gjør os bekendt med Skikkene ved Messetjenesten. Den nævnte Ridder, Eggert Frille, var en Tidlang Kammermester hos Kong Christian den Første og en meget formaaende Mand, der dog ikke altid glædede sig ved Kongens Gunst, men tværtimod een Gang var indviklet i slemme Stridigheder med ham. Han har skjænket Meget bort til gudelig Brug, og et Gavebrev af ham til St. Johannes Kloster i Odense (15de Mai 1468), der indeholder flere med de her anførte overensstemmende Vilkaar, findes trykt i Hoffmanns Fundationer V, 191—192. Vort Brev fremhæver især Løverdags-Sekventsen til ave præclara, hvori „to Peblinge i Rökkelin” (en Dragt, der ellers ikke brugtes om Vinteren), knælende med Voxlys i Hænderne skulde deeltage i Forening med hele Koret, og derfor hvergang have en Godtgjørelse af 2 Penge. Det omtaler ogsaa daglige Messer og en Kapellan til at holde dem, Givernes og deres

Slægts „Begjængelse” paa visse Tider af Aaret med Messer og Vigilier, en Søndag, der skal helligholdes med „Kantteri” og Prædiken, desuden 7 Voxlys, der skal brænde paa en vis Tid af Aaret, og en høitidelig Klokkeringning. Denne foretoges, efter Folkemeningen, for at bortskræmme de onde Aander. Om Prædiken paa Modersmaalet, der ligesom i Brevet, just paa denne Tid indskjærpes Præsterne i Ribe Stift, see Terpager chron. eccl. Rip. 35. Om Kortjenesten i Ribe, see Statuterne i Pontoppidans annales eccl. Dan. 2, 277 flgde.

Nr. 2 angaaer det bekjendte Antoniuskloster i Morkjær i Angel. En Adelsmand med hans Hustru optages som „recommendati” i Broderskabet, det vil sige, de faae Deel i dets Bønner og gode Gjerninger og Rét til en kristelig Begravelse ogsaa paa Steder, belagte med Interdiktet, naar de selv kun ikke ere bansatte eller have befattet sig med Aager. Paa denne meget magelige Maade kunde man tilkjøbe sig Saligheden.

Skjøndt Afladsbreve oftere ere trykte og der navnlig haves eet af samme Kardinal Raymund, see Schwabsteder Buch hos Westphalen IV, 3192, Nr. 121, har jeg dog troet, at den under Nr. 3 meddeelte Afskrift af et trykt Afladsbrev vilde have sin Interesse. Den giver Enhver, som har betalt Penge til Tyrkekrigen (Paaskuddet, under hvilket Aflad dengang solgtes), for ham selv og Venner og Frænder Deelagtighed i alle Kirkens Bønner og gode Gjerninger samt Tilladelse til at vælge sin egen Skriftefader, som til daglig Brug kan absolvere paa sædvanlig Viis og eengang i Vedkommendes Liv som ogsaa i hans Dødsstund meddele ham den fuldkomneste Aflad for Skjærilden og alle Straffe, selv hvis han var et Bansmenneske. De dobbelte Absolutionsformler ere tilføiede.

Under Nr. 4 har jeg af et temmelig langt Gavebrev udskrevet Bestemmelserne angaaende Sjælemesserne.

Det er bekjendt, at Rigsraadet den 12te August 1536 forpligtede sig til Kongen om at afskaffe Bispevælden og indtøre Reformationen. Förend denne Forpligtelse havde faaet fuld Gyldighed ved en Rigsdagsbeslutning, var det Kongen vigtigt, at faae Sikkerhed for, at Ingen vilde modarbeide den. Han har derfor afæsket flere Adelige saadanne Forpligtelser, og disse gjemmes endnu i Geh.-Arkivet, den af dem, som senest indhentedes, Joachim Hardenbergs, Hayes trykt i danske Mag. 3, 83—86. Det har derimod ikke været bekjendt, at en lignende under 24de August erhvervedes fra Malmö Bys Övrighed og Rode-mestere. Den er det under Nr. 5 meddeelte Brev. Sand-synligviis har vel ogsaa Kjöbenhavn udfærdiget en tilsva-rende Skrivelse. Det er forövrigt mærkeligt, at den be-kjendte Herr Jörgen Kock ikke anföres som Borgemester i Malmö, og man skulde næsten troe, at han, skjöndt han i langt senere Brevskaber endnu bærer Borgemesternavn, dog idetmindste til en Tid har været fjernet fra Byens Styrelse.

I.

Brev af 27de Marts 1460 om en daglig Messe o. s. v. i Ribe Domkirke

(Original paa Pergament i Geh. Arkiv; Seglet mangler.)

Wij Pether Nielssön erche dieghen Jahan Gummes-sön deghen Anders Brok canthor oc alt capittell vdi Ribe göre witherlight alle men at wij wille oc skwlle ladhe holle en dafflich messe vdi wor Ribers domkirkes koor for s^{te} trinitatis altere aff rente som strenghe riddere oc wælborne man ber Eggert Frelle oc Jahan Frelle bröthre haffue ther til lawdh oc giffuit som thet breff wdwisser ther paa giort ær Om söndaghen skal holles messe de s^{ta} trinitate om mandaghen for alle theris forellers theres

förste the affgangen ære oc theris hwsfruers oc alle cristne siele om tisdaghen de s^{ta} Katarina om odensdaghen pro defunctis om torsdaghen de corpore Christi om fredaghen de s^{ta} cruce oc om löwerdaghen de beata virgine Oc skwlle wij skikke ther en skellich capellan til som then messe thagher wel ware Item skwlle wij ladhe siwnghe then sequentiam ave præclara til ewigh tidh alle löwerdagh vdi wor frwe messe swo tiit som then sequentia maa siwnges vdi wor kirke Oc tha skwlle thwo gradualarii eller andre two peblinghe vdi rykkelyn klædde holle two woxlys for hüghe altere badhe wynther oc somer swo lenghe som then sequentia siwnges en thoch ey sedwan er peblinghe at haffue rykkelyn om wyntheren Oc nar thet kommer ora virgo audi nos oc salua nos thet skwlle the peblinghe siwnghe fallendis paa theris knæ oc gantze koret skal siwnghe thet samme ighen Oc ther for skwlle the for^{de} two peblinghe som blws holle haffue two penningh strax then sequentia er wde aff sacrista chori aff renthe som for^{de} her Eggert oc her Jahan ther til lawdh haffue som er en ortich korn aff Tve Keldzsön vdi lylle Daarum Item tilbinde wij oss at wille lahde holle hwert Aar for^{de} her Eggertz oc her Jahannes theris fathers mothers stifmothers her Claws Cristiernssöns forðum erchedieghen wor vdi Ribe oc flere theris forellers begengels fire synne paa aarit som vdi wor anniversarii bogh skreffuit staar meth messer og vigiliis oc ther til begges theris oc theres kære hwsfrwers frwe Annes oc frwe Margretis begengels then same dagh som en aff them Gudh haffuer forseet först aff at gaa Oc hwo aff them sidhen aff gaar hanss artiith bliffue paa then same dach som then förste brother aff gaar oc theris hwsfrwers for^{de} Oc ther til som for^{de} her Claws Christiernssön haffuer begrebit syn begengels annen daghen trinitatis söndagh tha skwlle the oc wordhe begongen oc betenkte som ther til hörer meth messe oc vigiliis hwer weth syt naffn som wij wille sware for gudh

Item skwlle wij holle trinitatis söndagh höghtidelich meth cannikers eanthri oc prediken som allerhögtidest holles in summis festis aff then rente som wij ther for haffue Item skwlle wij holle syw woxlys paa höghe altere vdi koor som skwlle optennis hwer jwle nat til Christ messe oc brenne swo her effter som her til haffuer wærit sith aff swo meghet wox som ther til skikket er aff renthe som wij therfor haffue Oc Marie klokke ringes her effter som her til aff rente som wij ther for haffue alle for^{de} aartikel oc hwer wedh segh loffue wij stadich oc fast at wille holle vden merkelich forsömels skedhe thet oc swo hwelket Gudh forbydhe ati for^{de} artikel merkelich forsömels komme ther skwlle for^{de} her Eggert her Jahan eller theris rette arffwingh fwldh macht haffue paa at tage oc beholle the gotz som til for^{de} messe aartidh oc sequentz ere lawde swo lenghe thet hollis aff oss som forskreffuit staar oc opprettis thet bewisselich forsömit ær In quorum omnium et singulorum præmissorum fidem et testimonium firmiorem sigillum nostrum præsentibus est appensum Datum anno domini Mcdlx quinta feria proxima post festum annunciationis Mariæ virginis gloriosæ.

II.

Brev af 1468 om to saakaldte recommendati i Morkjær Kloster.

(Grams Afskrift i Langebeks Diplomatarium.)

Universis & singulis Christi fidelibus, ad quos præsentis litteræ pervenerint, frater Johannes Gylken nuncius generalis & procurator domus ac curiæ S^u Anthonii Morcker, vicarius sleswicensis diocesis, salutem in domino sempiternam. Noscat paternitas vestra, me discretum virum Asser Ericsson, cum dilecta vxore Benith ad almam fraternitatem ordinis sancti Anthonii suscepisse, dansque eis

(25^v)

plenam participationem omnium bonorum operum pietatis factorum & faciendorum in prædicti ordinis domibus, claustris, ecclesiis, capellis & oratoriis, a prima fundatione ipsius ordinis usque ad finem, sancti clementia salvatoris, per mundi ambitum universum, volensque, ut prædicti gaudeant tam in morte quam in vita omnibus & singulis privilegiis, a quibuscumque summis pontificibus indultis & indulgentis in prædicto ordine in tam sancta fraternitate constituti: insuper etiam, ut dum ipsos mori contigerit, non excommunicati aut nominatim interdicti, aut publici usurarii exstiterint, ecclesiastica sepultura eis in loco interdicto minime denegetur, prout in literis apostolicis super hoc modo confectis plenius continetur. Dat. anno dni MCDLXVIII. almæ fraternitatis s^u Anthonii sub sigillo.

III.

Aftadsbrev af 7de Dec. 1502.

(Afskrift efter et trykt Brev i Langebecks Diplomatarium.)

Raymundus miseratione divina. tituli sancte Marie noue sancte Romane ecclesie presbiter cardinalis Gurcensis ad vniuersam Germaniam. Daciam. Sueciam. Norwegiam. Frisiam. Prussiam. omnesque et singulas illarum prouincias ciuitates terras et loca etiam sacro romano imperio in ipsa Germania subiecta: et eis adiacencia apostolici sedis de latere legatus. vniuersis et singulis presentes literas inspecturis salutem in domino. Notum facimus quod sanctissimus in Cristo pater et dominus noster. dominus Alexander diuina providencia papa sextus et modernus. concessit omnibus et singulis vtriusque sexus Cristi fidelibus pro tuitione orthodoxe. fidei contra Thurcos eiusdem fidei inimicos iuxta ordinationem nostram manus adiutrices porrigentibus vltra jubileum et alias indulgencias gratas et

facultates, quas Cristi fideles obtinere possunt visitando ecclesias per nos aut commissarios nostros deputandas. ac si visitassent basilicas vrbis tempore jubilei prout in literis apostolicis desuper confectis plenius continetur. quod possint eligere confessorem ydoneum secularem vel regularem qui eis semel in vita ab omnibus et singulis peccatis. excessibus, criminibus et delictis (etiam sedi apostolice generaliter vel specialiter reseruatio (sic!) exceptis contentis in literis que in die cene domini legi consueuerunt absolutio- nem plenissimam impendet. Ab aliis vero eidem sedi non reseruatis (vita eis comite) tociens quociens eos absoluere et in mortis articulo ac eciam tociens quociens de eorum morte dubitatur (eciam si tunc eos decedere non contingat) plenissimam omnium peccatorum suorum remissionem eis impertiri valeat. Indulsit etiam sanctissimus dominus no- ster motu suo proprio omnes & singulos Cristi fideles huiusmodi. ac eorum parentes & benefactores defunctos (qui cum caritate decesserunt) in omnibus precibus. suf- fragiis. missis. elemosinis. ieiuniis orationibus. disciplinis. & ceteris omnibus spiritualibus bonis que fiunt & fieri po- terunt in toto vniuersali sacrosancta Cristi ecclesia mili- tante (et omnibus membris eiusdem) imperpetuum participes fieri & ne super premissis a quo quam verti possit in dubium voluit ipse sanctissimus dominus noster quod pre- sentibus nostris literis tanta adhibeatur fides quanta adhi- beretur si sub bulla sua plumbea expedite forent necnon easdem sub quibuscumque generalibus vel specialibus de similibus graciis & facultatibus forsan emanandis reuoca- tionibus et suspensionibus nullatenus comprehendi debere. Et quia denotus in Cristo *Petrus Iuari* (skrevet til, thi det Övrige er trykt) ad ipsius fidei piam subuencionem & defensionem iuxta summi pontificis intencionem et nostram ordinationem prout per presentes literas in huiusmodi te- stimonium a nobis traditas approbamus de suis bonis con-

tulerit. Ideo (auctoritate apostolica nobis commissa) ipso vt dictis graciis & indulgenciis vti & gaudere possit & valeat concedimus pariter & indulgemus per presentes Datum Roskildie sub sigillo nostro ad hoc ordinato die /Amensis Decembris Anno domini M.CCCCC.II.

(*Forma absolutionis in vita totiens quotiens.*)

Misereatur tui etc. Dominus noster Ihesus Cristus per meritum sue passionis te absoluat auctoritate cuius & apostolica mihi in hac parte commissa & tibi concessa ego te absoluo ab omnibus peccatis tuis In nomine patris filii & spiritus sancti Amen.

(*Forma absolutionis & plenissime remissionis semel in vita et etiam in vero mortis articulo vel verisimili.*)

Misereatur tui etc. Dominus noster Ihesus Cristus per meritum sue passionis te absoluat et ego auctoritate ipsius & apostolica mihi in hac parte commissa & tibi concessa te absoluo primo ab omni sententia excommunicationis maioris vel minoris si quam incurristi. deinde ab omnibus peccatis tuis contritis confessis & oblitis. conferendo tibi plenissimam omnium peccatorum tuorum remissionem remittendo tibi penas purgatorii in quantum claves sancte matris ecclesie se extendunt. In nomine patris & filii & spiritussancti Amen.

(Sigillum suffixum adhucdum integrum.)

IV.

Uddrag af et Brev af 11te Januar 1517 om Sjølemesser.

(Original paa Pergament i Geh. Arkiv uden Segl.)

Peder Jörgensen, Borgemester i Kjøbenhavn, med sin „Hwssfrws“, Karine Mathisdatter, og med Kariue Naffnes og hendes Børns Samtykke, tilskjöder St. Peders Kirke i Kjøbenhavn en Gaard, Jord og Grund paa Vestergade:

for nogen gwdz tienneste som hollis Gwd till loff och jomfrw Maria for them och theris forelders sielle och for theris hoszbonders siellæ for megh och myn for^{ne} hwszfrw och alle kristne siellæ till euigh roe och hwsualelsse hwicken tienneste som skall wære hwer mandagh en lessen messe aff wor herris opstandelsse och aff jomfrw Maria glede ther hwn fick aff hennes kiære söns opstandelsse och een lessen messe hwer fredagh aff Jhesu Christi dööth och pine och skall presten besönderlige vti thenne messe bede for alle kristne siellæ hwicke tho for^{ne} messer som skulle holles for sancte Peders altere vtj for^{ne} kircke hwer mandagh och fredagh vbrödeligh till euigh tiidh vden all försömmelsse.

V.

Malmös Brev af 24de August 1536, hvori Staden lover ikke at modsætte sig Reformationen.

(Original paa Pergament i Geh. Arkiv med en Mængde vedhængte Segl.)

Wij effterschreffne Jep Niellsenn: Hans Jensenn. Jens Claussenn: Oluff Jepsenn: borgemester vdij Malmö: Per Niellsenn: Jacob Guldsmidt: Jep Hansenn: Dirick Mortsensenn: Bonauentura Richter: Söffrenn Söffrensenn: Tyge Christierrssenn: Pouell Frijsz: Palne Jensenn: raadmendt Per Hansenn byfoget: Jep Keldesmidt: Söffrenn Kremmer: Jens Smidt: Hans Mönbo: Bent Kock: Henning Skinder: Jens Skibbygger: Söffrenn Nyemandt: Lauris Jensenn: Oluff Claussenn: raademester: paa alles wore oc menige almuges vegne vdij Malmö: giöre alle vidderligt: att effterdij höghorne forste oc mechtige herre her Christiann met gudz naade vdualdt koning tiill Danmarck oc Norge: hertug ij Sleszuig: Holstenn: Stormarenn oc Ditmerschenn greffue ij Olldenborg oc Delmenhorst vor kieriste naadige herre haffuer nu aluefligenn offuerueget oc besindit att

Danmarckis riige icke kandt vdijs friidht: rolighedt: eendrechtelighedt oc godt policie regeres: vden det skieer ijjemen en öffuerighedt oc ijt verdzligt regemente: Hvorfore for^{ne} högborne förste vor k^{ste} nad^e herre haffuer wæret fororsaget till at giöre oc skicke andre ordinantzer oc skickellser her vdijs riigidt end her tiill wæret haffuer oc besönderligenn vdijs saa maade: att hans kongelige maiestaet icke will att Danmarkis riigis regemente skall effter denne dag henge hoess erchebispenn: eller andre bisper: men Danmarkis riigis regemente skall wære oc bliffue hoess kongelig majestat oc hans naad: k: mast: efterkommer koninger vdijs Danmark oc hoess de werdzlige Danmarkis riigis raad oc hoess deris effterkommer oc effterdijs at for^{ne} k. mast wor naadige herre sig det saa forligt: foreniget: oc fordraget haffuer mett oss oc wij det saa forseget haffue att her effter udijs Danmarkis riige saa holdis skall: Da kiendis wij att haffue loffuedt oc tillsagt oc nu met ditte wort obne breff mett wor frij willge oc well betenckt hw: loffue oc tillsige widt wor cristelige tro oc Dannemendz loffue ære oc redelighedt for^{ne} kongelig ma^{tt}. vor naad^e herre att wij aldrig effter denne dag wille tilhielp eller ij nogermaade practicere enthen hemeligenn eller obenbare enthen wij sellffue eller widt nogre andre enthenn juden landz eller vden ehuardt maade dett neffnes kandt: att nogenn bishop enthenn de som nu leffue eller nogre andre bisper skulle komme till noget verdzligt eller geistlicht regemente eller till nogett biscops dömmen eller renthe vdijs Danmarkis riige: for end saa skieer att der bliffuer samtöckt oc holdet ijt allmendeligt generale oc cristeligt concilium vdijs cristendommen saa at Danmarkis riige saa vell som andre nationer baade Tyskelandt oc andre vdijs cristendommenn: der vdijs beuilge: fuldtbyrde oc samtöcke Oc ner slige beuillinge effter ijt allmendeligt concilium.

lium er vdīj cristendommen giort: da wille wij dog icke practicere enthen hemeligenn eller obenbare att nogenn bishop skall komme til noget regemente vdīj Danmarckis riige: geistlige: eller verdzlige: vden dett skier mett kongelige maiestatis eller hans naad: k: mast efterkommeres koningers vdīj Danmarck oc mett menige Danmarckis riigis raadz adells oc jndbyggeris vdīj Danmarckis riige fuldtbyrdige wilge oc samtöcke: Desligeste bepliche wij oss mett ditte wort obne breff: att wij icke wille emodt staa att det hellige euangelium oc rene gudz ordt rettelige maa predikis oc forkyndis her vdīj riigett oc wille wij wære forpflichtige at opsette hoess for^{ne} kongelige maiestaet liff: godz: oc all wor wellfart baade vdīj disse for^{ne} oc alle andre maade som oss hör at giöre hoess wor rette herre oc koning oc federne riige: Tiill thes ydermere vidnesbyrdt haffue wij mett wilge oc vidtskab ladit henge wor byes oc alles wore jndsegle her neden fore ditte vort obne breff Giffuidt vdīj Malmö Sancti Bartholomæi dag aar efter gudz byrdt Mdxxxvi.

Nogle Oplysninger
om Trykningen, Indbindingen og Salget af
Bibeloversættelsen 1550.

(C. J. Brandt.)

Måske mangan Læser, som har set hvad Overskriften lover, vil tænke ved sig selv: ikke andet! og havde heller ønsket at finde nogle pålidelige Oplysninger om Bibeloversættelsen selv, hvorledes den blev til og hvem der var Mester for den; thi som bekjendt ere Efterretningerne derom meget magre. Meddeleeren havde ganske vist ønsket det samme, men, som Ordsproget siger, det er en Skjelm, der giver mere end han har. For imidlertid dog også at kunne byde de Læsere noget, som ene spørge om, hvorledes Bibelen første Gang efter Reformationen blev oversat på vort Modersmål, men ikke bryde sig om, hvordan den blev trykt, indbunden eller solgt, træffer det sig så heldigt, at her som en Indledning til de efterfølgende Meddelelser kan gives en lille Oplysning desangående, som jeg skylder Hr. Prof. N. M. Petersen. Man vil erindre, (se Etatsråd C. Molbechs Program om de Danske Bibeloversættelser, 1840, S. 75), at det af Regnskaberne for Christian IIIe Bibel kan ses, at blandt dem, der ved den Lejlighed modtog Løn for Arbejde, var også Mester *Christiern Pedersen* „fore han udskrev Bibelen”, eller som det et andet Sted hedder: „som havde corrigeret og udskrevet Bibelen første Gang”. Det er ikke godt at sige, hvormeget man tør bygge på disse Ord, uden nærmere

Oplysning, og man har derfor også været i Tvivl om, hvor stor eller liden Deltagelse man turde tilskrive Chr. Pedersen i Bibelverket, da Oversættelsens egen Beskaffenhed ligesålet fører Tanken bort fra, som hen til ham. Men for ikke længe siden har det Kongelige Bibliothek af Student S. Rördam fået en lille Bog til Foræring, der kaster lidt mere Lys over Sammenhængen. Det er et Skrift af den i vor Reformationshistorie bekendte Peder Little fra Roskilde, og et Skrift, som ikke før har fundets på Bibliotheket. Worm kalder det i sit Lexikon „Summen paa Skriftens Böger, udsat af Fransk paa Dansk” (Kjøbenhavn 1543), men det har rigtignok selv en længere Titel, der dog omtrent siger det samme: „Denne Bog eller tractat kortelige i een Sum befatter alt ded ypperligste oc mæst besynderlige som den Hellige scriftis böger, ded er, ded Gamle oc Ny Testamente indholde. Wdsæt aff Frandzose paa Danske af Petro Parvo. R.” og på Bagsiden af sidste Blad læses: „Prentted i Kiöbenhafn af Hans wingaard, den Tiende dau i April maaned. Aar etc. M.D.XLiiij.” I Fortalen til denne Sum af den hellige Skrift siger Oversætteren blandt andet:

„Denne lille bog... skal oc maa være som een forløbere for den store Danske Bibel, som nu Erlig, fornunstig, wiis oc vel lærd mand Mester *Christiern Pederssen* som vor Canick i Lund, med stoor fliit paa ræt forstaandeligt Dansk maal *wdset hafuer*, efter vor Naadigste Herris Konglig Maiestatz Ordinantz, med vort Vniuersitetz fuldburd oc myndighed, ded aller snariste der Gud altmectigste giifuer naaden oc efnen til, paa prentten kommendis, oc til alles voris lycke oc vælfærd til liif oc siæl, wdgaangendis vorder.”

Det er i 300 År siden Mester Christiern Pedersen, fordum Kannik i Lund, lukkede sine Öjne, og sålang Tid har den Sandhed været om at bane sig Vej til Efterslæg-

ten, at denne flittige Mester i Modersmålet er den første og egentlige Oversætter af Bibelen 1550, hvad Ændringer der så end senere af den nedsatte Kommission er foretagne med den. Vi se fremdeles af denne Fortale, der er dateret „10de dau i Tormaaned”, at han var færdig med sit omfattende Arbejde i Begyndelsen af 1543, eller måske i Slutningen af 1542, og følgelig må han vel have fået Hvervet og lagt Hånd på Verket temmelig snart efter Reformationen i Året 1536. Eller også har han, som iøvrigt ikke er usandsynligt, været snarere med at pløje, end Kommissionen med at harve; thi den brugte de næste 6 År til at gennemse hans Arbejde. — Imidlertid var Trykningen forberedt. Papiret var kjøbt, sagtens i Holland, og var ankommen til Helsingör, i Foråret 1546. For at betale dette, påskyndtes Indkrævningen af de 2 Daler i „Bibel-Penge” der var pålagt hver Kirke i Landet at betale forlods ud; og derom udstedtes Brev til efterfølgende Mænd i de forskjellige Stifter (Geh. Ark. Tegnelser over alle Lande 1546):

1.

Nicolaus Vrne vdi Skone stigt,
Hans Vrne vdi Laaland oc Falster,
 Mester *Niels Friis* vdi Viiborg stigt,
 Mester *Henrick Gierckens* vti Vendelbostigt,
 Mester *Thomes Cannick* i Arhus vdi Aarhus stigt,
Oluf Pederssön i Riibe vdi Riiberstigt,

at these forschreffne, som opbere thee biblerpenninge, ij daller aff huer kircke, at thee strags vfortöffuit oc vden al forsömelssse indkreffue oc wpbere hues som end nu egenstor hoes kirckerne aff samme bibler pønninge, oc siidenn strags forskicke thennom til hr. Jep Heye, Cantor i Roskilde. Anseendis at pappir til samme bibler er köibt oc ligger wdi Helsingör, oc samme daller, som ther skal fore vdgifuis, icke ere fremkommen.

Datum Koldingen Mandag post vocem jocunditatis
[Mandag eft. 5te Söndag eft. Påske 3: 31te Maj] 1546.

Det var, som heraf ses, ingen bestemt Embedsmand i Stiftet Opfordringen udgik til; i Skåne og Låland måtte de to Stifts-Lensmænd tage sig af Sagen, i Viborg og Vendssyssel to af Domkirkernes Prælater, *Kantoren* N. Friis og *Provsten* H. Gerken; i Århus en Kannik *Thomas Riber*, i Ribe *Borgemester* O. Pedersen. I Slutningen af næste År var Værket så vidt fremmet, at man kunde skride til Trykningen. Denne vilde man ikke betro nogen dansk Mand. Bogen var jo oversat efter Tysken, den skulde også prentes efter tysk Mönster, og til at udföre dette Hverv henvendte man sig til en tysk Mester, Ludv. Dietz. Han synes selv at have tilbudt sin Tjeneste, og i November 1547 udgik der fölgende Skrivelse til ham (Geh. Ark. Ausländisch Registrant Nr. 27, 1547):

2.

Ann Ludowig Ditz

**Buchdruckern zu Rostogk, das er sich an kon.
Mat.verfugen wolle, der Deenischen Biblia halbn
mit ime zuhandeln.**

Datum Rotschilde denn 21 Nouembris Anno 1547.

Christian etc. Vnnsernn gnedigstenn grusz zuuorn. Ersamer lieber besunder. Wir wollenn dir gnedigst nicht verhaltenn, das wir geneygt die Biblia vff Deenisch druckenn zulassen. Habenn auch albereytt notturfftig pappir darzu bestellenn lassenn vnnd zur stedd. Weill wir dann bericht, das du dich erpottenn, die Biblia zudruckenn, auch mit littern darzu gefast, begeren wir mit genadenn, du wilt dich furderlichst an unns gegen Coppennhagenn, oder wo wir anzutreffenn sein werdenn vnbeschwert verfugenn. Wollenn wir mit dir dannen fernner rede habenn, vnnd vns dar-

umb vergleichenn. Woltenn dir solichs gnedigst nicht verhalten, vnnd sein dir mit gnaden gneigt. Datum u. s.

Bogtrykkeren har fulgt Opfordringen, og en Kontrakt oprettedes med ham (Geh. Arkiv. Voss' Samling af Excerpter LXVI):

3.

Vorschreibung als kann. Malt. Ludowich Dietz drucker vnd burger zu Rostock geben, belangend das er die Bibel, alt vnd nehue testament, vf denisch sprach drey tausent exemplar vorfertigen soll.

Actum Coldingen den 8ten tagk May Anno 1548.

Wir Christiann von Gotts gnaden zu Dennemarcken etc. konnig etc. bekennen vnd thun hiemit kundt vor allermenniglich, das wir, zu furderung vnser waren christlichenn religion vnd gemeinem pesthenn, mit vnserm lieben besondern Ludwig Dietz druckern vnd burgern zu Rostock vorhandlen lassen, das er bewilligt, vnd zugesagt sich schirst zwischenn dies vnd Michaelis in vnser stadt Copenhagenn mit seiner druckerey zuuorfugen, vnd die gantze hybel, alt vnd nehue testament, drei tausent exemplar in gross form vff denisch sprach, mit seinen eigen litternn, pressen, werckzeugk vnd formen, als zu der Lubischen hybel gebraucht worden, zu druckenn.

Soll vnd will sich auch, mit gesellen, setzern, druckern, vnd aller notturfft selbs vorsehen vnd vorfassenn, vnd soll im allein notturftig pappir vf vnser darlage vorschaffet, vnnd der corrector vnterhalten werden. Des wollen wir sein werckzeug von Rostock, ahnn seinen costenn, auch widderumb, wen das werck vorfertigt, gleicher gestalt uberschiffen lassenn. Vnnd soll Ludwich Dietz ein freye behausung zu Copenhagen ingegebenn werdenn, dar er

solch werck fuglich drucken kann, soll auch aller pflicht vnd vnpflicht, dieweil ehr an solcher arbeit ist, enthoben sein, vnd mit nichten beschwert werdenn.

Wir wollenn auch gemeltem Ludwich Dietz vor jeder exemplar zu druckenn vnd fertig zu lieuernn ein guldenn muntz reichenn vnd entrichtenn lassenn, vnnnd zwey hundert taler vff die handt geben, vor allen vnkosten, zerung vnd expens, vnnnd das er sein werckzeug souel mehr ahne schaden zu regenn vnd daher zu bringenn; die sollen im auch nicht gekurtzt oder sonst gerechnet werden. Wenn auch gedachter Ludwich mit seiner druckerey jegen Coppenhagen gelangenn wirt, wollen wir im vierhundert gulden vff die arbeit vorreichenn lassen; die soll er negst in der arbeit kurtzenn vnd abbrechen. Vnd wan solch geldt abgearbedet wordenn, wollen wir Ludwich Dietz monatlich, was er vordint, eutrichten vnd erlegen lassen. Wir wollenn im auch ein schute vol brennholtz aus gnaden zu seiner haushaltung gebenn lassenn. So er auch mit dem exemplar vorzogen vnd still zu lygenn vorursachett wurde, soll im der schade vff zimliche vnd geburliche masz nach gelegenheit der zeit vordinsts erlegt werdenn.

Vnnnd soll vnd will Ludwig Dietz hiemit, wie oben gemelt, begenugig seinn, vnd ferner nichts furdernn oder vfdrengen, vnd das wergk, wie obengemelt, vffs schleunigst vnnnd mit dem hochsten vleis ferdigenn, vnd inn dem vnd sunst wie ehr sich dann auch jegen vnnns vorsagt vnd vorpflicht, vnser pestes seins euszerstenn vnd hochstenn vormugens befurdernn. Des wollen wir auch hinwidder sein gnedigster konnig vnd herr seinn. Vnd habenn des in vrkunt vnser secret herunter druckenn lassen.

Datum etc.

Vi se heraf, at L. Dietz skulde möde i Kjöbenhavn med sit Trykkeri, frit afhentet i Rostok på de kongelige

Skibe, i Midsommer 1548, og der trykke 3000 danske Bibler i stort Format (Folio), på samme Måde som hans smukke Udgave af den plattyske Bibel 1534. Selv måtte han skaffe sig Folk og lønne dem, ikkun en Korrektør skulde Kongen lønne og derhos levere Papir. Derimod skulde Bogtrykkeren få frit Hus og af sær kongelig Nåde en Ladning Brænde samt 200 Daler på Hånden, og endelig skulde han have 3000 Gylden Münt (o: 2500 Daler*) i Løn for Arbejdet, hvoraf 400, når han ankom til Kjøbenhavn, som Forskud der skulde afdrages efterhånden, og de øvrige udbetalte månedsviis, eftersom Arbejdet skred frem. — L. Dietz kom og satte Arbejdet i Gang, men da han sendte Kongen de første Ark, var denne ikke fornøjet dermed. Det lader til at Kongen har ikke kiendt den lybske Bibel, han selv havde opgivet til Mönster. Han fandt de anvendte Typer for små og ikke „læselige“ nok, skjönt det upåtvivlelig er samme Skrift, kun måske noget slidt, og han var misfornøjet med, at Bogtrykkeren ikke først havde forevist ham Skriften, der skulde benyttes. Han frygtede for, at Folk vilde slet ikke synes om Bogen i den Udstyrelse, og var tilbøjelig til at stille den hele Sag i Bero, hvis det ikke kunde ændres. Der blev da tilskrevet Dietz (Geh. Arkiv. Ausländisch Registrant Nr. 30, 1548);

4.

An Ludwich Dietz**die Bybel zu drucken belangen.**

Actum Coldingen den xv Decembris Anno 1548.

Christian etc. Lieber besonder. Nachdem wir zu furdrung der religion gotlicher ehre vnd gemeinen pesten mit euch behandeln lassen, die Bybel zudrucken, daruff dan grosser kosten wie ir wissens angewandt werden mus, so segen wir auch gern, das solchs wergk dermassen gefertigt, das es menniglich zu gefallen, vnd zur pesserung

---

*) En Gylden Münt var $2\frac{1}{2}$ Mark Dansk, 1 Daler holdt 3 Mark.

zugebrauchen. Weil dan die littern, wie aus vbersanten drugk befunden, vast kleinn vnd nicht wol leserlich, des wir vns dan nicht vorsehen gehabt hetten, auch nicht gemeint, das solch klein litter zu der Lubischen Bybel gebraucht worden, dan vns die littern auch domaln nicht gezeigt: so ist demnach an euch vnsere gantz gnedigst begern, ir wollet euch mit zu kumb vnd zu furderst zu gotlicher ehre vnd gemeinem pesten beuleissen, das die Bibel mit groben leserlichen littern, die ir dan sonst gebraucht, gedruckt werden muge, wie ir dan ohne beschwer wol zu thunn hapt. Vnd so es nicht gescheen solt, wurde diss christlich werck, wie vormerget, vielen widderig vnd vnangenehm sein, das wir dan nicht gern seggen. Wolten auch viellieber das werck ruhen lassen bis zu gelegener zeit, vnd seint auch nicht geneigt mit diesen littern wie es angefangen voffaren zulassen. Ir werdet als der nicht allein gewyn sondern auch ein gueten nhamen zugewartten, am eueren muglichen vnd hochsten vleis nicht erwinden lassen, vnd vns hir in wilfarenn, wie wir zuvorsichtigk. Das seint wir mit gnaden vnd allem guetem zubeschulden geneigt.

I Anledning heraf måtte Bogtrykkeren gjöre Hs. Majestæt en Undskyldning, og modtog da Svar igjen (Geh. Arkiv. Ausländisch Registrant Nr. 32, 1549):

5.

Antwort an Ludewich Dietz buchdruckern zu Bostock, belangen sein entschuldigung, worumb er nicht zu den groben littern zur bibell zugelangen.

Datum Coldingen den 7 Januarii Ao. 49.

Christian etc. Ersamer lieber besunder. Wir habenn eur schreiben vnd entschuldigung, worumb ir zu dieser

zeit nicht zu grober litternn, die zum druck der bibell gebraucht, vnd vns neben einem schreiben vbersant worden, gnedigst vornhemmen, vnd wollen euch daruff nicht vorhalten, das wir, als ir die groben litternn nicht zu wege zubringen, zufriden, das mit dieser litter, wie angefangenn, die bybel schirst vorfertigt werde. Wir hetten aber, so sichs schicken wollen, nicht vngern gesehen, das die grobe litter erlangt werden konnen. Die were auch iderman souiel lesserlicher gewesen. Es hat auch vnser vniuersitet hievor an vns gelangen lassen, das ir mit der groben litter euch leicht zuorfassen haben soltet. Weil aber vormergkt, das es, aus vrsachen in euern schreiben vormeldet, fuglich vnd ohn hoch beschwer nicht geschen kan, seint wir mit diesen littern wie angezeigt zu frieden. Ir werdet auch euern vleis erzeigen, vndd seint euch mit gnaden gneigt.

Datum ut supra.

Da nu det bestemte Oplag af Bogen i Löbet af to År var trykt færdigt, St. Hansdag 1550, var Kongen også betænkt på at få Exemplarerne forsvarlig indbundne. Der manglede vel dengang ikke danske Bogbindere, men dette Arbejde turde man ikke betro dem; man måtte have en tysk Mester, og henvendte sig til *Paul Knobloch* i Lybek, som forpligtede sig til, inden År og Dag, fra Slutningen af Juli 1550, at indbinde de $\frac{3}{4}$ af Oplaget i forsvarligt Læderbind med Spænder (Beslag); dog var Kongen denne Gang forsigtigere, og forlangte, at der først skulde leveres Prøvebind. Knobloch skulde have frit Hus til at arbejde i, måtte levere 100 ad Gangen, og skulde have 2 Mark for Stykket.

Af Kontrakten med ham findes en Afskrift i Gl. Kongl. Hdskft. Samling Nr. 1071 fol., og en anden i Geheime-Arkivet blandt Voss' Excerpter XLVII; den lød således:

6.

**Bescheit als mit Paul Knoblochenn Buchbinder,
belangenn die bibellen zubindenn.**

Actum Copenhagenn den xiite Julij Anno 1550.

Wir Christiann, vonn gots gnadenn zu Dennemarken Norwegenn der Wenden vnd Gotten konnig, hertzogk zu Schleswig Holstein Stormarn vnd der Dithmarschen, graff zu Oldenburg vund Delmanhorst, bekennen vund thun kunde hirmit offenntlich vor allermenniglich, nachdem wir dem Almechtigen zu lobe zu furderung vnser waren christlichen religion vnd wytherer flantzung derselhen auch zu gemeynem pesten, durch vnnsern lieben besondernn Ludwigenn Ditzenn, buchdruckern zu Rostock, alhier zu vnser stadt Copenhagenn die gantze bible alt vund neue testament drey thausennt exemplar drucken vnd fertigen lassenn:

Das wir derhalben mit vnserm liebenn besondern Poul Knoblochen buchbindern vnd burgern zu Lubeck vorhandenn lassenn, das ehr bewilligt vnd zugesagtt, von berurten drey tausent exemplarn zwey tausent bynnen ihar vund tag vffs reinlichste in bretter, ledder, vund mit clausuren einzuhefften vnd zu bindenn, vnd als ehr sich itzo nach Lubeck erheben wirdt, soll vnd will ehr sich daselbst mit binder gesellen, brethern, clausuren, beschlage, ledder, vnd aller andern notturft, so zu dem einbinden bedurfft, vffs schirst gefast machenn, vnd mit denselben sich zum forderlichsten vund vffs lenngst inn vierzehen tügen anher inn vnser stadt Copenhagen begeben, vnd die zwey tausent exemplar allenthalben inn vorgemelten frist zum pesten vnd reinlichsten, wie ehr vnns das zugesagt, annhemem fertigen vnd rede machenn.

Wann ehr dan mit den gesellen vnd ander geretschafft zum buchbinden gehorig anher zum vnsern stadt Copenhagen gelangen wirt, so sol die arbeit angefangen vnd vbers jar mit gottes hilf vmb die zeit geendigt sein.

(26*)

Wurde Paul Knobloch darin seumig erscheinen, so sol der schade ime gerechent werden. Des wollen wir ihme hinwieder eine freye behausunge inn vnnsrer stadt Copenhagen die zeit vber einthun, darin ehr solche bibeln fuglich zubinden habenn magk. Ehr soll auch aller pflicht vnd vnspflicht, dieweil ehr ahn solcher arbeit ist, enthoben sein vnd mit nichthen beschwert werdenn. Wir wollen auch gemeltem Paul Knoblochenn vor jder exemplar zu binden vnd fertig zu liuern zwo marck denisch reichen vnd bezalenn lassen, vnd sol ihme, wan ehr einhundert exemplar oder zwey nach der handt gefertigt, vnd vns oder abwesens vnserm beuehlhabern vber antworten wirt, darauff vor jder hundert, als ehr lieuern wirt, zwey hundert marck denisch entricht vnd bezaldt werden.

Des soll ehr zwey oder drey exemplar vor erst zur probe fertigen, vnd vns vorreichen, darnach vnd nicht ringer sollen die andern alle in gleichnus gebunden werden. Wurdenn die exemplar denn ersten nicht gleich gebunden, hat ehr sich vorpflicht, dauor nichts zunehmen.

Vnd soll vnd will Paul Knobloch hiemit wie obengemelt begnugig sein, vnd ferner nichts furdern oder vffdrenge, vnd die arbeit, wie beuor vns schleunigst vnd mit hochstem vleis fertigen vnd indem vnd sunst, wie ehr sich dan auch jegen vns vorsagt vnd vorpflicht, vnser pestes seines eusersten vnd hochst vormogens befurdern. Des wollen wir auch hinwieder sein gnedigster konnig vnd herr sein. Vnd haben des inn vrkundt vnnsrer secret hieuer drucken lassenn.

Gebenn vff vnserm schlos Copenhagen.

Bibelpengene, som var pålagt Kirkerne, var en Forudbetaling, som de fik Vederlag for, når de modtog deres Exemplar af Bogen. Da denne var færdig, modtog Stiftsbefalingsmændene derfor Ordre til at indsende Liste over

de Kirker, der havde gjort dette Udlæg, thi de to Daler var ikke indkomne fra dem alle. Således fik Peder Bilde i Århus d. 25 Juli følgende Brev (Originalen i Geheime-Arkivet):

7.

Christian mett Gudz naade Daumarckis Norges Wendis oc Gottis koning etc. Vor gunst tilforn. Wiid att the Danske Bibiler som wor fortagne att prentis her vdi byen ere all reede. Thi bede wij tig oc wille, att thu strax offuer alt Aarhus stüigt lader giöre ett clartt register paa alle the kircker som haffue vdlagt peninge til same bibeler, oc hure mögget huer haffuer vdlagt oc siiden strax wfortöffuit forskicker same register hiid till wor stad Kiöpnehaffn, oc thet lader offuer antuorde oss elskelige doctor Christiernn Morsing. Her wiid att rette tig epther oc lad thett ingelunde. Befalendis tig Gud.

Schreffuit paa wortt slott Kiöpnehaffn sti Jacobi Apostoli dag Aar etc. Mdlj.

Vnder wortt signett.

Udskrift:

Oss Elskelige Peder Bilde wor
mand thiener oc Eembitzmand paa
wor gard vdi Aarhusz.

Den medicinske Professor *Chr. Terkelsen Morsing*, til hvem P. Bilde skulde indsende sin Liste, havde i Forening med Theologen *Joh. Machabæus* fået det Hverv at sørge for det Økonomiske ved Bibeludgaven, og da navnlig også dens Omdeling til Stifterne; i hvad Forhold denne fandt Sted lære vi at kjende af to samtidige, måske Professorernes egenhændige, Optegnelser (Gl. kongl. Samling 1071 fol.), hvoraf den ene, på Latin, bærer Machabæus' Underskrift, og den anden, paa Dansk, — sammenlignet med de senere udstedte Kvitteringer — ganske vist gjek-

der hans Kollegas Del af Arbejdet. Den sidstnævnte, som altså hidrører fra *Chr. Morsing*, meddeles her først:

8.

Bibler som ær solde oc affhendet

Til Skone stigt ij^c lxvij bibler

Til Selandz stigt i^c oc x

Til Aarhuss stigt Per Bildes scriffuer annammet iij^c oc xx Bibler oc ther wppaa ær betalet viij^c daler: restant ij^c daler oc i $\frac{1}{2}$ daler

Item herremend oc borger i samme stigt haffuer kiöpt aff meg xvij bibler

Til Wiborre stigt Eric Krabbe ij^c bibler som hand haffuer loffuet at betale til jul

Til Windsysel stigt Oloff Munck i $\frac{1}{2}$ ^c bibler ther wppaa ær Intet betalet

Til Norre xcvj bibler meste part betalet

Til Falster Laland oc ander öer cvij bibler betalet

Til Gulland xxxij bibler

Item Bibler som sold ær for v daler then mene mand lxiiij.

Item ij bibler wbunden

Bibel sold for x m[ark?] lix

Bibel som jeg haffuer borgd bort som visse ære xlij

Item Sander Legel*) ij bibler mandato Regis

Jacob Skeel i Bibel

Claus Doerknekt i bibel til Knud Pederssen**)

Item iij bibler til Island

Summa 1456. [1476]

*) Om Tolderen *Sander Lejel* s. *Hist. Tidskrift* V. S. 446. f.

***) Denne K. Pedersen, til hvem Kongl. Majestæts „Dörknægt” *Klaus Fontain* havde modtaget et Exemplar, var uden Tvivl den senere (1552) afdøde *Knud Ped. Gyldenstjerne* til Tim.

9.

Poecunia adhuc pro bibliis debita

In primis Jasper Crauues olim prefectus diocesios Ripensis (mandante serenissimo nostro rege) accepit per suum scribam 123 exemplaria bibliorum compacta et munita pro quibus adhuc debetur plenum premium.

Item diversis fide dignis hominibus diuendita sunt exemplaria partim compacta partim incompecta, numero 14 pro quibus adhuc debetur.

Summa summarum omnium que adhuc debentur ex meo numero 137 exemplaria

Summa omnium bibliorum per me distractorum 673

Summa expensorum per me pro ligatura munimentis et aliis circiter 1017 daleri et 2 march.

Johannes Machabeus

Af de to Professorer havde Morsing haft den største Del af Arbejdet, og solgt over det dobbelte Antal Böger. Han havde deriblandt sørget for Norge og alle de danske Stifter, så nær som Ribe, der fik fra Machabæus, (samt Fyen og Slesvig, som ingen Bibler ses at have fået denne gang, ligesom de heller ikke nævnes i det ovenfor (S. 396) omtalte Cirkulære om at indkræve Bibelpengene). Der findes ingen Datum, men da *Jesper Krause* (som her kaldes *olim* præfectus) kun havde Riberhus til 1554, og da på den anden Side Machabæus' Udgifter endnu, efter disse Optegnelser, vare 2 til 300 Daler mindre, end da de to Professorer 1557 afleverede Restoplaget og modtog deres Kvitteringer, så må de sikkert hidrøre fra et af de mellem-liggende År. Tilsyneladende har de rigtignok her alt solgt et større Antal Bibler, end deres Regnskaber siden lyder på, men det må vel komme deraf, at her er iberegnet flere Exemplarer, som siden måtte tælles blandt de 52 der „bortkom”, uden at de kunde få Pengene.

De omtalte Kvitteringer udstedtes til de to Professo-
rer den 9de Februar 1557 (Geh. Arkivet, Register over
alle Landene Nr. 6, Bl. 106 og 107) og gjentages med
liden Forandring til dem begge under 6te Marts s. Å.
(Bl. 113 og 114). En af disse 4 Kvitteringer, den til Mor-
sing af 9de Februar, er trykt i Nyerups Langebekiana, S. 294,
men der er Unøjagtigheder i Texten og især i Tallene.
Her meddeles først den til Machabæus af samme Dato,
derefter den til Morsing af 6te Marts; thi de må begge
sammenholdes, for nogenlunde at kunne finde Rede i
Regnskabet.

10.

Doctor Joannes Machabæus fick kong. Maj. Quitantz saa liudendes:

Vij Christian then tredie etc. Giøre alle witterligt,
at oss elskel. hederlig oc höglerdt mand doctor Joannes
Machabeus haffuer nu giort oss rede oc regenskab fore
iij^c xlvij beslagne bibler, iij^c xvij vbeslagne, oc thre vbundue
bibler, som ere aff the iij^m bibler som hoglerde mand
doctor Chrestiern Morsing oc hand annammet aff vor
prent her vdi wor stad Kiöpnehaffn, oc belöff slig penninge
som for^{ne} doctor Joannes Machabeus haffue ther fore vp-
peborit effther hans registhers oc regenskabs liudelse
xvii½ [xviii?] ^c xxxix daler, iij sk danske, hans vdgiffit
ther aff, som hand haffde giffuit fore en tydsk bibell,
giffuit bogebindere fore bibler the haffde bundet oc besla-
get, och giffuit mesther Chrestiern Pedersen som haffde
corrigeret och vdtchreffuet bibelen første gang, belöff seg
tilsammen hand vdi saa maade vdgiffuit haffde xii½^cxx da-
ler. Och ther met hans vdgiffit lignet oc laugdt emod
same hans indtegt oc vphyring, tha bleff hand oss ther
aff skyldiig halffsiette hundredet xxi½ daler, viij sk danske,
huilke hand haffuer indlagdt vdi Vniuersitetens kijste. Oc

bleff oss ther aff inthet ydermere skyldig. Item af Bibler er for^{ne} doctor Joannes Machabeus oc doctor Chrestiern Morsing bleffuen skyldig oc egien behollendis, halffniende hundret xlix bibler, ther aff ere bortkomne, som de ingen penninge haffue fanget fore lij bibler*) oc haffue the nu antuordet fran thennom viij^c xlvij**) bibler, saa the ther aff ere ingen bleffuen skyldiige. Thij quitere wij for^{ne} doctorem Joannem Machabeum oc hans arffuinge quijt oc kraffuislöss aff oss, vore arffuinge oc effterkomendis konninger vdi Danmarch fore all ydermere kraff eller tiltale, for for^{ne} indtegt oc vdgiff aff for^{ne} penninge oc bibler, som forscreffuit staar wdi alle maade.

Giffuit paa vort Slot Kjöpnehaffn then 9 dag februarij Aar etc. Mdlvij.

11.

Doctor Christiern Morsingh fick qvitantz som eptherfölger:

Wij Christian then tredie etc. Giöre alle witterligt, at oss elskelige höilerdh mandh doctor Christiern Morsingh haffuer nu giort oss rede och regenscaff, fore siuff hundrit femphan beslagne bibler, fore siuff hundrede syttan wbeslagne bibler och ij wbundne, som er af the try tusinde bibler, som hederligh och höglerdh mandh doctor Joannes Machabeus och hand annamet her aff wort prent wdi wor stadh Kjöpnehaffn, och belöff seg wdi penninge som forscrefne doctor Christiern hagde ther fore wpeborit epther hans register och regenscaffs lydelse hallffempte tusinde fire hundrede siuff och tiuge daller xiiij sk danske. Hans wdgift ther aff som handh hagde giffuet Michell schriffuer paa wore wegne fore en gaard wii köpte aff hanom,

*) I Qvitteringen af 6 Marts tilföjes: Desligeste haffuer Antho-
nius Mallet then franzodske bogbinder hoes sig xvi bibler, som han
skall giöre oss regnscaff fore.

**) 6 Marts: viij^c xxiiij.

antuordet oss elskel. Eriek Wallckendorff wor camerthiener *) paa wore wegne at wdgiffue, giffuet mester Christiern Pedersen for handh wdschreff först bibellen, giffvet boghinder for bibler the hagde bundet och beslagit. Och belöb segh offuer allt samem hans wdgiffit ephther hans registers lydelse: Thuo tusinde halluff fempte hundrede tröduge halluff siette daller. Och ther met hans wdgiffit lignet och laugt emod hans indtegt och wpeböringh, thaa bleff hand oss ther aff skyldugh: Thuo tusinde halluffierde [fire?] hundredh, förgetiuge halluffanden daller, xiiij sk danske. Ther aff haffuer hand indlagt wdi wniuersitetens kiste femthen hundred daller. Haffuer hand antuordet oss elskel. Olluff Munck och Anders schriffuers breffue paa vi $\frac{1}{2}$ i $\frac{1}{2}$ daller, som endnu staa tilbage och icke er betallen wdi wendelbo stigt och Aarhus sticht aff forscreffne bible penninge, som wii sielffuer wille lade indkreffue. Thesligeste haffue wii och omdragit met hanom halluffredie hundrit förgetiuge daller xiiij sk danske.

Och ther met er forscreffne doctor Christierns indtegt och wdgiffit paa forscreffne bible penninge clart och fuldgiort, och bleff oss ther aff ingthet skyldugh.

Item haffuer och forscreffne doctor Christiern giort tilforn oss elskel. Jacob Brockenhus och Jacub Beck rede och regenskaff for hues daller hand oc her Jacob Heie hagde wpeborit aff alle landzkierker offuer alt riget som the wdgaffue at bestyre papir fore, oc thennom egen antuordet oss elskel. Sander Leigell wor toller wdi Helsingör at betalle same papir met, saa hand bleff oss ther aff ingthet skyldigh, wden xx daller, som handh siden haffuer wdgiffuet till schriffuere och budelön.

Item aff bibler er forscreffne doctor Christiern och doctor Joannes Machabeus bleffuen skylduge halluffniende

*) Christian III's *Kammerjunker* E. Walkendorf var Broder til den mere bekjendte Christoffer Walkendorf.

hundret förgetiuge ix bibler. Ther aff er bortkomen som the ingen peninge haffue faaet fore hallufftrediesindz tiuge nye bibler. Haffuer och Anthonius Mallett then frantzose bogbinder huos segh xvi bibler som hand skall giöre oss regenskaff for. Och haffue the nu antuordet fran thenom Otthe hundret xxiiij bibler, saa the ther aff er ingen bleffuen skyldugh.

Cum clausulis consuetis.

Kiöpnehaffn then 6 dagh Martij Aar Mdlvij.

Med Hensyn til Bögerne, er Regnskabet temmelig redt, især det af 9 Febr.: Machabæus havde uddelt 347 beslagne, 317. ubeslagne og 3 ubundne Bibler,

ialt 667 Bibler

Morsing: 715 beslagne, 717 ubeslagne, 2 ubundne

ialt 1434 —

begge: 2101 Bibler

bortkomne uden Betaling 52

aflleveret havde de 847

899 —

Summa 3000 Bibler

Pengebelöbet er mindre let at finde Rede i, og der må uden Tvivl være en eller anden Fejl i Afskrifterne. Jeg har i Texten foreslået en Rettelse som bringer Morsings Regnskab i Orden. Han havde modtaget Böger til et Belöb . . . . . 4927 Daler 14 Sk.

Hans Udgifter (til Mikkell Skriver,

Erik Walkendorf, Christ. Pedersen

og Bogbinderen) belöb sig til 2485½ — „ -

Blev skyldig 2441½ Daler 14 Sk. *)

*) Texten har 2391½ Daler.

2441½ Daler 14 Sk.

Deraf var i Univer-
sitetets Kiste ned-
lagt ..... 1500 Dal.

Oluf Munk og Anders
Skriver havde mod-
taget Brev på Re-
stance i Ålborg og
Århus ..... 651½ —

Der var „omdraget
med ham” for... 290 — 14 Sk.

 2441½ — 14 -

I Machabæus' Regnskab vil selv den foreslåede Rettelse
ikke helt forslå; han havde fået Böger for 1839 Dal.*) 4 Sk.
hans Udgifter (for en tysk Bibel, til
Bogbinderen og Chr. Pedersen) vare 1270 — ,, -

 Indbetalt 569 Dal. 4 Sk.***)

Af disse Regnskaber ses forøvrigt, at den Anvisning
der tidligere, 1548, var givet paa Öresundstolden til Ud-
redelsen af Bibelomkostningerne, kun var et Udlæg, som
tilbagebetaltes. Endvidere at man foruden P. Knobloch
har betjent sig af flere Bogbindere og deriblandt af den
franske Antonius Mallet. Prisen på hvert Exemplar var
altså for „den mene Mand” 5 Daler; Læsningen „10 Mark”
(altså 3 Daler 1 Mark), til hvilken Pris Morsing havde solgt 59
Exemplarer (S. 406, L. 22), er ikke sikker nok, til at bygge
nogen Slutning på. Forskjellen er for stor, til at det kan
være Prisen for et „ubeslaget” Exemplar, da Bind med
Beslag kun kostede 2 Mark, altså kun ¾ Daler. Snarere
måtte det være en nedsat Pris for Uformuende; eller også
hvad Kirkerne havde at betale, når de 2 Daler i „Bibel-

*) Texten har tydelig halvattende hundrede og ni og tredive
(1789).

**) Men Texten har: 571½ Daler 8 Sk.

penge" godtgjordes dem; thi de 10 Mark stemme omtrent med Gjennemsniitsprisen af 1001½ Daler, som Århus Stift måtte betale for 320 Bibler (S. 406). Nedsættelse i Betalingen fik Kommunerne neppe; man har endog et Exempel på at de måtte betale over Taxten.

Dette skete på Gulland; men det vakte også Misfor-
nøjelse og man tilskrev det Lensmandens, den bekjendte Otto Ruds, Gjerighed. Den 8de Marts 1555 klagede Visby Borgere over ham, blandt mange andre Ting, fordi „der han førte de Bibler til Landet, og hver Præst som var på Landet, måtte kjøbe en Bog af ham, da måtte Bønderne betale den med Hvede, Rug og Byg, *ti opmålte Tønder* for hver Bog".*) Rud søgte at forsvare sig med, at det var en privat Entreprise. „Jeg kjøbte dem af Dr. Christjern (Morsing), som solgte samme Bibler, og gav jeg ham for hver 5 Daler en Ort for Stykket, af mine egne Penge og min egen Tæring, og førte dem til Gulland på min egen Eventyre. Siden har jeg solgt dem der udi Landet igjen, for et skjelligt Værd, og tog jeg Korn igjen, fordi at de havde ikke Penge, efterdi at Kornet var det År godt Kjøb, at de vilde heller ombære Korn end Penge, og — følger han spydig til — havde ikke vidst, at jeg skulde spørge Visby Borgere til Råds".**)

Foruden Omkostningerne ved Indkjøbet af en tysk Bibel og til Anskaffelse af Papir, samt Betaling for Tryk og Indbinding, var der af de indkomne Penge udbetalt Honorar til Chr. Pedersen som første Oversætter og Korrektor, endvidere modtog forskjellige Mænd Løn for deres Del af Arbejdet: P. Plade 300 Daler, J. Machabæus 100,

*) Danske Magazin. Tredie Række. III. S. 125.

***) D. Mag. Tredie R. III. S. 134. Efter en Oplysning af Hr. Prof. T. Becker kostede en Td. Rug det År paa Bornholm kun 1 Mark D., og Priserne har vel ikke været højere på Gulland.

N. Henningsen 100, H. Henriksen 80, og P. Tidemand 80,*) Men idetmindste over $\frac{3}{4}$ af Oplaget var alt afsat, og havde indbragt omtrent 10000 Daler. For denne Sum kunde ikke blot disse Udgifter rigelig afholdes, Kongen kunde ved Mikkel Skriver (s. Morsings Regnskab) ogsaa kjøbe sig en Gård og besørge forskjellige andre Udgifter, men der var endda Penge tilovers, som vi se dels Bisperne, P. Plade og hans Eftermand H. Albertsen, nød godt af, dels blev brugte til at holde afdöde Dr. Machabæus' Sön til Studering med, til at understötte en udenlandsk Lærd o. s. v. Dette fremgår af den endelige Kvittering som Universitetet 1562, altså flere År efter at Machabæus (1557) og Morsing (1560) vare döde, modtog af Kongens Rentemestere (Konsistoriets Arkiv):

12.

Wy epterschreffne Jochim Beck till Försleff och Eiler Grubbe till Lystruup, konn. Mat. wor allernaadigste herris renthemestere, Giöre alle witterliigt at hederlig och höglærd mannd doctor Niels Hemmingssenn vice Rector paa menige Vniuersitetens weyune vdi Kiöpnnehaffnn haffuer nu epther högmelte konn. Mat. beffalning giort oss rede och regenskab for alle the penninge som saliige doctor Johannes Machabæus och doctor Christiernn Morssingh haffde vpborit for the danske bibler the siellfue soldt haffue, och tisligiste wor vpboret restantzter aff erliig welbiurdiig manndt Oluff Munnek och Annders Schriuer vdi Aarhus for the bibler the sold haffue, och belöff tiilsammen som forschreffne doctores Machabeus och Morsianus epther beggis thieris regenskab wore schiillige och for-

---

*) Kongebrevet, som kvitterer for disse Udbetalinger, af 13 Febr. 1557, findes i „Register over alle Landene Nr. 6, Bl. 112“, og er trykt i „Langebekians“ S. 297. Kun må bemærkes, at Summen viic Daler skal læses vi $\frac{1}{4}$ c Daler.

schreffne restantzter sidenn vpkraffde tiilsammenn regnnet halfftridiethusinde thw hundrede tollfdaler enn marc Danske som bleff indlagde vdi Vniuersitetens kiste och foruaringsh. Theris vdgiff aff forskreffne bible penninge först som salige konn. Mat. med loffliig och milder ihukommelse haffde schennckt the lerde mennd som forskreffne dansche biber haffde offuerseet och corrigéret tiilsammenn epter registers liidelse halffsyuennde hundrede thie daler Noch som högmelte ko. Mat. loed vdtage aff Vniuersitetens kiste och forskennckte doctori Petro Paladio, Mester Hanns Albritzenn, Doctoris Machabei sönn ad studere med; tisligiste forschicket vdenlandz tiill enn lerdmandd, tiilsammenn epter registers liidelse Sexhundrede daler. Ther met lignnet och laugt forchreffne Vniuersitetens vdgiff emod forskreffne inndtegt, dba bleff the ther aff offuer alt konn. Mat. schuldig halffemtennde hundrede thw daler enn marc dansche, som the mig for^{ne} Jochim Bech paa konn. Mat. wegune paa adschillige tider vdi thisse aar haffuer offuerannthwurdet och affbetaltt och bliffuer ther aff innthet ydermere schuldig. — Thi quitere wii for^{ne} höglerde paa Kiöpnehaffns Vniuersitetens wegune quith och kraffslöös for for^{ne} offuerannthuorde penninge och register som the nu frann thennum andtwurdet haffue vdi alle maade.

Datum Kiöpnehaffn thennd xxviiij dag Julij Aar etc. Mdxij.

Vnder wort signete.

Ejby Kirkes Kalk.

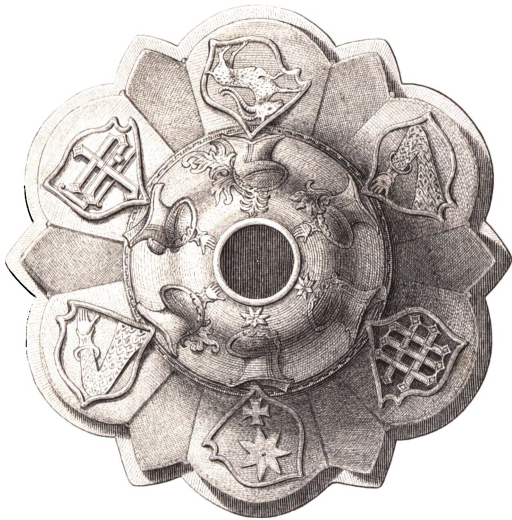
(meddelt af M., N. C. Kall Rasmussen.)

Ved Ejby Kirke i Ramsö Herred i Sjælland findes en gammel og mærkelig, forgyldt Sølvkalk, hvis Bæger vel i den senere Tid er blevet omgjort, men som iøvrigt er uforandret. Paa Patenen fremstilles den korsfæstede Christus, omgivet af Engle, der opfange Blodet af Naglegabene. Udenom læses: *hoc facite in meam commemoracionem*, og nedenunder sees den finske Slægt Stiernkors's Vaaben. Paa de sex Knapper mellem Bægeret og Foden staae de enkelte Bogstaver i *ihesus*. Omkring Foden staaer 1) atter Slægten Stiernkors's Vaaben, 2) et Skjold med Bogstaverne *m n* (d. e. Magnus Nicolai; se nedenfor) og nysnævnte Slægts Hjelmtegn, 3) den finske Slægt Tawasts Vaaben, 4) den finske Slægt Bitz's Vaaben, 5) et Skjold med Bogstaverne *s g* og Slægten Tawasts Hjelmtegn, 6) atter Slægten Tawasts Vaaben (Armen vendt til den anden Side). Iøvrigt henvises til de vedføjede Afbildninger.

Magister Magnus Nicolai, Domprovst i Åbo, lod Allehelgens-Kapel ved Åbo Domkirke bygge paa Kirkens Bekostning samt doterede og smykkede det*; i Aaret 1471 er Bygningen bleven fuldført**. Han var af Slægten Stiern-

*) *Juustens* finske Bispekrønike (*Porthans* Udg., S. 28): „*Hic sacellum Omnium Sanctorum bonis prædialibus magnifice dotavit & ornamentis ac dotalibus preciosis decoravit, quod in tempore præposituræ suæ impensis ecclesiæ fecit erigi*”.

***) *Porthan*, S. 605 (af *Registrum ecclesiæ Aboensis*): „*Anno lxxi (1471) pro ereccione capelle Omnium Sanctorum una cum te-
studine percepit Henricus Murator*” &c.

kors, en Søn af Nils Olafsen af Särkilax og Eline Nilsdatter Tawast*.

Vi have seet, at hans Slægts Vaaben staaer paa Patenen til den her omhandlede Kalk. I det andet Skjold paa Foden af Kalken med Stiernkorsernes Hjelmtegn staae endvidere Begyndelsesbogstaverne af hans Navn. Paa den ene Side af dette Skjold staaer hans Fædreneaaben, paa den anden hans Müdreneaaben. Det næste Vaaben maa være Biskop Kort Bitz's, under hvem Allehelgens-Kapel blev bygt. Bogstaverne i det derefter følgende Skjold med Tawasternes Hjelmtegn veed jeg derimod ikke at forklare, ligesaa lidt som det sidste Vaaben, Slægten Tawasts; men efter alt hvad her ellers er anført kan der vel neppe være nogen Tvivl om, at denne Kalk er oprindelig af den åboske Domprovst Magister Magnus Nicolai bleven skjænket til det ved ham opbygte Allehelgens-Kapel ved Åbo Domkirke. Magister Magnus Nicolai blev 1489 Kort Bitz's Eftermand som Biskop i Åbo. Han døde den 12te Marts 1500 og blev begravet i Allehelgens-Kapel.

I de første Dage af August 1509 bleve Åbo By og Domkirke plyndrede af de Danske. De borttog da Biskoppens Hue, Stav og Skrud, Domkirkens Kalke og mange andre kostbare Sager**. Hovedsmand for de landsatte

*) Hun og hendes Arvinger gave en Gaard i Åbo til Allehelgens-Altar (i Allehelgens-Kapel). *Porthan*, S. 613. 621.

**) Den 16de August 1509 skriver Biskop Johannes fra sit Slot Kuusto til Hr. Svante Nilzen, at de Danske „haffue taghet kirkene belethe, kalker och ware biscops skrwer och krikcher met manghe andre kirkene äghedele, ther longht ware aff scriffue”. De forlange nu 12,000 Mark i Brandskat „och swa (ligesaa) miketh aff oss for war biscops hat och krycken” (Orig. i Gehejme-Archivet). *Juustens finske Bispekrönike* (*Porthans* Udg., S. 31) har følgende Beretning om Domkirkens Plyndring: „Tunc temporis etiam spoliabant ecclesiam cathedralem preciosa mitra episcopali & baculo pastoralis atque aliis preciosis rebus & clenodiis quam plu-

Krigsfolk var den bekendte Otte Rud, der Aaret efter døde paa sin Rejse til den hellige Grav*.

Erkebiskop Jakob i Upsala skrev allerede i samme Høst til Kong Hans om de fra Domkirken rövede Klenodier**. At Bispehuen senere er kommen tilbage til Åbo, sees af Hr. Knud Ruds Brevregister af 1550, i hvilket der anföres et Brev „om en biscopss hatt, (som) kom till Aaboo”***. Hr. Knud Rud var Otte Ruds Broder og en af hans Arvinger.

Ejby Kirke hörte til Tureby Len. Dette var fra 1539 til 1556 forlenet til Erik Madsen Bölle, hvis förste Hustru Fru Sophie Rud (död 1555) var Otte Ruds Söster. Fra 1556 til 1580 havde Peder Bilde til Svanholm, Dattersön af Otte Ruds Söster Anne Rud (gift med Hr. Henrik Krummedige), og fra 1580 til 1588 Peder Bildes Sön Oluf Bilde Turebygaard. Fra en af disse kan altsaa Kalken være kommen til Ejby Kirke.

rimis, nec non libris melioribus, cupro, stanno, ferro & aliis rebus mobilibus quibuscunque”. Ifölge *Reimar Kocks* lybske Krönike var Bispestaven af Sölv og Bispehuen stukken med skjönnne Perler.

*) Otte Rud kaldes i *Juustens* finske Bispekrönike „dux ejus exercitus & capitaneus principalis”. Han lod alt det i Staden tagne Gods före til Skibene „una cum pretiosis ornamentis ecclesiae”.

***) Erkebiskop Jakobs Brev til Hr. Svante Nilsen af 3die Maj 1510: Domprovsten i Åbo har nu været hos ham, „begärendes wethe huat swar wij finge om the clenodie, wij epter mene rige-sins radz oc hans begere scriffue kong Hans til i höstes” &c. (Orig. i Gehejme-Archivet).

****) *Vedel Simonsens* Familieefterretninger om de danske Ruder, 1ste H., S. 118.

Blandinger.

I. Fragment af et Pave-Brev.

(meddelt af G. Stephens.)

Pavebrevet, hvoraf dette fragment er opbevaret, hidrører udentvivl fra Innocentius IV. (1243-54) og tillader en skånsk gejstlig at besidde *in commendam* et præstekald ved en kirke i Malmö, som han nylig har fået, tilligemed sit tidligere embede, sognekirken Hothorp, tæt ved samme by. Den omtalte kong Erik må være Erik Plovpenning, og dokumentet er derfor fra Febr. 6, 1247.

Fragmentet, paa pergament, som knap udgjör halvparten af brevet, tilhörer Gymnasiets bibliothek i Linköping, hvor det blev fundet som bind om en bog i 4to.

—————

..... *rum habentes tibi collatas canonice recepisti sed iuxta tenorem Constitutionis in eodem* | .....
promoueri et nichilominus ecclesias ipsas hucusque absque dispensatione apostolica detinens | .....
humiliter supplicasti ut cum eandem de Hothorp ecclesiam detinere (?) sis paratus proui- | .....
apostolica curaremus. Nos itaque attendentes laudabile testimonium quod tibi de uita | .....
tam consideratione Carissimi in christo filij nostri Erici Regis Dacie Illustris cuius | .....
dispensamus ut ecclesia de Hothorp predicta dimissa pefatam de Malmogh ecclesiam possis licite | .....
alia contraria non obstante. Ceterum ut statui tuo plenius consulatur presentium tibi | .....
s eiusdem te non fecisti in oprobium promoueri et ecclesias ipsas taliter tenuisti ac ex eis | .....
gratia speciali fama tua in aliquo non ledatur nec aliqua possis propterea labe notari omnemque | .....
apostolice potestatis plenitudine penitus abolemus. Volumus autem quod aliquam congruam portionem | .....
m dictarum ecclesiarum conuertere

non iunctas. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam | .....te uel ei ausu temerario contraire. Siquis autem hec attemptare presumpserit indignationem omnipoten | ..... Dat. Rome apud Sanctam Mariam Maiorem Vj presentis februarii |

Anno

Quarto ;

2. Om Henrik Smids „Rettelse” af Hans Mikkelsens Nye Testamente.

(Holger Fr. Rördam.)

Ved Professor Allens lærde Afhandling: „De rebus Christiani secundi exsulis” og ved de af ham udgivne „Breve og Aktstykker til Christiern den Andens og Frederik den Førstes Historie” er vor Kundskab til de historiske Forhold ved Hans Mikkelsens Oversættelse af det Nye Testamente væsentlig udvidet. Det er bleven bragt til Sikkerhed, at en af de „gode Christne”, hvis Hjælp Hans Mikkelsen har benyttet sig af ved Arbejdet*), har været Christiern Winter, Dr. jur. utr. & med., Christiern den Andens Privatsecretær og tro Ledsager under hans Landflygtighed**); desuden er et Brev bleven offentliggjort fra en Johan Locher fra München, „Corrector i Zwickau”, hvori denne udtaler sig paa en Maade, der synes at antyde, at han har staaet i et nærmere Forhold til Oversættelsen, navnlig tilbyder han sig at skrive Fortalen***), Noget han dog neppe vilde have gjort, hvis han ikke havde haft Andeel i Arbejdet. Derimod synes den Formodning, man tidligere har havt om Henrik Smids Deel-

*) Thz Nöye Testamenth M. D. XXIIII. Fortalen, Bii.

**) Allen: De rebus Christiani Ildi, p. 32. 80 seqv. not. jfr. Ekdahl: Christiern II° Arkiv I, 2 Afd. S. 734. Allen: Breve og Aktstykker o. s. v. I, 159.

***) Allen: Breve og Aktstykker I, 221 f.

tagelse i Correcturarbejdet*) ikke at finde Bekræftelse ved de nyeste Undersøgelser. Den bringes imidlertid til Vished ved følgende, saavidt jeg veed, hidtil upaaagtede Yttringer af Manden selv i hans Dedikation af den „tre-die Urtebog“ (Kbhvn. 1557. S. Bii) til Rigskansleren Hr. Anthonius Bryske til Laugesö: „Jeg haffuer tit och ofte met mig selfue betenckt och offuerueigt, den store velgerning ære och dygd, som mig aff eders Velbyrdighed nogle Aar for leden vdi Vittenberg er hendt och vederfaren (och serdelis den tid *ieg der rettede det Ny Testamente* som först paa vort danske Tungemaal prentedis och udgick) hvilcken velgerning ieg io gierne vilde findis villige ath forskylde effter min fattige formue, med Guld, Sölff eller Pendinge kand ieg det icke göre. Derfaare tilscriffuer och skencker ieg eders Velbyrdighed min tredie Vrtegaars Bog oc arbejde“.

---

3. Et lille Bidrag til det store kongelige Bibliotheks Historie.

(C. J. Brandt.)

Christian den Tredie, hvis Smag og Sands for Kunst og Videnskab, især Historie, Lovkyndighed og Poesi, flere Samtidige berømme, var den første Danske Konge, som vides at have ejet et Bibliothek. Det indeholdt både Bøger og Landkort, og han benyttede det flittig. Han samlede til dette, dels ved Bøger han fik i Gave fra udenlandske Lærde, og da især fra de tyske protestantiske Theologer, dels ved hvad han kjøbte af rejsende Bogførere, eller ved sine egne Kommissionærer i Tyskland**). Men han havde desuden endnu en anden Kilde,

---

*) Jfr. *Molbeck*: Bidrag til en Historie og Sprogskildring af de danske Bibeloversættelser S. 31.

***) *E. C. Werlauff*: Hist. Efterr. om det store kong. Bibliothek i Kjøbenhavn, 2den Udg. S. 3.

som han idetmindste har tænkt på at benytte, skjønt det lader til at Udbyttet, af hvad Grund det nu kan have været, ikke er bleven så mærkeligt, at det har efterladt sig sikre Spor. Werlauff beklager i den nævnte Bog (S. 6) at de sekulariserede Klosters Bogskatte ikke bleve indlemmede i Kongens Bibliothek, og tilføjer at hvad der ikke adspredtes eller udførtes af Landet, vel efterhånden kom mest til Universitetsbibliotheket. Imidlertid kan det dog bevises, at Christian III. virkelig har haft isinde at samle Klostrernes Bogskatte i sit Bibliothek, og er det ikke sket, så må Grunden vel være, enten at Udlændingene ere komne ham i Forkjøbet, eller Klosterbrødrene ikke gjerne have villet udlevere deres Skatte, og derfor forstået at narre Kongens Bud.

Der findes nemlig i Rigsarkivet i Stokholm en Registrant over Brevskaber i Lunde-Domkapitel, affattet på Svensk, og såvidt vides optaget i Slutningen af 17de Århundrede efter Roskilde-Freden. Iblandt „Privata” under Nr. 851 skrives ordret men ikke bogstavret således:

„Konning Christiern giver Mr. Jørgen Tormand sit åbne Brev til alle Prælater, Kaniker, Abboter og Priorer, at de ville lade til ham affølge hvad Bøger ham skulde gøres behov til det *Bibliothek* Kongen i Kjøbenhavn ærnede oprette, og at de måtte forse ham med Skiutz og Forplejning på denne hans Kommission.

Dat. København Vor Frue dag Nativitatis [8 Sept.] 1537.

4. Det Exemplar af Missale Hafniense (1510)

der omtales i *Pontoppidans Atlas III*, S. 19 Anm. som tilhørende St. Mikkels Kirke i Slagelse, findes nu på det store kongelige Bibliothek. På det rene Blad foran Bogen findes skrevet:

Hælen Clemens kone gaf calc oh Disck til Vor Hellig Frues alter i S. Michels Kiercke.

Sancta Maria juua

Jens Nielsen Hack aff vaaben oc Dorethe Tinhus met hendes daatters Marene Portemans minde gaffve wettersleff gaardt deris arff oc oldeye for deris foreldris siele til Hellig legems Altere i Slaugelse kirke, orate posteri pro illis.

folio verso:

Anno dominij 1584 then 16 Septembris bleff *thette* Indschreffuit, Som hører Sancte Meckils kiercke thill wdj Slaugelsse, wdj Ellias Eissenbergs proust ij Roskiildt hans Neruerilsse oc Befaling

Item haffuer kiercken en kalck med sin disk, tho Bibeller, tho Salmebøger, En Euangelijbog, En graalle, En ny testamente, en kober Crucifix forgiilte fod oc alt, iij Sma liussestager, en rødt fløiiels kraffue kobe, ij fløiiels hageller, end nu ij hageller, ij Røckelliing, en messesserck, en thecke offuer liig, en Staall stang, ij flasker, j kofodt, it black, it kabiltoff, it kruss, it handklede, it klede at henge for alteridt om høiitiidenn, Item En Briige Kielle paa $i\frac{1}{2}$ tønde, en ambolt, En hacke, en Sögere, en glaass flaaške.

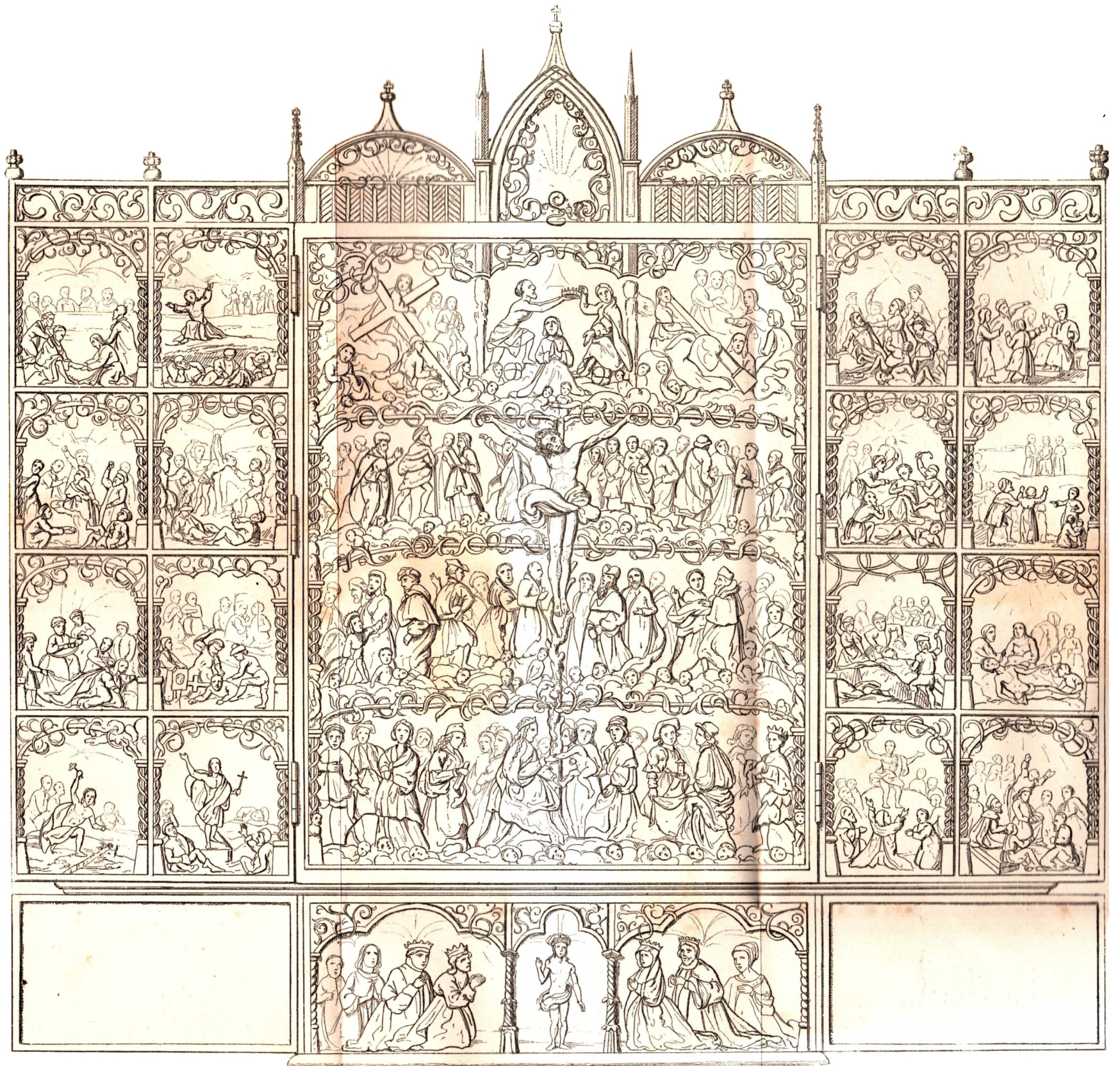
5. Det Nordiske Literatur-Samfund.

Selskabet for Danmarks Kirkehistorie blev stiftet i Erkjendelsen af, at der, ved Siden af de forskjellige Bog-selskaber med beslægtede Øjemed, kunde være Arbejde nok for et, der særegent gjorde sig til Opgave at belyse vort Fædrelands Kirkehistorie. Men det følger af sig selv, at da denne er dybt indflettet i Folkets Udvikling i alle Retninger, kan den, der vil gjøre et grundigere Bekjendtskab med vor Kirkes Historie, stedse endnu finde Udbytte hos vort Selskabs Naboer og Slægtninge. For at nævne Exempler, har såvel Danske Magazin som Annaler for Nordisk Oldkyndighed hyppigt indeholdt Bidrag

der vare af kirkehistorisk Betydning; og det være her tilladt at henlede Opmærksomheden paa den Række „Nordiske Oldskrifter“, som det i Overskriften nævnte Samfund i de sidste 7 År har udgivet, og da navnlig på dem deriblandt, som nærmere vedrører Nordens og specielt Danmarks Kirkehistorie.

Samfundet har ialt udgivet 18 forskellige Hefter, hvoraf de 10 tilhøre den islandske Saga-Literatur. Et Hefte indeholder Færøiske Kvæder, der ere af højeste Interesse, både for deres egen Skyld og til Sammenligning med vor danske gamle Folkesang. De syv øvrige Hefter stå i nøje Forbindelse med vor ældre Kirkehistorie. Den Danske *Lucidarius*, en meget mærkelig, over hele Europa udbredt Folkebog fra Middelalderen, er væsenlig af theologisk Indhold, og giver i kort Begreb et folkeligt Omrids af Tidens kirkelige Videnskab; og derhos har Samfundet meddelt såvel vore egne gamle Love i en pålidelig Håndudgave, som den islandske Lovbog „Grágás“, der tilsammen udgjøre nogle af de vigtigste Kilder til vor ældste Kirkeretshistorie, da både de verdslige Love ere gjennemflettede med Bestemmelser og Vedtægter, der er udsprungne fra Kirken og dennes Indflydelse på Folkets Sæder og Skikke, og de desuden i nærværende Udgaver ledsages af *Eskils skånske* og *Absalons sjællandske Kirkelov*, såvelsom af den endnu udførligere og lærerigere oldnordiske *Kristenret*. Hvert af Samfundet udgivet Hefte sælges særskilt. De samlede udkomne Hefter sælges til en noget nedsat Pris. Selskabets Årsbidrag er 2 Rdl. og Anmeldelse af tiltrædende Medlemmer modtages i den Gyldendalske Boglade i København.

Altertavlen i Frue Kirke i Odense.

(Foredrag, holdet ved det kirkelistoriske Selskabs Møde i Odense
1854 af *K. F. Viborg.*)

Naar jeg efter Opfordring her skal forsøge at give en Forklaring over en af vore Altertavler, der i visse Maader er eneste i sit Slags, i alle Maader maa agtes for et af de ypperste Mindesmærker om det 16de Aarhundredes Billedskærerkonst i Danmark, vil det være nødvendigt at begynde med en kort Skildring af den historiske Grund, hvoraf dette Værk voxede op, de historiske Personer og Forhold, som foranledigede dets Forfærdigelse, og de Forestillinger, der have præget det. Dog skylder jeg mig selv den Forbemærkning, at der er flere Partier af Altertavlen, og mange Enkeltheder, som jeg kun drister mig til at yttre en Formodning om; det hele store og rige Værk har indtil denne Dag i sin Helhed været uforstået; og den Tid, der var levnet mig, har ikke tilladt mig at gennemsøge de mange forskellige, tildels meget vanskeligt tilgængelige Værker, hvoraf jeg maatte kunne haabe at faa Lys over det endnu Dunkle. Det er altsaa ikke en Forklaring af alle Enkeltheder, jeg formaar at give; kun den ledende Ide i det Hele, og de Hovedgrupper, hvori denne har fremstillet sig, haaber jeg at kunne paapege.

Da det 16de Aarhundrede dagedes, sad Kong Hans paa Danmarks Throne. Han blev gift med sin Dronning,

Kristine, i Aaret 1478. Hun var en Datter af Kurfyrste Ernst af Sachsen, og var födt 1462. Kun 16 Aar gammel kom hun saaledes bort fra et Fædrehjem, hvor religiös og sædelig Alvor i Forening med ridderlig Hoi-sindethed prægede Sjælene; jeg minder kun om, at Kurfyrsterne Frederik den Vise og Johan den Beständige vare hendes Brödre. Det kan saaledes ikke undre os at höre, at hun fastholdt den religiöse Alvor, der prægede hendes Barndom, at hun i det fremmede Land, blandt et fremmed Folk, medens hendes Ægteherre ofte var paa langvarige Tog, med det unge Kvindehjertes hele Inderlighed fastholdt den romersk-katholske Tro, og ved dens Fromhedsgjæringer søgte den Fyldestgjörelse og Hvile, som hendes Hjærte trængte til; og da Freden og Fylden ikke ad denne Vei lod sig finde, maatte hendes Jagen derefter bestandig voxte i Kraft: fra Godgjörenhed mod Munke, skred hun frem til Godgjörenhed mod Kirker og Klostre, fra at smykke disse, skred hun frem til at oprette nye, og som hun levede med den hellige Franciscus, og beviste ham sin Kærlighed og Ærbödighed ved uafbrudte Velgjæringer mod hans Orden, saa döde hun paa en Maade ogsaa med ham, idet hun, naar hun var död, vilde indsvöbes og skrinlægges i en Franciscanerkutte; hellig Frands var hende som en Mægler mellem Herren og hende; under hans Vinger vilde hun ogsaa i Döden hvile. Saaledes se vi i Dronning Kristine, midt i Troens og Sædelighedens dybeste Forfald et Exempel paa stor religiös Alvor, inderlig Hengivelse, sværmerisk Kærlighed til sin Tro, og en Sædelighed, paa hvilken, saavidt mig bekendt, ingen Historieskriver hidtil har kunnet opdage nogen Plet. Aar 1481 födte den 19aarige Dronning en Sön, der senere blev Konge under Navn af Christian den 2den. 1485 födte hun sin Datter, Prindsesse Elisabeth, og 12 Aar derefter,

1497 endnu en Søn, der blev opka'dt efter hendes Skytshelgen, hellig Frands, og kaldet Franciscus.

Saa bestod da den Kongelige Familie nærmest kun af Kong Hans, Dronning Kristine, Prindsesse Elisabeth og begge Prindsene Kristian og Franciscus. Men af disse blev Prindsessen gift allerede 1492, altsaa kun 7 Aar gammel, med Kurfyrste Joachim den Første af Brandenburg, og 1511 døde Prinds Frands, 14 Aar gammel; han døde af Pest i Kjöbenhavn, og blev fört til Odense, hvor hans Moder med stor Omsorg*) lod ham begrave i Graabrödre Kloster. Ikke længe skulde det vare, inden Dronningen atter skulde prøves paa lignende Maade: 1513 døde hendes Husbond, Kongen, i Aalborg, som det hed sig, af Pest, og Kristian den Anden kom derved paa Thronen i Danmark og Norge. Han giftede sig 1515 med Elisabeth (Isabella), en Datter af Philip den Smukke af Österrig, Konge af Kastilien; hun var saaledes Söster til Keiser Karl den Femte. Med denne sin Dronning havde Kristian den Anden en Søn, Prinds Johannes, födt 1519, som fulgte sin Fader i Landflygtighed, og døde 1532. Disse Personer, Kong Hans med hans Dronning, deres Börn, Kristian den Anden, Prinds Frands og Prindsesse Elisabeth, samt Kristian den Andens Dronning, Elisabeth, og deres Søn, Prinds Hans, udgjöre den Kongelige Familie, hvis Minde Altekavlen har sögt at bevare.

Dronning Kristine, som med Hensyn til Altekavlens Historie er den vigtigste af den Kongelige Familie, elskede Fyen, og opholdt sig mest her. Hun havde födt Prinds Kristian og Prindsesse Elisabeth i Nyborg; da Kongen

---

*) See Vedel Simonsens Bidrag til Odense Bys ældre Historie 2det Bind 1ste Hefte, hvor der baade omtales „3 Tdr. Sild" for Prindsens Sjel og „Sjælebad", d. e. Fattigfolks Badstuegang paa Dronningens Bekostning, som en god Gjerning, der skulde komme den Afdöde tilgode.

1486 drog til Norge, overgav han hende Bestyrelsen af Fyen, og det er meget sandsynligt, at hun her havde sit Livgeding, indtil det 1499 blev hende anvist i Sverrig. Saaledes kan man og forklare, at hun 1496 henvendte sig til en fyensk Præst*) om at faae en Bönnebog paa Dansk. Da Kongen 1497 drog til Sverrig, har saa efter Vedel Simonsens Gisning rimeligvis Dronning Kristine atter overtaget Bestyrelsen af Fyen, og medens Kongen var borte, fødte hun saa sin yngste Søn. Atter her gjorde sig nu hendes religiöse Retning gjældende; thi da det egentlig var paa hellig Frands's Dag, den 4de October at Kongen tilbagevandt Sverrigs Krone, saa blev Prindsen opkaldt efter ham. Hvad Under, om hun i sine da-værende Omstændigheder har gjort et Løfte til St. Franciscus, og ifølge dette saa indkaldte Billedhuggeren Klaus Berg fra Lybek, for at smykke Graabrödrekirken, og navnlig forat udføre den Altertavle, vi idag skulle betragte. Sandsynligheden taler stærkt for denne Sammenhæng. Men Klaus Berg var af god Familie, arbeidede ikke for sit Bröd; han lod sig derfor nöde, men kom dog endelig, som det hedder, med tolv silkeklædte Svende, der arbeidede under ham. Da han var en Mand, Dronningen kunde bruge til sine Kirkeforskjönelser**), søgte hun at binde ham: hun ikke blot gav ham en af sine Jonfruer, Margrethe Grot til Ægte, men skænkede ham og den grundmurede Gaard paa Hjørnet af Overgade og Overstræde, som först blev given ham til Værksted***); ja hun holdt

*) Hr. Michel til St. Albani i Odense „oversatte” paa hendes Befaling Rosarium sive Psalterium Mariæ, det blev trykt i Kjöbenhavn 1515 i 4to. See Bloch I, 600—601.

**) Han har saaledes aldeles upaatvivleligt baade været Mester for Altertavlen i Sanderum, som Dronning Kristine skænkede denne Kirke, og for den i Dalum.

***) Mere om denne Gaard see Vedel Simonsen a. St. S. 129.

endog i Aaret 1500 hans førstefødte Søn over Daaben, og lod ham, atter til Ære for St. Franciscus, kalde Frands.

Under disse Dronningens private Idrætter, var imidlertid en Ulykkens Tid oprunden over Landet og over hende. Ditmarskertoget, med sit Tab af Dannebrog, med sit Tab af saa meget ædelt Blod, havde bragt Svenskerne til Oprør. Allerede 1499 havde Dronning Kristine faaet sit Livgeding anvist derovre; og da nu Oprøret brød ud, var Dronningen i Stockholm. Var hun energisk i sin Tro, saa viste hun nu, at hun ikke var mindre energisk, naar det gjaldt at optræde handlende paa Livets store Skueplads: allerede vare alle faste Slotte og Fæstninger tagne af Svenskerne; kun Kalmar og Stockholm holdt sig endnu. I Stockholm var Dronningen med Besætning af kun 1000 Mand; i 8 Maaneder ventede hun sin Husbond i Spidsen for en dansk Flaade; i 8 Maaneder forsvarede hun sin Kongelige Herres Tarv og Ære med 1000 Mand mod et heelt oprørske Folk; og først da de 1000 Mand vare sammensmeltede til 70, overgav hun Fæstningen; havde hun holdt sig 3 Dage længer, vare hendes Forhaabninger blevne kronede: tre Dage efter Stockholms Overgivelse ankom Kongen med Flaaden, men forsilde! nu maatte han vende tilbage med uforrettet Sag.*)

Da Dronningen kom tilbage fra sit svenske Fangenskab — (det var 1503, den 4de October, altsaa atter St. Franciscus's Dag, og man kan vel ikke tvivle om, at hun deri

---

*) Naar Dronning Kristine har holdt Frands Berg over Daaben (Bloch I, 335 o. fl. St.) i Aaret 1500; naar hun endog efter hendes Regnskabsbog (hos Vedel Simonsen a. St. S. 68) midt i August („Torsdagen næst vor Frue Dag assumptionis”) var paa Nykøbing Slot: saa falder det vanskeligt nok (for Tidens Skyld) at forene disse Angivelser med hendes Optræden i Stockholm. Vedel Simonsen henviser til N. Tidsskr. I., men jeg har ikke dette Værk ved Haanden.

har set et Bevis paa, at han gengjældte hendes Hengivenhed med særdeles Bevaagenhed) — blev der istedetfor de svenske Godser anvist hende som Morgengave Næsbyhoved Len, Rugaards Len, Byerne Odense, Svenborg, Bogense og Kerteminde, samt Tolden i Assens. Hun residerede da paa Næsbyhoved Slot og paa sin Dronninggaard her i Odense, der laa paa den nuværende Bispegaards Plads. Hendes Iver i Udövelsen af katholske gode Gjerninger, hendes Hengivenhed for sin Skytshelgen og som Følge deraf hendes Velgjörenhed mod Franciscanerne tiltog i en overordentlig Grad; hun foretog sig af Taknemmelighed for sin Befrielse en Pilgrimsfart til det hellige Blod i Wilsnack; hun byggede 1504 Sakristiet i Sanderum Kirke og skænkede dertil en prægtig Altertavle*) (Alt i Aaret efter hendes Hjemkomst); tildels ved hendes Goddædighed blev Graabrödrenes (Franciscanernes) Kirke den skønneste Kirke i Byen**). Foran Højalteret i denne Kirke nedsattes efter hendes Villie först Prinds Franciscus, der döde 1511, dernæst Kong Hans selv; paa hans Ligsten ses Kongen og Dronningen med Prinds Frands imellem sig. Til denne Kirke skænkede hun ikke blot den store prægtige Altertavle, men og et Crucifix, som Klaus Berg forfærdigede, i hvilket der, i Saaret i Siden, var indsat en stor sleben Sten, der dækkede et Relikviagemme, og sendte sine funklende Straaler hen gennem Koret (Ved. Sim. a. St. 129). Hendes Gaard i Odense, Dronninggaarden, bestemte hun til et Nonnekloster, som da naturligtvis maatte være af Franciscanerordenen; det blev altsaa et Clarisserindekloster. Imidlertid blev Klosterets Indretning ikke færdig og indviet för efter Dronningens Död, og hun selv vides ikke at have taget Slöret,

*) D. Atl. 6, 540. Werlauff Kong Hans 29.

**) Vedel Simonsen a. St. S. 126.

om hun end uden Tvivl vel har paatænkt det. Hun indstiftede evige Messer for hendes og hendes Forældres Sjæle i St. Albani og St. Knuds Kirker. Hun vedblev til sin Død at gjøre vel mod sin Gudsøn Frands Berg; hun holdt ham først i Skole i Odense, og lod ham dernæst studere i Rostock; han blev senere Rector ved Odense Skole, og døde omsider som Biskop over Opslo og Hammer Stift, 91 Aar gammel*). Dronningen selv døde paa sin Gaard her i Odense 1521**) af Pest; hun blev derfor, ligesom Prinds Frands, nedlagt i Kalk, men tillige, efter hendes udtrykkelige Befaling, indsvøbt i en Graabrödre Kappe, for endnu i Döden at klynge sig til St. Franciscus. Hun blev naturligvis begravet i Graabrödre Kirke foran Højalteret hos sin Mand og sin Søn, hvor ogsaa senere Kristian den Anden jordedes.

Graabrödre Kirke var, som jeg nys bemærkede, den prægtigste af Odense Bys mange Kirker. Dens Bygning blev begyndt 1279 af Kong Erik Glipping, men først fuldendt 1343 efterat have staaet under Bygning i 64 Aar. Da St. Albani Kirke under Kristian den Tredie var bleven bestemt til Skolebygning, henlagdes dens Menighed til Graabrödre Kirke. Flere Omstændigheder foraarsagede imidlertid efter et Aarhundredes Forløb, at Menigheden blev henlagt til St. Knuds, der hidtil stod ledig, men saaledes kom desværre Graabrödrekirken til at staa ledig, og — hvad der var værre — den manglede nu sit rige Klostergoods og dermed enhver Ressource for dens Vedligeholdelse. Den brugtes dog af og til; der holdtes nemlig Fasteprædikener og Lejlighedstaler, o. s. v. og hvad

*) Bloch I, 335. Vedel Simonsen a. St. S. 50.

**) Dr. Müllertz i sit lille Indbydelsesskrift om vor Altertavle, siger Side 14, at hun døde Onsdagen efter St. Lucie Dag (den 18de December), hvorimod Vedel Simonsen a. St. 149 siger: Vor Frue Dag for St. Annæ Dag, altsaa 2den Juli.

der især gjorde Kirken vigtig for Danmarks Konsthistorie, var, at mange adelige Familier der havde deres Begravelser. Selve Graabrødrenes Kloster var tilligemed Sortebrødre-kloster o. a. M. givet til Odense Hospital; derfor blev Kirkens Vedligeholdelse Hospitalet paalagt; men da Hospitalet fandt denne Pligt for trykkende; da man til en Hovedreparation ikke kunde afse et Par tusind Rigsdaler, og da den fugtige Luft i Kirken var „højst skadelig for en Forsamling“: saa besluttede det gamle danske Cancelli Kirkens Nedbrydelse; denne Nedbrydelse foretoges da 1805; men Ulejligheden ved at nedbryde den var større end Ulejligheden ved at lade den staa; derfor blev kun Taarnet med dets af Kristian den Fjerde opsatte Spir nedbrudt; forøvrigt lod man sig foreløbigt nøje med at opbryde og nedbryde, hvad der kunde brydes op eller ned, som Kirkegulvet, de Kongelige Begravelser, Monumenter o. s. v. Benene af alle de Kongelige Lig bleve sammenlagte i en Blykiste med paamalede Navne, og tilligemed Mindetavlen over Prinds Frands henflyttede til St. Knuds, hvor de først da Kristian den Ottende var bleven Gouverneur i Fyen bleve anstændigt bisatte 1817. Den Vandalisme, med hvilken den saakaldte Oplysnings Aarhundrede aabnede sine Triumpher hos os, viste sig ikke blot i den brutale Tankegang, der, som Middel mod den fugtige Kirluft, heller anbefaler Kirkens Nedbrydelse end Vinduernes Aabning, og som, istedetfor at vedligeholde et af Landets prægstigste Konstminder, heller vælger (forat spare et Par tusinde Rigsdaler) at nedbryde det; men den viste sig i den skaanselløseste Ödelæggelse; saa uanstændigt og uværdigt, som man behandlede de Kongelige Lig, saa forargeligt lod man nu Kirkens sørgelige Rester opfylde af Sengesteder og andet Skramleri; man ödelagde hensynslöst Monumenterne, f. Ex. Frisernes; Prædike-

stolen*) og Stolestaderne blev ophuggede, Ligstene af største historisk og kunstnerisk Værd blev kløvede til Trappestene; det kostbare Crucifix, den slebne Sten deri, Relikvierne forsvandt aldeles. Hvor den raa Vandalisme saaledes træder Pieteten under Födder, er det kun for Lidet at regne, at Murstenene fra Kongegravene blev brugte til Gjærde om et Möddingsted, og man maa kun forundre sig over, at Forslaget om, at gjøre Kirkeruinen til et Tugthus, ikke blev taget til Følge. Vor Altertavle, et Kunstværk, der ligefrem er ubetaleligt, og søger sin Mage trindt om i Europa, et Kunstværk, hvis Forgyldning alene**) er af flere tusinde Rigsdalers Værdi, blev solgt ved Auctionen for — 215 Rd. 1 Mk. 4 Sk. Frue Kirke købte den, og mange saadanne Köb har denne Verdens Sol ikke set Mage til. Det hele grandiose Ödelæggelsesværk betegner Toppunktet af det Barbari, den Mangel paa Agtelse for Fædrelandet, dets Konst, dets Historie og dets Minder, der omsider har gjort det minderige Danmark til det konstfattigste Land, saa konstfattigt, at Danmarks Konsthistorie ikke mere kan skrives, idetmindste ikke tilbørligt; men hvad der kan undskylde Reformationens - Aarhundredets sørgelige Billedstormeri, kan ikke undskylde de senere Aarhundreder, da Pengegridskhed og Karrighed forenede sig med Ringeagt for Konst og Historie om at ödelægge hvad Reformationens ophidsede

*) Dennes Rester befinde sig nu i Frørup Kirke ved Nyborg.

**) Hvor tyk imidlertid denne Forgyldning end den Dag idag er, saa er den dog langt fra at være „overalt af en Dukats Tykkelse” (Müllerts S. 9. Hofm. Fund. 5, 146) og Jöden, der efter Sagnet skal have tilbudt at besörge den hele Altertavle opforyldt af ny, uden anden Betaling end den Afskrabning, der maatte blive tilovers, vilde dog sikkert — (forudsat at han ikke vilde have forfalsket Guldet formeget) — næppe have faaet en altfor rigelig Betaling ved Levningerne.

religiøse Iver havde levnet, og som her i Odense under Bispestavens Beskyttelse ødelagde Graabrødre Kirke med dens Minder; Biskoppens Navn var Hansen. Kunne vi end ikke være enige med ham i nogen anden Sætning i hans famøse Brev til Nyerup*), — i denne ene Sætning maa man give ham Ret: „Omstændighederne i mit Liv have ikke villet indvie mig til Dyrker i disse Helligdomme.”**)

Altertavlen tilhørte saaledes Frue Kirke. For at faa den bragt ud af Graabrødre, maatte man bryde en Del af Muren ned, da den ikke kunde gaa ud gennem et Vindue; og det Samme maatte man saa gjøre, for at bringe den ind i Frue Kirke, idet Muren under et Vindue i Koret blev nedbrudt. Altertavlen staar paa en Sand-

---

*) Dat. 6te Juni 1806, indrykket i „Dagen”; findes ogsaa i Mummies „St. Knuds Kirke i Odense” S. 199. — Folkets oprørte Følelse, vi kunne vel sige Folkets Forargelse over denne Forgribelse paa et af dets kæreste Gudshuse har skaffet sig Form i de Folkesagn her i Odense, at fra den Tid Kirken nedbrødes, hentæredes Biskoppen, og efter sin Død gaar han endnu igen paa den tomme Kirkeplads. Ligeledes fortælles, at hvergang man om Dagen fik Altertavlen ned fra Altaret paa Gulvet, blev den igen om Natten opsat, saa man næste Morgen maatte begynde forfra; naar i Kristendommens Fortid Troidene nedbrøde om Natten, hvad man til Guds Ære byggede om Dagen, saa skete her det Modsatte: hvad der nedbrødes om Dagen, opførte igen Englene om Natten.

***) Angaaende Ødelæggelsen af Graabrødre Kirke se Müllertz a. St. S. 7—9 med Anm. Saa opfyldt af Harm var Dr. M., at han aftrykker Inscriptionen hos Pontoppidan og Worm (Marm. Dan. II, 132 og Mon. danica I, 309):

„Kirker skulle blive til Fangetaarn,
 og Skalke skulle trives,
 og Ædlinge fordrives,
 og danske Mænd ugæve
 skulle fange tyske Sæder;
 Herremænd skulle blive til Købmænd,
 og Præster til Bønder,
 og Bønder til Vidunder.”

sten, 5 Alen lang, 3 Alen bred, og omtrent 8 Tommer tyk. Denne Sten udgjorde Altarbordet over Graabrødrenes Højaltar, og er nu Altarbordet i Frue Kirke. Altartavlen selv bestaar af 4 Dele: Foden, begge Fløjene og Midtertavlen; dens Højde er omtrent 8 Alen, dens Brede, naar den er lukket, 5 Alen. Fløjenes Bagside har efter al Rimelighed oprindelig havt Malerier paa Kridt- og Limgrund, forestillende Helgener; disse ere imidlertid blevne ødelagte af den fugtige Kirkeluft, medens den tilbørlige Omsorg unddroges Graabrødre Kirke. Der blev derfor senere malet nogle slette Billeder af Livet i Paradis, hvilket Alt nu dog er overstrøget.

Paa Foden (Prædellen) ere de forskellige Personer af den Kongelige Familie fremstillede knælende til begge Sider af den gjenopstandne Frelser. Nærmest paa Frelserens højre Side knæler Kong Hans, skægløs, med sit Udtryk af Aabenhed og Retsind i Ansigtet; lige over for ham, paa Frelserens venstre Side Dronning Kristine med Matrone-sløret; bag Kong Hans knæler Kristian den Anden, stærkt skægget, med et Udtryk af Bestemthed og Mod; lige over for ham, bag Dronning Kristine knæler Kristian den Andens Hustru, Dronning Elisabeth, i hvis Ansigt den for hendes Familie karakteristiske tykke, svulmende Underlæbe er stærkt kendelig. Bag Kristian den Anden knæler hans yngre Broder, Prinds Frands, og lige over for ham, bag hans Dronning, Elisabeth, hans Søster, Prindsesse Elisabeth. Endelig ses bag Prinds Frands endnu Kristian den Andens Søn, Prinds Johannes. Da saaledes hele Kristian den Andens Familie er fremstillet, kan Altertavlen ikke være bleven færdig før Prinds Johannes's Fødsel, d. e. 1519; og da han ikke er fremstillet som Svøbelsebarn, hvad man ellers hyppigt finder, er Altertavlen næppe bleven færdig før 1520 eller 21, altsaa i samme Aar som dens slesvigske Sidestykke af Hans Brüggemann. Hvor-

naar den er begyndt, er uvist; men, som ovenfor er viist, har det Rimelighed, at den alt er begyndt först i Aarhundredet, men at saa andre Altertavler og kirkeligt Billedhuggerarbeide, har afbrudt Værket i kortere eller længere Tid. At der er lagt an paa Portraitlighed i Billederne af de Kongelige Personer er umiskendeligt, især i Kong Hans's, Kristian den Andens og Dronning Isabellas Billeder. Men bedrøveligt er det, at en aldeles uvidende Haand har oversmurt alle Figurer paa Altartavlen med falske Farver, hvorved Ansigternes Lineamenter ofte ere jævned med Farve, og Ansigtets Udtryk bleven forfalsket. Saaledes ser Kristian den Anden meget echaufferet ud, og har faaet stirrende Öjne; Dronning Elisabeths Underlæbe er ved den paamalede röde Læbe gjort meget smallere, saa at nu den hele Læbes Fylde ser ud som en Svulst, som en Hævelse, der skyldes Billedskærers Uduelighed.

Vi mærke endnu om Fremstillingen paa Fodstykket, at Frelseren er staaende, og fremviser Lidelsens Mærker, navnlig for Dronningen, som om han vilde sige: for Dig har jeg lidt. Han staar da midt iblandt den Kongelige Families Medlemmer, og skönt i formindsket Störrelse ligner især Ansigtet det större, paa Midttertavlen hængende Billed af Frelseren; Kunstneren har altsaa fremstillet Frelseren, der ovenover er fremstillet som Verdenshistoriens Midtpunkt, som nedstegen til Kongefamilien.

För vi imidlertid gaa til Hovedfremstillingen, ville vi betragte Sidefløjene; de have opad hver 2 Columner af Billeder, i hver Columne 4; der er altsaa paa hver Fløj 8 Billeder; disse fremstille i historisk Orden Kristi Lidelseshistorie; den förste er det överste Billed tilvenstre paa den venstre Fløj, Nr. 2 er da Billedet ved Siden af, men Nr. 3 og 4 ere de överste paa höjre Fløj; vi maa saaledes læse tvrsøver, som om begge Flöiene stode tæt ved hinandens Side; begge Flöje i denne deres Sammen-

hörighed fremstiller en Beretning om Lidelseshistorien, udtrykt i 4 Linier med Hieroglypher. Fremstillingen begynder med Nadverbordet, omkring hvilket Disciplene sidde i Baggrunden af Relieffet; Jesus har reist sig og ses i Forgrunden at tvætte Peders Födder. Vi ville her ved strax bemærke, at ligesom her Konstneren har vidst at finde og fremhæve et enkelt Punkt, der giver den utallige Gange fremstillede Scene en ny Interesse, saaledes ville vi næsten uafbrudt se lignende Beviser paa Mester Klaus Bergs Originalitet og Selvstændighed i Opfatning og Fremstilling. I Nr. 2 er Scenen i Gethsemane Have; i Forgrunden tilhøjre ses de 3 sovende Disciple, i Midten af Billedet den bedende Frelser, tilhøjre kommer Vagten; En kryber i Baggrunden over Muren, — et Moment, hvis Betydning næppe med Sikkerhed vil kunne fastsættes, om man end kan gisne Forskelligt derom. Dernæst følger paa Fløjen tilhøjre selve Paagribelsen; medens i Forgrunden Nogle af Vagten ere faldne til Jorden, gribes Frelseren i Baggrunden; Peder, der ser, at Vagten virkelig lægger Haand paa Herren, har grebet Malchus, der ligger paa Ryggen blandt dem, der ere faldne til Jorden, om det ene Ben, medens han afhugger hans Öre. I Mellemgrunden ser man dernæst En af Vagten trække Jesus hæftigt i Haaret, en Anden slider i hans Kappe, hvorved Frelserens Sagtmodighed er stærkt fremtrædende ikke blot i Stillingen men endog i Minerne. I Basrelieffet ved Siden af dette ses dernæst Jesus i Forhör for Ypperstepræsten; Frelserens Hænder ere bundne; man ser Svenden give ham et Slag paa Öret, og man maa saaledes tænke sig det Öjeblik, da han siger: „svarer Du saaledes den Ypperstepræst”. I næste Linie fremstiller Billedet længst tilvenstre (Nr. 5) Jesus, der slaas og forhaanes af Stridsmændene; han har tilbundne Öjne, og det fremstillede Öjeblik er da det, hvori Stridsmanden, der

slaar ham, siger: „spaa os, Kriste! Hvo var det, Dig slog”. Naar En i Forgrunden her fremstilles som falden til Jorden, da falder det noget vanskeligt at tænke sig, at Dette skulde være sket, som ved Paagribelsen i Gethsemane, af Overvældelse af Jesu guddommelige Højhed; snarere maa man tænke sig ham overvældet af Medlidenhed. Nr. 6 fremstiller Hudstrygningen; det er den Pinsel, Pilatus tilføjede ham ifølge den Retsgrundsætning: „jeg finder ingen Skyld hos ham, og derfor vil jeg først lade ham hudstryge, saa lade ham løs”. Scenen er skrækkelig, og Fremstillingen er udført ret *con amore*; 4 Bødler omgive Herren, der er bundet til en Söile i Domhuset; Söilen er blodbestænkt; Herrens Hænder ere bundne; den ene af Bødlerne trækker ham med sin venstre Haand bagover ved Haaret, medens han med Höjren løfter Svöben iveau; fra den modsatte Side bærer en Anden iveau af al sin Kraft; og medens den Tredie, der staaer bag Frelseren, gjør det Samme, ligger den Fjerde paa Knæ i Forgrunden, og snører et Bundt friske Ris. Deres atroce Glæde ved denne Scene dirrer i Spillet af deres svulmende Muskler; Frelserens Stilling udtrykker uhyre Pinsel, men hans Ansigt den fuldkomneste Hengivenhed. I Nr. 7 er han tornekrønet; Staven brydes bogstaveligt over ham, idet to Bødler holde med deres ene Haand i hver sin Ende af en Stav, de knække over hans Skuldre, medens de med den anden bære iveau med Svöber, og saaledes maa tænkes vekselsvis at slaa til. Foran Herren staa to af Spotterne; disse fremstilles i disse Billeder — (ligesom ofte i hin Tids lignende Værker) — med Ansigter, som ere fortrukne til Grimacer, eller de lægge en Finger, navnlig Tømmelfingeren, ind i deres Mund eller paa lignende Maade. Atter her er En falden til Jorden; og her falder det lettere at tænke sig Medlidenheden overvælde en Tilskuer. Nr. 8 fremstiller det Öjeblik, da Pilatus fører

Jesus ud, og fremstiller ham for Folket med de Ord: „se hvilket Menneske!” Tilskuerne dele sig i to Partier; medens Gruppen tilvenstre i Mellegrundten udtrykker den yderste Grad af Fanatisme, saa man næsten kan høre dem raabe: „korsfæst, korsfæst”, saa udtrykker Gruppen i Forgrundten, hvoriblandt to godmodige Landmænd, en Kone og to Börn, Medlidened baade i Stilling og Ansigtstræk. I Nr. 9 ser man Pilatus vadske sine Hænder; Jesus er lige ved at segne til Jorden, men to Soldater gribe ham, for at forhindre det, i Kappen, den Ene tillige i Haaret. I Nr. 10 ser man Gangen til Golgatha; Toget er just kommen udenfor Jerusalems Port; her er Jesus segnet til Jorden; Korset ligger bag ham; to af Soldaterne søge at reise ham; den Ene trækker ham ivejret ved Kappen, den Anden ved Haaret, idet han løfter Svöben med den anden Haand, for ved Slag at bringe den Segnede til ny Anstrængelse. Tilvenstre staar dog en Kvinde, der med kærlig Haand imidlertid har astörret hans Pande; det er Veronica, der ifölge Sagnet astörrede den segnede Frelseres Sved, og da hun saa tog Törklædet bort fra hans Ansigt, stod til Belønning Frelserens Billed derpaa. Her holder hun Törklædet i de to Hjørner, og man ser Kristus-hovedet derpaa en face. I Baggrundten seer man Hövidsmanden tilhest, og blandt Folket en Spotter, med Fingeren i Munden og sort Læderrem om Livet; Klaus Berg har her grebet Leiligheden til at tilföje Dominikanermunkene, der altid laa i Splid med Franciscanerne, en meget fölelig Krænkelse; men det vidner unegtelig om hans overordentlig livlige Opfattelse af Livet og Historien; hvad han tog Del i, deltog han i med hele sin Fölelse. Naar vi hidtil især have maattet beundre den livlige Opfatning og den dybe Fölelse i Udförelsen, saa möder os i det 11te Relief en Fremstilling af Korsfætelsen, som især overrasker ved sin Nyhed. Korset ligger paa Jorden og

Jesus er udstrakt derpaa; Födderne ere alt fastnaglede; en Soldat er netop ifærd med at drive Naglen gennem højre Haand, medens den venstre endnu er fri; en anden Soldat trækker Herrens Hoved tilbage ved Haaret, for at holde ham Eddikeskaalen for Munden; Maria ses segnende i Baggrunden. Konsteren har altsaa tænkt sig Korsfæstelsen sket, förend Korset blev opreist, hvorved han har vundet Plads til lutter nye og livlige Stillinger. Mariegruppen i Baggrunden, skönt fremstillet som sædvanligt, sættes her ved i et nyt Forhold til Hovedscenen, idet Marie ikke segner, efterat Jesus hænger paa Korset, men derimod da hun ser, at det virkelig bliver Alvor med det Skrækelige, hvad der vistnok röber et dybt og skarpt psykologisk Blik hos Konstneren. Atter i Nr. 12 müder os en ny Fremstilling. Det er Gravlæggelsen; Nedtagelsen af Korset er altsaa forbigaaet; Scenen er i Gravhulen, hvor Legemet indsvöbes af de tre Marier, Josef af Arimathia og Nikodem. Gaa vi nu herfra videre, da stiger vor Overraskelse ved at opdage, at Konstneren fölger vor Trosbekendelse og de hellige Skrifter, idet han fremstiller vor Herre som Den, der nedfor til Helved, og sprængte dets Porte (Nr. 13). Porten er löftet af sine Hængsler, og Frelseren træder den under Fod; Herren har havt en Hammer i Haanden, men den, ligesom næsten Alt, hvad Figurerne have havt i Hænderne, er til stor Skade for det Heles Forstaaelse, sönderbrudt og forkommet. Tilhöjre repræsenterer et Par sorte Djæвле, Helvedes egentlige Befolkning, medens tilvenstre De, der efter Apostlens Ord vare i Forvaring, komme Frihedens Fyrste inöde. Nr. 14 fremstiller Opstandelsen; Vagten er faldet til Jorden; medens saaledes dette Basrelief er det förste af alle disse Billeder, som holder sig til den sædvanlige Fremstilling, har det et nyt Motiv i Frelserens Ligklæde, der ypperligt er benyttet som storartet Gevandt. Ogsaa

Nr. 15, der fremstiller Himmelfarten, holder sig til det Almindelige, idet alene Apostelgruppen omgiver Bjerget, fra hvilket Herren opfarer. Endelig viser Nr. 16 en Scene, som jeg ikke drister mig til at sige noget Afgjørende om. Man ser en Kvinde siddende, rimeligvis i Templet; de 12 Mandspersoner, som omringe hende, kunne kun være Apostelkredsen; hun læser af en Bog paa hendes Skød og Apostlene, af hvilke især En bag ved, udtrykker Forbauselse og Glæde, kige, eller bestræbe sig for at kige, i Bogen. Da denne Scene følger efter Himmelfarten, formoder jeg, at den er at opfatte som en Fremstilling af Ap. G. 1, 14 eller maaske endnu snarere 2, 1, hvor det berettes, at Apostlene efter Herrens Himmelfart samledes blandt Andre med Jesu Moder, og holdt endrægteligen ved i Bøn og Paakaldelse, og at dette var Tilfældet paa Pintse-dagen, just da Pintse-Underet pludseligen kom over dem. Kvinden maatte da være at opfatte som Jomfru Marie, der forelæser og udlægger Profeternes Udsagn om den videre Udvikling af Guds Rige og om Herrens Atterkomst, og istedet for da at fremstille selve Pintseunderet saa barokt, som dette ialmindelighed ses, har Mesteren med ægte kunstnerisk Sands holdt sig til det Fremstillelige, antydet, hvad der skulde komme, idet han lod sig nøje med at fremstille den Scene, der gik ligeforud for Aandens Udgydelse, en Begivenhed, han jo ogsaa maatte fortvivle over at skulle udskære i en Egeblok.

Vi ere nu færdige med Flöjdörens 16 massive Egeblokke, og jeg haaber, at vi Alle have faaet Ærbødighed for Mesterens geniale Aand, for hans ægte kunstneriske Blik, hans livlige Opfatning, hans dybe Følelse for den Genstand, han fremstiller. Ere blandt en saadan Masse af Figurer naturligvis ikke alle lige vel lykkede, saa maa dog Hovedpersonerne i Regelen betegnes som ypperlige, ofte ligefrem som mesterlige. Pladsen er overalt vel

benyttet, og naar man tager i Betragtning det stridige Materiale, hvori der er arbeidet, er det beundringsværdigt med hvilken Dygtighed de største Vanskeligheder ere overvundne, hvorledes Relieffet er holdt, hvorledes alt det, der skulde underordnes, er underordnet, hvorledes de perspectiviske Hensyn ere blevne fyldestgjorte o. s. v. At han har været gennemtrængt af sin Tid, at hans Tids Kunst er kjendelig i hans Arbeid ogsaa med sine Mangler, er en Selvfølge.

Der staaer tilbage at omtale Midttertavlen med sine fritstaaende, i Grupper ordnede Figurer. Dette Parti af Altertavlen er naturligvis Hovedpartiet, og vi kunne forud vente af Mesterens Genialitet, at han ikke hyder os nogen dagligdags, forslidt Fremstilling. Men det maa tilstaaes, at dette Parti af Værket ogsaa er det vanskeligste at forklare, ja nu, da de fleste Figurer have mistet deres Attributer, ville mange af dem ikke mere kunne bestemmes, om man end vil kunne opstille Formodninger derom.

Med Hensyn til Anordningen af den myldrende Mængde af Figurer, som her træder vort Blik imøde, bemærker man strax, at Pladsen er delt i 4 horizontale Rader Figurer, og disse Rækker igjen paalangs ved en gylden Stang, der fra nedent opad bliver tyndere og tyndere, og næsten ligner et Træ; se vi nærmere til, da ses det, at de 4 Figur-Rækker ere adskilte ved Grene, der horizontalt skyde ud fra Hovedstammen; Grenene og Stammen ere omsnoede af zirligt Lövværk; disse Grene, denne Træstamme bærer alle Figurerne, og medens Stammen forneden synes at voxe frem bag det lille Jesusbarn, saa ses midt i Pladen det prægtige Billed af den Korsfæstede hæftet ikke til et Kors men til Træets Stamme, og over det Hele ses Treenigheden. Og hvilket Træ monne det da være, der har Kristus som Barn ved Roden

bærer ham som korsfæstet midt paa Stammen medens alle Slægter, som dets Grene bære, ile hen mod den Korsfæstede, og Treenigheden troner over Kronen? Det er kun eet Træ, vi her kunne tænke paa, Livets Træ, saaledes som det strækker sine mægtige lövrige Grene gennem Verdenshistorien. Og naar vi maa overraskes ved dette dybe og dejlige Blik af Mester Klaus Berg, saa lad os dog ikke glemme at bemærke, hvor sindrigt han som god Katholik har antydnet, at dette sande Livstræ dog igrunden falder sammen med den hellige romerske Kirke: Livets Træ danner netop med sin Stamme og de tre Par horizontalt udskydende Grene det tredobbelte Pavekors.*)

Det vil ses, at den nederste Række bestaaer af lutter kvindelige, fritstaaende Figurer i Forgrunden, medens en bag disse fortløbende Figurrække, der er holdt underordnet, ogsaa har adskillige Mandfolk. Fatte vi dernæst de to fölgende Rækker i Öje, som ved Kristusfiguren i Midten halveres, da se vi, at alle Figurer vende sig mod Kristus, de fleste i livlig fremskridende Bevægelse fra hver sin Side; Figurerne i den överste af disse to Rækker ere derhos mindre end de i den nederste. Alle Rækkerne ere fremstillede omgivne foroven og fornedet af Englebörn og Skyer, og hver Række bevogtes og afsluttes tilhöire og tilvenstre ved en Engel i hel Figur, som oftest en af Overenglene. Det vil nu forud være rimeligt, at de to midterste Rækker billedligt fremstille Guds Riges Udvikling herpaa Jorden, medens den överste og nederste Række ligesom viser dettes Udspring fra og Opvoxen til Himlen.

J den nederste Række ses nu Hovedgruppen i Midten: en Matrone rækker et lille Barn frem mod en kronet

*) Altsaa denne Figur

kvindelig Figur i Gyldenstykkets Kjortel; Slæbet bag hende holdes af en Terne; selv holder hun med den ene Haand Barnets Haand, med den anden Barnets Fod, medens det dog i siddende Stilling hviler paa den Gamles Haand. Det er en livlig Fremstilling af den gyngende Bevægelse op og ned, ved hvilken en glad Moder saa ofte bringer sit Barn til at smile, naar Ammen rækker Barnet hen imod hende. Imidlertid staar en yngre, ligeledes kronet Kvinde tilhøjre med et Barnesvøb over Armen, og ser til. Hvad nu denne Gruppe betyder, ville vi ledes til, naar vi bemærke, at de tilhøjre og venstre ved disse Figurer staaende Kvinder alle vende sig imod dem med Hilsen og med Glæde. Jeg siger med Hilsen; thi to af dem har med Majuskel sin Hilsen skrevet paa Bræmmen af deres Guldsmors Kjortel; den ene: „Ave Maria”, den anden: „Maria ave; regina coelo [rum]”. Vi maa altsaa i den hele Scene se en Mariadyrkelse; og dette stadfæstes, naar vi bemærke, at den ene af Figurerne holder en Messebog*) i Haanden, den anden en Kalk, den tredje Fodstykket af Noget, der sikkert har været en Monstrans, den Fjerde et Røgelsegemme, kort alle den katolske Gudstjenestes Attributer. Barnet i Hovedgruppen kan da kun være Jesusbarnet, og Dronningen med Slæb Himmel-dronningen; om man ved de andre Figurer skal tænke paa bestemte Personer, som Helgeninder, veed jeg ikke; men urimeligt er det ikke. Bag denne Række af Hovedfigurer er en anden af underordnede, ren menneskelige Personer, hvem det synes at forundes at kige ind i den himmelske Gudstjeneste; det er troligt, at Kunstneren kan have villet gjøre sine kongelige Beskyttere en Compliment, ved her

---

*) Den er for lille til at kunne være Biblen, og hvorledes skulde desuden en god Katholik, som Mester Klaus, kunne give Bibelen i Haand paa nogen af sine Figurer!

at afbilde dem; idetmindste synes man at genkende*) Dronning Kristine, begge Elisabetherne og Kong Hans; men paa den anden Side tør det ikke overses, hvor usikker enhver saadan Sammenligning bliver ved den senere saa ubehændigt paasmurte Fårve. Ved højre Side afslutter en Engel med Paaskrift „Gabaral” (Gabriel) Rækken. Bag Hovedgruppen i denne Række stiger Livets Træ ivejret, som det der suger sin Næring just deraf, at Guds Søn blev et Menneskebarn ved Födsel af Jomfru Marie.

Er saaledes Jesusbarnets Födsel ved Jomfru Maria Kærnepunktet i nederste Række, saa er den Korsfæstede det i de to næste, der fremstille den fortlöbende historiske Udvikling af Guds Rige herpaa Jorden, og saaledes udgjøre et Afsnit for sig selv af disse billedlige Fremstillinger. Og hertil knytter sig saa som afsluttende det tredie (överste) Afsnit, der fremstiller den Korsfæstede i sin Herlighed i Himlen.

Af det midterste Afsnits 2 Rækker ville vi begynde med den överste, (altsaa tredie Række fra nedent). Tilvenstre af den Korsfæstede se vi der det gamle Testament fremstillet i Abraham (?), David, Elias, Moses med Lovens Tavler, kendelig ogsaa ved Styrkens Symboler (Hornene), og Johannes den Döber i tilbagelænet Stilling, pegende paa Lammet ved hans Födder. Til Højre af Kristus repræsenteres det ny Testament ved de 12 Apostler og Evangelisternes Emblemer. En Del af Apostlernes Attribute ere desværre forsvundne; det vilde ellers have været interessant at se, hvorvidt de stemmede overens med Peter Vischers Statuetter af Apostlene paa Sebaldusmonumentet i Nürnberg; vi maa nu lade os nøje med at bemærke Öxen i Mathæus's Haand nærmest den Korsfæstede;

*) Efter Biskop Engelstof's Bemærkning.

Öxen er skjult bag Frelserens Ryg; Nöglen betegner tilstrækkelig Peder; Kalken Johannes; de Övriges Attributer ere borte, paa et enkelt Brudstykke nær. Bag disse ses en gammel Kvinde, formodentlig her, ligesom i sidste Relief paa Sidefløjene, Marie. Dernæst ses Evangelisternes Emblemer: Mathæus's Engel. Markus's Löve, Lukas's Oxe; Johannes's Emblem, Örn, har jeg derimod ikke kunnet finde. Den gammeltestamentlige og apostoliske Tid, som hermed er fremstillet, afsluttes med en Engel ved hver Ende; men disse ere ikke nærmere betegnede. Derefter følger nu, i 2den Række franeden, den katholske Kirkes Udvikling. Nærmest Frelseren tilvenstre ses i hensynkende, exstatisk Stilling en Munk, hvis Kutte, med Rebet om Livet, og hvis hele Stilling ikke lader mindste Tvivl om, at det er Dronning Kristines Skytshelgen, Franciscus af Assisi. Man har mange mer eller mindre lignende Fremstillinger af ham; han løfter Hænderne i Vejret, med Haandfladerne vendte imod den Korsfæstede, hvorved antydes hin Exstase, i hvilken han saa Frelseren paa Seraphvinger svæve ned til sig, da saa i Visionens Intensitet Mærkerne af Jesu Naglegab og Sidesting afstrykkedes paa ham. Da der umiddelbart bag ham staar en Pave, kan jeg ikke her tænke paa andre, end den, just med Franciscus samtidig, ved sin Kraft saa gennemgribende Innocens d. 3die, som A. 1200 bifaldt og tillod Franciscanerordenen. Bag ham staar nu en hovedløs Mand, der i sine Hænder holder sit Hoved med Bispehue paa; han kan altsaa næppe være nogen Anden end Dionysius, der efter sin Halshuggelse løb et Stykke Vei. Saa kommer en Neger, i en mod Frelseren stærkt fremilende Stilling. Derpaa ses en hel Gruppe, som jeg vil betegne ved at kalde den Poenitenternes Gruppe: en Mand med Barret paa Hovedet og Ridderkappe over Skuldrene gaar med sorgfuldt Ansigt bort fra Korset, ham

følger en Matrone, ogsaa med Kummer udtrykt i sit Ansigt, hun bærer en Sten, som en Møllesten; en Engel, der staar mellem begge synes at ville drage ham tilbage; bag disse ses endnu to, som det synes, grædende Figurer. Om Stenen, Kvinden bærer, skal betyde en Møllesten, og den hele Gruppe da skulde være en allegorisk Fremstilling af det verdslige Sind, der giver Guds Børn Forargelse, og følges af den straffende Samvittighed, medens dog Haabets Engel vil holde den Fortvivlede tilbage, skal jeg ikke turde sige; men det er mig ikke sandsynligt, at en slig allegorisk Moral skulde være indbragt i den ren historiske Billedrække. Langt heller foretrækker jeg, indtil Videre at tro, at en Mand, der maatte være mere inde i Legenderne og i Historien end jeg, vil kunne fortolke denne højst interessante Gruppe*). Hvad Negerfyrsten betyder, veed jeg heller ikke, hvis han ikke har Hensyn til Missionen; han staar som Skilsmisse mellem de Poeniterendes Gruppe og Gruppen nærmest Frelseren. Tilhøjre i denne Række ses ligeoverfor Franciscus nærmest Frelseren en Pave; han maa da rimeligst være Honorius d. 3die, som A. 1223 stadfæstede Franciscanerordenen. Bag ham ses

---

*) Biskop Engelstoft, hvis skarpe Blik jeg skylder Oplysningen af adskillige af Enkelthederne i Fremstillingen af "Marie-
dyrkelsen", gisner, at Poenitentgruppen, Negeren og Franciscus's
Extase skal i Gradation fremstille: det fra Kristus bortvendte
Sind, den verdslige LigeGYldighed og den kristelige Tilbedelse; den
til Poenitentgruppen svarende Figur i højre Side af Rækken vilde
da svare godt hertil, og udtrykke den letsindige Farenhen til Kri-
stus. Dog bestyrkes ikke denne Anskuelse ved det bestemte Udtryk
af Graad og Bedrøvelse i Poenitenternes, og modsat Udtrykket af
Tilbedelse og glad Henilen i Modbilledets Ansigt og Stillinger;
heller ikke de to Munke synes herved tilstrækkeligt forklarede.
Overhovedet forekommer det mig, at der her vanskeligt vil kunne
tænkes paa en Allegori, da Rækken aldeles bestemt skal frem-
stille den romerske Kirkes historiske Udvikling.

en Konge med Kronen paa sit Hoved og Modellen til en Kirke i Haanden. Det tør da antages som vist, at denne Figur skal betyde Erik Glipping, Graabrödrekirkens Opbygger. Men naar vi nu saaledes atter paa denne Side af Frelseren have temmelig Sandsynlighed for den Del af Gruppen nærmest Jesus, saa maa vi desværre sige, at den Gruppe, som slutter Rækken henimod højre Side, og som svarer til de Poeniterendes Gruppe paa venstre Side, er ligesaa uforklarlig som denne sidstnævnte. Vi se næmlig efter de nævnte historiske Personer, först to Munke af Franciscanerordenen, der nærmest synes at kunne svare til den gamle Kvinde i de Poeniterendes Gruppe, og dernæst En, der vil ile hen til den Korsfæstede, men holdes tilbage af en Engel, og dette Motiv er jo ligefrem modsat de Poeniterendes Gruppe. Den hele Række afsluttes, ligesom de forrige af en Engel ved hver Ende. Som Bipersoner bemærkes i Baggrunden en Række Figurer, hvoriblandt nogle Bisper og Kardinaler, som næppe lade sig bestemme.

Der staar tilbage at omtale det överste Hovedafsnit af Fremstillingen.

Dette ses at bestaa af 3 særskilte Grupper. Af disse bæres den midterste, som i alle Maader er Hovedgruppen, af en yndig Krands af Engle, barnlig tænkt og dejligt tegnet. Den fremstiller, som jeg för bemærkede, Treenheden. Men efter hvad jeg bemærkede ved det sidste Basrelief af Sidefløjene, vil man vel næppe her vente, at Mesteren skulde have skaaret den Helligaand ud i Træ. Han maatte baade efter sit kunstneriske Syn paa Sagen og som ivrig Katholik holde sig til en ingenlunde saa sjældnen Fremstilling, der i den romerske Kirke træder istedetfor Treenheden, næmlig Jomfru Maries Kroning til Himmeldronning: den hellige Jomfru knæler mellem Gud Fader og Gud Sön, som paasætte hende Kronen.

Saa let denne midterste Gruppe nu er udtydet, saa vanskelige ere de to Fremstillinger tilvenstre og tilhøjre; og betydeligt forøges Usikkerheden derved, at man ikke kan komme højt nok op til at undersøge Enkelthederne. Tilvenstre ser man imidlertid Korset, der af to Franciscanermunke reises ivejret, medens en lille Gruppe af Figurer, svævende i Luften tilhøjre, lovsynges; den ene slaar dertil Citharen; i Billedet tilhøjre af Mariæ Kroning ses tilsvarende en blodpletet Søjle, der opløftes af To, af hvilke den ene er en Engel; ogsaa her ses en lille lovsyngende og citherspillende Gruppe. At Søjlen er blodpletet, har jeg overbevist mig om derved, at Pletterne have oprindelig Malning istedetfor Forgyltning. Denne Søjles Construction er fremdeles den selvsamme, som vi saa paa Sidefløjen i det Billed, der forestiller Jesus bundet til en Søjle i Domhuset under Bødlernes Slag. At nu disse to Fremstillinger svare til hinanden, er klart nok; men hvad betyde de saa egentlig? At Korsets Opløftelse skulde betyde dets Opløftelse til Himlen, og at Mesteren skulde saaledes have misforstaaet Betydningen af Festen for det hellige Korsens Opreisning*), kan man ikke tiltro Klaus Berg. Derimod kan jeg vel tiltro ham, at han har villet fremstille et Par af den hellige Franciscus's Visioner eller Drømme, i hvilke Kunstneren har skuet en aandelig Betydning. Og min Hukommelse skulde meget skuffe mig, om ikke hellig Frands under sit Ophold i Palæstina netop saa Korset i en Drøm, medens en syngende Engleskare svævede ved Siden. Hvis saa er, kan en Mand af Klaus Bergs Genialitet let være faldet paa at fremstille den blo-

---

*) Festum exaltationis er ikke at forstaa om Korsets Opløftelse, men om dets Genopreisning, der skete derved, at Keiser Heraclius i Krigen med Chosroes d. 2den tilbageførte til Jerusalem det af Perserne derfra bortrøvede Kors.

dige Søjle fra Domhuset som Pendant til Korset, hin som Symbol paa Frelserens Lidelse, dette paa hans Död, og at vise, hvorledes de oplöftes til Himlen, som Sejrstegn; Grundtanken er da dyb kristelig: ved Frelserens Lidelse og Död bygges „det Jerusalem heroventil, som er Moder til os Alle”. Saa se vi da, hvorledes det sande Jerusalem hvælver sig over det Livsens Træ, der har sin Rod i Guds Søns Födsel, og bærer alle de frelste Slægter, der samle sig om den Korsfæstede, som alle Tidens og Slægters Centrum og Hjærte, — isandhed en Tanke, der er Klaus Bergs Geni værdig! Og Udförelsen svarer til Tanken.

Ved en temmelig flygtig Eftertællen har jeg fundet, at der paa denne uhyre Altertavle, hvis Funklen blænder Öiet, er 293 Figurer. Man tro nu ikke mere, at dette Værk kunde udföres i et Par Aar! nej det er Frugten af et Par Decenniers Flid. Og om man nu skulde mene, at den hele Fremstilling dog er katholsk tænkt, og ikke passer til en Altartavle i et protestantisk Land: saa vilde jeg, med Öjnene lukkede for den ren kristelige Fremstilling paa Flöjene og den dybe, ægte kristelige Grundanskuelse af Hovedfremstillingen, sige, at om og alle de andre Billeder tilhobe vare ærkekatholske, saa er dog Billedet af den döende Frelser i Midten af den mylrende Menneskeslægt saaledes tænkt og udfört, at ingen levende Kristen i Andagtsens Öjeblik kan se dette Billed uden dyb Rörelse.

Og naar vi nu til Slutning maa beklage, at Restaurationen af dette Mesterværk falder dyrere, end at Frue Kirke kan bekoste den, og dog maaske med Hensyn til den massive Forgyldning og Egetræets Fasthed ikke saa dyr, som man forud maatte være tilbøjelig til at tro, saa maa jeg kun bemærke, at Altartavlen, som ethvert andet offentligt historisk Mindesmærke, er ikke blot den Kirkes,

der ejer den, men er i videre Forstand Folkets, er den danske Kirkes Ejendom; og hvis den danske Kirke ikke havde en Formynder i Staten, som vel har udstrakt sin Haand efter Kirken, og efter Kirkens Gods, men hverken vil opbygge nye, ikke engang aldeles nödvendige Kirkehuse for de gamle, dens eget Magtsprog tildels voldelig har nedrevet, endsige da restaurere de faa Mindesmærker, der endnu findes i vore Kirker; hvis den danske Kirke ikke havde en slig Formynder, siger jeg, da vilde den vel lade Altartavlen restaurere. Nu derimod kan det ikke være Kirkens Sag; thi den danske Kirke i sin Helhed ejer Intet mere; men Folkets Sag mener jeg, at det maa være; det danske Folk kan ikke, vil ikke, eller maa i alt Fald ikke faa Lov til at vægre sig for at sammenskyde den fornödne Sum til dette Mindesmærkes Restauration. Jeg vil derfor slutte med det Haab, at dygtigere Penne end min maa saalænge bearbejde Folket for denne Sag, indtil en Kollekt maa lykkes!

Om vore gamle Kirkebøger.

(J. F. Fenger)

3. Tryggelev-Bogen.

En af vore mærkeligste gamle Kirkebøger er vistnok den, som i en Række af Aar har befundet sig i Tryggelev Præstegaard paa Langeland, men nu er i Privatmands Værge. Den blev nemlig solgt paa Præsten F. Brandts Auction og ved et heldigt Tilfælde kjøbt af Provst Plesner i Humble, som har foræret den til sin Søn, Hr. C. Plesner ved Geheimearchivet, der med Omhu har bevaret den og afskrevet alle de Optegnelser, dels paa Latin dels paa Dansk, som en heel Række Præster har nedskrevet i Bogen. Med denne har det følgende Sammenhæng. Det er en Duodez, indbunden i tykt Træbind, betrukket med Læder og forsynet med Spænder og Beslag; indvendig i Træbindet findes Fordyhninger, muligt anbragte til at gemme Smykker i. Næsten Halvparten af Bogen, nemlig S. 1—192 (Pagineringen har jeg tilsat) optages af et juridisk, trykt Skrivt med følgende Titel: „fiores legum aut congeries auctoritatum juris civilis in quo auctoritates ordinantur secundum ordinem alphabeticum allegationibus librorum ex quibus sumuntur”. Af Efterskrivten S. 192 seer man, at Bogen er trykt i Ingolstadt af Jörgen Wyrffel og Marcus Ayrer, i Aaret 1497. Den anden Halvdeel af Bogen fra 193—394 optages af Papirsblade, som for en

stor Deel ere beskrevne af Præster i Tryggelev og Fodslette i det 16de, 17de og 18de Aarhundrede. Disse Optegnelser ere begyndte af Jörgen Hansen, som paa Titelbladet af den trykte Bog giver følgende Oplysning*): „Midt udi denne Bog findes, hvilke bona mensalia til Tryggelev Præstegaard desligeste til Tryggelev Kirke og hvad Stakkarle eller de Arme er tillagt; tegnet af Jörgen Hansen, Præst udi Tryggelev og til Fodslette, sine gode Brødre og Efterkommere tilgode at rette sig efter, efterdi tilforn det Samme var udeladt (utlaett).”

Forinden Herr Jörgen Hansen begynder disse Meddelelser, har han dog leveret nogle historiske Optegnelser paa Latin, deels om almindelige for Kirken vigtige Begivenheder, deels henhørende til Tryggelev Præstehistorie. Den allerførste angaaer dog et andet Sogn paa Langeland og lyder saaledes: „fuit pastor quidam in magleby, qui vocabatur dns johannes knap, occisus fuit innocenter 1520 14 die februarii a duobus nefandis propriis parochianis quod vindicavit deus in posteros eorum et in ipsos”. Om Luthers Död hedder det: “anno salutis nostræ 1546, 18 februarii obiit doctor lutherus, piæ memoriae, fortis propugnator fitlei, qui in extremo anhelitu eructavit dicens: pestis eram vivens moriens tua mors ero papa. Hic fidelissimus exorsus est dei doctrinam 1516”. Om Præsterne i Tryggelev og Fodslette findes S. 194—98 følgende Optegnelser.

Anno a virgineo partu 1507 die vigesimo quarto (Maaneden angives ikke) obiit dns johannes lydiki pastor tryggelevensis qui eam rexit 8 annis. Hujus lydiki successor fuit insignis vir laurentius (Plads aaben) qui ecclesiam tryggelev rexit quibusdem annis pro commi-

---

*) I Almindelighed gjengiver jeg Bogens Ord med den nu brugelige Retskrivning og uden Forkortninger. Kun i tvivlsomme Tilfælde er Meddelelsen bogstavret.

nistro antequam legitimam vocationem accepit pro pastore, qui tandem anno 1516 verus pastor factus est, qui etiam obiit anno 1555, Juleaften. Saavidt om Præsterne i Tryggevlev. Om dem i Fodslette hedder det: „1533 21 die aprilis obiit dns petrus hennicksen in fodslette, qui ibi pastor fuit 21 annis; ætas ejus fuit centenarius. Hujus successor fuit dns laurentius”. Ved denne Optegnelse ere 2 Ting at mærke: der er noget Usandsynligt i, at den hundredaarige Peder Hennicksen, som døde 1533, kun 21 Aar i Forveien skulde være kommen til Fodslette, altsaa i en Alder af 79 Aar, da man sjelden søger Forflyttelse. Bloch har i sit Manuscript bemærket denne Usandsynlighed og siger: “jeg har mere end een Udskrivt, men alle sige det Samme, dog troer jeg ganske vist, at dette 21 Tal er forskrevet. Godt og vel om det ikke skal være 71”. Den anden Mærkelighed er, at Præsten Nr. 2 i Fodslette hedder Herr Lauritz *) ligesom Præsten Nr. 2 i Tryggevlev; man skulde altsaa mene, at i Herr Lauritzes Tid begge Sogne vare blevne forenede; men Jörgen Hansen siger udtrykkeligt, at det skete, da Herr Lauritzes Eftermand, Johannes Kaad, var Præst. Herom har han Følgende: „dns johannes kaad pastor ecclesiæ tryggelevensis, vocatus a rutcopia 1555 in pastorem hujus parisie (sic), cujus tempore annexæ sunt hæ paresiæ tryggevlev et fodslet regiis litteris, qvas mihi georgio johanni (undertiden kalder han sig georgius johannes undertiden georgius johannis, paa Dansk Jörgen Hansen og ikke Jörgen Jensen, som Bloch har) in decessu tradidit cum aliis litteris ut sequitur: 1) Et Kongebrev paa Annexen: 2) 5 Breve paa Sti Mathiæ Bolig i Magleby, de 3 af Pergament, de

---

*) Han kalder rigtignok Jens Lauritzen og hans Formand Jens Pedersen i det blochske Manuscript og andre Optegnelser; men det er Forkortelsen dns, som man har gjort til Jens.

2 paa Papir; 3) 6 Breve, som Fodslet Præstegaard paa-gjælder, de to af Pergament, de 4 af Papir; 4) nok et Pergamentsbrev paa 1 Skeppe Smör i Fodslette; 5) nok et Pergamentsbrev om en Toft til Kirken, et si sunt aliæ litteræ, per me georgium johannem comparatæ sunt in bonum successorum.

Præsente domino episcopo legitime vocationem nactus sum 1563, 14die martii ad has paresias, ubi primâ dominicâ post festum pascatos concionatus sum, quo tempore etiam antecessor meus johannes kaad rutkopensis decessit relinqvens notitiam suis successoribus nullam de bonis mensalibus aut aliis hujus residentie. Qvare decrevimus qvædam pingere de bonis mensalibus hujus curie pastoralis et ecclesie in usum fratrum et successorum nostrorum, quos commendamus semper deo cum omnibus qvæ habent.

Nu følger fra S. 199—218 forskjellige Optegnelser af Jürgen Hansen, Præstens, Kirkens og de Fattiges Indtægter vedkommende. Det latinske Sprog bruges, dog med ugenert Indfletten af Dansken. Første Afdeling har til Overskrift: hæc sequentia bona sunt ad usum pastoris tryggelevensis; derpaa: hæc dentur ecclesie annuatim. Videre: hæc ad pauperum usum annuatim. Fremdeles: ex fodslette hæc annuatim ad mensam pastoris in tryggelev possidentur: ex curia pastoralis in fodslet Byg 7 Örtig, Smör en Otting, Penge $\frac{1}{2}$ Daler, Höns 4. Dog er samme Gaard forskattet [ø: overbebyrdet]. Hvorfor at Hver handle sig som christeligt er; udi Pengene og Gjæssene sic antecessores fecerunt. Ex curia eadem pastoralis annuatim for Viin og Bröd at holde til Kirken bevilget for Kaldsens Ringhed: Smör 1 Otting med al Herlighed uden 1 Pund Byg giver han Kirken. Ex curia ubi habitat nicolaus johannis pro terra qvadam Smör 1 Skjeppe, og vilde han hellere give mig udi min Tid Byg 1 Pund for samme Smör.

Ex domunculo ubi habitat petrus hind, (saa faa han Skam paa sit Skind) labor. Si hoc non placet, dabit Penge 1 Mrc. — Næste Afdeling har til Overskrift: ex fodslette ad edclesiæ usum. Deri forekommer: ex terra parva, qvam habet laurentius olai qvam et conduxit meo tempore ex præfecto . . . koffelös, dabit Byg 6 Skjepper ad pauperum usum. Jeg noterer dette Sidste, fordi her forekommer et Spor til Familien Kaabelös, som omtales i Snöde-Bogen, see ovenfor S. 261. Næste Afdeling har til Overskrift: hæc etiam ad mensam pastoris in tryggelev pertinent, ex magelby: ex curia ormestorp qvando seritur campum australe pro terra qvam ibi habent ex pastore hujus paresiæ Smör 1 Otting. Ex curia ubi habitat godefredus, insignis mendax*), qvam vocant sti mathiæ Bolig: Penge 1 mrc. Næste Afdeling overskrives: porro de decimis et aliis prout pastor jure habebit per totum annum ex omnibus paroechianis: decimas habebit solito more juxta ordinationem regiam ex frugibus tempore messis. Tempore hiemis per festum martini aut nativitatis habebit pastor decimas ut vocant „taau tind” (Hör og Hamp) . . . si aliquis se inobedientem pastori ostendit (om den Skuerdag**)) naar han vares om Aftenen tilforn, dabit unum modium hordei, som Vedtægt er. Tempore paschatos habebit pastor ab omnibus Afbönder og Huusmænd (si placuerit pastori) panem et ova 20. Tempore johannis baptistæ habebit pastor solus dimidiam partem decimarum; solus etiam pastor habebit Föltiende, 4 Skilling for hvert. Minister diaconus habebit ob omni hospi-

*) Bemeldte Gottfred faaer sit Skudsmaal som insignis mendax. Det or i Sjælland ikke ualmindeligt at give utroværdige Folk ligefrem Tilnavnet Løgn. Jeg har kjendt baade Jörgen Løgn og Margrethe Løgn.

***) Denne Bestemmelse Præstens Høstdag betræffende er ikke umærkelig.

tante Huusmand non agrum colente modium unum avenæ; ab colentibus agros duos modios hordei. Similiter ab omni muliere solitaria. Si serio expositulaverit diaconus, laboret cum eo uno die in messe.

Om Præstens Jord m. m. findes følgende Bestemmelser S. 211 f. Dersom en Sogneherre feiler paa Nogen af den Jord, som her ligger til Præstegaarden, da skal Kirkeværgen med andre af de bedste Sognemænd vise Præstegaardsjord ud i alle Marker. Item haver alle Sognepræster, som her i Tryggelev til denne Dag har været bosiddende: da har det været dennem frit, at deres Bud maatte hugge uden Forhindring her udi Österskov paa alle Mands: Elle, Avnbög, Torn, in summa, hvad der groer, uden Oldenskov undertagendes alene. Dertil gav alle Sognemænd deres Samtykke til her i Sognet paa en fri Sognestevne, efterdi at Præstegaardsskov udi Fodslette er saalangt fra hende, saa man ikke saa idelig kan bruge den. — Næste Afdeling har til Overskrift: "Hues Jord her er til denne Præstegaard at bruge 1565". — Følgende Afsnit handler om hvad Jörgen Hansen har udrettet til Præstegaardens Bedste, dels ved at forhøje den Afgift, som svares, dels ved at bygge.

Sidste Afsnit fra hans Haand meddeles fuldstændigt, da det har Interesse med Hensyn til Geistlighedens Beskatning under Frederik den Andens Syvaarskrig med Sverrig. Overskriften er: "Register paa den Kongeskat, jeg har givet i dette svenske Feide, som begyndte 63 og endte 70. Anno 1563 laante jeg Kongen 7 Daler; laante vi Kongen af dette Land 100 Daler. Anno 64 gav jeg 10 Daler; thi hver Præst gav 10 Daler. Anno 65 gav jeg 10 Lispund koffuer [ø: Kobber]. Anno 66 gav vi 1 Daler af hver Pund Korn, vi havde til Indkomst. Anno 67: Havreskat, Brødskat. Anno 68 hver Præst 10 Daler. Anno 69 gav hver 20 Daler. Anno 70 gav

jeg 12 Daler. Anno 71 gav jeg 16 Daler. Summa. Penge 81 Daler, koffuer 10 Lispund, stod mig 13 Daler. — Madskat i samme Feide: Anno 63 gav hver Præst Flesk 3 Sider, Bröd 2 Tönder, Öl 2 Tönder, Oxekjöd $\frac{1}{2}$ Tönde, Smör 1 Fjerdings, Faarekjöd 10 Sider, Gaasekjöd 10 Sider. Anno 66 gav hver Præst Flesk 5 Sider, Faarekjöd 10 Sider, Gjæs 5, Oxekjöd 1 Tönde, Smör 1 Fjerdings. Anno 68 gav hver Præst Flesk 3 Sider, Faarekjöd 10 Sider, Gaasekjöd 10 halve, Oxekjöd $\frac{1}{2}$ Tönde, Smör 1 Fjerdings, summa: Flesk 11 Sider, Faarekroppe 15, Gaasekroppe 15, Oxekjöd $1\frac{1}{2}$ Tönde, Smör 3 Fjerdings, Bröd 2 Tönder, Öl 2 Tönder, Havre.”

2. Hermed ende Jörgen Hansens Optegnelser, og vi gaae nu over til hans Efterfølger, Jens Andersen, som ifølge Blochs Angivelse blev kaldet i Aaret 1572, da Formanden forflyttedes til Rudkjöbing. Fra S. 229 til 237 findes nogle Optegnelser med følgende Overskrift: “En Copi af det Register, som vi efter kongelig Befaling maatte forskikke til Odense over al Fyens Stift om Kirkers, Præsters og Degnes Underholdning Anno 1571”. Denne Copie synes mig hverken at være skreven med Jörgen Hansens eller Jens Andersens, men dog med en Samtidig Haandskrift. Registeret opregner Kirkernes, Præstens og Degnens Indtægter og angiver tildeels de dertil hørende Documenter. Bag i Bogen, fra Side 377 af, findes derimod paa forskjellige Steder Optegnelser, som jeg troer at maatte tillægge Jens Andersen. Saaledes paa den nævnte og følgende Sider:

De 4 Aarsens Tider.

Fire Tider om Aaret jeg kan finde,
 Den förste er Vaaren drages til Minde,
 Paa S. Peders Dag gaaer han an [22de Februar]
 Og ender paa S. Urban, [25de Mai]

Urbanus vil os Sommeren sende,
 S. Symphorians Dag er hans Ende, [22de August]
 Hösten S. Symphorians Dag vi faae
 S. Clemens vil hans Ende staae [23de November]
 Clemens begynder Vinterens Tid,
 S. Peder gjør os hannem qvit.

Om Tamperdage.

Onsdagen efter Paaske vi Tampdage faae
 Onsdagen i Pintsuge ligesaa,
 Onsdagen efter Helligkorses Fest,
 Onsdagen efter Lucia kommer Tamp vist.

Angivelserne efter dette Vers slaae til efter vor nuværende Almanak, med Undtagelse af den i første Linie, da Tamperdag ikke angives til Onsdagen efter Paaske.

Om Advent.

Vor Herres Advent hun os paa gaaer,
 Söndag efter Bambra hun staaer,
 Adventum post *c*a si non cadit in *s*a.

Hvad det danske Vers angaaer, saa bemærkes, at Advent efter vor Almanak ikke kommer Söndagen efter Barbara, men Söndagen iforveien, hvilken Mening dog Ordene ogsaa tilstede. Jeg antager nemlig, at der ved Bambra forstaaes Barbara. Det latinske Vers er ikke ganske tydeligt. Dog antager jeg, at der ved *c*a forstaaes Catharina og ved *s*a Sabina. Meningen er vel, at Advent kommer Söndag efter Catharina (25de November) undtagen naar den falder paa Sabina (5te Dechr.) thi da er der en Söndag imellem. Dette slaaer dog neppe til i alle Tilfælde.

Om Fastelavns- Tid.

Vil Du vide med liden Umag:
 Første Ny efter Kyndelmisse Dag
 Første Mandag derefter kommer,
 Da haver Du Fastelavn med Kuld og Hunger.
 Derfor kan Ingen sige: Nei,
 Hvad heller det er Skudaar eller ei.

Om Snee.

Naar Kulde om Vinteren sig monne sagte,
 En stor Snee maa Du forvagte.
 Men falder Taage med, tro mig,
 Da kommer en Regn, det siger jeg Dig.

Om Regnens Tegn.

Naar Padderne om Morgenen meget skrige,
 En stor Regn forvent visselige.

Om Gjæs.

Om Gjæs og Ænder, vilde og tamme,
 Meget bade og sig tilhobe samle,
 Saadanne Fugle forsamlet ere,
 Vil vaadt Veir efterfølge dere.

Om Svalen.

Naar Svalen i Vand med Vingerne slaaer
 En Regn at komme bliver Du vaer.

Om Skov.

Naar Skoven monne sort skinne
 Snart derefter skal Du Regn finde.

Om Røg.

Naar Røgen ikke af Huset vil,
En Regn staaer Dig visselig til.

Om Heste.

Naar Myggene Hesten meget stinge
En stor Regn da snart vil klinge.

Side 383 har han en egen Fortegnelse paa ulykkelige Dage, men regner kun 24, nemlig 2 i hver Maaned.

Sunt in omni mense duo dies, in quibus quodcumque primum inceptum fuerit tarde vel nunquam ad effectum veniet, videlicet:

in januario	3 et 4	die
- februario	5 et 7	--
- martio	7 et 8	--
- aprili	5 et 8	--
- majo	8 et 9	--
- junio	5 et 27	--
- julio	3 et 15	--
- augusto	8 et 15	--
- septembri	8 et 13	--
- octobri	3 et 15	--
- novembri	5 et 9	--
- decembri	3 et 13	--

Hæc vera sunt, cui placet, observet.

Side 384 findes Følgende:

De tribus diebus et noctibus regularibus totius anni.

Beda dicit:

Tres sunt dies in anno cum noctibus, quibus femina nunquam concipitur. Masculus, his diebus natus, corpus illius nunquam corrumpetur usque in diem iudicii, sed integrum permanebit: 1) 6 calendæ aprilis 2) idus augusti

3) 3 calendas februarii (en følgende Præst, nemlig Humble, har tilføiet en dansk Oversættelse af de latinske Datumsangivelser). Qvanvis apud omnes hæc inœdibilia videntur, tamen verum est.

Side 389—91 findes følgende Bogfortegnelse, uden at det angives, hvem Bögerne tilhøre:

Isagoge Paladii.

Antidoton contra tentationes Hieron. Velleri.

Imagines Cayetani.

Collectanea locorum communium Martii.

Libri 12 pandectarum veteris et novi testamenti.

. . . . duæ partes super psalmos.

Utilissimus libellus super quatuor evangelistas.

Epitome in locis theologicis Philippi.

Regula vitæ Chiteri (?)

Medicina animæ et conciones funebres.

Scintillæ scripturæ.

Exemplaria catechismi.

Catechismus Fischeri.

Catechismus Brentii.

Catechismus Hemmingii.

Catechismus Lutheri.

Catechismus Palladii et Philippi.

Ecclesiastica historia Eusebii.

Hemmingii libellus de conjugio et repudio et divortio.

Chiromantia.

Problemata Arist.

Dialectica.

Vocabularium.

Dictionarius Petri Dasypodii.

Colloquia majora Roderod.

Qvædam carmina Horatii, quatuor vocibus adornata.

Vitæ patrum.

Terentius.

Conciones in diebus precationum.

Danske Böger.

1. Ægteskabsbog, Heming.
2. Psalmebog, M. H. Tomissons.
3. Manual.
4. Huusholdningsbog.
5. Hendrik Smidts Lægebog.
6. Spangenbergii posti. over epter [Epistler].
7. Jesu Syrach paa Tydsk.

S. 393 og 94 findes følgende Chronologi, som har givet Anledning til, at det Foregaaende er tillagt Jens Andersen, idet Tiden beregnes til Aar 1581, som falder i denne Præsts Embedstid:

A creatione mundi et primorum parentum in hunc usque annum 1581 præterlapsi sunt anni 5543.

A diluvio in hunc annum 1581: 3887.

A lege dei in monte Sinai per Mosen tradita in hunc annum 1581: 3090 (50 die post eductionem populi Israelitici ex Ægypto).

A lege dei tradita per Mosen in concept. Christi 1509.

A creatione mundi in Christi passionem et resurrectionem 3906.

Efter Syndfloden delte Gud Verden i 4 Monarchi:

I. Assyria og Babylonia; begyndte Anno 131 efter Syndfloden og varede til det Aar 1636. Den første Regenter i den Monarchi var Nimrod.

II. Den anden Monarchi er Persia, begyndtes efter Verdens Skabelse 3425 og Cyrus første Konge derudi, som lod Jöderne fri af babyloniske Fængsel.

III. Den tredie Monarchi er Macedonia og Græcia, som begyndte efter Versens Skabning 3635, første Regenter var Alexander Magnus.

III. Fjerde Monarchi er Romske Regiment, som varede 1623 Aar. Heri regjere Julius og Augustus, og var det 42 Aar før Christi Födelse.

3. Efter Jens Andersen kom i Præsterækken Herr Poul Christoffersen. En af de følgende Præster, Herr Gomme Hansen Brandt, har S. 386 og 87 gjort nogle Optegnelser om sine Formænd i Embedet, hvori det blot hedder, at Iens Andersen døde den 7de October 1619 og blev begravet d. 14de. Endvidere hedder det, at hans Eftermand, Herr Poul Christoffersen kom 1620 og blev 1641 d. 5te Mai removeret fra sit Embede. Aarsagen vides ikke. I Geheimearchivet findes, at han under 4. Mai 1642 af Kongen har faaet Exspectance - Brev paa første vacerende Præstekald. Rimeligviis har han faaet et andet Kald, hvorum dog Intet er fundet. Om denne sidste Mand har det blochske Manuscript Følgende: „Herr Poul Christoffersen Fabricius, födt 1591, hvor og af hvem veed jeg ikke, men tænker alene, at han var Herr Niels Christoffersen Fabricii Broder, om hvilken er meldt blandt Dreiö Præster i Sunds Herred. Han blev 1617 kaldet, af Biskoppen Dr. Hans Michelsen indviet til Medtjener her i Menigheden hos Herr Jens Andersen, efter hvis Död han 1619 blev Sognepræst. I dette Embede har han be-gaaet en Forseelse, men en Defect i Biskoppens Tegne-bog hindrer mig fra at sige, hvori den har bestaaet. 1628, d. 22de Januar udstedte Biskoppen Stævning til ham, som tillige blev beseglet af Lehnsmanden, Herr Mogens Kaas. D. 13de Februar blev der dömt i Sagen, d. 18de Marts begjærede han Gjenpart af Dommen, og hvordan det var eller ikke, vilde Lehnsmanden, Herr Mogens Kaas ikke besegle Dommen förend Kongen kom, hvilket

Biskoppen maatte berette Herr Christoffer Ulfeldt. Hvordan Sagen har hængt sammen, veed jeg ikke, dog synes Herr Poul Fabricius dengang at have sluppet; men det forekommer mig, som om han er sagsøgt igjen 1631, thi den 6te September sidstbemeldte Aar fortalte Præsten i Humble Biskoppen Herr Poul Christoffersens Sag, hvilket ikke synes at kunne forstaaes om den forrige, i hvilken Dom var gaaet, og som altsaa var Biskoppen bevidst. Nok er det, Herr Poul var til Herredagen i Kjöbenhavn 1632, den 6te Juli, hvorfor en anden Præst maatte forrette Gudstjenesten, da Biskoppen visiterede hans Menighed. 1634 var Herr Poul endnu i sit Embede, da Biskoppen i Juni atter visiterede. 1641 blev han paany sagsøgt, uden at det meldes hvorfor. Han har vel den 19de Marts været hos Biskoppen og fortalt ham Sagen; men Biskoppen har ikke antegnet, hvori den bestod. Den 5te Mai blev han i Landemødet dømt fra sit Kald. Videre veed jeg ikke om ham, og kan Læseren ikke være mere nysgjerrig end jeg efter at vide, hvorfor han saa ofte er forfulgt. Imidlertid, saalænge vi ikke have anderledes og nøiere Oplysning, bör vi afholde os fra at dømme og bestemme, da vi maaskee kunde tænke værre, end det virkelig var."

4. Men har Herr Poul intet Minde om sig efterladt i Tryggelev-Bogen, saa findes desto flere Spor af hans Efterfølger, Herr Erik Christensen Humble eller, som han kalder sig paa Latin, Ericus Christiani Humblus, der var en utrættelig Optegner. Ifølge Blochs og hans egne Optegnelser var han født i Humble Præstegaard 1612. Hans Fader var Herr Christen Pedersen, Sognepræst i Humble og Provst i Herredet, hans Moder var Maren Gregersdatter, en Datter af Herr Gregers i Büstrup (død 1605). I Aaret 1640 havde han Attestats, hvilket han berettede Biskoppen den 25de Februar, og Aaret efter den 26de Mai var han

allerede kaldet til Sognepræst i Tryggelev i sin afsatte Formands Sted, hvorpaa han Dagen efter blev prøvet af Biskoppen, og efter Prøven blev han sendt med Anbefaling til Lehnsmanden Herr Otto Thott til Kaldsbrevs Erholdelse, hvorpaa Indvielsen fulgte den 9de Juni.

Skjönt hans Optegnelser meest angaae hans egen 33aarige Embedstid (1641—1674), saa finder man dog i Tryggelev-Bogen Spor af Optegnelser om tidligere Tider fra hans Haand. Saaledes hedder det S. 227: „Udi den første Sverriges Feide imellem Kong Christian d. Fjerde og Kong Carl i Sverrig, da gav hver Præst her i Danmark 8 Rigsdaler, hver Daler beregnet for 4 Mk. 10 Sk.” Om sin Formands Formand siger han S. 194: „Anno 1619 d. 7de October obiit dns. Johannes Andreæ in Tryggelev et Fodslette pastor fidelissimus ac sepultus die 14 ejusdem mensis”. Mærkeligt ere dog Optegnelserne fra hans egen Embedstid. Saaledes skriver han S. 238: „Anno 1648 den 28de Februar har den almægtigste Gud ved den haarde og strenge Dödsens uigjenkaldelige Pagt hedenkaldet fra denne elendige Jammer- og Grædedal til sit evige Ærerige vor allernaadigste Herre og Konning: Konning Christian d. Fjerde. Gud glæder hans Sjæl i Himmelen og Du, grundgode Gud, ved dine hellige Engle bevare alle hans Been i Graven. Et prudentissimus et consumatæ virtutis princeps magnanimus rex sane fuit. Da ringte al Almuen, En efter Anden her i Sognet og over al Landet for hannem mange Maaneder, uden aleneste een Mand heri Sognet Tryggelev, som svarede mig meget haanligt paa Sogne-stevne, der vi begyndte at tage ved at ringe, (Aarsagen, han var en Adelstjenere) hvilket fortrød mig hüiligen for min salig Herres Skyld”.

At Brudet med Sverrig nærmer sig, mærker man godt i Herr Eriks Optegnelser. „Anno 1654 d. 27de September

gav jeg 12 Slettedaler til Kongeskat i Fredstid. S. Martini Aar 55 gav jeg 12 Daler til Kongeskat i Fredstid. Anno 1656 d. 9de October gav jeg 8 Rigsdaler til Kongeskat, Gud skee Lov, ogsaa i Fredstid. Til Paasken Anno 57 gav jeg 3 Rigsdaler i Rytterskat. Nok til 3 efterfølgende Terminer gav jeg 9 Rigsdaler, facit: 12 Rigsdaler til Rytter. D. 8de Mai 1657 kom vore Heste førstegang til Slottet at udtages til Rytteriet. Samme Dag fik Rytteren af mig 1 Rigsdaler og Herr Hans i Simmerbülle, som holder Hest med mig, 1 Rigsdaler. Hesten gav jeg Cort Fasterling i Svendborg 45 Daler for. Anno 58 d. 28. Januar leveret Erik Madsen i Fodslette 2 Tdr. Byg og Rug, 1 af hvert Slags, til Niels Hansen, Landstingsskriver i Rudkjöbing, til Hs. Majestæts Militie Underholdning. Anno 1659 kom Svensken herudi Landet”.

Disse Optegnelser findes S. 358—59. S. 360 fortsætter han: „Anno 60, efter Svensken blev slagen ved Nyborg og nödtes at qvittere dette Land, döde der nogle Hundrede af mine Sognefolk af Hunger. Ved min Salighed, de hente Mask hos mig og bagede Kager af og aad. Hörknevler og Katosterödder hjalp dem i Foraaret. O! en elendig Tid, in qvod nos reservasti domine. Strax efter gav jeg 8 Rigsdaler for mig og min Hustru i Fredsenstid til Kopskat. Anno 1661 Dom. sexta post Trin. var her en Överstelieutenant nomine Gottfred og Knud Jacobsen, Borgemester af Odense, udi commissarieviis fra min naadigste Herre og Konge, Frederik d. Tredie, at besee og beskrive Landsens Jord og Vilkaar. Bispen Dr. Lauritz Jacobi med nogle flere Velbyrdige og Borgemester af Bogense var i Nörre-Herred. Da lod jeg anskrive min Præstegaards Grund for 5 Tdr. Rug, 5 Tdr. Byg og 10 Tdr. Havre og Blandkorn at saae kunne aarligen, og det var höit og noget mod det Tingsvinde, jeg

har taget om min Jord. Dog vilde jeg heller sige høit end for lidt”.

S. 373. „Anno 1662 in junio etc. gav man 18 Daler slette for 1 Td. Rug eller Meel i Odense i Fyen. Atten Daler, Gud bevare os for saadan Tid mere”. Tilföiet staaer: „Aar 1812 gav man for 1 Td. Rug 45 til 50 Rigsdaler, 1 Td. Byg 35 Rigsdaler, 1 Td. Havre 20 à 25 Rigsdaler, for Bygget begjæredes sidst i Mai 40 Rigsdaler, for 1 Pd. Vintersmör 1 Rigsdaler og derover. NB. Pengene duede da Intet -- vare ikke Penge som i Herr Eriks Tid, men Papir.” (Tilföielsen er af F. Brandt.)

Herr Erik har mange Optegnelser om sit Byggeri, af hvilke Et og Andet uddrages. S. 220. „Anno 1645 lod jeg opbygge mit Læsekammers med Skorsteen og tegllagt, med Gavlen vesten ud i Gaarden og lod det lægge med Steengulv. Lod jeg siden gjöre en liden Kjelder derhos mod Norden. Er svalt til Öl, 3 eller 4 Tönder, om Sommerdagen at sidde og studere med, heller og om Konen driver Dig ud engang. Jeg mener ikke med Davids den 23de Psalme, men ved Psalmen 128 vel 127”. Denne Optegnelse er noget dunkel, men Herr Erik giver selv Nøglen dertil ved neden under at skrive i den ene Linie: „Kjæp og Stav”, i den anden: „Velsignelsen etc. intelligenti sat est”. Han mener altsaa, at Præstekonen just ikke behöver at drive Manden ud med Kjæp og Stav, men at hendes Barselsenge kunne give ham tilstrækkelig Grund til at flygte.

I Forbindelse hermed vil jeg udskrive lidt af Herr Eriks Slægtoptegnelser, der give tilstrækkeligt Vidnesbyrd om Frugtbarhed. S. 327: „Anno 1618 hora diei duodecima, Dagen efter S. Olai, som var d. 30te Juli, döde min hjertekjære, nu salige Moder, Maren Gregersdatter, som var födt i Böstrup Præstegaard, og blev begravet

d. 2den Augusti og levede christeligen og kjærligen med sin Husbonde, min salig Fader, Herr Christen Pedersen moxen 25 Aar, og avlede de tilsammen 12 Börn, som er 8 Dreng og 4 Piger, som efterfølger:

1. Herr Christen Christensen, Provst her i Sönder-Herred.
2. Ane Christensdatter, som döde et Barn.
3. Coecilia σ : coeli lilia, Præstevinde i Böstrup.
4. Herr Gregers i Kirkeby og Alslev, Præst i Falster.
5. S. Hans Christensen, Borgemester i Kjöge.
6. Petrus Christiani, döde og blev slagen ihjel af en Fork paa en Stak, der han var 5 Aar gammel.
7. M. Marcus Christiani, som blev Biskop i Stavanger i Norge.
8. S. Ane Christensdatter boede og döde i . . . . .
9. Herr Peder Christensen, Provst og Præst i Hesselager i Fyen.
10. Herr Erik Christensen, Præst i Tryggelev og Fodslette.
11. Birgitte Christensdatter, Præstevinde i Falquorslöv i Falster.
12. Herr Rudbek Christensen, Præst til Faareveile i Jylland til Vreilev Kloster i Vendsyssel*).

---

*) Optegnelsen om Herr Rudbek er noget dunkel, da Faareveile er i Sjælland. Iüvrigt seer man, at af disse 12 Södskende er 1 bleven Biskop, 2 Provster, 3 Præster, 2 Præstekoner og 1 Borgemester. Om Biskop Marcus Humble see: Pontoppidans Annaler II. S. 247 og Worms Forfatterlexicon I. S. 481. Naar man sammenholder de der meddelte Efterretninger, saa er det Marcus, som för han blev Biskop har været Præst i Faareveile, hvorimod den yngste Rudbek fra 1645 til 1673, da han döde, har

Anno 1623 d. 23de Mai døde min kjære, salig Svoger, Herr Rasmus i Böstrup. Gud give hannem den evige Salighed! Jeg betakker hannem for godt Svogerskab”.

5. Herr Eriks Eftermand var Herr Axel Pedersen Veile, som, efter Blochs Optegnelser, var født 1639, blev Student fra Slagelse Skole 1660, og efter Humbles Død 1674 blev kaldet, og af Biskoppen Niels Bang indviet d. 14de August til Sognepræst for disse Menigheder. Han blev omsider Provst i Sønder-Herred, var to Gange givt og døde 1709. Af Herr Veile findes kun 2 Optegnelser i Tryggelev-Bogen. S. 359 og 388.

„Anno 1677, d. 1ste Juli gav Gud den Allermægtigste os en glædelig Seir tilsøes over de Svenske, saa Admiral Juul udi samme Søfægtning erobrede 8 Capitalskibe af de Svenskes, som han førte med sig til Kjöbenhavn, og hvis Gud ikke den Tid havde været med vore Skibe og hjulpet dem at stride, da havde vi Danmarks Indbyggere blevet elendige Folk; thi i de samme Dage blev vores Folk afslagne, der de stormede til Malmö udi Skaane og blev paa Valstedet henved 8000. Gud være Ære, som gav os ikke til Rov ganske under vore mægtige Fjenders Tænder”.

„Anno 1678 den 25de Mai afbrændte Simmerbölle Præstegaard her paa Langeland, hvilken Ildsvaade kom først fra en Smeds Esse der i Byen, hvis Huus og afbrændte tilligemed en anden Gaard derudi Byen. Gud Allermægtigste bevare baade Ild og Lys udi enhver ærlig Mands Huus! Herr Hans Frandsen, Sognepræst der paa Stedet, var samme Dag udi Rudkjöbing med begge sine

---

været Sognepræst til Vreilöv Kloster, hvorhen han blev forflyttet fra Flemlöse i Fyen. Det er altsaa rimeligviis en Hukommelsesfeil af Herr Erik, at han har sat Faareveile istedetfor Flemlöse som Rudbeks første Kald.

Karle, som lod binde en beslagen Vogn, og Qvinderne vare alle ude i Marken, undtagen hans Hustru og 2 smaa Döttre; fik derfor Intet reddet undtagen nogle Sengeklæder af 2 Senge paa Kjelderstuen, hvorpaa var en Dör ud til Abildhaven; ellers havde den fattige Mand aldeles Intet faaet reddet”.

6. Efter Veile kom Eckart Mathias Pedersen, om hvem Gomme Brandt beretter, at Veile tog ham til Capellan, og at han d. 30te Juli 1706 blev ordineret i Rudkjöbing Kirke af Biskop Rudolph Müller. 1709 blev han ved Formandens Död Sognepræst, giftede sig med Enken og döde ifölge Brandts Angivelse efter 20 Aars Forlöb. Bloch siger: i Aaret 1731. Af ham findes aldeles ingen Optegnelser i Tryggelev-Bogen.

7. Hans Efterfølger skriver saaledes: „1731 kom jeg, uværdig Gomme Hansen Brandt, barnefödt i Lindelse Præstegaard, her til Embedet og haver skrevet dette, om mine Efterkommere kunne finde Behag i at vide Efterretning herom, d. 12te October 1749”. Senere er tilföiet: „Jeg er födt Anno 1692 d. 4de Marts, kaldet til Præst af höibaarne Herr Greve Frederik Ahlefeldt 1731, ordineret samme Aar 1731 af Herr Biskop Lodberg i Odense og indsat her i Menigheden af min Svigerfader, Herr Göde Nielsen i Lindelse, daværende Provst i Sönder-Herred, som döde 1752 d. 5te Februar. Efter ham blev jeg uværdig beskikket igjen til at være Provst. Naar Gud vil kalde mig herfra, formoder jeg bliver optegnet af min Eftermand”. Dette er skeet, men i al Korthed, med fölgende Ord:

„Döde d. 4de October 1776, gammel 85 Aar, af Eftermand og Sön Hans Brandt”.

Bloch tilföier, at hans Fader var Hans Brandt, Sognepræst i Lindelse, og at han omtrent 1713 blev Student; thi i det fölgende, efterat han havde taget Examen philosophicum, erholdt han Baccalaur-Graden og noget efter

Attestats. Endvidere tilføier han, at Brandt i Aaret 1752 blev indsat i Provsteværdigheden af Biskop Christian Ramus, og at han var givet med Margrethe Gödes-Datter, hvis Moder, Sophie Elisabeth Jessen, forhen havde haft hans Fader. „Denne brave Mand”, saa slutter han, „lever endnu og har oplevet den Glæde at see sin Søn, Herr Hans Brandt, født paa Stedet, som sin Medtjener i Menigheden.” — Tryggelev Sognekald er i omtrent 100 Aar gaaet i Brandternes Familie fra Fader til Søn. Præsten Hans Brandt resignerede nemlig i Slutningen af 1808. I Geistl. Statskalender for 1809 staaer han som pastor emeritus og Sönnen Gomme Frederik Brandt som Sognepræst. Denne er (efter Barfods Danmarks Geistlighed) født 1773, tog Attestats 1798, døde 1829.

Klokke-Indskrifter.

(*J. F. Fenger.*)

IV.

(Første og anden Samling see Kirkeh. Samlinger I. S. 464 og 524 ff., tredje Samling see Kirkeh. Samlinger II S. 79 ff.)

Hvad jeg sagde sidst, det maa jeg, efter at have seet en heel Deel flere Klokker, endnu vedstaae, at de, som ere bevarede fra Tiden för 1400, höre til de store Sjeldenheder. Rigtignok finder man i forskjellige Skrifter Klokker angivne, som skulle være fra det 13de ja endog det 12te Aarhundrede; men ved nöjere Undersögelse viser det sig, at Angivelsen beroer paa en Misforstaaelse. For at anföre et Exempel, saa angives det i flere Skrifter, at der i Udby Kirke ved Holbek findes en Klokke fra 1293. Denne Angivelse har endog fundet Vei til Suhms Danmarks Historie under Aar 1293; Suhm betvivler vel Rigtigheden; men for at komme til Vished henvendte jeg mig til Provst Koch i Udby, der sendte mig et Aftryk af Aarstallet paa Klokken, som ganske tydeligt er 1593, kun er Femtallet af de gammeldags, som ofte findes i Indskrifter fra det 16de Aarhundrede, og hvis överste Deel bestaaer af en Streg i horizontal Retning istedetfor det Senere, at Stregen gaaer paa skraa; endvidere er Femtallet skrevet rigtigt i Formen og er derfor blevet forkeert paa Klokken, saa det ligner

et Total paa Hovedet. Foruden Aarstallet findes paa Klokken den i Reformations-Aarhundredet saa almindelige Indskrift: „si deus pro nobis quis contra nos”. Her er da ikke mindste Tvivl om den rigtige Læsning af Aarstallet. Anderledes stiller Sagen sig med en Indskrift, hvoraf Tegning er mig tilsendt fra Pastor Friis i Tversted, Horns-Herred, Hjørring Amt. Bogstaverne i denne Indskrift ere dels romerske, dels henhøre de til den ældre Majuskelskrift. Dog læser man med Lethed Indskriften. Kun Aarstallet eller, rettere sagt, eet Bogstav i Aarstallet volder Bryderi. Der staaer:

ihesvs. nasarenvs. rex ivdeorvm. anno. dni. m^o.xii.

Det lille o ved det omvendte c er vist Slutningsbogstavet af det latinske Ordinaltal, der oftere i lignende Indskrifter findes angivet, hvorpaa Exempler i det Følgende ville forekomme. Men skal det omvendte c være et rigtigt c, saa faae vi Aarstallet 1112, hvilket efter al Analogi er et altfor tidligt Aarstal. Snarere vil jeg derfor antage, at Stöberen ved det omvendte c har villet udtrykke et d, og Aarstallet bliver da 1512; men usikker er dog Læsningen, især da et sædvanligt d forekommer i Ordet ivdeorvm.

Kirkehelsinge. Store Klokke.

† anno ; dni (utydeligt) ; m ; ccc ; ix (utydeligt ; xo (Cirklen er en Mynt).

Paa Klokken findes foruden den Mynt, som slutter Indskriften, endnu 2 andre, Bogstaverne Alpha og Omega samt det enkelte og dobbelte Kors. Hvad nu først Aarstallet angaaer, saa er det, som en Optegnelse i liber daticus vidner om, læst 1319, og man har ikke lagt Mærke til, at i saa Fald maatte Eettallet staae foran det sidste x og ikke foran det første. Snarere vil jeg derfor antage,

at det utydelige Eetall ikke er et i men et l, og Aars-tallet bliver saaledes 1370. I ethvert Tilfælde bliver Klo-ken fra det 14de Aarhundrede, da de 3 c'er ere fuldkom-ment tydelige og denne Klokke er den ældste, som jeg hidtil har faaet at see. Provst Bögh, Stedets Præst, skriver: „saa ofte glæder den mig ved sin herlige Lyd, og hvergang den benyttes, saasom ved Begravelser o. s. v., ved hvilke Leiligheder let fremmede og ukyndige Folk ville öve deres Kræfter under Ringningen, ængster jeg mig for det ældgamle Klenodie. Dog, hidindtil har den holdt og skjönt for nogle Aar siden den ene af Böilerne i Kronen brast, og et Par Jernbolter sattes gjennem dens Overdeel, tabte den dog ikke sin smukke og kraftige Klang, der har været hört i et halvt Tusinde Aar.”

Smörumovre. Store Klokke.

anno. domini. m. ccc. xc. vi. Katerina. est. nomen. meum.
dominus. leonivs. miles.

Denne Indskrift fra 1396 er mig meddeelt af Herr F. Dyrlund.

Helsing (Frederiksborg Amt). Store Klokke.

ave † maria. gracia. plena.

Denne Indskrift med Majuskel uden Aarstal er et Sidestykke til de store Klokker i Gierslöv og Drösselberg. see S. 82—83. (Dyrlund).

Lidö. Lille Klokke:

x x x x † n n n n (v?) n n n n n † m (eller in) m m m m
m m m n m † p p p p p p † r r r † s s † q q q q † a a a a
(et dobbelt Kors slutter Indskriften).

Af denne forunderlige Indskrift er Tegning meddeelt af Candidat Kall-Rasmussen. Meddeleeren bemærker: „no-gen Mening kan jeg ikke faae ud heraf; men paafaldende

er det, at Bogstavrækken: m, n, (o) p, q, r, s findes i Indskriften". Jeg kan tilføie, at foruden denne Bogstav-række findes kun a og x, altsaa det første og det sidste Bogstav i Alphabetet. O kan jeg ikke finde iblandt Bogstaverne. Det fjerde i n Rækken ligner mere et v, men er vist et mislykket n.

Alsönderup. Lille Klokke.

maria. til. lof. dns. johannes. roma. anno. dni. m. cccc. viiii (?).
ten. torsdau. nest. efter. corpus. christi.

Herr Dyrhund, som har meddeelt denne Indskrift, bemærker, at den sidste Deel af Aarstallet er utydelig, medens den første er tydelig nok.

Rönnebek. Store Klokke:

anno. domi. † m. cd. xiiii. facta . . .

Resten af Indskriften fra 1415 er tildeels udslettet (Dyrhund).

Herlufmagle. Store Klokke:

Pieter. es. mine. name.

miin. gleuuet. cy. gode. bequame.

daniel. michael. maecten. mi.

anno. domini. m. cccc. x. viii.

Denne Indskrift fra 1418 er et Sidestykke til dem i Jersie og Esbönderup (S. 85). Gleuuet er vistnok Geläut. (Dyrhund).

Butterup. Store Klokke:

ave. maria. gracia. plena. dominus. tecum. benedicta. tu.
in. mulieribus. et. benedictus. fructus. ventris. tui. iesus
† christus. amen. anno. dei. m^o. cd^o. xxv^o (1425). tpe.
io^a. hap^e. (tempore johannis baptistæ).

Meddeelt af Herr Dyrhund, som bemærker: „er da nu hverken ulæselig (Hofman) eller ulæst (Larsen).”

Humble (paa Langeland). Eneste Klokke:

anno. di. n. mcdxxx. ave. gra. plena. dns. tecum.

Af denne Indskrift fra 1430 findes Tegning i Oldnordiske Archiv. Nedenunder Indskriften sees Rigets Vaaben. Det o, som findes midt i Aarstallet, antager jeg for Slutningsbogstavet i det latinske Ordinaltal.

Fröslöv. Store Klokke:

† ielp. ihesus. maria. anna. oluf. kegge (?). anno. domi. m. cdxl. quinto . . . . †

Tegning indsendt af Capellan Schjöring. Indskriften synes at være fra 1445; men de 4 sidste Ord af den kan jeg ikke læse.

Ryberg. (Annex til Roslev i Salling). Eneste Klokke:

anno. domini. milesimo. cccc. lxxi. (1471) michael. archangele. dei. tutor. eccl. petronimi.

Tegning indsendt af Pastor J. N. Garde. Kirken i Ryberg har altsaa været indviet til Erkeenglen Michael, som kaldes tutor ecclesie petronimi; thi dette sidste Ord er neppe andet end en græcisierende Benævnelse paa Ryberg, det navnkundige Bjerg, en Benævnelse, som det er artigt nok at træffe i det 15de Aarhundrede.

Urlöse (Annex til Taastrup). Store Klokke:

ave. maria. virgo (?). anno. dui. m. dc. lxxxix. (1489) feria. secunda. ante. omnium. sanctorum.

Denne Indskrift er skreven med en Deel Forkortninger. Saavel over Tusindtallet som Hundredtallet og det sidste af Enkelttallene findes anbragt et o. -- Her er atter

et Exempel paa, at 1400 er udtrykt ved mdc i Stedet for ved mcd.

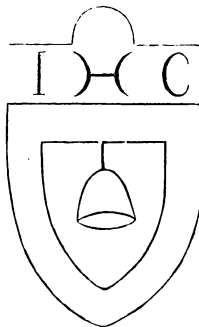
Lumby. (Lunde-Herred i Fyen). Store Klokke:

† sub. anno. domini. milesimo. quadingentesimo, nona-
gesimo. primo. curator. hujus. templi. dominus. johannes.
egardi. peter. hanson. propitius. [s]it. ei deus. amen.

† ihesus. nasareus. rex. iudeorum. maria. tha. heder.
ich. lingbye. sogen. lod. steue. megh. alle. guds. hellen.
til. lof. ok helige. jomfru. sancta. kathrina †

Lumbye. Lille Klokke:

† andreas. fecit. hanc. campananam.

I Randen af Stemplet en Indskrift, som ikke kan læses. Disse 2 Indskrifter, den første fra 1491, den anden uden Angivelse af Aarstal, ere mig meddeelte af Prof. Lütken i Sorö. I Pontoppidans Aaenaler II., S. 668 er aftrykt et Document, udstedt i Aaret 1475 af 4 romerske Cardinaler, som skjænke Aflad til denne fynske Kirke. Afladen skjænkes „justis supplicationibus dilecti nobis in Christo Johannis Eggardi, rectoris parochiani ecclesiae S.

Catharinæ Lyngby Othoniensis dioeceseos". Her have vi altsaa saavel den til den hellige Catharine indviede Kirke i Lyngby i Odense Stift, som dennes Sognepræst, nævnt ved Navn ligesom paa Klokken.

Sanderum. (i Fyen). Store Klokke:

Efter Meddelelse af Dyrhund, som atter har sin Efterretning fra Etatsraad Wedel Simonsen, findes paa denne Klokke følgende Indskrift, som dog neppe er meddeelt bogstavret:

„Denne Klokke er støbt den Tid, Mester Claus Andersen var Prior i Dalum, Aar efter Guds Byrd 1492, Gud til Ære samt Jomfru Maria, alle Guds Helgen og S. Michael Engel. Herr Hans Nielsen, Sognepræst, og Iver Dinesen, Gud give hans Sjæl Naade. Mester Per Hansen og Olle Klokkestøper boode hjælp Jesus Maria”.

Der tilføies, at Kirkens Chor er bygget 1503 af Mester Nicolaus Hjort til S. Michaels Ære.

Linderup. (Tyrsting og Vrads-Herred, Aarhus Stift).
Eneste Klokke:

Anno. domini. mcdxc (1490). decimo (?). ihesus. nasarenus. rex. iudeorum. ihesus. maria. anna. thenne. klock. er. stept. gud. til. lof. oc. sancte. per. til. lindrop. kirke. alpha. et. o. deus. et. homo. o. rex. glorie. christe. veni. cum. pace. amen.

Denne med gothisk Minuskel skrevne Indskrift er i 2 Linier. Hvad Aarstallet angaaer, saa kan jeg ikke med Bestemthed angive det. 1490 er sikkert; men derefter troer jeg at læse decimo, hvilket jeg kun kan forklare saaledes, at Klokkestøberen har været vant til at udtrykke det sidste Tal med et heelt ud skrevet Ordinaltal, altsaa septimo, octavo, nono (ifr. Indskriften paa Kalken i Sludstrup S. 2, som netop har Aaret 1499 saaledes udtrykt)

og nu i det paa nono følgende Aar har sat decimo uden at tænke paa, at Aar 1500 burde være udtrykt anderledes.

Kollerup. (Törrild Herred, Ribe Stift). Eneste Klokke:
Herman. me. fecit.

Denne Indskrift er skreven med Majuskel, men uden Aarstal. Et Sidestykke til denne Klokke findes i Tødberg, (Österlisberg Herred, Aarhus Stift). Indskriften er: Martinus me fecit.

Egitslevmagle. Lille Klokke:

anno. domini. milecimo. qvingentecimo. in. profecto (o: profesto). margaret. . . . .

Slutningen af Indskriften er utydelig; men jeg troer at læse: hans iensen, hvis Mærker (see Kirkeh. Samlinger I., S. 528) findes paa Klokken.

Allerslev (Baarse-Herred). Lille Klokke:

ihsus. maria. anna. oc. sancte. susanna. help.

Allerslev. Store Klokke:

ihsus. maria. anna. ok. sankta. susanna. ok. . . . . help.

Lacunen udfyldes af en Helgens Navn, maaskee Veronica.

Bregninge. (Skippinge-Herred). Store Klokke:

alpha. et. o. deus. et. homo. o. ihsus. maria. anna. hans. anno. dui. n. (o: nostri) mio. vgo. tio.

Aarstallet er ikke sikkert; men de 3 sidst anførte Indskrifter, som ere meddelte af Herr Dyrlund, tilhøre vistnok Klokkestöbereren Hans Jensen. Man sammenligne, hvad ovenfor er anført S. 93 og 94. Dyrlund læser

Tallene mio-millesimo, vgo-qvingentesimo, tio-tertio, alt-saa 1503.

Kirkerup. (Vester-Flakkebjerg-Herred.) Store Klokke:
ihesus. maria. anna. .... anno. ... melesemo. ....

Saa vel midt i Indskriften som i dens Slutning findes Noget, som jeg ikke har kunnet læse, dog forekommer det mig, at Aarstallet kan være qvingentesimo. vii., altsaa 1507.

Skröbelöv (paa Langeland). Eneste Klokke:

anno. domini. m. d. ix. ihesus. nasarenus. rex. iudeorum.
anna. dat. jeg. heder. ....

Det følgende af Indskriften er utydeligt. Den er i 2 Linier. Blandt Navnene paa Helgene, som findes der, troer jeg at læse Nilaus vor, Jörghen og Lavris. De sidste 2 ere maaskee Kirkeværger. Paa Klokken findes afbildet en Biskop med Krumstav og tredobbelt Krone..

Herlöv. (Sokkelund Herred.) Store Klokke:

Dominus. adoretur. laurentius. igne. crematus.
Insignis. martir. dummodo. puhsor. ego.

iohannes. fastenove. me fecit. anno. domini. mdxviii.
(1518.)

Meddelt af Cand. A. Kall-Rasmussen. Interessant med Hensyn til hvad der i de foregaaende Samlinger er meddelt om Fastenoves Klokker og om den hellige Laurentius.

Asminderöd. Store Klokke:

iohannes. de. vastenowe. me. fecit. anno. domini. m. v. xi.
(1514). aspice. nos. qve (o: et). faue. miseris. dux. gen-
tium. olaue.

Denne af Dyrlund meddelte Indskrift har 1500 skrevet paa en Maade, hvorpaa et Par Exempler strax nedenfor ville forekomme, nemlig: efter m et v med tilføiet c. Klokkestöbereren Fastenove skriver her sit Navn endnu paa en forskjellig Maade fra dem, som i foregaaende Indskrifter ere angivne.

Da Verset paa Klokken er til Hellig Olaf, vil jeg benytte Leiligheden til at aflægge en Beretning om et Par gamle Döbefonder med denne Helgens Billede paa. Da jeg besøgte Kirkehelsinge i Löve-Herred, hvis Kirke indeholder flere mærkelige Sager fra Oldtiden, var jeg ogsaa opmærksom paa Döbefonden, om hvilken det hedder i Dansk Atlas VI S. 250: „Paa Daaben, som er udhuggen i Steen, forestilles 3 Jomfruer med Löver og Drager”; men jeg fandt noget ganske Andet. Den særdeles mærkelige, ældgamle Döbefond er af Steen med udhuggede Figurer paa Fondens 8 Sider. Hveranden er et fabelagtigt Dyr, hveranden en Menneskefigur i Brystbillede:

1. kronet Figur med Hellebarde.
2. kronet Figur med oprakte Hænder.
3. Figur med stor Nögle i Höire, Bog under Venstre.
4. Figur med Blomst i Höire, Sværd i Venstre.

Jeg feiler neppe ved at kalde Nr. 1 Hellig Olaf, Nr. 2 Hellig Knud Konge, Nr. 3 S. Peder, Nr. 4 S. Paulus. I det nærdiggende Kirkestillinge findes ogsaa Hellig Olafs og Hellig Knud Konges Billede sammenstillede i tvende Malerier paa Træ, som findes paa Dörene ved Indgangen til Choret. Knud bærer Spyd og Scepter, Olaf er i Rustning og förer Hellebarden, begge ere kronede; over Malerierne staaer skrevet: S. Kanutus rex Daniæ etc. S. Olaus rex Norvagiæ. Jeg tilskriver ikke disse Malerier nogen höi Alder og har fundet lignende fra 17de Aarhundrede; men desto mærkeligere er det, at disse 2 Helgenkonger have kunnet hævde deres Plads i Kirken langt ind

i Reformationstiden. Et mærkeligt Sidestykke til Döbefonden i Kirkehelsinge findes i Förslöv i Öster-Flakkebjerg-Herred. Den er af Granit, ottekantet omtrent som den i Kirkehelsinge; paa 2 af de 8 Felt findes 2 menneskelige Figurer:

1. Olaf den Hellige, kronet, med Hellebarde i Höire, Rigsæble med Kors i Venstre.
2. En skjægget Mand med Hænderne paa Brystet, 2 Blomster, een paa hver Side af Figuren, en lignende Blomst paa Brystet.

De andre 6 Felt indtages af fabelagtige Dyr og Forzinger med Hoveder og Blomster.

Alsönderup. Store Klokke:

Sante. Vit. is. myn. naem. Heinricus. de. borch. me. fecit. anno. domini. m. v^c. xiii. (1513).

Meddelt af Herr Dyrhund. Klokkestöbereren er mig ellers ubekjendt.

Kirkestillinge. Lille Klokke:

(En Drage) Bourbon, met. clemden. conpaingie.
doen. ic. Johannes. was. gheghoten.
hielt. de. lelpe. ur. zimder (?). singnourie.
ghevanghen. verwonnen. in. echten. ghes-
soten.

M. V^c XXV. (En Örn.)

Under Indskriften findes et kronet b, et Sværd og en Taske, hvorpaa Noget er afbildet, som ligner en fransk Lilie, endelig en Mönt, paa hvilken et fiirföddet Dyr. Til at læse og forklare denne Indskrift har jeg havt Bistand af Dr. juris Nieuwenhuis fra Holland, uden at dog vore forenede Bestræbelser have fört til noget fuldkomment tilfredsstillende Resultat. Sproget er ikke det nu brugelige Hollandsk, men dog vist en nederlandsk Dialect. Som Emendationer er foresalaet: cleinder for clemder i förste

Linie, og ghesloten for ghessoten i sidste. Paa Dansk vilde Indskriften hedde:

Bourbon med mindre Selskab,

Da jeg, Johannes, blev stöbt,

Holdt Knevlen . . . . .

Fanget, overvundet, sluttet i Lænker.

Den 3die Lienes anden Halvdeel have vi maattet lade staae ved sit Værd, da Læsningen af eet Ord er usikker; men Mindeverset betegner, at Hærföreren Carl af Bourbon, eller maaske En af hans Slægt, har staaet Fadder (holdt Knevlen) til denne Klokke i det mærkelige Aar 1525, da Frantz I i Slaget ved Pavia var overvunden, fangen og sluttet i Lænker. Man erindre, at Nederlandene dengang hørte under Carl V.'s Scepter og kunde deeltage i Glæden over Keiserens Seier. Med al Usikkerhed i det Enkelte, som er uundgaaelig, da Indskriftens Dialect ikke tilfulde forstaaes af dem, der hidtil have havt med den at gjöre troer jeg dog, at Aarstallet 1525 i Forbindelse med de Tegn og Ord, som ikke lade sig mistyde, sikkre den ovenangivne Mening af Indskriften saa nogenlunde. Men hvorledes denne nederlandske Klokke fra 1525 er kommen til Kirkestillinge, hvor man neppe har brydt sig om Keiserens Seier over Frantz I, maa jeg lade være ubestemt, og gjör kun opmærksom paa den Forbindelse mellem Danmark og Nederlandene, som netop paa den Tid fandt Sted ved den landflygtige Christian den Andens Ledsagere. Til Sammenligning meddeles følgende Indskrift uden Aarstal.

Finnerup. Store Klokke:

Minen, Name, es, gheheten, Maria, Minoot. (Et Rögelsekar.)

Want, M. heerman, loots, ons, alle, drie, met eender, ghote, goot,

(Maria med Banet.)

Med samme Frygtksomhed som ovenfor leverer jeg følgende Oversættelse:

Mit Navn er kaldet Maria med Nöd;

Thi Mester Herman Loots stöbte os alle Tre med
een Stöbning.

Det synes altaa, som om Klokkestöbereren har prøvet noget Voveligt ved at stöbe 3 Klokker paa eengang, og at hans Klokke derfor med Nöd og neppe tör bære sit Navn. Maaskee har dog Minoot en ganske anden Betydning og tager Hensyn til Maria som Nödhelperinde. Herom maae følgende Undersögere dömmе.

Asminderöd. Lille Klokke:

„Hjælp os Gud altid. Er Gud med os, hvem kan være mod os. thenne kloc skal til Helsinge, som liger i löf herit. Som Jens degen lod stöbe og hans stoldbröder, som ere kerckveri med hannem. Stöpt til kiöpinghaffuen af Lavris Matzen, kongelig mayestatis Bösstöberi Anno m. d. liii (1553).”

Her have vi atter en Klokke, som har forvildet sig. Den angives udtrykkeligt at være stöbt til Helsinge i Löve-Herred og hænger dog i Asminderöd ved Fredensborg. Hvorledes Kirke-Helsinge midt i det 16de Aarhundrede er bleven forsynet med en mindre Klokke, kan ikke siges, da den, som nu hænger der, næsten er eet Aarhundrede yngre. Den er fra 13de August 1651, da ærlige og velbyrdige Mand og strenge Ridder, Herr Wentzel Rothkirch var Slotsherre paa Antvorskov, Herr Peder Jacobsen Worm Sognepræst. Den angives paa selve Klokken at være stöbt „her paa Kirkegaarden” ved Mester Jörgen Klokkestöber af Aarhus paa Kirkens Bekostning.

Qverndrup (i Fyen). Store Klokke:

anno. 1579. let. mi. her. Rasmus. Christensen. Pastar. tho. Oster. Schernich. kirkewarri. Morten. i. Wllemose. Hienrich. Hanni. Hans. Francke. let. mi. stöpen. dorch. m. Harmann. P.

Qverndrup. Lille Klokke:

„Anno 1589 lod hederlige og wellerde Mand, her Ballar Pedersen, Sognepræst udi fröruppe och kirchewerger sammested, som er erlige och welformuiftige mend Niels Degensen wdi Ludegaard og Pouel Nielsen i fröruppe stöbe denne klokke tiil fröruppe kirckes brug og behoff. Stovet i libeck aff Mathis Henninck (skal vist være Benninck): laudate deo in symbolis bene sonantibus.”

Disse Indskrifter ere meddelte af Provst A. Lassen. Den paa den mindre Klokke er ikke mere til, da den er omstöbt af Gamst 1842. Vi have her 2 Exempler ved een Kirke paa Klokker, som have forvildet sig; thi den store er oprindelig bestemt til Öster-Skjerninge, den mindre til Frörup. Rasmus Christensen, Præst i Öster-Skjerninge fra 1562—92, var födt i Aalborg. See Jacob Madsens Visitatsbog S. 228. Ved Ballar forstaaes Baltzer Pedersen, som i Visitatsbogen kaldes „Nybursensis, non singulariter doctus, bene et simpliciter docet” o. s. v., S. 84. Ved Ludegaard forstaaes Sludegaard (S. 85), om hvilken det hedder, at der i gamle Dage boede En, som hed Lauritz Brochenhuus. Han forbröd den til Kronen. Nu boer der en Bonde, som er Tjener til Nyborg Slot.

Ulderup (i Sundeved). Store Klokke:

anno. 1629. also. ick. hadde. gehanget. 122. ihar. tho. der. ehre. gottes. gegeben. minen. klange. dho. bin. ick. den. 4. feb. dorich. vorwahrlosung. der. soldaten. m.

fhur. thoreeten. de. van. der. lidt. hebben. mi. weddervne.
laten. getten. dorich. m. peter. melchiorsen. anno. 1632.

I et Skjold paa den ene Side af Klokken staaer:
dho. is. staller. im. lande. gewesen. de. wol. edle. avgvstvs.
v. bestenbor. pastor. h. petrus. glyo. radtman. ocke. leve-
sen. kerck. geswaren. ocke: laverensen. vnde. hans. knvdtsen.

Denne Klokke, hvis Indskrift er meddeelt af Student Feilberg, har en ganske mærkelig Historie. Efterat have hængt i 122 Aar er den i Aaret 1629 ödelagt ved Soldaternes Skjüdeslöshed og i Aaret 1632 besörget omstöbt af de van der Lidt; men Lidt Sogn (see Dansk Atlas VII S. 805) var et af dem paa Öen Nordstrand, som i Aaret 1634 gik til Grunde ved den store Vandflod. Nu træder Sagnet til og fortæller, at en fattig Kone efter Vandfloden fandt den i Stranden og meldte sit Fund til Övrigheden. Man spurgte hende, om hun i Findelön helst vilde have den fuld af Penge eller af Boghvede-Gryn. Hun valgte Gry-nene. Ulderuperne have erhvervet denne Klokke for deres Kirke, derom giver Kirkens Regnskab fra 1640 fölgende Oplysning: „Auf gnädigsten Consents und Einwilligung des durchlauchtigen hochgebornen Fürsten und Herrn, Herrn Philippi Erben zu Norwegen, Herzogen zu Schleswig, Holstein, Stormarn, und der Dittenmarschen, Grafen zur Oldenburg und Delmenhorst als hiesiger Kirchen rechtmäsizig hochlöblichen Patroni ist dieses laufenden Jahres die Kirche Ulderup verbessert worden mit noch einer Glocken, welche nebst pertinentia mit Genehmhaltung fürstlich gottorpischer Herrnschaft dem leider verwüsteten Kirchspiel Lidt in Nordstrand bar bezahlt ist für 800 *cmk*. Die neue Glocke helfen aufhangen..... 10 — Einem Boten so wegen der Glocken nach Husum und von dann nach Gottorph und wiederum nach Husum gelaufen ..... 4 — 6

4 Personen mit 8 Pferden, welche die neue Glocke von Husum geholt, jedem 12 *cmk.*, ist 48 *cmk.* ..
 Den Kirchengeswornen Nis Pedersen so mit Hans Hansen mit Pferd und Wagen um 9 Tage lang im Strande und Husum gewesen 12 — „
 Einem Kerl so den groszen Wagen von Ulderup um Flensburg und nach Glücksburg gebracht 4 — „

Jeg er bleven gjort opmærksom paa, at Jensen i sin kirkelige Statistik af Slesvig omtaler Klokken fra Lith som henflyttet til Ulderup og desuden 5 andre flyttede Klokker, nemlig den fra Buphever til Osterhever, den fra Ilgref til Hooge (en Hallig) den i Morsum til Skoböl ved Husum, den i Rörbæk til St. Michaelis i Slesvig, den i Bupte til Gröde (en Hallig).

Endvidere oplyser han om den paa Ulderup Klokke nævnte Præst, at han hed Peter Klye (Clio), var fra Flensborg, blev 1601 Diacon i Hattsted, 1603 Præst paa Lith, samt at han var En af de 9 Præster, som omkom i Vandfloden 11—12 Octbr. 1634.

Rettelser og Tillæg.

Med al Stræben efter Nöiagtighed i de meddelte Indskrifter har det dog ikke altid kunnet lykkes mig at faae det Rette, og en Revision kan stundom være fornöden, især hvor jeg har meddeelt Indskrifterne efter mig tilsendte Tegninger eller Opskrifter, som jeg ikke har havt Leilighed til at sammenligne med Originalerne.

Herr Dyrlund meddeler, at Navnet paa Klokken i Esbönderup (S. 85) ikke er Bateline, men bestemt Ka-

terine. Samme læser Indskriften paa Ligstenen i Esbønderup Kirke (S. 83) saaledes: † hic. iacet. dns. mikael. qvo. (qvondam). huius. eccle. sacerdos. q. (qvi). obiit (?). anno. dni. m. ccc. xxx (1330) vii idus. octobris.

Den S. 93 i Forbigaaende nævnte Indskrift paa Klokken i Skaarup har Pastor Schurmann underkastet en omhyggelig Undersøgelse og læst saaledes fra Höire til Venstre:

Alpha. et. o. bndic. ds. et. ho. o. rex. gle. veni. cum. pace. amen.

o: Alpha et o! benedicte deus et homo! o rex gloriae veni cum pace! amen.

Han bemærker, at Aarstallet mangler ligesom enhver anden historisk Oplysning; men efter Indskriftens Indhold og Form kan den vel antages at være fra 15de Aarhundrede eller Begyndelsen af 16de. Da Biskop Jacob Madsen visiterede her i Aarene 1589 fg., havde Kirken 3 Klokker ligesom nu. De 2 ere omstøbte af Gamst og om deres ældre Skikkelse vides kun, at den ene har været forsynet med Munkebogstaver (Dsk. Atlas. VI. S. 730).

Pastor Schurmann tilføier en interessant Oplysning om Altertavlen i Skaarup Kirke. Denne oprindelig smukke, men nu ved en styg Oversmöring forvanskede Altertavle fremstiller i Billedhuggerarbeide Christi Lidelse, Död og Opstandelse. Den kaldes af Biskop Jacob Madsen i hans Visitatsbog „en skön Taffle”. Selve Billedhuggerarbeidet er meget godt bevaret, og hörer i sig selv til det bedste af den Art; men de oprindelige Farver ere nu skjulte under en tyk Perle- og Steen-Farve, som man for en halv Snees Aar siden har oversmurt det Hele med. Mulig har Altertavlen blot trængt til en omhyggelig Rensning og Fernisering; thi dette simple Middel har været tilstrækkeligt til at gjengive de herlige Altertavler i Vindinge og i Frörup i oprindelig Skikkelse. Over den i Skaarup er

med ziirlig Minuskelskrift anbragt følgende i Træ udskaarne, ophøiede Indskrift:

Crucifixum in carne laudate, et sepultum propter vos glorificate, resurgentemqve a morte adorete.

Der staaer: et dorate; men det er en aabenbar Feil.

Dyrlund gjør opmærksom paa den i Aaret 1854 caseerede, mærkelige Altertavle i Holme-Olstrup, Annex til Rönnebek i Sjælland. Den har følgende Indskrift:

memoria. reverendi. in. christo. patris. petri. abbatis. in. esrum. anno. domini. m. cccc. xc. vi. (1496.)

Pastor Thaning i Vallöby har indsendt Tegning af en mærkelig Kalk som findes i hans Annex Taarnby. Den bærer Rosenkrantzernes Vaaben, Aarstallet 1587 og Bogstaverne F. B. R. K. ∴; Fru Birgitte Rosenkrantz — til Vallö, Enke efter Peder Bilde til Svanholm. Hun døde 1570, hun 1592; men Kalken er langt ældre. Den hidrører fra Tiden för Reformationen, er sexsidet og hörer til samme Classe som Kalken i Slustrup. Den har vel ingen Helgenbilleder, men paa Siden følgende Indskrift med gothisk Minuskel:

memoriale. cristierni. bartoldi. ∴. (ceterorum)

∴: Amindelse om Christian Bertelsen og de Andre.

Derimod findes Billeder paa Kalken i Hemmershöi (Annex til Vemmelöv). Det er en sølvforgylt, sexsidet Kalk med stor Knap, 6 Ruder paa Knappen med Blomster, 6 Felt med siddende Figurer i ophøiet Arbeide omtrent som paa Kalkene i Ondslöse og Finnerup (ovenfor S. 21) med hvilke den maa sammenlignes. Over Knappen staaer med Majuskelskrift: Jhesvs. Christvs. Ma. Under Figurerne, ligeledes med Majuskel: Ave. Maria. gracia. plena. domivs. tecum. benedicta. tv. i[n. mulieribus]. Det fjerde og femte Stykke af Indskriften ere forvexlede, det sjette Stykke er borte. Figurerne ere:

- A. 1. **Christus med Korsglorie, Bog i Venstre op-rakt Höire mellem**
 2. **Petrus med Nögle i Höire, Bog i Venstre og**
 3. **Paulus med Sværd i Höire, Bog i Venstre.**
 B. 4. **Johannes den Düher (med Lam og Fane paa Bog) mellem**
 5. **Johannes Evangelist med Kalk og Hostie og**
 6. **Andreas med sit Kors.**

De sidste af disse Tillæg angaae ikke Klokkerne, men andre kirkelige Sager fra Oldtiden, med hvilke jeg her i Samlingerne har beskjæftiget mig. Jeg vil dog for denne Gang slutte med nogle Tillægsbemærkninger Klokkerne angaaende. Heiberg siger i sin Palladius (S. 47): For at afskaffe Ave Maria, som man i den papistiske Tid had 3 Gange Morgen og Aften naar Klokken ringede, formaner Palladius til at bede Fredsbönnen, som Enhver kunde lære af sin Sognepræst, og som löd saaledes: O Herre Gud, giv os Fred i vore Dage, thi der er Ingen, der kan stride for os uden Du! Sammesteds S. 178. og 179. anføres af Synodalia fra 1559: „Campana pacis pulsabitur mane ad ortum solis in singulis templis, in cathedralibus bis & tunc fiat oratio pro pace” — og af Visitatsbogen „Præsten skal paa Bededagen (Onsdag eller Fredag) prædike $\frac{1}{2}$ Time og i den anden halve Time ligge paa Knæ i Choret og synge „Fredens Bön”.

Denne Fredsbön har jeg fundet saavel paa den store Klokke i Terslöf, som paa den lille i Stenmagle. Paa sidstnævnte staaer: „da pacem in diebus nostris quia non est alius, qui pugnet pro nobis nisi tu, Deus noster. Anno Domini 1614”.

Nogle Brudstykker af
et Nekrologium
fra Dominikaner-Klosteret i Ribe,

meddelte af Adjunkt *J. Kinch.*

Ved Indbindingen af Ribe Bys Rådstue-Bog for 1596 og følgende År er der blandt Andet anvendt to Stykker eller Strimler Pergament, der indeholde Brudstykker af et Klosters Nekrologium, indskrevet i en Kalender. Hvert Stykke indeholder henimod Halvdelen af fire forskellige Måneder, nemlig det ene Stykke de 12 første Dage af Marts, April, September og Oktober, det andet 13 à 14 Dage midt inde i 4 andre Måneder. Disse sidste Måneder må enten være Januar, Februar, November og December — eller Maj, Juni, Juli og August, idet dette Stykke Pergament enten maa have ligget udenom eller indeni det førstnævnte. Da Idus i den første og tredie af de 4 Måneder falder 2 Dage senere end i den fjerde, hvor Idus netop er den første bevarede Dag, må Månederne være Maj, Juni, Juli og August, og de bevarede Dage af disse Måneder ere fra den 13de til den 26de.

Ifølge Angivelserne af de Afdödes Stilling er det aldeles sikkert, at Nekrologiet angår Dominikaner-Klosteret

i Ribe; thi der nævnes fortrinsvis Ripensere, der nævnes Terminarii, og der nævnes Priorer og Lektorer. — Nekrologiet er oprindeligt opstået ved en Afskrift efter et ældre; thi den ældste og største Del af Optegnelserne er skreven med den samme Hånd og til samme Tid. I denne Del af Optegnelserne forekommer 2 Gange Årstallet 1441; men meget senere kan Skriften efter sit Udseende heller ikke være. Derefter ere de senere Dødsfald tilføiede efterhånden lige indtil Reformationens Tid. Det seneste Årstal, der forekommer, er 1528; men såvel ved de ældre som ved de yngre Antegnelser er det kun undtagelsesvis, at Årstallet tilføjes. Idetmindste en Antegnelse, der angår den ældre Tid, synes dog at være senere tilføjet, nemlig den om Klosterets første Ophbygger. De Antegnelser, som tilhøre den første Hånd, ere betegnede ved en foransat *.

Ligesom Bladenes Højde er større, end der behøvedes ved Rådstue-Bogens Indbinding, og derfor over Halvdelen af de enkelte Måneder er gået tabt, saaledes var Pergamentet ogsaa for bredt, og derfor er af de to Blade, som hvert Stykke udgjorde, næsten Halvdelen af det ene bortskåren, så at ved to Måneder den forreste Del af Siden mangler, og ved to andre den bagerste Del. Hvor saaledes en Antegnelse er bleven ufuldstændig ved Bortskjæring, er dette her betegnet ved Prikker. Det Stykke, som indeholder de fire midterste Måneder, har lidt ved Fugtighed, så at Skriften på sine Steder er ulæselig. Sådanne Steder har jeg betegnet ved Streger. På andre Steder, som jeg ikke har kunnet læse med Sikkerhed, har jeg tilføjet ?

Kalenderen er, som man ser, den romerske. Om de foransatte Søndagsbogstaver og Gyldental kan man finde Oplysning i Christiern Pedersens danske Skrifter, udgivne af Brandt og Fenger, andet Bind, S. 501 fl.

Indholdet af de bevarede Brudstykker er følgende:

Marcius*)

III	d	KL	*O' fr. nicolaus friis sacerdos
	e	VI	Ns *O' fr. nicolaus magni fidel. terminarius
XI	f	V	Ns *O' fr. matheus lector ripen et fr. e. . . . .
	g	III	Ns *O' fr. bartholomæus arusien.
XIX	A	III	Ns
VIII	b	II	Ns O' fr. nicolaus esgeri lect. . . . .
	c	Nonis	
XVI	d	VIII	Idus
V	e	VII	Idus
	f	VI	Idus
XIII	g	V	Idus
II	A	III	Idus

Aprilis**)

- (1) . . . *rtinus sacerdos *et fr. pharao acolitus
- (2)
- (3)
- (4) . . . *os qui multum laboravit pro conventu anno dm
m^o ccc^o ix^o.
- (5)
- (6)
- (7) . . . *skilli quondam prior ripen.
- (8)
- (9) . . . *novicius O' fr. martinus sacerdos
- (10) . . . *O' fr. nicolaus thome terminarius sacerdos
- (11)
- (12) . . . *sacerdos O' fr. iohannes petri lector ripen.

(Maj.)***)

	g	III	Idus O' fr, bero sacer primus huius domus constructor
XVIII	A	II	Idus O' fr. laurencius conradi lector. . .
VII	b	Idibus	obiit fr. laurentius iacobi sacerdos
	c	XVII	Kl O' fr. johannes Acolitus
XV	d	XVI	Kl
III	e	XV	Kl
	f	XIII	Kl
XII	g	XIII	Kl

*) Den bagerste Del af Siden er bortskåren.

**) Den forreste Del af Siden er bortskåren.

***) Den bagerste Del af Siden er afskåren.

I	A	XII	Kl
	b	XI	Kl
IX	c	X	Kl O' fr. thucho
	d	IX	Kl
VIII	e	VIII	Kl
VII	f	VII	Kl O' fr. Johannes conradi 1528.

(Juni.)*

- (13)
 (14)
 (15)
 (16) ....*(doatus?)
 (17)
 (18) .... nes petri speciat amicus
 (19) .... Andreas Johannis sacerdos O' fr. petrus johannis
 1528
 (20)
 (21)
 (22) .... cristernus ebbonis sacerdos
 (23) .... petrus henrici sacerdos O' fr. lauritus brwn lector
 (24)
 (25)
 (26) .... cristiernus johannis cognomento balnj

(Juli.)

VII	e	III	Idus O' fr. — — —
	f	II	Idus Anno dmni 1518 O' fr. laurentius sartor conversus fidelis dispensator
XV	g	Idibus	*O' fr. nicolaus bund sacerdos ꝛ fr. (petrus gotzen — —?)
III	A	XVII	Kl *O' fr. rano primus p— — — (ord?) —
	b	XVI	Kl *O' fr. vincentius juvenis
XII	c	XV	Kl *O' fr. nicolaus henrici — — — —
I	d	XIII	Kl *O' fr. jacobus sacerdos O' fr. petrus magni iuvenis
	e	XIII	Kl O' fr. jonas (niet?) conversus Obiit fr. petrus erici sacerdos calmarnnensis
IX	f	XII	Kl
	g	XI	Kl
XVII	A	X	Kl O' fr. mathias iohannis iuvenis
VI	b	IX	Kl
	c	VIII	Kl O' fr. sivardus — — —
XIII	d	VII	Kl *O' fr. clemens accolitus

*, Den forreste Del af Siden bortskåren.

(August.)

XV	A	Idibus	O' fr. — — —
III	b	XIX	Kl O' fr. albertus petri juvenis
	c	XVIII	Kl
XII	d	XVII	Kl *O' fr. nicolaus Inglon sacerdos
	e	XVI	Kl
I	f	XV	Kl O' fr. andreas iacobi novicius
	g	XIII	Kl O' fr. nicholaus iohannis iuvenis It. fr. jachobus skædh sacerdos
XVII	A	XIII	Kl
	b	XII	Kl
VI	e	XI	Kl *O' fr. henricus laly sacerdos
	d	X	Kl *O' fr. johannes henrici sacerdos
XIII	e	IX	Kl *O' fr. gregorius sbdyaconus
	f	VIII	Kl *O' fr. johannes lüb (el. lub) sacerdos
III	g	VII	Kl *O' fr. petrus johannis prior ripen. m ^o cd ^o xl i ^o .

September.

XVI	f	KL	*o' fr. henningus sacerdos It. o' fr. petrus otthonis Juvenis
	g	III	Ns *o' fr. lanxiñgus conversus
V	A	III	Ns *o' fr. johannes andree sacerdos et fr. joh. cristerni novicius
	b	II	Ns *o' fr. petrus amandus sacerdos
XIII	c	Nonis	*Aniversarium familiarium bñftör ordinis nostri
	d	VIII	Idus *o' fr. ascerus murri sacerdos It. o' fr. andreas cristierni dyaconus
X	e	VII	Idus *o' fr. godefridus conversus
	f	VI	Idus *o' fr. johannes tuonis lector ripen.
XVIII	g	V	Idus *o' fr. job sacerdos It. o' fr. lauren- tius severini sbdyachonus
	A	III	Idus *o' petrus novicius
VII	b	III	Idus *o' fr. johannes ferken sacerdos
	c	II	Idus *o' fr. ovidius michaelis prior ripen. m ^o cd ^o xlj ^o It. fr. cristernus sacer- dos 1489.

October.

XVI	A	KL	*O' fr. thomas conversus
V	b	VI	Ns O' fr. andreas sartor conversus
XIII	c	V	Ns Obijt evert kremer maritus lyzabeth henrich ꝛ fr. joh. pauli
II	d	III	Ns Obiit fr. georgius professus ꝛ fr. johannes pauli*)
	e	III	Ns *o' fr. jacobus lector ottonen. Et fr.
X	f	II	Ns O' fr. severinus joh. professus qui fuit submersus (inter ripas et hellwad?)
	g	Nonis	Obiit fr. cristiernus petri juvenis anno 1522
XVIII	A	VIII	Idus
VII	b	VII	Idus
	c	VI	Idus *Anniversarium omnium fratrum ordinis nostri. O' fr. D̄mcus cocus conversus
XV	d	V	Idus *o' fr. petrus sbdyaconus
III	e	III	Idus *o' fr. offo lunden

Når vi nu ordne de Efterretninger, som indeholdes heri, så finde vi:

3 Priores Ripenses, af hvilke, såvidt jeg ved, hidtil ingen har været bekjendt, nemlig . . . (E)skilli, quondam prior Rip., og Ovidius Michaelis og Petrus Johannis, der begge anføres som døde samme År, nemlig 1441, alle tre altså behørende til den første Hånd, ingen senere tilføjet.

1 Diaconus, Andreas Christiani, senere tilføjet.

3 Subdiaconi, to fra første Hånd, en senere tilføjet.

7 Lectores, hvoraf de 3, Matheus, Johannes Petri og Johannes Tuonis udtrykkelig nævnes som lectores Ripenses, medens Antegnelse for de 2, Nicolaus Esgeri og Laurentius Conradi, ikke haves fuldstændig, 1, Lauritius Brun, simpelthen kaldes Lector, og 1, Jacobus, Lector Ottonen. Denne Sidste skulde efter Analogi med "lector Ripensis" have været Lektor ved Klosteret i

*) Her er der naturligvis begået en Fejl, idet den samme Broder er anført som død på to forskellige Dage. Hænderne ere forskellige.

Odense; men måske menes der dog her blot, at han var født i Odense, ligesom der vistnok betegnes Fødestedet, når af de menige Munke en kaldes Arusiensis, en Lundensis og en Calmarnnensis. Af Lektorerne tilhøre de 4 første Hånd, de 3 ere senere tilføjede.

3 Akoluter, de to fra den ældre Tid. Denne Art af Kirkebetjente fandtes, som vi heraf se, altså også i Klostre. Den Akolut fra Ribe, som efter Suhms Historie År 1220 fik pavelig Aflad, fordi han i Krigen havde dræbt nogle Saracenerne, kan derimod ifølge Tiden ikke henhøre til dette Kloster, men har vel hørt til Domkirkens Personale. — Navnet Pharao, som tillægges den ene Akolut, betegner vel det danske "Fader".

2 Terminarii eller Almissesamlere, en af første Hånd, en senere tilföjet. Den Sidste kaldes tillige sacerdos.

26 Fratres sacerdotes, hvoraf kun de 8 eller 9 ere senere tilføjede. Den ene kaldes tillige Terminarius. Til denne Klasse har jeg også henregnet Bero (Björn), der anføres under 13. Maj som primus huius domus constructor og således bliver den mærkeligste af [dem alle. Det er dog måske tvivlsomt, om "sacer" er en Forkortning af "sacerdos", der ellers ikke skrives således. Man kunde vente, at primus constructor snarere var en Prior end en simpel Munk; men måske var Björn en formuende Lægmand, som byggede Klosteret og derpå gav sig selv ind i det. Det er forøvrigt påfaldende, at Antegnelsen om Björn, som det synes, ikke tilhører første Hånd.

7 Fratres juvenes. Jeg har ingen Oplysning kunnet få om, hvem disse juvenes ere. Menes derved måske et Slags yngre Brødre, som endnu ikke havde opnået en Sacerdos's Værdighed? thi da de kaldes fratres, kunne de neppe være unge Mennesker, som blot opholdt sig i Klosteret for at blive underviste. Kun 1 tilhører første Hånd,

hvoraf måske kan sluttes, at denne Klasse fremkom i en senere Tid.

2 Professi, begge fra den senere Tid. Navnet synes at måtte betegne Folk, som havde aflagt Løftet, men dog endnu ikke modtaget Indvielsen.

7 Conversi, de 3 fra den ældre Tid. Af de senere tilføjede betegnes 1 som Kok, og 2 som Skræddere, hvoraf den ene tillige var dispensator eller et Slags Hus-hovmester.

4 Novicier, 2 fra den ældre og ligeså mange fra den senere Tid.

3 Afdøde nævnes blot som Fratres, uden nærmere Betegnelse af deres Stilling. Ved Andre er den nærmere Betegnelse enten bortskären eller ulæselig.

Folk, som ikke have hørt til Klosteret, nævnes kun ganske enkeltvis, således: Evert kremer maritus lyzabeth henrich. Han er altså kommen med for sin Kones Skyld, der rimeligvis har gjort vel mod Klosteret. Til deune Klasse hører sikkert også: (Johan)nes Petri speciat amicus. Derimod er det usikkert, hvem den “. . . os qui multum laboravit pro conventu”, og som døde 1309, er.

Endelig er der noteret to almindelige Anniversarier eller Årtider, en d. 5te Septbr. for Slægtningerne af Ordenens Velgjørere, og en d. 10de Oktbr. for alle Ordensbrødre.

I de Stykker af Dominikaner-Ordenens Kapitels-Bog, som Hr. Lektor Stephens har meddelt i første Bind af dette Tidsskrift, nævnes også adskillige Munke fra Klosteret i Ribe fra det 13de Århundrede. Ingen af dem findes anførte i dette Nekrologium, som således ikke synes at gå så langt tilbage i Tiden, idetmindste ikke med fuldstændige Optegnelser.

Brødrenes Antal i Klosteret må ikke have været ubetydeligt, hvad enten man tager Hensyn til Forholdet mellem

Antallet på de nævnte Prierer, 3, og på de øvrige Brødre, 64, eller man beregner, at det hele Nekrologium i Forhold til den bevarede Del, som er Noget under Trediedelen, må have indeholdt Navnene på over 200 Brødre, der rimeligvis ere døde i et omtrent lignende Antal af År.

Om de bornholmske Kirker, især de runde.

Skönt det allerede ikke er saa ganske Lidet, vi have om Rundkirkerne paa Bornholm (i Pont. Atl. T. III., af Thurah, af Skovgaard, Panum, Worm og sidst i Kirkehist. Saml., det Bedste jeg hidtil har set om disse Kirker, i en Afhdlg. ved C. B. Friis), saa ere vi dog endnu lige nær med hine dunkle Mindesmærker, idet hverken deres egentlige Ejendommeligheder ere kendte, eller forstaaede som historiskt Led i Kæden af de Bygninger, der betegne Arkitekturens Udvikling. Hvad mine Forgængere have dels overset, dels fremstillet unøjagtigt, dels misforstaaet, ønskede jeg da ved disse Blade at supplere og berigtige; men jeg tør ikke sige, at det er lykkedes mig at kaste det fulde historiske Lys paa Bygningerne; dette kan ikke opnaas uden ved en Detailkundskab dels i Bornholms dels i Sveriges Kirkehistorie, som jeg ikke har; Meget vilde kunne klare sig, om Lunde Domkirkes Arkiv havde Dokumenter om den Tid, da Bornholm hørte under Bispstolen; men saadanne synes at mangle*). Imidlertid kaster dog allerede Det, som er temmelig almen bekendt, et godt Lys over de bornholmske Kirker, nemlig: at Öen

---

*) Brunius, Beskr. öfv. Lunds Domk. Indl. S. 22.

blev kristnet af Egin, der blev Bisp i Dalby 1065, at omtrent de tre Fjerdeparter af Øen kom under Lunde Bispestol omtr. 1150, at Rønne Herred havde samme Skæbne 1303, at Kannikerne under de hyppige Fejder i 13de og 14de Aarh. vare Befalingsmænd paa Hammershus, indtil de Kongelige atter indtog det, og at de, naar de havde mistet denne Borg, dog ligefuldt forsvarede sig paa alle de andre Punkter, de havde inde. Det vil være Nok her at minde om, at efterat Slottet var bygget 1158 af Valdemar den 1ste, kom det snart under Lunde Bisper, indtil Kristoffer den 1ste, efterat Jakob Erlandsen var greben paa Soborg, atter lod det indtage 1259. I den derpaafølgende Fejde bleve de Biskoppelige hjulpe af Rygerne, og indtog atter Slottet 1265. Belejret og indtaget af Erik Glipping, kom det dog atter 1271 til Bispestolen, hvor det forblev, til Erik Menved 1294 belejrede og indtog det under hans Forfølgelse mod Jens Grand. Skønt han saa 1303 maatte genafstaa det til Bispestolen, lod han det dog atter belejre 1319, og Kristoffer 2den udhungrede Besætningen 1324, og pantsatte Slottet med hele Øen til Sverrig, hvorfra det først af Valdemar Atterdag blev løskøbt 1360. Disse langvarige Fejder have Betydning for os med Hensyn til det Spørgsmaal: hvilke faste Punkter havde Kannikerne i de Mellemtider, da de vare fordrevne fra Slottet? hvorfra førte de Kampen mod dette?

Dette maa være Vink nok for at tilbagekalde i Erindringen de historiske Forhold i de Aarhundreder, af hvilke vi især maa vente Oplysning om Rundkirkerne. Og ligesom endnu selv Ruinerne af Hammershus, da jeg i 1842 undersøgte dem, vare ligesaa mange Blade af Slottets Historie; ligesom Aakirke bærer sin Historie tilskue, skreven med Stenskrift paa alle dens Vægge: saaledes maa vi

dog vel ogsaa vente at kunne læse paa Rundkirkernes Vægge Noget af den Historie, de har at fortælle.

Det er imidlertid ikke let gjørligt for mig at klare, hvad jeg af Rundkirkerne tror at kunne klare, uden først at kaste et Blik paa en mærkelig Gruppe af de andre bornholmske Kirker. Det Mærkeligste ved Rundkirkerne ligger næmlig ikke i, at de ere runde; thi denne Forms historiske Forekomst er næsten lige saa klart oplyst, som dens konsthistoriske Udspring. Og hvad der herom er at sige — (for de danske og svenske Rundkirkers Vedkommende) — er hovedsageligt dette, at de Ældstes Oprindelse gaar tilbage til en Tid, der betegner dem som de ældste Kirkebygninger, at deres Størrelse aldrig tillader at tænke paa, at de oprindelig vare bestemte til senere Tiders store pompøse Gudstjeneste; medens de ældste vise sig som beregnede for smaa Menigheder, ere flere af de yngre oprindelig private Bedehuse, der senere bleve brugte til Landsbykirker. Blotte Daabshuse kan ingen af dem have været, dels ifølge den Tid, i hvilken de ere byggede, dels ifølge Korbygningernes Vidnesbyrd, — hvad senere vil blive nærmere berørt.

Spørge vi endelig om, hvorledes denne arkitektoniske Form i det 11te og 12te Aarhundrede er kommet til os, da vise alle historiske Spor over Sverrig og Rusland til Myklegaard; jeg har forfulgt dem helt op til Stokholm, og i Rusland skulle de forekomme endnu hyppigere paa Strækningen ned gennem det Sydlige. Denne deres Forekomst stemmer saa godt med den byzantinske Grundform i deres Stil, at det for mig staar som historisk godtgjort, at Rundformen oprindelig er kommen til Norden med Væringerne og ad Handelsvejen mellem Norden og Byzanz.

Saa Meget her foreløbigt om den runde Form; det kan jo alt være mærkeligt nok, men det er dog ikke disse Kirkers Mærkeligste. Dette bestaar i, at de have O ver-

kirker, selvstændigt udviklede, uden Forbindelse med Kirkens Kor, og — ikke blot een, men to, ja tre. Ere disse oprindelige? og hvad var Hensigten med dem? Da andre af de bornholmske Kirker have en lignende Indretning, og man vilde forvikle sig Sagens Opklaring meget, om man vilde sammenblande Rundkirkerne med hine, saa maa vi først kaste et Blik paa disse andre bornholmske Kirker.

Ligesom nemlig Østerlarskirke, Nylarskirke*), Olskirke og Nykirke**) udgjøre Gruppen af Rundkirker, saaledes danne Aaker***), Persker, Paulsker og Boelsker, hvortil maaske kan henregnes Ipsker og Klemensker, en Gruppe for sig, med afsluttet Ejendommelighed. De øvrige Kirker paa Bornholm, som ikke høre til nogen af disse to Grupper, danne da en tredje med hvilken vi dog her Intet have at gjøre, da den ikke adskiller sig fra Danmarks øvrige Landsbykirker, og Intet oplyser med Hensyn til vor foreliggende Opgave.

Hvad derimod den anden af de nævnte Grupper angaar, vise alle dens Kirker sig at have Taarne, der ere indrettede med flere eller færre Stokværk (Gulve), hvis Bygningsstil har en paafaldende Lighed i visse arkitektoniske Forhold, navnlig Pillers, Buers og Hvælvingers Højde- og Brede-Forhold, med de tilsvarende i Rundkirkerne. Aaker med Peders, Pauls og Bodils ere alle firekantede Kirker med Altarrunding (Apsis); de ere de i ældre Beretninger omtalte bornholmske Marmorkirker. — Hvad dette Punkt angaar, er det at mærke, at Marmoren

---

*) Er ingen Laurentius-Kirke, men en Nikolaus-Kirke; dens egentlige Navn er Nilai Kirke, der i Folkemunde er bleven til Nylarsker, skøndt den saalidt er en ny Larskirke, at den maaske endog er ældre end den anden Larskirke.

***) Allehelgenskirke.

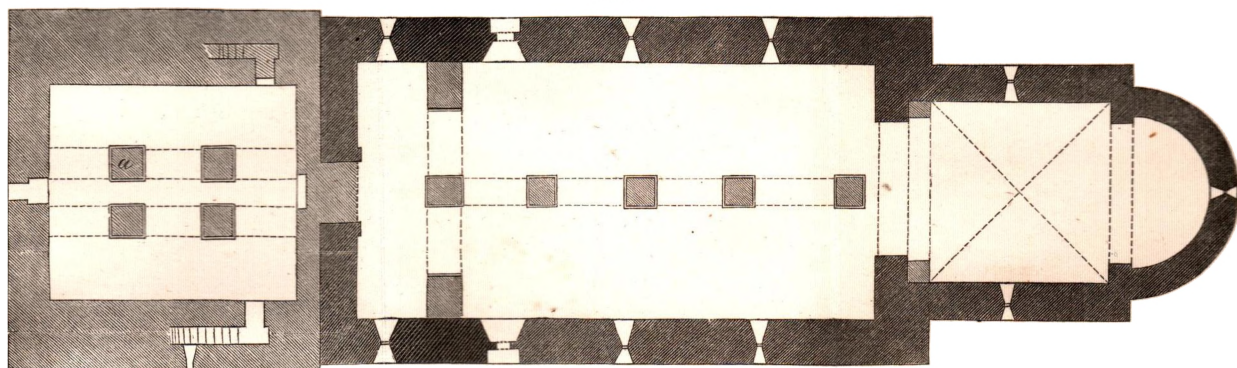
****) St. Hans Kirke, senere en Laurentskirke.

I. Aaker (Aakirkeby),

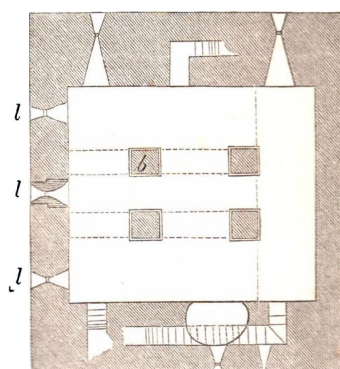
med dens Forandringer.

1.

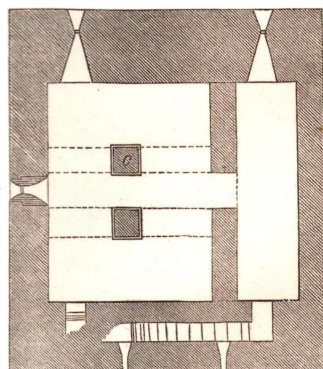
Nord.

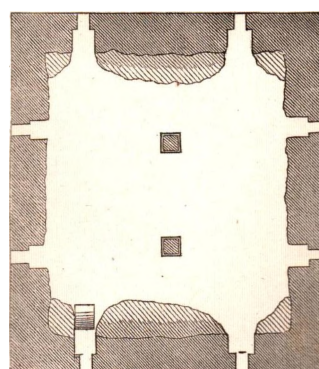
2.

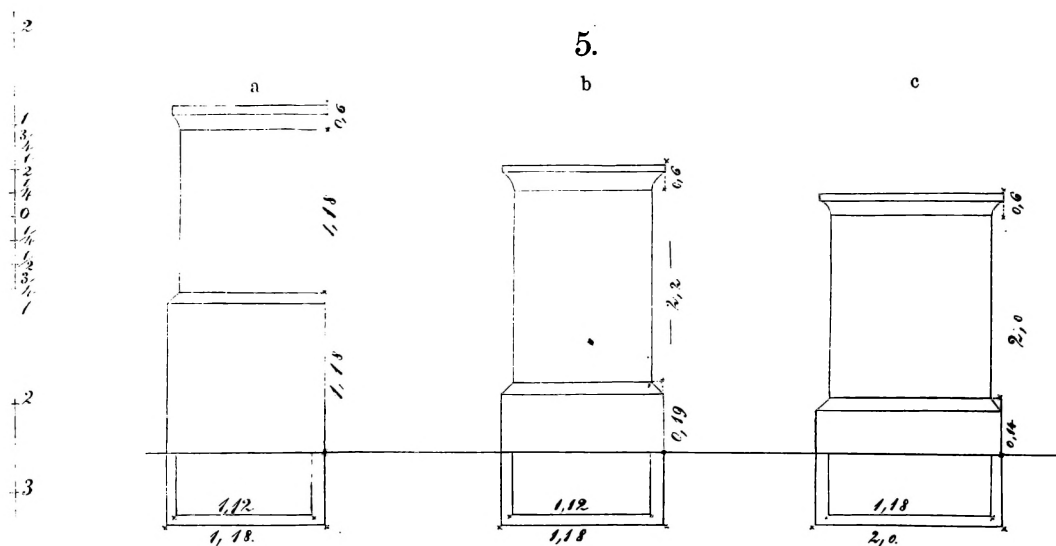
3.

4.

5.

1. Kirken med Taarnets nederste Gulv.
2-3-4. Taarnets andet, tredje og fjerde Gulv.
1) Rimeligvis oprindelige Vinduer, nu Luger.

5. a-b-c) Piller i Taarnets nederste, anden og tredje Etage.

An m. Vinduerne paa Kirkens Nordside tilligemed Doren, tildels usikker.

er sort; brudt i Bilgrave og Limensgade; paa Bornholm*) er den egentlig kun i Aakirke og Pederskirke gennemgaaende brugt som Bygningsmateriale, allerede i Pauls og Bodils begynder den at vise sig blandet; i Ipsker, Østermarie, o. fl. andre, selv af de runde Kirker, er den endnu brugt, især til Sokkel, Vindues- og Dør-Poster samt udvendige Murprydelse. Den har altsaa været brugt i langt større Omfang, end man har troet. Om den nu i Murprydelse, i Buer og Sokler har nogensinde været poleret, skal jeg ikke kunne sige, da den naturligvis i Kalkraseriets Periode er bleven oversmurt allevegne, hvor den kunde tage sig ud; men at den, naar Kalken blev afreven, Fugerne vel udrappede, og Marmoren selv blev poleret, vilde give Kirkerne et smukt Udseende, — (dog at dette maatte indskrænke sig til Søjler, Piller, Buer o. L.), — vil næppe nogen kunne negte.

Blandt de 4 saakaldte Marmorkirker er ubetinget Aaker den mærkeligste. Om denne er at mærke, at da Svend Grathe havde afstaaet Aakirkeby til Erkebispem i Lund**) 1150, blev St. Hanskirken Landets Hovedkirke, — maaske formedelst dens Beliggenhed midt i de tre afstaaede Herreder, og længere end til hint Tidspunkt gaa vist ikke dens Købstadrettigheder tilbage, skönt den „fra Arilds Tid“ skal have havt dem; til Ære for Lunde Domkirkes Skytshelgen, til hvem den jo nu kom i Filialforhold, blev den omdøbt til en Laurentiuskirke. Paa Øen selv har den fra hin Tid til den Dag idag havt Navnet „Kapitelskirken“. Spørge vi nu, hvilke Forandringer der foretoges med den forat gjøre den til Hovedkirke, da lader

*) Jeg viste Thorvaldsen en Prøve af den bornholmske Marmor, og hans Dom lød paa, at den vilde være uskatterlig som Bygningsmateriale, især til Søjler, Arkitraver o. s. v. i Pragtbygninger. Marmorgruben var i 1842 langtfra udtømt.

**) Se Saxo i Sv. Gr.s Hist. og Pont. Atl. III, 215, Not.

Bygningen selv os intet Øjeblik i Tvivl herom, da den ved første Blik viser sig at bestaa af en oprindelig og en yngre Del. Den oprindelige St. Hanskirke var uden Taarn, men med Kor og Alterrunding; den bestaar af *a*) et Langhus, enkelt, af 14 Al. 9 T.'s Brede og 29 Al.'s Længde, hvilket er Grundforholdet i alle vore klassiske Kirker fra 12te Aarhundrede; *b*) et Kor, hvis oprindelige Længde er 11,14*), imod en Brede af 10,0; lægges til den angivne Længde Tykkelsen af Murpillerne mod Skibet og Altarrundingen, 1,14 og 1,5, fremkommer en Længde i Koret af 14,9, d. e. Korets Længde er aldeles ligt med Skibets Brede, hvad der atter overraskende nøjagtigt stemmer med det bedste Grundforhold; hertil slutter sig saa *c*) Alterrundingen med en indre Radius af 4,9. Lægge vi hertil, at Korbuen, ligesom Buen, over Hovedindgangen (i vestre Gavl) ere høje og luftige, saa ses det, at den oprindelige Kirke har været et lille, simpelt, men i sine Hovedforhold særdeles vel proportioneret Hus. Men nu skulde denne Kirke, da den blev affilieret Lunde Dom, gjøres til Hovedkirke, til Købstadkirke i den nye Købstad, og til Kapitelskirke. For da i nogen Maade at raade Bod paa Kirkens Lidenhed, og give den noget Fortrin i Bygning, afsondrede man mod Vest et Stykke af Kirkeskibet, af 4 Alens Brede, som en smal Gang, for at tjene til Baptisterium, hvori Dobefonten endnu staar med sin Runeindskrift. Dette Dobekapel blev taget fra Kirkeskibets Længde, afdelt derfra ved en Murpille paa nordre og søndre Væg, med et Fremspring fra Muren af 2,13 og en Brede af 1,18. Herved forstyrredes altsaa Kirkens rene Grundforhold, idet Bredens Forhold til Længden, der før

*) Jeg tillader mig at benytte denne forkortede Betegnelse for 11 Alen 14 Tommer, hvorved jeg stedse betegner Alenmaalet ved Tallet tilvenstre, Tommerne ved det tilhøjre.

var som 1 : 2, nu blev som 1 : 1,6. Man var derhos ikke tilfreds med at have et enkelt Skib; forat faa et dobbelt, opførte man en Række af 5 Piller midt ned gennem Langhuset, saaledes at den længst mod Vest staar midt mellem hine to nysomtalte Murpiller, forbunden med disse ved Buer, men uden Bue-Forbindelse med vestre Gavl. Disse Piller ere forbundne indbyrdes ved Buer, hvorved der nu altsaa var fremkommet et dobbelt Langhus, delt ved en Arkade; paa denne hviler en fritstaaende Mur af 4 Alens Højde, bemalet i Lybekkkernes Tid*) med daarlige Malerier, paa tör Kalk, paa gul Grund, med sorte Konturer. Disse Piller, denne Arkade, dette store, tunge Murstykke derover, minde nu vistnok om den romanske Stils Overgangsformer, men Alt er i Dværgformat og har de alleruheldigste Forhold. Istedetfor det ene oprindelige Skib af god Brede er der nu to smalle Gange, over hvilke Krydshvælvinger ere upraktikable; heller ikke Tøndehvælvinger kunde anbringes, hvad der forbydes dels ved Korbuens dels ved de vestre Buer. Man kan altsaa kun have Brædeloft. Pillerækken støtter sig mod Øst til Korbuens, ikke saaledes, at en Bue fra den østligste Pille kaster sig op mod Korbuens Slutsten, men saaledes, at den af Arkaden baarne Mur sænker sig lige ned fra Korbuens Top indtil omtr. 3 Al. fra Gulvet, hvor saa den østlige Pille endda er indhulet i den Side, der vender mod Koret, ved et oventil bueformigt Indsnit, maaske forat give bedre Plads til en Processions Bevægelse fra og til Koret, maaske forat danne Plads til et Alter. Det Sidste er det Rimeligste,

---

*) Man erindre, at Fredr. I overlod Hansestæderne Bornholm for 50 Aar, fra 1525—1575; og de have smykket Murstykket over Arkaden med disse Billeder, forat udfylde Tomheden paa den store Flade. Billederne have Indskrifter, som ved nær Undersøgelse endnu sikkert vilde kunne læses.

da der paa den vestligste Pille, paa den Side, der vender ind mod Kirkeskibet, ligeledes er et, foroven afrundet, Stykke udskåret af Pillerne fra en Højde af 3 Alen og ned til Gulvet. Hvorhos det maa bemærkes, at Sökkelen paa denne Side af de to omtalte Piller er bortskaaren, saa at Pladsen til et Alter blev ganske hensigtsmæssig. Desuden var det jo nødvendigt at skaffe Plads til et Alter for St. Hans, da nu Laurentius skulde have Højalteret. Jeg formoder da, at han fik et Alter støttet op mod den østlige Pille og vendt mod Højalteret. Derimod har jeg ingen Formodning om, hvem Alteret paa den vestligste Pille kan have været helliget. De 5 Piller, med Undtagelse af de to nysomtalte yderste i Rækken, hvilke paa den ene Side ere 4 T. brede, holde ellers alle 1,14 i Kvadrat, mod en Højde fra Gulvet af 5,8, hvoraf Sökkelen er 1,12, Gesimsen 6 T., uden Forledning, kun med en simpel Udladning af 3 T. Alt Dette giver vistnok kun en daarlig Formodning om Bygherrernes Dygtighed. Da Koret skulde hvælves (hvad der dog maaske først tilhører Lybekkernes Tid) forvandskede man ogsaa Korets Grundforhold, ved i Hjørnet mellem dets Vægge og Korbuen at opføre to Murpiller med et Bueslag over, hvad man derimod undlod i de tilsvarende Hjørner ved Alterrundingen. Mod Vest tilmuredes derimod Hovedindgangen i Gavlen, da Taarnet tilbyggedes, og den desuden var skjult indefra Kirken af ved Pillerækken. Denne Forandring er da samtidig med Kirkeskibets omtalte Forbygning, hvad der klarlig ses af Sökkernes og de øvrige arkitektoniske Forholds Enshed i Taarn og Kirkeskib. Dette mærkelige Taarn er opmuret uden Forbundt med Kirken, og bestaar af 4 Gulve. Det har dobbelte, takkede Gavle, 2 mod Nord og 2 mod Syd, med en udvendig Højde af 27 Al. til Tagrenden mellem begge Tagene, og lidt over 35 Al. til den højeste Gavltinde. Alt heraf fremgaar, at der i de 4 Stokværk ikke

kan være synderlig høit til Loftet. Træder man ind i nederste Gulv, ser man et Rum, som i Ø. og V. maaler 14 Al., i N. og S. 12, 3; midt i dette Rum staa 4 symmetrisk ordnede Piller, byggede aldeles som inde i selve Kirken, af idethele 2,20 Højde, hvoraf 14 T. komme paa Sokkelens, 3 paa Gesimsens Højde (begge med 3 T.'s Udladning); lægger man hertil, at Pillen selv er 1,18 bred, saa ser man, at det er rene Vanskabninger af Piller. De ere forbundne med Buer i Øst og Vest, og bære 3 Tøndehvælvinger, der gaa parallelt med nordre og søndre Mur, og hvis Rygglinie ligger omtr. 6 Al. over Gulvet: den midterste af disse dækker kun over en Gang saa bred som Pillebredden, medens Rummet bag Pillerne mod Nord og Syd er noget større. Murtykkelsen i Taarnets nordre og søndre Mur er 4 Al. — (i den gamle Kirke derimod, dog med nogen Variation, 1,21) —, og derfor bred nok til at to Trapper, den ene i nordre, den anden i søndre Side, kunde lægges inde i selve Murene; dog er den nordre Opgang nu tilmuret. Stige vi da op ad den søndre til 2det Gulv, saa se vi en ganske lignende Benyttelse af Rummet; de fire Piller ere dog noget mindre i Tykkelse, idet deres Sok netop er saa bred som Skaftet af Pillerne i nederste Gulv; den herved indvundne Plads er lagt til den midterste Gang (i Ø. og V.), som derved bliver bred 1,21, istedetfor nedenunder 1,15. Men Tøndehvælvingerne gaa ikke lige til Taarnets østre Væg; mellem denne og det nærmeste Pillepar skæres de i Ø. og V. gaaende 3 Tøndehvælvinger af en 4de, der gaar i N. og S. Disse Hvælvingers Rygglinie ligger 6,19 over Gulvet. I den søndre Mur findes en halvcirkelformig Alternische med et lille Vindue i Baggrunden; det tør herved anses som afgjort, at dette Rum har været bestemt til en Gudstjeneste; men efter Rummets hele Beliggenhed og Benyttelse vil man dog ikke herved kunne tænke paa nogen offentlig, for Alle

tilgængelig Gudsdyrkelse. Ogsaa fra 2det til 3die Gulv føre Trapper i de to Mure, og den i Sydsiden gaar da op over Nischen. I 3die Gulv er det østligste Par af Pillerne blevet til Murstykker, der springe frem fra nordre og søndre Mur med en Dør i Midten, og den tværløbende Tøndehvælving er derved bleven til et Kammer. I 4de Gulv svinder Murtykkelsen i N. og S. pludselig ind til 2 Alen, den mod V. er uforandret, medens den mod Ø. faar et Tillæg af 1 Al., hvad der rimeligvis er sket, fordi den ligger højere end Kirkens Tag og altsaa er Udmur. Hvælvingen nedenunder, som bærer denne Vægt i sin ene Side, har derfor ogsaa givet stærkt efter. Kun to mindre Piller findes her; de staa paa Ryggen af de nedenværende Hvælvinger, og bære for en Del Vægten af Tømmerværket det dobbelte Tag. I det Trykkes saaledes forplantes nedad, fordeles det paa de to tykke Mure i 3die Gulv. — Den sorte Marmor er i alle Piller og Buer godt hugget, men ser ikke ud til i noget Stokværk at have været afpuddet; det øverste Rum er aldeles raat baade i Murene og paa Gulvet. Bindemidlet er overalt Cement, — hvad det har sin Interesse at vide*). En Grundplan af Kirken og af Taarnets forskellige Gulve er vedføjet; de beskyggede Dele ere de oprindelige. Det bemærkes, at Vaabehuset er udeladt, og at de oprindelige Vinduer i Kirkens Nordside ikke med Sikkerhed lade sig bestemme; Trapperne i Taarnmuren ere kun antydede. Man har ment, at de forskellige Stokværk have været indrettede til Munkeceller; men, — ikke at tale om, at man saavidt mig bekendt ikke har nogetsomhelst historisk Vidnesbyrd om, at der nogen tid har været Munkeordener organiserede paa det aldeles klosterfri Bornholm, og ligesaa lidt om, at nogensinde et Kloster er anlagt i Form af et Taarn, — saa viser et Blik paa Grundplanen, at der i alt Fald kun kan være Tale om

*) Cement er brugt i alle Kirkerne, men er af højst forskellig Godhed.

et eneste til Bolig indrettet Rum foruden et Rum til en Altertjeneste; og Murværkets hele Tilstand synes ogsaa at vise, at Mennesker aldrig have boet inden disse Mure. Det Eneste der altsaa med Bestemthed kan siges er dette, at der i Taarnet har været et Kapel.

Naar vi nu gaa fra Kapitelskirken til Persker, og her bemærke, ikke blot at det sorte Marmor i den oprindelige Kirke er endnu omhyggeligere behandlet, at den prægtig behandlede Sokkel om Kirken er aldeles som den i Aaker, at Rundbuerne ere slagne høje og luftige, at hele den oprindelige Kirke peger paa Samtidighed med Aaker (1ste Halvdel af det 12te Ah.); men ogsaa, at Taarnet ligeledes her er ikke blot yngre end Kirken, men indrettet med Tøndehvælvinger ligesom hist (kun at de fornuftigvis ere satte i Forbindelse med Kirken og danne Daabskapellet, som saaledes er i Taarnet); naar vi bemærke, at ogsaa her, ligesom hist, er en Kannikegaard*), og at her altsaa har været Kanniker til at varetage Kirkens Tarv, ligesom i Aaker: saa er det vel rimeligt, at ligesom begge Kirker i deres oprindelige Dele afgjort ere samtidige, saaledes og i deres yngre. At der i Perskers Taarn er indblandet noget Granit, gjør der ligesaa lidt til Sagen, som at der i Vaabehuset er Granit og Mursten imellem hverandre. Og naar vi saa komme til Poulsker, og her trods de store, luftige Buer for Kor og Alterrunding dog finde Korets Grundforhold paafaldende fortrykte, og som en Følge deraf have Grund til at sætte dens Oprindelse til en lidt senere Tid, medens endnu her Taarnet er ikke blot yngre, men har sit Daabskapel med de tre Tøndehvælvinger; naar vi endelig ogsaa i den 4de Marmorkirke, Boelsker, endnu finde Taarnet indrettet som i Kapitelskirken, endnu finde to Kannikegaarde i Sognet**),

*) I Aaker Sogn er, tror jeg, to Kannikegaarde.

**) Som imidlertid aldrig bleve beboede; de ejedes kun af Kannikerne.

finde ikke blot Daabskapellet med de tre Tøndehvælvinger, men selv Døbefonten aldeles som i Persker og Poulsker, — (upaatvivlelig alle tre huggede af en og samme Mester, i en rød, porfyrlignende Granit); naar vi endelig bemærke, at disse 4 Kirkesogne udgjøre eet Herred (Sønderherred), i hvilket begge Marmorbruddene ere beliggende, og fremfor de øvrige Egne paa Bornholm udmærke sig ved rige Velstandskilder og gode Jorder: saa er der, synes mig, en til Vished grændsende Sandsynlighed for, at da dette Herred tilligemed Øster- og Nørre-Herred i Aaret 1150 kom under Lunde Bispestol, saa organiseredes Kannikevæsenet, saa byggedes Kannikegaardene*), saa valgtes just dette Herred for sin Frugtbarheds Skyld til Hovedherred; og at den midt i det frugtbareste og derfor folkerigste Herred liggende By blev gjort til Købstad, at saa dermed fulgte, at dens Kirke blev Hovedkirke, og at de andre bleve forandrede efter dens Mønster, — alt Dette synes indlysende og naturligt. Anseligere skulde nu Hovedkirken vistnok være; derfor fik ingen af de andre de 4 Stokværk, som er dens Særkende, medens de alle fik deres Daabskapel, indrettet i samme Stil, og med samme Slags Døbefont. Hvo der har set de tre Døbestene i Peders, Pauls og Boels Kirker, vil intet Øjeblik tvivle om, at de ere huggne af samme Mester, og saare nær ligger da den Formodning, at de ere blevne anskaffede samtidigt, da Daabskapellerne bleve indrettede.

Jeg yttrede ovenfor, at man maaske burde henføre Ipsker og Klemensker til samme Gruppe. Vel finde vi

---

*) Forf. synes at antage, at der paa Bornholm har dannet sig et eget Kapitel med egne Kanniker, men dette er vistnok uden al Grund, naar denne Formodning kun støtter sig til Udtrykkene Kapitelskirke og Kannikegaarde, da dermed ikke siges andet end at denne Kirke og disse Gaarde hørte til Lunds Domkapitel og dets Kanniker. Udg. Anm.

næmlich Døbekapellet under Taarnet i Ipsker, men med en noget forskellig Stil. Det har næmlich kun to Tøndehvælvinger, som stötte sig paa 3 Piller i Gulvets Midtlinie: derhos gjør Sandstenen sig betydelig gældende som Bygningsmaterial, især i Murene, medens dog endnu alle oprindelige Buer og Piller, samt Kirkens oprindelige Sokkel, ere af sort Marmor og meget omhyggeligt behandlede. Pillerne i Taarnet vise sig, ligesom i de tre sidstnævnte Kirker, i Konstruktionen aldeles som Efterligninger af dem i Aaker. Om der i Ipsker er nogen Kannikegaard, veed jeg ikke, men jeg tör paastaa, dels at den oprindelige Kirke, formedelst det slette Forhold især i Koret Grundlinier (hvad den deler med Paulsker og Bodilsker*) er yngre end Aaker og Persker, men omtrent samtidig med Pauls og Bodils, dels at den nye Stil, der begynder at gjøre sig gældende i Taarnet, peger paa, at ogsaa de yngre Dele af denne Kirke ere yngre end de tilsvarende af hine fire. Hvad Klemenskirken angaar, har ogsaa den Tøndehvælvung i Taarnet, og det, ligesom Ips, i 2 Stokværk; men i senere Tider er Kirken selv bleven dækket med gothiske, tolvribbede Hvælvinger, saa den har to Gange undergaaet Forandringer, den første Gang i samme Periode, i hvilken Ips fik sit Taarn og sine Tøndehvælvinger, altsaa noget sildigere end Aaker, anden Gang endnu senere, maaske i 15de Aarhundrede. Og rimeligt kunde det jo da være, at naar Bispestolen begyndte sine Forandringer i det Sydlige, der da kan være hengaet en Del Aar, förend de, i de urolige Tider, kunde fortsættes øster og vester om Landet.

Det tör af ovenstaaende Fremstilling anses som sikret, at disse 6 omtalte Kirker ere byggede för 1150, medens alle Taarnene med de til dem sig sluttende yngre

*) I Boelskers Kor er Længden i Ö. og V. 5,6 Bredden 8,3; i Ipsker er Længden 6 Al. mod en Brede af 7,12.

Murstykker og Piller o. s. v. ere yngre end dette Aar, og tilmed i de 4 Sønderherreds Kirker samtidige, medens Tilbygningerne i Ipsker og Klemensker ere noget senere.

Vende vi os nu til Rundkirkerne, da viser sig den selvsamme Indretning, som udgjör det Særegne ved Aaker, nemlig Inddelingen i flere Stokværk, som deres Hovedejendommelighed, men vel at mærke: ved Rundkirkerne viser denne Indretning sig oprindelig, og samtidig med Bygningen selv. Ere altsaa en eller flere af Rundkirkerne ældre end 1150, saa maa Indretningen i Aaker være laant fra de ældre Bygninger, og ikke omvendt. Og naar vi bemærke, at Dværgforholdene i Rundkirkerne ere drevne til den yderligste Yderlighed af det Dværgagtige, saa paatrænger sig den Formodning, at disse arkitektoniske Forhold vare ejendommelige for de bornholmske Byggmestere og ere hjemmefødte der. De to ældste af Rundkirkerne ville vi betragte under Et, da de i alle Henseender slutte sig sammen, og maa sættes som indbyrdes samtidige, men som ældre end de to andre. Jeg skal saa meget som muligt vogte mig for at trætte Lærerne ved altfor mange arkitektoniske Detailmaal, da jeg ikke agter at give en i alle Enkeltheder gaende Beskrivelse af disse Kirker, men kun at give saa Meget, der er tilstrækkeligt til at fremstille deres Eiendommeligheder.

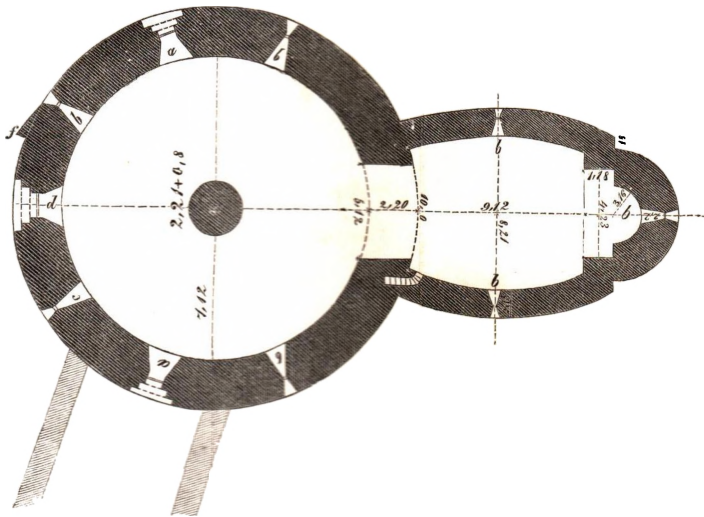
Vi begynde da med Nylarsker og Österlarsker; hvilken af dem der er den ældste lader sig næppe afgjøre, men Österlarsker synes aldeles at spille samme Rolle blandt Rundkirkerne, som Aaker blandt Marmorkirkerne.

Nilai-Kirken er da opført af kvaderhuggen Gneus-Granit, — et Materiale, som forefindes faa Skridt fra selve Kirken i den saakaldte „Klint“. Efter Indskriften paa Væggen, som Thurah har opbevaret*), faldt den vestre Del

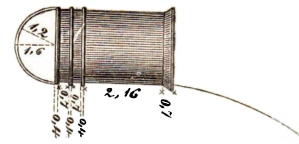
*) Beskr. S. 66-67.

II. Nylarsker (Nicolaikirke).

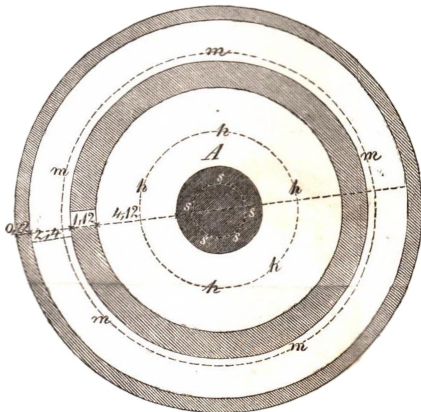
1.

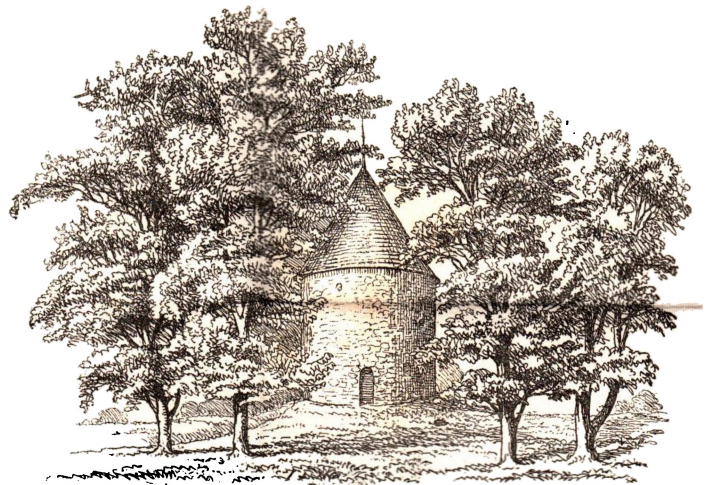
2.

3.

4.

1. Oprindelig Plan af første Gulv.

- a) Døre.
- b) Oprindelige, nu forandrede Vinduer.
- c) Formodet Vindue, } tilmurede
- d) Formodet Hovedindgang, } efter 1661.
- f) Forskydning af Muren, der nedfaldt 1661 i Vester-Side.

2. Profil af Søjlen.

3. Tredie Gulv.

mm) den punkterede Cirkel betegner den indre Murkant af Ydermuren i andet Gulv.

hh) betegner TøndehvælvingsRygg i andet Gulv.

ss) betegner Søjlen i andet Gulv.

4. Flygtig Skizze af Nylarsker, uden Forkalkning, efter dens nuværende Ydre.

af Muren ned 1661; Sporene af den derpaa fulgte Reparation ere synlige nok, og hvis det tør antages at gælde for Rundkirkerne, hvad der er Regel for de klassiske Kirker blandt de ældste retlinede, at Hovedindgangen stedse var anlagt i V. ligefor Højalteret, med Bidörre, en mod N. og en mod S., hvilke vi paa Rundkirkerne genfinde mod Nordvest og Sydvest; hvis vi fremdeles tør antage, at de ældste Rundkirker have haft Vinduerne anordnede saaledes, som de næsten findes paa alle yngre Rundkirker, næmlig i Nordost, Sydost, Nordvest og Sydvest: saa ere ved hin Reparation i Nylarsker den vestre Hovedindgang samt det sydvestlige Vindue blevne tilmurede, ligesom de andre Vinduer ere vilkaarligt udvidede og forandrede. Vaabenhuset, der ved denne Kirke som ved alle vore ældste, er yngre end Kirken, er anlagt over Rundkirkenes sydvestlige Indgang (ligesom ved de retlinede Kirker over Bidören paa søndre Mur), Vaabenhusets Midtlinie fra Dör til Dör vil saaledes stedse betegne Rundkirkens forlængede Radius, men en Radius, som mod Øst danner en stump Vinkel med den Diameter, man kan drage gennem Kirken i vestöstlig Retning*). Det Samme finder Sted ved de bornholmske Rundkirker.

Skibets indvendige Tværmaal er 17,20, altsaa Radien 8,22; hertil kommer Murtykkelsen 2,20. I Midtpunktet staar en Søjle, hvis Tværmaal = Skibets Murtykkelse, med en Udladning i Sok og Gesims af 4 T. Til dette Gennemsnit svarer Højden med ialt 4, 1, eller, hvis et Led, som staar i Gulvet, medtages, 4,3; af dette Maal kommer 1,2 paa Sökkelen, 2,16 paa Skaftet, 0,7 paa Ge-

---

*) Af alle vore Rundkirker har jeg ikke fundet en eneste, hvori Bidörene ere anlagte paa den Radius, der staar lodret paa hin Hoveddiameter; selv i Bjernede Kirke, hvor den dog kommer nærmest, have begge Dörene en Afvigelse mod Vest.

simsen. Denne Søjles Gennemsnit er altsaa mere end Halvdelen af dens Højde. Gangen imellem den og Skibets Ringmur er 7,12 bred. Denne Gang er dækket med en Tøndehvælvning, og denne ringformede Tøndehvælvning, som til den ene Side støtter sig paa Søjlen, til den anden paa Muren, ligger med sin Rygglinie kun 8,6 over Jorden. Søjleens Højde er altsaa netop Halvdelen af hele Kirkeskibets Højde. Gaa vi nu ind i Koret, da møder os den ikke mindre mærkelige Omstændighed, at dets Mure ere Cirkelafsnit. Man har villet gennemføre den runde Form som Princip i alle Bygningens Dele. Søger man Centrum til de i Korets Vægge betegnede Buer, da giver det en Radius for disse af 16 Al. Korets indre Længde er 9,12, Breden (mellem Buevæggens Halveringspunkter) 8,21 og det er altsaa i Sammenligning med Kirkens Skib et stort og rummeligt Kor. Alterrundningens indre Radius er 3,16. At Murtykkelsen i Kirkens tre Hoveddele varierer stærkt, tør ikke begrunde nogen Slutning om, at de tre Hoveddele ikke skulde være lige gamle; en nøjagtig Undersøgelse har ikke ladet mig nogen Tvivl tilbage om, at alle Mure ere i Forbundt med hverandre. Derimod er det indlysende, at der maatte gives Ringmuren i Kirkeskibet en meget betydeligere Tykkelse end Korets Buevægge, naar hine vare bestemte til at bære en betydelig Overbygning, medens Koret kun skulde bære sit Tag; og hvor betydeligt et Tryk Ringmuren maatte beregnes paa, vil fremgaa af Følgende.

Andet Gulv har næmlig samme Indretning, som første; den har sin Dværghøjle og sin Tøndehvælvning og de samme Hovedmaal; men Hvælvingen er kun 5 Al. høj, og Søjlen endnu dværgagtigere end den underste, da den til mindre Højde har samme Tværmaal. Og her i 2det Stokværk finde vi nu atter en Alternische; medens den paa den ene Side minder om Alternischerne i Bjernede, minder

den ved Stedet, hvor den er anbragt, om Aakirke. Dette Gulv er derfor at betragte som et Kapel over Kirken. Stige vi paa Trappen, som ligger i Muren, op i 3die Stok, da finde vi her den øverste Tap af en Søjle, uden Sok eller Gesims, og kun 2,20 høj, medens den holder 4,12 i Tværmaal, saa at Tykkelsen er næsten det Dobbelte af Højden. Men af dette forøgede Tværmaal ses saa fremdeles, at denne øverste Søjlestumps Omkreds rager betydeligt ud over Omkredsen af Søjlen paa 2det Gulv. Muligt er det, at denne Søjle er hul indvendig, for at formindske Trykket. Men det Mærkeligste ved dette Loft er dog dette, at der er en dobbelt Ydermur med en Gang imellem som en Vægtergang; denne Gang er 2,4 bred, den yderste Ringmur kun 0,22, den inderste 1,22. Heraf følger, at, da den nedenunder værende Kirkeskibets Ringmur er 2,20 tyk, saa ligger Vægtergangen ovenpaa denne, paa de yderste 22 Tommer nær, og — den indre Ringmur staar da med hele sin næsten 2 Alens Tykkelse paa Ydersiden af Tøndehvælvingen nedenunder. Vedföjet er en Grundtegning af Kirken og af dette Gulv, hvor de punkterede Linier betegne de i 2det Stokværk löbende Linier, der her komme i Betragtning.

Uimodsigeligt følger der heraf, at begge Ringmure i 3die Stokværk ere yngre end Kirken. Og naar vi saa faa Öie paa de Muraabninger i Ydermurene, som nu ere tilmurede, og som ypperligt have kunnet tjene til derfra at skyde med Armbröst eller kaste Stene e. L. ned paa en angribende Fjende, saa bliver det aldeles klart, at Kirkens hele Overdel er ombygget, at de to Ydermure ere opsatte med Vægtergang imellem forat danne et Kastel. Spørgsmaalet bliver da, hvordan vi have at tænke os det oprindelige Tag; og da Søjlestumpen ikke kan have staaet ledig med sin betydelige Tykkelse, behöve vi kun at se lidt nærmere til forat finde Spor af, at den har tjent til at

bære i en Fals, som er hugget bort, da Søjlen mistede sin Højde, et Skraatag opstigende fra Yderkanten af Murtinden i 2det Stokværk, hvorpaa den har hævet sig over dette Tag som Underdelen af et spidstopløbende lille Spir. Kirken har altsaa oprindeligt kun havt to Stokværk: den egentlige Kirke med et Overkapel. Derpaa er senere opført et 3die Stokværk; Trykket af dettes inderste Ringmur kunde Tøndehvælvingen og Muren nedenunder i Længden ikke bære; saa faldt Muren ned, hvor den var mest gennembrudt, næmlig ved Døren og Vinduerne i Vest. Dette øverste Rum blev aldrig dækket, hverken med Loft eller Hvælving.

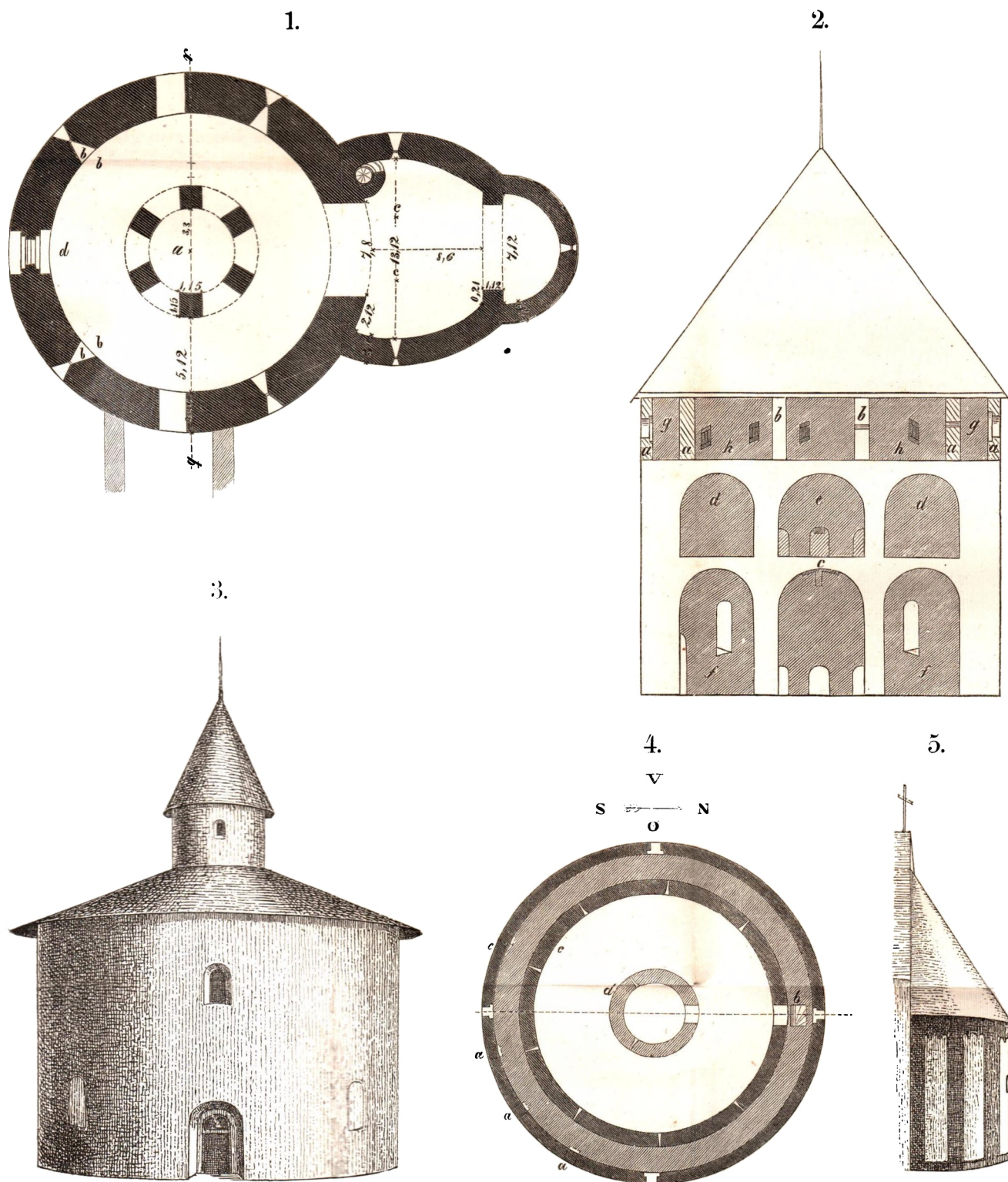
Det vil af den her givne Beskrivelse fremgaa, at enhver Tanke om, at den oprindelige lille Bygning har været andet end en Kirke, er aldeles forkastelig. Der er ingen anden Lighed med de „pictiske Huse” paa Örkenøerne, end netop den runde Grundplan, og der er ingen anden Lighed med et „Kastel” eller en befæstet Borg, end i den yngre Overbygning.

Vi forlade nu Nylarsker forat betragte Österlars. Skibets indre Tværmaal er her 20,12, altsaa noget større end ved forrige Kirke, og overhovedet det største af Rundkirkerues Tværmaal. Murtykkelsen er som oftest 2,20, der ogsaa vedligeholder sig i 2det Stokværk; da Murfyldingen imidlertid har været slet, maa den have forskudt sig stærkt, og paa flere Steeer trykket Muren udad, — eller om disse Forskydninger komme af andre Grunde, nok er det, at man, forat støtte Muren har været nødt til udvendigt at opføre en Mængde Modtrykspiller*) i meget forskellige Tider og meget uregelret; de høre derfor ingenlunde med til Kirkens oprindelige Plan. Midt i Skibet genfinde vi en Søjle, der, med al sin Ulighed, dog har

---

*) Jeg tillader mig at foreslaa dette danske Ord istedetfor det tyske Sträbepille.

III. Österlarsker.

1. Grundplan af nedre Gulv.
  - a) Kuppelen paa sine sex quadratiske Piller.
  - b) Vinduer, formurede eller dækkede med udvendige Modtrykspiller.
  - c) Midtpunkter for de modstaaende Chorvægge.
  - d) Oprindelig Hovedindgang, nu et større spidsbuet Vindue.
2. Gjennemsnit set mod Vest. efter Linien qr.
  - a) Nyere Ringmure.
  - b) Underdel af det nedre Taarn.
  - c) Kors-Ornament i nederste Kuppel.
  - d) Den tøndehvælvede Omgang paa andet Gulv.
  - e) Øverste Kuppel; man seer gennem dens Midtbue Underdelen af et Vindue i Yder-Ringmuren.

- f) Den tøndehvælvede Gang paa nederste Gulv.
  - g) Vægtergang mellem de ydre Ringmure.
  - h) Omgang om Taarnets Inderdel.
3. Omtrentligt Ydre efter den oprindelige Plan, set fra Vest.
4. Tredie Gulv.
  - a) Skraa udadgaaende Aabninger i Gulvet af ulige Størrelse, maaskee Levninger af Lejerne for det ældre Tags Sparreværk.
  - b) Trappe ned til andet Gulv.
  - c) De nyere Ringmure med Vægtergangen imellem.
  - d) Taarnets Ringmuur.
5. Det Ydre af Alterrundingen, tænkt med sine Ornament afpudsede.

saa megen Lighed med Søjlen i Nilakirken, at den viser sig som en Udvidelse af Ideen: den Søjle, der hist var anbragt som Støtte for hele Kirken, er her desuden tagen i Brug for Menigheden, spiller her en langt rigere Rolle, og, vel at mærke, den maa ifølge sine Maal og sin hele Indretning være beregnet herpaa fra Begyndelsen. Denne Søjle har næmlig en Omkreds af 30 Alen! altsaa et Gennemsnit af 9,12. Hertil svarer dens Højde med 6 (sex) Alen! Den ringformige Tøndehvælvning, hvis ene Side den bærer, ligger med sin Ryglinie 8,18 over Gulvet, altsaa dog igen Forholdet lidt større end i Nylarsker. Gangen mellem denne vældige Søjle og Ringmuren er 5,12 bred. Men — Byggmesteren har, som vi siden skulle se, havt sine Grunde til at sætte en saa undersætsig Dværg midt i Kirken; Dværgen skulde have en stærk Ryg til at bære den Byrde, der skulde lægges paa ham. Da nu imidlertid saa stor en Del af Pladsen i Kirken derved gik tabt, saa — udhulede man Søjlen, og satte det derved vundne Rum i Forbindelse med Pladsen udenom ved 6 buede Gennembrud. Herved har da denne Kirke, — hvad jo vistnok dens Byggmester ikke har saaledes tænkt sig — en Arkade, som højer sig kreds rundt, en ringformig Arkade, svarende til den ringformige Tøndehvælvning. Men rigtignok ere de Piller, der bære Buerne, atter saa dværgformede og Buerne saa lave, at man maa forundre sig over, at det Hele kan gjøre saa harmonisk og hyggeligt et Indtryk, som det virkelig gjør*). Den indre Kuppel, der er smykket

*) Da Thurah blandt sine mange Urigtigheder ogsaa har konstrueret disse Piller aldeles galt, tillader jeg mig at hidsætte deres virkelige Forhold. Til Grund for Gennembruddene i Søjlen ligger den regulære indskrevne Tolvkant; af dennes Sider er hveranden den indre Side af en Murpille, hveranden er aaben; Tolvkantens Side er 1,15, og samme Maal holde Murpillernes Tykkelse; naar altsaa den indre, mod Kuppelen

med et stort, bredt Kors, hvis Arme böje sig med Kuppelens Runding, dækker over et kreds rundt Rum, hvis Tværmaal er 6,6, medens dets Højde til Kuppelens Toppunkt er 8,18, ligesom Tøndehvælvingsens. Som det i Anmærkingen allerede er anført, ere de Gennembrud, der føre ind under Kuppelen, kun 3 Al. høje i Ydersiden og 2,5 i Inder siden, saa de ere beregnede paa, at hovmodige Folk skulle bukke sig. Saare lidet egner dette Rum sig for Tilhørere ved vor nuværende Gudstjeneste*); men da det ikke kan undværes, burde idetmindste Buerne udhugges højere. Jeg bemærker endnu kun, at Buerne ere saaledes stillede, at en vender mod Koret, en anden mod vestre Hovedindgang. Hvad Dörrerne angaar, sidde de to Bidörre nærmere ved, men dog vestligt for den Tværlinie, som i Midtpunktet skærer Hovedlængdelinien under rette Vinkler; men fordi de sidde denne Linie nærmere, ser Vaabehusets Stilling til Kirken ikke saa skæv ud. Vinduernes Stilling er regelret; det store Vindue mod Vest forraader ved Spidsbuen derover sin yngre Oprindelse; jeg antager det for den oprindelige Hovedindgangsdör, skönt denne vestre Hoveddör ikke med Bestemthed kan paapeges ved nogen af de bornholmske Rundkirker.

---

vendte Muraabninger 1,15, saa maa den ydre mod Tøndehvælvingen være 2 . 1,15; derimod er Murpillen uforandret 1,15 baade paa den indv. og udv. Side; dens Sidelinier ere altsaa ikke dragne som Radier i Cirklen, men som Parallerer til den Radius, der gaar igennem deres Indersides Halveringspunkt. Medens nu Vederlaget for Kuppelen maa ligge i 6 Alens Højde, og for Tøndehvælvingen lidt lavere, saa ligger det for Buerne paa de to modsatte Sider af Pillerne kun 1,9 oppe, og Højden af den yderste Bue er 3 Al., af den inderste kun 2,5 over Gulvet. Pillerne mangle baade Gesims og Sokkel.

*) Hvorfor det og skal have været Tilfældet, at man har truffet de der skjulte Tilhørere ved et Slag Kort under Prædiken.

Træde vi nu fra Ringskibet op i Koret, da møder os den samme Fremtoning, som i Nilakirken, at næmlig den runde Grundform er gennemført i Korets Mure, men her langt smagfuldere. Peger denne paafaldende Overeensstemmelse paa to forskellige Perioder hos en og samme Mester? Hvis ikke, da er det en forunderlig Efterligningslyst i en saa ejendommelig Stil. Dette Kors indvendige Længde er 8,6, den største Brede derimod 13,12, et Forhold, som vel er meget fortrykt, men dog ikke støder, fordi den største Brede, som Grundtegningen viser, ligger saa nær Ringmuren, og Buerne mod Øst rask nærme sig hinanden. De til Buerne svarende Radier ere omtr. 11 Al. De mere enkelte arkitektoniske Maal kunne ses paa Grundplanen. — Altterrundingen har en Radius af 3,18. Udvendig er den smykket med en simpel Sokkel og Pilastre med en tredelt, byzantinsk Overgarnitur af sort Marmor, dog saa raat hugget, at disse Prydelser neppe nogensinde have været bestemte til at staa som sort polerede, men kun som overkalkede.

Stige vi nu opad den i Koret liggende Vindeltrappe, komme vi ind paa 2det Gulv, der er aldeles som nederste, kun at Tøndehvælvingens Ryglinie ikke ligger mere end omtrent 6 Al. over Gulvet: her er altsaa henved 3 Al. lavere til Loftet. Gaa vi videre op paa 3die Gulv, da bemærke vi først, at Søjlels Gjennembrud ere bortfaldne; kun en Dør fører ind i dens indre Hulhed; denne har et Tværmaal af $4\frac{1}{2}$ Al.; Væggen derom er 1,3 og opført af Granit; Søjlels ydre Tværmaal er da 6,18 til en Højde af 4,3. Om denne Højde er den oprindelige, er vanskeligt at sige, da Tømmeret hviler over den; men det kunde vel være muligt, naar det bemærkes, at Højden af 2det Stokværk netop er et Mellemproportionale til 1ste og 3die, paa en i Bygningen forsvindende Ubetydelighed nær (3 Tm.). Det kunde godt tænkes, at man just har

antaget dette for at være det rette Forhold; er det rigtigt, hvad Söjlen i Nylarsker vakte Rimelighed for, nemlig at den har mistet noget af sin oprindelige Længde, saa behøve vi kun at tænke os den 5 Tommer højere forat genfinde aldeles det samme Forhold, hvad der i høj Grad bliver sandsynligt, naar vi erindre, at i begge Kirker have Söjlerne i 3die Stokværk netop ens Tykkelse, og at efter Sandsynlighed Söjlen i Nylarsker er hul, ligesom i Österlarsker. Dernæst bemærke vi, at heller ikke her er dette Stokværk dækket med Hvælving eller Brædeloft, saa det er aabenbart selve Kirkeloftet, vi befinde os paa; Gangen mellem Söjlen og Muren har her næsten samme Brede som paa de nedre Gulve, saa her er en Afvigelse fra Nylarsker; men vi indse snart, at denne Afvigelse kun betyder, at man i Österlarsker er gaaet forsigtigere tilværks, og ikke har villet svække Tøndehvælvingen ved at sætte en Kampestensmur hel og holden ovenpaa dens Udside; thi ogsaa i Österlars finde vi en dobbelt Ydermur med en Vægtergang imellem, men den inderste af disse tvende Ringmure støtter sig til Inderkanten af den tykke Kirkemur nedenunder, og trykker derfor mindre paa Hvælvingen; dog er formodentlig netop denne Mur Aarsag til, at Modtrykspillerne udenfor have været fornødne. Ydermurene er her 22 T. tyk, Vægtergangen 2 Al. bred, Indermuren 1 Al. Indermuren er ligesom Söjlen opført af Granit, og har kun en Dør ind til Vægtergangen, men derimod en Mængde smaa, regelret anbragte, vinduelignende Aabninger, rimeligvis forat bringe dog noget Lys ind fra Vægtergangen af. Ydermuren er opført af Granit, blandet med Mursten, hvilke dog maaske skrive sig fra senere Tidens Reparationer; men — de mod de fire Himmelhjørner vendende fire Muraabninger have Spidshuer, og afgive saaledes et nyt Bevis for, at disse to Ringmure ere en senere Tids Værk. Spor af firekantede

Aabuinger, som Skydehuller, findes i Ydermuren. I selve Vægtergangen finde vi saa endelig nede ved Gulvet en Del skraat under Ydermuren udløbende Spygatter; disse ere ligefrem Lejerne for de oprindelige Sparrer i Taget, og stadfæste saaledes aldeles min Formodning om Udseendet af den oprindelige Overdel; tænke vi os de nyere Ringmure borte; tænke vi os Söjlens naturlige Bestemmelse at bære Taget; tænke vi os endelig, hvad der ved Söjlens saavel som ved Tagets flade Skraaning fra Lejehullerne til Söjleranden saa aldeles klart er antydet, Söjlen forlænget gennem Taget, som herved bliver et Halvtag — saa faa vi et lille, spidst dækket Spir, stort nok til at en Kirkeklokke kunde hænge deri, og saaledes omtrent som Opstalten af Kirken viser, maa da upaatvivlelig begge de hidtil beskrevne Rundkirker have set ud efter deres oprindelige Plan. — Jeg bemærker sluttelig, at Hovedmaterialet, hvoraf Kirken er bygget, er Granit, tilhugget, men raat.

Da Koret med sin Alterrunding er samtidigt med nedre Stokværk, er det umuligt at tænke paa anden oprindelig Hensigt med disse Bygninger end netop deres kirkelige Brug*). Vi have altsaa her to Kirker, der oprindeligt ere byggede med Overkapel; thi at ogsaa 2det Stokværk i Österlars har været beregnet herpaa, skönt den ingen Alternische har, tör vistnok med al Rimelighed sluttes ikke blot deraf, at 2det Gulv er indrettet aldeles som 1ste, men og af, at Trappen paa begge Steder udmunder i Koret. I en senere Tid ere saa begge Kirkers Overdel forandret til en Befæstning, en Slags Kastel.

---

*) C. B. Friis har godt og grundigt bevist det Samme om Nykirke, i hans Afhdlg. i Kirkehist. Samlgg. dette Bd. S. 149 fg. Hvad han der siger, gælder aldeles de andre Kirker.

De to andre Rundkirker kunne vi nu lade os nøje med flygtigere at betragte; thi de vise ikke nye, ejendommelige Forhold. Søjlen i Midten af Iste Gulv i St. Olai Kirke er 2,12 i Tværmaal, fra den til Ringmuren 7 Al., altsaa Skibets indre Tværmaal $16\frac{1}{2}$ Al., hvortil kommer en temmelig vexlende Murtykkelse fra 2,6 til 2,15. Hvelvingens Højde er 7,14. Denne Kirke er saaledes noget mindre end de foregaaende. Opgangen til 2det Gulv ligger ogsaa her, som altid, i Koret, og stadfæster Formodningen om, at det har været Præsterne, ikke Menigheden, som i de bornholmske Overkirker have havt Noget at gjøre. Denne Opgang er imidlertid nu tilmuret, og man gaar, saavidt jeg erindrer, op til 2det Gulv ad en udvendig Trappe. Det er utænkeligt, at disse Trapper nogensinde have kunnet udmunde paa deres nuværende Plads, uden at Koret maa have været der; og de stadfæste saaledes Samtidigheden af Kor og Kirke. Sökkelen om Begge er i Olsker derhos den samme; kun om Alterrundingen er den højere og konstmæssigere behandlet. I 2det Stokværk er Murtykkelsen svunden ind til 2 Al., men Søjleens Tværmaal udvidet til 3,22; dog maa, hvis Hensigten har været at støtte et lille tyndt Spir derpaa, denne Plan atter være opgiven; thi i 3die Stokværk er Søjleens Tværmaal atter svundet ind til 2,18. Murtykkelsen er fremdeles svundet ind til 1,12, og Rummet mellem begge er da større paa 2det end paa Iste Gulv, og atter større paa 3die end paa 2det. Ni, nu formurede, firekantede Muraabninger findes i 3die Stokværk; dette selv er 5 Al. højt, men — den øverste Alen er senere tilsat. Derimod er her ingen Vægtergang, ingen indre Ringmur, intet Spor af, at Muren, paa den øverste Alen nær, ikke skulde være oprindelig. Søjlen støtter Tømmeret, og kan efter sin Førelse heller ikke tænkes at have anden Hensigt. Her se vi altsaa Kirken oprindelig anlagt med tre Stokværk, det øverste indrettet med

Skydehuller: Kastellet hørte til Bygningsplanen; og først senere forhøjedes Muren, maaske for Tagets Skyld, maaske fordi den trængte til Reparation eller af anden Grund. Vi have altsaa her en Kirke, der bærer Fejdetidens Præg fra Fødselen, og eo ipso viser sig at være den yngste af de hidtil omtalte.

Angaaende Nykirke henviser jeg til C. B. Friis's nysanførte Afhandling, der i alle væsentlige Henseender er fyldestgørende; kun et enkelt Maal er ikke ganske arkitektonisk nøjagtigt. At Indskriften paa Kirkedøren er yngre end Kirkens deri angivne Alder („bygget 1287”), er indlysende af selve Indskriften; men Angivelsen kan stemme ret vel med Kirkens hele Fysiognomi. Derefter vilde den være bygget efter Fejden med Erik Glipping, der blev endt 1271, og ikke udbrød paany, för Erik Menved lod Hammershus belejre 1294. Da nu Olsker aldeles tilhører samme Tid med sine regelrette firekantede Skydeaabninger, saa bliver det rimeligt, at Forandringen af øverste Stokværk i Österlarsker ogsaa er samtidig med disse tvende, da Sporene af dens Skydehuller aldeles ligne disse. I og for sig er det ogsaa aldeles rimeligt, at disse Befæstninger tilhøre det 13de Aarh., da Belejringerne vare saa hyppige i Fejderne angaaende Hammershus; og disse Befæstninger forudsætte netop en ordentlig Belejring, og ere i alle Maader fortrinligt skikkede til at modstaa en saadan i hin Tid. Bispestolen har da havt 4 faste Punkter paa Öen i de 4 Rundkirker. Hvad angaaer Mangelen af et 3die Stokværk i Nykirke, har Forf. til nysnævnte Afhdlg. bemærket, at da Trappen fortsætter sig fra 2det Gulv opad, maa Bygningen have havt et 3die Gulv; dette er vel muligt; tænkes kunde det dog, at Kirken aldrig var bleven færdig efter Planen. Men rimeligst finder jeg rigtignok hin Formodning; thi hvad kan dog vel have foranlediget, at en Kirke, der havde sit bestemte Navn, blev

omdøbt fra „Allehelgenskirke” til „Nykirke”, at altsaa en gammel Kirke blev omdøbt til en ny? Jeg formoder just en stor Hovedforandring, f. Ex. at det befæstede Gulv er blevet saa ramponeret i Fejdetiden, at man bagefter, i de rolige Tider, har aldeles nedtaget det, restaureret hele Kirken med ringere Højde, og med saaledes forandret Udseende er den kaldet Nykirke. Er hin Forf.'s Gisning om Fru Sidsels Alterbæger rigtig (paa anf. St. S. 154), at det næmlich ikke er yngre end 1530, saa bestyrkes min Formodning derved; thi paa dette Bæger kaldes Menigheden endnu Allehelgensmenighed (*ecclesia omnium sanctorum*); altsaa var Kirken ikke omdøbt endnu 1530, da Bornholm var i Lybakkernes Værge. Da nu disse næppe have istandsat en ramponeret Kirke, er den næppe bleven det før maaskee længe efter 1575; og hvis Indskriften paa Døren er samtidig med denne Forandring, som rimeligt kan være, saa vises vi ogsaa ved den til at tænke paa en lige saa sen Tid*).

Det være nu hermed, som det vil, saa er det afgjort, at Olsker og Nykirke ere yngre end de to andre Rundkirker, idet de tilhøre det 13de Aarhundrede, samt at Forandringerne i de to ældre Rundkirkers Overdel ere samtidige med disse to yngre Kirker. Disses Særkende er især, at Befæstningen har hørt til deres oprindelige Plan. Anderledes med de to andre, hvis øverste Stokværk er det oprindelige Kirkeloft, der først i det 13de Aarhundrede, eller i alt Fald ikke før Midten af 12te, da Bispestolen fik de tre Herreder af Öen, og Fejderne begyndte, er bleven indrettet til Befæstning. De to ældre Rundkirkers Byg-

---

*) Jeg tillader mig at bemærke som en Mærkelighed ved Nyker, at der i den ene Muraabning i 2det Stokværk er brugt en Runesten som Murmateriale i en yngre Tid; men det Halve af den sidder inde i Muren, saa den kan ikke læses.

ning maa altsaa være ældre end 1150, og naar vi erindre, at Öen blev kristnet af Eginio, maa saaledes deres Bygningstid falde mellem 1065 og 1150. Dermed er imidlertid ikke givet, at de ere ældre end den oprindelige Del af de retlinede Kirker, som jo og ere opførte før eller omkring 1150, hvad der jo fremgaar af den ovenfor givne Beskrivelse af dem. Naar vi imidlertid bemærke, at det 12te Aarb.'s Overgangsformer paa mange Punkter gjøre sig gældende i hine retlinede Kirker, navnlig i Buernes og Soklernes Behandling, saa blive vi nødte til alt her at antage Nicolai- og Österlaurentii-Kirker for ældre, efterdi de ikke vise Spor af disse yngre arkitektoniske Former. Naar vi næmlig blandt alle de andre bornholmske Kirker ikke finde en eneste, hvis oprindelige Dele pege ud over 12te Aarhundrede; naar vi derimod mindes den Ubehjælpelighed og dog den skarpt udprægede Ejendommelighed i Stil og Bygningsmaade i de to ældre Rundkirker; naar vi især erindre de smaa, trykkede Forhold, den ringe Loftshøjde under Tøndehvælvingen, den ved Jorden svævende Fantasi, der ængster sig for en rask, fri og let Opstigen: saa bliver det mere end rimeligt, at disse to Kirker, Nicolai og den östre*) Laurentii-Kirke, ere at henføre til Biskop Eginos Tid. Saa Meget er vist, at Kapellet i 2det Stokværk er oprindeligt i begge disse Kirker, og derimod i Aakirke og i dens Afbilleder en Efterligning af disse, yngre end selve Kirken; men det maa herved forundre os, at man, medens man efterlignede dette ene Punkt, gennemførte en saa afvigende Indretning, som den med de parallelle, smalle Tøndehvælvinger; isandhed! denne Ejendommelighed ved Kapitelskirkens Taarn er ligesaa forun-

---

*) Dette Tillæg af „östre“ kan ikke være gjort, för Aakirkebys St. Hønskirke var bleven en Laurentiuskirke.

derlig, som Rundkirkernes Midtsøjle. Vilde man, da Kirken skulde helliges St. Laurentius, efterligne Risten ved denne ristformige Indretning af de tre Taarngulve? Hvis denne Tanke har noget for sig, kunde man ved Søjlen i Rundkirkerne tænke paa Herren selv, omgiven af sin Menighed paa Jorden og samtidigt bærende Menigheden oven-til. Dog vi ville ikke fordybe os i disse mærkelige Kirkebygningers Symbolik; vi ville derimod søge at hævde den Formodning som Vished, at de to ældste Rundkirker tilhøre det 11te Aarhundredes sidste Halvdel; at de ere Bornholms ældste, er alt vist. Det vil komme an paa, hvorledes disse Rundkirkers Forhold til Nordens andre Rundkirker befindes at være, og om vi da ad historisk Vej kunne bestyrke, hvad Bygningsstilen, der er Basilicaformen saa ganske modsat, alt har lært os. Hvad nu det første af disse Punkter angaar, da frembyder sig til Sammenligning først Bjernede Kirke. Men om denne vide vi, at den opførtes af Træ før 1150 og af Sten før 1186, og just som et Kapel. Hvad vi saaledes historisk vide, at den i nærværende Form tilhører sidste Halvdel af 12te Aarh., bekræftes aldeles ved dens udviklede, frie arkitektoniske Former: den runde Form er Kapellets, de friere og lettere Forhold tilhøre den mere udviklede Arkitektur; som Rundkirke ere Vinduer og Døre anordnede paa sædvanlig Vis, og det er arkitektonisk vist, at den har havt Alterrunding. Men hvad der adskiller den fra de bornholmske, er at disses Midtsøjle har vejet Pladsen for 4 slankere Søjler, der saa fordrede en anden Slags Hvælving og større Højde, samt at Overkapellet mangler og at alle arkitektoniske Former ere friere og mere udviklede. Det Selvsamme finde vi i den fynske Rundkirke, Hornekirke ved Faaborg. Denne Kirke er vel i senere Tider aldeles forbygget; men slutter sig med en forunderlig Overensstemmelse til Bjernede-

Kirken*), kun at den synes at være lidt ældre; men ogsaa den bærer i alle sine oprindelige og smaa Forhold Præg af at have været et Landsbykapel, opført i det 12te Aarhundredes sidste Halvdel. Hvis det er rigtigt, at Thorsager i Jylland ligeledes slutter sig til Bjernede, saa have vi her en Gruppe af 3 Rundkirker fra 12te Aarhundrede, navnlig dets sidste Halvdel, og som alle oprindeligt kun have været Kapeller og alle bære friere arkitektoniske Former, stærkt paavirkede af den mere udviklede Bygnings-

---

*) Da denne Kirke hidtil er ubeskreven, og ikke erkendt som Rundkirke, tillader jeg mig at hidsætte Følgende. Kirken, som den nu staar, holder, indvendigt maalt, 68 Al. i Længden, $10\frac{1}{2}$ i Bredden, et Forhold, der gjør det yderst besværligt at høre Ordet i den. Rundbygningen er dens midterste Del, med Murtykkelse 3,9, medens de yngre Udvidelser mod Øst og Vest have Murtykkelse 1,20; ved den voldsomme Forbygning ere Rundkirkens oprindelige Vinduer og Dørre næsten forsvundne; Sporet af dem kunde saameget lettere udslettes, som den er opført af raa Kampesten. De fire Søjler ere ottekantede, have ingen Sokkel, og ere kun krandsede med en 2 T.'s Gesims; dette Ydre skyldte de dog maaske en Restauration i 15de Ah. Ottekantens Side er 21 T., med en Højde af 8,6 til Gesimsen, et Forhold, der er noget mere trykket end i Bjernede. Hvælvingerne hvile højt og luftigt i deres Vederlag, og deres 4 Gjorder og 4 Buer støde til de 8 Søjlesider, som over Gesimsen jævnt udvide sig og smelte sammen med dem, hvorved man uden stor Forleddning dog har vidst at frembringe Indtrykket af et sig oventil forgrenende Træ; Hvælvingens Toppunkt ligger 14 Al. over Gulvet. Disse Hvælvinger ere dog næppe oprindelige; de ere Spidshvælvinger og skrive sig rimeligvis fra 15de Ah. Hvorledes da Rundkirken forhen har været dækket, er det en Umulighed at sige; men bemærkes maa det, at Søjlerne gaa igennem Loftet i omtr. 1 Al.'s Højde, og saa ere afbrudte; og bringes dette Vink i Forbindelse med den højst paafaldende Omstændighed, at der øverst i Murtinden er anbragt rectangulaire Fordybninger, omtr. 3 Al. dybe, 2 Al. brede og fra $2\frac{1}{2}$ til 5 Alen lange, med

konst. Kirken i Storeheddinge kan i denne Henseende ikke sammenlignes, da der af den oprindelige Kirke intet Andet er tilbage end Koret. Jeg bemærker her, at i alle danske Rundkirker har Alterrundingen været forbundet med Kirkeskibet ved en Korbygning, og intetsteds sluttet sig umiddelbart til Skibet, hvad der overhovedet her i Norden yderst sjældent forekommer; jeg har kun set det ved en Rundkirke, nemlig Hageby i Sverrig, der har Alterrunding uden Kor; dog har det Samme utvivlsomt været

---

en udvendig Murtykkelse af 1 Al., og at enhver af disse Fordybninger nær Bunden er forsynet med et lille Rundbuevindue, (nu tilmuret): saa kan Anbringelsen af disse, 3 Al. under øverste Murrand anbragte, Vinduer ikke forklæres uden ved at antage, at de skulde kaste Lys ind paa Loftet (den indre Mur, som nu indad mod Loftet begrænder disse Fordybninger, og har kun 1 Stens Tykkelse, er senere anbragt, ved Vinduernes Tilmuring). Men hvorfor have saa Søjlerne været fortsat under Loftet? have de baaret et Taarn, ligesom de to paa Bornholm, og ligesom i Bjernede? Næppe er Andet tænkeligt; og kun paa denne Maade forstaar man saa Betydningen af Alt, baade af de smaa Buevinduer og af Søjlernes Forlængelse og af Murfordybningerne; disse have nemlig været Vinduesfordybninger over Hvælvingen eller Loftet; Søjlerne have baaret et (rimeligvis ottekantet) lille Taarn med spidst opløbende Tag og Halvtag forned, støttet til en Taarnfals, istedetfor det nuværende plumpe, sukkertopplignende Tag, der gjør det Indtryk, at det ret snart maa knuse Underdelen. — I alle disse Henseender slutter sig Hornekirkes Runddel til Bjernede og Thorsager. En nærmere Fremstilling af dens arkitektoniske Historie maa være forbeholdt en senere Lejlighed. Jeg bemærker her endnu kun den Synderlighed, at Horne Sogn ogsaa har en By, der hedder „Bjærned“, og at Sagnet, skønt der nu ikke findes Skov nær Kirken eller Byen, der kunde forklare Navnet (Bjarnwithe, Bjørneskoven), dog paastaar, at Egnen mellem Byen og Kirken har været saa skovgroet, at man paa Trætoppene kunde gaa til Kirken fra Byen af. Mærkeligt er det, at saaledes baade Byen og Kirken minde om Bjærned i Sjælland.

Tilfældet med Voxtorp, skönt den nu har et simpelt firekantet Kor uden Alterrunding. Skönt disse to Kirker nu fortiden ingen Søjler have, og maaske heller aldrig have havt dem, saa vise dog Ringmurene Spor af en væsentlig lignende Indretning. Hageby f. Ex. har fortiden en Brædehvælving, der hviler over en indvendigt omløbende Gesims 10 Alen over Gulvet, medens der udvendigt er 20 Al. til Murtinden. Undersøge vi altsaa Rummet over Brædehvælvingen, saa finde vi der Sporene af 4 oprindelige Vinduer, og endnu højere oppe 20 Gennembrud i Muren, der formodentlig atter har været Skydehuller, og da have ligget paa 3die Gulv, medens hine 4 Vinduer have givet Lys til 2det. Her mindes vi altsaa levende om de bornholmske Rundkirker, kun at de svenske, i hvilke jeg ikke mindes at have truffet Søjler, rimeligvis have havt Kuppel eller fladt Brædeloft; enkelte idetmindste have havt Kuppel, og have saaledes været holdt nærmere den byzantinske Stil, og jeg maa hertil regne Hageby.

Skade er det, at saamange svenske Rundkirker kun ere Ruiner, mange næsten aldeles forsvundne, de allerfleste saa stærkt omkalfatrede, at man vanskeligt med Bestemt-
hed kan læse sig til Fortiden af Sporene i Murene. Saaledes har f. Ex. Solna nær Stokholm faaet en Kuppel samtidig med en Forhøjelse af Ringmuren, som gjør enhver Gisning om Kirkens ældre Udseende umulig; det Samme gjælder Bromma o. fl.*), Dimbo i Vestergöthland er bygget mellem 1180—90, og har sikkert nok havt Alter-
runding, skönt den nu kun har firekantet Kor. Uden her

*) Vestergöthland har de fleste og de ældste. Hvo der maatte ønske at faa lidt nærmere Kundskab desangaaende kunne f. Ex. efterse Erik Tunnels Geogr. öfv. Sverrige. Stokh. 1833. 4de Delen, hvor man vil finde omtalt Ruinerne af Agnestad, Smedeby, Saleby o. fl.

at kunne gaa dybere ind i alle disse Kirkers Beskrivelse, maa jeg dog gentage den Paastand, at den runde Grundform, som, naar vi gaa mod Syd, saa sjælden møder os, derimod Nord og Öster paa er saa almindelig, at vi maa antage, at den ad den Vej er kommen til os, ligesom vi ogsaa først der træffe Rundkirker, som synes at have lige saa høj Ælde som de paa Bornholm. Ingen af de nævnte Kirker minde om de bornholmske stærkere end Helligaandskirken i Visby paa Gulland; men Prof. Höyen har godtgjort, at ogsaa den er yngre end de bornholmske kunne være, idet den er at ansætte til sidst i 12te eller først i 13de Aarh. Hvad der særskiller dens Indretning fra de bornholmske Kirkers, er dette, at Kapellet i 2det Stokværk ved Aabningen i Gulvet er sat i Forbindelse med Skibet nedenunder, og ved Aabningen mod Öst med Koret; det er saaledes indlemmet som Ledd i Kirken, med Betydning for Menighedslivet i Kirken, medens Overkapellerne paa Bornholm ere aldeles afsluttede for sig, og kun have Betydning i Bygningens Ökonomi, men ikke med Hensyn til Menighedens Gudstjeneste*); da de have deres eget Alter, maa jo dette have været helliget en eller anden Helgen, hvis Altertjeneste deroppe er udført. Det er i denne Henseende mærkeligt, at der ikke, saaledes som f. Ex. i Bjernede, i Visbykirken o. fl. er fundet Spor af Alternisher i nederste Stokværk i de to ældste (thi de to yngste, blandt hvilke saadanne Spor findes i Nyker, kunne her Intet oplyse, fordi de tilhøre en langt yngre Tid og fordi den runde Form er valgt, som den, der paa engang var Kastel og Kapel, altsaa ikke af selvstændige kirkelige Hensyn).

---

*) Af alle vore Kirker ligner dog ingen Visbykirken mere end Kirken i Storeheddinge, hvis Kor ganske og aldeles er som Koret i hin med det dertil sig sluttende ottekantede Skib, som de ligeledes have tilfælles.

Vi have saaledes ved Sammenligning med andre nordiske Rundkirker faaet Stadfæstelse paa, at de to omtalte Kirker høre til de allerældste Rundkirker, idet de næsten alle bære en yngre Konstudviklings Præg, der endog hos Adskillige kan bekræftes med bestemte Aarstal for deres Opførelse*). Naar man nu sluttelig erindrer, at Biskop Eginio skildres som en ivrig Missionær, der prædikede, saa Hedningerne med Taarer bade om Daaben, og at han var saa nidkær for at bygge Kirker for de unge Menigheder, at han vægrede sig ved at modtage deres Gaver, idet han formanede dem til at anvende dem til at bygge Kirker for**), ja at han rimeligvis er Grundlæggeren af Laurentiuskirken i Lund: saa bliver det meget urimeligt, at han ikke skulde have grundlagt nogen Kirke som Frugt af den bornholmske Mission, og derimod overmaade sandsynligt, at som han grundede Laurentiuskirken i Lund, har han og grundet Laurentiuskirken i Österlarsker Sogn. Dermed er imidlertid ikke sagt, at han ogsaa fuldendte den; han døde 1072, og Rikvald blev hans Efterfølger; sandsynligvis har Denne da under Knud den Hellige fuldendt og indviet Kirken. Da nu Nicolauskirken er jævnaldrende med den, saa ere disse to Kirker ikke blot ubetinget de ældste paa Bornholm, men de høre til de ældste i Danmark.

Efter denne Fremstilling tilhøre altsaa de to nysnævnte Kirker Slutningen af 11te Aarhundrede; derefter

---

*) Jeg har kaldt disse Bygninger „Kapeller“, forat tilkendegive, at de med deres stærkt udviklede Korbygninger, der jo forudsætte en tilsvarende Udvikling af Gudstjenesten, ere mere end blotte Daabshuse, som man har villet gjøre dem til. De ere virkelige Kirker, men for smaa Menigheder. At jeg søger deres Hidkomst fra Byzanz, bestyrkes jeg i ved de paa Bornholm fundne byzantinske Mønter (se f. Ex. Pont. Atl. III, S. 228-29), hvad der lærer os, at Bornholm har været stærkt paavirket fra hin Side.

**) Brunius: Beskrifn. öfv. Lunds Domk. S. 28.

komme de retlinede i det 12te Aarhundredes 1ste Halvdel; derpaa Taarnenes Opførelse i sammes sidste Halvdel; endelig de to yngste Rundkirker i det 13de Aarhundrede, til hvilket og Alt, hvad der tilhører Befæstningsvæsenet, hovedsagelig hører. De to yngste Rundkirker, af hvilke Nykirke har Ord for at være den yngste paa hele Öen, ere dog ingenlunde de yngste. Saavidt jeg veed, er Nexø Kirke nemlig bygget 1731, af Sandsten.

Daabsritualet
i den danske Kirke,
tilligemed
Hans Tausens Döbebog.

(Meddelt af L. Helveg).

Blandt de første Böger, der ere blevne trykte her i Landet, finder man en Del Missaler, Breviarier, Manualer o. desl. fra de fleste danske Stifter: Lund, Roskilde, Odense, Aarhus og Slesvig*), saa at vi derved temmelig fuldstændigt ere istand til at oplyse de danske Kirkeskikke för Reformationen. Hidtil ere disse kun meget lidt blevne benyttede; for at gjøre en Begyndelse til stykkevis at drage frem hvad der findes i dem, meddeles her Daabsritualet, og i Forbindelse hermed Hans Tausens Döbebog fra 1528.

Daabsritualet för Roskilde og Slesvig Stifter findes i følgende tvende Haandböger:

Manuale curatorum secundum usum ecclesie Roskildensis (4to). Ved Enden af Bogen er tilføiet: *Opusculum hoc arte et impensis Dni. Pauli Reff**)*, Ca-

---

*) Disse ere omtalte og beskrevne af R. Nyerup i „Fædrelandets Litteratur i Middelalderen”, S. 439—49.

***) Om denne som Bogtrykker bekendte Kannik se Nyerup anf. Skr. S. 437, 440, 442, 449; Petersen Litteratur-Historie II., S. 38; Werlauf Universitetets Historie, S. 77.

nonici Hafniensis, Hafniæ impressum finit feliciter 1513 vicesima quinta die Marcii in Residentia ejus propria, ubi et venale habetur.

Liber agendarum secundum ritum et consuetudinem ecclesiæ et diocesis Slesvicensis divinorum rectoribus utilis et necessarius (4to). Ved Enden er tillöjet: Manuale seu Instructorium Curatorum, continens ecclesiæ Sacramenta et modum administrandi ea, cum quam pluribus aliis documentis, opus sane omnibus curatis ac Presbyteris perquam necessarium; quippe quod singula Curatorum officia sic complectitur, ut novellos curatos exercitatissimos facile reddat; et quæ doctissimi diversis in libris scripserunt, hoc uno opusculo habeant. Completum in alma Parisiorum in academia officina Wolfgangi Hopylii. 1512.

Da begge Forskrifter sædvanlig ordret stemme overens, saa er her den roskildske fuldstændig aftrykt (med enkelte Indskud i [], hvor det synes som et eller andet Ord er faldet ud), og i Noterne tillöjet de væsenligste Afvigelser, som findes i den slesvigske. Der var iøvrigt nogen Forskjel mellem Drengbörns og Pigebörns Daab med Hensyn til Besværgelses-Ordene; her ere begge trykte imellem hinanden, ligesom i den roskildske Haandbog; men for at gjøre Forskjellen iøjnefaldende, ere Ordene, som kun bruges ved Pigebörns Daab, trykte med Petit. De i Klammer indesluttede Ord (), der beskrive Handlingen, ere i begge Originalerne trykte med røde Bogstaver, her med Cursiv.

Hertil er föjet et lille Skrift af Hans Tausen:

En ret christelig Fadzon at christne Börn med paa Danske. Prentet i Wiborg A. MDXXVIII.

fordi det ligesom danner Overgangen mellem det ældre Daabsritual og det senere reformatoriske. Bogen findes ikke mere trykt, men den er opbevaret i en Afskrift paa

Kgs. Bibl. Thottske Sml. 4, 126, hvorefter den her bogstavret er meddelt. Den er beskrevet af Engelstoft, Liturgiens Historie i Danmark, S. 180-81, og Forf. har der viist, at den ikke er nogen ligefrem Oversættelse af Luthers ældste Taufbüchlein fra 1523, som den iøvrigt i alle Henseender staar nærmest. En Sammenligning med de ældre Daabsritualer vil i den Henseende oplyse dens Stilling. Det næste vi kjende fra Reformationstiden findes i den malmøeske Messebog fra 1535 (aftrykt i „Stemmer fra Reformationstiden, udg. af Fyens Stifts litterære Selskab” 1836, S. 54-57), men dette slutter sig ganske til Luthers senere „Taufbüchlein” (1524 eller 26; Irmischer, Luthers Werke, XXII, S. 290-94), der i alt væsentligt blev den gjældende Anordning for Daaben i alle de lutherske Samfund (jfr. Engelstoft anf. Skr. S. 182).

Tausens Døbebog findes mellem en Samling lignende Afskrifter af Böger og Breve fra Reformationstiden; de ere skrevne med Omhu og Nøjagtighed, men uden at følge Originalernes Retskrivning, og Døbebogen kommer derfor her frem ikke med Forfatterens egen, men med en langt senere Skrivemaade (rimeligvis fra første Halvdel af 18de Aarb.).

I.

Modus baptizandi pueros.

(Incipit ordo cathecizandi parvulos ante fores ecclesie, et nota quod nullus debet recipi in compatrem vel commatrem nisi sciat pater noster et credo; ad masculinum duo viri et una femina, ad feminam autem due feminae et unus vir; statutis autem masculis a dextris, feminis vero a sinistris

Primo interrogat nomen infantis. Deinde secundum ecclesiam Roskildensem dicat sacerdos) Abrenuncias Sathanae (respondeant patrini) Abrenuncio (item) et omnibus operibus ejus (resp.) Abrenuncio (item) et omnibus pompis ejus (resp.) Abrenuncio. (Item sacerdos) Credis in deum patrem omnipotentem creatorem coeli et terrae. (resp.) Credo. (Item) Credis et in Jesum Christum filium ejus unicum dominum nostrum natum et passum (resp.) Credo (Item) Credis et in spiritum sanctum, sanctam ecclesiam catholicam, sanctorum communionem, remissionem, peccatorum, carnis resurrectionem et vitam aeternam post mortem (resp.) Credo*).

*) I Lib. Agendarum Slesvic. lyder Indgangen saaledes:

Modus infantium baptizandorum.

(Incipit ordo ad cathecumenum faciendum super puerum masculinum. Primo caveat sacerdos, ne infantes recipiantur in

(Deinde sufflet in faciem infantis dicens) Exi Sathana et recede diabole ab hac imagine dei, increpatus ab eo, et da honorem Deo vivo et vero et da locum spiritui sancto*) *(fac crucem in fronte)* Signum sanctæ crucis salvatoris domini nostri Jesu Christi in fronte tuum pono *(fac crucem in pectore)* Signum sanctæ crucis salvatoris domini nostri Jesu Christi in pectus tuum pono *(Oratio)*.

Omnipotens sempiternus deus, pater domini nostri Jesu christi respicere dignare super hunc famulum tuum N, quem ad rudimenta fidei vocare dignatus es, omnem coecitatem cordis ab eo expelle, disrumpe omnes laqueos Sathanæ, quibus fuerat colligatus; aperi ei domine januam pietatis tuæ, ut signo sapientiæ tuæ imbutus, omnium cupiditatum fœtoribus careat et ad suavem odorem preceptorum tuorum, letus tibi in ecclesia tua deserviat, et proficiat de die in diem, ut idoneus efficiatur accedere ad gratiam baptismi tui percepta medicina. Per Christum dominum nostrum *(oremus)*.

Preces nostras quæsumus Domine benignus exaudi et hunc electum tuum N — dominicæ crucis impressione eum

---

patrinos nisi habuerint aetatem sufficientem sciendi quid dicant aut quid agant. Etiam non recipiat religiosos nec mendicantes absque licentia. Deinde notandum quod in catechizando sacerdos statuat puerum cum patrinis sic quod vertant dorsum ad occidentem et respectum habeant ad orientem. Sacerdos vero sum sua stola statuat dorsum suum ad orientem et respiciat ad occidentem. Et statuentur masculi a dextris ante ostium ecclesiæ, feminae autem a sinistris, et incipiat dicendo).

Adjutorium nostrum in nomine Domini, qui fecit coelum et terram. Sit nomen Domini benedictum ex hoc nunc et usque in seculum.

(Post hoc sacerdos requirat nomen pueri a patrinis, quod cum dixerint, dicat ipse sacerdos) Accipe nomen novum, quo nomineris et benediceris super terram.

*) Efter Lib. Agend. Slesv. skal Præsten blæse tre Gange for Faderen, Sønneren og den Hellig-Aand.

signamus (*fac crucem in fronte*) — virtute custodi, ut magnitudinis gloriæ rudimenta, servans per custodiam mandatorum tuorum ad regenerationis gratiam pervenire mereatur per Christum dominum nostrum. (*Oratio*).

Deus qui humani generis ita es conditor, ut sis etiam reformator, propiciare populis adoptivis, et novo testamento sobolem novæ prolis ascribe, ut filii promissionis quod non potuerunt assequi per meritum, gaudeant se recepisse per gratiam per Christum dominum nostrum. Amen.

(*Exorcismus salis et nota quod Oremus non dicatur ad aliquem exorcismum*)*).

Exorcizo te creatura salis in nomine patris † omnipotentis, et in caritate domini nostri † Jesu Christi, et in virtute † spiritus sancti. Exorcizo te creatura salis per deum † vivum, per deum † verum, per deum † sanctum, per deum, qui te ad tutelam humani generis procreavit et populo venienti ad credulitatem per servos suos consecrari percepit. Proinde rogamus te domine deus noster, ut hæc creatura salis in nomine sanctæ trinitatis efficiatur salutare sacramentum ad effugandum inimicum, quem tu domine sanctificando † sanctifices, benedicendo † benedicas, ut fiat omnibus sumentibus perfecta medicina permanens in visceribus eorum, in nomine quidem domini nostri Jesu Christi, qui venturus est judicare vivos et mortuos et seculum per ignem. Amen.

---

*) Lib. Agend. Slesv. indskjærper ogsaa denne Forskrift: (*et nunquam dicitur Oremus in exorcismis neque per dominum nostrum sed per eum qui venturus est*). — Besværgelsens Ord maa ikke indledes med et „lader os alle bede” og ikke slutte med „ved Jesum Christum vor Herre”, men med et truende Ord: „ved ham som skal komme at dømme Levende og Døde.”

(Hic datur sal infanti) Accipe salem sapientiæ, propiciatus ut sit tibi deus in vitam æternam. Amen.

Pax tibi.

Et cum spiritu tuo. — *(Super utrumque Oremus).*

Deus patrum nostrorum, deus universæ conditor creaturæ, te supplices exoramus, ut hunc famulum tuum N. respicere digneris [propicius], et hoc primum pabulum salis gustantem, non diutius esurire permittas, quominus expleatur coelesti cibo, quatenus sit semper Domino spiritu fervens, spe gaudens, tuo nomini serviens, et perduc eum Domine ad novæ regenerationis lavacrum, ut cum fidelibus tuis promissionum tuarum premia æterna consequi mereatur per Christum.

(Super masculum tantummodo). Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob, Deus qui Moysi famulo tuo in monte Sinai apparuisti et filios Israel de terra Egypti eduxisti, deputans eis angelum pietatis tuæ, qui custodiret eos die ac nocte, te quæsumus Domine, ut mittere digneris sanctum angelum tuum de coelis, ut similiter custodiat et hunc famulum tuum N. et perducatur eum ad gratiam baptismi tui per Christum Dominum nostrum. Amen.

(Super utrumque). Ergo maledicte diabole recognosce sententiam tuam, et da honorem Deo vivo et vero, da honorem Jesu christo filio ejus et spiritui sancto, et recede ab hoc famulo dei N. quia istum sibi Deus et dominus noster Jesus Christus ad suam sanctam gratiam et benedictionem fontemque baptismatis dono sancti spiritus vocare dignatus est, et hoc signum sanctæ crucis, quod nos fronti ejus damus † tu maledicte diabole nunquam audeas violare per Christum [per eum qui venturus est judicare vivos et mortuos et seculum per ignem].

(Super masculos). Deus, immortale præsidium omnium postulantium, liberatio supplicum, pax rogantium,

vita credentium, et resurrectio mortuorum, te invoco super hunc famulum tuum N., qui baptismi tui dona petit ac æternam consequi gratiam spirituali regeneratione desiderat. Accipe eum Domine, et quia dignatus es dicere: petite et accipietis, querite et invenietis, pulsate et aperietur vobis, petenti itaque porrigere premium et januam pande pulsanti, ut æternam coelestis lavacri misericordiam consecutus, promissa tui muneris regna percipiat [per Christum Jesum Dominum nostrum. Amen]. Ergo maledicte etc. (*sine oremus*).

Audi maledicte sathana, adjuratus per nomen æterni dei et salvatoris nostri Jesu Christi filii ejus, cum tua victus invidia, tremens gemensque discede, nihil tibi commune sit cum servo Dei N. jam coelestia meditante, renunciaturus tibi ac seculo tuo, et beatæ immortalitati victuro, da igitur honorem adveniendi spiritui sancto, qui ex summa coeli arce descendens, perturbatis fraudibus tuis, divino fonte purgatum pectus, id est sanctificatum Deo templum et habitaculum perficiat, ut ab omnibus penitus præteritorum criminum noxiis liberatus, hic servus dei N. gratias perenni deo referat et benedicat nomen ejus sanctum in secula seculorum Amen. Ergo maledicte etc.

[(*Conjuratio sine oremus*)].

(*Super masculos*). Exorcizo te immunde spiritus in nomine patris [†] et filii [†] et spiritus sancti [†], ut exeas et recedas ab hoc famulo dei N. Ipse enim tibi imperat, maledicte damnate et damoande, qui pedibus suis super mare ambulavit et Petro mergenti dexteram porrexit. Ergo maledicte etc.

(*Super feminas*) Exorcizo te immunde spiritus per patrem filium et spiritum sanctum, ut exeas et recedas ab hac famula dei N. ipse enim tibi imperat, maledicte damnate qui coeco nato oculos aperuit et quatruiduanum Lazarum de monumento suscitavit. Ergo maledicte etc.

(*Super feminas*) Deus coeli, deus terræ, deus angelorum, deus prophetarum, deus apostolorum, deus martyrum, deus virginum, deus omnium bene viventium, deus cui omnis lingua confitetur et omne genu flectitur, coelestium terrestrium et infernorum, te invoco Domine super hanc famulam tuam N., ut custodire et perducere eam digneris ad gratiam baptismi tui per Christum. Ergo maledicte etc.

(*Super feminas*) Deus Abraham, deus Isaac, deus Jacob, deus qui tribus Israel de Aegyptiaca servitute liberasti per Moysen famulum tuum, de custodia mandatorum tuorum in deserto monuisti et Susanna de falso crimine liberasti — Te suppliciter deprecor Domine, ut liberet hanc famulam tuam N. et perducere eam digneris ad gratiam baptismi tui per Christum, D. n. Ergo maledicte etc.

(*Super utrumque Oratio*).

Aeternam et justissimam pietatem tuam deprecor Domine sancte, [omnipotens] pater, æterne deus, luminis et veritatis auctor, effunde gratiam tuam super hunc famulum tuum N., ut digneris eum illuminare lumine intelligentiæ tuæ, munda eum et sanctifica, da ei scientiam veram, ut dignus efficiatur accedere ad gratiam baptismi tui, teneat spem firmam, consilium rectum, doctrinam sanctam, ut aptus fit ad percipiendam gratiam baptismi tui per Christum*).

(*Ponet stolam supra puerum legendo secundum Lucam*). In illo tempore oblatis sunt Jesu parvuli, ut tan-

---

*) Lib. Agend. Slesv. fortsætter her:

Dominus vobiscum — Et cum spiritu tuo. (*sequentia sancti evangelii secundum Matheum*) Gloria tibi Domine (*signando puerum in fronte dicat sacerdos*) Qui natus est de virgine, dignetur te benedicere (*interim quod legat unum ex evangeliiis sequentibus ponat sacerdos stolam supra pectus pueri dicens*) Math. XI. In illo tempore exultavit etc. (*aut aliud Evang.*) Math. XIX. In illo tempore oblatis sunt Jesu parvuli etc. Deo gratias (*Et sic signat puerum in pectore dicens* Per hæc sancta evangelica dicta deleantur universa nostra crimina et delicta (*Tunc tam sacerdos quam patrini dicant* Orationem dominicam, Ave Marie et Credo, quod est symbolum apostolicum *Deinde dicat sacerdos vulgariter ad le-*

geret eos et manus imponeret et oraret. Discipuli autem increpabant illos. Jesus vero ait eis, sinite parvulos et nolite prohibere eos venire ad me, amen dico vobis talium enim est regnum coelorum. Et cum imposuisset eis manus, abiit inde.

Pater noster.

Credo in Deum.

(*Deinde imponendo manum supra caput infantis dicat super utrumque*)*). Nec te lateat Sathana imminere tibi poenas, imminere tibi tormenta, imminere tibi diem iudicii, diem supplicii sempiternam, diem, qui venturus est ut clibanus ardens, in quo tibi atque universis angelis tuis æternus superveniet interitus. Et ideo pro tua nequitia, damnate atque damnande, da honorem Deo vivo et vero, da honorem Jesu Christo, filio ejus et spiritui sancto, in cujus nomine atque virtute præcipio tibi, quicumque es spiritus immunde, ut ex eas et recedas ab hoc famulo Dei N., quem hodie idem dominus et deus noster Jesus Christus ad suam gratiam et benedictionem, fontemque baptismatis, dono sancti spiritus vocare dignatus est, ut fiat

---

vantes puerum sic laica lingua). Ick ghebete Zie bej iuwor Zelen Selicheyt, wen dat kindt komet to synen iaren der vornuft, dat gij dat sülüghe kindt vnderwisen in den rechten christen loven, dat Pater noster, Aue Maria, und tüchnisse gheuen dat it hebbe de hellighen christliken Dope vntpfangen.

*) Lib. Agend. Slesv. udfører dette vidtløftigere:

(*Tunc sacerdos introducat puerum cum patris in ecclesiam dicens*) Ingredere in templum Domini, ut habeas cum Christo vitam æternam. Amen (*Et det benedictionem super eos dicens*) Et benedictio dei patris et filii et spiritus sancti descendat super te et maneat semper. Amen.

(*Hic eant ad baptisterium, et circa baptisterium patris ponant manus super pectus infantis et respondeant ad quæsitam sacerdotis loco pueri. Primo interrogat sacerdos de nomine infantis. Respondent patris*).

ejus templum per aquam regenerationis in remissionem omnium peccatorum, in nomine ejusdem domini nostri Jesu Christi, qui vivit [qui venturus est judicare vivos et mortuos et sæculum per ignem. Amen].

(*Hic linit cum saliva aurem dexteram dicens*). Effeta quod est aperi (*postea ad nares*) In odorem suavitatis (*deinde sinistram aurem*) Tu autem effugare diabole, appropinquabit enim judicium Dei (*deinde faciat crucem cum pollice in dextera manu ejus dicens*) Accipe signaculum sanctæ crucis † in manu tua dextera, quo te signes et te de adversario tuo defendas, ut habeas vitam æternam et vivas cum Christo in secula seculorum. Amen.

(*Intrando ecclesiam*) Ingredere in templum Dei, ut habeas vitam æternam et vivas cum Christo in secula seculorum. Amen.

(*Apud fontem petit nominari puerum*).

Abrenuncias Sathanæ — Abrenuncio.

Et omnibus operibus ejus — Abrenuncio.

Et omnibus pompis ejus — Abrenuncio.

(*Nominando iterum nomen pueri querit*) Credis in deum patrem omnipotentem, creatorem coeli et terræ. — Credo. Credis et in Jesum Christum, filium ejus unicum, dominum nostrum, natum et passum. — Credo. Credis et in spiritum sanctum, sanctam ecclesiam catholicam, sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem et vitam æternam post mortem — Credo.

(*Hic lineat oleo pectus*) Et ego te lineo Oleo salutis (*et sic inter scapulas*) in Christo Jesu domino nostro (*nominando iterum puerum*) Quid petis (*compatres*) baptismum. Vis baptizari? volo.

(*Tunc mergat ter dicens*) Et ego te baptizo in nomine patris et filii et spiritus sancti. Amen.

(*Hic facit crucem cum pollice in vertice cum chrismate dicens*) Deus omnipotens, pater Domini nostri Jesu

Christi qui te regeneravit ex aqua et spiritu sancto, quique dedit tibi remissionem omnium peccatorum (*tuorum*). Ipse te liniet † chrismate salutis in Christo Jesu domino nostro in vitam æternam. Amen.

(*Hic ponit mitram in capite pueri*) Accipe vestem sanctam candidam et immaculatam, quam perferas ante tribunal Christi, ut habeas vitam æternam.

(*Hic det lumen in manu pueri*) Accipe lampadem ardentem et irreprehensibilem, custodi baptismum tuum, ut cum Dominus venerit ad nuptias possis ei occurrere in aula coelesti, ut habeas vitam æternam et vivas cum eo in secula seculorum. Amen*).

---

*) Lib. Agend. Slesv. slutter: Pax tecum, vade in pace. Fides tua saluum te faciat. Amen.

II.

**En ret christelig Fadzon at christne Børn med
paa Danske.**

Prentet i Wiborg A. MDXXVIII.

*Hver Christelig Læsere ønsker jeg Hans Taussen
Naade og Fred af Gud Fader og vor Herre Jesu
Christo!*

*Det er vel klageligt nok, kiære Christelige Læser,
at menige Verden er saa plat forsiunkken udi Synd, at
her synes ingen Gudsfrygtighed enten i Unge eller
Gamle, men denne Ondskab maatte end synes at have
en kaldet Aarsage i de Gamle, at de havde saa længe
omganets med Verden og vare saa begroede i Synd,
at de kunde ikke andet være end det som de ere. Dog
seer mand og det samme i de Unge, som skulde kaldes
og være u-skyldige, saa tilig som de komme til den Al-
der, at de kunde bruge Sind og Skiel, da ere de alle-
rede fulde af all Lösagtighed og Guds Foragtelse, og
uden Tviol skeer det for mand haver ikke saa skikke-
lig handteret dem i det første og ypperste Sacrament,
som mand havde skuldet, og ei sau trolig bedet for
dennem i Daaben til Gud, som det sig havde burt. Og
den største Sag hertil agter jeg denne at være, at
Fadderne, som der bleve tilbedne, forstoede intet af de
Ord som Döbe-Faderen taledede over Barnet. Derfor var*

(85*)

det meget raadeligt, at mand brugte saadanne Ord der- til som menige Mand kunde forstaae, da nöddes Præ- sterne til at gjöre større Flid i den Sag, end de men- lig pleje at gjöre: og saa kunde Fadderne med alle andre som stoede omkring, bede med hiertelige de samme Ord, som Præsten bad med Munden. Saa vil jeg gjerne bevise min fattige Tieneste herudi, for den- nem som vilde vide Guds Ære og fattige Sjæles Bestand, og sætte Ordene ud paa vort Danske Maal, med alle de Tegne, som mand plejer at handtere i Daab, for eenfoldige Almues skyld, som ikke endnu er kommen til nogen høj Forstand; dog skal ingen være nød eller tvunget, men hver Mand fri at gjöre og lade herudi, som Tiden, Stæden og Personernes Belejlighed giver sig. Thi Diævelen lader sig ikke forsærde med Kaars, Olie eller Lyys, men disse og andre flere Tegne ere indskikkede dette Hellige Sacrament ikkun til en Prydelse og Herlighed, dog at betegne noget Aandeligt som den Christen Menniske haver indvortes beder behov, og Diævelen er meere ræd for: saa betegner det brændende Lyys den aandelige Oplysning og løn- lige Vederkiendelse, som Barnet haver faaet om Guds Godhed, og Olien mærker den Yndest og Naade, som Gud haver Aandelig smuurt Barnet med etc. Saadanne udvortes Tegne ere De, og intet andet, uden hvilke Daa- ben kan vel fuldkommes, og ej ere nödtørftelige dertil, uden hvis mand vil spare og skaane de Eenfoldige. Her æskes intet nödtørfteligt i dette Sacramente, uden en kraftig Christelig Bön til Gud for Barnet, og Vand til et sandt Vidnesbyrd hos Menniskene. Gud forsee os alle med sin Naade. Amen.

*Hvo som troer og bliver döbt, den skal vorde salig.
Marc. 16.*

Först skal Döbe-Faderen paaminde Fadderne, at de give sig til Gudelighed, og bede Gud for det syndige Creatuur, at det maa renses af den oprindelige Synd, og begaves med Christi Retfærdighed.

Dernæst skal han blæse Barnet tresinder under Öjnene og sige:

Far herud du u-reene Aand og giv den Hellig Aand Rum her udi sit Creature.

Dernæst skal hand giöre Kors paa Barnets Anleed og Bryst; sigendes:

Annam det hellige Korses Tegn baade paa Dit Anleed og Bryst.

Siden skal hand bede nævne Barnet og sige:

Lader os bede: O Almægtigste Gud vor Herres Jesu Christi ævige Fader, værdes dog til at see til dette dit Creature N. Hvilken Du nu haver kaldet til den Christelige Troes Undervisning: driv ud all den Blindhed og Mørkhed, som boer udi dette Menniskes Hjærte, bryd sönder alle Diævelsens Baand, som hand er bunden med: Kiære Herre, lad Dören op for hannem, at hand maa indgaa til Din Godhed, og tegne hannem med Din Viished, og giör hannem qvit ved den stinkende Ondskab, som hand nu er besæt med, at hand maa indledes udi den Hellige Christelige Kirke, og tjene Dig efter dine lette og söde Bud-Ord, og blive bedre ene Dag efter den anden, og giör hannem duelig og skikkelig til den Hellige Daab, saa at hand der maae faae nogen aandelig Lægedom formedelst vor Herre Jesum Christum.

Fadderne svare:

Amen.

Lader os bede:

O! Gud du som est en u-forgængelig Tröst alle dem som ere noget begiærende af Dig, Du som frier alle dem, som have Tilflugt til Dig, og holder i Fred alle dem

som sætte Liid til Dig, og levende giør alle dem som troe paa Dig, og opvækker alle dennem som allerede døde ere: Vi paakalde Dig over dette Dit Creature N., som et begiærendes den Hellige Daab af Dig, og ydmygelig beder Dig om Din ævige Guddommelige Naade og Yndest formedelst den aandelige Igienfødsel: undfang hannem, Kiære Herre, og ligesom Du haver selv sagt, beder, saa skulle I undfange, leder, saa skulle I finde, klapper paa, saa skal Eder oplades: Derfor undsæt dette Dit Creature med Din Guddommelig Gave, som er Dig saa hiærtelig begiærendes, og oplad Døren for hannem, som saa klapper paa, og giv hannem den ævige Velsignelse udi dette Himmelske Bad, og begav hannem med Dit Rige, som Du haver os allesammen lovet og tilsagt formedelst vor Herre Jesum Christum.

Fadderne svare:

Amen.

Her skal hand lægge Salt i Barnets Mund, sigendes:

Annam det Salt, som Dig kand giøre vittig og Forstandig, Dig selv til ævig Liv og Salighed.

Fadderne svare:

Amen.

Lader os bede:

O Alsommægtigste ævige Gud, Du som efter Din strænge Retfærdighed loedst gaae Floden over den gandske menige Verden, og druknede deri alle vantroe Menneske, og ræddede den Christne Mand Noe selv ottende af din store grundløse Barmhiærtighed: Du som og loedst drukne den Tyran Pharao udi det røde Hav, og førte Dit Folk Israel over ad tört Land, med hvilket Du og den Tiid betegnede denne Hellige Daab; Du haver og helliggiort Iordans Flod og alle andre Vand dermed at Din kiære Søn Jesus Christus loed sig selv döbe. Saa bede vi Dig nu for Din store u-begrikelige Godhed, som Dig

fölger, at Du vilde naadelig see til dette dit Creature N. og med en ret Christelig Troe rensé hands Aand, at den syndige Natuur, som bannem er medföed af Adam, maae drukne og forsvinde i denne Daab, at hand maa uddeeles fra den onde u-christelig Samfund, og komme udi denne Ark, som er den Hellige Christelig Kirk, der blive og beholdes for den gamle Fiendes Bedragerie og Falskhed, og blive meere og meere brændende udi Aanden, og beholde et got Haab til Dig, at hand maa saa tiene dig, at hand maa vorde værdig til at undfange det ævige Liv og Salighed, som Du haver lovet hannem og alle Dine Helgene formedelst vor Herre Jesum Christum.

Fadderne svare:

Amen.

Derfor bekiænd nu den Dom, som Dig er overgaaen, du ledige Diævel og und den rette levendes Gud sin Ære, lad Hands Sön Jesu Christo med den Hellig Aand beholde sin Ære og viig fra denne Guds Tienere N., thi Gud Fader og vor Herre Jesus Christus haver med sin Naade kaldet hannem til sin Velsignelse og Hellige Daab, saa slætt nu aldrig af dette Hellige Korses Tegn, som jeg sætter † paa hands Anled, det byder jeg Dig ved den som skal komme og dömme levende og døde.

Saa hör nu du ledige Diævel, hvilken jeg haver manet, og endnu maner ved den levendes Gud og vor Saliggjöreres Jesu Christi Navn, at Du med Frygt og Rædsel viger fra denne Guds Tienere N. og ej haver noget ydermere med hannem at skaffe, efterdi hand haver opsagt Dig og Dit Parti, og lægger sig nu efter de Himmelske Ting, forhaabendes sig den ævige uforgængelig Salighed: saa giv nu den Hellig Aand sin Ære, som kommer og nederstiger af den överste Himmeriges Throne, og vil forlægge Din bedragelige Vanart, og med sin Naade feje denne Menneskes Hierte at Gud maae beredes en Hellig

Tempel og Bolig udi hannem: saa at denne Guds Tienere N., som nu er løest og frelst af alle sine Synder maa altid love, prise og ære den ævige Gud, og love Hands Navn ævindeligt.

Fadderne svare:

Amen.

Endelig maner jeg Dig endnu, Du u-rene Aand ved Gud Faders † Navn, Søns † og Hellig Aands † at Du plat forlader denne Guds Tienere N. og dette byder Hand Dig som gik med sine Födder oven op paa Havet og rakte St. Peder Haanden, der hand nedersank.

Lader os bede:

O! Kiære Herre, Allerehelligste Fader, Almægtige Ævige Gud, Du som cest en Roed og Begyndelse til all Sandhed og Oplysning, som skinner over os, vi bede Dig for Din ævige Godhed, at Du udöser Din Velsignelse over denne Din Tienere N. og oplyys hannem i ret Forstand, og giör hannem reen og hellig at hand maae værdelig komme til den hellige Daab, og siden blive varargtig udi en ret Christelig Troe, Haab og Kiærlighed formedelst vor Herre Jesum Christum.

Fadderne svare:

Amen.

*Herren være med Eder
Og med Din Aand.*

St. Marqvords Evangelium.

Priis og Ære skee Dig Herre!

Den Tiid lidde de smaae Börn til Jesum, at Hand skulde røre ved dennem, men Disciplerne lode ilde ved dennem, som dennem fremförte: Der Jesus det saae, da tog hand det til mistykke og sagde til dennem: Lader saadanne smaae Börn komme hid til mig, og forhindrer dennem ikke, thi saadanne hörer Himmerigt til. I Sandhed

siger jeg Eder det, ihvo som ikke undfanger Guds Rige ligesom et lidet Barn, hand kommer der ikke ind: saa toeg Hand dennem i Arm, lagde sine Hænder paa dennem og velsignede dennem.

Siden skal Döbe-Faderen lægge sin Haand paa Barnets Hoved og med Fadderne bede Pater noster. Siden skal hand tage Spyt med sin Finger og røre Barnets Höire Öre sigendes:

Ephtah, det er saa meget sagt, lad Dig op.
til det venstre Öre og til Næsen

Du Diævel flye herfra, thi Guds Dom er heneder over Dig.

Dernæst skal Præsten lede Barnet ind i Kirken og sige:

Gud bevare baade Din Indgang og Udgang nu og til ævig Tiid.

Fadderne svare Amen.

Naar de ere nu komne til Fonten, da skal Döbe-Faderen bede nævne Barnet. Siden skal hand selv nævne Barnets Navn og spørge:

N. Forsager Du Dievelen?

Fadderne skulde svare paa Barnets vegne: *Ja.*
Döbe-Faderen:

Og alle hands Gierninger?

Fadderne: *Ja.*
Döbe-Faderen:

Og all hands Handel og med-fyll?

Fadderne: *Ja.*
Döbe-Faderen:

Troer Du paa den Almægtigste Gud Fader, som haver skabt Himmel og Jord?

Fadderne: *Ja.*
Döbe-Faderen:

Troer Du paa Jesum Christum, Hands Eenigste Søn, som er fød Menniske, og piint og plaget for Din skyld?

Fadderne: *Ja.*

Döbe-Faderen:

Troer Du paa den Hellig Aand, een Christelig Kirke, som er hellige Menneskers menige Sumfund, Synds Forladelse, Legems Opstandelse og det ævige Liv efter denne naturlige Död?

Fadderne: *Ja.*

Saa skal hand smøre Barnet med Olie paa
Brystet og Skulderne, sigendes:

Da smör jeg Dig med Olie til et Saligheds Tegn, at Gud vil være Dig mild og blid i vor Herres Jesu Christi Navn.

Derover spørger jeg Dig nu: Vil Du döbes?

Fadderne: *Ja.*

Döbe-Faderen:

Da döber jeg Dig i Gud Faders Navn, Söns og Hellig Aands.

Fadderne: *Amen.*

Siden skal hand giöre Kors i Nakken paa Barnet med Olie, sigendes:

Den Almægtigste Gud, vor Herres Jesu ævige Fader, som Dig nu haver anden Tiid igienföd formedelst Vand og den Hellig Aand, og haver forladt Dig alle Dine Synder, Hand smöre Dig med sin hellige Olie til det ævige Liv.

Fadderne: *Amen!*

Siden skal hand sætte Barnet en hvid Hue paa, sigendes:

Annam dette hvide og u-besmittede Klæde-Baand paa Dig, og bær Din Daab saa u-besmittet frem for Jesu Christi Dom-Stoel, paa det at Du maa faae det ævige Liv.

Fadderne: *Amen.*

Siden skal Döbe-Faderen faae hannem et Lyys
i Haanden, sigendes:

Annam dette tændte Lyys og bevar Din Daab u-stra-
felig, paa det at naar Herren kommer og farer heden til
sit Bryllup, Du da maat være redebon at gaae Hannem
imod med alle Hands Helgene, og leve siden ævindeligen
med Hannem.

Döbe-Faderen:

Guds Fred være med Dig.

Fadderne: Amen.

Sidst skal Döbe-Faderen takke Gud for sin Vel-
gierning, og gjøre sin vaanlige Formanig til
Fadderne.

Prentet af mig Hans Wiingartener 9 Dag December Anno 1528.

Anmærkninger.

Som Forberedelse for selve Daabshandlingen foreskrevet saavel i Roskilde som i Slesvig en Kathechisation, der efter det roskildske Ritual tillige var forbunden med Oprettelse af Daabspagten. I det paveligt autoriserede Rituale Romanum findes denne Forberedelse ikke ved Smaabörns Daab, men uden Tvivl er det en Levning af de gamle Scrutinia eller de foreløbige Prøver, der blev foretaget med Hedninger (eller Jöder), förend de stededes til selve Daaben. En udförlig Beskrivelse af disse Scrutinia findes i Daniels Codex liturgicus I p. 171-78, og udentvivl er det den Primsignelse, der saa ofte omtales i vor ældste Kirkehistorie. Naar en Vantro kom til Kirken for at begjære Daaben, skulde Præsten först bede for ham, lade ham iföre sig en ny Klædning, oplyse ham om Daabens Pagt, blæse paa ham og udjage den onde Aand (Exorcismen), tegne ham med Korsets Tegn, og give ham af det indviede Salt; da blev han optagen i Katechumenernes Tal. Denne ældgamle Skik synes at have vedligeholdt sig, ikke saameget for Börnenes som for Fadderens Skyld, for at forvise sig om at de kjendte den christelige Börnelærdom, og altsaa vare istand til at opfylde Fadderens Pligt at undervise Börnene deri i Tilfælde af at Forældrene dö förend Barnet kommer til Skjelsalder. I Hans Tausens Döbebog er denne Indgang bleven en Formaning til Fadderne om „at give sig til Gudelighed og bede Gud for det syndige Creatur.“

Indgangen til selve Daabshandlingen er i Rit. Romanum noget anderledes end her; den lyder nemlig: N. Quid petis ab ecclesia Dei? Fidem. Fides, quid tibi præstat? Vitam æternam. Si igitur vis ad vitam ingredi serva mandata: diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo et ex tota anima tua et ex tota mente tua, et proximum tuum sicut te ipsum. — Tausen derimod, ligesom Luther i „Taufbüchlein“ 1523, begynder Daaben som det roskildske og slesvigske Ritual.

I det Hele er det romerske Ritual kortere, og flere af de Bønner eller Besværgelser, som her findes, ere der forbigaaede eller anvendes kun ved Voxnes Daab.

Sammenligner man Tausens Döbebog med den ældre Forskrift, saa er den saakaldte „Exorcismus salis“ og alt hvad der staar dermed i Forbindelse, ganske udeladt. Dette er ikke tilfældigt; for at omgive det af Herren indstiftede Bad, ligesom med en Forgaard eller Fornur, skulde Renselsen først foregaa med Vandet og Saltet, de Stoffer, der brugtes ved Daabshandlingen, og denne Renselse var en Exorcisme, der enten gik forud eller foretoges sammen med selve Handlingen. Slige vilkaarlige Til sætninger, der forqvaklede selve den hellige Handling, som om det var denne mystiske Indvielse og ikke Herrens indstiftende Ord, der gav Vandet sin rensende Kraft, kunde Reformatorerne umueligt lade gjelde. Luther udelod det, og Tausen fulgte hans Exempel. Istedensfor det traadte en Bøn, der efter den hellige Skrifts Anvisning pegede paa Syndfloden og Israeliternes Gjennemgang gennem det röde Hav som Forbillede paa Daaben, men hvis væsenlige Indhold udentvivel er, at Gud „helliggjorde Jordans Flod og alle andre Vande dermed, at Jesus Christus lod sig selv döbe“. Denne Bøn findes ikke i det roskildske og slesvigske Ritual, skjönt der nok findes lignende Hentydninger til de gammeltestamentlige Forbillede, og jeg

har heller ikke funden den i Rit. Rom. Dermed skal ikke være sagt, at den hidrører fra Luther; han kan gjerne have havt sin Hjemmel for den i de ældste rituelle Forskrifter (Daniel, Codex liturgicus II, S. 192), men der kan næppe være nogen Tvivl om, at Tausen her følger Luthers Spor.

Det Evangelium, der oplæstes ved Daaben, har enten været Fortællingen om, at Jesus velsigner de smaa Börn (hos Math. eller Marcus), eller Jesu Ord hos Math., hvorved han priser Faderen, fordi han har aabenbaret for de Umyndige, hvad han har skjult for de Vise og Forstandige. Efter Oplæsningen af Evangeliet fulgte da i Overensstemmelse med Rit. Rom. saavel efter det roskildske som efter det slesvigske Ritual Fremsigelsen af det fuldstændige Credo og Pater noster, hvorved Fadderne stemmede i med. Tausen har ligesom Luther kun Pater noster, men beholder desuagtet Troesbekjendelsens afkortede Form ved selve Oprettelsen af Daabspagten. Her indskyder det slesvigske Ritual ogsaa Tiltalen til Fadderne, og det udtrykkeligt paa Modersmaalet; mærkeligt nok, at altsaa end ikke ved Oprettelsen af Pagten Modersmaalet blev brugt, skjönt dette dog var indskjærpet ved ældre Kirkelove (Daniel a. Sk. I, p. 186: „Nullus sit præshyter, qvi in ipsa lingua, qvâ nati sunt, baptizandos abrenunciationes et confessiones aperte interrogare non studeat, ut intelligant, qvibus renuntiant vel quæ confitentur”).

De Ord, hvormed Præsten leder Barnet ind i Kirken og hvormed den egenlige Daabshandling begynder, ere hos Tausen som Luther Psalmistens Ord (Ps. 121, 8): „Herren bevare Din Indgang og Din Udgang” o. s. v.; noget anderledes lyde de i de ældre Ritualer.

Det vil med Hensyn til denne Tausens Döbebog ved Sammenligning vise sig, at han næppe ligefrem har oversat

det gamle Daabsritual i Viborg, skjönt man efter hans egne Ord i Fortalen skulde formode det; men han har ved at oversætte det fulgt Luthers Anvisning i dennes ældste Döbebog af 1523, hvorved denne udtaler de samme Grundsætninger, som Tausen her, at holde sig saa nær som muligt til de gamle Skikke.

Udtog
af
Peder Plades Visitatsbog,

meddelt af L. Helveg.

I sit lille Skrift, kaldet „En Traktat om de Stykker mestendelen som Guds salige Ord skal holdes ved Magt med af Guds Naade og Miskund”, 1553 (aftrykt i „Danske Magazin” III, S. 53—61) — skriver P. Plade i Fortalen „Til Provster in synodo Roskildensi”: „Jeg sender Eder paa denne Tid denne Traktat over de smaa Stykker, som Eder ikke bør at forglemme udi Eders Visitats, og det paa Danske, at sætte saa eenfoldig frem for en christen Almue til Guds Ords Forfremmele, indtil jeg kan med Guds Hjelp overvinde denne min Skröbelighed og Sygdom, at jeg kan overse min Visitats-Bog igjen, og saa forskikke den til Eder, for haabendes til Gavn og til Guds Ære.” — Hertil føjer Udgiveren af „Danske Magazin” følgende Anmærkning: „Af denne Dr. Petri Palladii Visitatsbog, som indeholder mange mærkværdige Ting, og ingen Tid er trykt, ejer Selskabets Forstander et gammelt Exemplar, som maaske er det eneste, der i vore Tider er til.” Dette Manuscript, hvis sidste bekendte Ejer J. Langebek var, er gaaet tabt, og har hidtil ikke været til at opspore. Provst A. C. L. Heiberg har i sin Levnetsbeskrivelse af „Peder Palladius, Sjællands første evangeliske Biskop” (Theol. Tideskrift IV, 1) benyttet en tysk Extrakt af denne Visitatsbog blandt Biskop Harboes Manuscripter, der ere i privat Eje, og har givet en udførlig Skildring af den (anf. St. S. 41—48). Udg. har været saa heldig at finde et lignende dansk Udtog paa Kgs. Bibl. i en Pakke (Ny Smlg. 4,1130) mellem flere andre kirkehistoriske Aktstykker, under følgende Overskrift: „Excerpt af P. Palladii Visitats-Bog,

Manuscript som Monsieur Langebek ejer". Afskriften er yderst skjodesløs, den har hverken Begyndelse eller Ende, og hyppige, vistnok temmelig store Huller, men desuagtet haaber jeg Læseren vil finde, at Stykket godt kan hævde sin Plads som en livlig Skildring af de kirkelige og sædelige Tilstande her i Landet paa den Tid. Den gamle Skrivemaade er paa Grund af Afskriftens Unøjagtighed ikke beholdt.

Om Kirkens Tag.

Kirkens Værgere skulle skiftes til at stige herop paa hver Hvælving... og Loft, og forfare om denne Kirke er under tørt Tag, og om der intetsteds er blæst Bly udaf, eller en Steen sonder, og drypper en Draabe ind paa Mur og Hvælving, at fordærve det, saa at gode Folk skulle siden ligge herinde udi Regn og Vaad og Dampet, og fordærve saa deres Legeme paa den Sted, som de skulle hente deres Sjæles Salighed paa. Det er for silde taget, naar man kan kiende det herinde paa Muren, og den begynder at grønnes; derfor er det Kirkeværgernes første Befaling, at I holde Kirken under tørt Tag. Som hver af Eder vil jo heller hjemme udi sit eget Hus, ved sit Bord og i sin Seng bo under tørt Tag end under Tagdraabe, saa tænk og til, at dette Hus, der hör vor Herre Jesus til, maa og alletider holdes under tørt Tag.

Om Vinduerne.

Dernæst med tætte Vinduer; I vide vel, at Snee kan knyge og fyge derind, som Solen ikke kan skinne ind; derfor skulle Kirkeværgerne lade böde derpaa (*etc.*), og hvilke unge Dreng, som I kunne fornemme der komme hid til denne Kirke til Onde, og ikke til Gode, at kyle og kaste op til dette Tag og til disse Vinduer, da bör

Eder at vare deres Forældre ad, at de straffe deres Börn derfor, at Böddelen ikke skal straffe dem, inden de döer af Verden . . . Hugger En et Hug udi Din Ledstolpe, da tör Du stævne ham til Thing og Plads, og plage ham derfor, saa tænker ogsaa til, at vor Herre Jesus beholder sit Hus uskamferet af Skalke.

Om Gulvet og Stolene.

Dette Gulv skal staa reent, disse Stole staa rene, og om Sommeren före Mai hidind, og bekiende, at I have saadanne Guds Gaver i Mark og Skov, og gode Danneqvinder og gode Piger vænne dem til at bære deres Forklæder fulde af Urter og Græs om Sommeren til Kirke med dem, at strö det paa Gulvet, i deres Husbonds og egne Stole, at man kan have Lyst til at söge Gud til sammen, naar I holde det deiligt og smukt.

Om Kirkegaarden.

Kirkegaarden skal og altid staa reen og udi gode Maade; ingen Hylder eller Nælder skal være paa Kirkegaarden, ingentid höiere Græs end over Ens Ankelkode, saa at Kirkeværgerne lade den slaas to eller tre Gange om Sommeren, at gode Folk kunne gaa heden paa sine Kirkegaarde til deres Forældres Grave, ikke at bede for dem, Gud være Lov, det have de ikke behov, de have deres Dom længe siden borte, men at betænke hos Dine Forældres Grave, at Du skal og en Tid selv dö. Det skal være langt fra, at I skulle tilstæde, der kommer stundum Oxe eller Fæ paa Kirkegaarden, at beskide, med Orlov, at fige og beklikke det Sted, hvor Eders Forældre ligge og hvile sine Been; det er Eders Sovehus og Seng, hvo vil have sin Seng hienne i sit Hus beskidt og beklippet? saa tænker til at holde denne Seng I skulle længst være udi, reen og smukt indhegnet med Muur etc.

Om Prædikestolen, Funten og Alteret.

Tre Ting have I her inden disse Døre, som Eder bör at tage mest vare paa, og vare de ikke herinde, da maatte I vel selv være herude: Prædikestol, Funt og høie Alter. Disse tre Ting bör at være udi hver Sognekirke, og er saa beskikket af gammel Arilds Tid for drabelige Sagers Skyld, at Prædikestolen skal være opbyggt ved den søndre Side i Kirken, oven over alle andre Stole, Guds salige Ord til Hæder og Ære, og til et Vindue, Sognepræsten til Gode om Vinteren, og besynderlig naar hans Öien de falme og afdummes. Funten neden i Kirken og Alteret oven i Kirken, og Prædikestolen midt imellem, at naar Eders Sognepræst prædiker Eder vor Herre Jesum Christum reent og klart til Eders Salighed, da beviser han sin Lærdom med de tvende höiværdige Sacramenter; derfor slaar han den ene Haand ind til Funten og den anden op til Alteret, at de staa ved baade Sider ved Prædikestolen, som de tvende Cherubim omkring Arken. For de to Sakramenter er den rette Afladsbrev, som os bör at dö hen med, og have i Grav med os, og ikke Pavens Afladsbrev, som hörte Diævelen til. Funten skal staa bag i Kirken, at I sidde eller staa allesammen og vende Bagen til Funten, derfor at I skulle tænke det at være nok med den ene Gang, at I ere döbte, saa at I skulle aldrig mere döbes end den ene Gang.

Alteret staar oven i Kirken for alle Eders Öien, at I skulle komme ihu at gaa altid til Sakramentet. Dertil med mærker og: disse tre Ting, Prædikestolen, Funten og Alteret, ere de tre Ting, som St. Hans sætter udi sit Sendebrev; Aand, det er Din Sognepræsts Aand og Röst, naar han lærer Dig Jesum Christum; Aand i Prædikestolen, Vand i Funten og Blod paa Alteret.

Om Prædikestolen besynderlig.

Prædikestolen skal ikke være en Bogstol, nede paa Jorden, men deiligt opbygt hos den søndre Side i Kirken, Guds Ord til Hæder og Ære. Derfor bør en god Almue først at staa op udi deres Stole, naar Sognepræsten læser Evangelium, og saa sætte dem ned paa deres Stole, og ikke lægge dem ned paa deres Bryst, at I ikke falde udi Sövn, og alle vende dem til og imod Prædikestolen, og ikke skiændeligen sidde og vende deres Röv (med Forlov sagt) til deres Sognepræst, som somme grove og ufornuftige Bänder pleier at gjöre.

Om Funten besynderlig.

Funten skal altid staa tör og reen, indtil en Danne-mands Barn kommer til Kirke, og skal döbes. Da kan Degnen eller Klokkeren slaa en Spand Vand eller to i Funten. Naar et Barn döbes, da naar som I höre Jesu Navn nævne, da skulle I alle knæle, Mand og Qvinde, og Mændene aabne deres Hoveder (*etc.*). . . Den ene bör holde den anden hvad han lover ham udi Funten udi Guds Sted; nu faar Du Guds Navn til med, at Du kaldes det Barns Gudsfader, Gudmoder, derfor, at Du skal staa det Barn for i Guds Sted; derfor skulle I og spørge deres Forældre til derom: Kjære Fader, hvor lider Gudsön?

Fadderpenge gives ud for den Aarsag, at Fader og Moder skulle ikke falde udi Mishaab, for Gud giver dem flere Börn; han vil og give dem mere at föde dem med.

Om Alteret.

Alteret skal altid staa med rene Klæder paa, som hver vil jo have en reen Dug paa sit Bord om Söndagen og andre Helligdage, endsiden paa det Bord, Christi Legeme skal handles paa. — Hver Kirke har nok i eet Al-

ter, derfor have de andre Altere intet Behov længer, endog Papisterne ville ogsaa have dem ved Magt, at de skulle staa og vente nye Tidender, at deres Kram og Plyndreri maatte komme op igjen, hvilket de tør dog ikke forbyde efter. Gud af Himmelen fri os fra andre Vildfarelser, saa sandt som vi vel bliver fri for Pavens og Munkenes Vildfarelser, som vi har nok været udi! De andre Billeder kunne Kirkevæggerne forkomme og vende til andens Kirkes Behov; Tavler og Billeder kunne de slaa paa Væggen, uden her findes nogle Billeder, som man har gjort Søgning til; de skulle borttages og brændes.

Ligger her noget Altergods til disse øde Altere, da bliver det alligevel til Kirken og hendes Behov.

De tvende Lys, der tændes paa Alteret, have noget at mærke, ellers maatte de ikke brænde, fordi der gaar saa deiligt et Lys over vort Hoved, den klare Sol, at vi kunne ogsaa see at træde Naale herinde, om Behov gjøres, at vi tør ikke bespotte Gud med Lysetænden. Men det første Lys brænder Jesu Christi Legeme til Hæder og Ære, det andet Hans Blod, og allermest derfor, at vore Hjerter blive oplyste, og vi faa en sand Vidskab og Vidnesbyrd paa vore Synders Forladelse.

En Formaning til Folket, at de gaa gierne i Kirken og høre Guds Ord.

Derfor bør I at have dette Sted og Kirken kiærest over alle andre Steder i Verden, thi det er Guds Hus; alle andre kostelige Huse og Slotte og Herregaarde, Kiøbenhavns Slot, Kallunborg Slot, kostelige Bygninger, lader Gud være Menneskens Huse, men Din Sognekirke er Guds Hus. Ja ingen Domkirke eller Kloster, som endnu ugudeligen bruges udi, maa kaldes Guds Hus, men Diævelens Röverkule, de som ikke ere Sognekirker . . . (her følger et Par afbrudte og overstregne Linier).

Du haver en dødelig Herremand til Husbond, som Du tiener og giver Dit Landgilde, den bør Du være hörig og lydlig efter det fierte Bud, saafremt Gud ikke vil straffe Dig paa Liv og Siæl; sender han Bud efter Dig med sin Tiener een Gang, anden Gang og tredie Gang, at Du skal komme til ham, og Du fortrykker Dig af Fortrædelighed, hvad gielder, han lader Dig straffe med Öxen og Daler, og gör Du ham megen Fortræd, han tör sætte Dig af sit Gods eller tör lade Dit Liv tage af Dig; endsiden da en Herremand over alle Herremænd, Jesus Christus; han lader sin Klokke lyde her for Dine Ören (*etc. etc.*). Ja, gör ham meget deraf, han haver vel en levende Diævel at slaa Dig med i Din Krop.

Og den christne Adel skal her vare paa, at de ikke af let Aarsag forhindrer deres fattige Undersaatte om Söndagen og andre Helligdage fra det hellige Evangelium. Endog at Adelen haver vel ofte nödagtige Sager til at bruge ogsaa hellige Dage, besynderlig udi Feidetid, ydermere end den menige Mand; dog bör dem at skaane de fattige ulærde Folk det muligste er, ellers vil Gud for-dømme og forbande Herskab (*etc.*).

Det er ikke for denne Tid alleneste, men der vil vis-seligen komme en anden Tid, da faar Du at see, om Guds Ord har smagt Dig vel eller ilde udi det levende Live. Det finge vi at vide udenfor Kiöbenhavn iaar paa Kyndelmisse Aften eller den Dag nest for Kyndelmisse Aften, om vore fattige Naboer og Gjenboer, noget nær ved fiirsindstyve fattige Fiskere, som stode ude paa Isen imellem Skibene og Saltholm og stangede Aal udi deres rette Fangenarbeid og Biergning, og vidste dem ingen Livsfare udi al Verden, förend det ganske Stykke Is, som de stode paa, brast ned paa alle Sider omkring dem, og de kom udi Havet til deres Bæltsted, og flöde saa hen ud ad Havet paa Isen tilsammen, indtil de bleve adskilte,

somme til dette Liv, og somme til det evige Liv, fordi at somme bleve reddede og kom op til Amager, somme til Saltholm, og somme flöde midt hen paa Lisangel omkring Malmö heden imod Falsterbo, og komme ind til Malmö igien, og Vandet blev törret af dem, saa at de bleve ved Livet og kom hjem igien. Men otte eller ni og tyve fattige Fiskere de druknede og döde udi det Vand; deres fattige Hustruer og Börn leve efter paa denne Dag udi Kiöbenhavn.

Den Tid de vare saa tilsammen og flöde heden paa Isen, da maatte man höre, som de sagde for os, der hjemkom, hvilke der havde hört Guds hellige Ord flittelig udi Kiöbenhavn — som vi maa vel give Kiöbenhavns Indbyggere det Ord, at de höre saa gierne Guds Ord, og söge sandregteligen til Prædiken, som de giöre udi nogen By udi Danmarks Rige, hver Kiöbsted ufortalt, hvilket jeg skriver og andre til et godt Exempel og Eftersyn. — Der var en iblandt de fattige Fiskere ved Navn Hans Bentsön, födt udi Odense, min gamle Discipel, med salig Ihukommelse; han og nogle Andre raabte til deres Staldbrödre og sagde: Kiære Brödre og gode Naboer, lader os ikke falde udi Mishaab, for vi skulle dä i dette Vand, lader os nu se, om vi have nogentid hört Guds Ord udi vor Livstid, det vil nu gielde; vi se den visse Död for vore Øien, her maa vi blive, det maa ikke Andet være! og begyndte at siunge den Sang, som vi nu siunge för Prædiken: Nu bede vi den Hellig-Aand. Det var af Hiertet de sang; der denne var ude, da sang de denne Sang over deres egen Död, som vi synge over Lig, naar vi det jorde: Med Glæde og Fred far' vi nu hen etc. — Der var fuld liden Glæde paafærde med dem, hvo der vilde skaade dette Kiöd og Blod, og hvo der havde sect, hvor de foer heden, men den Glæde var udi deres Hierter, at de havde flitteligen hört Guds Ord udi deres Velmagt,

derfor kunde de nu sætte Tro dertil og trøste dem dermed, og vise vel, at deres Siæl skulde ikke fordømmes, alligevel at deres Legeme skulde ligge og kastes og siunkes udi det Vand til Dommelig. Derfor vare de saa frimodige, og faldt dybere ind paa Isen paa deres Knæ, og indtil Armhullerne udi Vandet, og bad Gud, at han vilde tage dem bort udi god Tid, og sagde til hverandre: Kiære Brødre og gode Naboer, hvilke Gud vil endnu spare, at I kunne komme hiem igien fra denne Havsnød, siger vore fattige Hustruer og Börn gode Nat, og seer dem tilgode for Guds Skyld. Men vi maa ikke mere komme hiem til dem her udi Verden! Saa sagde de hverandre gode Nat og fulde saa fra hverandre paa Stykker Is, og sank derhen udi Guds Vold, og er ikke endnu funden flere end to oppe til denne Side, der jeg veed af at sige.

Men kiære Venner, de ginge her om Morgenens udi deres rette Embede og Bjergning til deres rette Arbeide og Næring, og agtede dem hiem igien om Aftenen til deres Hustruer og Börn med Guds Gaver, mig og andre deres Bymænd, Kiöbenhavns Borgere, til Gode og Gavn, som de pleiede at sælge os paa Torvet, hvad Gud undte dem. Der maatte de blive og dö, de gode Martyres for Gud, i deres rette Fangen-Arbeid og Biergning, som de vare tilkaldede af Gud. Vor Herre Jesus give dem og os med alle Christne en glædelig Opstandelse tilhobe paa Domme Dag! Amen.

Den tredie Formaning til Folket, at de tage deres Börn med dem til Kirke.

Det er en mærkelig god Sædvane, at Folk tage ogsaa deres smaa Börn med dem udi Skiöd til Kirke, at de kunne betids vænnes til Gudfrygtighed. En Danneqvind kan jo vige lidet ud paa Kirkegulvet med sit Barn, naar det vil ikke tie, indtil saalænge det sover eller tier igien,

som gode Christne giöre jo alle Steder, hvor Guds sande og klare Evangelium prædikes . . .

Derfor er det Tid, at I holder Eders unge Folk til Kirken, hver Dannemand med sine Pebersvende . . . .

Have I ugudelige Tienestetyende, som ikke ville være i Kirken med Eder i rette Tid, slaar dem med Bagdören, naar deres Stevnedag kommer.

Her var vel en stærk Formaning behov först til Adelen, at de ville gierne söge til deres Sognekirke, Gud til Lov og andre til et godt Eftersyn, og ikke ligge saa hiemme paa deres Herregaarde, endogsaa derfor, at de ikke komme udi Mistanke hos den menige Mand, ligesom de skulde lade sig nogen papiske eller Munkemesse for dem hiemme paa deres Gaarde, som hin ugudelige Adel pleier at giöre, Gud til Spot og deres Konge og Herre og andre Christne til Trods, indtil Gud besöger dem med vred Straf og Pine.

Dernæst var her og vel en stærk Formaning behov til Borgemester og Raad i Kiöbstæder, at de holdt Svingler omkring deres Byer, som de giöre i min Födeby Ribe, og slaa dem til om Sön- og Helligdage under Prædiken, at der kom ingen Vogne udi Byen paa de Dage.

Dertil og med, at alle Viinkjældere og Ölkjældere kunde tillukkes hver Söndag og Höitid til Middag, og at Bysvendene maatte vare paa saa lang Tid allevegne udi Byen, som de giör nu flittig udi Kiöbenhavn.

Den fjerde Formaning, hvad de skulle giöre i Sognekirken.

Jeg troer ingen at være saa grov, at hand veed ei, hvad han vil giöre hos sin Nabo til Bryllup, Barsel og Gilde . . . Somme giver en Vise for i Dandsen, drikker hverandre til med et Ærende af en Vise, som vi maa, dersom vi ellers kunne fare dermed; Diævelen skikker os saa mange onde Stunder dertil, vi maa vel stjæle os en

glad Stund til og drikke en Skaal Æl med hinanden, end-
ogsaa over vor Tørst, om vi ikke slemme og demme og
fortale hinanden (*etc.*).

Var der en Pavesvend, Munkedreng eller en Nunfög
under Hoben, som jo vilde vanbruge sin Klosterbo, Gud
og Kongen, Sognepræst og Sognefolk til Trods, saa bruge
sig det heller hiemme udi sit eget Huus, og inden sine
egne Vægge, (med al *droesz* [Druss?] og Ulykke, Amen!)
paa det en hecl Almue skal ikke allesammen tage et ondt
Exempel efter ham, og Eftersyn af en Skarns Munkesvend,
Pavedreng *etc.*

I skulle ikke alene bede Morgen og Aften . . . En
Danneqvind vil sætte en Væv op, Du vil begynde at
kiærne . . . . Ja de (Forældre) lade deres smaa Börn
aldrig bruge en Mundfuld Mad om Morgenen, förend de
have hört dem bede Fader vor, og da sætte de ved En-
den: Mad i Guds Navn! Som en lille Pige, to Aar gam-
mel, gjorde nu nylig udi Bierreby Kirke, der hun læste
for mig: Frels os fra alt Ondt, Amen! Mad i Guds Navn!
Det var Tegn til, hun fik ikke Mad i Guds Navn, förend
hendes Fadervor var til Ende.

Saa min kiære Bonde lille, naar Du vil först om Aa-
ret ud med din Plov og stikke udi Jord, da skammes
ikke ved at falde ned paa Dine Knæ udi det sorte Muld,
som vi ere alle tagne og skabte af, og læse dit Fadervor,
og naar det er ude, da siig saa: O . . . . Du skal see,
at Du faar hundrede Korn, som Du fik ikke 10 tilforn.

Jeg lod mig en Tid forlyste, som jeg haver Vidnes-
byrd paa, og talte, hvormange Korn der var paa et Havre-
straa, og fandt derpaa lige fem og hundrede Korn.

I skulle flittelig höre Guds Ord, og tygge det altid
om Ugen med dem, Eders Börn, som hver christen Mand
er ogsaa en Evangelist og Prædiker udi sit eget Hus . . .
Som jeg kiender gode Bönder i Siællands Land, Gud

være lovet, at der ere end saadanne til, som kunne sidde hiemme hos deres Bord og regne op for deres Börn paa deres Fingre hver Søndags Evangelium, som falder om det hele Aar, fra den ene Aarsdag til den anden. Udi Kjöbstæder vænne vi vore Börn til at læse den fremgangende Søndags Evangelium op strax efter at de have læst til og fra Borde, saa nödes de til at lære det paa deres Fingre, inden den næste Søndag kommer.

Om Sakramentet.

Tilførn vare vi af Paven og Munkene forbundne til een Tid om Aaret, som var til Paasketid, og de havde skammelig stiaalet fra os den ene Part af Sakramentet. Nu ere de Tyve uddrevne af Landet og en Part ophængte, og I have faaet det hele og holdne Sakramente begge Parter igjen.

Om Du vilde give nogen en Gave, var det ikke uden et Æble, og han vilde forsmåa det, Du tör vride med Din Næse og aldrig give ham mere. Om en Konge vilde give en af sine Adelsmænd en Guldkæde eller et andet mægtigt Klenodi . . .

Derfor maa det jo være Dig en stor Skam for Gud og alle hans hellige Engle, at der gaar nogen Søndag eller Helligdag forbi, at der skal ei nogen findes af Dine at gaa til Sakramentet, nu Du selv, nu Din Hustru, Svend, Mö, Dreng, Pige, Dit Barn, saa tidlig som det er VI eller VII Aar gammelt, og kan sin Börnelærdom: Lader smaa Börn komme til mig *etc.*

Det skal være langt fra, at nogen skal gaa bort et Fierdingaar tilsammen, et halvt Aar *etc.* og ikke lade sig berette.

Gaar her faa til Sakramentet om Søndag og Helligdage, og stundum ingen, da er det et vist Tegn, at der er endnu en gammel Skarns papiske og Munkekirke, og

ikke en hiertens god og christen Kirke . . . Viin og Bröd skal holdes Eder til Gode, at det er ikke raadden og sur Viin, paa det ingen derfor skal være fra Sakramentet.

Om Skriftemaal.

Naar Du vil skrifte, da kan Du sige til Din Sognepræst: Kiære Herre, vil I höre mig mit Skriftemaal for Guds Skyld! Saa maa han ikke sjönne (negte) Dig det, saafremt som Du gjør ham al den tilbörilige Redsel og Rettighed efter Din Formue, som en Christen bör at giöre sin Sognepræst; ellers er han Dig intet pligtig. Nu hör Dig at kunne dine X Bud-Ord, det er Börnelærdom, derfor skulle de Gamle jo kunne den, ellers maatte det være dem en stor Skam for Gud og alle hans Engle. Han maa ingen berette, som ikke kan sine X Bud-Ord, ja ingen maa stande i Loug eller Toug med nogen Danne-mand, som kan ikke sine X Bud-Ord. Ikke bör heller gode Fogder og gode Dommere at stæde nogen til at sværge med oprakt Finger, eller give Loug, uden de forfare i Sandhed, at han kan sine Bud-Ord; man tör ikke heller mere tro hvad han siger, end som en Hund. Hvad veed den arme Stymper, hvad han sværger, som kan ikke dem? Var der nogen saa haardhjertet, at han ikke kunde lære dem paa sine X Fingre, som Eders Sognepræst skal jo regne dem op hver en Söndag af Prædikestolen, da er det höit paa Tiden, at han med det allerförste gaar til sin Sognepræst og giver hannem det tilkiende, saa kan han giöre Bön for ham af Prædikestolen; han tör fordi ikke nævne hans Navn, men saa sige: I gode Christne, her er en af mine Sognefolk, som ikke kan lære sine Bud-Ord, vi ville bede vor himmelske Fader for ham, at den Diævel, som sidder udi hans Hierte, maatte vige fra ham, at han maatte end lære dem engang, inden han döde, og komme til sine Synders Bekiendelse, og faa sin Syndsforladelse

og blive salig og ikke fordömt. Saadan en Bön kan der gaa af Prædikestolen for den, som ikke kan nemme sine Bud Ord. Der ligger ham selv stor Magt paa.

Om Nogen ligger tilsammen udi Horeri, Boleri etc., eller om nogen vil gierne snappe og stæle med sine Hænder, eller hvad Dig saa kan nage udi Dit Hierte, det Du vil have et godt Raad til, da giv Din Sognepræst det tilkiende. Hans Tunge skal skiæres ud af hans Hals, om han taler om for noget Menneske, hvad Du i saa Maader giver ham tilkiende.

Gud give os en stadig Fred, at vor naadige Herre Kongel. Maiest. maatte engang dæmpe det formaledidede Horeri og Skiörlevnet, som skeer udi Bergen udi Norge, der den menige Mand baade Læg og Lærd give Klage paa.

Desto ældre Du er, des heller gak til og lad Dig berette; jeg kiender gode aldrende Folk, som hver Söndag gaa til og lade sig berette.

Den fjerde Gierning om at love og takke Gud.

Eders Sognedegne maa intet Latin synge her paa Landsbyen, uden paa Paaske-, Pindse- og Jule-Dag. Han maa ingen dansk Sang synge med Latins- eller Chor-Noder.

Derfor skulle I jo synge udi Eders Sognekirke, som os bör at give dem den Lov paa Möen, at de synge saa deiligt med hverandre udi deres høie Kirker, at det er en stor Lyst at höre. Jeg siunger det bedste jeg kan, derfor straffer mig ingen Dannemand, staar der udi Rimet.

Om at give de Fattige i Kirken.

De tvende Mænd, som ere udkeiste til fattige Folks Forstandere, da naar Sognepræsten haver været her udi Sognet og berettet nogen syg Mand eller Qvinde, da skal strax een af fattige Folks Værger give sig ind til den

Syge, og først tröste ham til det evige Liv, og siden bede ham give de Fattige udi Sognet Noget til Siælegave för end han döer af Verden.

At Mange lide större Armod, end de gjorde nogle Aar siden, og at det vil ikke saa frem med dem, som tilforn, det skyldte de den nye Lærdom for, som her er kommen, og de kalde den ny Lærdom siden vi lode af at faste og bede til Helgen: Siden vi maatte ikke lide Munke, da gik det os aldrig vel.

Kiære Börn, foragter ikke de Fattige! Kommer ikke tomhændede herind! . . . Naar I faar en Kornkiste, at I da tage en Haandfuld Korn udi Eders Ærme eller Forklæde til Kirke med Eder!

Om der kunde findes en Öldaare eller Huggebasse under Hoben, som vil sætte sin Sognepræst, Sognedegn, Kirkeværge og Eder selv til Rette, naar I komme tilsammen til nogen Glædeskab, dem I skulle alle sidde til Hug og Stik med, naar I drikke en Skaal Öl med hverandre, da bör Eder gaa paa Sognestøvne og forsvare Eders Kirketienere til alle Rette imod saadan en Præstehader, og dersom I ikke kunne komme tilveie med ham, I ville ikkun skrive mig en Brevlap til om hans Navn og Skyld, da vil jeg love Eder paa min Siæls Salighed, som min Herre og Konge haver lovet mig, at han ikke skal mörkne Eders Dör tiere, om det blaa Taarn kan borge for ham. Thi det er bedre, at saadan en Diævelsfortræder er borte af et Sogn, end at hver Mand skulde komme i Klammer for hans Skyld.

Om Sognepræstens Embede.

Han skal være tilstede saavel Midnats- som Middagstide, udi Mörke og Mulm, i Regn og Vaad, i Kuld og Frost, op af sin Seng til det mindste Barn, som Du har i Dit Hus, som en Tid er, beredt, naar han tilsiges! Er

der Pocher, hiem til det, er der Pestilentse, Hedsyge, Hundesyge, Koldesyge eller anden Guds Gave og Plave, lugter der vel eller stinker der ilde, da skal Din Sognepræst derind og have sin Næse deri med, der Du og jeg, maa vel skee, var end fuldgierne uden Dören. Dersom han faar sin Del i det samme, det kommer under Armene at sidde paa ham, saa maa han gaa hiem og lægge sig og dö derhen; han maa ikke blinke derved; det er hans Embede.

Först opregnes Sognepræstens Pligt og Regler, derefter siger han:

Denne hans Regel, min kiære Bonde, er ikke den svar, det er ikke at sidde og skræve (med Orlov sagt) over en Pibeovn, og have en röd Kande ved sit Laar, og saa rage sig, og saa smöre sig, som Guds Giække-Munke de gjorde.

Derpaa begiærer han (Deguen) at se deres smaa Börn, og siger:

Hvilken som vil og ikke op, den skulle I stütte til Maitræet paa Söndag.

Formaning til Mörne.

Kommer der en Skalk til Dig og vil voldtage Dig, eller hyde Dig Skam og Skjændsel, vil kramme og föle Dig, vil gaa Dig nærmere, end hannem bör med Hæder og Ære, da skulle för alle Dine Negle sidde kiendte udi saadan en Skalks Forhoved, at han kan sige han har været der, förend han skulde fremme sin Villie hos Dig. Det er bedre, at Du skrammer ham, end han skiænder Dig. Men hvad jeg siger Dig, Pige lille, det gielder Dig og ikke mig.

Hvilke smaa Dreng, som I fornemme, at de lære vel, og det löher i dem som bredt Smör, hvad Deguen lærer dem, saa lader dem gierne komme til næste Kiöbsted til Skole.

Have I ikke at føde Eders Börn med, lader dem ikke derfor blive fra Skolen; faa dem Hökrogen i Munden og lader dem føde sig selv. I saae aldrig nogen Pebling svelte ihjel; de faa deres Føde halv snarere end Anden. Vi kom lettere ad vor Føde den Tid vi gik og tiggede vort Bröd for gode Dannemænds Döre, end vi giöre paa denne Dag. Jeg gav en Pebling udi Assens Skole en dansk Hvid, for han skulde lære mig at gaa om By og tigge Almisse; men han var ikkun min Mester en Midt-dagsstund; siden lærte det sig selv, at jeg turde ikke der give mere ud for.

Der er halvtredie Hundrede deilige Peblinge paa denne Dag ogsaa Bönderbörn udi Kiöbenhavns Skole. Deres Forældre hiælpe mindst til deres Føde, de faa den alligevel, Gud være lovet; Gud forseer dem vel, de hellige Engle ere hos dem, og gode gudfrygtige Borgere forsee dem med Hus og Almisse, saa dem skader dog intet.

Ikke ere de heller ledige der i Skolen, som man lyver paa dem. I se jo vel, at vi have ikke været ledige i Skolen, enddog vi lege undertiden paa Marken, som Eders Dreng giöre ved deres Maitræ. Med Lyst og Leg lærte vi det vi lærte. Lad ikkun det Barn löbe hen til Roskilde, til Kiöbenhavn, til Malmö, til Tydskland; döer han bort, saa finder Du ham i Himmerige, bliver han ved Livet, saa kommer han Dig glad nok hiem igien, det tör Du ikke tvivle paa. Saa bliver han og saa fri, at ingen tör pladse eller stevne ham til Herredsthing, til Bod eller til anden Möie og Arbeide. Vore Forældre vare flittigere til at sætte deres Börn til Skole, alligevel de vidste ikke saa meget af Guds Ord at sige, som vi nu vide udi denne klare Evangelii lyse Dag. Den Tid vi, som nu ere Klerke herinde, gik til Skole og vare smaa Sinker, da maatte vi hen ovenpaa Skoleloftet, saa mange Peblinge var der, at det var fuldt baade oven og neden, 700 udi

Ribe Skole, 900 udi Roskilde Skole, ikkun for de skulde blive Munke og Alterpræster, ja Adelsfolk holdt ogsaa deres Börn til Skole for Præbend og kostelige Lehn. Nu sidder der en Diævel ved den Adelsmands, Borgers og Bondes Hjerte, og holder ham derfra, at han skal ikke lade sit Drengbarn komme til Skole, alligevel han formærker i Sandhed, at hans Barn er dertil udvalgt fra sin Moders Liv. Det gjør den lede og snedige Diævel derfor, at man kan snarlig fattes dem som skulle forkynde Guds Ord, og Folk maatte komme udi Vildfarelse igien, som de have været hertil, der leder han efter.

Udi Tydskland, der som Guds Ord er længere prædikedet end her i Danmark; der ere de vel komne for med deres Börnetugt og have deilig Skik derpaa, besynderlig udi Kiöbsteder. Gud give, at vore Borgere udi Kiöbsteder ville tage deraf et godt Exempel og Eftersyn, som det er høi Tid paa, og saare vel behov.

Jeg var redet udi Landet Thyringen, saa vel som mangan Student, som farer derhen fra Vittenberg. Der have de saadanne Sædvane med deres unge Börn, Dreng og Piger, som ere inden fire eller 6 Aar gamle. Hver Tirsdag og hver Torsdag efter Middag, naar Klokken er ved Eet, da komme alle smaa Börn, som i Byen ere, til Kirke; somme lede de, og somme bære de frem, og sætte dem saa i Choret paa hine Trapper, to eller tre, som ere giorte til Gang op til Alteret, saa at de vende dem ned ad Kirken. Der gaar Capellanen iblandt dem frem og tilbage, og haver et lidet Riis eller Qvist i sin Haand og læser saa Börnelærdom for dem, og de læse allesammen efter hannem; han siunger saa godt og siger . . . . og hine spæde Börn efter ham med klinger Röst. Saa forfølger han Börnelærdom med det ud til Enden. Siden beder han stundum en Dreng, stundum en Pige staa op og læse høit for sig selv; hvad de fare vild udi, det retter

han dem strax udi, og höder dem med Riset og truer dem, at de skulle faa Utak, naar de komme igien, om de kunne ikke da bedre; men ingen slaar han paa, ikkun höder dem alleneste med Riset. Disimellem staar Klokken ved Alteret og skiærer Peberkage til Börnene; den skifter Capellanen imellem dem, saa hver faar et Stykke saa stort som en Finger; dermed holdes de til ham og kommer gierne igien, fordi de vente sig Peberkage. Den Peberkage koste fire Mand i Byen, saa at enhver ligger en Groschen dertil om Ugen; det kan löbe hver af dem noget nær to Daler om Aaret, og det giöre de gierne, paa det at Börnene maatte saa komme frem og optugtes i Guds frygt.

Jeg vil vare dem ad en ny Skjorte og en ny Hudströg de skulle snart faa, om de ikke lade deres ugudelige Viser om Helgens Paakald og andet saadant udi Bryllup og Giæstebud.

Om Tiende.

Kan ikke Fogden hvert Aar løfte Din Lade op og se under Dig, om Du tiender rettelig eller ei, og Büddelen kan ikke komme over Din Hals derfor; da tænk der er en Foged i Himlen, som seer alle Hierter og kiender alle Tyvstaall. Han haver end sin Büddel, det er Diævelen i Helvede, der saadant skal straffe og pine til evig Tid.

Om Ægteskab.

Og naar Brud og Brudgom lade dem saa vie, da maa de have to tændte Lys paa deres Blussestager, som jeg sagde tilforn, og er godt at de Blussestager blive ved Magt udi hver Sognekirke, saavel for Adelige som for Uadelige, for de have end noget at mærke, og vare udi ingen Vanbrug, som andre Ting vare, der nu ere ödelagte. Derfor har det ikke været behov at lægge dem öde; men

det hændte dem som begyndte først at bryde Pavedømmet ned, som det pleier at hælde en Tømmermand, der bryder et gammelt Huus ned, han bryder og isönder uforvarende et Lösholt eller andet saadant, som maatte end have tient udi det nye Huus; saa gik det og med disse Blussestager og andet meer; det kan ikke saa nöie agtes, naar man bryder ned, man kan end jo siden finde iblandt det gamle Tømmer noget, som kan due til det nye Huus. Saa have disse Blussestager ogsaa deres Brug her i Kirken, hvorfor Kirkeværgerne kunne holde dem ved Magt med to smaa Voxlys paa.

Betänk hvad Du lovet havde, den Tid de lagde Eders Hænder sammen og blev to Ægtefolk; da tilsagde Du hende, at den mindste Penning Du kunde avle tilsammen, da skulde Halvdelen være hendes. Det seer man paa Römmernes Gods; naar en Skalk rømmer fra Hus og Hiem, da tager Herskabet hans Hovedlod, eller Halvbodslod op; den anden halve Part, som hörer Hustruen til, maa de hverken rokke eller röre, saasandt som hun har ikke forkastet sin Part med.

Derpaa kunne I vel forstaa, at Halvdelen hörer Hustruen til. Nu vil jeg spørge Dig ad, med hvad god Samvittighed kan Du eller törst sidde i Ölkonehuus i Kjöbsted heller paa Landsbyerne, og slemme og demme, og slaa saa meget udi Din Hals, med Orlov at sige, at Din fattige Hustru og Börn skulle sidde hiemme og drikke Valle og Vand for det igien? Tänk hvad Dit Hierte svarer Dig igien, om Du gör hende den Skæl, som Du vil have af hende, om hun var i Din Sted? Hvad gjelder Dit Hjerte vinder Dig ud over, at Du est en Tyv for Gud i Himlen, idet at Du stjäler fra Díg selv og forkommer det, som Din fattige Hustru og Börn skulde have godt af med Dig. Er det Skæl og Rettighed, er det Ægteskabs Tro og Love?

Man kan end lee og have en faver Mund. Du kan end baade slukke Din Törst i Kiöbsteder, og dersom Du vil gjöre Ölkonen riig, at hun skal jo have af Dine Penge, da kan Du tage en Leile eller Flaske med Dig, og före det hiem med Dig til Din Hustru og Börn. Drikker Du en Broderdrik, da und dem en Sösterdrik med Dig i Jesu Navn, saa har Du Dit Hoved heelt, saa har der Ingen slaet Dig ihiel i Ölkonens Huus, og Du har Ingen slaet ihiel; saa ere Dine Heste ikke skændede med Din Vogn; saa ere Arme og Been ikke sönder paa Dig; saa törst Du ikke lede Heste og Vogn op i onde Maade om anden Dag; saa har Du ikke vættet i Mörke og Mulm og styrtet Halsen isönder paa Dig; saa kan Du gaa i Din Seng, naar Du har fanget en Skaal Öl over Din Törst.

Min kjære Qvinde, dör Du bort i Din Barselseng, da bliver Du en Martyrinde for Gud i Himmelen, og faar stor Lön af Guds Naade og Miskundhed, end om Du ellers döde uden ved Din Barselseng, ligesom en Konge lod sit Liv for sit Fæderneland, eller jeg mistede mit Liv for mit Embedes Skyld, og ikke for min egen Skyld: saa var det og med Dig i Din Maade . . .

Om Troldqvinder, en Formaning og Underviisning.

Det skal være langt fra, at en Jordemoder skal fare med Löv, Signelse, Manelse eller Trolddom. Hvo der kan höre det enten af hendes Mund, som en Jordemoder skal være, eller af nogen Qvindes Mund, og hun vil ikke vare Herskab ad, paa det at der kunde ages et hundrede Læs Ved til hendes Arts, med Örlov sagt, at hun kan faa en Sværtebale, som hun har tiltient, da est Du saa god En der holder, som den der flaar.

Du maa ikke tie med nogen Troldqvinde; de faa nu deres rette Lön; de kunne nu ikke længer bare dem udi denne klare Evangelii Lys og Dag; de faa nu en Verd-

sens Skam af Verden med dem, det er og deres fortiente Lön.

De brændte jo en Hob af dem tilforn i Malmö, i Kiöge og andre Steder, og höre vi til, at der sidder atter en Hob greben i Malmö, og skulle brændes.

Udi Jydland og Smaalandene er de paa Jagt efter dem som efter Ulve, saa der blev nu nyligen greben og brændt paa Als og paa de andre smaa omliggende Lande ved tolv og fyrretyve Troldqvinder. Den Ene röber den Anden, saa de følges hen ad til hiin Verden.

Det skeer ikke end gierne gudfrygtige Folk udi deres Huse, at de faa Skade af Troldqvinder. Hav ikke uden Tro til Gud, og lær alle Dine Börn Troen, og hold ingen lösagtige eller Skændsels Folk eller Levnet i Dit Huus, hvad skal det gielde, at ingen Djævels Troldqvinde skal kunne giöre Dig Skade, enten paa Din Mælk eller Smör, eller paa Din Mandhold eller Förlighed, eller paa nogen Ting, Du haver i Dit Huus.

Det skeer ikkun gierne det ugudfrygtige Folk, som sætter Troen til saadanne Troldqvinder, ja tör end vel ogsaa byde dem og lade dem hente til deres Heste, til deres Köer, til dem selv, naar de blive syge, og hun skal komme og signe dem. Hun gaar for Din Ko, hun gaar Bagen, hun maa, med Orlov sagt, kysse Bagen; hun skal primsigne Din Ko, hun kan signe for den hede Ild, hun kan signe for den kolde Ild, hun kan signe for Gigt og sligt, hun veed saa mange lange Remser, som Diævelen og Munkene have lært hende.

Mari gik ad Veie, der kom de 3 Meie, og vor Herre Jesus Christ, og St. Hans Evangelist, Marcher Jesper, Baltzer, Jesus, Maria, Anna, i Navn Faders etc. — En Kostjert med Eddike! Diævelen har hun, saa faar hun og med sin Signelse, saa faar Du ogsaa, om Du lader Dig eller Dine Fæ signe af hende. Vel kan Din Ko faa

bedre, som Dig tykkes, men Din Sjæl fordømmes ind i Helvedes Afgrund med Din Signelse. Lad Dig signe af vor Herre Jesu Christo ved en christen Bön til ham, og ikke af nogen Diævels Troldqvinde.

Vel skal hun læse St. Hanses Lest over Dig, at det Höved skal ikke tiere vanke, om hun tager paa at læse: In principio prebe lumine et lumíne prebe lux et verbi caro factum est et titituri nobis; — saa farer hun afsted med sin Læsning og Signelse.

Qvinde, vaer Din Mund, at Du faar ikke en Svært-hale! Har Du vanbrugt saadant Skarn, dertil givet over, lad Folk aldrig höre mere om Dig. Mærk, jeg kynder Dig et godt Raad: der skal komme Hofmænd til Dig udi Bänderklæder, med Buxer paa, og have en Klud om Benene, og folde op og lade Dig se, og spørge Dig om Raad: Kiære Qvinde, jeg har hört, at I kan signe; se hvilket Been jeg har, veed I ingen Raad til at signe mig det — paa det de kunne faa et Ord af Din Mund og strax gribe fat paa Dig, at Du kan komme ud til hin Galge at brændes op i Faldaske med Skind og Been, Kiöd og Krop, det er Din Ret. Tag Dig ikkun ellers vare, som Dig ligger Magt paa.

I tör ikke heller være rædde for saadanne Skarns Troldqvinder nu længer. Det er ikkun Lögn, man siger, at Diævelen skal selv være ræd for hende; han er ikke ræd uden for Gud, og at han skulde enten give hende et nyt Par Sko, da skulde han have rakt hende dem paa en lang Stage, for han torde ikke selv være i Færd med den gamle Troldqvinde, det er ikke uden Lögn. Hvi skulde han ikke turde være ufærd med hende, efterdi en Troldkone er Diævelens Mælkedeie, hun malker ham, og han malker hende, saa længe at de malke hen tilsammen udi Helvedes Afgrund. Vaer Dig for deres Lön. Vi ville ikke tale mere om dem.

Den fjerde Part, om de Fattige.

Nu ville vi se, hvilke de Fattige ere, förend vi skilles ad, paa det at hver kan kiende sine Fattige og vide at besøge dem med Guds Almisse og anden Tröst og Husvalselse.

De förste Fattige ere de, som ligge indlagte i Hospitalet i Kiöbenhavn og andetsteds omkring i Siällands Land, der deres Bud kommer herom til Eder om Guds Almisse til dem. I have nu ikke Munke og Mulestöder at give Eders Almisse, som kommer med en Pels og Öientrykker, og kryster Öine ud paa Folk med en Abraham (?) med en Sæk paa Bagen — og tog baade Oste. „Baade er gode, sagde Munken, stop ind i Sækken”. Det er aflagt. Men vil Du see, hvem Du giver Din Almisse, da naar Du kommer til Kiöbenhavn, og haver der ikke noget at giöre, gak ind i Helliggeistes Huus midt i Byen, der skal Du finde en aaben Dör for Dig, gak der op ad den ene Side og ned ad den anden, og see, hvilke mange arme Almissehovder der ligger paa de Senge, indförte fra ganske Siällands Land, der Næse, Öine og Mund er afædt af Pokker og Værk og Kræft, der Arme og Been ere afraadnede, og endnu ligge og rinde af Orme og Maddiker, og staa ikke til at læge udi deres Livstid.

Jeg vil ikke andet befale Eder om dem, end at I ville giöre dem den Skæl, som I vilde have af dem, om I vare herinde og de derude, naar deres Bud kommer om til Eder, ikke alene med Mad og Penge og Korn, men ogsaa med et Sengklæde, et Lagen, et gammelt Haandklæde, Forklæde, Halsklæde, at dem hiem til de Fattige at före . . . (den næste Linie er ulæselig).

De andre Fattige ere fattige Peblinger, som fange Lov at komme hid til Eder at siunge for og til Papir, Sko, Böger etc.

Og I Danneqvinder, naar der kommer en Gæst til Eders Huus mödig og træt, da hænger en Kiedel Vand over Ilden, og ville I ikke selv giöre det, da lader Eders Pige eller ham selv toe sine Födder, som vor Herre Jesus toede sine Apostlers Födder; fordi saa at et armt mödigt og træt Menneske, som har gaaet 6 eller 7 Miles Vei om Dagen, vilde saa gjerne have noget varmt Vand hos Dig, som han vilde have enten Mad eller Drikke. Disse ere ikke Munkegierninger, men rette gode Christengierninger, der den hellige Skrift lover og priser.

Hine Staaddere, som ikke nu længere maa gaa til St. Jacob og andetsteds Pilegrimsgang, men nödes til at være udi Land og Leie her med os, fordi at de faa ikke uden Skam og Skalkhed af deres Gang, de pleie nu at være ugudelige Staaddere, som vi nu havde ugudelige Munke tilforn. Nu nyligen ved Roskilde udi et Bryllup slog en Staadder en anden Staadder 9 Knivslag i hans arme Krop; de lagde ham der ned i Kirkegaarden. Man seer ikke mange her i Kirken af dem; men blev her et Bryllup paa Söndag i Sognet, da maa vel ske, at man skulde end der finde ij eller iij af dem der som de vare nu ikke til Fisken (?).

Dem maa I vel saa holde det med, at naar de komme og bede Eder om Guds Almisse, da maa I vel höre om de kunne deres x Bud-Ord, Troen og Fader vor. Kunne de deres Börnelærdom, da giver dem i Jesu Navn, kunne de den ikke, heller Staadden er saa stolt, at han ikke vil læse dem op for Dig, da kan Du vel lade ham gaa og pille sig, til han vil saadant lære; saa giör jeg, naar de komme til mig; det er hedre, at de lære med deres egen Skade, end at I skulde længer nære (?) saadanne ugudelige Kroppe og blive fordümte.

De fierde Fattige, det er Eders Præst og Degn; om dem gik Fattigdom ad, da ere I forpligtige at dele et

Stykke Bröd med dem, om I havde ikke mere, saa kiær bör Eder at have dem, fordi saa at de ere Eders Siælesørgere, derfor bör Eder at sørge for deres Legemer igien.

De sidste Fattige er nu Eders Huusarme og andre Fattige her i Sognet hos Eder, som vi have nu tilforn idag talet om deres Blokke, Kornkiste og Tavle, som her bör at være inden denne Kirkedör, og naar I sidde hiemme i Eders Huus ved Eders Bord og have en . . . Rette for Eder, da . . .

Smaastykker.

1. Om Kirke-Ordinantsens Tilblivelse.

(Meddelt af L. Helveg).

At det oprindelige Udkast til Ordinantsen er forfattet af „høj- lærde Mænd og Prædikanter“, som i dette Öiemed vare sammen- kaldte, erfarer man af Kong Christian III's eget Forord; men skönt det oprindelige Udkast er fundet og trykt (i Samlingernes 1ste Bind) med alle Kongens Rettelser og Anmærkninger, har man dog hidtil været i Uvished om, hvem der er de egenlige Forfattere, og naar eller hvor det omtalte Müde blev holdt. Vedel-Simonsen har i sine „Bidrag til Odense Byes Historie“, II. 1, S. 207 gjort opmærksom paa, at: „ad festum Epiphaniæ (1537) blev der foranstaltet en Convokats eller Sammenkomst i Odense af en stor Del forskrevne Gejstlige fra Rigets forskjellige Provindser“ — og Biskop Dr. Engelstoft bemærker hertil: „Det er udentvivil denne Forsamling, paa hvilken Udkastet til Kirkeordinantsen er blevet forfattet; . . . förend jeg kjendte dette Müde i Odense, har jeg i et endnu ikke offentliggjort Skrift om den danske Kirkeordinantses Historie, af indvortes Omstændigheder beviist, at Kirkeordinantsen maa være udkastet paa en Synode af mange evangeliske Prædi- kanter i Vinteren 1536-37, og det er saaledes med særdeles Glæde, at jeg har truffet dette Vidnesbyrd om Formodningens Sandhed“ (Historisk Tidsskrift VI., S. 3 -31). Vedel-Simonsens Notits er imidlertid kun kortfattet, og derfor meddeles her fuldstændigt, hvad der i Canc. Tegnelser i Gehejme-Arkivet findes om dette Müde.

These efftherscreffne ere thee søm ere forskreffne at
schulle komme till thende conuocatz som stande schall
vdi Othense ad festum Epiphanie

furst

Vdi Schaane

Lector peder Laurenzsenn, lector ffrantz och Mester Oluff
Chrysostomus

aff Malmö

Lector Anders vdaff Lanndtzkronne
Her Oluff aff Helsingborgi

Vdi Sielandt

Mester hanss thaussenn och Mester Jyrgenn aff Köpne-
haffnn

Her Seuerin aff Kiöge

Her Melchior aff Kallingburgi

Vdi Juthlanndt

Mester Morthen aff Aalleborgi

Her per thomessen aff Salling

Mester Iacob aff Wiiborgi

Her pouell aff Riipe

Mester Niels aff Aarhuss och sammeled Mester Torchiilddt

Her peder storm aff Haarssens

Her matz aff Randders

Her Niels af Kolddding

Vdi ffyenn

Her Christiern skraach aff Suinburgi

Roschiilddt

Mester Christopher

Mester Claus hammer

Lundt

Mester Peder Iuersenn

• Aarhus

Mester Jyrgenn Sampsing (Cantor)

Mester Anders gladt

Riipe

Mester Jenns Cbristierrnsen

Mester Seuerin Nebb

Wiborgi

Mester Niels ffiiss Cantor

Mester Annders skouffgaardt Erchidegenn

Doctor Hannss, provincialis offuer allde Dominicaner

Det er altsaa kun Deltagernes Navne, vi derved blive bekendte med, men naar vi saa lægge Mærke til, at det er de samme Mænd, der have underskrevet den latinske Ordinants (trykt i Dec. 1537), er det vistnok hævet over al Tvivl, at de ere Forfatterne til det oprindelige Udkast. Ved nøjere at sammenligne disse to Lister bliver man imidlertid ogsaa nogen Forskjellighed vaer. For det første mangler her Navnene paa de 6 slesvigske Prædikanter, og man maa da antage, at de som hjemmehørende i Hertugdømmet ere særskilt indbudne. Angaaende Afsendingerne fra Domkapitlerne, saa nævnes der i den trykte Liste 2 fra Lund (nemlig foruden Peder Iversen ogsaa Benedictus Arvidus), og fra Aarhus nævnes istedenfor den her anførte Anders Glad: Johannes Olavi Canonicus. Prædikanternes Navne ere ganske de samme; kun findes den her nævnte Hr. Oluf af Helsingborg ikke i den trykte Liste, medens derimod „Erasmus Vordin, concionator Forborgensis” har underskrevet denne, uden at hans Navn findes her. Disse Smaa-Ændringer have uden Tvivl deres Grund i tilfældige Omstændigheder. Endelig lærer man heraf, hvem denne Johannes Albertes var, der ogsaa findes paa den trykte Liste, men uden at han her angiver sin Livsstilling, at han nemlig var eller rettere havde været — da alle Tiggerordener vare ophævede ved Ordinantsen — „Provincial over alle Dominikaner.”

2. Gravskrift over Povel Ellesen.

(Meddelt af C. Secher).

Nedenstaaende Epitaphium over Povel Eliesen findes i samme Haandskrift, hvorefter hans Bog „imod Malmö-Bogen” (Danske Skrifter, udg. af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie, 1ste Bind) er trykt. Det indeholder ikke nye kirkehistoriske Oplysninger, men kunde dog maaske lede dertil, hvis man kunde lære Forfatteren nærmere at kjende.

Incomparabiliter sacrosanctæ theologiæ professoris
Domini lectoris Pauli Heliæ Halandi Epitaphium
per Christiernum Umbram Cimbrum.

Verte hunc in tumulum tua lumina verte viator
et modicum a trepido qvæso resiste gradu.
Forsitan et leuior labor hic tolerandus eunti
Quod leges ingenui fata gemenda viri.
Paulus Carmeli Mariani gloria montis
maxima sed maior Dania te Patria
hac recubat gelidæ clausus sub tegmine glebæ
quem iugulas gladio mors inimica tuo
fundere qua radios sol accipit ortus, anhelos
ad mare quò medio gurgite mergit equos —
vix Europa virum vidit populosa priorem
flexanima e cuius fluxerat ore dea.
Ut ruit irriguus montano e flumine rivus
stillavit lingua Paule ita pytho tua.
At non funestum valuisti flectere fatum
non tibi parca tuum parcit ob eloquium.
Nemo mortalum fatalia fila reuoluit
ultima cui dies fato (?) statuta venit
. . . . cum cælicolis placida modo pace quiescit
quod cessas cæptum carpere later (?) ita?

---

3. Ansøgning fra Th. Kingo 1664.

(Meddelt af Cand. A. Kall-Rasmussen; sammenlign iøvrigt A. C. L. Heiberg, Th. Kingos Levnet S. 21).

Allerunderdanigst supplication fra H. Thomas Kingo.

Stormægtigste, Höybaarne Fyrste, Allernaadigste
Herre og arve-Konning,

Jeg Eders Kongl. Majjts. fattige undertegnede Under-
saat, som nu udi fire aars tiid hafver været Medtienere
udi ordet, hafver paa det allerunderdanigste Eders Kongl.
Naade dette ydmygeligst at afbede: At Eders Kongl.
Majjtt. vilde af Kongl. medfödde mildhed och Naade for-
unde mig Eders Naadis expectantz-bref paa det Præste-
kald udi Slangerup her udi Sælland (huor at Sielesörgeren
er en bedaget och suag Mand). Och Eders Kongl. Majjtt.
naadigst vilde ansee at Jeg eij allene er barnföd der paa
steden, men och siden optugtet udi Eders Naadis arve-
rigis Scholer och universiteter; dog som dend der altid
(uden Gud och min allernaadigste Herre och Konge) hafver
været och endnu er gandske hielpe- och Venne-lös, min
Fader værende en udlænding och en indföd Undersaat til
hans Kongl. Majjtt. af store Britannien. Och ligesom det
hafver Naad. behaget Eders Kongl. Majjtt. forleden Anno
1663 Dom. 4ta Epiphan. at anhöre udi Eders Kongl.
Majjts. Residentz Kirke min underdanigste och enfoldige
prædiken, och Eders Kongl. Majjtt. mig fattige och ringe
Guds ords tienere ved hans Excell. H. Cancellor Eders
Kongl. Majjts. mildhed och Naade tilsagde saa gifver det
mig underdanigst anledning at Jeg med tro-pligtig ydmyg-
hed Eders Kongl. Majtt. denne min underdanigste begie-
ring fremstiller, udi dend underdanigste forhaabning at
Eders Kongl. Majtt. min underdanigste supplication vilde
være bönhörig. Jeg, som min Eed och embede udkrefuer,

skal ideligen och alvorligen bede Kongernis Konge at hand vil lade Eders Kongelige arve-Krone blomstre ofver Eder och Eders Kongl. Majjtts Effterkommere, och udi ald underdanig tro-skyldighed stedse søge Himlenis Herris alvorlige frygt och Eders Kongl. Majjtts. arve-husis ære.

E. Kongl. Majjtts.

Allerunderdanigste Undersaat
och tro forbedere udi Christo
Thomas Kingo
m. m.

Åbent Brev af 10de April 1665:

G. A. V.: Att vi Naad. haffuer bevilgett och tillatt saa och hermed bevilger tillader och anordner att Oss Elskl. Hederlig och Vellerd Her Thomas Kingo huis gaffuer aff Prædikestolen Oss selff bekient er, maa och schall frem for nogen anden befordris och Kaldis till att være Sogneprest i vor Kiöbsted Slangerup i den nu verinde Sogneprestis sted saa frembt hand hannem offuerleffueudis eller Kaldet i andre maader loulig leddig vorder.

Thi forbiude vi etc.

4. En Notits til Afhandlingen om Altertavlen i Odense.

(Af K. F. Viborg).

Under fortsat Syslen med Altertavlen i Frue Kirke i Odense og den konsthistoriske Epoche, til hvilken den hører, er jeg oftere hos andre Mestere stødt paa Fremstillingen af Martersøjlen i Forening med Korset, anvendt netop paa samme Maade som paa den Odense-Altertavle,

navnlig Korset i et Feldt øverst tilvenstre, og Søjlen i det tilsvarende Feldt tilhøjre. Jeg minder især om den aldeles lignende Anvendelse Michelangelo har gjort af begge Emblemer i Dommedags-Maleriet i det sixtinske Capel; vel er denne Fremstilling som bekendt yngre end Claus Bergs; men det vilde vist ikke være vanskeligt for den, der har flere konsthistoriske Midler til Raadighed, at opdrive Exempler paa lignende Fremstillinger, ældre end Claus Bergs Arbejde. Det turde have mere end blot konsthistorisk Interesse, at denne Søjle i kirkelige Fremstillinger har spillet en ikke ubetydelig Rolle.

Den vedføjede Tegning (af Hr. Faber i Kierteminde) er vel ikke stor nok til at give en nøjagtig Fremstilling af de enkelte Grupper, men den giver dog en god Vejledning til at forstaa Anordningen af det hele store Værk, og vil, som jeg haaber, bidrage til at gjøre Beskrivelsen anskueligere og tydeligere.

REGISTER.

- Åbo** Domkirke (i Finland), Ran af dens Klenodier, 416—418.
- Aagerup Kirke** (i Merløse Herred, Holbæk Amt), Alterkal-ken, 23.
- Aaker Kirke** (p. Bornh.), en af de saakaldte Marmorkirker, 504; Beskrivelse af dens Bygning, 505—508, af Taarnet, 508—511.
- Aalborg Dominikaner-Klosters** Tilværelse er tvivlsom, 123.
- Aarsle**, dansk Fruentimmer-Navn (lig Ursula), 5 Anm.
- Aarstiderne**, Riim om deres Begyndelse og Ophør, 458—459.
- Abbed**, Benævnelsen bruges ikke om Forstanderne for Domini-kaner-Klostre, 125—126.
- Abelsted**, Henning Kortsen, Kapellan i Ærindlev og Olstrup (paa Laaland), 204.
- Abildgaard**, Sören, Arkivtegner, 20, 101.
- Abrahamson**, V., Kaptain, 87, 88.
- Absalon**, Biskop i Roskilde og Erkebiskop i Lund, 310—311, 317, 323.
- Achatius**, en Helgen (en af „Nød-hjælperne”), 8.
- Adeldag**, Erkebiskop i Hamborg, 303, jfr. 319.
- Advent**, Riim om Tids-Ansættel-sen, 459.
- Afslad**, skjænket til Lumby Kirke (i Lunde Herred, Odense Amt), Dokument herom, 478—479.
- Afladsbrev**, meddeelt ved Op-tagelse i St. Antonii Broderskab, 102—105, (jfr. 384, 387); i Anledning af Tyrkerkrigen, 384, 388—390.
- Ahlefeld**, Fred., Lensgreve til Langeland, 571.
- Aktstykker** til Danmarks Kirke-historie, 383—384: 1) Brev om en daglig Messe i Ribe Domkirke, 385—387; 2) Brev om to saakaldte *recommendati* i Morkjær Kloster, 387—388; 3) Afladsbrev, 388—390; 4) Uddrag af et Brev om Sjæle-messer, 390—391; 5) Malmø Bys Brev om ikke at mod-sætte sig Reformationens Ind-førelse, 391—393.
- St. Albani Kirke** (i Odense), nu nedlagt, 431.
- Albertsen**, Hans, (Johannes Al-bertes), Provincial over Do-minikanerne i Danmark, 588.
- Abertsen**, Hans, Biskop i Sjæl-lands Stift, 415.
- Albertus Petri**, se Petersen.
- Alexander den 6te**, Pave, 388.
- Allerslev Kirke**, (i Baarse Her-red, Præstø Amt), Klokkernes Indskrift, 480.
- Almisser** til de Fattige, Palladii Visitatsbogs Forskrift herom, 573—574.
- Almueskorn** (eller *Almissekorn*), en Afgift til Geistligheden paa Laaland og Falster, 167, 200.
- Alsönderup Kirke** (i Strø Her-red, Frederiksborg Amt), Ind-skriften paa den lille Klokke, 476, paa den store Klokke, 483.
- Alter**, indviet St. *Erasmus*, 7—8, St. *Laurentius*, 43—44, St. *Vincentius*, 45, St. *Victor*, 50; **Altertavle**, indviet St. *Eras-mus*, 7—8, St. *Katarina*, i Svinninge Kirke, 13, i Bjerre

- Kirke, 13—15, i Holmstrup Kirke, 33—34.
- Alterens Sakramente*, et Skrift herom af Kannik Jon Tursön, 285—286.
- Alterets Indretning* i Kirken, Palladii Visitatsbogs Forskrift herom, 563—565.
- Altertavlen* i Odense Frue Kirke, Forklaring over dens Kunstværk, 425—451; Skildring af Værkets historiske Grund, 425—430; Altertavlens første Anbringelse i forrige Graabrødre-Kirke og Henflyttelse til Frue Kirke, 430—435; Oplysning om de paa *Fodstykket* fremstillede Personer af Kong Hans's og Kristian den 2dens Familie, 435—436; Beskrivelse af de paa *Sidefløiene* anbragte 16 Billeder af Kristi Lidelseshistorie, 436—442; Beskrivelse af *Hovedfremstillingen paa Middertavlen* og dens forskjellige Figurer, 442—450; Önske om Altertavlens Restauration, 451—452; Tillæg til Forklaringen, 591—592.
- Altertavlen* i Skaarup Kirke (Billedhuggerarbejde), 489—490; i (Holme-)Olstrup Kirke (Indskrift), 490.
- Amandus*, Biskop i Bordeaux, 39—40.
- Amandus*, Petrus, Præst og Munk i Ribe Dominik.-Kloster, 496.
- Anders fra Slagelse*, Helgen i Danmark, 90.
- Anders*, Lektor i Teologi (i Landskrone), 587.
- Anders*, Munk i St. Antonii-Kloster i Præstø, siden Sognepræst der, 101.
- Anders*, Stiftsskriver i Aarhus, 410, 414.
- Anders*, se *Glad og Skovgaard*.
- Andersen*, Jens, Præst til Tryggelev og Fodsløtte (paa Langeland), hans Optegnelser i Tryggelev-Bogen, 458—464, 466.
- Andersen*, Klaus, Prior i Dalum Kloster (i Fyn), 479.
- Andersen*¹, Klaus, Ridefoged paa Süllestedgaard, siden Herredsfoged i Sønder Herred paa Laaland, 193.
- Andersen*, Rasmus, Ridefoged paa Saltö, 108.
- Andreas*, Klokkestüber, 478.
- Andreas*, Skræder, Conversus i Ribe Dominikaner-Kloster, 497.
- Andreas Christierni*, se *Christensen*.
- Andreas Jacobi*, se *Ibsen*.
- Andreas Johannis*, se *Jensen*.
- Andresen*, Jens (Johannes Andræ), Præst og Munk i Ribe Dominikaner-Kloster, 496.
- Angelo*, Michel, Maler, 592.
- Anna*, Navn paa Klokken i Skrøbelev Kirke (paa Langeland), 481.
- Annise Kirke* (i Holbo Herred, Frederiksborg Amt), Alterkalken, 23.
- Ansgar*, Erkebiskop i Hamborg, 299, 319.
- Antonius* („Eremiten“), en Helgen, 7, 95, hans Levnetsomstændigheder, 96—98, hans Ordensbrødres Udbredelse i Danmark, 99—100; Klosteret i Morkjær og i Præstø, 100—105; hans Dyrkelse i Vienne, 105—106; angaaende Optagelse af to „*commendati*“ i St. Antonii-Kloster i Morkjær, 384, 387—388.
- Apostlenes* Attributer, fremstillede paa Altertavlen i Odense Frue Kirke, 445—446, jfr. om deres Afbildninger paa Hemmershöi Kirke-Klokke, 491.
- Arnold* (*Asser?*), Biskop i Roskilde, 317, 324.
- Arreboe*, Christen Andersen, Præst i Næbbelunde og Sædinge (paa Laaland), 203, 214, 238.
- Arvaslef Kirke* (i Skaane), Alterkalken, 25.
- Arvidson*, Bengt („Benedictus Arvidus“), Kannik i Lund, 281, 282, 588.
- Ascerus Murri*, Præst og Munk i Ribe Dominik.-Kloster, 496.

- Asminderød Kirke* (i Lyng-Kronborg Herred, Frederiksborg Amt), Indskriften paa den store Klokke, 481, paa den lille Klokke (oprindelig bestemt for Helsing Kirke i Løve Herred), 485.
- Asmindrup Kirke* (i Ods Herred, Holbæk Amt), Alterkalken, 30.
- Asperup Kirke* (i Vends Herred, Odense Amt), Indskrift paa den lille Klokke (oprindelig bestemt for Skyum Kirke i Hassing Herred, Thisted Amt), 107, paa den store Klokke, 108.
- Assenbølle By* i Olstrup Sogn paa Laaland), 166.
- Asser*, Biskop i Roskilde, siden Erkebiskop i Lund, 308—309, 317, 323.
- Assyriens og Babyloniers Monarkis Virketid*, 463.
- Atzer Bonde og Peder Smid*, et Skrift fra Reformationstiden, 326—382.
- Æxelhuus Slot*, 311, 317, 323.
- Ayrer*, Markus, Bogtrykker i Ingolstadt, 452.
- Ave Maria*, om denne Bøns Afskaffelse ved Fredsbønnen, 491.
- Babyloniens og Assyriens Monarkis Virketid***, 463.
- Balle*, Nik. Ed., Biskop i Sjællands Stift, Beretning om hans *Visitats* i Gyrstinge Pastorat (i Sjælland), 116—121; hans Erklæring som Prof. i Teologi ang. Gøthes „*Werthers Leiden*”, 130—142.
- Balni*, Christiernus Johannis, Munk i Ribe Dominikanerkloster, 495.
- Bang*, Jens, Provst og Præst i Sandby (paa Laaland), 197.
- Bang*, Kristoffer, Præst i Skyum og Hørdum (Thisted A.), 107, 108.
- Bang*, Niels, Biskop i Fyens Stift, 470.
- Barbara*, en Helgeninde (en af „Nødhjælperne”), 8, om hendes Helgendyrkelse, 47—49; (jfr. *Sainte-Barbe*).
- Barnekow*, Hans, Stifts-Lensmand i Sjællands Stift, 31, (Anm. 1).
- Barstorff*, Filip Joakim, Lensmand paa Aalholm Slot, 197—198, 202—203; hans Deeltagelse i et Provstvalg, 211, 215—216; i Præstevalget i Vignæs, 231, og i Rødby, 238—239.
- Barthin*, Kasper, Major, Eier af Bødstrupgaard, 271.
- Bartolomæus*, Apostelen, om hans Helgendyrkelse, 19.
- Bartolomæus Arusiensis*, Munk i Ribe Dominikaner-Kloster, 491.
- Bartskjær (Badscher)*, Hans, Rektor paa Herlufsholm, siden Biskop i Viborg, 191.
- Basilika*, den ældste Kirke-Bygningsform, 51, om dens Udsmykning med Malerier paa Væggene, 56—58.
- Bateline*, et feilagtigt antaget Navn paa Klokken i Esbønderup Kirke, 85—86, berigtiget til *Katerine*, 489.
- Beck*, Jakob, 410; Jokum, til Førslevgaard, Kongl. Rentemester, 414—415.
- Beckaskog* (Bekkeskov), Kloster i Skaane, 310, 323.
- Benedictiner-Ordenen*, hertil hørte Nonneklostrene i Ribe, Randers og paa Öland (i Jylland), 124—126.
- Benninck*, Matth., Klokkestöber (i Lübeck), 107, 108; 486 (?).
- Berg*, Frands, Biskop i Opslo, 429—431.
- Berg*, Klaus, Billedskjærer (fra Lübeck), Mester for Altertavlen i Odense Frue Kirke, 428—430, 447, 449, 450, 592.
- Bergens Domkirke*, om Støbning af dens Klokker, 80.
- Bero (Björn?)*, Stifter af Ribe Dominikaner-Kloster, 494, 498.
- Bertramsen*, Bertram, Præst i Östofte (paa Laaland), 213.
- Beske*, And., Præst i Fuglse og Krønge (paa Laaland), 189.

- Bibel-Oversættelse*, den danske foranstaltet af Kristian d. 3die, Oplysninger om dens *Trykning*, *Indbinding* og *Salg*, 394—415; Bevis for at Kristjern Pedersen forfattede *Oversættelsen*, 394—396; Kongens Breve til forskellige Stifter om Indkrævning af Bibel-Penge, 396—397; ang. *Trykningen*: Kongens Brev til Ludvig Dietz i Rostock om at trykke Biblen, 397—398 og Kontrakt med ham om at skaffe større Typer, 400—401, og Svar paa hans Undskyldning herfor, 401—402; ang. *Indbindingen*: Kontrakt med Poul Knobloch i Lübeck, 403—404; ang. *Salget*: Brev til Stifts-Befalingsmand Peder Bilde i Aarhus ang. de indbetalte Bibelpenge, 405; Beretning om de solgte Bibler fra Prof. Kristian Morsing, 406, og om Tilgodehavende for Salget hos Prof. Joh. Macchabæus, 407; Kongens Kvittering til Prof. Joh. Macchabæus, 408—409, og til Prof. Krist. Morsing, 409—411; Oversigt over det hele aflagte Regnskab, 411—414; Hoved-Kvittering til Universitetet fra Kongens Rentemestre, 414—415.
- Bibel-Penge*, Betaling af Kirkerne for Kristian den 3dies Bibel-Oversættelse; Brev om deres Indkrævning, 396—397; Brev til Stifs-Lensmændene om at indsende Liste over de Kirker, som have udredet Betaling, 404—405.
- Bibliotek*, det store kongelige i Kjøbenhavn, Bidrag til dets Historie, 421—422.
- Bilde*, Anders, til Söholm, og hans Hustru Pernille Olufsdatter (Krognes), 102, 103, 104; Oluf, Lensmand paa Turebygaard, 418; Peder til Svanholm, Stifts-Lensmand i Aarhus, 405, 406, siden Lensmand paa Turebygaard, 418, 490.
- Billeder*, bibelske, af forskjellige Udtryk i Basilikaerne og i Domkirkerne, 56—62; *efter Reformationen*: anvendte hos Papisterne i større Omfang og Pragt, men hos Protestanterne efterhaanden fortrængte eller uændsede, 62—71; med den senere Tids vaagnende Konstsands henviste til Konstsamlinger istedetfor til Kirkerne, 71—78.
- Birger*, Erkebiskop i Lund, 289.
- Birgitte*, en Helgeninde, om hendes Helgendyrkelse, 17—19.
- Biskops-Badet*, o: Slaget ved Fodevig, 309, 322.
- Bispe-Række* for Lunds Erkestift, 307—316, for Roskilde Stift, 316—318.
- Bitz*, Kort, Biskop i Åbo, 417.
- Bjernede Kirke* (i Alsted Herred, Sorö Amt), oprindelig opført som en Rundkirke, 528; Beskrivelse af dens Bygningsforhold, 529, Anm.
- Bjernæs By* i Ærindlev Sogn (paa Laaland), 164.
- Bjerre Kirke* (i Vester-Flakkebjerg Herred, Sorö Amt), Altertavlen, 4, 13—15.
- Blasius*, en Helgen (en af „Nüd-hjælperne”), 8.
- Bodilsen*, Peder, Biskop i Roskilde (?), 317, 324.
- Boelsker Kirke* (paa Bornholm), en af de saakaldte Marmorkirker, 504, Beskriv. af dens Bygningsforhold, 511—512.
- Bogfortegnelse* (hos en Præst) paa nogle teologiske og andre Böger, 463, paa danske Böger, 463.
- Bolt*, Aslak, Erkebiskop i Trondhjem, 80.
- Borch*, Henrik, Klokkestöber 483, *Bornholms Rundkirkers* Indretning og Oprindelse, 145—146; Beskrivelse af Nykirkes Bygning, 147—153; kirkelige Oldsager i Nykirke, 151, 155;

- Betragtninger over de bornholmske Kirkers forskellige Bygningsmaade og Inddeling i tre Grupper, 501—504; de saakaldte *Marmorkirkers* Bygningsforhold: Aaker, Persker og Boelsker Kirker, 505—514; Ibsker og Klemensker Kirkers 512—514; *Rundkirkernes* Bygningsforhold: Nylarsker Kirke, 514—518, Österlarsker Kirke, 518—525, Nyker og Olsker, 525—528; Bemærkninger om 3 andre danske Rundkirker, 528—531, og nogle svenske Rundkirker, 531—533; Oversigt over de bornholmske Kirkers Alder, 533—534.
- Bourbon*, Karl, Konnetable af Frankrig, siden Keiser Karl den 5tes Følterre, 483—484.
- Brandanus*, en Helgen, 8, 9.
- Brandt*, Gomme Frederik, Præst i Tryggelev og Fodslette (paa Langeland), 452, 472.
- Brandt*, Gomme Hansen, Provst og Præst i Tryggelev og Fodslette (paa Langeland), 464; Optegnelser af og om ham i Tryggelev-Bogen, 471—472.
- Brandt*, Hans (den Ældre), Præst i Lindelse (paa Langeland), 471.
- Brandt*, Hans (den Yngre), Præst i Tryggelev og Fodslette (paa Langeland), 472.
- Bregninge Kirke* (i Skippinge Herred, Holbæk Amt), Klokke-Indskrift, 480—481.
- Bremersvold Hovedgaard* i Ærindlev Sogn (paa Laaland), 162—163, 180, 199.
- Brev*, Kgl. aabent, ang. Expectance paa Slangerup Præstekald, 590—591.
- Brixes Kilde* (*Birgittes?*) i Sludstrup Sogn (i Slagelse Herred, Sorø Amt), 17.
- Brock*, And., Kantor i Ribe Dom-Kapitel, 385.
- Brochmand*, Jesp., Biskop i Sjællands Stift, 194, 195.
- Brokkenhuus*, Frands, Lensmand paa Nyborg Slot, 259—263; Jakob, Kgl. Rentemester, 410.
- Bromma Kirke* (i Sverig), oprindelig en Rundkirke, 531.
- Brostrup*, Thale, Niels Haks Frue til Heckeberga (i Skaane), 20.
- Brun*, Frands, Provst i Gundslev (paa Falster), 195.
- Brun*, Laurentius, Lektor i Ribe Dominikaner-Kloster, 495, 497.
- Brüggemann*, Hans, Billedskjærer, Mester for Altertavlen i Slesvigs Domkirke, 435.
- Brylle Kirke* (i Odense Herred, Odense Amt), Klokken (den ældste i Danmark), nu omstøbt, 85.
- Bryske*, And., til Langesø, Rigens Kantsler, 421.
- Bröndshöi Kirke* (i Sokkelunds Herred, Kjöbenhavns Amt), Klokken, 91.
- Bund*, Nikolaus, Præst og Munk i Ribe Dominikaner-Kloster, 495.
- Buphever Kirke* (paa det gamle Nordstrand), 28, Klokken, 488.
- Bupte Kirke* (paa det gamle Nordstrand), Klokken, 488.
- Butterup Kirke* (i Merløse Herred, Holbæk Amt), Klokke-Indskrift, 476—477.
- Byzantisk* Bygningsform, kjendelig i Rundkirkerne, 503.
- Bölle*, Erik Madsen, Lensmand paa Turebygaard, 418.
- Bön* til Helgenen St. Rasmus, 6—7.
- Börns* Opdragelse og Skolegang, Palladii Visitatsbogs Forskrift herom, 572—578.
- Capel*, Laurids Hansen, Præst paa Fæmø, 229—230.
- Catharina*, se *Katarine*.
- Catechismus*, se *Katechismus*.
- Chosroes den 2den*, Persernes Konge, 449, Anm.
- Christensen* („Christierni”), Andreas, Diaconus i Ribe Dominikaner-Kloster, 496.
- Christensen* („Cristerni”), Hans,

- Novicius i Ribe Dominikaner-Kloster, 496.
- Christensen*, Hans, Forstander for St. Antonii-Kloster i Præstø, 102, 104.
- Christensen*, Jürgen, Provst og Præst i Östofte, 181, 182, 183.
- Christensen*, Klaus, Frkedegn i Ribe Dom-Kapitel, 386.
- Christensen*, Knud, Præst i Rødby, 214.
- Christensen*, Rasm., Præst i Öster-Skjerninge (i Fyn), 486.
- Christensen*, Tyge, Raadmand i Malmö, 391.
- Christjensen*, Jens, Kannik i Ribe, 588.
- Christian*, se *Kristian*.
- Christjern*, se *Kristjern*.
- Christine*, se *Kristine*.
- Christoffer*, se *Kristoffer*.
- Chrysostomus* (Gyldenmund), Oluf, Lektor i Teologi i Malmö, 587.
- Clausen*, Jakob, Provst og Præst i Ærindlev og Olstrup (paa Laaland), hans Præstebrev, 156—198, jfr. 203—204; hans Valg til Provst, 210—216; hans Deeltagelse i forskjellig Præstevalg, 217—242.
- Clausen*, Jens, Borgermester i Malmö, 391.
- Clausen*, Jens, Slotsskriver paa Nyborg Slot, siden Borgermester i Svendborg, 261—264.
- Clausen*, Oluf, Rodemester i Malmö, 391.
- Clemens*, se *Klemens*.
- Clio*, se *Klyo*.
- Colonia Trajana* (nu Byen *Xanten*), 49—51; jfr. *Troja*.
- Conradsen*, (Conradi), Johannes, Munk i Ribe Domin.-Kl., 495.
- Convent*, se *Konvent*.
- Corvinus*, Johannes, se *Hans Ravn*.
- Cyriacus*, (en Helgen, (en af "Nødhjælperne"), 8.
- ....
- Daab*, Kirke-Klokkers, en papiristisk Skik, opstillet i P. Paladii Skrift om St. Peders Skib, 81—82, og i Skriftet "Disputats mellem Borgermester af Malmö og Kantor af Lund", 82.
- Daabsritualet* i Roskilde og Slesvig Stifter, Forklaring om den ældste trykte Udgave, 535—536; Aftryk heraf (p. Latin), 538—546; jfr. 556—557.
- Dagø*, ulykkelige og mærkelige, Fortegnelse herpaa, 461—462.
- Dalby-Kirke* (og Bispesæde) i Skaane, 306, 320.
- Dalum-Kirke* (i Odense Herred, Odense Amt), Altertavlen, 428, Anm.
- Dalum Klosters* Nonner, optagne i St. Antonii Broderskab, 99; Klosteret hørte til *Augustiner-Ordenen* (ikke til Dominikaner-Ordenen), 124.
- Daniel*, Klokkestøber (i Lübeck), 85, 86, 476.
- Dankers*, Klokkestøber (i Amsterdam), 81.
- Danske Bøger* (hos en Præst), Fortegnelse herover, 463.
- Daugaard*, J. B., Biskop, Oplysning i hans Skrift "De danske Klostres Historie" ang. St. Antonii Klostre i Danmark, 100, 105; Bemærkning om Dominikaner-Klostrene i Danmark og Sverig, 122, 126.
- Diets*, Ludvig, Bogtrykker i Rostock, Kong Kristian den 3dies Brev til ham ang. Trykning af den danske Bibeloversættelse, 397—398, og Kontrakt ang. Arbeidets Udførelse, 398—400; Kongens Brev til ham om at bruge andre Typer, 400—401, og Svar paa hans Undskyldning herfor, 401—402.
- Dimbo Kirke* (i Sverig), oprindelig en Rundkirke, 531.
- Dionysius*, en Helgen, (en af "Nødhjælperne"), 7, 8, 446.
- Disputats* mellem Borgermester af Malmö og Kantor af Lund, (et Skrift fra Reformationens Tid), 82.
- Dolmar*, Niels Andersen, Kapellan i Ærindlev og Olstrup (paa Laaland), 204.

- Dominicus*, „*Conversus*” og Kok i Ribe Dominikaner-Kloster, 499.
- Dominikaner-Klosteret* i Ribe, Brudstykker af et Nekrologium derfra, 492—500.
- Dominikaner-Ordens Kapitel-Bog*, Bemærkninger herom, 122—127, Rettelser til Aktsykernes Forklaring, 128—129.
- Domkirkenes Prægt* med Hensyn til bibelske Billeder, 58—62.
- Dorotea*, Kong Kristian d. Istes Dronning, optagen i St. Antonii Broderskab, 100.
- Dresser*, Matt., Professor i Leipzig, 160, 199.
- Drikkehorn* fra det 15de Aarhundrede, Forklaring af dets Indskrift, 87—89.
- St. Drottens Kirke i Lund*, nu nedlagt, 303—304, 319—320.
- Drüsselberg Kirke* (i Löve Herred, Holbæk Amt), Alterkalken, 21; Klokken, 83, 107; Notater af Pastorates Kirkebog, 265—275.
- Döbebog*, Hans Tausens, 536, Aftryk heraf, 517—555, jfr. 557—559.
- Döbefond*, i Helsing Kirke (Löve Herred), i Stilling Kirke (Slægelse Herred) og i Førslev Kirke (Öster-Flakkebj. Herred), Oplysning om Afbildningerne derpaa, 482—483; om dens Indretning i Kirkerne efter Palladii Visitatsbogs Forskrift, 563—564.
- Ebbesen*, Peter (Petrus Ebbonis), Præst og Munk i Ribe Dominikaner-Kloster, 495.
- Egeslevmagle* (Egitslev) Sogn (i V.-Flakkebj. Herred, Sorø Amt), Præstevalg, 242—246; Kirke-Klokkens Indskrift, 480.
- Egino*, Biskop i Dalby og Lunds Stift, 502, 533.
- Eggertsen*, Johannes, Præst i Lumby (i Fyn), 478.
- Eiby Kirke*, (Ramsö Herred, Kbhvns Amt), Alterkalken med Afbildning, 416—418.
- Eiffjords Kirke* (i Bergens Stift), indviet Apostelen Jakob, 10—11.
- Eisenberg*, Elias, Provst og Præst i Roskilde, 423.
- Eliesen*, Povel, Lektor i Teologi, Gravskrift (paa Latin) over ham, 589.
- Elisabet*, (Isabella), Kong Kristian d. 2dens Dronning, 427, 435, 436, 445.
- Elisabet*, Prindsesse af Danm., Kong Hans's Datter, 426, 427, 435, 436, 445.
- St. Elmo*, Helgennavn for Biskop Erasmus af Antiochien, 3.
- Endemand*, Fred. Gertsen, Præst paa Fæmø, 228.
- Engelstoft*, Chr. Th., Biskop, hans Mening om nogle af Grupperne paa Altertavlen i Odense Frue K., 447; Bemærkn. om Mødet i Odense ang. Kirke-Ordinantsen, 586.
- England*, om Støbning der af Klokker til Kirkerne i Danm. og i Norge, 79—81.
- Erasmus*, Biskop i Antiochien, om hans Martyrdød og Helgendyrkelse i Danmark, 3—9.
- Erik Glipping*, Konge af Danm., 431, 448, 502.
- Erik Menved*, Konge af Danm., 502.
- Erik Plougenning*, Konge af Danm., 419.
- Erik Seiersæl*, Konge af Sverig, 301, 319.
- Eriksen*, Gert, Hörer i Nakskov, siden Kapellan i Ærindlev (p. Laal.), 203—204, 217, 220, 224, 225.
- Eriksen*, Knud, Provst og Præst i Halsted og Aunede (p. Laal.), 229.
- Eriksen*, Peter (Petrus Erici Calmarnnensis), Præst og Munk i Ribe Dominikaner-Kloster, 495.
- Erlandsen*, Jakob, Biskop i Rosk., siden Erkebiskop i Lund, 311, 317, 323, 502.

- Ernst*, Kurfyrste af Sachsen, 426.
Erst Kirke, 3: Leirskov Kirke (ikke Veerst Kirke), 126—127.
Esbønderup Kirke (i Holbo Herred, Frdkb. Amt), Indskrift paa en Ligsteen, 83, og paa Kirkeklokken, 85—86; Berigtigelse ang. Indskrifternes Læsning, 488—489.
Esgeri, Nikolaus, Lektor i Teologi i Ribe, 494, 497.
Eskil, Biskop i Roskilde, siden Erkebiskop i Lund, 309, 322.
Eskilli, Prior i Ribe Dominikaner-Kloster, 494, 497.
Eskilssiö Slot, en befæstet Borg ved Söborg forrige Kjöbstad (i Sjæll.), 309, 322.
Evangelisternes Attributer, fremstillede paa Altertavlen i Odense Frue Kirke, 446.
Evert Kremer (omtalt i Ribe Dominik. Klosters Nekrologium), 497, 499.
Euphrata, Biskop i Köln, 38.
Eustachius, en Helgen (en af „Nödhjælperne”), 8.
Expectance-Brev paa et Præstekald, Ansögn. og kgl. aabent Brev herom, 590—591.
Eyda Kirke (p. Island), Alterkalken, 29.
- Fabricius*, Niels Kristoffersen, Præst paa Dreiö, 464; Poul Kristoffersen, Præst i Tryggelev og Fodslette (paa Langel.), om hans Fjernelse fra Kaldet, 464—465.
Fakultet, det teologiske ved Kbhvns Universitet, dets Erklæring om Göthes „Werthers Leiden”, 130—142.
Falenthin, se *Jörg. Pedersen*.
Farringløse Kirke, (i Ringsted Herred, Sorö Amt), Alterkalken, 22.
Fastelavn, Tidsansættelse, 460.
Fastenovæ, Johannes, Klokkestøber, 94, 95, 106, 481.
Fattige, Palladii Visitatsbogs Forskrift om Gaver til dem, 583—585.
- Ferken*, Johannes, Præst og Munk i Ribe Dominikaner-Kloster, 496.
Festum exaltationis, se *Korsets Opløftelse*.
Finderup Kirke (i Löve Herred, Sorö Amt), Alterkalken, 20—21; Indskriften paa den store Klokke, 484—485.
Flakkebjerg Kirke (i V.-Flakkebj. H., Sorö Amt), Indskriften paa den store Klokke, 86—87.
Flores legum, et juridisk Skrift, fra Tydskland, 452.
Flöng Kirke (i Sömme Herred, Kbhvns Amt), Indskriften paa den lille Klokke, 89.
Fodby Kirke (i Ö.-Flakkebjerg Herred, Sorö Amt), Indskriften paa den store Klokke, 108—109.
Fodevig-Slaget, i Jon Tursöns danske Krönike kaldet „*Biskops-Badet*”, 309, 322.
Fodslette Sogn (p. Langel.), tidligere et eget Sognekald, siden forenet med Tryggelev Sogn, 454, 455.
Fontain, Klaus, „kgl. Majest.s Dörknægt”, 406.
Franciscus, af Assissi, fremstillet paa Altertavlen i Odense Frue Kirke, 446, 449.
- Franciskaner-Orden* se *Graabrödre-Orden*.
Frands, d. Iste, Konge af Frankrig, 484.
Frands, Prinds af Danm., Søn af Kong Hans, 427, 428, 430, 435, 436.
Frandsen, Frands, Præst i Vignæs, (paa Laaland), 239 (Anm.).
Frandsen, Hans, Præst i Simmerbölle (p. Langel.), 470.
Frederik den 2den, Konge af Danm., Breve fra ham ang. et Præstevalg, 246—251.
Frederik den Vise, Kurfyrste af Sachsen, 426.
Fredsbönnen, anbragt paa Kirkeklokker, 491.
Frigge, Eggert, Ridder og Kammermester hos Kong Kristian d.

- Iste, 383, 385—387; Johan, Ridder, 385—389.
- Friis*, Kristen, til Borreby, Kongens Kantsler, 188.
- Friis*, Niels, Kantor ved Viborg Dom-Kapitel, 396—397, 588.
- Friis*, Nikolaus, Præst og Munk i Ribe Dominikaner-Kloster, 494.
- Friis*, Poul, Raadmand i Malmö, 391.
- Frörup Kirke* (i Vinding Herred, Svendb. Amt), Prædikestolen, 133 (Anm.).
- Frøslev Kirke* (i Stevns Herred, Præstø Amt), Indskriften paa den store Klokke, 477.
- Fugl*, Rasm., Kmr. og Amtsfurvalter i Roskilde, 110.
- Fuglse Herred* (p. Laal.), Beretn. om et Provstevalg der, 211—216.
- Funten*, se *Döbefond*.
- Fäjö Sogn*, Beretn. om et Præstevalg der, 217—227.
- Fämö Sogn*, Beretn. om et Præstevalg der, 227—230.
- Førslev Kirke* (i Ö.-Flakkebj. Herred, Sorö Amt), Afbildninger paa Döbefonden, 483.
- Galmindrop By** i Ærindlev Sogn (p. Laal.), 162, 180, 199.
- Gamst*, Henr., Agent og Klokkestöber i Kbhvn., 90, 486, 489.
- Gaston*, en fransk Adelsmand, Stifter af Antoniusbrødrenes Orden, 98—99.
- Gedney*, Jon, en engelsk Kjøbmand, 80.
- Georg*, en Helgen (en af „Nød-hjælperne“), 8.
- Georgius*, „Professus“ i Ribe Dominikaner-Kloster, 497.
- Gerbrand*, Biskop i Roskilde, 303, 316, 324.
- Gerhard*, Skoleholder i Gyrstinge Sogn (i Sjæll.), 116—120.
- Gerken*, Henrik, Domprovst i Vendelbo (Börglum, Aalborg) Stift, 396, 397.
- Gigg*, Richard, en engelsk Kjøbmand, 80.
- Gilder*, indviede til St. Katarina (St. Karen), 13.
- Gislev Kirke* (i Gudne Herred, Svendb. Amt), Klokken, 84.
- Gjerslev Kirke* (i Löve Herred, Holb. Amt), Alterkalken, 21; Indskriften paa den store Klokke, 82—83; Fresco-Malerier, 83—84.
- Glad*, Anders, Kannik i Aarhus, 588.
- Glad*, Rasmus (Erasmus Lætus), Kannik i Roskilde, 282.
- Godefridus*, „Conversus“ i Ribe Dominikaner-Kloster, 496.
- Gotthiske Kirkebygninger*, om deres Indretning, 54—56, og Udsmykning med bibelske Billeder, 58—62.
- Graabrödre-Orden*, Brudstykke af et trykt Missale for denne Orden, 143—144; Dronning Kristines Bevaagenhed for Ordenen, 427, og Omsorg for dens Kirke i Odense, 430—431; Betragtninger over Kirkens Nedlæggelse, 431—434.
- Grand*, Jens, Erkebiskop af Lund, 312, 323, 502.
- Gregers*, Præst i Bødstrup (p. Langel.), 465.
- Gregorius*, Subdiaconus i Ribe Dominikaner-Kloster, 496.
- Griim*, Jørgen Madsen, Præst i Ærindlev og Olstrup (p. Laal.), 178—180, 201; hans Hustru Abel og Datter Margrete Jørgensdatter, 181—184.
- Grot*, Margrete, Billedskjæreren Klaus Bergs Hustru, 428.
- Grubbe*, Eiler, til Lystrup, kongl. Rentemester, 414, 415.
- Grubbe*, Mikkel, Præst i Fuglse og Krønge (p. Laal.), 200.
- Grækenlands Monarkis Begyndelse* og Ophør, 464.
- Guds Riges Udvikling* paa Jorden, fremstillet paa Altertavlen i Odense Frue Kirke, 443.
- Guldsmed*, Jakob, Raadmand i Malmö, 391.
- Gummesen*, Johan, Dekan i Ribe Dom-Kapitel, 385.

- Gyldenstjerne*, Knud Pedersen, til Timgaard, 406; Pernille (Jakob Rosenkrantz's Hustru) til Kjerstrup (paa Taasinge), 193.
- Gyldental*, anvendte i et Nekrologium for Ribe Dominikanerkloster, 493.
- Gylken*, Johannes, Forstander for St. Antonii-Kloster i Morkjær, 387.
- Gyrstinge* og Flinterup Sognekald (i Sjælland), et Træk af dets Præstehistorie i forrige Aarhundrede, 111—121.
- Göje*, Absalon, til Kjelstrup, 181; Henning, til Kjelstrup, 181; Mogens, til Bremersvold, 162, 180—184, 199.
- Göthe*, Joh. W olfg., de Kbhvnske Teologers Erklæring om hans Skrift: „Werthers Leiden“, 130—142.
- Haaarslev Kirke** (i V.-Flakkebj. Herred, Sorø Amt), Alterkalken, 22, Anm.
- Hageby Kirke* (i Sverig), oprindelig opført som en Rundkirke, 530—531.
- Hammer*, Hans Hansen, Præst (i Rubelökke Prstgrd.) til Tirsted og Skjörringe (p. Laal.), 215.
- Hammer*, Klaus, Kannik i Roskilde, 587.
- St. Hans Kirke*, det oprindelige Navn for Aaker Kirke (p. Bornh.), 505.
- Hans*, Konge af Danm., 425, 427, 429, 431, 435, 436, 445.
- Hans, Dr.* (o: Johannes Albertes), Provincial over Dominikanerne i Danm., 588.
- Hans*, Præst til Simmerbölle (p. Langel.), 467.
- Hansen*, Hans, Provst og Præst i Taagerup og Torslunde (paa Laal.), 159, 214, 215, 241.
- Hansen*, Hans, Provst og Præst i Rödby og Ringsebölle (p. Laal.), 186.
- Hansen*, Hans (Skjelskör), Præst i Holeby og Bursö, 215, 241.
- Hansen*, Jep, Raadmand i Malmö, 391.
- Hansen*, Jörgen, Klokkestüber i Aarhus, 109.
- Hansen*, Jörgen, Præst i Tryggelev og Fodslette (p. Langel.), hans Optegnelser i Tryggelev-Bogen, 453—458.
- Hansen*, Jürgen (Bogense), Provst og Præst i Holeby og Bursö, (p. Laaland) 198, 203, 211.
- Hansen*, Laurids, Kapellan i Vestenskov og Kappel (p. Laal.), 181.
- Hansen*, Laurids, Kapellan, siden Præst paa Fæjß, 220—228.
- Hansen*, Mads, Præst i Taars (p. Laal.), 238.
- Hansen*, Markvor, Kappellan i Kjerteminde, siden Præst i Munkebo, 246—251.
- Hansen*, Mogens (Malmö), Præst i Ærindlev og Olstrup (p. Laal.), 181—184, 201.
- Hansen*, Niels, Landstingssskriver (i Rudkjöb.), 467.
- Hansen*, Peder, Biskop i Fyns Stift, 434.
- Hansen*, Per, Byfoged i Malmö, 391.
- Hansen*, Peder (Severus), Kantor i Lunds Dom-Kapitel, 282
- Hansen*, Peder. Klokkestüber, 479.
- Hardenberg*, Eiler, Rigshofmester, 288; Joakim, om hans Forpligtelse til ikke at modsætte sig Reformationens Indførelse i Danm., 385.
- Helgensager*, o: Oplysninger om Helgendyrkelsen i Danm.: 1) *Kirke - Kalkene* i Sludstrup, 1—19, og i Holmstrup, FINDERUP, DRÖSSELBERG, GJERSLEV, FARRINGLÖSE, ÖRSLEV, VIGERSTED, AAGERUP, STILLINGE og ANNISE, 21—24; en Samling af Kalke i Oldnordisk Museum, 24—30; 2) *Altertavlen* i Holmstrup, 30—31; 3) Beretn. om Helgenene St. Laurentius, 41—45, St. Vincentius, 45—47, St. Barbara, 47—49, og St. Victor, 49—51.

- Helmessemad* (Helmessekorn), en Afgift til Geistligheden paa Laaland og Falster, 167, 176, 179, 200.
- Hetsinge Kirke* (i Löve Herred, Holb. Amt), Notater af Kirkebogen, 265, a) Optegnelser om Dødsfald, 265—271, b) om Vielser, 272—274, c) om offentlig Skriftemaal, 274—275; Indskrift paa den store Klokke, 474—475; Afbildn. paa Døbefonden, 482.
- Helsing Kirke* (i Holbo, Frdkb. Amt), Indskrift paa den store Klokke, 475.
- Hemmershöi Kirke* (i Slagelse Herred, So.ö Amt), Klokke-Indskrift, 89, Alterkalken, 490—491.
- Hemmingsen*, Niels, Dr og Prof. Teol., Kwittering til ham fra Kongens Rentemester ang. Salget af den danske Bibeloversættelse, 414.
- Henneke*, Biskop, se *Ulfeld*.
- Hennicksen*, Peder, Præst i Fodsløtte (p. Langel.), 454.
- Henninck*, (Benninck?), Mathis, Klokkestøber (i Lübeck), 486.
- Henningsus*, Præst og Munk i Ribe Dominikaner-Kloster, 496.
- Henrik*, Biskop af Sigtuna (Wexiö?) 309, 322.
- Henriksen*, (Henrici) Johannes, Præst og Munk i Ribe Dominikaner-Kloster, 496.
- Henriksen*, (Henrici), Nikolaus, Munk i Ribe Dominikaner-Kloster, 495.
- Henriksen*, (Henrici), Petrus, Præst og Munk i Ribe Dominikaner-Kloster, 495.
- Heraclius*, Keiser i Byzants, 419, (Anm.)
- Herfølge Kirke* (i Bjeverskov Herred, Præstø Amt), Indskriften paa den store Klokke, 92—93.
- Herlev Kirke* (i Sokkelunds Herred, Kbhvns Amt), Indskriften paa den store Klokke, 481.
- Herlufmagle Kirke* (i Tybjerg Herred, Præstø Amt), Indskriften paa den store Klokke, 476.
- Herman*, Klokkestøber, 480.
- Herredsvad Kloster* i Skaane, 310, 323.
- Heye*, Jep, Kantor ved Roskilde Dom-Kapitel, 396, 410.
- Hjort*, Nikolaus, Bygmester af Koret ved Sanderum Kirke (i Fyn), 479.
- Holeby Kirke* (i Fuglse Herred p. Laal.), Møde der ang. et Provstevalg, 213—216.
- Holland*, om Støbning der af Klokker til Kirker i Norge, 81.
- Holm*, Peder, Prof. Teol. i Kbhvn. hans Erklæring om Göthes „Werthers Leiden”, 130—142.
- Holmstrup* (St. Sörens) Kirke (i Skippinge Herred, Holb. Amt), Alterkalken, 20—23; Kirkens Bygning, 31—32; St. Sörens Kilde, 32—33; Altertavlens Billeder, 33—34; om Kirkens Skytshelgen St. Sören, 35—40.
- Honorius* d. 3die, Pave, 447.
- Horne Kirke* (i Fyn), oprindelig en Rundkirke, 528—529.
- Humble Kirke* (p. Langel.), Klokke-Indskrift, 477.
- Humble*, Erik Kristensen, Præst i Tryggelev og Fodsløtte (p. Langel.), hans Optegnelser i Tryggelev-Bogen, 465—470, (Optegn. om hans Familie, 468—470); Gregers, Præst i (Sünder-)Kirkeby og (Sünder-)Alslev p. Falster, 469; Kristen, Provst i Langelands Sünder Herred, 469; Markus, Biskop i Stavanger, 469; Peder, Provst og Præst i Hesselager (i Fyn), 469; Rudbek, Præst i Flemløse (i Fyn), siden til Vreilev-Kloster (i Vensyssel), 469.
- Hvedstrup Kirke* (i Sömmø Herred, Kbhvns Amt), Indskriften paa den store Klokke, 106.
- Höiby Kirke* (i Ods Herred, Holb. Amt), Indskriften paa den store Klokke, 106.
- Hösten*, Tidsansættelse, 459.

- Jb**, Helgennavn i Danmark for Apostelen Jakob den Ældre, 10.
- Ibsen** (o: Jacobi), Andreas, Novicius i Ribe Dominikaner-Kloster, 496.
- Ibsen**, Jens (o: Johannes Jacobi), Biskop i Roskilde, 318, 325.
- Ibsen**, Laurids (o: Laurentius Jacobi), Præst og Munk i Ribe Dominikaner-Kloster, 491, 497.
- Ibsen**, Laurids, Præst i Ærindlev, og Olstrup (paa Låaland), 173—176.
- Ibsen**, Niels (Nicolaus Jacobi), Præst i Slagelse, 210.
- Ibsker Kirke** (paa Bornholm), en af de saakaldte Marmorkirker, 501, Beskrivelse af dens Bygningsforhold, 512—514.
- Igen**, maaskee en anden Form for Navnet *Ide*, 28; (se iøvrigt *Knutsen*).
- Ilgref Kirke** (paa det gamle Nordstrand, Klokken, 488.
- Indskrift**, Alderen deraf kan vanskeligt bestemmes efter Skrifttrækkene, 83; om den urigtige Forklaring af en Indskrift paa et Drikkehorn, 87—89.
- Inglon**, Nikolaus, Præst og Munk i Ribe Dominikaner-Kloster, 496.
- Innocents d. 3die**, Pave, 446.
- Innocents d. 4de**, Pave, Aftryk af Fragment af et Brev fra ham, 419—420.
- Insula**, se *Ö-Kloster*.
- Isabella af Österrig**, se *Elisabet*.
- Isarnus Gallicus**, Erkebiskop i Lund, 312, 323.
- Iversen**, Hans, om Ugyldigheden af hans Valg til Præst i Vigs-næs (p. Laal.), 231—237.
- Iversen**, Peder, Kannik i Lund, 281, 587, 588.
- Jacobi**, Andreas, se *Andreas Ibsen*.
- Jacobi**, Nicolaus, se *Niels Ibsen*.
- St. Jago**, Helgennavn i Spanien for Apostlen Jakob den Ældre, 9.
- Jakob den Yngre**, Apostelen, hans Dyrkelse som Helgen, 9.
- Jakob den Ældre**, Apostelen, hans Dyrkelse som Helgen, 9—11.
- Jakob**, Erkebiskop i Upsala, 418.
- Jakob**, Kannik i Viborg, 587.
- Jakob**, Præst og Munk i Ribe Dominikaner-Kloster, 495.
- Jakobus** („*Ottonen*”), Lektor i Ribe Dominikaner-Kloster, 497, 498.
- Jakobus** („*Skædh*”), Præst og Munk i Ribe Dominikaner-Kloster, 496.
- Jakobsen**, Hans; Præst i Nykjøbing paa Falster, 187.
- Jakobsen**, Jakob, Provst og Præst i Østofte (paa Laaland), 159.
- Jakobsen**, Knud, Borgermester i Odense, 467.
- Jakobsen** (Hindsholm), Laurids, Biskop i Fyens Stift, 198, 233, 467.
- Janson**, Hektor Ered., Prof. Teol. i Kjøbenhavn, hans Erklæring om Göthes „*Werthers Leiden*”, 130—142.
- Jensen** (Johannis), Andreas, Præst og Munk i Dominikaner-Kloster, 495.
- Jensen**, Daniel, Provst i Løve Herred (i Sjælland), 271.
- Jensen**, Ebbe, Provst og Præst i Gimlinge (i Sjælland), 213.
- Jensen**, Hans, Borgermester i Malmö, 391.
- Jensen**, Hans, Klokketöber, 93, 480.
- Jensen**, Hans, til Egelökke (paa Langeland), 257.
- Jensen**, Laurids, Rodemester i Malmö, 391,
- Jensen** (o: Johannis), Matthias, „*Juvenis*” i Ribe Dominikaner-Kloster, 495.
- Jensen** (o: Johannis), Nikolaus, „*Juvenis*” i Ribe Dominikaner-Kloster, 496.
- Jensen**, Palne, Raadmand i Malmö, 391.
- Jensen** (o: Johannis), Petrus, Munk i Ribe Dominikaner-Kloster, 495.

- Jensen* (o: *Johannis*), Petrus, Prior i Ribe Dominikaner-Kloster, 496, 497.
- Jensen* (o: *Johannis*), Severinus, „Professus“ i Ribe Dominikaner-Kloster, 497.
- Jep* (eller *Jeppe*), Helgenavn i Danmark for Apostelen den Ældre, 10; (jfr. *Ib*).
- Jepsen*, Oluf, Borgermester i Malmö, 391.
- Jepsen*, Peder, Præst i Ærindlev og Olstrup (paa Laaland), 169—171, 200.
- Jersi Kirke* (i Ramsø Herred, Kjøbenhavns Amt), Indskriften paa den lille Klokke, 85—86.
- Jespersen*, Niels, Biskop i Fyens Stift, 246, 250.
- Joakim d. 1ste*, Kurfyrste af Brandenburg, 427.
- Job*, Præst og Munk i Ribe Dominikaner-Kloster, 496.
- Johan den Bestandige*, Kurfyrste af Sachsen, 426.
- Johannes Döberens*, hans Helgendyrkelse, 15—17.
- Johannes*, Akolut i Ribe Dominikaner-Kloster, 494.
- Johannes*, Prinds af Danmark, Søn af Kristian den 2den, 427.
- Johannes* („*Lub.*“), Præst og Munk i Ribe Dominikaner-Kloster, 496.
- Johannes Andrea*, se *Andresen*.
- Johannes Conradi*, se *Conradsen*.
- Johannes Cristerni*, se *Christensen*.
- Johannes Ferken*. se *Ferken*.
- Johannes Henrici*, se *Henriksen*.
- Johannes Jacobi*, se *Ibsen*.
- Johannes Olavi*, se *Olsen*.
- Johannes Pauli*, se *Paulsen*.
- Johannes Petri*, se *Petersen*.
- Johannes Tuonis*, se *Tuesen*.
- Johannes Vesalius*, se *Wæs*.
- Jonas*, Conversus i Ribe Dominikaner-Kloster, 495.
- Jonsen*, Niels, Erkebiskop i Lund, 289.
- Juel*, Niels, General-Admiral-Lieutenant, 470.
- Jörgen*, Kannik i Kjøbenhavn, 587.
- Jörgen*, Klokkestöber (i Aarhus), 485.
- Jörgen Samsing*, se *Samsing*.
- Jørgensen*, Laurids, Præst paa Føjø, 217.
- Jørgensen*, Peder, Borgermester i Kjøbenhavn, 360.
- Jørgensen*, Teofilus, Huslærer i Stokkemarke Præstegaard, 230.
- Kaabelös*, Rasmus. Foged paa Kjørstrup (nu Valdemars Slot) paa Taasinge, 261—64, jfr. 456.
- Kaad*, Johannes, Præst i Tryggevlev, siden tillige til Fodslette (paa Langeland), 454, 455.
- Kaas*, Erik, til Bremersvold, 163; Mogens, Lensmand paa Trane-kjør Stot, 464.
- Kaldsbrev*, udstedt af Sognemændene for Føjø Sognekald, 222, og for Fæmø Sognekald, 230; udstedt af Universitetet for Egeslevmagle Sognekald, 244.
- Kaler* (Kaltz), Peder Jensen, Præst i Snöde (og Stoense?), (paa Langeland), 256.
- Kannikegaarde* paa Bornholm, 511.
- Kapitel-Bog* for Dominikaner-Ordenen, Bemærkninger hertil, 122; Dominikaner-Klostrene i Aalborg og Slagelse ere tvivlsomme, 123; Nonne-Klostrene i Dalum, Ring, Vissing, Ribe og Randers vare neppe af Dominikaner-Ordenen, 123—124; Ö-Kloster paa Öland i Jylland var et Benediktiner-Kloster, derimod paa Öland ved Sverrig var muligt et Dominikaner-Kloster, 124—126; Røttelser med Hensyn til Læsningen af Aktstykkerne (meddeelt i Kirkeh. Saml. 1ste Bind), 128—129.
- Kapitels-Kirke*, Benævnelse for Aaker Kirke som Hovedkirke paa Bornholm under Lunde Kapitel, 505, jfr. 512, Anm.
- St. Karen* (St. Karine), Helgenavn i Danmark, for St. Katarina, 12—13.

- Karl d. 5te*, Keiser i Tydskland, 427, 481.
- Karup-Kirke* (i Lysgaard Herred, Viborg Amt), Alterkalken, 28—29; Kirke indviet „Vor Frue”, 38; jfr. „en Historie om Peder Smid og AtzerBonde”, 326—382.
- Katarina* af Alexandrien, en Helgeninde, 4, om hendes Martyr-död og Helgendyrkelse, 11—15; St. Katarinæ Dag, 459; Navn paa Kirkeklokken i Smö-
rum, 475, og i Esbönderup urigtig læst som Bateline, 489.
- Katechismer*, forskjellige Udgaver heraf, 462.
- Kingo*, Tomas, hans Ansøgning til Frederik d. 3die om Expectancebrev paa Slangerup Præstekald, 590; Kongens aabne Brev ang. hans Succession i Kaldet, 591.
- Kirker*, indviede til Apostlene Jakob den Ældre og den Yngre, Philip, 9, og Bartolomæus, 19; til Johannes Döberen, 16, til Helgenene: Birgitte, 17, St. Katarina, 12—13, 36, St. Laurentius, 43—44, 504—505, St. Nikolaus, 94, 504, Anm., St. Sören, 31—32, 35—38, St. Victor, 50, og St. Vincentius, 45.
- Kirker*, de runde, paa Bornholm, Beskrivelse og Betragtninger over deres Indretning og oprindelige Bestemmelse, 145—155, og 501—534; jfr. iøvrigt *Bornholm*.
- Kirkebygningens* og *Kirkegaardens* Vedligeholdelse, Palladii Visitatsbogs Forskrift herom, 561—562.
- Kirke - Bögers* Betydning for Kirke-Historien, 252—254; 1) Beskrivelse af den gamle Snöde Præste-Bog, 255—265; 2) Uddrag af Helsinge - Drösselberg Sognekalds Kirkebog, 265—275; 3) Uddrag af Tryggelev-Bogen, 452—472.
- Kirke-Historie*, Danmarks i Mid-delalderen, Aktstykker hertil, 383—393.
- Kirke-Kalke*, Beskrivelse over Billederne og Indskrifterne paa Kalkene i Sludstrup Kirke (med Afbildning), 1—39, jfr. 490; i Holmstrup, Ondlöse, FINDERUP, DRÖSSELBERG, GJERSLEV, 20—21, i Farringløse, ÖRSLEV, 22, i Vigersted, Aagerup, Stillinge, Annise, 23—24; en Samling af Kalke i det oldnordiske Museum, 24—30; Kalken i Nykirke paa Bornholm, 154; Kalken i Eiby Kirke i Sjælland (med Afbildning), 416—418; Kalkene i Taarnby Kirke (Bjeversk H.) og Hemmershöi Kirke (Slagelse H.), 490—491.
- Kirke-Klokker*, Beskrivelse over deres Indskrifter, 79; om Stöbestedet, 79—81; om Klokkernes Daab, 81—82; Klokken i Gjerslev Kirke, 82—84, i Rorslev, 84—85, i Jersti 85—86, i Flakkebjerg 86—89, i Flöng 89, i Hemmershöi 89, i Kværkeby 89, i Tjustrup 89—90, i Nestved St. Peders 90—91, i Val-lensved 92, i Herfølge 92—94, i St. Laurentii Taarn i Roskilde 94, i Vigersted 94—95, i Præstö 95—96, i Hvedstrup 106, i Drösselberg 107, i Tersløse 107, i Asperup 107—108, i Fodby 108—109, paa Öen Ourö 109—110, i Nykirke (paa Bornholm) 154—155, i Udby (ved Holbæk) 473—474, i Tversted 474, i Helsinge (i Löve Herred) 474, i Smörum 475, i Helsinge (Holbo Herred) 475, i Lidö 475—476, i Alsönderup 476 og 483, i Rünnebæk 476, i Herlufmagle 476, i Butterup 476, i Humble 477, i Fröslev 477, i Ryberg 477, i Uggerløse 477, i Lumby 478, i Sanderum 479, i Linderup 479, i Kollerup 480, i Egeslevmagle 480, i Allørslev 480, i Bregninge (i Sjæl-

- land) 480, i Kirkerup (i Vester-Flakkebjerg Herred) 481, i Skrøbelev 481, i Herlev 481, i Asminderød 481—482 og 485, i Stillinge 483—484, i FINDERUP 484—485, i Kværndrup 486, i Ulderup (i Sundeved) 486—488; Rettelser og Tillæg 488—491.
- Kirke-Krønike*, dansk, forfattet af Kanniken Jon Tursøn, Oplysninger om Forfatterens Levnet og Skrifter, 276—296; Kilderne til Krøniken, 296—298; Beretning om Kristendommens Indførelse i Norden, 299—307; Lunds Erkestifts Historie, 307—316; Bisperækken i Roskilde Stift, 316—318; Anm. til Krøniken 319—325.
- Kirke-Ordinantsens* Bestemmelser om Præstevalg og Provstevalg 205—210 (jfr. 211—251); Oplysning om Ordinantsens Tilblivelse, 586; Fortegnelse paa Deeltagerne i Kirkemødet i Odense ang. dens Vedtagelse, 587—588.
- Kirke-Sangen*, Palladii Visitatsbogs Forskrift herom, 573.
- Kirkelig Kunst*, Betragtninger over Konstens Udvikling under Papismen, 52—62, under Reformationen, 62—71; om den nyere Tids Konst sands i den romerske Kirke og i Protestantismen, 71—78.
- Kirkerup Kirke* (i V.-Flakkebjerg H, Sorø Amt), paa Indskriften den store Klokke, 481.
- Kjedelsmed*, Jep, Rodemester i Malmö, 391.
- Kjeldsen*, Anders, Præst til Snøde og Stoense (paa Langeland), 257; Tue, til Lille-Darum, 386.
- Kjelstrup*, forhen en By, siden Hovedgaard i Ærindlev Sogn paa Laaland (nu nedlagt under Bremersvold), 163, 180.
- Kjærnisse* (: *Kirkemesse*), Kirkens Indvielsesdag, 161, 199.
- Kjøbenhavn*, Beretning om Stadens Oprindelse, 311, 323.
- Klemensker - Kirke* (paa Bornholm), en af de saakaldte Marmorkirker, 504, Bemærkn. om dens Bygningsforhold, 512—514.
- Klemming*, G. E., Magister i Upsala, 143.
- Kley*, William, engelsk Kjøbmand, 80.
- Klostre*, indviede til St. Antonius, 99—101, til St. Birgitte, 18—19, til St. Katarina, 12, til St. Victor 51; oprettede i Lunds Erkestift, 310, 323; Bogsamlinger derfra paatænkte at inddrages i Kongens Bibliotek, 422.
- Klyo (Clio)*, Peder, Præst i Lidt Sogn paa det gamle Nordstrand, 487—488.
- Knap*, Hans, Præst i Magleby (paa Langeland), 453.
- Knobloch*, Poul, Bogbinder i Lübeck, Kontrakt med ham om Indbinding af den danske Bibeloversættelse, 402—404.
- St. Knuds Kirke* i Odense, 431, 432.
- Knud den Hellige*, Konge af Danmark, hans Billede anbragt i en Kirke, 492.
- Knud*, Kapellan i Ærindlev og Olstrup, 189.
- Knudsen*, Hans, Biskop i Fyns Stift, 186—188.
- Kock*, Bent, Rodemester i Malmö, 391.
- Koefoed*, Jens, Proprietær paa Bornholm, 154.
- Kolding*, Niels Nielsen, Hofprædikant, 299, 319.
- Kollerup Kirke* (i Tyrild H., Veile Amt), Klokkeindskrift, 480.
- Konge-Breve*, fra Kristian den 3die ang. Trykningen, Indbindingen og Salg af den danske Bibeloversættelse, 396—411; fra Frederik d. 2den ang. et Præstevalg i Munkebo, 246—251; fra Frederik d. 3die ang. Succession i Slangstrup Præstekald, 591.

- Kongens-Klokke** i Frue Kirke i Kjøbenhavn, 106.
- Kongeskat**, udredet af Præsterne, i den nordiske Syvaarskrig, 179, 201, 458, i Krigene med Sverig i 17de Aarhundrede, 212, 215, 466—467.
- Konvent**, det større og det mindre i Lund, 281—290.
- Kornpriser** i slette Aar, Exempler herpaa, 468.
- Kors**, Andreas-Kors og Antonius-Kors, 98, 102 Anm., Pave-Kors, (fremstillet paa Altertavlen i Odense Frue Kirke), 443.
- Korsets Opløftelse**, o: Tilbageførelse til Jerusalem, 449, Anm., 450.
- Korsfæstelsen**, og Forherligelsen, fremstillet paa Altertavlen i i Odense Frue Kirke, 445—448.
- Krabbe**, Erik, Stifts-Lensmand i Viborg Stift, 406.
- Krafse**, Mogens, Biskop i Fyns Stift, 407.
- Krause**, Jesper, Stifts-Lensmand i Ribe Stift, 407.
- Kristian den 2den**, Konge af Danmark, 426, 427, 435, 436.
- Kristian den 3die**, Konge af Danmark, *Breve fra ham* ang. Trykning, Indbinding og Salg af den danske Bibeloversættelse, 396—405; Kvittring til Prof. Joh. Maccabæus og Krist. Morsing ang. Regnskabet for Salget, 408—411; *om hans private Bibliotek*, 421—422; 431.
- Kristian d. 4de**, Konge af Danmark, Beretning i Tryggelev-Bogen om hans Død, 466.
- Kristian d. 8de**, Konge af Danmark (som Prinds, Gouvernør i Fyn), 432.
- Kristine**, Kong Hans's Dronning, om hendes Gavmildhed mod Graabrødre-Ordenen, og Forhold til Altertavlen i Odense Frue Kirke, 426—431, 435—436, 445.
- Kristoffer d. 1ste**, Konge af Danmark, 502.
- Kristoffer d. 2den**, Konge af Danmark, 502.
- Krog**, Anders Knudsen, Præst i Fuglse og Krønge (paa Laaland), 198, 203, 214.
- Kronologi** ang. forskjellige verdenshistoriske Begivenheder, 463—464.
- Krummedige**, Henrik, Ridder, 418.
- Krykke-Kilde** i Krønge Sogn (p. Laal.), 25.
- Kræmmer**, Sören, Rodemester i Malmö, 391.
- Krønge Kirke** (i Fuglse Herred p. Laal.), Alterkalken, 24.
- Kvislemark Sogn** (i Ö.-Flakkebj. H., Sorö Amt), Kirke-Bogen den ældste i Sjæll., 5, Anm.
- Kværkeby Kirke** (i Ringsted Herred, Sorö Amt), Klokke-Indskrift, 89.
- Kværndrup Kirke** (i Sunds Herred, Svendb. Amt), Indskriften p. den store Klokke (oprindel. bestemt f. Ö.-Skjerninge K. i Fyn), og p. den lille Klokke (oprindel. bestemt f. Frørup K. i Fyn), 486.
- König**, Frands Pedersen, Præst i Helsing og Drösselberg, 265; Frederik Mauritsen, Præst i Helsing og Drösselberg, hans Optegnelser i Kirke-Bogen, 265—275.
- Köring**, Rasmus, Præst i Veileby Sogn (p. Laaland), 197, hans Enke Vibeke Jensdatter, paa ny gift, 197, 202.
- Lang**, Bertel, Rektor, siden Sognepræst i Odense, 185, 201.
- Lanzingus**, "Conversus" i Ribe Dominikaner-Kloster, 496.
- Laurentius**, en Helgen, hans Martyrdöd og Helgendyrkelse, 41—45; (Konge i England?) 46; Skytshelgen for en (nu nedbrudt) Kirke i Roskilde 94, for Olstrup Kirke (p. Laal.) 161—162; for Herlev Kirke

- (i Sjøll.), 481; og for Österlarsker og Aaker Kirker paa Bornholm, 504—505.
- Laurentius*, Lektor i Ribe Dominikaner-Kloster, 491, 497.
- Laurentius*, Præst i Tryggelev (p. Langel.), 453, 454.
- Laurentius*, Skræder, „Conversus og Huushovmester” i Ribe Dominikaner-Kloster, 495.
- Laurentius Brun*, se *Brun*.
- Laurentius Jacobi*, se *Ibsen*.
- Laurentius Severini*, se *Sørensen*.
- Lauritsen*, Jens, Præst til St. Knuds Kirke i Odense, 191.
- Lauritsen*, Peder, Kapellan i Horslunde og Nordlunde (p. Laal.), 230.
- Lauritsen*, Peder, Lektor i Teologi i Malmø, 587.
- Leierskov (Lærshou) Kirke*, forhen *Erst Kirke*, 126—127.
- Lejel*, Sander, Tolder i Helsingør, 406, 410.
- Lensmandens Deltagelse* (ifølge Kirke-Ordinantsen) i Provstvalg, 211—216; i Præstvalg, 217—242.
- Lerke*, Knud, Provst og Præst i Nysted og Herritslev (p. Laal.), 198, 203, 211—215, 231—242.
- Lerke*, Mads, Præst i Hillested (p. Laal.), 214, 215.
- Levensen*, Laurits, Staller paa Nordstrand, 27—28.
- Lidelseshistorien*, fremstillet paa Altertavlen i Odense Frue Kirke, 436—442, jfr. 450.
- Lidt Sogn* paa det gamle Nordstrand Kirke-Klokkens Skjæbne, 487—488.
- Lidö Kirke* (i Smörum Herred, Kjøbenhavns Amt), Forlaring om Indskriften paa den lille Klokke, 475—476.
- Lindenov*, Kristoffer, Lensmand paa Nykjøbing Slot paa Falster, 217, 221—226.
- Linderup Kirke* (i Tyrsting H., Skanderborg Amt), Klokke-Indskrift, 479—480.
- Lindholm Kirke* (i Slesvig), Klokken, 27.
- Linköping Gymnasiums Bibliotek*, (Fragment af et Pavebrev, fundet der), 419.
- Little*, Peder, (Petrus Parvus), Kannik i Roskilde, hans Skrift: „Summen paa Skriftens Bøger”, 395—396.
- Ljunge (Lyng) Kirke*, (i Alsted Herred, Sorø Amt), Helgenbilleder, 47, 48.
- Livets Træ*, fremstillet paa Altertavlen i Odense Frue Kirke, 442—443, 445.
- Locher*, Johan, „Corrector i Zwickau”, 420.
- Lodberg*, Jakob, Biskop i Fyns Stift, 471.
- Loots*, Herman, Klokkestøber, 484—485.
- Lumby Kirke* (i Lunde Herred, Odense Amt), Indskrift paa Klokkerne, 478—479.
- Lunds Bispedømmes Stiftelse*, 306 og Erkestiftets Oprettelse, 307, (jfr. 321—322); Kapitlets og Konventernes Stiftelse, 280—282, 289—290, 307, (jfr. 321—322); Bisperekkene 306—316, (jfr. 321—324); St. Drotens Kirke 303—304, 310—311; Domkirken 307; Domkapitlets Registrant over Brevskaaber, (i Stokholm), 422.
- Lungholm Hovedgaard* i Olstrup Sogn (paa Laaland), 165—166.
- Luther*, Morten, Dr. Theol., 453.
- Lutheranismens Indflydelse* paa den kirkelige Konst, 62—78; dens Lærdomme forsvarede mod Papismen i Skriftet „Atzer Bonde og Peder Smid”, 362—382.
- Lydikim*, Johannes, Præst i Tryggelev (p. Langel.), 453.
- Lykke*, Frands, til Bremersvold, 163, 196; Erik, Stifts-Lensmand i Fyns Stift, 246, 250.
- Lynderup Kirke* (i Rinds Herred, Viborg Amt), Alterkalken, 25.
- Lynnou*, Erik Nielsen, Provst i Løve Herred (i Sjøll.), 265, 272.
- Lyschander*, Klaus, kgl. Historiograf, hans Beretning om Jon

- Tursöns historiske Skrifter, 282, 293—296.
- Lætus*, Erasmus, se Rasmus Glad.
- Lögn*, brugt som Tilnavn for utroværdige Personer, 456 Anm.
- M***acchabæus*, Johannes, Prof. i Teologi, hans Regnskab over tilgodehavende Betaling for Exemplarer af den danske Bibeloversættelse, 405, 407; Kongens Kvittering til ham for Regnskabet, 407—409, (jfr. 411—415),
- Macedoniens og Grækenlands Monarki* (dets Begyndelsestid), 464.
- Mads*, Præst i Randers, 587.
- Madsen*, Hans, Kapellan i Rødby, om hans Vægning for at modtage Vignæs Sognekalder (p. Laal.), 237—242.
- Madsen*, (Veile) Jakob, Biskop i Fyns Stift, 489.
- Madsen*, Jakob, Raadmand i Nakskov, 197; hans Enke Ide Jensdatter, 197.
- Madsen*, Laurids, Klokketøber, 485.
- Madsen*, Mogens, (Magnus Matthæ), Biskop i Lund, 283.
- Madskat*, udredet af Præsterne i Anledning af den nordiske Syvaarskrig, 179, 201, 458.
- Mallet*, Antonius, fransk Bogbinder, 409 Anm., 411, 412.
- Malmö Stads Forsikkrings-Brev* til Kong Kristian den 3die om ikke at modsætte sig Reformationens Indførelse, 391—393.
- Mand*, And., Præst i Snøde (paa Langeland), 256.
- Margareta*, en Helgeninde (en af „Nødhjælperne“), 8.
- Maria*, Navn paa Kirke-Klokken i Jersi (i Sjælland) og i Brylle (i Fyn), 85, i Tersløse (i Sjælland) 107, og paa den store Klokke i Finderup (i Sjæll.). 485; *Psalterium* og *Rosarium Mariæ*, oversatte af Præsten Hr. Mikkel i Odense, 428 Anm.
- Mariadyrkelsen*, fremstillet paa Altertavlen i Odense Frue K., 441—445; hendes Kroning som Himmeldronning, 449.
- Marker*, Hans, Præst til Nykirke (paa Bornholm), 155.
- Marmorkirker* (paa Bornholm), Beskrivelse af deres Bygningsforhold, 504—514.
- Martensöilen*, fremstillet paa Altertavlen i Odense Frue Kirke, 450, i Dommedags-Maleriet i det Sixtinske Kapel i Rom, 592.
- Martin*, Biskop af Tours, 39.
- Martinus*, Klokketøber, 480.
- Martinus*, Præst og Munk i Ribe Dominikaner-Kloster, 494.
- Matthæus*, Lektor i Ribe Dominikaner-Kloster, 494, 497.
- Melchjor*, Præst i Kallundb., 589.
- Melchjorsen*, Peder, Klokketøber, 487.
- Messe*, Brev om en daglig Læsning heraf, 383, 385—387.
- Mikkel* (Michael), Klokketøber, 85, 86, 476.
- Mikkel*, Præst til St. Albani Kirke i Odense, 428 Anm.
- Mikkel*, Slotsskriver i Kbhvn., 409.
- Mikkelsen*, Hans, Borgermester i Malmö, Oplysning om hans Oversætt. af Ny Test., 420—21.
- Mikkelsen*, Hans, Rektor i Odense, siden Biskop i Fyns Stift, 190, 196, 464, 465.
- Mikkelsen*, Hans, Præst til Nykirke paa Bornholm, 155.
- Mikkelsen*, Ludvig, Præst ved Frue Kirke i Odense, 193, 202.
- Mikkelsen* (Michaelis), Ovidius, Prior i Ribe Dominikaner-Kloster, 496, 497.
- Missale* for Graabrødre-Ordenen i Danmark, Brudstykke heraf, 143—144; Hafniense, 422.
- Missionen*, muligvis fremstillet ved en Negerfyrste paa Altertavlen i Odense Frue Kirke, 417.
- Mogens*, Erkedegn i Trondhjem Dom-Kapitel, 81.
- Mogensen* (o: „Magni“), Nikolaus, Munk og Terminarius i Ribe Dominikaner-Kloster, 494.

- Mogensen* (o: „Magni”), Petrus, Juvenis i Ribe Dominikaner-Kloster, 495
- Monarki*, Verdens Inndeling efter Syndfloden i 4 Hoved-Riger, 463—464.
- Morkjær Sogn* (i Angel), St. Antonii Kloster, 100; Optagelse heri af to „Recommendati”, 384, 387—388.
- Morsing*, Krist. Terkelsen, Prof. i Medicin, hans Regnskab over Salget af den danske Bibel-Oversættelse, 405—406; Kongens Kvittering til ham for Regnskabet, 409—411. (jfr. 411—415).
- Morsum Kirke* (paa det gamle Nordstrand), Alterkalken (?), 27, Klokken, 488.
- Morten*, Kannik i Aalborg, 587.
- Mortensen*, Dirk, Raadmand i Malmö, 391.
- Motzfeld*, Johannes, Rektor i Holbæk, Kaldsbrev for ham til Egeslevmagle Præstekald (i Sjælland), 242—246.
- Munk*, Oluf, Stifts-Lensmand i Vendelbo (siden Aalborg) Stift, 406, 410, 414.
- Munkebo Sogn* (i Fyn), to Breve fra Kong Frederik d. 2den ang. Præstevalget der, 246—251.
- Museum*, Oldnordisk, Samling af Alterkalke, 24—30.
- Müller*, Kristian Rudolf, Biskop i Fyns Stift, 471.
- Müllertz*, A. F., Dr., Beskrivelse af Altetavlen i Odense Frue K., 431 Anm., 433 Anm., 434 Anm.
- Møer*, Palladii Visitatsbogs For-
maning til dem, 575—578.
- Mönbo*, Hans, Rodemester i Malmö, 391.
- Mönt*, anbragt paa Kirkeklokker, 83, 90.
- Nadreren*, Jon Tursöns Skrift herom, 285—286.
- Nebb*, Severin, Kannik i Ribe, 588.
- Nekrologium* for Dominikaner-Klosteret i Ribe, Brudstykker heraf, 492, Oplysn. om Manu-
skriptets Opdagelse og hidtidige Anvendelse, 492—493; Indholdet af Optegnelserne, 491—497; Bemærkninger om Indholdet, 497—500.
- Nestved St. Peders Kirke*, Indskriften paa Klokkerne, 90—91.
- Nexö Kirke* (paa Bornholm), 534.
- Nikolaus*, Biskop af Myra, Skytshelgen for de Søfarende, 94, og for Ærindlev Kirke (paa Laaland), 160—161.
- Nikolaus Esgeri*, se *Esgeri*.
- Nikolaus Henrici*, se *Henriksen*.
- Nikolaus Johannis*, se *Jensen*.
- Nikolaus Magni*, se *Mogensen*.
- Nikolaus Thomæ*, se *Thomsen*.
- Niels*, Kannik i Aarhuus, 587.
- Niels*, Præst i Kolding, 587.
- Nielsen*, Gøde, Provst og Præst i Lindelse (p. Langeland), 471.
- Nielsen*, Hans, Præst i Dalum og Sanderum (i Fyn), 379.
- Nielsen*, Iver, Raadmand i Nysted, 234.
- Nielsen*, Jep, Borgermester i Malmö, 82, 391.
- Nielsen*, Kristen, Præst i Egeslevmagle (i Sjælland), 242—243.
- Nielsen*, Per, Raadmand i Malmö, 391.
- Nielsen*, Peter, Erkedegn i Ribe Dom-Kapitel, 385.
- Nordisk Literatur-Samfunds* Betydning for Danmarks Kirkehistorie, 423—424.
- Nordisk Syaarskrig*, Jon Tursöns Skrift herom, 294—295; Skattebidrag af Præsterne i Anledning af Krigen, 179, 201; 457—458.
- Norge*, Erkestiftets Oprettelse i Trondhjem, 310, 322—323; om Stöbningen af Klokken til Landets Kirker i England, 79—80, og i Holland, 81.
- Nordstrandischmoor Kirke*, Alterkalken, 27.
- Ny Testament*, Oplysning om Hans Mikkelsens Oversættelse heraf, 420—421.
- Nyborg*, Johannes, Biskop i Roskilde, 318, 325.

- Nyemand*, Sören, Rodemester i Malmö, 391.
- Nyker Kirke* (paa Bornholm), oprindelig Alle Helgenskirke, 146; Beskrivelse af dens Bygningsforhold, 147—153; jfr. 504, 525—527, 534; kirkelige Oldsager, 154—155.
- Nylars Kirke* (paa Bornholm), en Rundkirke, 146, 148; Navnets Oprindelse, 501 Anm., Beskrivelse af dens Bygningsforhold, 514—518, 527, 533.
- Nødhjælper*, en Benævnelse for visse Helgene, 8
- Odense Frue Kirke**, Beskrivelse af Altartavlen, 425—451, jfr. 591—592.
- Odinkær Hvide*, den Ældre og den Yngre, Biskopper i Ribe, 304—305, 320.
- Offo* („Lunden."), Munk i Ribe Dominikaner-Kloster, 497.
- Olaf den Hellige*, Konge af Norge, hans Billede paa gamle Døbefonder, 482—483.
- Oldskrifter*, nordiske, deres Betydning for Danms ældre Kirkehistorie, 423—424.
- Ole*, Klokketøber, 479.
- Olesen* (Olavi), Johannes, Kannik i Aarhus, 588.
- Olsen*, Jost, Foged paa Lange-land, 257.
- Olsker Kirke* (p. Bornh.), en Rundkirke, 146, 148; 501; Beskrivelse af dens Bygningsforhold, 524—525, 526—527.
- Olstrup Kirke* (i Fuglse Herred p. Laal.), Oplysn. om dens Skytshelgen, 161—162, 199; om Sognets Byer og Herregaarde, 165, 199—200; om Sognets Annektering til Ærindlev Sogn, 167—171, 200.
- Olstrup (Holme-) Kirke* (i Tybjerg Herred, Præstø Amt), Altartavlen, 490.
- Oluf*, Biskop i Bergen, 80.
- Oluf*, Præst i Helsingborg, 587, 588.
- Ondløse Kirke* (i Merløse Herred, Holb. Amt), Alterkalken, 20—21, 23.
- Ordinantsen*, se *Kirke-Ordinantsen*.
- Ottesen* („Ottonis"), Petrus, „Juvenis" i Ribe Dominikaner-Kloster, 496.
- Oversker*, se *Markvor Hansen*.
- Ovidius Michaelis*, se *Mikkelsen*.
- Ouvö Kirke* (ved Sjælland), Klokke-Indskrift, 109—110.
- Oxholm Hovedgaard* paa Öland i Jylland, forhen et Benedictiner-Nonnekloster, (men ikke et Dominikaner-Kloster), 125.
- Palladius**, Peder, Biskop i Sjællands Stift, hans Skrift om „St. Peders Skib", 8, 12, Anm., om Helgenen Sören, 36—37; om Barbara, 49, om Klokkers Daab, 81; om hans Andeel af Indtægten for den danske Bibeloversættelse, 413; Udtog af hans Visitatsbog, 560—585.
- Pantalon*, en Helgen (en af „Nødhjelperne"), 8.
- Papisternes Lærdomme*, angrebne i Skriftet „Peder Smid og Atzer Bonde", 326—382.
- Parvus*, Petrus, se *Peder Little*.
- Paul* (Povel), Præst i Ribe, 587.
- Pauli*, Johannes, Klokketøber, 91, 92.
- Paulsen* („Pauli"), Johannes, Munk i Ribe Dominikaner-Kloster, 497.
- Paulsen*, Paul, Præst i Kjöbelev, 229.
- Paulsker* (Poulsker) Kirke (p. Bornh.), en af de saakaldte Marmorkirker, 501, Beskrivelse af dens Bygningsforhold, 511.
- Paulus*, Apostelen, afbildet paa en Døbefond, 482.
- Paulus Eliæ*, se *Eliesen*.
- Pave-Brev*, fra Innocens den 4de, Fragment heraf, 419—420.
- Pave-Kors*, det tredobbelte, fremstillet paa Altartavlen i Odense Frue K., 443.

- Peder*, Apostelen, fremstillet paa Altertavlen i Odense Frue K., 182; Navn p. Klokken i Herlufmagle K. 476; St. Peders Dag (Ende p. Vinteren og Begyndelse af Vaaren), 458, 459; St. Peders Kirke i Kbhvn., 390; St. Peders Nonnekloster i Lund, 310, 323.
- Peder* (Bodilsen?, Saxesen og Sunesen), Biskopper i Roskilde, 317, 324—325.
- Petrus* (Gotzen), Munk i Ribe Domin.-Kl., 495.
- Petrus*, Novicius i Ribe Dominikaner-Kloster, 496.
- Petrus*, Subdiaconus i Ribe Dominikaner-Kloster, 497.
- Petrus Amandus*, se *Amandus*.
- Petrus Erici*, se *Eriksen*.
- Petrus Henrici*, se *Henriksen*.
- Petrus Johannis*, se *Jensen*.
- Petrus Magni*, se *Mogensen*.
- Petrus Ottonis*, se *Otlesen*.
- Petersen* („Petri“), Albertus, Juvenis i Ribe Domin.-Kl., 496.
- Pedersen*, Baltzer, Præst i Frørup (i Fyn), 486.
- Pedersen*, Eckard Matthias, Præst i Tryggelev og Fodslette (p. Langel.), 471.
- Pedersen*, Jens, til Süllestedgaard, 231—237.
- Petersen*, Johannes, Klokkestøber (i Slagelse), 89.
- Petersen*, („Petri“), Johannes, „speciat amicus“, nævnt i Ribe Dominikaner-Klosters Nekrologium, 495, 499.
- Petersen* („Petri“), Johannes, Lektor i Ribe Dominikaner-Kloster, 494, 497.
- Pedersen* (Falentin), Jørgen, Provst og Præst i Ærindlev og Olstrup (p. Laal.), 185—190, 204—202.
- Pedersen*, Kristen, Provst og Præst i Humble (p. Langel.), 465, 469.
- Pedersen*, Kristjern, Magister, Oplysn. om hans Oversættelse af Bibelen, 394—396; hans Skrift „den rette Vei til Himmeliges Rige“, 5; hans „Tidebog“, 6, 10.
- Petersen* („Petri“), Kristjernus, „Juvenis“ i Ribe Dominikaner-Kloster, 497.
- Pedersen*, Laurids, Præst i Nykjøbing paa Falster, 191, 203.
- Pedersen*, Oluf, Borgermester i Ribe, 396, 397.
- Pedersen*, Oluf, Kannik i Bergens Dom-Kapitel, 80.
- Pedersker Kirke* (p. Bornh.), en af de saakaldte Marmorkirker 504, Beskrivelse af dens Bygningsforhold, 511.
- Pengenes ringe Værdi*, Exempel herpaa, 468.
- Pharao*, Akolut i Ribe Dominikaner-Kloster, 494, 498.
- Philip*, Apostelen, hans Dyrkelse som Helgen, 9.
- Philip den Smukke* af Österrig, Konge af Kastilien, 427.
- Pollitz*, Kand. i Teol. i Flensborg, 87, 88.
- Pontoppidan*, Henr. Kr., Prof. og Præst i Sorø, Provst i Alsted Herred, 111, 114.
- Poppo*, Biskop af Aarhuus, 301—303, 319.
- Prior*, Benævnelse paa Forstanderen for Dominikaner-Klostrene, 126.
- Prip*, Jakob Paulsen, Kapellan, siden Præst i Ærindlev og Olstrup (p. Laal.), 204.
- Protestantismens* Indflydelse paa den kirkelige Konsts Udvikling, 62—78.
- Provste-Valg*, Kirke-Ordinantsens Bestemmelser herom, 205—210; Aktstykker ang. et Provste-Valg i Fuglse Herred (p. Laal.), 211—216.
- Prædellen*, o: Trinnet mellem Alterbordet og Alterbladet, 4 Anm.
- Prædikens* Benyttelse, Palladii Visitatsbogs Formaning hertil, 565—571.
- Prædikestolens* Indretning, Palladii Visitatsbogs Forskrift herom, 563—564.

- Præstens Embede og Gjerning*, Palladii Visitatsbogs Forskrift herom, 574—575.
- Præste-Kald* (i Slangerup), Ansøgning og kgl. aabent Brev om Expectance paa Succession deri, 590—591
- Præste - Krønike* ang. Ærindlev og Olstrup Præstekald (p. Laal.), 156—198; Anmærkn. til Krøniken, 199—201.
- Præste-Valg*, Kirke-Ordinantsens Bestemmelser herom, 205—210; Aktstykker ang. et Valg i Fæjå Sogn, 230—237, i Egeselevmagle Sogn, 242—246, i Munkebo Sogn, 246—251.
- Præsternes Indtægter* (i Tryggelev og Fodslette Sognekald p. Langel. i 16de Aarh.), 455, 456, 457; Præstegaardens Avl, 467—468.
- Præsternes Skattebidrag* i Anledn. af den nordiske Syvaarskrig, 179, 201, 457—458, i Krist. d. 4des og Fred. d. 3dies Krige med Sverig, 466—467.
- Præstø Kirke*, Kløkke-Indskrifter, 95—96; St. Antonii-Kloster, 100—105.
- Psalterium Mariæ*, oversat af Præsten Hr. Mikkil i Odense, 428 Anm.
- Pugerup By* (nu nedlagt under Lungholm Hovedgrd) i Olstrup Sogn (p. Laal.), 165.
- Q***vislemark Kirke*, se *Kvislemark*.
- Qværkeby Kirke*, se *Kværkeby*.
- B***aadstue-Bog* for Ribe By, indbunden i to Stykker Pergament af et Dominikaner - Klosters Nekrologium, 492.
- Ragai*, Henrik, Præst til Ærindlev og Olstrup (p. Laal.), hans Levnets Omstændigheder og Embedsvirksomhed, 166—169.
- Randers Frue Kloster* hørte til Benedictiner (ikke til Dominikaner-) Ordenen, 124.
- Rano*, Munk i Ribe Dominikaner Kloster, 495.
- Rasmus*, Helgennavn i Danm. for St. Erasmus, 5; Bøn til Sancte Rasmus, 6; jfr. iøvrigt „*Erasmus*“.
- Rasmus*, Præst i Bødstrup (p. Langel.), 470.
- Rasmussen*, Jens, Kapellan i Østofte (p. Laal.), 181.
- Ravn*, Hans Mikkelsen, (Johannes Corvinus), Rektor i Slagelse, 195, 202.
- Raymund*, Kardinal, 384, 388.
- Recommendati*, Breve om deres Optagelse i St. Antonii Kloster i Morkjær Sogn, 387—388.
- Reenberg*, Kristian Kristoffer, Præsti Finderup (i Løve Herred), 271.
- Reff*, Paul, Kannik og Bogtrykker i Kbhvn., 535.
- Reformationen*, Forpligtelse til ikke at hindre dens Indførelse i Danm., udstædt af Rigsraadet, 385, af Malmö Bys Övrighed, 385, 391—393; et Skrift fra denne Tid, kaldet „en Historie om Atzer Bonde og Peder Smid“, 326—382.
- Regn*, Tegn paa dets Indtræden, 460.
- Reliquie-Samlinger*, 7, (den Roskildske), 10, 15, 16, 45, 46, (den Lundske), 46.
- Resen*, Hans (d. Ældre), Biskop i Sjæll.s Stift, 188, 195.
- Ribe*, Brev om en daglig Messe i Domkirken, 385—387; St. Nikolai Kloster var et Nonnekloster af Benedictiner- (ikke af Dominikaner-) Ordenen, 124; Skipperlauget havde St. Sören til Skytshelgen, 36; Brudstykke af et Nekrologium for Dominikaner-Klosteret, 492—500.
- Riber*, Tomas, Kannik i Aarhus, 396, 397.
- Richter*, Bonaventura, Raadmand i Malmö, 391.
- Rikvald*, Biskop i Lunds Stift, 533.

- Rimbert**, Erkebiskop i (Hamb.) Bremen, 299, 319.
- Ring (Rind)** Nonnekloster (i Jylland) hørte ikke til Dominikaner-Ordenen, 124.
- Ritualet**, se *Daabsritualet*.
- Roluf**, Provst i Fuglse H. og Præst i Ærindlev og Olstrup (p. Laal.), hans Levnetsomstændigheder og Embedsvirksomhed, 171—173.
- Roms Regimente**, dets Virketid som et Verdens-Monarki, 464.
- Rorslev Kirke** (i Vends Herred, Odense Amt), Klokke-Indskrift, 84—85.
- Rosarium Mariæ**, oversat af Præsten Hr. Mikkel i Odense, 428 Anm.
- Rosenkrantz**, Birgitte, til Vallö, 490; Jakob, til Kjerstrup (nu Valdemars Slot p. Taasinge); Palle, til Krænkerup (nu Hardenberg) og Lungholm (p. Laal.), 165, 196.
- Roskilde**, St. Laurents Kirke-Klokke, 43, 44, 94; Bispærækken, 316—318.
- Rosæfontanus**, Petrus Parvus, se *Peder Lille*.
- Rothkirck**, Wenzel, Slotsherre paa Antvorskov, 485.
- Rud**, Otte, Lensmand paa Gul-land, 413, 418.
- Rundkirker** p. Bornholm, Bemærkninger om deres Indretning og Oprind., 145—146; Beskrivelse af Nykirkes Bygningsforhold, 146—153; Beskrivelse af Ny-larsker Kirke, 514—518, af Öster-Larsker Kirke, 518—524, af Olsker Kirke og Nyker Kirke, 524—527; Bemærkn. om andre danske og svenske Rundkirker, 528—532; om de bornholmske Rundkirkers Alder, 533—534.
- Ry Kirke** (i Tyrsting Herred, Skanderb. Amt), indviet St. Sören, 35—38.
- Ryberg Kirke** (i Sallingland, Viborg Amt), Klokke-Indskrift, 477.
- Rödby**, Beretn. om Kapellanen Hans Madsens Suspension og Gjenindsættelse, 237—242.
- Rönnebæk Kirke** (i Tybjerg Herred, Præstø Amt), Indskriften paa den store Klokke, 476.
- Rönnov**, Karl, Biskop i Odense, 257.
- Rörbæk Kirke** (paa det gamle Nordstrand), Klokken, 488.
- St. Sabinæ Dag**, Tidsansættelse for Advent, 459.
- Sadolin**, Jakob Jørgensen, Præst til Snöde og Stoense (p. Langel), hans Optegnelser i Snöde Præstebog, 255—265.
- Sainte Barbe**, Benævnelse paa Krudtkamret paa franske Orlogsskibe, 49 (jfr. *Barbara*).
- Sakramentet**, Palladii Visitatsbogs Forskrift om dets Benyttelse, 571—572; *Sakrament-Mirakter*, 32 Anm.
- Sallerup Kirke** (i Oxie Herred i Skaane), Oplysn. om en til denne Kirke oprindelig bestemt Klokke, 155.
- Samsing**, Jørgen, Kantor i Aarhus Dom-Kapitel, 588.
- Sanderum Kirke** (i Odense Herred, Od. Amt), Altertavlen, 428 Anm., Indskriften paa den store Klokke, 479.
- Saxesen**, Peder, Biskop i Roskilde, 317, 325.
- Saxos** danske Krönike, (oversat af Kannik Jon Tursön, efter Lyschanders Beretn.?), 293—294.
- Seest** (Seested ell. Sehested) Sogn i Ribe Amt, maaskee en forandret Form for Söndersted ell. Sydsted, 127.
- Severin** se *Sören*.
- Severus** se *Peder Hansen*.
- Sigmundsen**, Fin, Kannik i Bergens Dom-Kapitel, 80.
- Sivardus**, Munk i Ribe Dominikaner-Kloster, 495.
- Sixtus den 2den**, Biskop af Rom, 41; *det sextinske Kapels Dommedags Maleri*, 592.

- Sjælennesse*, Brev om Læsning heraf med Skjøde paa en Gaard til St. Peders Kirke i Kbhvn, 390—391.
- Sjælstofte By* i Ærindlev Sogn (p. Laal.), 163.
- Skaarup Kirke* (i Sunds Herred, Svendb. Amt), Klokke-Indskrift, 92—93, Berigtigelse ang. Indskriftens Læsning, 489; Altertavlens Billedskjærerarbejde, 488—490.
- Skattebidrag*, udredet af Præsterne i Anledn. af den nordiske Syvaarskrig, 179, 201, og 457—458; i Anledn. af Krist. d. 4des og Fred. d. 3dies Krige med Sverig, 212, 213, 214, og 466—467.
- Skibbygger*, Jens, Rodemester i Malmö, 391.
- Skinder*, Henning, Rodemester i Malmö, 391.
- Skjellerup Sogn* (i Vinding Herred i Fyn), St. Karens ell. Karine Gilde, 13.
- Skjelskør*, se *Hans Hansen*.
- Skovby By* i Ærindlev Sogn (p. Laal.), 163.
- Skovgaard*, Anders, Erkedegn i Viborg Dom-Kapitel, 588.
- Skovgaard*, Pct. Nikolai, hans Beskrivelse over Bornholm anset for upaalidelig, 145.
- Skraach*, Kristjern, Præst i Svendborg, 587.
- Skriftemaal*, Palladii Visitatsbogs Forskrift herom, 572—573.
- Skröbelev Kirke* (p. Langel.), Klokke-Indskrift, 481.
- Skytte*, Andr., Livmedicus hos Enkedronning Sophie paa Nykjøbing Slot p. Falster, 194.
- Skyum Kirke* (i Hassing Herred, Thist. Amt), Altertavlen og en til Kirken oprindelig bestemt Klokke, 107—108.
- Slagelse Dominikaner* - Klosters Tilværelse er tvivlsom (rimeligviis et Hellig Aands Kloster), 123; Optegnelse om St. Mikkel's Kirkes Inventariesager, 423.
- Slaghoek*, Diderik, Erkebiskop af Lund, 314—315, 323—324.
- Slesvig Domkirke*, Døbefondens Indskrift, 28.
- Sludstrup Kirke* (i Slagelse Herred, Sorø Amt), Alterkalkens Billeder og Indskrift (med Afbildn.), 1—19, jfr. 490.
- Smid*, Henrik, Kannik i Lund, Oplysn. om hans Deeltagelse i Korrekturere af Hans Mikkel's Oversættelse af Ny Testament, 420—421.
- Smid*, Jens, Rodemester i Malmö, 391.
- Smid*, Peder og Atzer Bonde, et Skrift fra Reformations-Tiden, 326—382.
- Smörum Kirke* (i Smörum Herred, Kbhvns Amt), Indskriften paa den store Klokke, 475.
- Snee*, Tegn paa dets Indtræden, 460.
- Snoldelev Kirke* (i Tane Herred, Kbhvns. Amt), Indskriften paa Klokken (nu ømstøbt), 86.
- Snøde og Stoense Sognekalde* (p. Langel.), Beskrivelse af den gamle Præstebog (Kirkebog), 255—260, Uddrag af Kirkebogen, 260—265.
- Sognepræstens Embede*, Palladii Visitatsbogs Forskrift herom, 574—575.
- Solna Kirke* (i Sverig), oprindelig en Rundkirke, 531.
- Sommeren*, Tidsansættelse, 459.
- Spjellerup*, Jakob Pedersen, Rektor paa Herlufsholm, 194, siden Præst i Hyllested og Vænslev (i Sjæll.), 202.
- Sperling*, Jakob, Præst ved St. Knuds Kirke i Odense, 196, jfr. 202.
- Stenmagle Kirke* (i Alsted Herred, Sorø Amt), Fredsønnen indgravet paa Kirke-Klokken, 491.
- Sthen*, H. Krist., Psalmedigter, 109.
- Stifts-Lensmandens Ret* til at bekræfte Præsternes Kaldsbreve, 227 (Anm. 1).

- Stigelius*, David Davidsen, Præst i Veileby (paa Laal.), 214.
- Stillinge Kirke* (i Slagelse Herred, Sorø Amt), Helgen-Malerier, 482, Indskriften paa den lille Klokke, 483—484.
- Stillinge Kirke* (i Hjlemslev Herred, Skanderb. Amt), Alterkalkens Indskrift, 23.
- Stjernkors*, Magns Nielsen, Domprovst, siden Biskop i Åbo, 416, 417.
- Storehedinge Kirke* (i Sjæll.), oprindelig en Rundkirke, 530, 532 Anm.
- Storm*, Peder, Præst i Horsens, 587.
- Suhm*, Pet. Fred., kgl. Historiograf, hans Mening om Joh. Clausens Præstekronike for Ærindlev-Olstrup Pastorat (p. Laal.), 156.
- Sunesen*, Peder, Biskop i Roskilde, 317, 324.
- Svane* (Svaning), Hans, Biskop i Sjæll.s Stift, 239 (Anm.), 211, 245.
- Svend Otto* (Tveskjæg), Konge af Danmark, 300—302, 319.
- Sverigs Erkesædes Oprettelse* i Upsala, 310, 320—323.
- Svinninge Kirke* (i Tude Herred, Holb. Amt), Altertavlen, 23.
- St. Symphorians Dag*, Ende paa Sommeren og Begyndelse paa Høsten, 459.
- Söborg*, forðum en Kjøbstad i Sjælland, 309, 322.
- Søndagsbogstaver*, anvendte i et Nekrologium for Ribe Dominikaner-Kloster, 493.
- St. Sören*, Biskop i Köln, hans Levnet og Helgendyrkelse i Danmark, navnlig som Skytshelgen for Holmstrup Kirke (i Sjæll.) og for Ry Kirke (i Jylland), 31—40.
- St. Sörens Holmstrup*, se *Holmstrup Kirke*.
- Sören* (Severin), Præst i Kjøge, 587.
- Sörensen* („Severini“), Laurentius, Subdiaconus i Ribe Dominikaner-Kloster, 496.
- Sörensen*, Sören, Raadmand i Malmö, 391.
- Taarnby Kirke* (i Bjevskov Herred, Præstø Amt, Alterkalkens Indskrift, 490.
- Taarpe By* i Ærindlev Sogn (p. Laaland), 162.
- Taarpe Sogn*, formod. *Taagerup Sogn* (paa Laaland), 169, 170.
- Tamperdage*, Riim om Tidsansættelsen deraf, 459.
- Tausen*, Hans, Biskop, Forklaring om Indholdet af hans Døbebog, 536, Aftryk deraf, 547—555, Anm. dertil 557—559.
- Tavast*, en finsk Slægt, 416—417.
- Teologisk Fakultet* v. Kbhvns Universitet, dets Erklæring om Göthes „Werthers Leiden“, 130—142; Fortegnelse paa nogle teologiske Böger, 463.
- Tempsin* (i Meklenborg), St. Antonii Konvent, 106.
- Terslev Kirke* (i Ringsted Herred, Sorø Amt), Fredsbönnen anført paa Kirke-Klokken, 491.
- Terlöse Kirke* (i Merlöse Herred, Holbæks Amt), Klokke-Indskrift, 107.
- Tessien*, Henrik, Klokkestöber, 110.
- Testament*, det Gamle og Nye, fremstillede paa Altertavlen i Odense Frue Kirke, 445—446.
- Thomas*, „Conversus“ i Ribe Dominikaner-Kloster, 497.
- Thomsen*, Jens, Ridefoged paa Aalholm Slot, 238.
- Thomsen* („Thome“), Nikolaus, Munk („Terminarius“ i Ribe Dominikaner-Kloster, 494.
- Thomsen*, Peder, Præst i Salling (i Jylland), 587.
- Thott*, Otto, Lensmand (p. Trane-kjær Slot), 466.
- Thucho* (Tyge), Munk i Ribe Dominikaner-Kloster, 495.
- Ticke*, Jürgen, Præst i Ærindlev og Olstrup (paa Laaland), Be-

- retning om hans Levnet og Embedsforhold, 176—177.
- Tiende, Palladii Visitatsbogs Forskrift** herom, 578.
- Tjustrup (Tystrup) Kirke** (i Öst.-Flækkebj. Herred, Sorø Amt), Indskriften paa den store Klokke, 89—90.
- Todberg Kirke** (i Öst.-Lisberg Herred, Randers Amt), 480.
- Tommerup Klosters Oprettelse** (i Lunde Stift i Skaane), 310, 323.
- Torkild, Kannik** i Aarhus, 547.
- Torsager Kirke** (i Öster-Lisbj. Herred, Randers Amt), oprindelig en Rundkirke, 529.
- Treenigheden**, fremstillet paa Altartavlen i Odense Frue Kirke, 442—443, antydet ved Jomfru Maria som Himmeldronning, 448.
- Troja** (=: *Colonia Trajana*), en By i Nærheden af Köln, nu kaldet *Xanten* (ikke Troyes), 49—51.
- Troldkvinder**, Palladii Visitatsbogs Formaning og Underviisning herom, 580—582.
- Trolle, Jakob**, Rigens Kantsler, 179.
- Trondenæs Kirke** (i Finmarken), Indskriften paa den store Klokke, 81.
- Trondhjems Domkirke**, Kontrakt om Støbning af Kirkens Klokke, 80.
- Troschell, Karl, Mikael**, Klokkestøber, 85.
- Trugot Thorstenson**, Erkebiskop i Lund, 311—312, 323.
- Tryggelev Sogn** (paa Langeland), Beskrivelse af den gamle Kirkebog og Forklaring af dens Indhold, 452; *Uddrag af Præsten Jørgen Hansens Optegnelser*, om Præsterne i Tryggelev og Fodslette, 453—455, om Indtægterne for Præsten. Kirken og de Fattige, 455—457, om Geistlighedens Beskatning under den nordiske Syvaarskrig, 457—458; *Optegnelser af Præsten Jens Andersen*, 458; **Mund-**
- held paa Vers om Aarstiderne og Veirliget**, 458—461, **Fortegnelse paa Ulykkesdage**, 461—462; **Bogfortegnelse**, 462—463; **Kronologi for enkelte verdenshistoriske Begivenheder**, 463—464; *Beretning om Præsten Poul Christoffersen Fabricius's Skjæbne*, 464—465; *Optegnelser af Præsten Erik Christensen Humble*, 465; om Skattebidrag til Kristian d. 4des og Fred. d. 3des Krige med Sverig, 466—468; **Oplysninger om hans Slægt**, 468—469; *Optegnelser af Præsten Axel Pedersen Veile*, 470—471; *Efterretninger om Præsterne Eckart Matthias Pedersen, Gomme Hansen Brandt og Hans Brandt*, 471—472.
- Tuesen** („Tuonis”), Johannes, Lektor i Ribe Dominikanerkloster, 496, 497.
- Tuesön**, Mogens, Borgermester i Nestved, 91.
- Tursön, Jon**, Kannik i Lund, **Oplysning om hans Levnet og Forfattervirksomhed**, 276—296, om Kilderne til hans danske Kirke-Krønike, 296—298; *Aftryk af Krøniken*, ang. Kristendommens Indførelse i Norden, 299—307, ang. Lunds Erkestifts Historie, 307—316, ang. Bisperækken i Roskilde Stift, 316—319; *Anmærkninger til Krøniken*, 319—325.
- Tuxen, Erik Andersen**, Præst til Ærindlev og Olstrup (p. Laal.), hans Levnetsomstændigheder og Emhedsforhold, 190—192, jfr. 202.
- Tversted Kirke** (i Horns Herred, Hjörr. Amt), Klokke-Indskrift, 474.
- Udby Kirke** (i Tudse Herred, ved Holbæk), **Oplysning om Klokken Alder**, 473—474.
- Uggerløse (Urlöse) Kirke** (i Merløse H., Holb. Amt) Klokke-Indskrift 477—478.

- Ulderup Kirke* (i Sundeved), Beretning om den store Klokkes Historie og Indskrift, 486—488.
- Ulfeldt, Kristoffer, Lensmand*, 465.
- Ulfstand*, Hak, til Hikkebjerg i Skaane, Lensmand paa Aalholm Slot, siden paa Kallundborg Slot, 20, 179, 181.
- Ullits, Jakob*, Kapellan i Helsingø og Drösselberg (i Sjæll.), 265, 272, 274.
- Ulykkes-Dage*, Fortegnelse herpaa, 461.
- Underjordiske*, Sagn om Kirkekalke røvede fra dem, 23.
- Universitetet i Kjöbenhavn*, Kaldsbrev udstedt derfra for en Præst, 242—246.
- Unne*, Erkebiskop i Bremen, 299, 319.
- Upsala*, Universitetets Bibliotek, Oplysning om et der opdaget Manuskript, 143
- St. Urbansdag*, Ende paa Vaaren og Begyndelse paa Sommeren, 458,
- Urne*, Hans, til Dreibygaard (i Fyn), 247—251; Stifts-Lensmand i Fyns (Laal.-Falsters) Stift, 396; Nikolaus, Stifts-Lensmand i Skaane Stift, 396.
- Vaaren*, Tidsansættelse, 458.
- Valborg*, Navn paa Kirke-Klokken i Herfølge Kirke, 92—93.
- Valdemar den 1ste*, Konge af Danmark, 502.
- Valdemar d. 3die (Atterdag)*, Konge af Danmark, 502.
- Valkendorf, Erik*, Kong Kristian d. 3dies Kammerjunker („Camerthiener“), 416.
- Vallensvød Kirke* (i Ö.-Flakkebj., Sorö Amt), Indskriften paa den lille Klokke, 92.
- Wedel, J. Dan.*, Præst i Gyrstinge og Flinterup (i Sjæll.), Beretn. om hans Levnetsomstændigheder og Embedsførelse, 111—121.
- Wederkinch*, Præst i Gyrstinge og Flinterup (i Sjæll.), 111, hans Datter Lucie, givt med Præsten J. D. Wedel, 111—121.
- Veerst Kirke*, urigtigen antaget for den samme som *Erst Kirke*, 126—127.
- Veile*, Axel Pedersen, Provst og Præst i Tryggelev og Fodslette (p. Langcl.), hans Optegnelser i Tryggelev-Bogen, 470—471.
- Veirspaadomme*, fremsatte paa Riim, 460—461.
- Werthers Leiden*, Erklæring af det teologiske Fakultet i Kbh. om dette Skrifts formeentlig anstødelige Indhold, 130—142.
- von Westen*, Matthias, Raadmand i Nysted, 234.
- Vestervig Kloster* (i Jylland), Indskrift paa Alterkalken (nu i Oldnordisk Museum), 26.
- Victor*, en Helgen, Berigtigelse ang. hans Dødssted, 49—51.
- Vienensis diocesis*, o: Vienne i Frankrig, Hovedstedet for St. Antonii Dyrkelse, 102, 104, 105.
- Vigersted Kirke* (i Ringsted Herred, Sorö Amt), Alterkalken, 23, Indskrift i Kirken, 32 Anm.; Indskrift paa den store Klokke, 94—95.
- Vignæs Sogn* (i Musse Herred p. Laal.), „Diskvisition“ om Ugyldigheden af et Præstevald der, 198, 203, 230—237, (jfr. 237—242), om Sognets Forbindelse med Taars Sogn, 242, Anm.
- Wilsnack* (i Mark Brandenburg), et Valfartssted i Middelalderen, 430.
- Vincentius*, en Helgen, 41, hans Martyrdød og Helgendyrkelse, 45—46.
- Vincentius*, „Juvenis“ i Ribe Dominikaner-Kloster, 495.
- Winslöv*, Peter, Præst i Præstø og Skibbinge, 100—102.
- Winter*, Kristjern, Dr. juris, Oplysn. om hans Deeltagelse i Hans Mikkelsens Oversættelse af Ny Testament, 420.
- Wisby Kirke* (p. Gulland), oprindelig en Rundkirke, 532.

- Vischer*, Peter, Billedhugger, 445.
- Visitatsbog*, Biskop Palladii, Oplysn. om Originalens Skjæbne, 560—561, Udtog heraf om Kirkens Tag, 561, om Kirkens Vinduer, 561—562, om Kirkens Gulv og Stolene, 562, om Kirkegaarden, 562, om Prædikestolen, Funten og Alteret, 563—565, en Formaning til Folket at de gaa gjerne i Kirke og høre Guds Ord, 565—568, den tredje Formaning til Folket, at de tage deres Børn med dem til Kirke, 568—569, den fjerde Formaning, hvad de skulle gjøre i Sognekirken, 569—571, om Sakramentet, 571—572, om Skriftemaalet, 572—573, den fjerde Gjerning om at love og takke Gud, 573, om at give de Fattige i Kirken, 573—574, om Sognepræstens Embede, 574, —575, Formaning til Møerne, 575—578, om Tiende, 578, om Ægteskab, 578—580, om Troldkvinder, en Formaning og Underviisning, 580—582, den fjerde Part om de Fattige (og Syge), 583—585.
- Vissing Kloster* (i Jylland), var et Nonnekloster af ubekjendt Orden (ikke af Dominikaner-Ordenen), 124.
- Vitus*, en Helgen (en af „Nød-hjælperne“), 8.
- Vordin*, Erasmus, Præst i Faaborg, 588.
- Worm*, Peder Jakobsen, Præst i Helsing og Drösselberg (i Sjælland), 485.
- Wormorsen*, Frands, Lektor i Teologien i Malmö, siden Biskop i Skaane Stift, 103, 281, 587.
- Woxtorp Kirke* (i Sverig), oprindelig en Rundkirke, 531.
- Wreden*, Henrik, Præst i Sallerup (i Oxie Herred i Skaane), 155.
- Wyrffel*, Jürgen, Bogtrykker i Ingolstadt, 452.
- Wæs* (Vesalius), Johannes, Erkebiskop i Lund, siden Biskop i Kostnitz, 315, 324.
- Xanten* (forhen *Troja*), en By i Nærheden af Köln, 49—51, (jfr. *Troja*).
- Ægidius*, en Helgen (en af „Nød-hjælperne“), 8.
- Ægteskab*, Palladii Visitatsbogs Forskrift herom, 578—580.
- Ærindlev og Olstrup Sognekald* (p. Laal.); Oplysning om en Præstekrönike for dette Sognekald, 156—158; *Astryk af Kröniken*, Forklaring af den historiske Oprindelse til Byerne i begge Sogne, 159—166; Beretning om Præsternes Levnetsomstændigheder og Embedsforhold, 166—198; *Anmærkninger* til Kröniken, 199—204.
- Ö**-Kloster (paa Öland i Jylland) var et Nonnekloster af Benediktiner-Ordenen; derimod var der rimeligviis paa Öland ved Sverig et Dominikaner-Kloster, 124—126.
- Örslev Kirke* (i Ringsted Herred, Sorö Amt), Alterkalken, 22.
- Öster-Larsker Kirke* (p. Bornh.), en Rundkirke, 146, 148, 152, 504; Beskrivelse af dens Bygningsforhold, 518—523, 527.
- Öster-Ulslev Kirke* (i Musse H. paa Laaland), Møde der ang. et Provstvalg i Fuglse Herred, 211—212.

Medlemmer af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie.

Den 31. Maj 1853.

Aalborg Stiftsbibliothek.

Agerbek, Præst, Öster-Hæsinge.
Algreen, theol. Stud., Kjöbenhavn.
Allen, histor. Professor, Kjöbenh.
Ammentorp, Præst, Vaalse.
Andersen, Præst, Nordrup.
Andresen, Præst, Hammel.
Andresen, Præst, Kjeldby.
Andresen, Fröken, Kjöbenh.
Anger, Præst, Ipsker.
Appeldorn, Præst, Gjörsløv.
Assens, Adjunkt, Sorö.
Athenæum, Læseselskab, Kjöbenh.

Baarse Herreds theol. Læseselskab.

Bagge, pers. Kap., Stadild.
Bagger, Præst, Assels.
Baggesen, Præst, Hirtsholmene.
Balslev, Stiftsprovst, Ribe.
Bang, Præst, Grevinge.
Barfod, F., Bibliothekar, Kjöbenh.
Barfod, I., Præst, Oversö.
Barfod, M., Præst, Arninge.
Barfod, P., Præst, Förslev.
Bath, E., theol. Kand., Kjöbenh.
Bay, Præst, Kliplev.
Behmann, Præst, Hald.
Beck, H., Diak., Handved.
Becker, P. W., Provst, Kjöng.
Becker, T., Professor, Kjöbenh.
Bendtz, Præst, Thunö.
Bentzen, Præst, Nyker.
Benzon, Præst, Slagelse.
Berg, Præst, Visby.
Berggreen, Organist, Kjöbenh.
Bergmann, Præst, Tjæreby.

Bergmann, Organist, Kjöng.
Berthelsen, theol. Stud., Kjöbenh.
Beyer, Præst, Herlufmagle.
Binzer, F., theol. Kand., Kjöbenh.
Binzer, H., Præst, Kolding.
Birch, Provst, Storcheddinge.
Birkedal, Præst, Ryslinge.
Birkeland-Hersleb, Præst, Hetland.
Bisted, Præst, Gjerlev.
Bjerge-Herreds Konvent.
Bjering, F. F., Præst, Svindinge.
Bjering, J. F., Præst, Vig.
Bjerrum, Præst, Nörre-Omme.
Blauenfeldt, Præst, Guldbjerg.
Blicher, theol. Kand., Faaborg.
Blichfeldt, Præst, Mürke.
Bloch, Præst, Hasle.
Bloch, V., Provst, Lönborg.
Blume, Præst, Stubbekjöbing.
Blædel, Præst, Kjöbenhavn.
Boberg, theol. Kand., Assens.
Boesen, C., Provst, Hjortshøj.
Boesen, E., Præst, Horsens.
Boesen, E., Kap., Hundstrup.
Boesen, F., Præst, Vodder.
Boethe, Katech., Hjörning.
Bojesen, M., Frue, Kjöbenh.
Boisen, F., Præst, Vilstrup.
Boisen, H., Præst, Medolden.
Boisen, L., Mag. Præst, Vesterborg.
Boisen, P. O., theol. Kand., Kjöbenh.
Bolbro, pers. Kap., Klemensker.
Bolwig, pers. Kap., Greis.
Bondesen, Præst, Sorterup.
Bornemann, Lic. theol., Kjöbenh.
Brammer, Biskop, Aarhus.

- Brandt, C. J.*, theol. Kand., Kjöbh.
Brandt, F., Præst, Havetoft.
Brangstrup, Præst, Jyllinge.
Branner, Præst, Næsby.
Branth, J., theol. Kand., Kjöbenh.
Brasen, Provst, Skjelskør.
Bregendahl, Kand., Kjöbenh.
Briem, Præst, Kovsted.
Bruun, Præst, Viborg.
Bruun, pers. Kap., Fanefjord.
Buchholtz, Præst, Vallensved.
Budtz, Præst, Maarslev.
Bugge, theol. Kand., Ulderup.
Buhl, Præst, Karleby.
Busck, Præst, Brøndby.
Bøgh, Præst, Helsing.
Börglum-Herreds Konvent.
Börresen, Præst, Kyndby.
- Carlsen, C.*, Lærer, Slagelse.
Carlsen, F., Fröken, Kjöbenh.
Carlsen, H., Hofjægermester, gl. Kjögegaard.
Christiani, Præst, Bjergegrav.
Christiansen, Præst, Skarrild.
Clausen, H. N., theol. Prof., Kjöbenh.
Clausen, theol. Kand., Kjöbenh.
Crone, Præst, Herrested.
- Daae, H.*, Præst, Bergen.
Dahl, Overretsprøkurator, Aarhus.
Dahl, Boghandler, Kristiania.
Dahlerup, Stiftsprovst, Aarhus.
Dankier, Lic., Provst, Ketterup.
Daugaard, Biskop, Ribe.
Daugaard, Præst, Gimlinge.
Dietrichsen, Præst, Stavanger.
Djurhuus, Præst, Thorshavn.
Djörup, Provst, Hjörning.
Dons, Præst, Radsted.
Dorph, Præst, Vigersted.
Dorph, Præst, Öster-Egitsborg.
Dreyer, Præst, Örsted.
Dreyer, Præst, Tryggelev.
- Ebbesen*, Katechet, Kjöbenh.
Engelbreth, Dr., Provst, Örbæk.
Engell, Præst, Adsböl.
Engelsted, Præst, Lundforlund.
Engelstoft, Dr., Biskop, Odense.
Ernst, Præst, Sönder-Jernlöse.
Ellis, Præst, Kjöbenh.
- Faber*, Adjunkt, Odense.
Fabricius, Præst, Nörresnede.
Fahnöe, Præst, Sönderup.
Falck, Præst, Vindinge.
Faye, Præst, Holt.
Falkenskjold, Lærer, Heininge.
Faurskow, theol. Kand., Kjöbenh.
Feilberg, H. F., theol. Stud., Kjöbh.
Fenger, F., Lic., Præst, Liunge.
Fenger, P., Præst, Slotsbjergby.
Fenger, Th., Præst, Aale.
Fibiger, Præst, Haderslev.
Fischer, Præst, Helsingör.
Fleischer, Landmaaler, Næstved.
Flensborg, Præst, Horslev.
Flensborg, Præst, Vellev.
Flottmann, Stiftsprovst, Bergen.
Fog, Præst, Lillehedinge.
Fog, Præst, Næstelsö.
Fog, C., res. Kap., Katterup.
Francke, Dr., Præst, Steenmagle.
Friis, Præst, Havdrup.
Friis, pers. Kap., Eiby.
Friis, theol. Kand., Kjöbenh.
Funch, Præst, Bröndum.
Funder, Præst, Kjörup.
Föness, Præst, Middelfart.
Frederikshavns Præsters Læseforening.
- Gad, J.*, Konsistorialraad, Præst, Herslöv.
Gad, Pram, Provst, Kjöbenh.
Gad, Provst, Kettinge.
Garde, Præst, Roslev.
Gede, Præst, Lindelse.
Giessing, Præst, Ballerup.
Giessing, pers. Kap., Thoreby.
Giör, Præst, Stavanger.
Glahn, C. J., Assessor pharm., Kjöbenh.
Glahn, H. C., Præst, Tiustrup.
Glahn, H. E., Præst, Sommersted.
Gordon, G., engelsk Legationssekretær, Stokholm.
Gottlieb, Præst, Olsker.
Graae, Provst, Tranekjær.
Graae, F., Præst, Flensborg.
Gram, jur. Prof., Kjöbenh.
Grundtvig, Præst, Kjöbenh.
Grundtvig, M., Fruc, Kjöbenh.
Grüner, Præst, Roskilde.
Grönberg, Præst, Kjöbenh.
Gude, Præst, Hunseby.

- Gudmundsen*, Præst, Nysted.
Görtscke, theol. Kand., Kjöbenh.
Göttje, Inspectör, Kjöbenh.
- H**
Haar, Præst, Næsborg.
Haar, Katechet, Korsör.
Hagen, F., theol. Prof., Kjöbenh.
Hagen, L. C., Præst, Frörup.
Hagerup, Præst, Solt.
Hall, Provst, Svendborg.
Hallager, Katechet, Nakskov.
Hamilton, A. Kjöbenh.
Hammerich, F., Mag., Præst, Kjöbenh.
Hammerich, M., Prof., Skoleforstander, Kjöbenh.
Hammershaimb, theol. Kand., Kjöbenh.
Hansen, A., Præst, Husby.
Hansen, C., Adjunkt, Sorö.
Hansen, C. C. L., Præst, Felballe.
Hansen, J., Biskop, Guderup.
Hansen, L., Præst, Hammelev.
Hansen, Mörk-, Præst, Feldsted.
Hansen, N., Præst, Snedsted.
Hansen, P., Præst, Slangerup.
Hansen, N. P., Præst, Bölling.
Hansen, Th., Adjunkt, Sorö.
Hansen, Viggo, Præst, Tikjüb.
Hansgaard, H. C., Justitsraad, Kjöbenh.
Hansteen, Præst, Traneberg.
Harboe, Præst, Magleby.
Hasle, P., Præst, Asnæs.
Hasle, Th., Eier af Lövegaard.
Haugsted, pers. Kap., Liunge.
Heerup, theol. Kand., Ringsted.
Heiberg, C., Provst, Kjerteminde.
Heiberg, G., theol. Kand., Kjöbenh.
Helland, A., Kjöbm., Bergen.
Helland, H., Kjöbm., Bergen.
Hellemann, Præst, Rye.
Helms, Katechet, Ringsted.
Helms, R., theol. Kand., Kjöbenh.
Helweg, F., Præst, Haderslev.
Helweg, L., theol. Kand., Kjöbenh.
Henningsen, Katechet, Kjöbenh.
Heramb, Præst, Taagerup.
Hermansen, theol. Prof., Kjöbenh.
Hertel, Præst, Haarslev.
Hjort, J., theol. Kand., Kjöbenh.
Hjort, P., Prof., Kjöbenh.
Hoffmann, Lærer, Slagelse.
Holck, Katechet, Kjöbenh.
- Holm*, L., Grosserer, Kjöbenh.
Holm, Frue, Kjöbenh.
Holm, Fröken, Kjöbenh.
Holm, Præst, Jersi.
Holm, Lic., Præst, Hyllested.
Holm, Præst, Rær.
Holm, Præst, Tved.
Holst, Præst, Svallerup.
Holst, Præst, Borup.
Holst, Præst, Aggersö.
Holst, Præst, Sandby.
Holst, Möller-, Præst, Magleby.
Holsteen, Enkegrevinde, Kjöbenh.
Holten, N., theol. Stud., Kjöbenh.
Holtermann, E., Præst, Lindaas.
Hognum, Præst, Örlev.
Högsbro, Skoleforstander, Rødding.
Høyen, N., Prof., Kjöbenh.
- I**
Ingemann, B. St., Sorö.
Ingerslev, Adjunkt, Sorö.
Ingerslev, Præst, Magleby.
Ingerslev, Præst, Boslunde.
Ingerslev, Præst, Kongsted.
- J**
Jacobi, Adjunkt, Ribe.
Jacobsen, Præst, Fredrikshøj.
Jacobsen, Præst, Nordby.
Jacobsen, Præst, Bjedsted.
Jacobsen, Præst, Öslös.
Jeger, Præst, Vedersö.
Jensen, J., theol. Kand., Kjöbenh.
Jensen, N. J., theol. Kand., Lövegaard.
Jensen, Præst, Høvlberg.
Jensen, Præst, Ousted.
Jespersen, Præst, Astrup.
Jessen, theol. Kand., Rønne.
Johnson, theol. Lektor, Kristiania.
Jonquieres, Kancelliraad, Kjöbenh.
Jork, theol. Kand., Rønne.
Jungersen, Præst, Deiberg.
Jungersen, Præst, Balle.
Jørgensen, Præst, Aardestrup.
Jørgensen, Præst, Randers.
- K**
Kaarsberg, Katechet, Viborg.
Kalkar, Dr., Præst, Gladsaxe.
Karstensen, Præst, Dybbøl.
Kemp, Præst, Jellinge.
Kieler, Præst, Trige.
Kierkegaard, Dr., Præst, Pedersborg.
Kirketerp, Præst, Ringgive.

- Kisby*, Præst, Ringgive.
Knudsen, C., theol. Stud., Kjöbenh.
Knudsen, H., Præst, Gjerlev.
Knudsen, H. J., Provst, Gislev.
Knudsen, J. L., theol. Kand., Rødding.
Knudsen, K., pers. Kap., Storing.
Knudsen, L. A. C., Præst, Agri.
Knös, Domprovst, Upsala.
Koch, J., Præst, Burkal.
Koch, Adjunkt, Ribe.
Koch, P., Præst, Sønderkirkeby.
Koch, Præst, Veggerløse.
Kolthoff, Dr., Præst, Kjöbenh.
Krag, Kapitain, Rendsborg.
Krag, theol. Kand., Nordborg.
Kragballe, theol. Kand., Kjöbenh.
Kragh, Præst, Ösby.
Kragh, Missionær, Grönland.
Kragerop, Præst, Aarhus.
Krebs, Præst, Nykjöbbing.
Krebs, Præst, Tirsted.
Krieger, jur. Prof., Kjöbenh.
Krog, Præst, Herslev.
Krog, Præst, Syderö.
Krohn, Præst, Vester-Aaby.
Kruse, Præst, Randers.
Königsfeldt, Adjunkt, Frederiksborg.
Köster, Præst, Thyregod.
- L***acour*, Præst, Nimtofte.
Lacour, pers. Kap., Helgenæs.
Lange, Chr., Rigsarkivar, Kristiania.
Lange, C. V., pers. Kap., Viskinde.
Lange, L., pers. Kap., Ringe.
Larsen, Lærer, Næsby.
Larsen, J. E., jur. Prof., Kjöbenh.
Larsen, H. C., Handskemager, Kjöbenh.
Larsen, N. F., Handskemager, Kbh.
Larsen, V., theol. Kand., Tidselholt.
Laub, H., Præst, Langaa.
Laub, O., Præst, Haagerup.
Laurent, Præst, Borup.
Lautrup, Provst, Taarnby.
Lefolii, Overlærer, Rønne.
Leth, A., Præst, Aabenraa.
Leth, F., Provst, Svanninge.
Leth, L. B., Præst, Horne.
Leugning, Præst, Skörpinge.
Liebenberg, Adjunkt, Sorö.
Lind, P. E., Præst, Kjöbenh.
- Lindegaard*, Præst, Slaglille.
Linderup, theol. Kand., Kjöbenh.
Linnemann, Præst, Ölse.
Lorck, Præst, Hvedstrup.
Lund, theol. Stud., Kjöbenh.
Lund, Præst, Udby.
Lund, Præst, Korup.
- M***ackeprang*, pers. Kap., Soderup.
Magnussen, Provst, Skippinge.
Mammen, Frøken, Kjöbenh.
Manthey, Frue, Kjöbenh.
Markussen, Præst, Dalby.
Martensen, Dr., theol. Prof., Kjöbenh.
Mathiesen, pers. Kap., Todbjerg.
Matzen, theol. Kand., Veirum.
Mau, Præst, Skjellerup.
Meinert, A., Antvorskov.
Meinert, E., theol. Kand., Kjöbenh.
Melbye, Præst, Asperup.
Meldal, Præst, Sandby.
Meyer, Krog-, Præst, Ulkebölle.
Meyn, Præst, Nexö.
Michelsen, Provst, Thisted.
Milo, Præst, Kornerup.
Mohr, Præst, Veilö.
Mohr, Præst, Ulsby.
Molbech, Etatsraad, Kjöbenh.
Monrad, Biskop, Nykjöbing.
Monrad, Provst, Marvede.
Mossin, Præst, Aaker.
Mossin, Missionær, Grönland.
Mühlenstedt, Præst, Kjolderup.
Müller, C. G., theol. Kand., Kjöbenh.
Müller, S. C., theol. Kand., Kjöbenh.
Müller, V., Universitetspedel.
Müller, Paludan-, Præst, Beder.
Müller, Paludan-, Fr., Kjöbenh.
Müller, Paludan-, J., Præst, Aalborg.
Münster, C., Præst, Hundborg.
Münter, Dr., Provst, Kjöbenh.
Möhl, Præst, Ölstykke.
Mynster, J. F., Præst, Kjöbenh.
Mynster, J. P., Dr., Biskop, Kjöbenh.
Mynster, L., theol. Kand., Kjöbenh.
Mynster, C., Præst, Karise.
Möller, C., theol. Kand., Kjöbenh.
Möller, Fabricius, theol. Kand., Kjöbenh.
Möller, H. U., Mag., Stiftsprovst, Thorkildstrup.

Möller, Provst, Dalby.
Möller, Provst, Breum.
Möller, Præst, Gjedsted.
Möller, Præst, Gyllinge.
Möller, Præst, Hedensted.
Möller, C. D., Vonsbæk.
Möllmark, Præst, Sørbymangle.
Mörck, Præst, Rejsby.

Nannestad, Provst, Vestenskov.
Nielsen, F., Lic., Præst, Lyngby.
Nielsen, Præst, Ramløse.
Nielsen, Præst, Sindal.
Nielsen, Præst, Sünder-Kongerslev.
Nissen, Præst, Hyrup.
Nykjöbings theol. Læseselskab.
Nørgaard, Præst, Kirke-Saaby.

Øbel, Præst, Fanefjord.
Odense Stiftsbibliotek.
Odland, Kjøbmand, Bergen.
Olivarius, Præst, Hodde.
Olsen, Præst, Gudom.
Olsen, Prokurator, Randers.
Oxholm, theol. Kand., Kjöbenh.
Origny, Adjunkt, Ribe.
Otterström, Kap., Langaa.

Paludan, Præst, Sal.
Paludan, Præst, Sæby.
Pauili, Dr., Hofpræst, Kjöbenh.
Pedersen, Præst, Farstrup.
Petersen, Præst, Nakskov.
Petersen, Præst, Jydstrup.
Petersen, Præst, Terslev.
Petersen, Præst, Tersløse.
Petri, Præst, Karlsunde.
Piper, Præst, Karlebo.
Plesner, Provst, Humle.
Plum, Præst, Spjellerup.
Pontoppidan, D., Præst, Ribe.
Pontoppidan, Præst, Damsholt.
Pontoppidan, Præst, Vester-
Ulslev.
Posselt, Provst, Holchy.
Poulsen, Præst, Glumsø.
Poulsen, Præst, Raklev.

Prytz, Præst, Tørslev.
Prytz, Præst, Nordströmø.

Quistgaard, Præst, Gimlinge.
Quistgaard, theol. Kand., Krum-
merup.

Rasmussen, Kall-, Registrator,
Kjöbenh.
Rasmussen, Kall-, A., theol.
Kand., Kjöbenh.
Rasmussen, Ch., Fröken, Kjöbenh.
Rask, H., Præst, Viskinde.
Rask, theol. Kand., Kjöbenh.
Regenburg, Etatsraad, Kjöbenh.
Regoli, Præst, Daler.
Reiersen, theol. Kand., Skovgaard.
Reiersen, pers. Kap., Kristrup.
Reimuth, Præst, Joldelund.
Reuterdal, Dr., Minister, Stok-
holm.
Rhode, Katechet, Faaborg.
Richelieu, Præst, Løjt.
Richter, Katechet, Lemvig.
Rietz, Præst, Tygelsjø.
Rhode, V., theol. Kand., Kjöbenh.
Rodtwitt, Præst, Slagslunde.
Rohmann, Præst, Rønninge.
Roos, Præst, Lidemark.
Rosen, Præst, Lillelyndby.
Roskilde lærde Skole.
Roth, Præst, Varnæs.
Rothe, C., Lic. Præst, Kjöbenh.
Rothe, V., Dr., Præst, Vemmelev.
Rudelbach, Dr., Præst, Slagelse.
Römer, theol. Stud., Kjöbenh.
Rönne, Præst, Höve.
Rönne lærde Skole.
Röepstorf, Lieutenant i Söetaten.
Rördam, H., Præst, Ondløse.
Rördam, H. C., Dr., Præst,
Haunner.
Rördam, Holg., theol. Kand.,
Kjöbenh.
Rördam, P., Mern.
Rördam, S., theol. Stud., Kjöbenh.
Salling, Bogh., Kolding.
Salomon, Katechet, Horsens.
Salto, Adj., Ribe.
Schade, Præst, Nebbelund.
Scharling, Dr. theol. Prof.,
Kjöbenh.
Schaumburg, Præst, Tolstrup.
Schjödte, Præst, Fuglede.
Schjödts, Præst, Hasle.
Schjörning, Provst, Skanderborg.
Schjörning, pers. Kap., Lyderslev.
Schmidt, D., theol. Kand., Kjöbenh.
Schmidt, Præst, Fodby.
Schmidt, Præst, Lyngaa.

Schmidt, Præst, Tyrsted.
Schröder, Dr., Prof., Upsala.
Schurmann, Præst, Skaarup.
Schwartzbren, theol. Kand.
 Kjöbenh.
Schönberg, Boghandler Commis.
 Kjöbenh.
Secher, phil. Kand., Kjöbenh.
Secher, Præst, Vester Tørslev.
Seidelin, Præst, Hvidbjerg.
Sidenius, Præst, Nykjöbing.
Skads Herreds geistl. Læseforening.
Skarsted, theol. Docent, Lund.
Sorö Akademi.
Smidt, Præst, Vildsted.
Smith, C., Præst, Skads.
Smith, D., Provst, Stege.
Spangenberg, Handskem. Kjöbenh.
Spleis, theol. Stud., Kjöbenh.
Spleth, Provst, Smørup.
Steenberg, Provst, Ringsted.
Steenberg, Præst, Veterslev.
Steenberg, Præst, Enderslev.
Steenberg, Katechet, Rønne.
Steenstrup, theol. Kand., Kjöbenh.
Stephens, Lektor, Kjöbenh.
Stilling, Præst, Ölгод.
Stokholm, Provst, Örsted.
Stokholm, Rigsbibliothek.
Storm, Præst, Vallö.
Ström, Præst, Marslev.
Studenterforeningen i Kjöbenh.
Suhr, Præst, Tvede.
Svane, Adjunkt, Sorö.
Sveistrup, Præst, Højen.
Sveistrup, Præst, Nörup.
Svendsen, Katechet, Ringkjöbing.
Sverdrup, Præst, Kristiania.
Sönderborg, Præst, Niversted.
Sörensen, Provst, Snoldelev.
Sörensen, Præst, Sandö.
Sörensen, Præst, Førslev.
Sörensen, Provst, Karby.
Sörensen, J. A., theol. Kand.,
 Kjöbenh.
Sötoft, Præst, Nörup.
Synkenberg, Kand. theol., Holbek.

Tang, Præst, Nörre Vosborg.
Tang, Lærer, Kjöbenh.
Tauber, Etatsraad, Kjöbenh.
Teilmann, theol. Kand., Haagerup.
Tetens, Dr., Biskop, Kjöbenh.

Thaning, Præst, Vollerslev.
Theitade, Præst, Starup.
Theill, theol. Kand., Lyngby.
Theolog. Bibliothek i Kjöbenh.
Thomsen, C., Adjunkt i Sorö.
Thomsen, Etatsraad, Kjöbenh.
Thomsen, C. C., Provst, Nordborg.
Thomsen, P. A., Præst, Næstved.
Thomsen, Th., Præst, Simestad.
Thorkildsen, Præst, Egitslov Magle.
Thorup, Præst, Vorde.
Thriegie, Rector, Haderslev.
Tidemann, Præst, Stenberg.
Tillisch, Præst, Herlufsholm.
Tolderlund, Præst, Starup.
Trojel, Konsistorialraad, Præst,
 Kjübelöv.
Trojel, Præst, Kornum.
Tryde, C. S., Kvislemark.
Tryde, E., Stiftsprovst, Kjöbenh.

Ursin, Stiftsprovst, Viborg.
Ussing, L., Professor, Kjöbenh.

Vahl, theol. Stud., Kjöbenh.
Velschov, hist. Prof., Kjöbenh.
Vogelsang, Adjunkt, Odense.
Voltelen, phil. Kand., Kjöbenh.

Wad, Præst, Seden.
Wagtmann, Præst, Aarhus.
Valeur, theol. Kand., Örsted.
Wallace, Bankbogholder, Bergen.
Wegener, C., Konferentsraad,
 Kjöbenh.
Wegener, J., Præst, Halsted.
Weisner, Provst, Præstholm.
Vemmetofte Frökenkloster.
Werlauff, Konferentsr., Kjöbenh.
Wesenberg, L., Kjöbm., Bergen.
West, Præst, Aggernæs.
West, Præst, Hellested.
Westengaard, Præst, Odense.
Westengaard, Fröken, Kjöbenh.
Westergaard, Professor, Kjöbenh.
Westesen, Adjunkt, Nykjöbing.
Wexels, Præst, Kristiania.
Viberg, Præst, Aarslev.
Viborg, Mag. Præst, Rynkeby.
Wiedemann, Præst, Ebeltoft.
Wieselgren, Dr., Domprovst, Hel-
 singborg.

Willemoes, Præst, Herfølge.
Winther, C. A., Præst, Giesing.
Winther, F., Præst, Slemminge.
Winther, G., Mag., Kjöbenh.
Winther, Præst, Bringstrup.
With, Provst, Rønne.
Wittrup, Præst, Gjern.
Wolff, Provst, Hvejsel.
Wolff, Præst, Ulsø.
Wulf, Provst, Levring.
Würtzen, Præst, Haarlev.
Wöldike, pers. Kap., Skjølby.

Zahle, Provst, Stillinge.
Zeuthen, Mag., Præst, Sorø.

Öhlenschläger, Adjunkt, Nykjöbing.
Öllgaard, Biskop, Viborg.
Örsted, C., Præst, Hasle.
Örsted, S. W., theol. Kand., Kjöbenh.
Örum, theol. Kand., Kjöbenh.
Östergaard, Præst, Husby.
Östrup, Præst, Snesere.
